Google

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

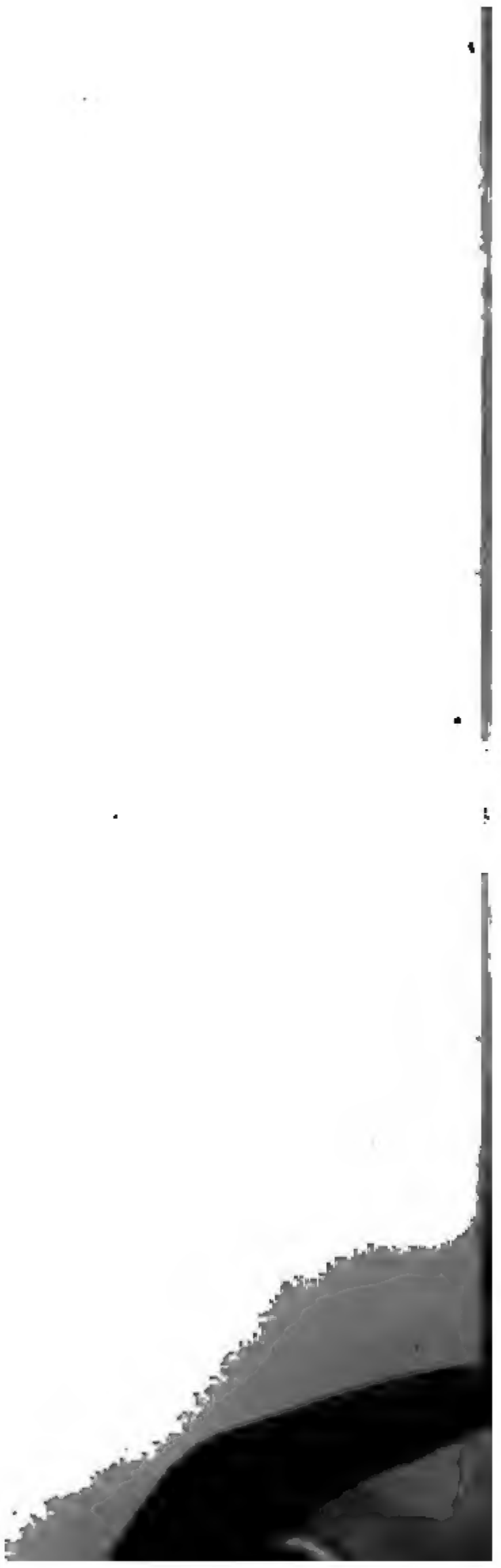

PRAELECTIONES

THEOLOGICAS

QUAS

IN COLLEGIO ROMANO S. J.

HABEBAT

JOANNES PERRONE

E SOCIETATE JESU

IN EOD. COLL. THEOL. PROF.

EDITIO SECUNDA ROMANA, DILIGENTER EMENDATA, ET VARIIS ACCESSIONIBUS AB AUCTORE LOCUPLETATA

VOL. V.

CONTINET TRACTATUS DE INCARNATIONE ET DE CULTU SANCTORUM

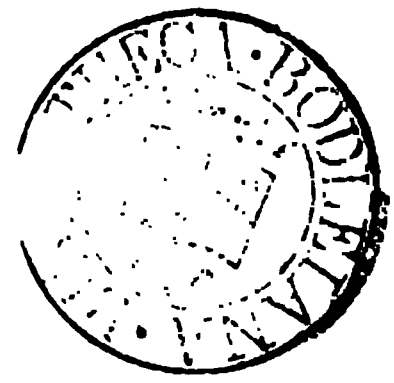

ROMAE

TYPIS COLLEGII URBANI

SUPERIORUM PERMISSU

1842.

141. i. 96.

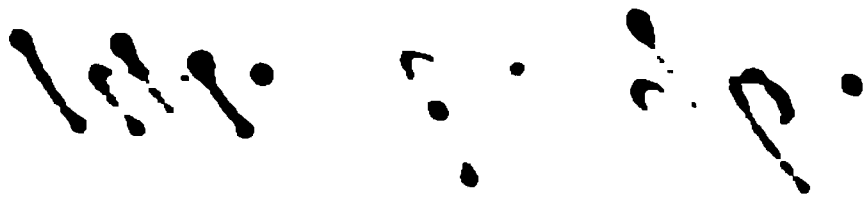

TRACTATUS

DE INCARNATIONE

TRACTATUS
DE INCARNATIONE

PROOEMIUM

1. *Manifeste magnum est pietatis sacramentum*, inquit Apostolus, I Tim. III, 16, *quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit angelis, praedicatum est gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria.* Ast ipsa magnitudine sua mysterium hoc imbecilliorum oculos perstrinxit, qui Dei opera ex proprio sensu dimetiri solent. Quare quovis tempore acerrimi dominicae Incarnationis hostes prodierunt; qui in duas classes dispertiuntur; alii enim ipsam penitus rejiciunt, alii germanam dominicae Incarnationis fidem labefactare adnituntur. In primo censu veniunt Hebraei et increduli, et qui his fere annis iis suppetias tulerunt rationalistae; in altero vero haeretici diversae denominationis.

2. Cum nobis negotium sit adversus utrumque hominum genus, majoris perspicuitatis gratia tractationem nostram in duas praecipuas partes dividimus; in quarum priori ea omnia complectimur, quae ad Messiam referuntur; in posteriori, quae ad Christum ipsum seu incarnatum Dei Verbum ac totius mysterii oeconomiam spectant.

3. Si qua porro est theologiae portio, quae curas nostras, studium ac sedulitatem postulet, primas profecto

haec sibi vindicat, sive adversariorum numerum, impetus atque constantiam spectes, sive rei ipsius, de qua agitur, gravitatem atque difficultatem. Deo propterea auspice, magna animorum alacritate et contentione ad propositum nobis fidei certamen descendendum est, ab eo auspicantibus, quod primo loco proposuimus.

PARS PRIOR

DE MESSIA, ADVERSUS HEBRAEOS

4. Quae ad Messiae doctrinam referuntur, revocari possunt ad ipsius promissionem et expectationem, ad ejusdem adventus epocham, munia et officia, ad personam denique in qua haec omnia effectum sortita esse conspiciuntur. De singulis propterea totidem capitibus ex ordine agemus.

CAPUT I.

DE MESSIAE PROMISSIONE ET EXPECTATIONE

5. Duplex distinguitur error circa hunc articulum; quorum alter eorum est, qui negant unquam fuisse a Deo Messiam promissum atque ab Hebraeis expectatum; alter vero est eorum, qui utroque dato, tum scilicet Messiae promissione tum expectatione, sub Messiae tamen nomine non peculiarem ac determinatam personam, sed quemlibet temporalem liberatorem designari autumant. Prius adstruunt illi omnes ex Germania praesertim (1), qui nuspiam in sacris litteris, multo vero mi-

(1) Jam sub finem seculi elapsi, quo longe lateque cuncta innovandi cupido et receptae fidei fundamenta evertendi furor iu Germania animos protestantium invaserat ac diffundi coeperat, hoc commentum ortum habuit, opinionem scilicet de venturo Messia non incidisse Hebraeis ante Davidem; tum vero sub hoc bellicosissimo rege, cum eorum nomen et potentia valde excrevisset, in spem eos venisse, fore ut totius terrarum orbis potirentur imperio; atque eos hunc regem, sub quo istud futurum esset, suum sibi constituisse Messiam, solo imaginationis aestu ductos. Scripsit integrum librum de hoc argumento Henricus Stephanus, qui editus est Norimbergae anno 1787. Imo eo res progressa est, ut Harlemi in Hollandia societas theologorum anno 1792 praemium proposuerit ei, qui melius solvisset problema: *Extentne prophetiae in V. T. ipsum Christum proprie concernentes.* Scriptum porro hoc super argumento societati obtulit Joan. Konynemburg, quo negavit ejusmodi existere prophetias, ac praemium tulit. Haec autem lucubratio postea typis edita est; cumque ea recensuisset Eichhorn, *Biblioth.* tom. VII,

nus in Pentateucho ejusmodi promissionem reperiri affirmant, Messiae autem expectationem non esse nisi consolatoriam quamdam spem postremis judaicae Reipublicae temporibus invectam ex perperam intellectis obscurioribus quibusdam prophetarum locis. Ex hoc principio alter prodiit error, quem non ita pridem adstruxit Salvador; qui contendit, nullum peculiarem ac determinatum Messiam in lege promitti, sed generatim quemcumque temporalem salvatorem, qui populum Israeliticum a servitutis et oppressionis statu in libertatem vindicaverit atque tutaverit. Ex quo infert, tot jam advenisse Messias, quot populo suppetias tulerunt eumque liberarunt, non solum ex Hebraeorum gente, verum etiam ex exteris gentibus, licet idololatris; cujusmodi inter ceteros fuit Cyrus, qui in Scripturis *Christi* seu Messiae nomine donatur. Quo sensu vere dici posset, tum Messiam advenisse, tum adhuc esse venturum (1).

6. Ab his parum abludunt sansimoniani, qui fabulantur, per Messiam non significari nisi quemlibet politicae libertatis assertorem ac propagatorem, vel etiam humanae naturae moralem restauratorem; qui multiplex pariter esse potest, quandoque etiam femina (2).

pag. 334, praemissa ejusdem historia et occasione, addit, rem hanc, de qua in Hollandia ejusmodi dubium viguerat, nulla in Germania excitaturam fuisse quaestionem, de qua nihil novi jam posset dici, quae plene discussa summa cum libertate jam a quinquennio hic defensa esset. Cfr. Joan. Nep. Alber, e Sch. Piis, *Institut. Hermeneut. Scripturae Sacrae*, Pestini 1817, tom. 1, Prolegomena, pag. 40 et seq. Idem paradoxum, de consolatrice spe concepta a Judaeis de Messia subsequentibus temporibus, jam pridem Voltaire effutierat in opere, cui titulus: *Fragmens sur divers sujets, par ordre alphabétique*, art. *Messie*, opp. edit. Genev. 1777. tom. XXXVIII.

(1) *Hist. des institutions de Moïse et du peuple hébreu*, par J. Salvador, Paris 1828, t. III, II part. liv. IV, *Des prophéties politiques de Moïse et des Messies*.

(2) Recolantur quae scripsimus, vol. II, *Tract. de Deo*, n. 237, not. 2. Cfr. Rosmini, op. cit. *Frammenti di una storia dell' empietà*, Mil. 1834. p. 165: *Una nuova forma*, inquit, *di questa antica deificazione della carne, parmi quella che usano i sansimoniani, quando dicono di andar cercando non pur la femmina libera, ma la femmina* Messia. *Il loro capo dell' udienza de' 28. Agosto 1832, dove fu condannato, egli e la sua setta, come rei di pubblica oltraggiata morale*,

7. Hos quidem omnes possemus jure contemnere, nisi iis arma suppeditassent rationalistae, qui fucatae cujusdam eruditionis apparatu totam *Messianismi*, ut vocant, seu *Christologiae Judaeorum* doctrinam labefactant. In istorum enim hypothesi non esset Messias nisi fundator aut conditor cujusdam idealis regni felicissimi, quasi aureae aetatis a prophetis varie descriptae et genti judaicae promissae, tum maxime illius verorum Dei cultorum societatis ad honeste beateque vivendum in terrarum orbe instituendae, et in vita futura continuandae novaque felicitate ornandae; cujus spei semina in V. T. libris sparsa reperiuntur (1).

8. Ut igitur ejusmodi commentis obviam eamus, et fundamentum praejaciamus eorum, quae in priori hujus tractatus parte disceptanda erunt, duo a nobis constituenda sunt: *primo* quidem ostendendum est, aliquem Messiam fuisse a Deo promissum et quovis tempore ab Hebraeis expectatum; *secundo* promissum hunc Messiam peculiarem, unicum ac determinatum esse. Postremus enim error, qui versatur circa Messiae qualitatem, commodius disjicietur, cum recurret sermo de ejusdem muniis et officiis.

non dubitò di dire: che egli credeva essere il precursore di questa femmina Messia, come s. Giovanni è stato per Gesù!!

(1) Ita passim rationalistae et biblici neoterici. Cfr. Wegscheider, *Inst. theol. christ. dog.* § 120, n. (1); qui tamen perperam pro hac sententia citat Schoettgenium, qui e diametro ipsi adversatur, ut postea videbimus. B. Koppe in *Novo Test. graeco, perpetua annotatione illustrato*, Gotting. 1791, vol. VI, excursu 1, ad Epp. ad Thessal. *De regno Christi in N. T. formulis* βασίλειας Θεοῦ, etc, non aliam Hebraeis *regni Messiae* ideam inhaesisse, quam regni temporalis theocratici, modis omnibus evincere nititur; et, quod magis mireris, pag. 108, hanc eamdem opinionem *Jesum ipsum* concepisse.

PROPOSITIO I.

Aliquis Messias fuit a Deo in lege promissus et quovis tempore ab Hebraeis expectatus

9. Aliquis enim Messias fuit a Deo in Lege (1) promissus atque ab Hebraeis quovis tempore expectatus, si 1. id perspicua ostendant Scripturarum, praesertim vero Pentateuchi oracula; si 2. idipsum confirmetur ex perpetua ac nunquam interrupta Hebraeorum tum antiquorum tum recentiorum traditione, nec non traditione omnium ferme populorum.

10. Jam vero ad Scripturarum oracula quod attinet, nota sunt quae Deus, Gen. III, 15, serpenti seu potius daemoni sub serpentis larva latenti comminatus est his verbis: *Inimicitias ponam inter te et mulierem, et semen tuum et semen illius; ipsa conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo ejus.* Quae verba merito passim προτευαγγέλιον vocantur; illis siquidem primo Deus spopondit, per semen mulieris caput deceptoris, daemonis nempe, aliquando contritum iri; hominem autem in libertatem asserendum ab illa servitute, in quam misere per peccatum se conjecerat. Ita oraculum istud universa intellexit antiquitas. Etenim Sap. II, 24 legitur, *invidia diaboli* mortem intrasse in orbem terrarum; Christus pariter, Joan. VIII, 44, diabolo protoparentum lapsum adscribit; clarissime vero Apoc. XII, 9 dicitur: *Et projectus est draco ille magnus, serpens antiquus, qui vocatur diabolus et satanas, qui seducit universum orbem.* Hinc passim a Judaeis malorum daemoniorum princeps *serpens vetus* vocatur (2). Documenta,

(1) Sub generali *Legis* nomine, ut notum est, veniunt quinque Moysis libri, atque hoc sensu adstruitur propositio.

(2) הַנָּחָשׁ הַקַּדְמוֹנִי. Loca e scriptis Judaeorum collegit Eisenmenger in op. inscripto: *Das ent-*

quae evincunt eamdem traditionem viguisse apud antiquos Asiae populos, suo loco dedimus (1). Nullum itaque dubium esse potest, quin in citato loco agatur de lapsu, ad quem protoparentes a daemone inducti sunt, ac propterea de eorumdem, imo de totius humani generis a peccati ac daemonis servitute, futura liberatione per promissum Salvatorem seu Messiam (2).

11. Nec destitit Deus sequentibus temporibus ab hujus promissionis fide identidem in hominum mentibus insculpenda, ut viva semper servaretur; imo quo propius accedebat implendae hujus promissionis tempus, eo clariora et illustriora edebat oracula, ut hac spe homines recrearet ac solaretur. Etenim, Gen. XII, 3; XVIII, 18; XXII, 18, promisit Deus Abraham, in ejus semine omnes gentes benedicendas fore. Quas promissiones item, Gen. XXVI, 4 et XXVIII, 14, Isaac et Jacob renovavit. Agi autem in adductis locis de benedictione per promissum Salvatorem obtinenda, patet ex constanti Hebraeorum sensu ac traditione; juxta quam Apostolus, Gal. III, 8, eam de Messia exponit, dicens: *Providens autem Scriptura, quia ex fide justificat gentes Deus praenunciavit Abrahae: quia benedicentur in te omnes gentes;* et clarius etiam v. 14. Ex quibus verbis explo-ditur expositio neotericorum docentium verba promissio-

deckte Judenthum, seu *Judaismus detectus*. vol. 1, p. 822.

(1) Tom. III, 380, not. 1.

(2) Eruditam dissertationem de hoc argumento dedit Cornel. de Hase, inscriptam: *De protevangelio paradisiaco Diatribe*, in novem capita distributam, ubi hoc, ut vocat, *Oraculum oraculorum*, omni ex parte versat ac tuetur. Prostat in *Thesauro theologico-philologico sive Sylloge dissertationum* ete. Amstelod. 1701, vol. 1, fol. pag. 67 et seqq. Cfr. etiam Sherlock; *L'usage et les fins de la prophétie*, trad. de l'angl. Paris 1754., tom. 1, discours III, pag. 100, *Du fameux oracle de la Genèse*, III, 15; qui pariter copiose de hoc argumento disserit. Vid. Nicolaï, S. J. *Sul Genesi*, lez. XXVII, XXVIII. Perperam Ammon, *Bibl. Theol.* II, 49 et seqq. hoc vaticinium, *protevangelii* nomine insignitum, de universo hominum et serpentum genere rectius quam de uno ex mulieris posteritate intelligendum contendit. Quod commentum jamdiu everterat Petrus Cunaeus. *Diss.* III., *De Republ. Hebraeor.* in *Thesauro* Ugolini, tom. III, pag. 819, et pag. 829 et seq.

nis Dei significare tantum futuram propagationem cognitionis Dei inter gentes per Abrahae posteros. Idem aperte confirmatur ex celeberrimo Jacobaeo oraculo, nec non ex ceteris prophetarum vaticiniis, in quibus tempus, locus promissi Messiae nec non ejusdem Messiae proprietates, munia et officia distincte praenunciantur; quae inferius singillatim expendemus.

12. Atque hinc factum est, ut omnes Judaeorum sectae, pharisaeorum nempe, sadducaeorum, esseniorum, herodianorum ex antiquis, atque ex recentioribus karaïtarum, qui traditiones respuunt (1), et rabbanitarum, qui eas una cum Scriptura recipiunt, unanimis et concors sententia fuerit circa Messiae articulum. Hinc factum pariter est, ut Samaritani, etsi longe ante captivitatem babylonicam a judaica tribu fuerint separati, nec alios libros praeter Pentateuchum, ut plerisque saltem eruditis placet (2), tanquam sacros admiserint, attamen et ipsi fide in Messiam promissum nutrirentur, ut patet ex Joan. IV, 25-29 et 42. Hinc demum factum est, ut neque Christus neque apostoli disputare circa ejusmodi promissionem aut expectationem aliquando debuerint; cum omnibus ea aetate persuasum fuerit, tum promissum a

(1) De antiquis Judaeorum sectis scribit Flavius Josephus, *Antiquit.* lib. XVIII, cap. II. De recentioribus inter ceteros agit Joan. Bened. Carpzovius, in *Introductione in theologiam judaicam*, quam praefecit novae a se adornatae editioni *Pugionis fidei* Raym. Martini, Lips. 1687, capp. III, IV et V; in quibus ostendit, sectam *rabbanitarum* pharisaeorum esse propaginem, *karaïtarum* seu *karaeorum*, surculum esse sadducaeorum. Per Europam longe lateque diffusi sunt rabbanitae, qui praeter Mosis et prophetarum scripta traditiones orales, in opere thalmudico comprehensas, amplectuntur, quas velut fidei et vitae regulam pari pietatis affectu cum lege scripta suscipiendas atque observandas credunt. Karaei vero in Orientis potissimum regionibus cogniti sunt; legem oralem et traditiones thalmudicas omnes rejiciunt, nec aliud fidei fundamentum recipiunt qnam Scripturam Mosis et Prophetarum. De Karaeis cfr. Diss. Jac. Triglandii et Diss. Levini Warneri, in *Thesauro* Ugolini, tom. XXII.

(2) Cfr. Joan. Morinus, *Exercitation. ecclesiast. in utrumque Samaritanorum Pentateuchum*, Paris. 1631, Exercitat. I, § 8; Jahn, *Archeologia biblica*, Viennae 1814, § 326.

Deo Messiam fuisse, tum ejusmodi promissionem omnium votorum objectum fuisse ; ut ex levi Novi Testamenti inspectatione compertum fit.

13. Adeo vero pervulgata erat Judaeorum persuasio, ut percrebuerit per omnes regiones orientales ; id testantur Suetonius et Tacitus. Prior enim scribit : *Percrebuerat oriente toto, vetus et constans opinio, esse in fatis, ut eo tempore Judaea profecti rerum potirentur* (1). Alter vero : *Pluribus persuasio inerat*, inquit, *antiquis sacerdotum literis contineri, eo ipso tempore fore, ut valesceret oriens, profectique Judaea rerum potirentur* (2). Quare receptum erat ex antiqua traditione illud gentium omnium orientalium theologiae principium de mediatoris alicujus expectatione ad perturbatum ordinem inter Deum et genus humanum restituendum. *Quapropter*, inquit Plutarchus, *et antiquissima haec descendit ex theologis et legislatoribus tum ad poëtas tum ad philosophos opinio, quae a nullo certo auctore habet principium, persuasionem autem firmam et indelebilem, neque in sermonibus tantum, neque in traditionibus, sed in mysteriis et in sacrificiis et apud barbaros et apud graecos multis in locis pervulgatam*, etc. (3), nempe de *Mediatore* inter duo principia, quem Persae *Mitram* vocant. Cujus traditionis documenta apud Aegyptios, Chaldaeos, Zabianos seu Sabaeos, Graecos, Romanos, imo et inter Indos, Sinenses, Japones, Americanos ipsos aliosque populos

(1) Sueton. in *Vespas.* cap. 4, edit. Taur. 1824, opp. tom. II.

(2) *Hist.* lib. V, cap. 13.

(3) Διὸ καὶ παμπάλαιος αὐτὴ κάτεισιν ἐκ θεολόγων καὶ νομοθετῶν εἴς τε ποιητὰς καὶ φιλοσόφους δόξα, τὴν ἀρχὴν ἀδέσποτον ἔχουσα, τὴν δὲ πίστιν ἰσχυρὰν καὶ δυσεξάλειπτον, οὐκ ἐν λόγοις μόνον, οὐδὲ ἐν φήμαις, ἀλλὰ ἔν τε τελεταῖς ἔν τε θυσίαις, καὶ βαρβάροις καὶ Ἕλλησι πολλαχοῦ περιφερομένην, κ. τ. λ. *De Iside et Osiride*, opp. edit. fol. Paris 1624, tom. II, pag. 369. Deinde refert doctrinam de duobus principiis sibi invicem adversantibus ac de *mediatore* inter utrumque, quam adoptavit Zoroaster, et ex eo Persae, aliique orientales et occidentales populi.

extantia viri docti exhibent (1); adeo ut vero scribere potuerit doctus Prideaux, expectationem sive necessitatem cujusdam mediatoris inter Deum et homines fuisse usque ab initio, opinio praevalens *apud omnes populos* (2).

14. Quibus delibatis, sic instituimus argumentum: Hic agitur de quaestione facti, utrum scilicet Deus promiserit nec ne, in Lege praesertim, aliquem Salvatorem seu Messiam, et utrum Hebraei, quovis tempore eumdem expectaverint; jam vero ex allatis documentis utrumque certissime constat; constat igitur quod ostendendum assumpsius.

DIFFICULTATES

15. I. Obj. 1. Expectatio et fides in Messiam non fuit nisi consolatrix quaedam spes seriori tantum aetate in vulgus Hebraeorum sparsa; atque 2. ex lectione Prophetarum divinando temere derivata; de qua nihil habetur in Decalogo, nihil in Levitico, ceterisque Libris Mosaicis, in quibus omnia hebraicae religionis summa capita continentur. 3. Nuspiam dicitur: *Credite in Messiam.* Ita quidem Voltaire (3) et ante ipsum Orobius (4).

(1) Cfr. *Mémoires de l'Académie des Inscript.* tom. XXXI, par Mr. l'Abbé Mignot, pag. 81 et suiv. et pag. 207 et suiv.; *Bibliothèque univers.* Genève 1822, tom. XX, littérature, art. *Religion. Tableau de l'etat actuel du Christianisme sur le globe*, esquissé par Henri Zschokke. Quatr. extrait, *Amérique*, pag. 12. Hic tamen auctor, utpote fanaticus protestans, totus in eo est, ut protestantismum super catholicismum extollat. Hinc nullis mendaciis, calumniis et falsitatibus parcit ad finem sibi propositum obtinendum. Maurice 's *Hist. of Hindostan*, vol. II, Book IV, omnium hanc fuisse Indorum persuasionem evidenter ostendit. Eamdem obtinuisse apud Sinenses evincit auctor vitae Confucii ex Siam-Kiao, et P. Intorcetta, S. J. in vita Confucii. Eadem est theologia Japonum, Mexicanorum, etc. Cfr. etiam Ramsay, *Discours sur la mythologie*, Paris 1728, pag. 9 et suiv.

(2) *Hist. des Juifs*, part. 1, liv. 3, tom. 1, pag. 393, Paris 1726.

(3) Loco jam citato.

(4) Apud Philippum a Limborch, *De Verit. relig. christ. amica collatio*, Goudae 1687. In primo enim scripto dato ad Limborchium Orobius statim incipit: « Cum fides in Messiam, Redemptorem futurum, non minus necessaria fuerit a mundi exordio quam in Deum creatorem; imo magis, quia non potest esse fides in Messiam, quin supponatur Deus; ma-

Quare 4. dicendum est, subdit Salvador (1), Salvatorum sive Messiarum ideam ortam esse ex divinis minis atque promissis; 5. quae cum non contineatur conceptis verbis in quinque libris fundamentalibus, nullo modo constituit fidei articulum respectu Hebraeorum; quidquid contra contendat Maimonides, qui vel eo nomine vapulat a Rabbi Josepho Albo, quod nimis amplificaverit numerum articulorum fundamentalium Legis Mosaicae, inter quos retulit expectationem Messiae. 6. Albo praeivit Hillel, ante Hierosolymorum excidium Synedrii praeses, qui contendit, Israëlem nullum babere, quem expectet Messiam. Ergo.

16. Resp. Ad 1. *Neg.* Cum ejusmodi assertio sit contra factum; alioquin enim nulla jam ratio dari posset unanimis illius conspirationis atque consensus in hoc fidei articulo admittendo sectarum omnium, et, quod caput est, Samaritanorum, qui quatuor circiter seculis ante captivitatis Babylonicae tempora a Judae tribu schisma fecerunt, quique ex verisimiliori sententia non alios libros ut sacros admittebant praeter Pentateuchum. Eidem non accessisset totius fere orbis consensio, Indorum praesertim atque Sinensium, qui vel a primis imperii sui temporibus eam repetunt traditionem.

17. Atque hinc falsum esse eruitur, quod 2. adjiciebatur de spe comparata ex lectione prophetarum; tum quia ejusmodi assertio gratuita est sine tabulis ac sine testibus prolata, tum quia quae ex Pentateucho monumenta protulimus, et quae mox iterum subjiciemus, eam prorsus convellunt; tum denique quia universae

xime in Deum absque Messia, quaeritur, quare Deus fidem in seipsum saepissime et clarissime Israëli commendaverit in universo V. T. et fidem in Messiam nunquam commendaverit; in qua tamen consistebat tota salus? Quod si fecit, petitur, ut assignetur locus aliquis, in quo Deus mandaverit, aut dixerit expresse, quod fides in Messiam sit absolute necessaria ad salutem generis humani, adeo ut, qui non crediderit, damnandus esset, » etc.

(1) Loco cit.

Israëliticae gentis persuasioni ac traditioni aperte adversatur.

18. Mirum autem esse non debet, quod nulla occurrat Messiae mentio in Decalogo, cum in eo agendorum potius regula tradatur quam credendorum. Quae animadversio aeque in Leviticum quadrat; hic enim liber totus in eo est, ut sacerdotes et levitas instituat circa exteriorem Mosaicae religionis cultum ac caeremonias.

19. Falsum denique est, in reliquis Moysis libris Messiae promissionem minime reperiri. Etenim praeter palmaria loca, quae adduximus ex Gen. III et XLIX, luculenta sunt Moysis verba, Deut. XVIII, 15: *Prophètam de gente tua et de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus Deus; ipsum audies*; tum verba Dei ipsius, ibid. 18: *Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui, et ponam verba mea in ore ejus, loqueturque ad eos omnia, quae praecepero illi; qui autem verba ejus, quae loquetur in nomine meo, audire noluerit, Ego ultor existam.* Quae quidem verba de Messia, non de prophetarum successione, ut ait Salvador post Orobium, esse intelligenda, non modo veteris synagogae rabbini (1), sed et universa judaica natio ostendunt. Ex hujus enim persuasione factum est, ut Petrus et Stephanus, ille Act. III, 22, iste cap. VII, 37, palam ac publice pro concione de Messia illa exposuerint, nullis repugnantibus Judaeis, quos alloquebantur. Nec vero alius, excepto Messia, propheta surrexit post Moysem in Israël, qui sive potestate, sive prophetandi vi, sive Dei familiaritate similis Moysi dici potuerit; prout Deut. XXXIV, 10, adnotatum est (2).

(1) Cfr. Raym. Martini, O. P. *Pugio fidei, cum observat. Jos. Du Voisin*, edit. Carpzovii, pag. 161 et 474, praesertim vero 886, § 9 et seqq. Hac autem editione deinceps utar.

(2) Cfr. Eusebius, *Demonst. Evang.* lib. III, cap. 11, ubi multis prosequitur similitudinem, quae inter Mosem et Christum intercessit, ac praecipue potestatem ac munus legislatoris et redemptoris. In Catechis-

Unde colligitur, Moysem de Messia fuisse locutum; quod Christus ipse testatus est, Joan. V, 46, Judaeis dicens: *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi; de me enim ille scripsit.*

20. Ad 3. *Dist.* Conceptis verbis, *C.* aequivalentibus *N.* ut patet ex modo dictis. Addo, obligationem credendi in Messiam oriri ex ipsa manifestatione seu revelatione promissi Messiae, quemadmodum oritur obligatio credendi in Deum ex ipsa ejus manifestatione, etsi nullibi scriptum in lege sit: *Credite in Deum*, ut adversus Orobium animadvertit Limborchius (1).

21. Ad 4. *Neg.* Orta siquidem est Messiae idea seu cognitio et expectatio ex promissione protoparentibus facta, Gen. III, ac saepius iterata Abrahae, Isaac, Jacob, Judae etc. juxta ea quae in probationibus adducta sunt. Divinae porro comminationes atque pollicitationes ad summum eam jamdiu animis praeconceptam alucrunt atque foverunt. Prophetae nunquam destiterunt ab eodem Messia praenunciando, ut ex dicendis luculentius constabit. Talia sunt fundamenta ejusmodi expectationis, quae tam altas radices in universa Hebraeorum gente fixerat, ut nunquam divelli potuerit. Haec praeterea exceptio falso principio laborat, nempe Messiae missionem non habuisse ex Judaeorum opinione nisi solum

mo judaico, quem ex editione Synagogae Amstelodamensis hebraice ad verbum recensitum edidit Carpzovius, *Introduct. ad Theologiam judaic.* cap. 9. et qui inscribitur סִפֶר לֶקַח טוֹב, *Liber doctrinae bonae*, art. 7. proponuntur quatuor rationes, quibus Moyses inter prophetas ceteros excelluisse dicitur; quas quilibet illic recolere poterit, pag. 48 et seq. Id ipsum praestat eleganter Rab. Abarbanel, apud Joan. Meyerum, *Tract. de temporibus sacris*, etc. in *Thesauro* Ugolini, tom. I, pag. 533. Cfr. M. G. Frid. Meinhart sub Frischmutho, *Dissertat. de prophela Mosi pari, Deut.* XVIII, 15, quae extat in *Thesauro theologico-philolog. sive Sylloge dissertationum ad selectiora et illustriora V. et N. T. loca*, Amstelodami 1701, vol. I, pag. 384 et seqq.

(1) Op. cit. Resp. ad primum quaesitum.

objectum temporale, cum tamen de contrario omnino constet (1).

22. Ad 5. *Neg.* Expectatio siquidem Messiae ceu totius Mosaicae religionis caput ab omnibus tum antiquioribus tum recentioribus Judaeis spectata fuit, nec nisi serius ab incredulis nonnullis in dubium ea revocata est; ita ut, quemadmodum animadvertimus, nunquam Christus aut apostoli disceptare debuerint de ejusmodi articulo; sed, eo extra omnem dubitationis aleam ab omnibus prorsus tanquam principii loco constituto, controversia agitabatur de sola Messiae persona. Quare non temere ac perperam, sed totius synagogae sensum expressit Maimonides, dum art. XII. statuit, ab omnibus et singulis Judaeis firma fide credi oportere *in adventum Messiae* בְּבִיאַת הַמָּשִׁיחַ, ut in ipsorum libris symbolicis declaratur (2). Quin etiam in Thalmude, Tract. *Sanhedrin*, cap. *Chelek*, diserte legitur: *Omnes prophetae non vaticinati sunt nisi de diebus Messiae* (3); ut cetera jam commemorata praeteream. Hinc etiam colligitur, immerito ac per summam injuriam a Josepho Albo Maimonidem reprehendi.

(1) Hoc magis ex dicendis in decursu tractatus constabit. Interea cfr. Luc. III, 15; Joan. I, 19 et seqq; IV, 25-29; et 42; VI, 14, et alibi; ex quibus luculentissime patet, Judaeos et Samaritanos tempore Christi nondum exuisse ideam Messiae spiritualis, thaumaturgi, prophetae etc. etsi utramque ideam spiritualis et temporalis regni conjungerent. Cfr. etiam Raym. Martini, part. III, cap. IV, § 4, et alib. Verum de hoc postea.

(2) Cfr. *Catechismus judaicus* cit. ubi inter articulos fundamentales fidei ponitur *Articulus duodecimus: Deum missurum esse Messiam, qui Redemptor futurus sit populi sui, et quem, etiamsi retardet adventum, expectare teneamnr. Qui quidem Messias e semine David surculus Isai Bethlehemitae erit, idemque judicio stabilet terram, et judicabit gentes multas*, etc. Hinc R. Moyses, filius Maimon, in suis *Hilcot*, id est, *Sententiis* in *Sophetim* sive *Judicibus*, tract. *De Regibus*, cap. XI, aperte pronunciat: *Quicumque non credit in Regem Messiam, vel qui non expectat adventum ejus, non solum est incredulus prophetis, sed etiam legi et Mosi doctori nostro.* Integrum textum exhibet Martini op. cit. part. III, dist. 3, cap. 9, § 3, pag. 766.

(3) כל הנביאים כלם לא נתנבאו אלא לימות המשיח: Alios textus cfr. apud Martin, pp. 347 et 674.

23. Ad 6. *D.* Contendit Hillel, nullum jam habere Israëlem, quem expectet Messiam, postquam is advenerat, *C.* antequam advenisset *N.* Porro Hillel ex eorum numero erat, qui noluerunt Messiam in Christo Jesu agnoscere, in quem, ut infra ostendemus, omnes epochae a prophetis assignatae pro Messiae adventu conspirabant. His vero elapsis, de ulteriore Messiae adventu desperans, jure inferebat, nullum jam habere Israëlem quem expectaret Messiam (1). Inde autem novum potius exurgit argumentum ad evincendum, per id temporis omnes fuisse in expectatione Messiae.

24. II. Obj. 1. Opinio illa de Messia, id est, regni felicis conditore, quem hoc nomine in libris V. T. nondum appellatum invenimus, diviso in duo regna imperio Israëlitico, e spe meliorum temporum, Joël. III, 2, et seculi quasi aurei animis informata esse videtur; quanquam notiones et spes Messianae, improprie sic dictae, hoc est, futuram quamdam gentis Israeliticae conditionem felicissimam praesagientes; Patriarcharum aevo jam adscriptae reperiuntur, Gen. XII, 3; XVIII, 18; XXVI, 4; XXVIII, 14, coll. Eccli. XLIV, 22 et 23. 2. Primus enim Davides populum dissidiis et factionibus perturbatum consociarat, et ad potentiam opulentiamque egregie evexerat. Sed aureum illud seculum, facta imperii in duo regna divisione, evanuit. Non igitur mirum erat, redintegrandi ejus spem in regia Davidis domo poni, sensimque aliquem ex ejus posteris felicis theocratiae instauratorem futurum *divinari* (2). 3. Quo proclivius de-

(1) En verba ipsius Hillelis, ex *Thalmude*, Tract. *Sanhedrin* seu *De Synedriis*, prout prostat cap. XI, edit. Cocceji, excerpt. XXXI, pag. 351; et excerpt. XXXVI, pag. 359: כלו כל הקצין : אין משיח לישראל : seu: *Expirarunt omnes termini: jam nullus Messias pro Israële.* Et hic deprehenditur mala fides Salvador, qui tamen magni facit auctoritatem Thalmudis. De Thalmude inter ceteros legi potest Du Voisin, *Praef. ad prooemium Pugionis fidei.*

(2) Mich. V, 1 et seqq.; Is. IX, 5, 6; VI, XI. coll. IV, 2; Ezech. XXXIV,

inde successu temporis summa respublica ad exitium ruere videbatur, eo propiorem spei hujus implendae conditionem fingebant (1); et, pro illa, quae Hebraeorum mentibus insederat, theocratiae notione, novum imperium, non civili solum et publico jure, sed morum quoque innocentia et religionis sanctitate fundatum iri existimabant .... Apud prophetas, qui vel proxime ante exilium babylonicum extiterunt, vel ei fuerunt aequales, vel post reditum ex eo vixerunt, itemque in libris apocryphis illam feliciorum temporum spem universe adumbratam videmus (2); 5 at in Danielis vaticiniis pressius definitam novisque augmentis cumulatam. In his enim imperium aliquod describitur *ideale theocraticum*, quo *symbolice* adumbratur ficta *filii hominis* (בַּר אֱנָשׁ) persona Judaeis destinatum (3) ut quinta orbis terrarum monarchia (4), post multas calamitates eventura, eaque aeterna et immutabilis, et cum mortuorum resurrectione et judicio extremo conjuncta (5). Iste vero filius hominis, qui in nubibus apparens fingitur (6), pro symbolo totius monarchiae quintae, non pro Messia habendus est. Ita rationalistae (7). Ergo Messiae promissio et expectatio non est nisi vana spes idealis, orta ex melioris conditionis desiderio, ac prophetarum poeticis fictionibus fota (8).

25. Resp. *Neg. ant.* Quod consutum non est nisi ex ludicro imaginationis aestu absque ullo documento; cui facta luculentissima adversantur; quodque sacrae Scri-

23 et seqq.; XXXVII, 21 et seqq.; Jerem. XXIII, 5; XXX, 9; XXXIII, 15; Ose. III, 5; Zacch. III, 8; VI, 12, ubi nomen צֶמַח de Messia dictum.

(1) Agg. IS, 6-9, 21-23; Zach. II, 9-17; III, 8-10; VI, 12 et 13: Mal. II, 17; III, 6; III, 13-18.

(2) Sophon. III, 9-20; Is LX, LXVI; Agg. II, 5-9; Zach. XII-XIV; Mal. III, 1-6; 19-24; 1. Mach. II 57; Bar. IV, 21 et seqq. V; Eccli. XXXII, 18 et 19 et 33; XXXVI, 12-17.; XLIV, 13; XLVII, 11; Tob. XIII, 7-18; XIV, 4-7; II Mach. II, 18. Quinque hi postremi libri ii sunt, quos adversarius nomine apocryphorum commemorat.

(3) Dan. II, 44 et 45; VII, 27 et seqq.

(4) Ib. II, 44; VII, 26.

(5) Ib. XII, 2.

(6) VII, 13 et 14.

(7) Cfr. Wegsch. § 120, not. b.

(8) Ib. § 50, not. c.

pturae evertunt, traditiones judaicae gentis et traditiones omnium populorum explodunt; ut partim ex allatis documentis constat, partim vero ex dicendis apertius constabit.

26. Ad 1. *Neg. suppositum*, gratis ab adversariis confictum, quodque se ipsum destruit, opinionem scilicet de Messia informatam esse e spe meliorum temporum. Ea enim informata est ex Dei revelatione, quae, Gen. III, homini lapso promisit reparatorem non temporalem, seu felicis regni et aurei seculi fundatorem in sensu adversariorum, sed spiritualem, qui nempe daemonis destrueret imperium, et veram religionem instauraret et redintegraret; prout illud oraculum, uti jam diximus, et universa intellexit antiquitas, et traditio nobis significavit. Nec aliam Messiae notionem ingerunt pollicitationes Abrahae ceterisque patriarchis factae in locis Gen. citatis: *In semine tuo benedicentur omnes gentes terrae*, per fidem in Messiam, ut exponit Apostolus, Gal. III. 8; quem rationalistae bono animo ferent, ut ipsis praeferamus in Sacrarum Litterarum expositione.

27. Ad 2. *Neg.* iterum, tum quia expectatio Messiae longe Davide anterior est, tum quia Davides ipse saepissime in Psalmis de Messia rebusque ab eo gerendis loquitur, Christo ipso testante, Matth. XXII, 42 et seqq. Luc. XXIV, 27, 44, testantibus insuper evangelistis et apostolis passim, fatentibus ipsis Judaeis, qui plures Psalmos de Messia semper intellexerunt (1). Si igitur ante Davidem Scriptura loquitur de promissione et expectatione Messiae, si Davides ipse saepe de eodem Messia loquitur, evidens est non ex divisione Israëlitici imperii spem ortam de aliquo Messia ex Davidis posteris nasciturо, nec sensim coepisse Hebraeos *divinare*, ut profani homines loquuntur, felicis theocratiae futurum in-

(1) Cfr. Raym. Martini, op. cit. part. II, dist. 1, cap. 7. § 14 et seqq. part. III, dist. 3, cap. 15, § 1, et alibi passim.

stauratorem, multo vero minus ipsum Davidem in vitam restitutum iri, juxta parsismi doctrinam (1).

28. Ad 3. *neg.* ex causa, quam adversarii autumant, factum esse, ut Judaei *fingerent* propiorem spei hujus implendae conditionem; sed eo ferventiori desiderio praestolabantur Messiae adventum, quo ad exitum suum properare videbant terminos epochae ipsius adventus Alioquin multo magis debuissent Messiam expectare sub finem regni Israëlitici, aut regni Juda, adeo debilitati ab Assyriis et Chaldaeis, potissimum vero sub Antiocho Epiphane. Attamen nemo per id temporis vel suspicatus est de Messiae adventu. Contra vero sub Herode omnes tenebantur hac expectatione, ut suo loco ostendemus. Diversae autem hujus agendi rationis quaenam causa esse potuit in adversariorum hypothesi? Series igitur factorum stultum systema rationalistarum eliminat ac plane subruit.

(1) Sic enim Rosenmüller in *Scholiis in V. T.* part. IV, vol. II, Lips. 1810, ad Ezech. XXXIV, 23, indicatis ejusdem Ezech. XXXVII, 24 et Jerem. XXX, 9; Ose. III, 5, locis, in quibus Messias *Davides* appellatur, scribit: " Atque locis hisce significari illum ipsum veterem Davidem, quem sperarent futuro aliquo tempore regnum priscum, sed multo amplius atque augustius restauraturum, minime improbabile fuerit. Alere enim poterat ejusmodi spem, opinio illa veteribus communis fere, de rerum omnium ἀποκαταστάσει, revolventibus sese et redituris aetatibus. Certe huic opinioni consentanea erat veterum Persarum expectatio de redituro ultima mundi aetate rege vetere Paschutan, Gustaspi filio, quo Gustaspo regnante atque favente suam doctrinam promulgaverat Zoroaster. Illum igitur Paschutan, qui et ipse olim doctrinae Zoroastrianae in provincia Vardjemguerdiana ministrum se praebuerat. credebant Persae extremis temporibus veterem ac puram religionis doctrinam priscumque Persicum regnum ita esse restituturum, ut omnium abundantia et prosperitas atque pax universa terrarum orbem sint beaturae ,,. Vid. *Mémoires sur diverses antiquités de la Perse*, par Silvestre de Sacy, Paris 1793, in-4. p. 94 seqq. Verum enim vero quis ignorat, Zoroastrum plura transtulisse in libros suos ex *libris* Judaeorum? Doctrinam vero *palingenesis* et *apocatastasis* non esse nisi corruptionem doctrinae jamdiu apud Hebraeos receptae de futura corporum resurrectione, ut suo loco ex Job. XIX, 25 et seqq. liquet? Sane Ezechiel, Jeremias, multo magis Oseas ipsum Zoroastrum praecesserunt juxta saniores criticos. Cfr. Feller. *Dict. Hist.* art. *Zoroastre*. Porro cit. loca intellecta semper fuisse a Judaeis de Messia *filio* David, non autem de ipsa Davidis veteris persona, ut inflati ac vani ejusmodi homines autumant, ostendit Martini op. cit. part. III, dist. 3, cap. 3, § 15 et seqq. Cfr. item Sanctius S. J. *in Ezech.* in hunc locum.

29. Hoc autem amoto fundamento, ruunt quae vere *finxerunt* adversarii de notione theocratiae, de novo ac felicissimo imperio, de feliciori temporum spe a Prophetis et libris *apocryphis* (deuterocanonicis) adumbrata. Haec enim omnia, supposita Messiae promissione atque expectatione tanquam basi et fundamento, riteque intellecta, ut postea exponemus, bene cohaerent; promissione et expectatione sublatis, nulla amplius ratione subsistunt. Aliud quippe est, rei veritate posita, eam diversimode exponere et amplificare, vel etiam prout est perperam intelligere, quod plerisque carnalibus Judaeis contigit, sub finem praesertim ipsorum reipublicae, ut enucleatius declarabimus; aliud vero est, rem totam de suo, ac solo imaginationis ferventioris aestu sibi confingere. Hoc enim postremum nonnisi paucorum est, nec nisi ad tempus contingere potest; ac facile evanescit. Expectatio autem Hebraeorum perpetua fuit ac totius nationis, nulla secta excepta, ita ut adhuc perseveret (1).

30. Ad 4. *Neg.* Nec enim in citatis Danielis locis sermo est de imperio aliquo *ideali theocratico*, sed de *reali* regno Messiae, quod in aeternum, ut ibidem dicitur perstare debebit, consumptis monarchiis illis pristinis, quae viam quodammodo juxta divinae providentiae ordinem ipsi paraverant, ut ex historia compertum est. Quod si quasi *Filio hominis*, qui cum nubibus veniebat, ut legitur, Dan. VII, 13 et seqq. et qui usque ad thronum Altissimi pervenit, data sunt potestas et honor *et regnum*, et omnes populi, tribus et linguae ipsi servire perhibentur; si potestas, quae ei confertur, est potestas aeterna, quae non auferetur et *regnum ejus* non corrumpetur, patet, plane distingui *Filium hominis* a

(1) Hinc animadvertendum est, fictiones poeticas vatum graecorum et latinorum nunquam integras nationes pervasisse, multo minus perpetuo et constanter perdurasse, secus ac in casu nostro accidit. Dummodo tamen proprio systemati inserviant, absurda quaeque devorant rationalistae, ceteros incredulos imitati.

*

monarchia, quae eidem traditur. Nec obstat quod in visionis istius expositione dicitur, v. 18 : *Suscipient autem regnum Sancti Dei altissimi, et obtinebunt regnum usque in seculum et seculum seculorum.* His enim verbis significantur omnes illi populi, tribus et linguae, qui ex v. 14 servient Filio hominis, id est, Messiae, quique ejus regnum seu ecclesiam constituent, prout contextus exigit ; alioquin hic absurdus sensus exurgeret : Monarchia serviet monarchiae (1). Hinc de peculiari persona, non autem de symbolico emblemate, ut adversarii existimant, tota antiquitas, quae dicuntur de *Filio hominis* ac praecise de Christo, exposuit et explicavit (2).

31. Quae autem ibi, cap. VII, 2, de mortuorum resurrectione et judicio extremo dicuntur, ac de Filio hominis, qui, cap. VII, cum nubibus coeli apparens describitur (non vero *fingitur*, ut adversarii mentiuntur), Christo ipso interprete', de secundo ac glorioso ipsius adventu intelligi debent, ut suo loco exposuimus (3). Quem quidem adventum multae calamitates, eodem Christo testante, Matth. XXIV, praevenient. Haec autem omnia rationalistae permiscent atque confundunt contra apertam Christi et apostolorum doctrinam, ut sua systemata vere fictitia nobis obtrudant et christianam religionem e fundamentis subruant.

(1) Cfr. Sanctius in hunc loc. Martini, part. II, cap. 7, § 7 et seqq. et cap. 13. Ex quibus constat quaenam fuerit constans Judaeorum hujus loci Danielis expositio.

(2) Ibid. Cfr. praeterea Schoettgenius, *Horae hebraicae*, Dresdae, 1742, tom. II, lib. II, pag. 263, ubi ex *Sohar* Gen. fol. 85, col. 338, refert in hunc loc. Dan. : *Hic est Rex Messias, de quo scriptum est*, etc. Tum id ipsum ostendit ex confessione Raschi, R. Aben Ezrae, R. Saadiae Gaon, R. Bechai, ex *Sanhedrin*, etc. Vid. etiam Joan. Ben. Carpzovii, *Diss. de Filio hominis ad Antiquum dierum delato*, ad cap. VII, 13 et 14 Dan. in *Thesauro theologico-philolog.* Amstelod. 1701, vol. I, pag. 887 et seqq.

(3) Tract. *De Deo creat.* part. III, n. 903 et seqq. tom. III.

PROPOSITIO II.

Messias a Deo promissus atque ab Hebraeis expectatus singularis et unicus est

32. Etenim Messias a Deo promissus atque a Judaeis expectatus singularis atque unicus est, si talem postulent tum Scripturae, tum universalis et constans sensus traditionalis ipsorum Judaeorum, tum denique peculiares notae et characteres, quibus idem Messias instructus perhibetur; atqui. .

33. Jam vero, etsi Scripturae interdum Christi seu Messiae nomen aliis etiam hominibus attribuant, sacerdotibus praesertim ac regibus, cum tamen hic non de nomine, sed de re quaeramus, perpetuo loquuntur de peculiari aliquo promisso reparatore, quem κατ' ἐξοχὴν, seu per antonomasiam Christum seu Messiam appellant. Sic, Gen. III, ille promittitur, qui conterat serpentis caput; item Gen. XII, XVIII, XXII, ille, in quo benedicendae sunt omnes gentes; demum Gen. XLIX sermo fit de eo, qui praenunciatur ut ille qui mittendus est, atque erit expectatio populorum, seu, ut in hebr. legitur, ille, cui obedientia erit populorum. E Davidis familia origo trahenda ab eodem, ubique praedicitur; atque hinc factum est, ut Messias filius David passim in Sacris Litteris vocetur. Huc spectant epochae, quibus determinatur futurus ejusdem Messiae promissi adventus; cum nempe ablatum fuerit sceptrum a Juda, ut dicitur Gen. XLIX, vel cum ad finem vergerent LXX hebdomades, Dan. IX, et ante destructionem templi Zorobabelici, Agg. II et Malach. III. Quae quidem aliaque ejusmodi nequeunt nisi de singulari Messia intelligi.

34. Huc accedit perpetua et constans Judaeorum traditio de expectatione unius singularis Messiae, (de qua

in prop. superiori) ; qua factum est, ut neque Judicum ac Samuelis actate, neque Davidis aut Salomonis aliorumve, sive Judae sive Israel florentissimorum regum ac principum, neque demum Machabaeorum temporibus, quisquam Messiam apparuisse diceret; licet plures ex ipsis Judaicam gentem ab immanissimo jugo liberaverint. Contra vero Judaeorum fatiscente republica, omnes ex Scripturarum oraculis atque avita traditione edocti, Messiam praestolabantur. Etenim, Luc. III, 15, de Joanne Baptista legitur : *Existimante autem populo et cogitantibus omnibus in cordibus suis de Joanne, num forte ipse esset Christus.* Eadem habentur Joan. I, 19 et seqq. ubi agitur de solemni sacerdotum ac levitarum legatione ad eumdem missa, ut eum interrogarent, num ipse esset Christus. Rursus ib. IV, 25 mulier Samaritana tamquam de re omnibus comperta ait : *Scio, quia Messias venit.* Demum Matth. II, 2, Magi ex gentilitate orti pro certo id sumentes, fidenter interrogant : *Ubi est, qui natus est rex Judaeorum ?* Nec quispiam extitit inter principes sacerdotum et scribas populi, a quibus sciscitatus Herodes est, ubi Christus seu Messias nasceretur, qui haesitaret ; sed, exponentes de eo Michaae vaticinium, in Bethlehem Judae Messiam oriturum pronunciant (1). Id ipsum habetur ex Flavio Josepho, *De bello judaico*, lib. IV, cap. V. et alibi (2).

35. Peculiares demum characteres et notae, quibus prophetae Messiam venturum instructum iri denunciant, munia item ac officia ab ipso obeunda, de quibus postea agemus, luce meridiana clarius ostendunt, in tota

(1) Post adeo disertum s. Matthaei testimonium et auctoritatem Luc. II, 4 et seqq. quis unquam suspicatus esset, quempiam in dubium revocaturum, utrum Christus Jesus natus sit in Bethlehem ? Attamen ex biblicis rationalistis Kaifer, *Bibl. Theol.* pag. 230 et seqq. serio se demonstrasse confidit, Jesum in oppido Nazareth natum fuisse ; atque, ut addit Wegscheider : *argumentis quidem haud spernendis.* Scilicet perquam opportune in istorum manus Scripturae venerunt.

(2) *Archaeol.* lib. XX, cap. V, § 1.

Scriptura non agi nisi de determinato ac singulari Messia. Isaias enim passim describit mites Messiae mores, comitatem, justitiam, praesertim vero cap. XI, 1 et seqq.; XLII, 3; LXI, 1. Sic tam ipse quam prophetae reliqui eum exhibent vocaturum et docturum gentes, aliaque ejusmodi perfecturum, ut ex dicendis enucleatius patebit.

36. Sive igitur Scripturas consulamus, sive perpetuam gentis Judaicae traditionem, sive characteres et notas Messiae proprias, constat, Messiam, a Deo promissum atque a Judaeis expectatum, unicum prorsus ac singularem esse, prout ostendere instituimus (1).

DIFFICULTATES

37. Obj. 1. Hebraei facile sibi in animum induxerunt, ex proprio coetu quempiam surrecturum esse de illorum virorum genere, quos Isaias describit, sapientia praeditos atque intelligentia, spiritu boni consilii et fortitudinis, 2. idoneos ipsorum prophetarum exemplo ad evertendas oppressorum machinationes, ad excutiendos animos, atque ad omnia adversa superanda, ut hac ratione populus subito quodam transitu ex malo ad bonum, ex servitute ad libertatem, ex abjectione ad honorem adduceretur. 3. Quare Messias seu liberator naturae limites non praetergreditur juxta hebraicam doctrinam. 4. Quid sane portendit Balaami vaticinium nisi stellam, quae orietur ex Jacob, ac radicem, quae surget ex Israel, ad populum firmandum, ut fortiter agat? 5. Post Josue unaquaeque oppressionis periodus suum peperit liberatorem sive Messiam. Cyrus,

(1) Quaenam fuerit antiquis Judaeis in Messiam fides, diligenter excussit et expendit Petrus Cunaeus, *De republ. Hebraeor.* lib. III, cap. 9; qui cfr. in *Thesauro* Ugolini, tom. III, pag. 910 et seqq. cum not. Joan. Nicolai; nec non Heideggerus, *Hist. Patriarch.* exercitat. CXI, pag. 96 et seqq.; Major in *Theol. Judaic.* loc. VIII, *De Messia.*

licet idololatra, in Scriptura vocatur *Salvator* et *Christus* ob id tantum, quod finem posuerit captivitati Babylonicae, ac alii quia media suppeditaverint ad rempublicam restituendam, Num. XXIV, 17 et 18; Jud. II, III, VI, XI etc.; Is. XLV. 6. Quoties demum post *magnam dispersionem* ementiti Messiae Hebraeorum imaginationem excitarunt, toties id consecuti sunt per sacras voces *legis* ac *libertatis*. Talis fuit impavidus Barcochebas, quem ceu legitimum Messiam recepissent, si, quod aggressus est, facinus feliciter explevisset; talis sec. XVII turbidus ac debilis Sabathai Sevi (1). Si quis igitur quaerat, utrum Messias advenerit, an vero adhuc venturus sit, responsio in promptu est, scilicet tum jamdiu eum advenisse, tum superventurum adhuc esse. Ergo.

38. Resp. Ad 1. *Neg.* quod assumitur, Hebraeos scilicet nonnisi sequiori aevo ideam seu notionem Messiae ex Legis comminationibus et promissis sibi cudisse. Certissimum enim est, ejusmodi ideam seu potius promissionem Messiae ipsi mundo coaevam fuisse et Lege mosaica anteriorem; ut ex dictis apertum est. Moyses locis cit. eam supponit. Job, XIX, 25, professus est, suum se expectare *Redemptorem*, nempe Messiam, et quidem spiritualem atque divinum. Profecto gentes omnes longe inter se dissitae, quibus nulla fuit cum Hebraeorum gente communicatio, in Lege mosaica Messiae notionem reperire non potuerunt. Repugnat propterea Scripturis ac factis ipsis nova theoria ab adversario excogitata.

39. Ad 2. *Neg.* tum ob rationum monumenta, quae adducta sunt, tum ob falsam adversarii assertionem,

(1) Ita Salvador, op. cit. tom. III, liv. IV, pag. 365. De quo Sabathai Sevi scribit in nota : « Il était né en Syrie, et il produisit une vive sensation chez les juifs de Constantinople et de tout l'Orient, même chez les occidentaux. Le sultan le fit jeter en prison, et lui offrit le turban ou d'être empalé; il n'hésita point, mais, malgré son zèle à paraître bon musulman, on lui donna bientôt la mort ».

prophetas scilicet oppressorum machinationes evertisse, animos excussisse juxta auctoris sensum; fabulae enim ejusmodi assertiones sunt ab ipso confictae. Illud quippe prophetarum fuit munus, populi praesertim Judaici vitia reprehendere, validos animos ad omnem virtutem excitare, ac Messiae adventum praenunciare, non quidem ut temporalis liberatoris, quemadmodum adversarius autumat, sed spiritualis, qui nempe peccata auferret, justitiam adduceret, gentes ad verum Dei cultum revocaret, aliaque praestaret ejusmodi, quae in liberatorem ab adversario confictum cadere nequaquam possunt (1).

4o. Haud inficiamur tamen, serioribus temporibus Judaeorum animos generatim occupasse ideam etiam de liberatore temporali; quod ex Luc. XXIV, 21; Act. I, 6. aliisque locis N. T. constat. Verum, ne ullus errori detur locus, duo quae nequeunt commisceri secernamus oportet, nempe ideam primigeniam et originariam ab idea adscititia, et superinducta. Idea enim primigenia et originaria, quam exhibent Sacrae Litterae, est prorsus de Messia spirituali, ut ex citatis locis apparet; postea autem sensim, ut ita dicam, ac sine sensu adjecta alia est de liberatore temporali; non ita tamen, ut prior excluderetur; sed utraque Messiae spiritualis et temporalis conjuncta idea erat. Sane Messiae spiritualis, legislatoris, prophetae, thaumaturgi ideam semper obtinuisse apud Judaicam gentem abunde constat ex Luc. III, 15; Joan. I. 19: IV, 25; VI, 14; VII, 31, aliisque locis passim. Quod si in plerisque subsequentibus praesertim temporibus invaluit notio Messiae tanquam temporalis liberatoris, ideo id factum est, quod Judaei vaticinia, quae secundum Messiae adventum respiciunt, cum vaticiniis de primo ejusdem adventu confuderint, vel etiam quia carnali ac

(1) Cfr. Sherlok, *L'usage et les fins de la prophetie*, en six discours; vid. praesertim Discours III.

materiali sensu ea intellexerint, quae de spirituali ipsius Messiae gloria ejusque regno sive ecclesia, sub materialibus ac symbolicis imaginibus adumbrata, praenunciata erant (1).

41. Ad 3. *D.* Juxta doctrinam hebraicam seriorum temporum, *Tr.* antiquitus receptam *N.* Veteres enim Hebraei non diversam sibi Messiae efformarunt notionem ab ea, quam Scripturae et traditio ipsis patefecerunt. Porro ejusmodi fontes constanter ingerunt ideam Messiae, qui naturae limites praetergrederetur; ut Ps. II, 7; Is. VII, 14; IX, 6 et seqq. XI, 1 et seqq. et alibi pas-

(1) Antiquiores Hebraeos puriorem ideam habuisse de Messiae persona ac munere evidenter constat ex iis, quae erudite scribit Schoettgenius, in *Horis hebraicis et talmudicis*, tom. II, lib. I, cap. 1 et 2, de nominibus Messiae; tum toto libro III, qui est de persona Messiae, innumeris prope eorum testimoniis in medium productis; nec non tom. I, diss. I, *De regno coelorum*, in qua, §§ 6 et 7, ostendit, nomine *Regni coelorum* praeter cultum ecclesiae V. T. significari *Regnum Messiae* et *tempora Messiae* et occonomiam illorum, una cum aliis circumstantiis eo pertinentibus, adducto testimonio ex Targum Michaeae IV, 7: *Et revelabitur ipsis regnum coelorum in monte Zion a nunc et usque in seculum*; et confirmat tom. II, lib. I, cap. 2, § 3 ex *Pesiktà* in *Jalkut Simeoni* II, fol. 178, 1, et *Scir Ascirim rabbà*, fol. 15, 2: *Quando tempus accedet*; Regnum coelorum *revelabitur*, הגיע זמנה שתגלה מלכות של שמים *tunc implebitur illud Zachar.* XIV, 9: *Illo tempore Deus erit Rex in universam terram*, aliisque multis, quae locis cit. recoli possunt. Quibus addi potest, hunc usum loquendi communem fuisse Christi aetate; alioquin Joan. Bapt., Christus, pharisaei et auditores ipsorum formulam hanc neque protulissent neque intellexissent; attamen passim usurparunt, ut patet ex Matth. III, 2; X; 7; Luc. XVII, 20 et alibi passim; adeo ut illi, qui ex Judaeis, signis temporum probe expensis, adventum Messiae proximum cum gaudio excipiebant, dicantur *expectare regnum Dei*, seu *Regnum coelorum*, Luc. XXIII, 51; cui phrasi similis est illa: *Expectare consolationem et redemptionem*, Luc. II, 25 et 38. Orta autem videtur haec formula, quae antiquioribus Judaeis et sanioribus post captivitatem in deliciis erat, ex Dan. VII, 13 et 14. Haec volui aliquanto fusius disputare, primo ut pateat luculenter, insedisse veteribus Hebraeis sententiam de Messia ejusque regno spirituali et divino; secundo ut malam fidem detegerem recentiorum biblicorum rationalistarum praesertim Koppe, *Nov. Test.* vol. VI, ad Epp. ad Thess. excurs. I, de Regno Christi asserentium, formulam מַלְכוּת הַשָּׁמַיִם *Regni coelorum* neque in Targum neque omnino apud rabbinos de regno Messiae accipi, sed de peculiari Numinis supremi regimine, singulariqne Jehovae, qua sua gauderet civitas, tutela, cujus quasi ministri reges in civilibus, in sacris vero rebus sacerdotes essent.

sim (1). Imo certo certius est, ut productis monumentis ostenderunt eruditi viri, in antiquiorum Hebraeorum mentibus firmam semper inhaesisse persuasionem, unicum mediatorem inter Deum et homines, auctorem revelationis omnis, cui nomen *Metatron* apposuerunt, nempe Messiam, identificari cum Deo ipso, ac proinde

(1) Cfr. W, Hengstenberg, *Christologie des alten Testaments*, etc. *Christologia veteris testamenti*, etc. Berolini 1829, part. 1, sect. 1, cap. 3, *De Divinitate Messiae in V. T.* pag. 215 et seqq. ubi colligit textus, ex quibus constat, Messiam futurum praedicari ut Deum et filium Dei. Nos saltem eos hic summatim indicabimus: Ps. II, 7, Messias vocatur *Filius Dei* sensu proprio et non figurato, et v. 12, judicium de inimicis suis ipsi tribuitur, et rebelles ad ipsum confugere monentur; Ps. XLIV, 7 et 8, Messias vocatur *Deus*; Ps. CIX, 1: David ipsum vocat *Dominum suum*: v. 6, accipit a Deo proprium nomen אֲדֹנָי, et judicium super hostes suos ipsi adscribitur; Is. IV, 2, Messias vocatur צֶמַח יְהוָה, *germen Dei*, scilicet Filius Jehovah. Atque haec quidem de divina ejus natura dicta sunt. Juxta humanam vero naturam ex antithesi vocatur פְּרִי הָאָרֶץ, *fructus terrae*, natus ex Judaea, vel oriundus ex domo Juda. Is. VII, 14, indicatur juxta humanam naturam per illud *nasci ex Virgine*; juxta divinam, per nomen *Emmanuel*, *nobiscum Deus*. Item Is. IX, 6, denotationes seu characteres divinae naturae cumulantur. Prius nomen פֶּלֶא *mirabile*, ut indicetur illum tum in suo *esse* tum in suis actionibus supra conditionem seu naturae cursum elevatum esse; deinde nomen גִּבּוֹר אֵל, *Deus fortis*, adjicitur; in antithesi denotatur ipsius humana natura et origo per verba *Filius natus est nobis*. Ib. XI, 10, paganae gentes modo religioso Messiam quaerere dicuntur. Michaeae V, 1, in antithesi ad temporalem Messiae ortum ex Bethlehem et ad nativitatem ex muliere. v. 2., annuntiatur ejus aeterna praeexistentia: *Ex te mihi egredietur .... et egressus ejus ab initio, a diebus aeternitatis*; et, v. 4, ipsi tribuitur fortitudo et majestas Jehovae. Os. III, 5: *Filii Israël ... quaerent Dominum Deum suum et David regem suum*, id est Messiam. Ubi verbum בִּקֵּשׁ studium sese Deo reconciliandi et ejus gratiam acquirendi significat. - Sed insigne praeterea est ad rem nostram quod legitur Mal. III, 1 et seqq. *Jehovah* ibi dicit, se legatum missurum, qui viam ante *se* sternat, et statim subditur, postquam hoc factum fuerit, Messiam appariturum. Igitur apparitio Jehovah et apparitio Messiae identificantur. Messias accipit nomen הָאָדוֹן, quod cum articulo praefixo nullibi nisi de uno Deo invenitur. Huic summo Deo, duci theocratiae, regi Israëlitarum, templum ut sua proprietas semper adscribitur. At juxta Malachiam, templum est proprietas Messiae. Istum igitur Deum esse, et cum Jehovah per unitatem naturae identificari aperte eruitur. Insuper, v. 2 et seqq. officium divinum, alioquin soli Jehova adscriptum, nempe judicium de improbis, ipsi Messiae tribuitur. Cfr. etiam Dan. VII, 13 et 14; Zach. XII, 10: XIII, 7. Praecipua ex his vaticiniis suo loco expendemus.

Deum esse, et supra naturae nostrae conditionem positum (1). Hujus doctrinae ac traditionis vestigium apparet Joan. VII, 27: *Hunc scimus unde sit: Christus autem cum venerit, nemo scit, unde sit.* Imponit igitur Salvador lectoribus suis, dum adstruit, juxta doctrinam Hebraeorum Messiam minime praetergredi naturae limites.

42. Ad 4. *Neg.* Sed ex unanimi veterum imo et recentiorum etiam Judaeorum sententia Balaami vaticinium pro objecto habet, supremum illum regem venturum, Messiam nempe, cujus adventus fama jam inde a remotissimis seculis Orientem totum pervaserat, qui populos sit debellaturus, et, quo regnante, maxime rerum conversiones essent eventurae (2). Ex genere porro armorum ejus deprehenditur, qua ratione *omnes filios Seth*, seu ut habet Onkelos, *omnes homines*, sit Messias vastaturus: *percutiet terram*, inquit Isaias, XI, 4. *virga*

(1) Ibid. loc. cit. pag. 238 et seqq. quibus patet, ex antiquiorum Judaeorum doctrina, eaque communi, hunc Metatron non raro identificari cum Schechina, habitatione nempe Dei in mundo, identificari cum Deo ipso, a quo tamen distinguitur, persona scilicet; non esse Metatron creatum, sed emanatum; vocatur Metatron emanationis et creationis, qui apparuit Moysi in rubo; cum summo Deo unitate essentiae conjunctus perhibetur, ut Dominus ipse et legatus Dei, princeps mundi, et visibilis manifestator Dei. Aliaque ejusmodi ex Thalmude, ex lib. Sohar et rabbinorum innumeris testimoniis ostendit. Haec ipsa documenta praeter Sommerum, Glaesenerum, Raym Martini exhibet Schoettgenius, op. cit. tom. II, *De Messia*, lib. III, thesi II et seqq.; adeo ut mirum sit, incredulum Judaeum Salvador potuisse firmiter adeo asserere, ex Judaeorum doctrina non debuisse Messiam naturae limites praetergredi. Qua assertione aperte se vel ignorantem vel mendacem prodit.

(2) Cfr. de hoc vaticinio, praeter prooemium De Voisin in *Pug. fid.* edit. cit. pag. 81; *Dissert.* Willemeri *De stella ex Jacob oriunda*, in Num. XXIV, 17, quae reperitur in *Thesauro theol. philolog.* cit. Perperam De Wette, *Kritik der Israelit. Gesch.* seu *Critica historiae Israeliticae*, pag. 363 et seqq. illud confictum in gratiam Hebraeorum autumat, et Bleck in *Dem bibl. exeget. repertor.* seu in *Repertorio biblico exegetico*, post debellatos a Saulo Ammonitas, Zabaeos et Philisthaeos assutum censet. Nec Rosenmülleri conatus efficient, totum hoc oraculum Balaami imposturam et fictionem esse. Cfr. Bartolocci *Bibliotheca magna rabbinica*, Romae, 1675, part. I, pag. 655 et seqq. Cfr. etiam Joan. Frid. Miegii Dissert. *De stella et sceptro Bileamico* in *Novo thesauro dissert.* Lugduni Batav. 1732, fol. tom. I, pag. 423 et seqq.

oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium.

43. Ad 5. *D.* Unaquaeque oppressionis periodus suum peperit liberatorem sive Messiam, improprie dictum seu late sumptum, *C.* proprie dictum, de quo loquimur *N.* Id ipsum dicatur de Cyro aliisque omnibus, quibus communis fuit haec denominatio, regibus ac sacerdotibus, qui analogice *Christi* vocabantur seu Messiaè ac Salvatores. Alioquin, cum judices interdum *Dii* in Scripturis vocentur, sequeretur, vel nullum esse proprie dictum, vel illos homines totidem Deos esse.

44. Ad 6. *D.* Spiritu vertiginis atque anticipatis judiciis abrepti, *C.* juxta germanum Scripturae sensum per traditionem antiquissimam expositum *N.* Verum de hoc postea.

45. Ex his responsio fluit ad conclusionem ex falsis principiis, seu potius ex gratuito ac singulari systemate adversarii deductam. Si enim nonnisi unus ac determinatus Messias a Deo in Scripturis promittitur; si nonnisi unus ac determinatus ab universa Judaeorum gente expectatus est; si nonnisi de unico, singulari ac determinato mediatore seu Messia omnium antiquarum gentium traditiones loquuntur, patet eo denique controversiam adduci, ut quaeramus, utrum venerit nec ne. Istud vero in sequenti capite excutere aggredimur.

CAPUT II.

DE EPOCHA ET OFFICIIS PROMISSI MESSIAE

46. Nonnulli Judaei, diuturni quo detinentur exilii atque dilati Messiae adventus pertaesi, in desperationem acti, contendunt, nullam a prophetis futuri Messiae peculiarem epocham statutam ac determinatam fuisse. Alii vero, etsi fateantur, hujus adventus epocham reipsa determinatam esse, attamen dilatum esse contendunt Mes-

siae adventum ob demerita ac peccata, quibus Hebraei se commaculârunt, aut in dies coinquinantur. Alii demum censent quidem epocham adventus Messiae esse determinatam, non solum conditionate, sed absolute; contendunt tamen, nondum completam hanc epocham esse. Nostrum igitur erit, duce praesertim Cl. Joan. Bernardo Derossi (1), propositionibus insequentibus haec omnia effugia praecludere, ac simul ostendere, ex officiis seu muniis a Messia juxta prophetas obeundis, eum jamdiu advenisse, ut non sit in aliud tempus expectandus.

PROPOSITIO I.

Epocha adventus promissi Messiae ex Sacris Litteris certa ac determinata est

47. Haec propositio est adversus Chaldaeum Paraphrasten, R. Josephaben-Jachia, Maimonidem, aliosque paucos, contendentes, nihil certi circa tempus futuri Messiae adventus constitui posse, imo neque posse in hanc epocham inquiri absque erroris periculo; nec quidquam uspiam de ejusmndi epocha revelatum a Deo esse (2).

48. A vero autem prorsus abludere ejusmodi assertionem, constat 1. ex Jacobaeo vaticinio, quo venturus praedicitur Messias, cum ablatum fuerit sceptrum a Juda; ex prophetia Danielis, qua sub finem septuagesimae hebdomadis ab edicto reaedificationis Urbis occisum iri Messiam praenunciatur; nec non ex Aggaei et Malachiae oraculis, quibus significatur stantibus adhuc Urbe ac templo Messiam venturum esse. Constat 2. ex antiqua Judaeorum traditione et agendi ratione. Etenim juxta Elianam scholam anno ab orbe condito quatermillesimo Messias adventurus erat, prout refertur in Thalmu-

(1) *Della vana aspettazione degli Ebrei*, etc. Parma 1773.

(2) Apud eumd. cap. 1, § 2.

de, in quo *dies regis Messiae* ad hunc annum assignantur. Sane Messiam per id temporis magna animorum contentione exoptatum fuisse atque expectatum, adventus Magorum in Solymorum urbem, civitatis totius commotio, infantium caedes, occisio eorum qui essent de familia David ex parte Romanorum, ne Judaei Messiae praetextu novi aliquid machinarentur (1), desperatio Hillelis, tumultus hac de causa excitati (2), plures veteratores qui sibi eadem aetate Messiae nomen ac dignitatem vindicarunt, facinus ipsum Barcochebae, fama in omnem partem vulgata de egressuro tunc temporis e Judaea qui rerum potiretur, applicatio vaticiniorum a Josepho per assentationem Vespasiano facta (3), haec aliaque non pauca facta publica ac testatissima totidem sunt argumenta incluctabilia, quae invictissime ostendunt, certam ac determinatam epocham Judaeos ex traditione habuisse. Constat 3. ex ingenua praecipuorum rabbinorum confessione, qui, tum ex Scripturis tum ex traditione edocti, id demum ultro dederunt (4). Constat 4. ex ipsa rei de qua agitur natura. Si enim Messias, ut ex dictis pa-

(1) Cfr Eusch. *Histor. eccl.* lib. III, cap. 12 et cap. 19, edit. Vales.

(2) Joseph, *Archeol.* lib. XX, cap. 8, § 6; *De Bello jud.* lib. II, cap. 13, § 4 et 5; ib. lib. VI, cap. 5, § 3. edit. Haverc.

(3) *De Bello Jud.* lib. III, cap. 8, § 9, et lib. IV, cap. 10, § 7.

(4) Cfr. Th. Goodwini Diss. quam inscripsit : *Moses et Aaron*, cum not. Hottingeri, § 22, in *Thes. Ugolini*, tom. III, pag. 35. Cfr. Derossi, op. cit. cap. I, § 6. Sane in Thalm. in tract. *Sanhedrin*, fol. 97 vetustissima traditio legitur his vesbis : *Traditio domus Eliae : Sex mille annis durat mundus. Bis mille annis inanitas et vastitas. Bis item mille annis lex. Denique bis mille annis dies Messiae.* Hinc alii, cum viderint elapsas omnes epochas sive biblicas sive traditionales adventus Messiae, animum desponderunt, negantes Messiam esse promissum; ut R. Albo in lib. *Ikkarim*; alii ejus adventum in seculum et mundum futurum rejecerunt, ut R. Manasses ben-Israel, lib. II, cap. 3, *De Resurr. mortuor.*; alii diris et execrationibus devoverunt illos, qui tempora adventus Messiae supputarent, et terminos ejus inquirerent, dicentes : תפח רוחן של מחשבי קצין *Rumpatur spiritus eorum, qui tempora* (adventus Messiae) *supputant.* Alii alias nugas commenti sunt; quae videri possunt apud Jo. Buxtorfium, *De synagoga judaica*, cap. 50, Basil. 1661; extat etiam in *Thesauro Ugolini*, tom. IV, pag 1153 et seq, et apud Schickardum, *Jus regium Judaeorum*, ibid. tom. XXIV, pag. 793 et seqq.

tet, fuit in Lege Mosaica promissus; si Messias objectum fuit desideriorum patriarcharum et prophetarum; si prophetae, prout ostendemus, futuri Messiae locum nativitatis, originem, facta omnia vaticinati sunt, qui fieri potuit, ut sola epocha ipsius adventus reticeretur, qua Judaei excitari ac permoveri debebant ad ipsum excipiendum?

49. Sive igitur Sacras Litteras consulamus, sive perpetuam et constantem Judaeorum traditionem, sive rabbinorum confessionem et agendi rationem, sive denique rei ipsius inspiciamus naturam, certam omnino ac determinatam esse epocham adventus Messiae apertissime evincitur.

DIFFICULTATES

50. Obj. 1. Haud pauci ex doctioribus rabbinis inter septem eas res, quas hominibus prorsus ignotas recensent, tempus etiam includunt restitutionis regni Davidici seu Messiae. 2. Quod non absque fundamento ab ipsis fieri, argumento est Angeli Danielem, XII, 9, alloquentis responsio; cum enim Daniel ab Angelo sciscitatus esset, quando Messias esset venturus, respondit Angelus: *Clausi sunt signatique sermones usque ad praefinitum tempus*. Quibus verbis non obscure insinuavit dies Messiae absconditos hominibus esse. ergo.

51. Resp. ad 1. *D.* Post Christi adventum, seu ut ipsi loquuntur, post magnam dispersionem, *Tr.* ante id temporis *N.* Nil mirum, si recentiores nonnulli rabbini, anticipatis judiciis ducti, incertum esse contenderint tempus promissi Messiae, cum Messiam agnoscere noluerint epocha a Scriptura ac traditione praefinita. Sic enim arbitrati sunt, se posse utcumque declinare omnem vim argumentorum, quibus a christianis premebantur. At paucorum certe ea opinio, seu potius effugium est, si cum

universali judaicae gentis sensu et traditione, ac praecipuorum rabbinorum sententia comparetur. Ut aliquid pauci isti, quos impugnamus, proficerent, deberent ostendere, talem pariter Judaeorum animis insedisse sententiam ante Christi adventum; quod profecto nunquam praestabunt, cum omnia illius aetatis documenta contrarium prorsus evincant.

52. Ad 2. *Neg.* Danielem sciscitatum esse ab Angelo tempus futuri Messiae, cum istud ei jam revelatum fuerit cap. IX; nec propterea Angeli responsio ad hoc tempus refertur. Allegatis proinde verbis significatur, obscura esse debere, quae in eodem capite continentur, donec compleantur, quae ibidem praedicta sunt. Dissentiunt porro interpretes, de quanam re hic praecise agatur, et alii in alias abeunt sententias (1). Ex ignota proinde re nihil extundi potest, quod infirmare vel minimum possit, quae aperta Scripturarum testimonia de hac ipsa epocha produnt.

PROPOSITIO II.

Epocha adventus Messiae in Scripturis determinata retardari nequit

53. Eos haec thesis perstringit, qui, Scripturarum ac traditionis auctoritate pressi, admittunt quidem, determinatam a Deo ac patefactam promissi Messiae epocham esse; contendunt tamen, ut monuimus, ob Judaici populi scelera dilatam esse atque in dies differri divinam promissionem. Desipere autem hujus sententiae patronos, quisque intelliget, qui vel leviter perpendat:

54. 1. Messiae promissionem constanter in Scripturis absolute proponi, nunquam vero conditionate; adeo ut nuspiam vel leve ejusmodi conditionis vestigium appareat.

(1) Cfr. Sanctius, Cornel. a lapide in hunc loc., Critici sacri, Rosenmüller, etc.

55. 2. Messiam non ad solos Hebraeos, sed ad omnes prorsus populos seu homines mitti. Nemo propterea sanus sibi persuaserit, ob peculiaris Judaici populi scelera retardari, quod ad commune omnium bonum promissum est.

56. 3. Ejusmodi conditionem aperte omnino a Deo excludi, quoties ipse profitetur tempus adventus promissi Messiae *decisum* ac *determinatum* esse, ut Dan. IX (1); quoties gratuitam affirmat esse Messiae promissionem, seu cum *propter se* et *propter gloriam nominis sui* se populum suum redempturum promittit, ut Is. LII, 3 et seqq.; Ezeeh. XXXVI, 22 et alibi passim; item quoties declarat, se missurum Messiam ad tollenda hominum peccata, delendam iniquitatem, etc. ut Is. LIII et Dan. IX; ut alia quamplurima praeteream, quae evidentissime quamcumque meritorum aut demeritorum nostrorum conditionem excludunt.

57. 4. Posita semel hac conditione, jam sequi, nihil certi circa tempus Messiae adventus superesse, perperam proinde in Scripturis frequenter adeo tempus istud significatum fuisse. Nunquam enim exitum suum divinae pollicitationes habiturae essent; cum neque in judaica natione, nec in alia qualibet scelerum futurus sit finis, spectata hominum infirmitate ac malitia.

58. 5. Novam atque ab antiquae synagogae sensu prorsus alienam esse sententiam hanc, quae nonnisi ad eludendas christianorum objectiones excogitata fuit post Hierosolymorum ac templi eversionem, quaeque a doctioribus ipsis rabbinis acerrime impugnatur (2). Profecto,

(1) Talem esse vim hebraicae vocis נֶחְתָּךְ *nechtach*, Daniel. IX, 24, *definita*, *decisa*, *decreta*, etc. omnes admittunt, ut ex dicendis luculentius patebit.

(2) Cfr. Derossi, op. cit. cap. 2, § 4 et seqq. ubi plura documenta invenies tum ex Thalmude tum ex celebrioribus rabbinis antiquis et recentioribus, ex quibus patet, receptum apud Hebraeos esse Messiae adventum retardari non posse, atque ab hominum meritis vel demeritis nulla ratione pendere. Et sane absurdum est, hominum peccata praepe-

si Messiae adventus ab hominum meritis penderet, tot sanctissimorum patriarcharum, prophetarum, aliorumque piorum hebraicae gentis hominum, qui in veteri synagoga floruerunt, merita plus apud Deum valere debuissent, ut promissiones solveret suas, quam recentiorum Judaeorum flagitia valeant ad illas retardandas. Praeterea cum judaica gens ideo dire affligatur, gravissimasque ac diuturnas vexationes patiatur propter Messiae spem, pro cujus adventu enixas adeo ad Deum preces perpetuo fundit, concipi nequit, quomodo Deus his non flectatur, et haec omnia conferre nihil valeant ad Messiae promissi adventum accelerandum. Quanquam nec illud omittendum est, diuturnam adeo dilationem haud parum conferre ad animum despondendum, atque in desperationem conjiciendum (1).

59. His igitur perpensis, concludi omnino debet, ita praefinitam adventus Messiae epocham a Deo esse, ut retardari ob Judaeorum peccata non possit.

DIFFICULTATES

60. Obj. 1. Scriptura universa referta est vaticiniis conditionatis; quae etsi absolute enuncientur, eventus tamen patefecit, implicitam illa conditionem continere; quidni igitur idem dicamus de vaticiniis, quae Messiam spectant? 2. Quid quod non desint prophetiae, quae conditionem ejusmodi exprimant? Etenim, Deut. XXX, 10, redemptio Israel promittitur: *Si tamen* (ut ibidem dici-

dire adventum Messiae, qui peccatis hominum tollendis venturus erat, ut rursum Hebraei fatentur. Cfr. *Diss. philolog. de Ara exteriori* Joan. Jacobi Crameri, in *Thesauro* Ugolini, tom. x, pag. 340 et seqq.

(1) Cfr. Derossi, loc. cit.; Schickardus, *Jus regium*, theorema xx, in *Thes.* Ugol. tom. xxiv, pag. 800 et seq. cum not. 55 Carpzovii, ib. pag. 820; Lightfoot, *in Evang. Matth. Horae hebrai. et Thalmud.* in cap. 2, v. 1, ubi plurium Ghemaristarum verba profert, qui fatentur jamdiu natum esse Messiam juxta statutam in Scripturis epocham. opp. edit Ultraj. 1699, in fol. vol. ii, p. 257 et seqq.

*

tur) *audieris vocem Domini Dei tui.... et revertaris ad Dominum Deum tuum in toto corde tuo et in tota anima tua.* 3. Quod jam pridem advertit Pesichta in haec verba, et post ipsam thalmudistae in Ghemara Babylonica, qui unanimiter affirmant, ex poenitentiae defectu atque ob multa Hebraeorum scelera transactos jamdiu esse terminos adventui Messiae constitutos a celebri traditione scholae Elianae; quos secuti sunt plures ex recentioribus rabbinis. Ergo.

61. Resp. ad 1. *D.* Quae tamen vel ex substrata materia vel ex adjunctis aut conditione alibi expressa deprehenduntur esse conditionata, *C.*; secus, *N.* Haud inficiamur ejusmodi vaticinia conditionata, quae tamen absolute enuncientur, in Scripturis reperiri. Talia sunt ut plurimum quae *comminatoria* dicuntur, quandoque vero etiam promissoria, quae tamen alicubi conditionem adnexam habent. Verum plura pariter sunt absoluta, quod nemo in dubium vocabit; ad horum porro classem spectare vaticinia, quae Messiae adventum respiciunt, omnia argumenta, quae adducta sunt, luculenter ostendunt.

62. Ad 2. *N.* Ad prob. autem ex Deut. allatam, *D.* Et eo loco sermo est de felicitate vel punitione Israëlitarum pro diversa ipsorum agendi ratione in legis observatione, et quidem temporali, *C.* sermo est de Messia vel Messiae adventu *N.* Ipsa ejusdem capitis integra series id abunde ostendit. Resipiscentibus siquidem Judaeis pollicetur Deus, se eos reducturum ab extremis mundi partibus, ac de cunctis gentibus, inter quas ejecti fuerint, in terram patrum suorum; se soluturum ipsorum captivitatem, ac conversurum in hostium capita calamitates, quibus afflicti fuerint, si tamen sincera erit ipsorum poenitentia; prout reipsa toties factum esse Scripturae ipsae testantur (1).

(1) Satis est, vel leviter percurrere libros Judicum, Regum, etc. imo universam historiam hebraicae gentis, ut oculis veluti ipsis peculia-

63. Ad 3. *D.* At sero nimis, seu post elapsos terminos a prophetis significatos pro Messiae adventu, *C.* vetus synagoga et ante elapsam ejusmodi epocham *N.* Huc denuo recurrunt, quae superius animadvertimus de veteris synagogae sensu ac traditione (1).

PROPOSITIO III.

Advenisse Messiam a Deo promissum atque a Judaeis expectatum, jamdiu elapsae epochae, prophetarum oraculis determinatae, luculentissime ostendunt

64. Hujus propositionis veritatem evincunt epochae omnes jamdiu completae, quae Messiam respiciunt. Ut suis tamen finibus contineatur propositio, nec justo longior evadat, potiora vaticinia expendenda seligemus, in quibus praefatae epochae apertissime constituuntur. Talia sunt oraculum Jacobaeum, vaticinium Danielis, nec non prophetiae Aggaei ac Malachiae; quae si seorsim sumpta rem conficiunt, simul proposita eam omnino demostrant. Ne propterea ejusmodi vaticinia alia ab aliis separemus, singillatim, ad omnem confusionem vitandam, atque ad consulendum perspicuitati, ea distinctis paragraphis perpendemus.

§ I.

Jacobaeum vaticinium expenditur

65. Splendidissimum Jacobi vaticinium exhibetur,

ris haec divina providentia conspiciatur.

(1) Nec omittendum, in eadem Ghemarà Babylonica aliam traditionem referri, quae omnino contradicit illi, quae nobis objicitur; etenim cap. XI legitur: *Scriptum est*: Propter nomen meum faciam. *Dicit Rabbi Alexander*: *R. Jose ben Levi objecit*: *Scriptum est*: In tempore suo. *et scriptum est*: Accelerabo; *si meriti fuerint*, accelerabo; *si non meriti fuerint*, in tempore suo. Cfr. apud Ugolini tom. XXV, pag. 966.

Gen. XLIX, 8 et seqq. Cum enim Jacob jam jam moriturus ad se vocasset filios suos, benediceretque singulis *benedictionibus propriis*, atque annunciaret, quae ipsis obventura essent in diebus novissimis, cum pervenisset ad Judam, sic ei fausta ominatus est: *Juda, te laudabunt fratres tui ... adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Juda; ad predam, fili mi, ascendisti; requiescens accubuisti ut leo et quasi leaena; quis suscitabit eum? Non auferetur sceptrum de Juda et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium.* Seu, ut hebraice legitur: *Non recedet sceptrum a Juda, et legislator de inter pedes ejus, donec veniat Sciloh et ei obedientia populorum* (1).

66. Tria hic a nobis praestanda sunt, ut propositum adversus Judaeos teneamus. Ostendendum est, celebre hoc oraculum 1. ad Messiam pertinere; 2. epocham ejus adventus determinare; 3. jamdiu fuisse completum.

67. Ad primum vero quod attinet, facile res conficitur tum ex vi ipsa vocis *Sciloh*, tum ex iis, quae huic *Sciloh* tribuuntur. Quaecumque tandem sit hujusce vocis radix, de qua valde inter se philologi disputant, certum est, ea non alium significari praeter Messiam. Etenim, si ea est a שָׁלָה (*scialà*) *tranquillus aut quietus fuit*, ut aliqui contendunt, Messias sic denominatus fuit, eo quod ipse esset orbi tranquillitatem ac pacem conciliaturus, omnemque felicitatem allaturus; quare inter cetera nomina, quibus, Is. IX, 6, Messias insignitur, et istud recensetur: *princeps pacis*. Huic interpretationi consentit codex Samaritanus, in quo legitur: *Donec veniat Pacificus* (2). Si vero, ut aliis placet, vo-

(1) לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה וּמְחֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו עַד־כִּי יָבֹא שִׁילֹה וְלוֹ יִקְּהַת עַמִּים.

(2) Cfr. *Biblia polyglotta Waltoniana*, tom. 1, pag. 221.

cem hanc derivemus a radice שִׁיל vel שָׁלַל (*scil* vel *scialal*), tunc idem est *Sciloh* ac *filius ejus*, id est, ille, qui κατ' ἐξοχὴν, antonomastice filius Judae dici potest, nempe Messias. Si demum magis cum aliis placet legere שִׁלֹה (*Scelloh*), pro שִׁלּוֹ, tantumdem valeret ejusmodi vox ac *quod ei*, seu *cujus est*, subintellige regnum aut sceptrum illud, de quo hic loquitur Jacob, juxta id, quod legitur, Exech. XXI: 32: *Donec veniat is, cui judicium* (1), seu summa judicandi et imperandi potestas. Quo sensu accepisse videntur hanc vocem veteres plerique interpretes; LXX enim habent: *Donec veniat quae ipsi reposita sunt* (2), vel ut alii legunt: *Cui repositum est* (3); quae tamen potius Aquilae et Symmachi est interpretatio. Istorum interpretum sensus hic est: *Donec veniat regnum, quod repositum est ei*, scilicet Messiae. Hunc sensum clarius expressit Onkelos, scribens: *Donec veniat Messias, cujus est regnum;* idem fere habet Thargum Hierosolymitanum. Interpres Syrus vertit: *Is cujus illud est* (4), et Saadias, interpres Arabs: *Is cui est* (5). Quidquid porro sit de verisimiliori etymologia hujus vocis, compertum est, omnes interpretes *raro consensu*, ut fatetur ipsemet Rosenmüller, in eo convenire, ut per vocem *Sciloh* vel ipsemet designetur Messias vel aliqua ipsius proprietas. Haec vero omnia confirmantur ex vetustiorum Hebraeorum confessione. Veteres enim Hebraei hoc nomen *Sciloh* inter nomina Messiae retulerunt, ut in Thalmude in *Sanhedrin*, *Perek Chelek*, in *Bere-*

(1) עַד־בֹּא אֲשֶׁר לוֹ הַמִּ שְׁפָּט

(2) Ἕως ἂν ἐλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ. Vid. p. 68, edit. Lamb. Bos. Franeq. 1709.

(3) Ὧ ἀπόκειται. Ita *MS.* Oxon. ibid. in not.

(4) Vid. *Biblia Polyglotta Waltoniana*, tom. I, pag. 221.

(5) Ibidem. Hanc lectionem mordicus tuetur Jahn, *Append. hermeneut.* fasc. II, pag. 183 et seqq.; sed ejus adstipulator, quod sciam, nemo inventus est.

scit Rabba et alibi (1). Certe in Thalmude Babylonico, cit. tract. *Sanhedrin* sive *De judiciis*, cap. XI, haec leguntur: *R. Jochanan dicit pro Messia: Quale est nomen ejus? Discipuli R. Sila dixerunt: Siloh est nomen ejus; dictum est enim, Gen. XLIX, 10: Donec veniat Siloh* (2).

68. Id ipsum praeterea evincitur ex iis, quae huic *Sciloh* tribuuntur; subditur enim, ibid: *Et ipse erit expectatio gentium*, seu: *Et ei obedientia populorum*; quae verba Onkelos ita reddit: *Et ei obtemperabunt populi*; Jarchi autem vertit: *Et ei congregatio populorum*, ad eum nempe multi populi confluent, ut dicitur Is. II, 2; uterque Arabs: *Et ad eum congregabunt se gentes* (3); LXX habent: *Ipse expectatio gentium* (4); quos et s. Hieronymus secutus est: *Et ipse erit expectatio gentium*; quibus consonat Syrus: *Et eum expectabunt populi*, ex radice קָוָה (*kavah*) deducentes יִקְוַת (*ikkeath*) cui in conjugatione pihel *expectandi* est notio. Ecquis porro praeter Messiam dici potest expectatio gentium, vel ille cui gentes omnes obtemperare atque obedire debebunt, ad quem populi confluent? Eo vel magis quod hic Jacob indicare quodammodo videatur promissionem, tum Abrahae, tum Isaac, tum sibi denique a Deo factam, quod in eorum semine ac suo benedicendae essent omnes gentes? Quod et prophetae postea declararunt, Isaias praesertim loc. cit. et XI, 10; XLIX, 6 et seqq. LI, 5 et seqq. LXV, 1; LXVI, 19; et Hebraei ipsi profitentur, imo contendunt (5). Sive igitur vim ipsius

(1) Apud Raym. Mart. op. cit. part. II, cap. 4.

(2) Cfr. apud Ugolini tom. cit. pag. 970.

(3) وَإِلَيْهِ تَجْتَمِعُ ٱلشُّعُوبُ

(4) Αὐτὸς προσδοκία τῶν ἐθνῶν. Cfr. Rosenmüller ad hunc loc. edit. 3, Lips. 1821.

(5) Ita tamen, ut tamquam rex temporalis ipsis imperet; si quidem nunc Judaei nihil nisi carnale de Messia sapiunt. Cfr. Orobius in *Tertio ad Limborchium scripto*, n. 4 et 5. Haec persuasio Judaeorum maximum ipsis obstaculum est, ne Messiae dignitatem in Christo Jesu agnoscant.

nominis spectemus, sive ea quae personae hoc nomine designatae tribuuntur, patet hoc oraculum non posse nisi de Messia exponi.

69. Alterum vero quod attinet, nempe per hoc oraculum epocham seu terminum Messiae adventus significari seu exprimi, illud constat 1. ex ipsis vocibus עַד־כִּי, quae semper vertuntur *donec*, *usque*, *usque dum*, etc. ut lexicographi omnes tradunt (1), et sensus ipse et contextus exigit, utque ex omnibus versionibus, et antiquis ipsis Judaeorum paraphrastis evincitur (2). Constat 2. e scopo Jacobi praenunciantis, nunquam e Judae pedibus seu e medio ejus supremam potestatem ablatum iri, donec ille veniat, ad quem tandem sit devolvenda, Messiam nempe, ut ostendimus. Quibus verbis voluit Judae ceterisque fratribus signum dare, ex quo illum, qui mittendus erat, cognoscerent; jam vero, si nullum terminum praestituisset, nullum ejusmodi signum dedisset. Constat 3. ex communi omnium antiquorum sensu et interpretatione (3); qui omnes viderunt, hic significari terminum imperii seu potestatis populi judaici per transitionem ad regnum Messianum.

70. Tertium denique quod ostendendum assumpsimus, jamdiu scilicet hoc vaticinium esse completum, ita conficimus: Jacobus praedicit, non esse auferendum a Juda sceptrum, seu non recessuram esse ab ejus tribu supremam potestatem, summum principatum ac legislatorem, donec veniat Messias; atqui jamdiu e Juda defecit haec suprema potestas seu dominium ac principa-

(1) Cfr. inter ceteros Winer ad vocem עַד, ubi non solum cum ceteris vertit *usque dum*; sed praeterea confutat Glassium et de Wette, qui contendunt, עַד et עַד־אֲשֶׁר (quod a fortiori valet de עַד־כִּי), ubi de futura re agatur, ita collocatum esse, ut non certum temporis terminum, sed tempus etiam, quod excurrat, significari.

(2) Cfr. *Bibl. Polyglotta Waltoniana.*

(3) Cfr. Mazzocchi. *Spicilegium biblicum*, Neapoli 1762, tom. 1, diss. 8, part. 1, sect. 3.

tus ergo jamdiu vaticinium istud completum est, seu, quod idem est, jamdiu venit Messias.

71. In primis vero nomine *sceptri* שֵׁבֶט (*sceveth*) designari *supremam potestatem, imperium, imperatoriam dignitatem* patet 1. ex Num. XXIV, 17; Is. XIV. 5, Zachar. X, 11. Ubi sedulo notandum, eamdem plane phrasin occurrere: *Et sceptrum Aegypti recedet* (1). 2. Patet id ipsum ex antiquis versionibus; a LXX enim et Theodotione vertitur illa vox *sceveth, princeps*, ἄρχων, a Symmacho *potestas* ἐξουσια; 3. ex Paraphrastis Chaldaeis, e quibus Onkelos posuit *exercens dominium* (2), reliqui duo Jonathan nempe et Jerusalmi, *reges* (3); 4. ex altero hemistichio seu membro, ubi *sceveth* respondet מְחֹקֵק (*mechokek*), quod proprie eum, *qui aliquid statuit, decrevit*, νομοθέτην, legislatorem denotat; quemadmodum de Moyse, Num. XXI, 19, dicitur; et in universum de *primoribus, praefectis* populi exercitusve usurpatur; ut, Judic. V, 14, et Ps. LIX, 9, Judas vocatur *princeps, antesignanus* מְחֹקֵק (*mechokek*).

72. Jam vero supremam hanc potestatem de Juda ac de tota Hebraeorum gente jampridem ablatam esse ac penitus defecisse, publica facti res est, in orbis luce posita et omnium oculis usurpata. Ex quo enim tempore Hierosolymorum civitas eversa est sub Vespasiano ac Tito, suis pulsi sedibus Judaei extorres a Palaestinae solo facti sunt, ac per varias gentes toto orbe disjecti aliorum imperio ubique parent ac serviunt, omni sceptri jure, ditione, imperio, potestate ubique destituti.

73. Cum igitur, ut ex dictis liquet Jacobaeum vaticinium de Messia sit, cum praeterea epocha per ipsum

(1) וְשֵׁבֶט מִצְרַיִם יָסוּר (3) מַלְכָּוָא
(2) עֲבֵיד שׁוּלְטָן

figatur ac determinetur illius adventus, quando scilicet ablatum fuerit sceptrum a Juda, cum denique sceptrum istud jamdiu a Juda ablatum fuerit, jure concludimus ex eodem vaticinio jamdiu Messiam advenisse.

DIFFICULTATES

74. I. Obj. 1. Incertum in primis est, utrnm vaticinium Jacobi ad Messiam referatur, an potius ad Moysem, aut Davidem, vel Jeroboamum, qui per Ahiam Silonitem renunciatus fuit rex Israël, aut ad Nabuchodonosor, a quo ablatum est sceptrum de Juda, cuique omnes gentes paruerunt, de quo dicitur, Ezech. XXI, 27: *Donec veniat is, cui judicium*; quare illi a propheta non obscure jacobaeum vaticinium applicatur. 2. Potest praeterea vox *Sciloh* significare *quietem*, ita ut oraculi verba sic reddi debeant: *Usque dum veneril Siluntem*, juxta expositionem R. Lipmani (1), quam argumentis grammaticis, historicis et dogmaticis confirmare conatus est G. A. Teller, in notis criticis et exegetis in hoc caput (2); et sane phrasis וַיָּבֹא שִׁלֹה, *et venit Siloh*, occurrit I Reg. IV, 12. Quare juxta Teller his verbis respexit Jacob tempus illud, quo populus peregrinaturus erat per deserta Arabiae, in quo itinere Judas in castris primum locum semper occupaturus esset (Num. II, 3—9), et praeiturus antesignanus reliquis tribubus (Num. X, 14) donec Siluntem perventum esset, ubi quum ceterae tribus a Juda discesserint, vel statim ac Rubenitae et Gaditae occuparint terrae portionem suam, vel paulo post, Judas principatum suum relicturus esset. Hanc opinionem sequitur Zirkel (3) ex eadem

(1) In libro *Nitzachon* ab Hackspanio edito, pag. 27.

(2) Pag. 130. 1766. quem secuti sunt Mendelsohn, Eichhorn, Ammon, Rosenmüller in duabus primis edition. Kelle, *Die heil. Schriften*, etc. seu *Script. Saccrae*, praeter Zirkel, Justi, etc. de quibus in textu.

(3) *Dissert. super benedictione Judae*, Gen. XLIX, 8 ad 12, Wir-

significatione vocis *sciloh*, nempe *quietis*, quam illi Israëlitae, devictis hostibus, assecuti sunt. Placet haec eadem expositio Justio, citata verba declaranti: *Usque dum veniat quies, et populi ei obediant. Judas enim*, ut ipse loquitur, *ut victor repraesentatur, qui arma ac potestatis insigne (baston del comando) non prius deponet, quam omnes hostes sibi subjecerit, et rebelles ad quietem compulerit* (1). Hanc denique explicationem probavit Gesenius (2); ita ut communis jam dici possit. Jam vero, hac semel expositione constituta, patet, ne verbum quidem haberi in vaticinio Jacobaeo quod Messiam respiciat. Ergo.

75. Resp. ad 1. *Neg.* sive verba Jacobi in se ipsis spectemus, sive ex traditionis sensu expendamus. Attributa enim, quibus insignitur *sciloh*, de quo loquitur Jacob, talia sunt, ut nemini aptari possint praeter summam violentiam et contra exegeseos leges nisi soli Messiae; quod ex probationibus adductis constat. Traditio porro quamcumque dubitationem tollit circa germanum sensum hujus oraculi. Nemo enim ex antiquis dubitavit unquam Jacobum de Messia locutum esse, ut ex versionibus, paraphrasibus, testimoniis singularibus, expectatione universali sub finem Judaicae reipublicae abunde evincitur. Nemo praeterea est ex tota antiquitate, qui vel ad Moysem, vel Saulem, Davidem, Salomonem, Jeroboam, aut Nabuchodonosor vaticinium istud retule-

ceburg 1786. Juxta hunc auctorem hic erit sensus verborum Jacob: Dux sit Judas usque ad plenam Palestinae possessionem, usque dum devictis hostibus *Siluntem*, id est, *ad quietem* venire licet. « Pater *inquit*, duce Juda posteros suos reduci ad loca sibi suisque familiaria, Bethel, Sichem, cetera, vehementer desiderat. ut, quibus in locis Palestinae possidendae promissionem acceperant, in iis quoque ejus possessionem auspicarentur, Silunte quasi termino belli et laborum et symbolo quietis constituta, et gaudium ac tranquillitatem exhibente, quam ipso nomine promittit, est enim שִׁלֹה a verbo שָׁלָה cessavit, quievit,,.

(1) Apud Hengstenberg, *Christologia V. T.* Berol. 1829, part. 1, sect. 1, pag. 76.

(2) In novissima edit. *Parvi vocabul.* part. 2.

rit ; imo nunquam vividior fuit expectatio Messiae quam post solutam captivitatem. Prophetae vero , qui post memoratos principes floruere , multo clarius , quam ii omnes qui praecesserunt , Messiae proximum adventum vaticinati sunt. Nemo denique est ex illis regibus , cui adjuncta ejusdem vaticinii conveniant , cum nemo istorum dici possit *expectatio gentium* , neminive fuerit praestita *obedientia populorum* in sensu oraculi , seu relate ad promissiones factas Abraham , Isaac et Jacob de benedictione , quam omnes gentes consecuturae erant in horum patriarcharum semine ; ut praeteream , longe post praedictorum regum obitum perseverasse sceptrum in tribu Juda. Hinc solutio patet ejus , quod objiciebatur ex Ezechiele , qui loc. cit. non loquitur nisi de vindicta , quam sumpturus erat Nabuchodonosor de imperio Sedeciae ac Solymorum civitate , ut ostendit contextus ac substrata materia ; nec minimam propterea relationem habent Ezechielis verba ad vaticinium Jacobi.

76. Ad 2. *Neg.* verba Jacobi admittere posse interpretationem R. Lipmani , Telleri , Zirkelii , Justii aliorumve ; cum Jacob , ut ex serie orationis patet , non de urbe , sed de persona seu individuo loquatur , et ei tribuat , quae ad urbem referri nullatenus possunt. Obstat praeterea , quod semper prae oculis habendum est , sensus traditionalis antiquae synagogae , quae *frigidam* illam interpretationem , ut eam merito vocat Rosenmüller , nunquam agnovit . Violentae ejusmodi interpretationes , quas argumentis grammaticis , historicis et dogmaticis perperam obtrudunt ut plurimum exegetae protestantes , ostendunt , aleae plenam rem esse discedere velle a sensu traditionali antiquitatis , qui firmam basin verae ac germanae exegeseos constituere debet ; alioquin quisque pro lubito ac ingenio posset nova excogitare , eaque arripere ac probare , non quae solida ac vera sint , sed quae nova ac ingeniosa magis , etsi a veritate pror-

sus abhorreant. Adde demum longe verosimilius urbem Sciloh Jacobi tempore nondum extitisse (1).

77. II. Obj. Dato etiam quod Jacob loquutus sit de Messia, nihil tamen inde extundi potest pro re christiana, quum Jacob nullam epocham specialem ipsius adventus determinaverit. 1. Etenim, ut animadvertit R. Aben-Ezra (2): *Non est sensus verborum:* עַד־כִּי (*adki*) *seu donec, usque etc. sceptrum esse recessurum, cum venerit Sciloh; sed haec locutio similis est illi: Non deerit huic panis, donec veniat tempus, quo ei erunt agri vineaeque multae (id est, quando veniet tempus ejusmodi, minus ei panis deerit); item Gen. XXVIII,* 15: *Non deseram te, usque dum fecero, quod locutus sum tibi*, quod nempe velim te reducere in hanc terram, id est, multo minus te reductum in terram deseram; similiter igitur dicitur: *Non recedet sceptrum a Jehudah, donec veniat Sciloh, id est, nunquam auferetur, seu nunquam recedet sceptrum a Jehudah, multo minus, quum venerit Sciloh.* Quae quidem expositio arridet christianis ipsis; siquidem Basnagius (3) observat, עַד non solum significare *donec us-*

(1) Etenim in Pentateucho nullibi occurit; primo legitur Jos. XVIII, 1, ubi Josue populum a castris Galgalae conducit in Sciloh, et erigit tabernaculum. Verisimiliter hic locus non erat, perinde ac Galgala, nisi locus castrorum, qui processu temporis coalescente multitudine hominum, in oppidum sive urbem excrevit. Hoc jam indicat nomen *quies*; postquam relata est populi collectio in Sciloh, expresse additur: *Et fuit eis terra subjecta*, et, cap. XXI, 42. coll. XXII, 4, dicitur, Dominum dedisse pacem et quietem a vicinis; cfr. Bachiene, *Palaestina* II, 3, pag. 409. Insuper, data etiam ejus existentia tempore Jacobi, attamen mentio loci hujus ignoti adeo subitanea, omnino videtur aliena. Accedit etiam illud, quod in tali expositione tota Jacob benedictio constitisset in eo, quod Judas futurus esset in capite turbae. Jam vero ad ducatum proprie dictum Moses ex alia tribu a Deo solemniter vocatus est. Nec Josue ex tribu Judae erat. Profecto promissio facta tribui Judae per solam praecedentiam in itinere non completur, nec cum eo quid commune habet. ut praeteream in tali expositione in ultimo membro gratuito suppleri adverbium loci *illic*, *ibi*, *etc.* Cfr. Hengstenberg. op. et loc. cit.

(2) Cfr. *Pentapyllum rabbinicum in Gen.* XLIX, stud. Loscani, pag 22.

(3) *Annal. politico-ecclesiast.* Roterod. 1706, tom. 1, ad annum 40,

que, sed etiam *perpetuo*, ut apud Moysem: *Dominus regnabit in saeculum*, וְעַד *(vead) et perpetuo;* et apud Isaiam: עדו עד *perpetuo.* Ex quibus concludit; *Sic igitur vertenda sunt verba morientis prophetae: Sceptrum legislatorve de Judae sanguine cretus ab eo non recedet in perpetuum, quia veniet Schiloh.* 2. Verum et hoc praetermisso, quis ignorat, vocem *sceveth* interdum virgam afflictionis ac tribulationis significare, juxta illud Ps. II, 9: *Reges eos in virga ferrea;* et Is. X, 5.? Talis propterea est sensus Jacobi: *Non recedet virga afflictionis a Juda, donec veniat Sciloh* (1). Constat igitur nullum determinatum terminum Messiae adventui a Jacob praestitutum esse.

78. Resp. *Neg. antec.* Ad 1. prob., *Neg.* 1. Quia et haec expositio nova est et sensui traditionali contraria ac versionibus omnibus antiquis; 2. quia adversatur scopo morientis Jacob, dandi scilicet signum, ex quo dignoscere Hebraei possent adventum Messiae; alioquin nullum omnino dedisset; 3. quia exploditur facto ipso; jamdiu enim cessasset regnum Judae, etsi non venisset Messias; ideoque falsitatis argueretur vaticinium Jacobi; 4. quia particula עַד (*ad*) non solitarie ponitur, sed jungitur

ante Domiuum, n. 18 et seqq. Neque ab hac interpretatione valde abludit Hengstenberg. loc. cit. pag. 71, juxta quem hic sensus esset verborum Jacob: Juda, prout tribus est, non peribit, et ejus phylarchia non cessabit, donec ipsa per magnum restauratorem, cui non soli Judaei, sed omnes terrae populi obedient, ad majorem honorem et gloriam evecta fuerit. Incommoda hujus expositionis ex mox dicendis patefient.

(1) Hunc eumdem sensum tenuit auctor anonymus veteris *Nitzachon*, quem post alium ab Hackspanio vulgatum, cujus auctor extitit Lipmanus, edidit ex *MS.* bibliothecae Argentoratensis, Wagenseil in illa collectione, quam inscripsit: *Tela ignea satanae*, Altdorfii Noric. 1681. Itaque sic iste, pag. 29, exponit sensum vaticinii Jacobaei: *Non cessabunt exilium tribus Judae et errores Jesu, donec veniat Sciloh, hoc est Messias, et ei erit obedientia populorum.* Adversus hanc vocis *sceveth* interpretationem scripsit integram dissertationem doctus P. Michaël Angelus Carmeli, e Min. Obs. quae legitur in calce tomi 11, inscripti: *Storia di vari costumi sacri e profani dagli antichi fino a noi pervenuti*, pag. 225 et seqq.

cum alia כִּי (*ki*); porro ne unum quidem exemplum suppetit in tota Scriptura, ejusmodi praepositionem ita conjunctam significare *in aeternum*, *perpetuo*, prout supponi debet in data interpretatione; contra vero plura suppetunt exempla, in quibus ea praepositione terminus significatur (1).

79. Ex his concidunt pariter expositiones R. Bechai et Basnagii, quae iisdem premuntur difficultatibus, et ex regula ipsa accentuum exploduntur (2).

80. Ad 2. *D.* Vox *sceveth* interdum virgam afflictionis significare potest cum epitheto afflictionem significante, *C.*; per se in usu biblico, aut saltem in casu nostro, *N.* Talem enim hujus vocis significationem excludit alterum Jacobaei vaticinii hemistichium, in quo voci *sceveth* sive *sceptro* opponitur vox *legislator* sive

(1) Sic Gen. XXVI, 13 : *Eundo et crescendo*, *usque dum*, עַד כִּי (*ad ki*) *crevit magnopere* ; et cap. XLI, 49 : *Et congregavit Joseph frumentum . . . multum valde*, *donec* עַד כִּי *cessavit numerare.*

(2) Nemo, qui plane hospes ac peregrinus in hebraica lingua non sit, ignorat accentum *atnach*, qui hoc in loco voces עַד כִּי praecedit, hemistichium prius a posteriore omnino sejungere quoad sensum. Itaque contra accentuum canones Basnagius discerpit עַד a כִּי, ut suam novam obtrudat interpretationem. Praeterea in locis Genes. indicatis eaedem particulae occurrunt atque II Reg. XXIII, 10 et II Paral. XXVI, 15, at nullibi praeterea. Idem porro in omnibus locis sensus est.

Expositio autem Hengstenhergii pariter in eo peccat, quod pro certo sumat, per עַד־כִּי simul juncta continuationem, non autem terminum significari ; quod ex dictis falsum est ; 2. quod omnis epochae determinatio pro Messiae adventu tollatur; omnem enim vim adversus Hebraeos oraculum amittit ad eos perstringendos ut patet ex interpretatione R. Aben-Esra, quam ipse laudat et approbat ; 3. neque spernenda est animadversio Deylingii, quam sibi Hengstenberg opponit ex *Obs. sacr.* II, pag. 83 : « Patriarcha loquitur de sceptro temporali ; Messiae autem sceptrum et regnum, quod in terrarum orbe constitutum habet, spirituale est et mysticum ; igitur Messiae regnum spectari nequit ut continuatio regni et sceptri Judae » ; vel si placet, ut inferius declarabimus, spectari debet cessatio sceptri temporalis Judae respectu sceptri et regni Messiani, ut cessatio in ordine ad alterius regni substitutionem. Illud interea statui necessario debet, signum aliquod exhiberi Jacobaeo vaticinio, ex quo dignosci posset, epocham a moriente Jacobo designatam pro Messiae adventu transactam esse. Hoc autem signum non haberetur si, עַד־כִּי continuationem significaret.

dux, prout jam animadvertimus: eam praeterea excludunt cetera vaticinii adjuncta, quibus deprehenditur Jacob omnia fausta ominari Judae; explodit denique historia, ex qua constat, per decem saltem secula florentissimam stetisse judaicam rempublicam, nec quempiam suspicatum quidem esse jugo afflictionis Judaeos premi, prout contingere debuisset juxta novum istud rabbinorum effugium.

81. III. Obj. Esto, Jacobacum vaticinium tum pertinere ad Messiam, tum definiri per illud epocham ipsius adventus; at illud nondum completum esse, plura suadent. Ac 1. nondum ablatum est sceptrum a Juda, siquidem florentissima adhuc vigent Judaeorum regna in America, Asia, Aethiopia, aliisque orientalibus plagis. Sane R. Benjamin Tudelensis in historia seu relatione itineris sui, sec. XII conscripta, plura retulit de quodam Αιχμαλωτάρχῳ, seu captivitatis principe, e tribu Juda oriundo, in Asia imperante; apud quem infinitas esse Judaeorum copias affirmat, suis legibus utentes, rerum omnium ubertate affluentes, et beatisssima loca longe lateque occupantes (1). 2. Verum etsi ablatum reipsa esset sceptrum a Juda, nihil exinde ad rem suam constabiliendam adversarii proficerent, nisi simul ostenderent, Judaeos jus ad amissum sceptrum non amplius retinere, quod Romani per summam injuriam iis abstulerunt, quemadmodum jus istud in ipsis perseveravit, quamvis in captivitatem Babylonicam adducti fuissent. Quare vel jus istud sufficit ad hoc, ut dici possit sceptrum conservari, et in hac hypothesi apud Judaeos adhuc sceptrum conservatur; vel non sufficit, et in hac altera hypothesi sceptrum defecisset a Juda quinque et amplius saeculis ante eversionem hebraicae reipublicae, quod nemo dicet. 3. Hinc, ut scite observat Salvador (2), antiqua Hebraeo-

(1) Apud Derossi, op. cit. cap. 3, § 2.

(2) Op. cit. tom. III, liv. IV, pag. 362.

rum respublica juxta praedictiones , Levit. XXVI , 40 et 41 ; Deut. XXX et XXXII , 43 , in pristinum statum restitui debet ; sub respectu vero politico ac naturali , status Orientis adhuc provisorius est ; omnia portendunt proximam Judaeorum regenerationem , quae fructus erit magnae populorum confoederationis , qua pax et felicitas Hebraeorum in dies augebitur , mediante aliorum felicitate et pace ; ac filii Israël denuo tunc poterunt fecundam terram patrum suorum incolere , quae sterilis effecta est sub passibus Islamitarum ; poterunt excitare templum Jehovah , legisque palatium restituere. Ergo.

82. Resp. *Neg. antec.* ad 1. prob. *D.* Plura adhuc vigent florentissima Judaeorum regna in fecundissima rabbinorum imaginatione , *C.* in hujus terrae regionibus *N.* Mirum profecto est , hujusmodi fabulas adhuc venditare rabbinos in tanta geographiae luce , qua fit , ut vix aliquis sit terrae angulus , qui probe non cognoscatur. Mittimus pariter , quae de flumine sabbatico mira ipsi fabulantur (1) , ne tempus in ejusmodi commentis serio refellendis projicere videamur.

83. In eumdem censum referri pariter debent , quae ex eadem officina protulit Benjamin Tudelensis ad suos ludificandos. Illud addimus ad tollendas omnes ejusmodi tricas , foedus a Deo cum hebraica natione initum , ac promissiones divinas ipsi factas alligatas esse Palaestinae solo , ut ex Pentateucho constat , in eoque proinde compleri debere.

84. Ad 2. *Neg.* Nec enim *de jure* quaestio est , sed *de facto* , de quo solum loquitur Jacob ; alioquin inu-

(1) Cfr. Quae de hoc fabuloso flumine refert ex auctoribus Hebraeis , praesertim vero ex prolixa epistola , quam scripsit Eldad Haddani anno Domini 1283 ad Hebraeos in Hispaniis , Cl. Bartolocci Ord. Cist. in *Biblioth. rabbinica* , tom. 1 , pag 100 et seqq. Josephus , *De bello Jud.* lib. VII , cap. 5. edit. Havercampi , portentosa pariter de hoc flumine narrat , quodque visum a Tito fabulatur , iter faciente a Beryto in Syriae urbes.

tile prorsus fuisset ipsius vaticinium, cum nullum exinde signum Judaei habuissent, quo epocham promissi et expectati Messiae cognoscere possent. Hinc vetus synagoga non de jure, sed de facto seu possessione sceptri, hoc oraculum semper intellexit.

85. Ex his porro responsio patet ad propositum dilemma: nempe non sufficere jus, ut nondum adimpletum censeri possit jacobaeum oraculum, sed praeterea requiri actualem sceptri possessionem. Nihil vero officit veritati vaticinii intervallum captivitatis babylonicae; tum quia breve omnino illud fuit, ratione habita tot saeculorum, quot sive ante sive post captivitatem illam efluxerunt, triginta scilicet plus minus annorum, ut ostendit Tirinus (1); tum quia a prophetis jamdiu certiores facti fuerant Judaei de proxima ejusdem solutione ac reditu, ab Isaia praesertim ac Jeremia (2), atque ex iteratis promissionibus in ipsa captivitate a Daniele et Exechiele prolatis (3). Et haec quidem in hypothesi, quod nomine *sceptri* significetur regalis successio; ceterum inferius ostendemus longe verisimilius per sceptrum non designari nisi supremam potestatem ac totius judaicae gentis collectionem, quo sensu nec captivitatis babylonicae periodo omnino cessasse potestatem istam compertum fiet.

86. Ad 3. *Neg.* Cum enim, juxta dicta, de facto agatur, et vere constet Palaestinam jam ab octodecim fer-

(1) Cfr. *Chronicum sacrum*, cap. 35, conclus. 3, quae ita se habet: « Verisimilius videtur ab anno 11. Sedeciae, quo excisum est templum et urbs Jerosolymitana, usque ad annum 1. monarchiae Cyri, non fluxisse 70 vel 60 vel 52 annos .... sed solum 30 annos »; quam deinde conclusionem plurimis argumentis confirmat. In hac sententia exordium 70 annorum servitutis a Jeremia praenunciatae sumi deberet ab anno 13 regni Josiae. Nam ab anno 1 Cyri, quo soluta est captivitas, retrogrediendo ad annum excidii templi et urbis, non recensentur nisi anni 30; ab excidio urbis ad annum 13. Josiae habentur anni 40, qui una cum illis efficiunt annos 70. Sed consulatur idem auctor loc. cit. *Commentarii in Vet. et Nov. Test.* tom. 1.

(2) Cfr. Is. XIV, 1; XL, 1; XLVIII, 20; Jerem. II, 15; XVI, 15; XXIV, 5: XXV, 12; XXIX, 10; XXX; XXXI, 9; XXXII, 37; XXXVI, 27.

(3) Exech. XI, 17; Dan. IX, 2, 25.

*

me saeculis vacuam Judaeis esse, quidquid sit de praesenti ejusdem statu, atque de spe futurae Judaeorum regenerationis, de proxima vel remota populorum confoederatione, de ejusdem fructu aliisque ejusmodi, quae sibi adversarius laeta ac ridenti phantasia cum suis omnibus fingit; illud semper verum erit, tum ablatum sceptrum a Juda esse, tum proinde adimpletum Jacobi vaticinium, et, quod consequens est, Messiam jamdiu advenisse. Quo vero sensu accipi debeant objecta Scripturarum loca ex Levitico et Deuteronomio, idoneo loco dicemus.

§ II.

Expenditur vaticinium Danielis

87. Daniel, in captivitate positus, affligebat se coram Domino, peccatorum populi sui veniam impetraturus et liberationem ab eadem captivitate, Urbis templique restitutionem. Adhuc autem oranti adstitit Gabriel angelus, qui et veniam promittit per adventurum Messiam, et Urbis ac templi reaedificationem, populi reditum ad terram patrum suorum, ubi pro septuaginta annorum exilio septuplo diutius usurus esset adepta libertate. Porro quoniam textus hebraicus in nonnullis discrepat a vulgatae nostrae lectione, praecipuas varietates notabimus. Sic igitur Danielem affatur Angelus cap. IX.

JUXTA VULGATAM.	TEXTUS HEBRAICI PRAECIPUAE DISCREPANTIAE
24. *Septuaginta hebdomades* abbreviatae sunt *su-*	decisae, resectae, *vel* decretae *aut* statutae sunt (1)

(1) Alexandrini habent: Συνετμήθησαν, *breviatae sunt*: alii apud Origenem *Hexaplis* vertunt: Ἐκρίθησαν, *decretae sunt*; alii, ut Hengstenberg, contendunt, significationem חָתַךְ, proprie esse *resecare*, ex chaldaico et rabbinico חְתַךְ. Verum in idem fere ejusmodi significationes recidunt, et utramque ex-

per populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur praevaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio et prophetia, et ungatur Sanctus Sanctorum Sanctissimum (1).

25. *Scito ergo et animadverte: ab exitu sermonis, ut iterum aedificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duae erunt; et rursum aedificabitur platea et muri in angustia temporum.*

26. *Et post hebdomades sexaginta duas* occidetur Christus; *et non erit* ejus populus, qui eum negaturus est. Et civitatem et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo; et finis ejus vastitas et post finem belli statuta desolatio extirpabitur, excidetur Unctus (*seu Christus*), et non ei (2). Urbem et sanctuarium destruet populus principis venturi, et finietur in inundatione, et usque ad finem est bellum, decretum ruinarum (3).

primit vulgata per *abbreviatae sunt*. Scopus enim Angeli est, temporis terminum exacte limitare. Cfr. Hengstenberg, op. cit. tom. II, part. I et 2, pag. 413 et seqq. Berolini 1832.

(1) Vel, ut aliis placet, *Sanctitas Sanctitatum*, קֹדֶשׁ קָדָשִׁים

(2) נִכְרַת, *excisus fuit*, absque additamento, indicat sine ulla exceptione mortis violentae genus, ut Zach. XIII, 8, ubi opponitur כָּרֵת גֶּרַע; prius per gladium, posterius per famem et pestem inferri perniciem denotat. Cfr. III Reg. IX, 6. De impiis Ps. XXXVI, 9; Prov. II, 22.

(3) Cfr. Hengstenb., loc cit. 473

27. *Confirmabit autem pactum multis hebdomada una, et in dimidio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium*, et erit in templo abominatio desolationis; et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio (1).

et super extremitatem (*culmen*) abominationum vastator, et quidem usque completum et resectum stillabit, *seu* fundetur super vastatum (2).

88. His praemissis, tria hic pariter ostendere debemus, tum vaticinium Danielis ad Messiam pertinere, tum epocham ipsius adventus determinatam in eo esse, tum denique jamdiu elapsam ejusmodi epocham.

89. Primum vero evincimus ex ipsis oraculi verbis et adjunctis ejus omnibus, atque ex antiquiorum rabbinorum ac veteris synagogae sensu. Jam vero ad Danielis verba quod attinet ac vaticinii ejus adjuncta, ille pro-

et in seqq. Sed verius ad litteram est; *Decretum vastatae*, id est, *res vastatae*, sive *ruinae*; exhibet prophetа hoc loco eamdem syntaxin ac superius: *Hebdomades septuaginta decisum est*, seu *decisae sunt*; hinc sensus est: *Decretae ruinae*.

(1) Ibidem.

שָׁשִׁים וּשְׁנַיִם תָּשׁוּב וְנִבְנְתָה
רְחוֹב וְחָרוּץ וּבְצוֹק הָעִתִּים:
וְאַחֲרֵי הַשָּׁבֻעִים שִׁשִּׁים
וּשְׁנַיִם יִכָּרֵת מָשִׁיחַ וְאֵין
לוֹ וְהָעִיר וְהַקֹּדֶשׁ יַשְׁחִית
עַם נָגִיד הַבָּא וְקִצּוֹ בַּשֶּׁטֶף
וְעַד קֵץ מִלְחָמָה נֶחֱרֶצֶת
שֹׁמֵמוֹת: וְהִגְבִּיר בְּרִית
לָרַבִּים שָׁבוּעַ אֶחָד וַחֲצִי
הַשָּׁבוּעַ יַשְׁבִּית זֶבַח וּמִנְחָה
וְעַל כְּנַף שִׁקּוּצִים מְשֹׁמֵם
וְעַד־כָּלָה וְנֶחֱרָצָה תִּתַּךְ עַל־
שׁוֹמֵם:

(2) שָׁבֻעִים שִׁבְעִים נֶחְתַּךְ
עַל־עַמְּךָ וְעַל־עִיר קָדְשֶׁךָ
לְכַלֵּא הַפֶּשַׁע וּלְחָתֵם חַטָּאוֹת
וּלְכַפֵּר עָוֹן וּלְהָבִיא צֶדֶק
עוֹלָמִים וְלַחְתֹּם חָזוֹן וְנָבִיא
וְלִמְשֹׁחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים: וְתֵדַע
וְתַשְׂכֵּל מִן־מֹצָא דָבָר לְהָשִׁיב
וְלִבְנוֹת יְרוּשָׁלַם עַד־מָשִׁיחַ
נָגִיד שָׁבֻעִים שִׁבְעָה וְשָׁבֻעִים

mittitur venturus, qui praevaricationem consummet, finem peccato imponat, deleat iniquitatem, atque adducat justitiam sempiternam. Atqui haec munera propria esse venturi Messiae, seu plenissime haec per Messiam praestanda esse, prophetae omnes unanimiter tradunt, Isaias praesertim LXI, 1; Zacharias III, 8; Malachias III et IV, ita ut s Petrus, Act. X, 43, de Christo dicere non dubitaverit: *Huic* OMNES *prophetae testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes, qui credunt in eum.* Rursum ille promittitur venturus, qui vocatur *Sanctus Sanctorum*, vel si mavis, *Sanctum Sanctorum*, *Sanctitas Sanctitatum* sive *Sanctissimum*, et in quo visio sive prophetia implenda praenunciatur. Porro, si per *Sanctum Sanctorum* intelligitur persona, prout non solum latina vulgata versio, sed versio praeterea alexandrina, sive LXX, et Theodotionis indicant (1), hoc sensu nullum dubium

(1) LXX vertunt: Καὶ τοῦ χρῖσαι ἅγιον ἁγίων, ex communi interpretatione: *Et ungatur Sanctus Sanctorum*; in graeco enim est in accusativo; eadem ratione vertit Theodotion, ut patet ex Origenis *Hexaplis*, tom. II; pag. 336, edit. Maur. Hinc evidens est, hos interpretes *Sanctum Sanctorum* de persona intellexisse. Sed non soli interpretes christiani, et antiquiores Hebraei modo recensiti, sed ipsi Hebraei sequiores haec verba non modo personam aliquam, sed ipsissimum Messiam significare fassi sunt, prout fuse ostendit Raym. Martini, part. 2, cap. 3, § 16; adductis testimoniis ex *Bérescit rabbà*, Rab. Mosce Haddarschan; ex lib. *Sanhedrin* in distinct. *Chelek*, R. Alexandri E. Mosce Nachmanidis, Gerundensis, aliorumque. Nos brevitatis gratia unius Mosis filii Nachman auctoritatem proferemus, qui, haec verba explanans, ait: *Sanctuarium sanctuariorum* (vel Sanctus Sanctorum) *est Messias sanctificatus, de filiis David.* Alia praeterea testimonia ex Judaeorum libris refert Schoettgenius, *Horae hebr.* tom. II, pag, 263 et seq. Attamen non desunt, qui contendant, non posse verba קֹדֶשׁ קָדָשִׁים sumi de persona, nisi sensu translato. Ac primo quidem ea non posse intelligi de persona, ex eo sese arbitrantur colligere, quod voces illae nunquam de personis in Scripturis usurpentur, etsi 43: vicibus occurrant; debere autem intelligi sensu figurato duplici ratione ostendere nituntur: 1. quia omnia loca in quibus sermo est de unctione materiali et externa, evincunt ejusmodi unctionem externam non esse nisi symbolum interioris sanctitatis, ut Exod. XXX, 22 et seq.; XL, 9 et seq. collat: Zach. IV, ubi oleum est symbolum Spiritus Dei; 2. quia plura loca occurrunt, in quibus unctio mere metaphorice sumitur, ut Ps. XLIV, 8, 9; Is. LXI, 1; III Reg. XIX, 15 et seq. In N. T. dona Spi-

superesse potest, designari Messiam, qui solus per excellentiam Sanctus dici potest, et revera dicitur, Ps. XV, 10, et Is. XII, 6. Quod si, ut aliis magis arridet, *Sanctum Sanctorum* in neutro genere sumitur, ita ut non personam sed rem denotet, sententia in idem recidit; hoc enim sensu templum mysticum significatur, quod spiritualiter inungi debebit, et templo materia opponitur, quod juxta prophetam destruetur; ac propterea significatur Messias, qui juxta prophetas sedes Dei esse debebat, ut Zach. VI, 12; Ps. XIV, 1; Ps. XXI, 4, imo et Emmanuel, sive *Nobiscum Deus*, Is. VII, 14. In ipso vero completae seu sigillatae sunt visio et prophetia, utpote qui solus prophetiarum terminus et finis est. Ille demum promittitur, qui appellatur *Messias* et *princeps* sive *dux* (1), qui praeterea pactum Dei cum homi-

ritus S. vocantur χρίσματα, 1 Joan. II, 20, 27. Cfr. Act. IV, 27; X, 38; II Cor. I, 21, Unde concludunt, קדש קדשים idem valere ac *Novum templum Dei, Ecclesiam N. T.* ac proptera ejus caput et institutorem, nempe Messiam Quapropter Messiae unctio nihil significat aliud quam effusionem donorum Spiritus S. ipsi collatam, ut suo munere fungeretur, prout legitur Is. XI, 1, et in baptismo, saltem quoad externam missionem, locum habuit. Cfr. Hengstenberg, loc cit. pag. 444 et seqq.; cfr. etiam Scholl in *Comment. de* LXX. *hebd. Daniel*, Francof. ad Moenum 1831.

(1) Perperam Bertholdt in *Daniele* cum reliquis non-messianis interpretibus conatur evincere per משיח, נגיד quod est *Messias Princeps*, principem extraneum designari. Etenim 1 bona (v. 24) praedicta ubique in prophetis de tempore Messiano dicuntur; si igitur ibi sermo est de rege, qui circa exitum LXIX hebdomadae venturus erat; patet eum paulo ante effusionem bonorum illorum venire debuisse, nec proinde his verbis quidquam significari praeter illorum bonorum auctorem. 2. Nexus causalis inter personam et distributionem bonorum indicatur per vocabulum משיח, relate ad למשח et קדש קדשים. Porro per *Sanctissimum* significari Messiam ipsum pluribus ostendimus. 3. Quemadmodum נגיד non excludit relationem ad Messiam, cum de illo pariter dicatur Is. LV, 4, sicut שר, Is. IX, 6; מושל, Mich. V, 1; נשיא, Ezech. XXXIV, 24, ita nec משיח, quod se habet ad נגיד sicut speciale ad generale, et aperte Messiam respicit. Inservit namque ad hoc, ut per נגיד designatur princeps theocraticus; cfr. 1 Reg. X, 1. Nunquam paganus rex ita vocatur, qua talis. De Cyro solum, Is. XLV, 1, משיח legitur, tum ob specialissimas relationes ejus ad theocratiam, tum ob dona a Deo ipsi collata ad Judaeorum salutem, tum ob initia cognitionis veri Dei, ex suo decreto (cfr.

nibus confirmare debeat. Jam vero, etsi in Scripturis interdum aliis etiam *Christi* ac *Ducis* nomen tribuatur, attamen nemo est praeter Messiam, qui per excellentiam *Christus* et *Dux* nuncupetur, solus Messias est, qui saepissime ab Isaia dicitur datus *in foedus populi*, praesertim vero XLII, 6 et XLIX, 8; quem propterea Malachias, III, 1, *Angelum testamenti* seu *foederis* appellavit. Tam igitur Danielis verba quam adjuncta omnia ipsius oraculi talia sunt, ut sive seorsum spectata, sive simul sumpta, nonnisi ad Messiam referri possint.

90. Id ipsum mirifice constat ex veteris synagogae, et antiquiorum rabbinorum sensu et sententia. De synagogae sententia praeter Rabbi Manassem, qui fassus est contribules suos Danielis oraculum ad Messiam referre, et affirmavit praeterea ejusdem sententiae fuisse Judaeos omnes, qui sub Tito et Vespasiano arma in Romanos sumpserunt, testis est ipse Josephus, qui huc refert Danielis vaticinium, ex recepta sua aetate sententia (1).

11 Paralip, cap. ult.; Esdr. 1, 2), tum ob typicam relationem ad Christum Messiam. Imo ut rex theocraticus considerari potest, et pro tali sumitur Is. XLV, 1. 4 Ex contextu, in quo opponitur נגיד משיח ... נגיד הבא : utrique commune, ast משיח *theocraticus*, הבא *extraneus*. Atqui a tempore Danielis nemo rex theocraticus juxta Ezech. XXI, 32; ergo unus Messias designatur. 5. Tandem *terminus ad quem* hujus vaticinii estne Christi nativitas, an ejus publica manifestatio? Hoc posterius communius. Cfr. Petav. *Doctr. temp.* lib. XII, cap. 33, pag. 264, tom. II. Jam vero hebdomades LXIX, ut inferius ostendemus, desinunt in Christum. Post LXX hebdomadas opus salutis debet esse completum; usque ad Messiam hebdomadae LXIX, qui media LXX hebdomada extirpabitur. Ergo remanent anni tres cum dimidio. Hinc illud עד־משיח tantumdem valet ac: *Usque ad publicam manifestationem Messiae*. Sane vel ipse Bertholdt, pag. 563, haec verba ad Christum proxime referri fatetur, scribens, « Si non necessarium absolute, attamen valde naturale est, ad haec verba משיח נגיד cogitare de Messia Jesu et de ipsius morte in cruce ». Cfr. Hengstenberg. loc. cit. pag. 460 et seqq.

(1) *Archeol.* lib. X, cap. II, § 7, p. 544, scribit: Δανιὴλος καὶ περὶ τῆς τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίας ἀνέγραψε, καὶ ὅτι ὑπ' αὐτῶν ἐρημωθήσεται. Id est, *Daniel et de Romanorum imperio scripsit, et magnam ab illis vastitatem illatum iri*, nempe rebus nostris. Sed clarius, *De bello jud.*, lib. IV, cap. 6, § 2, p. 292, ubi de Zelotis ait: Τὴν κατὰ τῆς πατρίδος προφητείαν τέλους ἠξίωσαν· ἦν

Hinc non alia de causa juxta rabbinos prohibitus fuit Jonathan ben Uziel vulgare suam paraphrasin in *Cheduvim*, sive Hagiographos, inter quos recensetur Daniel, quam propter perspicuam determinationem epochae Messiae, prout animadvertit Rasci (1). Rursum Messias juxta eosdem, in *Berescit rabba*, in cap. XIV Genes. pag. 264, debet adducere *justitiam saeculorum*, quinimo ipsemet Messias est justitia sempiterna et Sanctus Sanctorum, ut fatetur Nachmanides, Moses Geronensis ac Moses Haddarschan (2), imo R. Mordachai in suo *Scemen Amischa Aftara* I, fol. 12, fatetur Messiam illum esse, ad cujus adventum perducunt LXX Danielis hebdomadae (3). Sive igitur veteris synagogae sensum, sive praecipuorum antiquorum rabbinorum confessionem spectemus, constat Danielis prophetiam ad Messiam spectare.

91. Quod autem secundo loco posuimus, in eo scilicet vaticinio determinatam esse Messiae epocham, evincitur 1. ex relatione harum LXX hebdomadarum cum LXX annis, quibus Jeremias captivitatem babylonicam praenunciavit, ut constat ex ipso contextu, Dan. IX, 2. Jam vero nemo dicet, Jeremiam posuisse annos LXX

γὰρ δή τίς παλαιὸς λόγος ἀνδρῶν, ἔνθα τότε τὴν πόλιν ἁλώσεσθαι, καὶ καταφλεγήσεσθαι τὰ ἅγια νόμῳ πολέμου, στάσις ἐὰν κατασκήψῃ, καὶ χεῖρες οἰκείας προμιάνωσι τὸ τοῦ Θεοῦ τέμενος· οἷς οὐκ ἀπιστήσαντες οἱ ζηλωταὶ διακόνους ἑαυτοὺς ἐπέδοσαν. « Effecerunt, ut prophetia, quae adversus patriam fuerat concepta, exitum (suum) sortiretur. Vetus enim virorum sermo quidam erat, tum urbem captum iri, et (loca) sancta conflagratura jure belli, ubi seditio invaserit, et indigenarum manus polluerint sacratum Deo locum. Quibus licet fidem non detraherent Zelotae, ipsi tamen se earum rerum ministros praebuerunt ». Ad quem locum Hudsonus, consentiente Reland, fatetur, παλαιὸν illum λόγον ἀνδρῶν esse traditionalem quamdam expositionem vaticinii Danielis IX, 26.

(1) *Seder holam* in *Jalckut Simeoni* II, fol. 79, 4: *R. Jose dixit*; « Septuaginta hebdomades post devastationem templi primi intercedunt usque ad devastationem templi secundi. Meghillah, fol. 3, 1: Quare prohibitum fuit Jonathae filio Uziel edere Targum in Hagiographa ? *Resp.*: Quia in eo continetur terminus adventus Messiae. *Rasci ibid.*: Terminus Messiae habetur in libro Danielis ». Reliqua testimonia cfr. apud Schoettgenium. op. et loc. cit. pag. 264 et seqq.

(2) Ibidem.

(3) Apud Derossi, op. cit. pag. 98, ubi cfr. textus R. Manasses, ex lib. *De termino vitae*, pag. 175.

pro tempore indeterminato ; eadem igitur ratione patet, Danielem non potuisse LXX annorum hebdomadas ponere pro tempore indeterminato. 2. Ex characteribus intrinsecis ipsius prophetiae, quae prae se fert chronologicam determinationem. Quorsum enim tempus, quod LXX hebdomadarum periodo concluditur, in septem hebdomadas, sexaginta duas et unam dividitur, eamque rursum bifidam, nisi de tempore determinato vates ageret ? 3. Ex eo quod duo termini aperte significentur, *terminus* nempe *a quo* illarum decursus incipere debet, *exitus sermonis*, seu *verbi* sive *decreti* reaedificationis urbis, et *terminus ad quem*, seu quo eaedem hebdomadae desinunt, scilicet ante urbis ac templi excidium. 4. Ex analogia cum ceteris ejusdem prophetae vaticiniis, etenim cetera tempora pro futuris eventibus a Daniele determinantur, ut cap. IV et XII. 5. Demum ex veterum Judaeorum consensu, ut ex modo dictis patet. Ergo.

92. Restat igitur, ut ostendamus, vaticinium istud jamdiu esse completum, quod ex praejactis fundamentis facile adstruitur. Ex Danielis prophetia ab exitu sermonis reaedificationis urbis usque ad ejus déstructionem hebdomades LXX annorum effluere debebant, id est, anni 490; atque intra idem spatium tum adventurus erat Messias, tum inungi ac morti tradi debebat, abolenda item erant V. L. sacrificia, complenda visio, delenda iniquitas, et justitia sempiterna adducenda. Atqui ab octodecim saeculis tam urbs quam templum eversa sunt, et abolita sacrificia judaica, seu transactus est *terminus, ad quem* protendebatur epocha a Daniele determinata ; ergo et ea completa sunt, quae intra illud temporis spatium eventura erant ; nempe tum venit, tum inunctus est Messias, morti traditus est, completa est visio et prophetia, deleta est iniquitas et adducta justitia sempiterna ; seu, quod idem est, ex Danielis vati-

cinio constat, jamdiu elapsam esse epocham futuri Messiae, ideoque Messiam jamdiu advenisse.

DIFFICULTATES

93. I. Obj. Falsum, aut saltem incertum est, num in hoc Danielis vaticinio sermo sit de Messia. Etenim 1. incertum est, utrum Daniel de uno eodemque Christo, an de duplici loquatur (1); 2. incertum, utrum loquatur de Cyro an de Antiocho Epiphane, ut contendit Marshamus, vel de Alexandro M., ut cum Bertholdt vult Rosenmüller, aut de Seleuco IV, Philopatore fratre et immediato antecessore Antiochi Epiphanis, qui veneno sublatus est, aut etiam de Seleuco II. 3. Marshami porro expositionem, in quam quoad rei substantiam ceterorum recentiorum expositiones conveniunt, plura sunt, quae probabilem efficiant, imo veriorem. Scopus prophetae, qui solum anxius erat de futura populi sui nec non Urbis et templi conditione ac sorte; calculus chronologicus, qui nos ad ea tempora perducit; inauguratio Sancti Sanctorum seu templi, quae sub Juda Machabaeo contigit; templi desolatio, quae perduravit usque ad finem belli; confirmatio pacti cum multis hebdomada una, quae facta est tum per constantiam fidelium Judaeorum, tum per adhaesionem ad Judam Machabaeum; defectio hostiae sive victimae et farti in medio postremae hebdomadis, quae per id temporis adamussim locum habuit; demum deletio peccati et iniquitatis, seu cessatio poenae peccatis Judaeorum debitae, quae quidem poena passim in Scripturis *peccatum* dicitur (2); nec non adductio justitiae sempiternae, nempe

(1) Ita censent interpretes non messiani, qui huc referuntur. Winer in *Parvo Dict.* ex tripode pronunciat: מָשִׁיחַ *de Messia nusquam legitur in V. T.*

(2) Cfr. Calmet in diss. *De septuaginta septimanis Danielis*, quam praemisit suo commentario in hunc

legalis, quatenus Judaei nunquam posthac idololatriae crimine se commacularunt, vel adductio felicitatis, qua fruituri deinceps erant Judaei, excusso servitutis jugo. 4. Cum igitur tum chronologia tum adjuncta omnia in tempora Machabaeorum mirifice conspirent, mirum esse non debet, si vel ipsi catholici interpretes Harduinus et Calmet in eamdem expositionem, ad rei summam quod attinet, ultro concesserint (1). 5. Quin potius non immerito Bertholdt ac Rosenmüller aliique cum ipsis hac conspiratione intulerunt, Pseudo-Danielem quempiam, cum vidisset elapsum jam tempus a Jeremia praefixum, et prophetiarum de promisso feliciori rerum statu non adimpletam esse, sibi proposuisse veteris prophetae honori ita consulere, ut septuaginta illos annos non simpliciter tales, sed totidem annorum hebdomadas intelligendas esse doceret, et omnia vaticinii hujus dicta eventis praeteritis accommodaret (2), ut poëtae facere solent. Ergo.

94. Resp. *Neg. antec.* Ad 1. probat. *Neg.* Etsi enim Christus seu Messias hic apposite non determinetur, ex contextu tamen et ex oppositione ad extraneum regem, de quonam sermo sit, facile patet. Etenim ad finem LXII hebdomadis venturus (nempe, ut declaravimus, quoad publicam sui manifestationem) dicitur *Messias dux*, seu *princeps* (מָשִׁיחַ נָגִיד). Quis ergo alius Messias nisi jam commemoratus excidetur post septem et sexaginta duas hebdomadas? Insuper mors Messiae ponitur in nexu causali cum excidio urbis et templi, prout ejus adventus (v. 25) nectitur cum collatione bonorum (v. 24). Quis porro non videat benedictionem et maledictionem, quum in idem spatium temporis incidant, ab eodem auctore repetendam esse? Eo magis quod mors violenta Messiae,

prophetam. Is porro existimat per illa verba: *Finem accipiet peccatum*, etc. alludi ad Jerem. L, 18 et seq. ubi sermo est de solutione captivitatis.

(1) Harduinus, *Cronologia V. T.* Paris. 1709; Calmet, diss. cit.

(2) Ita Rosenmüller in *Daniel.* cap. 9., pag. 322, Lips. 1832.

tum Ps. XXI, 17, tum Is. LIII, 5, et Zach. XII, 10, etc. praenuncietur. Falsum igitur est, incertum esse, utrum de uno an de duplici Christo in Danielis prophetia sit sermo (1).

95. Ad 2. *Neg.* Si enim, ut ex modo dictis liquet, Angelus in hoc vaticinio, loquitur de uno eodemque Messia qui perhibetur venturus et occidendus, cum nemo ex his morte violenta occubuerit, et quidem illata a populo suo, hoc ipso constat, nec de Cyro, nec de Antiocho Epiphane, aut Alexandro M. vaticinium intelligi posse. Multo vero minus in quemlibet istorum quadrant reliqua vaticinii adjuncta superius commemorata, aut chronologia, ut ex dicendis patebit. Id ipsum dicatur de Seleuco II ac Seleuco IV, quae omnia ex arbitrio, seu gratuito, et absque fundamento, non dicam solido, sed ne vel levissimo quidem constituuntur.

96. Ad 3. *Neg.* Etenim 1. ipsi non favet scopus prophetae; quia, etsi Daniel ad orandum se contulerit ex lectione prophetiarum Jeremiae, nuspiam tamen legitur, illum orasse ad restitutionem obtinendam eo praecise anno, quem Jeremias praesignaverat. Oratio ejus versatur circa populi, urbis et templi restitutionem, nulla temporis alicubi facta mentione. Igitur falsum est, quaestionem versari solummodo circa exteriorem restitutionem, ac responsionem esse solummodo de Messia. Oratio praecipue versatur circa remissionem peccatorum obtinendam (v. 19 et seqq). Quum vero haec plenissime juxta omnes prophetas per Messiam praestanda esset, in illa igitur prece jam includebatur oratio pro adventu Messiae ejusque regni. Responsio autem insuper agit de populo, Urbe ac templo, quae connexa erant cum ipso Messia ejusque fatis, de quibus Angelus postea disserit. Responsum igitur divinum optime congruit sensui et orationi Danielis (2).

(1) Cfr. Hengstenberg, op. cit. pag. 472. et seq.

(2) Jahn, *Appendix hermeneuiicae*, fasc. 1, pag. 123 et seq. Viennae

97. 2. Non calculus chronologicus eidem favet. Nam, si terminus, *a quo* fluere incipiunt LXX Danielis hebdomades, sumi debet a decreto reaedificationis urbis, ut patet ex Angeli verbis, hic incidit in annum XX regni Artaxerxis Longimani (Nehem. II, 1 et seqq.) Porro ab anno XX Artaxerxis, numerando annos 483, incidimus in annum 782 Urbis conditae, sive XV Tiberii Caesaris, id est ad publicam Christi apparitionem (Luc. III, 1 et seqq.), ideoque longe excedimus regnum Antiochi Epiphanis et alterius cujuscumque ex iis principibus, qui ab adversariis assignantur, (1) velut terminus *in quem* desinit vaticinium.

98. Nec favet 3. inauguratio Templi; *a*) quia non agitur in vaticinio, ut sumunt adversarii, de *inauguratione*, sed de *unctione*; porro certum est ex constanti Judaeorum traditione, nunquam templum secundum inunctum fuisse, prout legitur de tabernaculo Exod. XXX, 22 et seq., neque sub Zorobabel, neque sub Juda Machabaeo (2); *b*) quia, ut animadvertimus, hic non agi-

1813, contendit post Dathe, minime legendum esse שָׁבֻעִים שִׁבְעִים *septuaginta hebdomades*, sed שִׁבְעִים שִׁבְעִים *septuaginta septuaginta anni*, etc. ac si Angelus vehementiori asseveratione cohaerenter ad fervidas Danielis preces ei dixerit: *Septuaginta, ita prorsus, septuaginta anni decurrunt*; seu *deproperant*, id est, vergunt ad finem, etc. ellipsin *anni* שָׁנִים ex versu secundo supplendo. Verum plura sunt, quae arbitrariam hanc Jahnii lectionem evertunt: 1. omnes codices, nullo excepto, legunt שָׁבֻעִים *hebdomades*, imo Kennicotius tredecim recenset, qui plene habent שָׁבוּעִים, DeRossi quinque alios addidit, qui integram lectionem retinent; cfr. De Rossi, *Variae lectiones V. T.* vol. IV, pag. 145, Parmae 1788; 2. veteres omnes versiones in eadem lectione consentiunt; cfr. Bibl. Waltoniana, in hunc locum; 3. antiquiores Hebraei aeque ac recentiores eamdem lectionem tenent.

(1) Cfr. Petavius, *De doctrina templ.* lib. XII, cap. 32, vol. II; pag. 262 et seq. edit. Antverp. 1703.

(2) Qui ea, quae enumerantur v. 24, referuntur ad tempus, quod immediate subsecutum est captivitatis babylonicae solutionem, ut Michaelis et Jahn, haec verba transferunt ad inaugurationem templi reaedificati a Zorobabel et Josua; qui vero referunt ad tempus post oppressionem per Antiochum Epiphanem, haec dicta transferunt ad novam inaugurationem templi a Syris profanati. Utrique debent sumere τὸ

tur de templo materiali, sed de persona, ut evincunt veteres versiones et rabbinorum antiquiorum expositio et contextus; *c*) quia in adversariorum hypothesi ex vaticinio haec unctio contigisset post annum 490; et v. 27 hoc tempore praedicitur *destruendum*, non autem inaugurandum esse templum; *d*) quia non congruit chronologia, ut ex dictis patet.

99. Non suffragatur 4. templi desolatio, qualem adversarii autumant; etenim *a*) sub Syris nulla contigit templi urbisque vastatio, sed templi *profanatio* tantum facta est; Daniel autem loquitur de *vastatione* proprie dicta (*inundatio* בשטף, *in inundatione*, imagine deducta ab expeditione bellica terram inundante); *b*) loquitur praeterea de vastatione, quae sub finem v. 25. praedicitur, fore ut sit decreta et irrevocabilis; hinc, sicut per Dei decretum irrevocabile urbs ac templum ruinis sepulta fore praedicuntur v. 26, sic v. 27 praenunciatur per decretum aeque irrevocabile perpetuis ruinis utraque fore sepelienda; *c*) quia ex dictis falso ac gra-

לִמְשֹׁחַ sensu improprio *inaugurari*, cum in neutro casu templum inunctum fuerit, et ex concordi Judaeorum traditione secundo templo defuerit sacrum oleum. Sed obstat ejusmodi expositionibus, 1. quod קדש קדשים numquam de templo materiali dicatur (hoc enim semper cum articulo קדש הקדשים effertur, II Paralip. III, 8; Exod. XXVI, 33; III Reg. VI, 16), sed de aliis rebus sacratissimis, uti altari, sacrificiis, supellectili, etc. Vid. *Concordant. Buxtorfii*, et cfr. Ez. XLI, 4, cum XLIII, 12; XLIV, 13 (I Paral. XXIII, 13, debet explicari cum Clerico: *Quidquid sacrosanctum erat*). 2. Externa inauguratio templi materialis non quadrat contextui, in quo promittuntur dona Dei spiritualia, quae referuntur ad extirpationem peccatorum et messianum characterem habent; hinc debet in propheta, finem religiosae oppressionis et initium regni Messiani connectente, aliquid sublimius perspicere. 3. Si de nova inauguratione sermo esset, non intelligitur, quae sit causa, cur verba, quae non totum templum, sed solum *Sancta Sanctorum* exprimant, propheta usurpaverit. Hoc persensit Bertholdt, pag 631, atque, ut ab ea difficultate sese expediret, in exemplum adduxit quod legitur II Mach. V, 15, sed perperam; quia, etsi קדש מדשים per se sit relativum, de templo tamen usurpatum, solum indicat *Sancta Sanctorum*. Cfr. Hengstenberg, *Christol.* loc. cit. pag. 439 et seqq.

ssumunt adversarii , templi desolationem usque ad
n belli tantum , seu septuagesimae hebdomadis fore
ıturam , cum agatur de vastatione perpetua (1).
ɔo. Neque cohaeret , 5. quod subditur de pacto cum
inito , vel per constantiam fidelium Judaeorum ,
per adhaesionem Judae Machabaeo ; ex articulo enim
fixo voci *multis* , indicatur illos *multos* , de quibus
ur , determinatos esse ex genere aliquo , scilicet illi
, qui erant objectum divinarum promissionum , fi-
s nempe ex Judaeis , ut pa'et ex occasione hujus
ɔnis (2) ; agitur propterea de foedere ineundo per
ıiam ibi promissum , cum populo fideli (3).
01. Sed non magis proficiunt adversarii , ex eo quod
ıddunt , de hostiae seu victimae ac sacrificiorum de-
one ; siquidem tempore Antiochi non contigit haec
ctio nisi partialis ; in vaticinio autem agitur de de-
one totali ac perpetua , quae connectitur cum tem-
ac urbis vastatione (4) , et connectitur praeterea cum

) In illo *stillabit* seu *fundetur* ,
, v. 27 , habetur pro typo fun-
ntali destructio Sodomae et Go-

hae נתך usurpatur de pluvia
g. xxi , 10 ; Exod. ix , 33 ; de
naturali , Gen. xix , 24 ; hinc
npios transfertur imago haec ,
:1 , 6 ; Ezech. xxxviii , 22; ii
.: xxxiv, 21; Jerem. vii, 20, etc.
expressio semper totalem rui-
indicat ; hinc impossibile est
aptari tempori Machabaeorum.
lahn , *Append.* fasc. 1 , pag.
Hengstenberg, pag. 153 et seqq.
) Cfr. Compeg. Vitringa , *Ob-
tionum sacrarum lib.* iii , Fra-
:rae 1691,tom ii,pag.257 et seq.
) Nempe cum illis , qui sunt ob-
m divinarum promissionum.
) Cfr. superius dicta. Hic prae-
animadvertendum , ejusmodi
ficiorum ablationem sub duplici
ctu spectari posse , prout scili-
st beneficium , ac prout poena

est. Quatenus est beneficium cessavit cultus leviticus , utpote figura , quae locum cederet figurato ; quatenus ut poena spectatur , est punitio partis infidelis populi , qui mortem intulit Messiae. Messiae porro mortem ablationis sacrificii causam esse , ex contextu patet , perinde ac destructionis templi. Quod si ablatio sacrificiorum sive cultus levitici est effectus mortis Messiae , plane consequitur non agi *de nudo facto* , sed *de abrogatione legitima.* Jam foedus antiquum per mortem Filii Dei abrogatum est ; ergo et cultus sacrificii ejusdem foederis Jehovah , quoad *suum esse* ; parum interest , quamdiu adhuc perduraverit quoad actionem externam. Idem dic de externa eversione urbis et templi ; ex repudio enim et morte Messiae neque urbs amplius sancta , neque templum amplius domus Dei , sed abominatio evaserat. Cfr. Zach. xi ; vid. Hengstenb. op. cit. pag. 492 et seqq.

morte Messiae, cujus quidem mortis consectarium ponitur sacrificiorum defectio.

Demum causam adversariorum non sustentat quod postremo loco ponitur de peccatorum poena, justitia legali, aut felicitate seu libertate obtinenda; agitur enim de peccatis ipsis ac de justitia proprie dicta tanquam munere seu dono afferendo ab ipso Messiae, qui est totius vaticinii primarium objectum, a quo peccata vere erant delenda, et inducenda justitia, quae sequitur peccatorum remissionem, juxta illud Is. LIII, 10, 11. *Peccata* חַטָּאוֹת, praeterea conferuntur cum *iniquitate* et cum *culpa* עָוֹן, quae est significatio fundamentalis hujus vocis, contextus etiam aperte est de peccatorum seu culparum venia; ideo enim tot hic accumulantur vocabula, ut tota peccatorum humani generis colluvies comprehenderetur, ut a nonnullis adnotatum est (1); justitia pariter adferenda dicitur *aeterna*, id est, perennis, perpetua. Itaque exploditur violenta interpretatio sive de poena peccatorum, sive de justitia legali; aut de libertate recuperanda, cum potius ex vaticinio denuncientur infidelis populi extrema desolatio ac punitio, et abrogatio totius legalis justitiae (2).

(1) Sane, quae annunciantur in tribus prioribus membris, accurate referuntur ad peccatorum confessionem a Daniele factam v. 5 hujus capitis, in qua non agitur de peccatorum poena, aut tantum de peccatis typicis, sed agitur de peccatis proprie dictis; ait enim: *Peccavimus, iniquitatem fecimus, impie egimus et declinavimus a mandatis tuis et judiciis.* Ergo nisi dicere velimus Angelum, v. 22, Danieli annunciasse aliquid ipsius petitioni contrarium, fatendum est non de peccatorum poena, sed de peccatis ipsis hic agi; ac propterea hoc salutis nuntio mitigatur horror de futuro urbis et templi excidio.

(2) Ideo haec justitia *aeterna* vocatur, quia ex aeterno Dei decreto originem habet, et quia durationem aeternam habere debet, per oppositionem ad transitoria dona justitiae et gratiae foederis antiqui et ad omnes res creatas et mutationi obnoxias. Haec expositio fundatur in vetustis traslatoribus, LXX, Theodotione, Vulgato, Syro et antiquioribus interpretibus, si quosdam excipias, ut R. Barachiam in *Berescit rabbâ*, ad v. 14, dicentem: *Iste est rex Messias, de quo scriptum est Dan.* IX: *Et ad adducendam justitiam seculorum vel sempiternam*; apud Ray. Martini, pag. 285, edit. cit. Verum horum expositio facile cum

102. Ad 4. *Neg.* consequentiam ex falsis praemissis deductam ; quod si Hardouinus et Calmet , non excludendo tamen relationem vaticinii ad Messiam , ex parte concesserunt in expositionem Marshami , imprudenter ac levibus momentis inducti ita se gesserunt , ac iisdem argumentis refelluntur , quibus Marshami aliorumque anti-messianorum expositio excluditur.

103. Ad 5. Resp. Imo pessime conjecturam hanc suam intulerunt Bertholdt ac Rosenmüller : 1. quia non verentur , etsi christianos se profiteantur , mendacii arguere Christum ipsum , qui , Matth. XXIV, 15, non solum Danieli adscribit vaticinium de futura templi desolatione , sed praeterea illud adducit tanquam veraciter reale , et quoad illa , quae urbem et templum spectant , adhuc implendum , dicens : *Cum videritis abominationem desolationis* , QUAE DICTA EST A DANIELE PROPHETA (non a *pseudo-Daniele*) , *stantem in loco sancto , qui legit , intelligat.* Eadem leguntur , Marc. XIII, 14; Luc. XXI, 20; 2 quia suppositicius hic auctor , in adversariorum hypothesi , falsitatis pariter arguisset Jeremiam , ei-

priori componitur , cum agatur de aeterno ipsius auctore. J. D. Michaëlis , et post eum recentiores aliqui exponunt haec vaticinii verba hac ratione : *Ad reddendam innocentiam pristinorum temporum* ; at frustra , 1. quia sermo non est de justitia *subjectiva* , seu subjectiva probitate , sed de justitia *objectiva* , quatenus donum Dei est , perinde ac ablatio et venia peccatorum , de qua superioribus verbis agitur , quae pariter *objectiva* est ; cfr. Ps. CXXXI , 9 ; quia 2. extollitur a Daniele II , 44; VII , 18 , 27 , aeternitas Messiani regni ejusque donorum ; 3. quia falsum est , עוֹלָם originarie longiorem dumtaxat indeterminatam durationem , non vero *aeternitatem* denotare , ut pluribus ostendit Hengstenberg , loc. cit. pag. 427 et seqq. Atque ex his corruunt aliae interpretationes eorum , qui per justitiam aeternam contendunt significari *antiquam* ; tum eorum , qui subjectivum atque hyperbolicum sensum his verbis inesse autumant , cum nulla causa ipsius afferri possit ; tum denique eorum , qui cum Bertholdt volunt exprimi antiquam *libertatem* a jugo politico et religioso. Omnes enim ejusmodi recentiorum interpretationes distortae sunt atque ex erronea hypothesi ortae circa relationem totius hujus versus. Naturalis et obvius sensus neque Michaëlis neque Jahnio arridet , qui versum istum referunt ad tempus immediate exilium babylonicum subsequens , neque Bertholdto , qui refert ad epocham post oppressionem Antiochi Epiphanis. Apte huic versui respondet Ps. LXVIII , 28.

*

que aperte illusisset ; 3. quia nemini fucum facere potuisset , cum universa gens oraculum Jeremiae semper intellexerit de septuaginta captivitatis annis (1) ; 4. quia est contra factum ; auctor enim noster , tam cap. I, 21, quam IX, 2, supponit praedictionem LXX annorum, ac se praebet ejusdem redemptionis temporis spectatorem , utpote qui affirmet se primo Cyri anno vixisse ; 5. quia induxisset Danielem in historia, et chronologia imperitissimum et sibi repugnantem (2). 6. Intelligi nequit , quomodo hic fictitius Daniel potius posuerit ut terminum sui vaticinii perpetuam desolationem quam adeptam libertatem per Machabaeos , cum supponatur hic auctor scripsisse post ejusmodi epocham. 7. Ut alia praeteream, evertitur absurda istorum hypothesis ex concordi traditionis hebraicae testimonio. Cfr. I Mach. VIII et XI, Flavius Josephus , *De bello judaico* , lib. VI. cap. V, IX. His adde expectationem generalem Messiae tempore Christi , tum ex hoc vaticinio tum ex vaticinio capitis II, de quarto regno , provenientem. Hinc neque posteriores expositores judaei ausi unquam sunt huic testimonio , sibi adeo infausto , in disputationibus cum Christianis renuntiare , vel ejus relationem ad Messiam et judaici populi per Romanos eversionem denegare (3). Concludendum proinde restat , ejusmodi rationalistarum ac biblicorum hypothesin monumentum ineluctabile esse incredulitatis

(1) Cfr. II Paralip. XXXVI , 21.

(2) Etenim tempus a Cyro ad mortem Antiochi Epiphanis tunc esset annorum 441 (LXIII hebd. ann.) , quum tamen fluxerint anni 372 ; quare haberetur error calculi circiter 69 annorum. Augetur adhuc hic error ex assertione illorum interpretum , ex gr. Bertholdt , pag. 716. quod scilicet auctor noverit post Cyrum tantum quatuor reges Persarum , et Cyrum ab Alexandro victum esse asserat. Persica igitur periodus 147 annis brevior esset , et isti 147 una cum illis 69 annis adjici deberent aerae Seleucidarum. Haec proinde constaret annis 380 , inter octo reges una cum ipso Antiocho Epiphane distribuendis. Hic porro error talis est , ut ignorantiam supinam prorsus supponat , cum tamen Daniel peritissimum se ostendat in historia et chronologia.

(3) Cfr. Schoettgenius , *De Messia* , lib. II , pag. 264.

et impietatis, in quam ipsi ex principio protestantico prolapsi sunt.

104. II. Obj. Supposita etiam authentia illorum vaticiniorum, tamen illa loca minime liceret ita sumere, quasi certa et accurata in illis temporis determinatio seu definitio circa initium et complementum regni messiani assignaretur. Nam 1. si Redemptor Angelis ipsis in coelo, imo sibimet talem futuri cognitionem quoad tempus et horam denegat, Matth. XXIV, 36; Marc. XIII, 22, et etiam post suam resurrectionem, Act. I, 6, 7, minime supponere possumus hanc concessam fuisse alii prophetae, ipsique longe anteriori, ita ut potuerit innotescere populo suo illud tempus juxta chronologiam exactum, sive in usitata, sive in quavis mystica temporis mensura; quatenus scilicet ista spectatur prout determinata (1). Sane 2. incredibile est, Deum voluisse ut a chronologia fides penderet (2). Concludendum igitur, nullatenus determinatam esse ac definitam a Danielis vaticinio epocham adventus futuri Messiae.

105. Resp. *N. Antec.* Ad 1. probat. *D.* Denegat Redemptor Angelis ipsis cognitionem gloriosae suae manifestationis in die judicii, seu secundi ipsius adventus, *C.* cognitionem denegat primi sui in terram adventus *N.* Porro in citatis locis unice de secundo adventu Christi in terras glorioso sermo est, ac de extremo judicii die, qui utique etiamnum Angelos latet et homines, cum Deus illum nemini revelare voluerit. At ex hoc minime sequitur, Deum non revelasse tempus primi Messiae adventus; contrarium enim constat ex facto; non solum enim Daniel, sed et Jacob ac prophetae alii promissi Messiae adventus epocham praenunciarunt. Ita autem prorsus fieri debuisse, ratio ipsa suadet; cum enim hu-

(1) Ita Bleek, *Die theol. Zeitschrift*, seu *Ephemerid. theolog.* III, pag. 234.

(2) Sic Coccejus apud Hengstenberg., loc. cit. pag. 522.

milis et privatus esse deberet ejusmodi adventus, de eo praemonendi erant homines, ne deciperentur; quae ratio profecto non militat pro gloriosa ejusdem manifestatione, quae in omnium oculos incurret.

106. Quod vero adjiciunt, Redemptorem sibimet denegasse futuri cognitionem, alias disjecimus, animadvertentes Christum non potuisse hunc diem ignorare, cum omnia signa indicaverit, quae ipsum praecedent; eo vel magis quod ipse, ut ostendemus, Deus sit. Hinc necessario inferendum est, ipsum locutum esse de illius diei manifestatione, cum dixit: *Nemo scit neque Filius* (1).

107. Ad 2. *N.* Alioquin jam nulla prophetia esset, quae chronologiam seu tempus futuri alicujus eventus determinaret, quod falsum esse patet, tum ex omnibus illis vaticiniis, in quibus tempus summa praecisione determinatur ac definitur tam in Veteri quam in Novo Testamento (2), tum ex omnibus prophetiis, in quibus accidentales ac contingentes circumstantiae adducuntur. In quo enim differunt a ceteris accidentalibus ac contingentibus adjunctis chronologicae notae? Vel igitur omnia ejusmodi vaticinia rejicienda erunt, vel admittendum, nihil obesse, quominus Deus, in cujus potestate sunt tempora et momenta, efficere possit, ut fides nostra a temporis non minus quam a reliquis eventuum notis pendeat.

108. III. Obj. Dato etiam quod Daniel tum de Messia vaticinetur, tum epocham ejusmodi adventus determinatam assignet, nondum tamen liquido constat, an ejusmodi epocha elapsa sit. Ecquis enim 1. certo constituat, Danielem de annorum hebdomadis potius quam de hebdomadis aut dierum aut septenniorum aut jubilaeo-

(1) Cfr. Tract. *De Trinit.* n. 196 Sed de hoc inferius iterum.

(2) Cfr. Gen. XV, 13; Is. VII, 8; XVI, 14; XXI, 16; XXIII, 15, etc. Jerem. XXV, 11; XXVIII, 16, etc. ut alia innumera prope loca omittam, in quibus tempus praefixum vaticiniorum determinatur.

rum disseruisse, cum nihil ipse posuerit, unde certo constituere possimus, de una potius quam de alia hebdomadum specie eum fuisse locutum? Nihil praeterea vetat 2. quominus septuaginta illas hebdomadas ita accipiamus, ut tres periodos a se invicem distinctas et diruptas efficiant, quae sibi minime immediate succedant; sane septem priores hebdomadas a sexaginta duabus aliis dividi, ostendit accentus *Athnach* in textu hebraico interpositus (1); postremam pariter a reliquis sexaginta novem divulsam esse, tum ex se patet, cum nulla alioquin ratio foret peculiaris ipsius distinctionis, tum ex non paucis illis interpretibus, qui harum hebdomadum adimplementum referunt ad finem judaicae reipublicae. His praemissis, cum incertum sit, utrum longius an brevius sit intervallum, quod intra quamlibet istarum periodorum intercedit, evidens est, nihil certi statui posse circa elapsam vel non elapsam epocham a Daniele praenunciatam. Hinc 3. nec desunt ecclesiae patres, qui ejusmodi epochae adimplementum referant ad mundi finem. Ergo.

109. Resp. *Neg. antec.* Ad 1. prob. Dicimus. naturam harum hebdomadarum multiplici ratione certo definiri posse. Ac 1. non intelligendas esse de hebdomadis dierum, substrata ipsa materia admonet; sexdecim enim mensium spatium rerum illarum amplitudini, quae tum v. 24. tum seqq. praenunciantur, haudquaquam sufficerent; volens praeterea Daniel, X, 2, 3, hebdomadas dierum exprimere, vocem *dierum* semel iterumque adjecit, quo non obscure indicat hoc loco alias hebdomadas intelligendas esse. 2. Neque intelligi posse de hebdomadis septenniorum vel jubilaeorum hoc vaticinium, ejusdem rerum gerendarum argumentum suadet; protraherentur enim res praenunciatae ad 3430 annorum spatium, si de hebdomadibus septenniorum, et ad an-

(1) Ita Rosenmüller in cap. IX, Dan. pag. 315 et seq. et ante ipsum Marsham.

nos 24, 500, si de hebdomadibus jubilaeorum sermo esset, cum tamen urbis ac templi excidium subsecuturum LXX hebdomadibus praenuncientur, quod jamdiu adimpletum oculis nostris cernimus. 3. Restat igitur, ut de solis hebdomadis annorum Danielem locutum esse necessario statuamus, quarum septuaginta efficiunt annos quadringentos et nonaginta. Ejusmodi hebdomadum usus in Scripturis non infrequens est; commemorantur enim Levit. XXV, 8; Gen. XXIX, 27. 28, et alibi passim (1). Sed neque ignotae antiquis populis hebdomades annorum fuerunt, si quidem Marcus Varro, auctore A. Gellio, *Noct. Attic.* lib. III, cap. X, in primo librorum, qui inscribuntur *Hebdomades*, scribit, *se jam duodecimam annorum hebdomadam ingressum esse, et ad eum diem septuaginta hebdomadas librorum conscripsisse.* Mo-

(1) Cfr. Levit. XXVI, 34, 35, 43, et II Paralip. XXXVI, 21, ubi septimus annus magnum Sabbatum vel Sabbatum simpliciter vocatur. Quum igitur, ut innuimus, causa praecipua, cur Angelus septuaginta hebdomadas seu Sabbata memoret, sit relatio ad annos LXX Jeremiae, praenunciavit septuagies septies annis reversos Judaeos ab exilio babylonico, amplius commoraturos in terra patrum suorum, quam in exilio defluxerint. Nullum profecto solatium Angelus Danieli attulisset, si pro 70 annis eversionis alios 70 usque ad novum excidium decurrendos praedixisset. Addatur, 70 ductos per 7 constituisse sacrum numerum. Septem praeterea hebdomadas annorum durabat cyclus, sub cujus finem civilis restitutio in integrum fiebat; postrema propterea LXX hebdomadum annorum spectari debet, ut summum omnium sabbatorum et tempus integrae restitutionis spiritualis, ad quam lex referebatur, et praedicitur a Daniele futura v. 24. Atque hinc ratio redditur, quare potius Angelus septuaginta hebdomadas quam annos 490 nominaverit. Cfr. Hengstenberg, loc. cit. pag. 408 et seqq. Animadvertendum praeterea est adversus nonnullos veteres, Julium Africanum, Theodoretum, et recentiores Huetium, Perernm, etc. hic non agi de annis lunaribus 354 dierum, sed de solaribus, dierum nempe 365. Etenim, praeterquam quod propheta, quum non monuerit, se de annis lunaribus loqui, obscuritatem ingessisset, ostendit praeterea Prideaux, *Hist. des Juifs.* part. I, lib. V, tempore Danielis nullibi annos lunares in usu fuisse. Sane, cum idem Dan. XII, 7, praedixisset afflictionem populi duraturam per *tempus* et *tempus* et *dimidium temporis*, id est, per tres annos et dimidium, deinde, v. 11, idem spatium alia computatione per dies 1290 numerat. In quo numero licet 12 dies praedictorum annorum solarium quantitatem superent, tamen exigua haec discrepantia conferri nequit cum defectu dierum 51, in hypothesi annorum lunarium. Cfr. Nicolai, *Diss.* XVI, *in Daniel.*

tivum praecipuum, cur Daniel usurpavit LXX annorum hebdomadas, desumitur ex relatione ad LXX annos Jeremiae, ita ut singulis eversionis annis responderent totidem annorum hebdomades, usque ad novum ac postremum Urbis excidium, quod post expletionem LXX hebdomadum reipsa contigit.

110. Ad 2. *N.* Responsum enim divinum, ut ex dictis constat, spatium integrum LXX hebdomadum annorum complexum est, seu annos 490, intra quod omnia complenda essent, quae summatim in v. 24 recensuit; distinctio propterea trium periodorum refertur ad eventuum praedictorum diversitatem significandam, non autem ad jam praefinitum tempus protrahendum.

111. Neque obest accentus *Athnach* interpositus inter septem priores hebdomadas et reliquas LXII, cui adeo insistit Marsham, et quem reliqui interpretes non messiani, praecipue vero Bertholdt et Rosenmüller, secuti sunt. Hi enim pro certo sumunt, Athnach ibi tantum usurpari, ubi nos majorem interpunctionem adhibemus, quod tamen falsum est. Non raro enim, quando sedes maximae interpunctionis per se patet, etiam in incisis adhibetur Athnach, ubi nos minore interpunctione utimur, ut impediatur quominus, quod separandum est, uniatur et conjungatur (1); jam vero hoc in loco maximi momenti erat duo temporum spatia rite separare, ne arbitraria videretur distinctio.

112. Eadem responsio aptari debet postremae hebdomadi, etsi accentus ille hic non occurrat. Porro interpretes illi, qui contendunt hanc unam hebdomadam connecti ac conjungi minime debere cum reliquis LXIX, perinde ac illi qui vellent dimidiam hebdomadam a cyclo LXX hebdomadum divellendam, decepti sunt ex opinione,

(1) Cfr. בספרים, v. 2, ubi deberet Athnach reperiri sub השנים; Ps. xxxvi, 8, sub אלהים pro אדם; Ps. lxxxiv, 3; Prov. vi, 26.

quod eversio hierosolymitana, per Romanos inducenda, necessario intra has chronologicas determinationes hujus nostrae prophetiae includi debeat, quae opinio jam Scaligerum ad maximas angustias redegit (1); hoc tamen in vaticinio non dicitur, imo eversio post completum LXX hebdomadarum cyclum eventura aperte praenunciatur; et articulus הַשָּׁבוּעַ perspicue ostendit, cujus hebdomadae illa media pars sit.

113. Ad 3. *D.* Nonnulli patres referunt adimplementum vaticinii Danielis ad finem mundi in sensu, ut fertur, inclusivo communis expositionis, *C.* in sensu exclusivo *N.* Nempe isti patres cum spectaverint Solymorum eversionem velut figuram extremae mundi cladis, hinc vaticinium Danielis ad illam etiam retulerunt; non excluserunt tamen objectum praecipuum et immediatum, Messiam nempe, ac punitionem infidelium Judaeorum ob necem eidem illatam (2).

§ III.

Expenduntur vaticinia Aggaei et Malachiae

114. Haec duo vaticinia conjungimus, tum quia lucem sibi invicem afferunt, tum quia de eodem argumento sunt. Cum enim summa affecti essent moestitia Judaei seniores, ex captivitate babylonica reduces, quibus templi Salomonici magnificentia probe erat perspecta, nec possent fletum cohibere zorobabelicum intuen-

(1) Cfr. Vitringa, *Hypothesis hist. et chronol.* 1, pag. 104.

(2) Cfr. s. Iren. *Cont. haeres.* lib. v, cap. 25, § 4 et seqq. edit. Massueti; Origen. *Comment. in Matth.* tom. III, pag. 858 et seqq. opp. edit. Maur. Vid. de hoc argumento praeter auctores citatos Jacobus Ayrolus S. J., *Liber* LXX *hebdomad. resignatus, seu vaticinium Danielis illustratum*, Romae 1714; Huetius, *Demonst. evang.* propos. IX, cap. 8; Tournemine, *Dissert. chronolog.* XVI, ad calcem comment. Menochii, etc.

tes, Deus per Aggaeum eos solatur pollicendo longe majorem futuram hujus secundi templi gloriam ex praesentia futuri Messiae, quam prioris templi gloria fuerit.

115. Sic autem Judaeos ex Dei nomine Aggaeus affatur, cap. II, 4 et seqq.: *Quis in vobis est derelictus, qui vidit domum istam in gloria sua prima? Et quid vos videtis hanc nunc? Numquid non ita est, quasi non sit in oculis vestris? . . . Adhuc unum modicum est, et ego commovebo coelum et terram, et mare, et aridam. Et movebo omnes gentes: et veniet desideratus cunctis gentibus; et implebo domum istam gloria, dicit Dominus . . . Meum est argentum et meum est aurum . . . Magna erit gloria domus istius novissimae plus quam primae, dicit Dominus exercituum; ... et in loco isto dabo pacem.*

116. Per Malachiam vero, cap. III, 1 et seqq. ita Deus Judaeos de divina providentia querulos, ut inferius enucleatius exponemus, alloquitur: *Ecce ego mitto Angelum meum, et praeparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Dominator, quem vos quaeritis, et Angelus testamenti, quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus exercituum.*

117. Ex collectione vero horum vaticiniorum eidem methodo insistendo, quam in reliquis enucleandis sectati sumus, operosum non erit ostendere, tum ad Messiam ea spectare, tum epocham in iisdem determinari adventus ejusdem Messiae, tum denique hanc ipsam epocham jamdiu elapsam esse.

118. Primum autem sic conficimus: ex productis vaticiniis major futura erat gloria domus sive templi posterioris quam prioris, quia ad ipsum venturus erat Desideratus cunctis gentibus, Dominator quem Judaei expectabant, quique Angelus Testamenti seu Foederis dicitur, ac venturus erat ad templum *suum*, et ad cujus adventum commovendi erant coeli ac terra, mare et arida,

ac brevi quidem venturus erat. Jam vero hic non est, nec esse potest, nisi Messias, cui soli expositi characteres competere possunt, ut per se patet, atque ex confessione celebriorum ipsorum rabbinorum; ex antiquioribus eminet R. Sira, qui floruit ante secundi templi eversionem, in *Thalmude*, tract. *Sanhedrin* cap. XI; ex recentioribus autem non pauci in *Devarim rabba*, sect. I, fol. 25o, tum Rasci in cit. *Sanhedr.* fol 95, Akiba et R. Manasses, in *Conciliatore*, part. III, pag. 184. (1).

119. Alterum constat ex termino, qui saltem negative praefigitur huic adventui, nempe, stante adhuc secundo templo, ad quod praesentia sua cohonestandum promissus Messias venturus erat ex utriusque prophetae vaticinio, ita ut non prius destruendum esset, quam ad ipsum venisset desideratus cunctis gentibus.

120. Cum vero ab octodecim seculis flammis consumptum sit Zorobabelicum templum, pronum est colligere jamdiu transactam esse epocham ab Aggaeo et Malachia praedictam, ac propterea, quod consequens est, jamdiu advenisse Messiam.

DIFFICULTATES

121. I. Obj. Vaticinium Aggaei nulla ratione ad Messiam referri potest. Repetit enim propheta secundi templi gloriam, non ex Messiae praesentia, sed ex divitiarum affluentia. Hac enim de causa flebant seniores Juda, quod cernerent templum a Zorobabele excitatum nimis distare a magnificentia et divitiis templi Salomonici; quod magis perspicue eruitur ex verbis sequentibus: *Meum est aurum et meum est argentum*, ac si diceret: *Mihi est argentum, et mihi est aurum*, inquit Jehova; *argento et auro, quo instructissimum fuit prius*

(1) Cfr. Derossi op. cit. cap. 3, § 12 et seqq. Raym. Martini, pag: 376 et seqq. et 380 et seqq. edit. cit.

templum, possum et hoc ornare, et ornabo suo tempore; nam mei juris sunt haec omnia. Quare non est, cur de ornando templo nunc extructo sitis solliciti. Nec alium sensum patiuntur reliqua vaticinii adjuncta; etenim verba illa, *adhuc modicum*, seu, ut hebraice dicitur, *adhuc una* (scilicet *vice*), *et ego commovebo coelum*, etc. sic explanari debent: per ingentem universitatis rerum mutationem, efficiam, ut commotis illis moveantur omnes gentes, et venient *desiderium*, id est, desideria (חֶמְדָּה, collectivum singulare), seu res desideratissimae atque pretiosissimae omnium gentium. Praedicit igitur Aggaeus, futurum esse, ut donis pretiosissimis, ab omnibus gentibus Hierosolymas comportandis, templum Jehovae nudum adhuc atque inornatum plus nanciscatur magnificentiae et ornamenti et splendoris, quam olim habuerit, et templum hoc secundum *replebo gloria*, ornatissimum et splendissimum illud reddam (1). Sive igitur scopum prophetae, sive nativum verborum sensum et adjuncta omnia spectemus, patet hoc vaticinium ad Messiam non pertinere.

122. Resp. *Neg. antec.* Ad prob. *Negamus* pariter, quod adversarii assumunt, ex sola divitiarum affluentia, non autem ex Messiae praesentia repetere prophetam majorem secundi templi gloriam: 1. quia haec expositio non-messiana exploditur veteris synagogae sensu, ut ex adductis constat; 2. quia falsum foret vaticinium: tametsi enim valde contulerint ad ornandum templum reges Persae, praesertim vero Herodes (2), in immensum tamen semper secundi templi gloria, spectata divitiarum copia, a templo Salomonico distetit (3); 3. quia, faten-

(1) Ita Rosenmüller, *Schol. in V. T.* in hunc locum.

(2) Cfr. Flav. Jos. *Archaeol.* lib. XV, cap. IX, pag. 777, edit. Havercamp.

(3) Cfr. I Paralip. XXII, 14, XXIX, 3 et seqq.; II Par. III, IV; cfr. etiam Joan. Frischmuthi, *De gloria templi secundi*, ad cap. II, 7-10 Haggaei in *Thesauro thologico-philologico* cit., pag. 994 et seqq.

tibus Hebraeis, quinque illa decora secundo templo abfuerunt, quibus primum instructum fuit, Urim scilicet et Thummim, seu rationale judicii, arca, ignis et praesentia Dei in propitiatorio, et Spiritus Sanctus (1); 4. quia absurdum est fingere, tam magnifico apparatu voluisse Deum herodianam molitionem praenunciare, nullo habito respectu ad gloriam quam eidem allatura olim erat Messiae praesentia, cum tamen Apostolus, Heb. XII, 26, ad Christum referat hoc vaticinium, juxta sensum traditionalem synagogae. 5. Denique ex ipsa adversariorum agendi ratione ipsorum hypothesis evertitur. Etenim ipse Rosenmüller, quem impugnamus, non diffitetur, Aggaeum, seu ut ipse loquitur, *vatem, quae hic praedicit temporibus messianis eventura sperasse*; et, in cap. III, 1, Malachiae, immemor eorum, quae scripserat in scholiis ad Aggaeum, haec scribit: *Veniet ad templum suum, nempe secundum, quod per Messiae adventum gloriosius primo templo futurum esse* PRAEDIXERAT ETIAM AGGAEUS. Tanta veritatis vis est, ut vel ab invitis testimonium extorqueat!

123. Ex his facile corruunt cetera, quae ad elevandam hujus vaticinii vim congesta sunt, tum scilicet Rosenmülleri paraphrasis, tum expositio R. Kimchi, dum autumat ita reddendum prophetici hujus loci sensum: *Omnes populi, quos commovebo, e terris suis advenient cum desiderio* (nam subaudit praefixum בְּ) *omnium gentium, id est, adferent res omnes desideratas et pretiosas, quae in terris ipsorum reperiuntur, velut va-*

(1) Cfr. Raym. Martini, op. cit. pag. 381, ubi inter cetera refert testimonium ex Thalmud, in lib. *Joma*, dist. *Schibbat: Dixit R. Acha*: « quid est quod scriptum est Aggaei 1, 8: et complacebo in ea, ואכבד, et honorabo eam? Quid sibi vult, quod deinde decst littera ה? Hae sunt quinque res, quae fuerunt inter primum sanctuarium et ultimum (secundum); sunt autem hae: Arca cum propitiatorio, et Cherub, et ignis et divinitas, et Spiritus Sanctus, et Urim et Thummim ». Reliqua in eamdem rem testimonia ibi recole.

sa aurea et argentea, *vestimenta et gemmas*; in quem sensum Isaias, LX, 6, florentem populi ebraici statum saeculo aureo describens, inter alia haec dicit: *Convertetur ad te copia maris*, *opes gentium ad te venient; te camelorum agmina obruent*, *dromades madianitici*, *et ephani*, *omnes ex Sabaea venient*, *aurum et thus afferentes*, *et Jovae laudes praedicabunt.* Siquidem vaticinio facta minime respondissent. Reliquum proinde est, ut per hoc desiderium gentium Messiam ipsum cum vetustioribus Hebraeis intelligamus. Nedum vero obstet huic expositioni vaticinii scopus, eidem maxime cohaeret. Contextus enim ostendit, prophetam solari voluisse Judaeos ob defectum auri et argenti, quem ipsi in secundo templo deprehendebant, quasi diceret: Quid solliciti estis de auro et argento, meum est aurum et argentum, quae mihi praesto sunt, quoties mihi libuerit; sed gloria secundae hujus domus non ex magnificentia auri et argenti, sed ex eo, quod in eam venturus sit Desideratus cunctis gentibus, est repetenda, atque ex hac parte longe priori domui praestabit (1). Quod clarius etiam significatur per Malachiae vaticinium.

(1) Quum adversarii potissimum vim ponant in verbis illis v. 8: וּבָאוּ חֶמְדַּת כָּל־הַגּוֹיִם, *et venient desiderium cunctarum gentium*, placet hic adducere solutionem viri minime suspecti. Dr. Scheibel, in *Observat. crit. et exeget. ad vaticinia Haggaei*, Wratislaviae 1822, pag. 27, haec habet: בָּאוּ חֶמְדַּת *Venient desideria. Ita verterunt interpretes antiquiores; recentiores*: Venient pretiosa, *scilicet vasa*, *et laudant loca* II *Chron.* XXXII, 27; *Jerem.* XXV, 34; *Hos.* XIII, 15; *Nah.* II, 10; II *Chron.* XXXVI, 10. *Sed in locis Chronicorum* (Paralipom.), *Jeremiae*, *Hoseae*, *Nahumi legimus*: כְּלִי חֶמְדָּה, *non solum* חֶמְדָּה, *et ejusmodi diversa dicendi ratio*, *quae quibusdam interpretibus V. T. levioris momenti videtur*, *in omnibus ceteris linguis et auctoribus accurate distinguitur. Contra* חֶמְדָּה *sine singulari additamento nil aliud significari quam* desiderium, *discas e Ps.* CVI, (in Vulg. CV) 24; *Jerem.* XII, 10; I *Sam.* (I Reg.) IX, 20; VIII, 10. *Aliam vero causam interpretationis de pretiosis vasis volunt reperire in verbis versus sequentis* לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב, *Propheta autem post verba* בָּאוּ חֶמְדַּת *non statim adjungit* לִי,

124. II. Obj. Quominus Malachiae vaticinium de Messia intelligamus, vetat contextus; subdit enim immediate post adducta verba: *Et quis poterit cogitare diem adventus ejus, et quis stabit ad videndum eum? Ipse enim quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum; et sedebit conflans, et emundans argentum, et purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum et quasi argentum*, etc.; haec autem componi nequeunt cum miti Messiae indole, qualem describit Isaias, XLII, 1 et seqq. Ergo.

125. Resp. *N*. Evanescit enim haec difficultas, si ratio habeatur contextus et scopi prophetiae. Etenim sub finem capitis praecedentis inducuntur Judaei querimonias de divina providentia jactantes: *Laborare fecistis Dominum in sermonibus vestris, et dixistis: in quo eum fecimus laborare? In eo quod dicitis: omnis, qui facit malum bonus est in conspectu Domini, et tales ei placent; aut certe ubi est Deus judicii?* Hinc cap. III incipit Dominus: *Ecce ego*, etc. ac prosequitur: *et quis stabit*, etc. vaticinans, nullum querulorum hujus generis, qui Messiam victorem gentium desiderabant, substiturum, cum ipse advenerit; huic enim interrogationi negativa subest sententia. Deinde subjicit causam, exhibens scilicet Judaeos, et in primis sacerdotes et le-

הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב *sed antea* (v.7) וּמִלֵּאתִי אֶת־הַבַּיִת הַזֶּה כָּבוֹד *quod ad adventum Messiae, et ad divitias illo tempore in templo coacervandos simul pertinere videtur. Messiam autem apud poetas* (scil. prophetas) *Hebraeorum futurum esse* solatium, desiderium, laetitiam totius terrae, *ideoque paganorum, ex locis Is.* XLIX, 10; XI, 4; XLII, 3; XLI, 17; LXI 1, *constat. Pluralis vero* בָּאוּ *cum singulari connexus constructio est non infrequens*. Cfr. Glassius, lib. III, tract. 3, can. 54. Huic addimus Grotium, qui in hunc locum: « Magna, *inquit*, erit secundi templi gloria, quod in ea conspiciatur rex ille piorum omnium, et in ipso templo miracula edet. Vide Matth. XXI, 12. Messiam appariturum in templo secundo credidere Judaei omnes, qui ante excidium vixere. Ex eo tempore comminiscuntur interpretationes novas, violentas, varias ad haec loca clarissima ». Cfr. etiam Sanctius, in *Prophet. min.*; Ackermann, *Prophetae minores, perpet. annot. Illustr.* Viennae 1830.

vitas participes ejusdem blasphemae querelae, ut massam auri et argenti multa scoria mixtam, et ut pannos vel vestes sordibus infectas, quae purgandae sunt. Porro quemadmodum conflatores vehementissimo igne scoriam ab auro et argento, et fullones herba *salsuginosa* sordes a vestibus separant, ita Messias venturus, acerbis suppliciis et calamitatibus immissis, improbos hujusmodi querulos et blasphemos, Messiam victorem desiderantes, a probis separabit et delebit (1). Haec vero non erant efficienda ab ipso Messia, sed Romanorum armis et exercitibus, seu, ut loquitur Daniel, a populo ducis venturi. Ita quaecumque sive Malachias sive alii prophetae de ultione ab infidelibus Judaeis repetenda dixere, optime componuntur cum miti Messiae charactere, nempe personali, qualis ab Isaia describitur (2).

PROPOSITIO IV.

Officia ac munia a promisso Messia juxta prophetas obeunda, eumdem advenisse luculenter ostendunt

126. Munia ac officia a promisso Messia juxta prophetas obeunda praecipua sunt abrogatio veteris cultus et

(1) Cfr. Jahn, *Append. Hermeneut.* fascic. 1, pag. 57 et seqq. Explicatio Malach. II, 3, etc.

(2) *Vaticinii*, inquit Jahn. loc.cit. pag. 65, *sensus est*, « Ille, quem desideratis, Messias omnino venturus est; sed non erit, quem exoptatis, bellator, qui ethnicorum imperium evertat, et gentes vobis subjiciat, sed judex divina dignitate indutus, qui improbos Judaeos et in primis duces ceterorum, posteros Levi, atrocissimis poenis perdet, nihilominus non penitus exterminabimini. Praecedet autem legatus seu propheta, austeritate vitae et severitate reprehensionum Eliae similis, ut animos Judaeorum disponat, seu eum senum ipsis inspiret, quo majores eorum Abraham, Isaac, Jacob, etc. animati erant, quo conatu irrito, regio prorsus vastabitur ». Cfr. etiam Sanctius in hunc locum, Ackermann, Hengstenberg, op. cit. Veteres Judaeos utrumque vaticinium, Aggaei nempe et Malachiae, de Messia interpretatos esse, ostendit adductis ipsorum testimoniis Schoettgenius, op. cit. pag. 217 et 224 et seqq.

sacerdotii ac novi substitutio, gentium ad veri Dei cognitionem et amorem vocatio, ac judaici populi rejectio atque dispersio. Si igitur ostenderimus, tum duo haec munia juxta prophetas a futuro Messia fore adimplenda, tum jam diu adimpleta fuisse, propositum obtinebimus. Porro utrumque certissime constat.

127. Ac *primo* quidem veterem cultum, et proinde sacerdotium, adveniente Messia, fore abrogandum, novumque eidem sufficiendum, apertum est ex Malach. I, 10 et seqq. dicente: *Non est enim mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus; et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda; quia magnum est nomen meum in gentibus.* Quibus verbis Deus denunciat abrogationem veterum sacrificiorum, quae ex legis praescripto in templo offerebantur, ut eis sufficiat aliud sacrificium; ideoque 1. loquitur de sacrificio externo et proprie dicto sive abrogando sive sufficiendo; 2. loquitur de subrogatione novi istius externi sacrificii offerendi in omni loco, ad discrimen veterum sacrificiorum, quae uni loco seu templo affixa erant; 3. loquitur de sacrificio tanquam praecipuo religionis charactere, quo non minus cognoscetur a gentibus, se coli in universo terrarum orbe quam olim cognoscebatur per sacrificiorum exteriorum immolationem, a Judaeis in hierosolymitano templo coli; 4. de ejus generis sacrificio substituendo loquitur, quod non jam in cruenta hostiarum immolatione consisteret, sed in oblatione munda, seu (ut postulat usus hebraicae vocis מִנְחָה (*minchah*), ex Levit. II, 1 et seqq.) *ferto*, sive *dono*, quod frumenti farina conficitur, et quidem טְהוֹרָה (*thehorah*) *puro* seu *mundo*, ac propterea independente ab offerentium pravitate, propter quam rejecturum se pro-

fitetur legalia sacrificia (1). Cum vero sacrificia partem essentialem exterioris cultus seu publicae religionis constituant, consequitur, non posse sacrificia immutari, quin immutetur cultus ipse. Insuper immutato sacrificio, immutetur necesse est et sacerdotium, ob intimam utriusque relationem. Ergo per prophetam Malachiam cultus mosaicus et mosaicum sacerdotium abroganda erant, ut novo cultui universali ac novo sacerdotio locum darent. Id autem adveniente Messia, imo per Messiam ipsum perficiendum fore, habemus ex Danielis vaticinio paulo ante exposito, in quo praedicitur sacrificiorum cessatio in medio hebdomadis septuagesimae, imo et templi ipsius destructio, populi judaici dispersio in poenam rejecti Messiae ac necis ipsi illatae; cum igitur ab octodecim seculis sacrificia legalia cessaverint una cum mosaico sacerdotio, ac nova religio, novus cultus, novum sacrificium per universum orbem obtineant, manifestum est, Messiam jamdiu advenisse, ac per ipsum tum veterem cultum abrogatum, tum novum suffectum esse (2).

128. *Secundo.* Gentes pariter ad veri Dei cognitionem per Messiam adducendas fuisse, ubique sacrae litterae enunciant. Huc enim referuntur quae factae sunt veteribus patriarchis Abraham, Isaac et Jacob promissiones, quod in eorum semine benedicendae forent gentes omnes;

(1) Cfr. *Bible de Vence*, einq. édit. Paris 1832, tom. XVII, préface sur Malach. pag. 496 et seqq. Hengstenberg, ex anticipatis judiciis suae sectae in *Christologia V. T. et commentar. in Messiana vnticinia*, part. III, Berolin. 1835, pag. 414, scribit: *In* מְנֻחָה *est allusio ad opus operatum multo remotior; et quod est in ea externum, facilius tanquam mera forma vel tanquam cortex ideae concipitur*. Ceterum hic auctor valde moderatum se praebet; et, si huc illuc nonnulla excipias, in quibus, ut suis morem gerat, catholica principia carpit; ejus opus valde bonum est, et causam christianam adversus rationalistas et socinianos optime tuetur.

(2) Legem, seu Vetus Testamentum abrogari debuisse juxta antiquam Judaeorum fidem, ac propterea cultum leviticum cum omnibus suis sacrificiis ac sacerdotium, pluribus evincit Schoettgenius, lib. VII, *De Messia*, § 9, 10 et seqq. Cfr. etiam Raym. Martini, pag. 778 et seqq. Vid. Blas. Ugolini, diss. *Altare exterius*, quae extat tom. X, ejus thesauri antiq. Judaic. pag. 685 et seqq.

huc spectant quae de Messia vaticinatus est Jacob, dum dixit: *Et ipse erit expectatio gentium*, seu: *Et ei obedientia populorum*, aut *aggregatio populorum*, vel etiam ut exponit paraphrastes chaldaeus Onkelos: *Et ei obedient populi*, ac Jonathas Ben-Uziel, alter chaldaeus interpres: *Et propter eum diffluent populi*, seu denique, ut vertit Thargum hierosolymit: *Et ei subjicietur omne regnum terrae* (1). Hinc, Psal. II, Messiae pollicetur Deus: *Postula a me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae.* Sed luculentissime et graphice gentium reminiscentia et ad Deum verum conversio praenunciatur, Ps. XXI, 28 et seq.; *Reminiscentur* (2) *et convertentur ad Dominum universi fines terrae, et adorabunt in conspectu ejus universae familiae gentium. Quoniam Domini est regnum et ipse dominabitur gentium.* Haec ipsa repetit Isaias, cap. II, 2 et seqq.: *Et erit in novissimis diebus praeparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et fluent ad eum gentes, et ibunt populi multi, et dicent: venite et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in*

(1) Cfr. De Voisin, in prooemium *Pug. fid.* pag. 162 et seqq. edit. cit.; aliis enim omissis, in *Berescit rabbà*, sect. 88, legitur: « Dicitur, Amos IX, 11, illo die reaedificabo tabernaculum David, etc. ita ut universus mundus fiat una collectio»; *in lib. Sohar Exod.* 71, *col.* 281: «Quando rex Messias revelabitur, tunc omnes gentes ad illum congregabuntur, ut confirmetur id quod scriptum est, Is XI, 10: Radicem Isaï gentes quaerent, etc. » Alia testimonia tibi exhibebit Schoettgenius, op. cit. lib. VII, cap. 1, § 26 et seqq. ex quibus luculenter patet, veteribus Judaeis hanc inhaesisse communem fidem de vocatione gentium ad veri Dei cognitionem per Messiam Cfr. etiam Petavius, *De Incarnat.* lib. XVI, cap. 8, § 3.

(2) Vid. in hanc vocem pulchras observationes P. Berthier S. J. *Explication des psaumes.* Frigide prorsus Rosenmüller, *Schol. in Ps.* XXII (in Vulgata XXI) v. 28, scribit: וזכרו *Memores erunt eorum, quae fando de Jova acceperunt, ad ipsum se convertent, ipsumque venient adoratum.* Nec mirum; judaïzans enim hic interpres, contra sensum totius antiquitatis, contra apertam N. T. auctoritatem negat in hoc Psalmo agi de Christo.

semitis ejus, *quia de Sion exibit lex et verbum Domini de Jerusalem*; et rursum, cap. LV, non minus illustre edidit vaticinium de gentibus per Messiam ad veri Dei cultum vocandis: *Ecce testem populis dedi eum*, *ducem et praeceptorem gentibus. Ecce gentem*, *quam nesciebas*, *vocabis*, *et gentes*, *quae te non cognoverunt*, *ad te current.* Et haec ex multis, quae in hanc rem congeri possent, sufficiant, cum agatur de re exploratissima.

129. Porro, sicut extra omnem dubitationis aleam gentium vocatio ad veri Numinis cultum per futurum Messiam constituta est, ita nec minus clara vaticinia sunt, quae populi judaici ac synagogae rejectionem et dispersionem portendunt, et quidem in poenam repudiati Messiae. Danielis enim cap. IX, 26, praedicitur: *Post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus*, *et non erit ejus populus*, *qui eum negaturus est*; (1); atque ante ipsum Isaias (VIII, 14), loquens de Messia: *Et erit*, inquit, *vobis in sanctificationem*; *in lapidem autem offensionis et in petram scandali duabus domibus*

(1) In hebraico textu וְאֵין לוֹ *Et non ei*, ellipsim supplendam esse omnes veteres interpretes viderunt. Porro ellipses locum non habent nisi in notionibus et dictionibus frequentiori usu tritis, quas lector ex usu loquendi familiares habet et facile supplere potest. Hic autem alia esse non potest nisi *populus*, juxta usitatissimam phrasin in Scriptura receptam: *Eritis mihi populus*, vel *in populum*; non erit mihi *populus*, non erit ei vel *ejus populus*, Deut. IV, 20; VII, 6: XIV, 2; XXIX, 13; XXVI, 18; XXVIII, 9; Ex. VI, 7; Lev. XXVI, 12; I Reg. XII, 22; II. Reg. VII, 23; IV Reg. XI, 17, etc. Igitur post: *Non erit ei*, vel *illius*, supplendum est *populus*, ut olim jam Vulgata vertit: *Et non erit ejus populus*, ita ut sensus sit: jam populus non erit sacer ei, qui urbem et templum evertet; cum ex nece illata Messiae cesset Israël constituere ejus haereditatem. Huic autem cessationi dominii ejus super populum foederis, nectitur optime destructio urbis et sanctuarii per populum principis venientis. Ex quo refellitur Rosenmüller, qui haec verba: *Et non ei*, exponit: *Et non erit sibi*, id est, *inter viventes*, ut pariter exposuit Michaelis; etenim אֵין nunquam includit in se personam *ipse non est*, sed *non est* tantummodo. Reliquae expositiones, nempe Gousset, L'Empereur, Sack, etc. magis adhuc absurdae sunt et gratis confictae. Cfr. Hengstenberg. tom. II, pag. 474, vid. etiam Jahn, loc, cit. pag. 149 et seq.

Israël; in laqueum et in ruinam habitantium Jerusalem. Et offendent ex eis plurimi, et cadent, et conterentur, et irretientur et capientur (1). Osee autem, III, 4, diu duraturam hanc populi judaici reprobationem, significat illis verbis: *Dies multos sedebunt filii Israël sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine ephod et sine theraphim. Et post haec revertentur filii Israël, et quaerent Dominum Deum suum, et David regem suum; et pavebunt ad Dominum, et ad bonum ejus in novissimo dierum;* quibus verbis aperte propheta diuturnam populi israelitici conditionem designat, in qua, etsi deos alienos non colat, tamen Deum non experietur sibi faventem atque propitium, donec aliquando Messiam quaerat et agnoscat. *Davidis* enim nomine Osee, perinde ac ceteros prophetas, Jerem. XXX, 9, Ezech. XXXIV, 23, XXXVII, 24, Messiam significare, explorata res est et recepta sententia apud rabbinos omnes; quare chaldaeus interpres postrema prophetae verba ita exponit: *Quaerent cultum Domini Dei sui, atque obedient* MESSIAE *filio Davidis regi suo* (2). Eadem habet Amos IX, 9 et seqq. et alii prophetae passim (3).

(1) Hunc locum de Messia, qui vindictam esset sumpturus de populo israëlitico, veteres quoque Hebraei intellexerunt. Sic enim apud Martini, pag. 343, edit. cit. in lib. *Sanhedrin*, cap. *Echad*, legitur: *Dixerunt* (RR. Jehudah et Ezechiaz, filii R. Chia): « Non veniet filius David, donec deleantur duae domus patrum Israël, et istae sunt caput captivitatis Babylonis, et princeps, qui est in terra Israël, sicut dictum est, Is. VIII: Et erit ad sanctificationem et ad lapidem offensionis, et ad petram (vel rupem) ruinae duabus domibus Israël, etc. ». Glossa *R. Salomonis*: « Et erit Salvator Israël ad praeparationem et ad lapidem offensionis; offendet enim pedes statuae, ferrum scilicet et testam, et ad rupem ruinae domibus duabus Israël. Dixit (rabbinus scilicet, qui fecerat vinum dari pueris, ut secreta patris sui atque mysteria revelarent): filioli spinae mihi estis in oculis meis, seu: spinas in oculos meos injicitis ».

(2) Alia testimonia in hanc rem cfr. apud Rosenmüller, in loc. cit. Ezech.

(3) Cfr. in hunc loc. Sanctius, nec non Ackermann, op. cit.; plura praeterea in hanc sententiam ex doctrina et sensu veterum Judaeorum vid. apud Martini, II part., cap. 5, § 2 et seqq. et apud Schoettgenium, *De Messia*, pag. 545 et seqq.

130. Jam vero ab octodecim seculis tum gentes fere omnes, relictis idolis, Deum unum colere, atque in dies ad cognitionem et cultum veri Dei perduci, judaicam gentem item e sua ejectam patria, inter gentes omnes dispersam esse, nullumque apud eam illius specialis providentiae et praedilectionis vestigium conspici, quibus per tot secula Deus eam prosecutus fuerat, facta sunt certissima, quorum nos spectatores sumus, quaeque ob omnium oculos obversantur. Quae quidem argumento sunt, foedus illud omnino esse abolitum, quod olim Deus cum judaico populo feriit de possessione Palaestinae ac bonorum omnium in ea affluentia, si ipse legem sibi traditam custodivisset, vel de paterna correptione, quoties ab ejusdem legis observantia descivisset, dum promisit se eum in eamdem revocaturum, quoties ipsum suae transgressionis poenituisset, prout tam in Exodo quam in Deuteronomio passim legitur.

131. Hinc merito Hieronymus, Epist. CXXIX *Ad Dardanum*, n. 7, sic Judaeos perstringit: *Multa, Judaee, scelera commisisti, cunctis circa te servisti nationibus. Ob quod facinus? Utique propter idololatriam. Quumque servisses crebro, misertus tui est Deus, et misit judices et salvatores, qui te . . . liberarunt. Novissime sub regibus offendisti Deum, et omnis tua provincia, gente babylonica vastante, deleta est. Per septuaginta annos templi solitudo permansit . . . Ad extremum sub Vespasiano et Tito Urbs capta; templumque subversum est. Deinde civitatis usque ad Hadrianum principem per quinquaginta annos mansere reliquiae. Post eversionem templi, paulo minus per quadringentos annos et urbis et templi ruinae permanent. Ob quod tantum facinus? Certe non colis idola, sed etiam serviens Persis atque Romanis, et captivitatis pressus jugo, ignoras alienos deos. Quomodo clementissimus quondam Deus, qui nunquam tui obli-*

tus est, nunc per tanta spatia temporum miseriis tuis non adducitur, ut solvat captivitatem? . . . Ob quod, inquam, facinus et tam execrabile scelus avertit a te oculos suos? Ignoras? Memento vocis parentum tuorum; Sanguis ejus super nos et super filios nostros; et: Non habemus regem nisi Caesarem. Habes quod elegisti: usque ad finem mundi serviturus es Caesari, donec gentium introeat plenitudo, et sic omnis Israël salvus fiat (1). Quod quidem argumentum, cui novum in dies robur accedit, et quod plane ineluctabile est, ex recentioribus luculenter evolvit Grotius, *De veritate religionis Christ.*, lib. V, § 16, ubi nihil omisit ex iis, quae eidem vim addere posse viderentur.

DIFFICULTATES

132. I. Obj. Nullum in primis est argumentum, quod ex Malachiae vaticinio deducitur; 1. siquidem nulla alia ratione Deus ***magnum nomen suum in gentibus*** esse dicit, quam quod gentes omnes praeter deos suos supremum Deum colant, qui est Israelitarum Deus, prout exponunt R. Salomon Jarchi ac David Kimchi; vel etiam eo quod, ut existimat Aben-Ezra, si Deus gentes jussisset offerre sibi munus aut sacrificium, illud purum et exquisitum offerrent, minime vero hostias mutilas ac languidas, quales Judaei offerebant; vel denique quia jucundissimae Deo sunt preces et laudes, quibus Judaei inter gentes commorantes ipsum venerantur. 2. Sane, inquiunt, quomodo mosaica sacrificia, ac proinde legem et sacerdotium abroganda esse affirmasset propheta, qui, cap. III, 4, de Levitis ait: *Et erunt Domino offerentes sacrificia in justitia. Et placebit Domi-*

(1) Edit. Vallars. opp. tom. 1 Hoc idem argumentum egregie tractavit inter veteres S. Joan. Chrysost. in quinque orationibus adversus Judaeos, ac praesertim orat. v, tom. 1, pag. 587, edit. Maurin.

no sacrificium Juda et Jerusalem, sicut dies seculi, et sicut anni antiqui; ac demum, cap. IV, 4, Judaeos alloquens: *Mementote*; ait, *legis Moysi servi mei, quam mandavi ei in Horeb ad omnem Israël, praecepta et judicia. Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis*? Ergo.

133. Resp. *Neg. antec.* Ad 1. probat. seu rabbinorum expositiones, dicimus, eas prorsus excludi per antithesim a propheta institutam inter sacrificia mosaica et sacrificium illud, quod divino Numini offerendum praedicitur inter gentes, ut ex probationibus constat. Dixi *praedicitur*; notum enim est, non esse locutum prophetam de tempore praesenti, quo universae gentes, utpote idololatriae addictae, non immolabant victimas suas nisi idolis seu *daemoniis*, ut ipsa Scriptura alibi testatur; ac propterea de futuro tempore necessario vaticinium accipiendum est.

134. Ex qua generali animadversione patet, absurdam esse primam expositionem, ideo nempe magnum esse Dei nomen in gentibus, quod ipsae una cum idolis ac falsis diis supremum Deum colant; cum Deus saepe adeo se zelotem professus fuerit, ac passim decem Tribus impietatis arguerit, quod utrumque cultum conjungerent (1). Falsa praeterea est ejusmodi commentatio, cum causam Deus ipse aperiat, quare magnum sit nomen suum in gentibus, quia scilicet a solis ortu usque ad occasum offertur *nomini suo oblatio munda, seu fertum purum* (2).

(1) Cfr. III Reg. XVI et seqq., tum IV Reg. XVII, 16 et seqq.

(2) Cfr. Sanctius in hunc loc. Non posse hoc vaticinium nisi de nova lege et ecclesiae tempore intelligi, omnes sanae exegeseos regulae prorsus clamant. Debet enim conferri cum aliis locis, in quibus praedicitur veteris foederis ac veteris sacerdotii et cultus levitici abolitio, cum locis novum sacerdotium, ac proinde novum sacrificium promittentibus, ac demum cum ipso eventu, qui omnem si qua esset, ambiguitatem in verbis prophetae sustulit. Cum enim vetus sacerdotium plane cessaverit una

135. Nec minus absona est altera interpretatio, quae sumitur ex hypothesi, qua Deus gentibus sacrificium sibi offerendum praeciperet. Haec enim hypothetica locutio nuspiam apparet; sed Dei verba absoluta sunt, et factum enunciant.

136. Quominus vero Dei verba accipiamus de precibus, quae est tertia expositio, vetat ipse contextus, qui est de oblatione proprie dicta, non a Judaeis, sed a gentibus offerenda, de quibus dicitur, Is. LXVI, 21 *Assumam ex eis in Sacerdotes et Levitas.*

137. Ad 2. *D.* Levitae seu Sacerdotes ex gentibns assumpti juxta adducta Isaïae verba, *C.* Levitae seu Sacerdotes mosaici *N.* Jam enim eodem capite Malachias, loquens de levitis ac sacerdotibus judaicis, praedixerat, eos a Messia mox futuro puniendos, seu extremo supplicio tollendos; non potuit igitur de iisdem sacerdotibus leviticis sermonem instituere, quasi Deo essent cum omni sacrificiorum leviticorum apparatu, cum Christus Eucharisticum Sacrificium instituerit offerendum ubique terrarum a sacerdotibus seu ministris ad hoc in perpetuum institutis, cum factum id evincat, quid amplius quaeras? Num infirmum ejusmodi argumentum evadet, eo quod demum post XVI secula infelices nonnulli haeretici, qui se protestantes vocarunt, veritatem hanc repudiarint, quam universa christiana ecclesia tam longa seculorum serie professa est? Patres omnes hoc urgebant argumentum plane ineluctabile adversus Judaeos, ut Irenaeus, *Adv. haeres.* lib. IV, cap. 17, n. 5, edit. Maur.; Justinus M., *Dial. cum Tryph.*, n. 41, edit. Maran. Cyprianus. *Adv. Jud.* lib. I, cap. 16, edit. Maur. ut alios praeteream. Placet s. Irenaei verba adducere, ut pateat, quaenam fuerit ante annum 202, seu initio saeculi III ecclesiae fides: « Sed et suis discipulis, *inquit*, *loc. cit.*, dans consilium, primitivas Deo offerre ex suis creaturis, non quasi indigenti, sed ut ipsi infructuosi nec ingrati sint, eum, qui ex creatura panis est, accepit et gratias egit, dicens: Hoc est meum corpus. Et calicem similiter, qui est ex creatura, quae est secundum nos, suum sanguinem confessus est, et N. T. novam docuit oblationem; quam Ecclesia ab Apostolis accipiens, in universo mundo offert Deo, ei, qui alimenta nobis praestat, primitias suorum munerum in N. T., de quo in duodecim prophetis Malachias sic praesignificavit; Non est mihi voluntas in vobis, etc. Manifestissime significans per haec, quoniam prior quidem populus cessabit offerre Deo, omni autem loco offertur ei, et hoc purum; nomen autem ejus glorificatur in gentibus ». Cfr. Massuetus, Diss. III, art. 7, § 80; tum Fr. L. Comitis zu Stolberg, *Geschichte der Religion Jesu*, seu *Historia Relig. Jesu*, part. IV, pag. 166 et seqq. edit. Hamb. necnon Petr. De Figueiro et Christ. Castrus, in hunc loc. Malachiae.

oblaturi sacrificia in justitia ; locutus proinde est de novis sacerdotibus a Messia instituendis, qui grata Deo sacrificia oblaturi essent. Usus est autem similitudine et imagine sacrificii Juda et Jerusalem, ut rem hanc Judaei aliqua ratione perciperent (1).

138. Monitum autem Malach. IV, 4, nullam creat difficultatem ; nam lex mosaica tam civilis quam caeremonialis erat omnino observanda, quamdiu Hebraeorum respublica et synagoga persistebant. Cum vero ex eodem propheta et ex Dan. IX, 27, utraque esset abolenda, *jure* per mortem Messiae, *facto* per Jerosolymorum et templi eversionem, hoc ipso innuitur, quid posthac de ipsa lege esset futurum. Sic neque ullam facessit difficultatem illud, quod de Eliae missione ante futuram Judaeae vastationem vaticinatur Malachias ; cum ipsemet, cap. IV, 1, aperte significaverit hunc ipsum fore Messiae praecursorem ad praeparandam viam, seu populum disponendum ad ejusdem adventum, ut patet ex versu sequenti, ubi addit : *Et convertet cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum ; ne forte veniam et percutiam terram* (hebr. *terram hanc*, seu *hanc regionem*, אֶת־הָאָרֶץ) *anathemate*. Quod reipsa factum esse, historia, ex qua lux vaticinio affulget, ostendit.

139. II. Obj. 1. Quae de vocatione gentium praenunciarunt prophetae, intelligi debent de cognitione veri Dei, quam gentes adepturae erant per Judaeorum in universum orbem dispersionem, a quibus ethnicornm mentibus erat veri Dei notitia ingerenda. 2. Id plane tum perficietur, cum gentes omnes Judaeorum ditioni subjicientur duce Messia, a quo bellum inprimis erit ipsis inferendum ; 3. bellum hoc deinceps perpetua atque universalis pax excipiet, in qua 4. Judaei ingenti gloria aucti bonorum omnium copia et affluentia fruentur, juxta propheta-

(1) Cfr. Ackermann, *Proph. min.* pag. 772 et seqq.

rum vaticinia. Non solum igitur ex gentium vocatione Christiani nihil proficiunt, verum etiam talia in ea occurrunt, quae aperte evincunt, plura adhuc esse adimplenda. 5. Nondum enim subacti sunt Gog et Magog a Messia debellandi, Ezech. XXXVIII; nondum instauratum templum cum urbe hierosolymitana, ibid. XL et seqq. 6. Nondum propterea completa sunt, quae a Messia praestanda vaticinati sunt prophetae, quique ab Isaia, II, 2, venturus tantum praedicitur *novissimis diebus*, cum nempe, ut ibid. dicitur: *Mons Domini exaltabitur super omnes colles*, aliaque ejusmodi non pauca praedicuntur, quae adhuc praestolari debemus. Ergo.

140. Resp. Ad 1. *Neg.* Etenim, ut ex ipsis, quae adduximus, prophetarum verbis constat, agitur de illa gentium vocatione, qua ipsae in Messiam crediturae erant, ac per ipsum ad veri Dei cognitionem erant adducendae per ingentem idololatriae cladem, atque de substitutione gentium in locum rejecti populi judaici, juxta illud Ps. XLVI: *Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham* (1). Etsi vero Judaei ante Hierosolymorum excidium per universas fere terras dispersi essent Assyriorum, Persarum, ac Romanorum, gentem tamen nullam ad Dei cognitionem adduxerunt, multo minus populis, inter quos inhabitabant, suaserunt, ut idololatriae nuncium remitterent.

141. Ad 2. *Neg. suppositum*, ab ipsis assumptum, de gentibus ditioni Judaeorum subigendis. A falsa hac persuasione Deus non uno in loco Judaeorum animos abducere ac retrahere per prophetas suos nunquam destiterat. Admonuit enim Israëlitas reduces a captivitate, quem ipsi praestolabantur Messiam venturum minime esse, prout falso animis suis conceperant, nempe ad subigendas gentes, sed ad Judaeos querulos et blasphemantes puniendos

(1) Plura in hanc rem testimonia congessit Eusebius, *Demonstrationis evangelicae*, lib. x.

(Malach. III, 1 et seq.) Dispersum iri judaicum populum (Dan. IX, 26 et seq.) praedicit. Contra vero gentibus propitium Messiam fere saepe praenunciavit ; sic Zach. IX, 10, de eo dicitur ; *Loquetur pacem gentibus* ; Isai. XLII, 6, de eodem ait Dominus : *Dedi te in foedus populi, et in lucem gentium* ; et cap. XI, 10: *Radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur.* Perpetuo exhibetur Messias ut *expectatio gentium* (Gen. XLIX, 10), ut *desideratus cunctis gentibus* (Agg. II. 8) ; quanam igitur ratione bellum illaturus erit gentibus ? Idololatriae nempe destructione. Sane, si de belli genere ex genere armorum judicium ferendum est, cum haec exhibeantur spiritualia, spirituale erit profecto bellum, quod Messias aget. Hinc Isaïas, XI, 4: *Percutiet*, inquit, *terram virga oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium ; et erit justitia cingulum lumborum ejus, et fides cinctorium renum ejus.* Nec alius apparatus bellicus esse poterat regis pauperis et humilis (Zach. IX, 10), despecti et occidendi (Is. LIII).

142. Ad 3. *D.* Spiritualis, in interna scilicet conscientiae tranquillitate posita, *C.* temporalis *N.* Etenim si pax belli est fructus ; bellum autem, ut ex dictis patet, est spirituale; spiritualem igitur et pacem fore necesse est.

143. Ad 4. *D.* Si Messiam accepissent, vel cum eum recipient et agnoscent, *trans.* hoc neglecto ac rejecto, *N.* Nisi potius praestet haec de regno Messiae spirituali intelligere, seu de ejus ecclesia, quam sub sensibilibus symbolis prophetae ac vivacissimis imaginibus depingunt (1). Quod si placet haec litteraliter accipere, non ab-

(1) Recentiores biblici protestantes contendunt, illis vaticiniis describi seculum aureum regni Messiani. Verum haec expositionis ratio carnalis ac judaica est, neque componi potest cum ceteris, quae de Messia ejusque regno, nempe ecclesia, prophetae vaticinantur. Eventus sane ostendit, non alium sensum praeter spiritualem vaticinia illa admittere posse ; alioquin minime fuissent completa. Ceterum etiam exterior ecclesiae majestas et amplitudo talis est, ut eidem aptari possint figurae illae, quibus eam prophetae adumbrarunt.

nuimus in hypothesi, quod Judaei verum Messiam agnovissent, vel quando, ut nonnulli sentiunt, in fine seculorum ad ipsum convertentur. Apposite Grotius: *Multa*, inquit, *Hebraeis promisit Deus, si Messiam promissum reciperent eique parerent; quae si non eveniunt, habent ipsi, quod sibi imputent. Quaedam vero etiam definite et sine conditione promissa, si impleta nondum sunt, adhuc possunt expectari. Constat enim, etiam apud Judaeos, tempus sive regnum Messiae, durare ad finem seculorum* (1).

144. Ad 5. *Trans.* Nondum enim exploratum est, quid per cladem Gog et Magog Ezechiel intenderit. Tot pene circa hoc vaticinium numerantur sententiae, quot interpretes, non solum apud Christianos, verum etiam apud Hebraeos. Alii de Scythis, alii de Persis, alii de Syris, etc. Illud explicant; alii ad Antiochum Epiphanem referunt, ut Grotius; alii ad Cambysem, ut Calmet; alii symbolice volunt accipiendum de victoria justorum super impios (2). Cum igitur omnia sint incerta, quae ad illud vaticinium spectant; si quis deserat clara et determinata vaticinia, ut sibi ex incertis difficultatem creet, is perinde facit ac qui oculos a luce avertit, et tenebras umbrasque consectatur.

145. Eadem viget discrepantia sententiarum circa hanc de templo Ezechielis visionem, idem propterea de ea ferendum est judicium (3).

(1) *De verit. religionis*, loc. cit.

(2) Longa nimis res esset atque nullius frugis, velle omnes tum Hebraeorum tum Christianorum interpretum sententias percensere. Dissensio enim est circa nomina, gentes, fata, quae eisdem adscribuntur. Recentiores videntur acquiescere τῷ Michaelis, qui censet designari Scythas. Ceterum s. Joan. Apocal. xx, quae Ezechiel de Gogi moliminibus et clade praedixerat, ulterius ad extremam mundi aetatem distulit. Hinc non pauci autumant, hic agi de personis *mysticis*, seu symbolicis, ita ut capp. xxxviii et xxxix polliceatur Deus, se pios suos cultores ab hostium potentissimorum ac ferocissimorum impetu sartos tectos servaturum eosque suo praesidio custodiaque protecturum; eam vero promissionem ad Christianos pertinere eatenus, quatenus ipsi sunt veri Dei cultores. Cfr. Rosenmüller, *Schol. in V. T.* ad Ezech. cap. 38.

(3) Diversas has sententias vete-

146. Ad 6. *D.* Perperam intellecta, *C.* sano sensu et cum ceteris vaticiniis collata *N.* *Multa in sacris litteris*, ut rursum Grotius ait, *non ex proprietate verborum, sed figura quadam esse intelligenda, ne ipsi quidem Judaei ignorant; ut cum Deus descendisse dicitur; cum ei os, aures, oculi, nares tribuuntur. Quidni ergo hunc in modum explicemus et pleraque de Messiae temporibus dicta? Qualia sunt, lupum cum agno, pardum cum haedo, leonem cum ove stabulaturum; lusurum cum anguibus infantem; montem Dei surrecturum supra montes alios; in montem Sion venturos alienigenas, ut sacra faciant* (1).

147. Per *novissimos* autem *dies* tum ab Isaïa tum a ceteris prophetis significari ultimam aetatem, seu aevum Messiae, seu generatim *dies Messiae*, unanimiter tra-

rum ac recentiorum collegit cum suis auctoribus Rosenmüller, in Prodromo, ad caput x Ezechielis. Alii contendunt describi templum Salomonicum, alii Zorobabelicum, alii ideale, alii symbolicum ac mysticum; alii sensu litterali intelligendum prophetam volunt, alii tantum in sensu spirituali, alii denique partim litterali partim spirituali. Quidquid sit, nihil certi affirmari potest. Strenuam operam navavit in templi Ezechielis forma et amplitudine cum suis partibus describenda Joan. Bapt. Villalpandus, in op. cui titulus: « De postrema Ezechielis prophetae visione Joan. Bapt. Villalpandi, Cordubensis e Soc. Jesu, tomi secundi explanationum pars secunda, in qua templi ejusque vasorum forma tum commentariis tum aeneis quamplurimis descriptionibus exprimitur, *paginis 655, forma maxima; accessit:* Tomi III apparatus Urbis ac templi hierosolymitani, pars. I et II, Joan. Bapt. Villalpandi Cordub. e Soc. Jesu collato studio cum H. Prado ex eadem Soc. », paginis 547, Romae 1604. De eodem argumento scripserunt Ludov. Compeigne, DeVejel ex Judaeo Christianus, Matthias Henfereffus Tubingensis, Campegius Vitringa, Coccejus, Sturmius, Meyer, Blasche, etc.

(1) Non esse immutandum naturae ordinem adveniente Messia, antiquiores Judaei pro certo habent, et saepe occurrit in ipsorum libris, praesertim in tract. *Sanhedrin*, apud Ugolini, tom. XXV; sed praeterea in lib. *Sohar*, *Exod.* fol. 93, col. 378, quae hic leguntur, Is. II, 2, exponuntur sensu spirituali. Cfr. Schoettgenius, *De Messia*, pag. 109. Idem traditur in *Pesiktà rabbathi*, fol. 62, 1 et seqq. ibid. pag. 128; et alibi saepe totum exponunt de Messia. Quare non est haec arbitraria Christianorum interpretatio. Cfr. ibid. pag. 241, 503, 599, 600, 626, etc. et Joan. Frischmuthi dissertatio *De Evangelio in Sione egressuro*, *ad Is.* II, 1 *et seqq.* in *Thesauro theol. philol.* tom. I, pag. 685 et seqq.

dunt Judaei, quocumque demum tempore hi dies venerint (1).

148. III. Obj. Perperam Christiani judaicam gentem aliquando a Deo rejiciendam fuisse existimant, aut abolendum foedus, quod Deus per Moysem cum populo feriit. 1. Etenim Abrahae posteri populus Dei peculiaris dicuntur, ipsi unitus foedere sempiterno (2). Passim lex mosaica perpetuo duratura exhibetur (3) 2. Quod si Hebraei illam transgressi fuerint, paterna quidem correptione, minime vero foederis rescissione aut abolitione puniendi dicuntur, quin potius, si resipuerint, expresse iterato promittitur, eos ab extremis terrae ac de cunctis populis, in quos fuerint dispersi, congregandos fore (Deut. XXX, 2 et seqq.) ac revocandos. 3. Praesens propterea captivitas in poenam utique peccatorum Israelitici populi contigit. 4. Sed hoc ipso ostendit Deus peculiarem providentiam, qua eum servat, et amorem, quo populum prosequitur; quos enim Deus diligit, arguit et castigat. 5. Alias Judaei deterioris conditionis forent, quam ejusmodi impii homines, qui in hac et in altera vita poenas luunt. 6. Cum igitur satis a Deo puniti fuerint, soluta captivitate, ad patrium solum Judaei revocabuntur, juxta divinas pollicitationes. Ergo.

149. Resp. *Neg. antec.* Ad 1. prob. *D.* Id est, usque ad Messiae adventum, quem lex praefigurabat, et ad quem velut paedagogus ducebat, *C.* absolute *N.* Hinc saepius Deus admonet, vetere rescisso, novum ac aeternum foedus priori illo ac temporaneo longe praestantius feriendum esse cum Israële fideli; ita Jerem. XXXI, 31: *Ecce dies venient, dicit Dominus, et feriam domui Israël et domui Juda* FOEDUS NOVUM, *non secundum*

(1) Observat Kimchi, ad hunc locum, formulam אחרית הימים *dies postremos*, seu novissimos, ubicumque ea occurreret, indicare *tempora Messiae*. Cfr. Jerem. XXIII, 20; Joël. III, 1 et seqq. etc.

(2) Gen. XVII, 7, et alibi.

(3) Exod. XII, 14, et alibi passim.

pactum, *quod pepigi cum patribus eorum . . . pactum* ***quod irritum fecerunt***, etc. tum Is. LV, 3: *Feriam vobiscum* ***pactum sempiternum***, *misericordias David fideles. Ecce testem populis dedi eum*, *ducem ac praeceptorem gentibus*, etc. ubi apertum est, sermonem esse de Messia, ipsis fatentibus Judaeis (1), ac de gentibus in idem pactum adsciscendis.

150. Ex his responsio patet ad ea quae subnectuntur de lege mosaica, quae hoc sensu potest dici aeterna, quatenus suum adimplementum et perfectionem in futuro Messia ejusque regno adepturа erat (2).

151. Ad 3. *N.* Imo prorsus contrarium constat ex prophetarum effatis, quae adduximus; quibus addi debet ex Osea I, 9; III, 4, ubi sub symbolo filii, cui jubetur nomen indere *Non populus meus*, et sub symbolo mulieris fornicariae diu expectantis, exhibetur populus Israël absque Deo suo. Quae autem allata sunt ostendunt, non fore perpetuam rejectionem filiorum Israël, ac futurum aliquando tempus, quo ad Deum ac ad missum ab eo Messiam ipsi convertantur; quod libenter damus, imo et profitemur (3). Tunc suum complementum habebunt crebra illa vaticinia de filiis Israël et Juda, sub uno David rege suo pace fruituris (4), ac de ceteris, quae ipsis promittuntur bonis.

(1) Cfr. Raym. Martini, pag. 782 et seqq. edit. Carpzov. nec non pag. 883 et seqq., toto cap. 20, III part. dist. III, cum observationibus De Voisin.

(2) Cfr. Grot. op. cit. lib. V.

(3) Cfr. Osee, III, 5, ubi Deus comminationum acerbitatem temperat meliorum temporum promissione. Quare ibid. promittitur, post multos dies reversuros Judaeos ad Dei cultum, desertis superstitiosis religionibus ac ritibus, et quidem submisso animo gratiam quaesituros, serioque ac sincero studio Deum culturos. Nullum vero dubium esse potest aliquando Judaeos conversum iri ad religionem christianam, juxta Apostoli praedictionem, Rom. XI, 11 et seqq.

(4) Quum defectio Israëlitarum a vero ac sincero cultu Dei conjuncta olim fuerit cum defectione a Davide, rege divinitus instituto, ejusque familia, III Reg. XII, 6, ad emendationem illam, quae cit. loc. describitur, omnino pertinebat, ut hac etiam ex parte ad officium redirent; hinc additur: וְאֵת דָּוִיד מַלְכָּם, *Et ad David regem suum*. Qua for-

152. Ad 3. *D.* Et praeterea rejecti Messiae, ut inferius mox ostendemus, *C.* quorumcumque peccatorum *N.* Nec enim levioribus olim peccatis Judaei se commaculaverant, ut ex prophetis constat, qui eis perpetuo exprobrant adulteria, furta, homicidia aliaque infanda facinora, praesertim vero scelus adeo frequens atque commune idololatriae, de quibus in praesentiarum vix accusantur; attamen Deus nunquam destitit ab eis speciali quadam providentia prosequendis, imo minas et promissa, poenas ac proemia adhibens, ostendit se peculiarem de iis curam gerere. Neque ultra LXX annos illos in captivitate detinuit, ac interim certiores saepe eos fecit de reditu; misit ad illos prophetas, qui eos solarentur; fidem miraculis excitavit ac vaticiniis. Ex quo vero iterum templum cum urbe Hierosolymorum eversum est, etsi saepe jejuniis se macerent, preces enixas ad Deum fundant, peccata confiteantur, etc. non secus ac si a Deo essent derelicti, nullo solatio, nulla spe, nullo subsidio foventur. Restat propterea invictum argumentum de scelere, quo universa gens detinetur, graviori ipsa idololatria, ob quod antiquum foedus vere abolitum est atque discissum (1)

153. Ad 4. *D.* Si ageretur de singulis individuis, ac poena amore mixta, *C.* si de tota multitudine, seu massa, ut dicitur, *N.* Aliud nempe ferendum est judicium de poena, quae singula individua afficit, aliud de ea, quae totam afficit multitudinem ac integram populi massam. Etsi enim verum est, interdum populum integrum puniri ob privatorum peccata, praesertim si ista frequen-

mula innuitur, Israëlitas conjungendos fuisse sub uno rege ex Davidis prosapia oriundo; quo *Messiam spectari* nulla est dubitatio, ut pariter legitur Ezech. xxxiv, 23; xxxvii, 24; Jerem. xxx, 9; hinc chaldaeus paraphrastes haec verba cum iis, quae proxime praecedunt, ita reddidit: *Quaerent cultum Domini Dei sui, atque obedient Messiae filio David regi suo.* Ac talis est unanimis Judaeorum omnium sententia. Cfr. Rosenmüller, in loc. cit. Oseae, et Ezech.

(1) Cfr. DeRossi op. cit. cap. II, § 25 et seqq. pag. 61 et seqq.

tia ac publica sint, neque expiata, attamen ejusmodi poenae ut plurimum non sunt nisi partiales ac temporariae, imo et extraordinariae, cum juxta providentiae ordinariae ordinem in illos cadat poena, qui delinquunt. Contra vero si punitio afficiat totam multitudinem et jugiter perseveret, ut ordinaria censeri possit, dicendum totam multitudincm aliquo crimine teneri, quod omnibus commune sit, sive quod delictum sit multitudinis. Talis autem est punitio, quae totam judaicam gentem afficit, spectata praesertim publica et ordinaria providentia, quam Deus erga hunc populum, licet gravissimis ac publicis criminibus idololatriae inprimis obstrictum, per tot secula ostendit. Hinc in tota illa temporis periodo, quae a Moyse usque ad extremam Solymorum cladem intercessit, licet spectare correptionem patris animadvertentis in filios, cum toto illo tempore amor et gratia jugiter mitigaverint severitatem; ast in alia periodo, quae deinceps subsecuta est, omnia spectare licet signa Dei punientis reos ut judicis, quidquid de privata ac secreta ejus agendi ratione sit cum ejusdem gentis individuis (1).

154. Ad 5. *D.* Quatenus populus, *C.* quatenns individua *N.* Nam homines singillatim sumpti rationem reddent de peccatis propriis, ac propterea juxta diversam uniuscujusque mensuram quilibet a Deo poenam, quam fuerit promeritus, accipiet, ac pro majori vel minori malitia, qua divinae gratiae restiterit.

155. Ad 6. *D.* Cum se converterint verum Messiam agnoscendo, *Tr.* antequam convertantur *N.* Transmisimus primum distinctionis membrum, cum nihil adhuc exploratum sit circa sensum, quo accipi debeant divinae illae pollicitationes, quae statum Israëlitarum spectant post ipsorum conversionem (2). Alterum vero jure nega-

(1) Cfr. Limborch. *Amica collat.* cap. 6, in resp. ad tertium scriptum Orobii, pag. 251 et seqq.

(2) Huc spectant judaïzantium hypotheses de regno millenario, quas denuo praeter nonnullos catholicos

vimus, cum divina oracula durationem dispersionis judaicae aperte protrahant usque ad generalem illorum conversionem. Quid postea de integra natione ad fidem conversa futurum sit, Deus novit. Interim ex ipsius jugi conservatione non pauca emolumenta in christianam religionem proveniunt. Inde enim habemus testes de Scripturarum V. F. ac praesertim vaticiniorum, quae Messiam spectant, authenticitate (1); vivum inde ac juge documentum habemus divinae in nos misericordiae, ac severitatis et divinae justitiae in Judaeos (2); ineluctabile demum inde habemus testimonium divinitatis religionis christianae ac divinae revelationis ex jugi vaticiniorum adimplemento, quod nulli cavillationi ac subtilitati subest incredulorum hominum.

CAPUT III.

DE JESU NAZARENO VERO MESSIA

156. Si Messias jamdiu venit, quod hucusque disputata invictissime ostendunt, reliquum est, ut inquiramus,

excitarunt protestantes non pauci. Cfr. de hoc argumento Muzzarelli, *Dissert. selectae*, Romae anno 1807 editae, dissert. tertia, *De regno milenario Christi visibiliter conversantis in terra*, necnon p. Mamachii, *De animabus justorum*, etc. tom. 1, pag. 26 et seqq. Romae 1766.

(1) Quod saepe animadvertit s. Augustinus, praesertim *Enarr. in Psal.* LVI, n. 9, ubi inter cetera haec scribit: « Dispersi sunt per omnes gentes, nusquam habentes stabilitatem, nusquam certam sedem. Propterea autem adhuc Judaei sunt, ut libros nostros portent ad confusionem suam. Quando enim volumus ostendere prophetatum Christum, proferimus paganis istas litteras. Et ne forte dicant dari ad fidem, quia nos illas Christiani composuimus, ut cum Evangelio, quod praedicamus, finxerimus prophetas, per quos praedictum videretur quod praedicamus; hinc eos convincimus, quia omnes ipsae litterae, quibus Christus prophetatus est, apud Judaeos sunt, omnes ipsas litteras habent Judaei. Proferimus codices ab inimicis, ut confundamus alios inimicos... Codicem portat Judaeus, unde credat Christianus. Librarii nostri facti sunt, quomodo solent servi post dominos codices ferre, ut illi portando deficiant, illi legendo proficiant... Sic enim apparent Judaei de Scriptura Sancta, quam portant, quomodo apparet facies coeci de speculo; ab aliis videtur ab ipso non videtur ». Et alibi passim eadem repetit.

(2) Rom. XI, 22.

quinam sit. Hic autem alius esse nequit nisi ille unus, in quem tum epochae promissi Messiae a prophetis definitae, tum ejusdem characteres et notae apprime conveniunt, tum denique qui officia ac munia Messiae propria obivit. Hunc porro alium non esse, nec esse posse nisi Jesum Nazarenum, ostendere aggredimur. Cum vero Orobius et cum ipso Salvador contendant, jure Christum Jesum et ex legis praescripto fuisse ultimo supplicio affectum, cogimur propterea Christi causae vindicias sumere, ac simul ostendere, necem Christo illatam novum esse argumentum, quo Messiae nomen ac dignitatem eidem maxime competere evincitur.

PROPOSITIO I.

Jesus Nazarenus verus Messias est, in Scripturis promissus, atque a Judaeis expectatus

157. In Jesu Nazareno tria illa plenissime adimpleta sunt, quae nuper recensuimus, epochae, notae et munia promissi atque expectati Messiae. Ergo Jesus Nazarenus est verus Messias, in Scripturis promissus, atque a Judaeis expectatus.

158. Ac primo quidem ad epochas quod attinet, ut ex dictis liquet, istae omnes desinunt in urbis templique vastationem, ac cetera, quae eam subsequi debebant, sacrificiorum nempe ac sacerdotii cessationem, antequam plane tolleretur civilis potestas a populo judaeo. Jam vero Christus Jesus eo tempore in mundum venit, fatiscente atque ad finem properante Judaeorum republica, sub Herode, patre idumaeo ac matre ascalonitide natus. Venit circa exitum LXX hebdomàdum Danielis, ita ut in fine hebdomadae LXIX et initio hebd. LXX publicam sui fecerit manifestationem, ac in medio hujus

postremae hebdomadis occisus sit (1); venit ante urbis ac templi direptionem, ac sacerdotii Aaronici et legalium sacrificiorum cessationem, quae omnia paulo post ipsius mortem subsecuta sunt; venit nempe ea aetate, qua constans apud Hebraeos et vicinos fuit opinio, illis temporibus expectandum esse Messiam (2). Ergo epochae promissi Messiae in Jesum evidenter conspirant.

159. Verum conspirant praeterea in ipsum characteres et notae messianae. Jesus enim ex tribu Juda ac familia David originem traxit; e Virgine matre ortus, juxta Isaïam, VII, 14 (3), atque in civitate Bethlehem, prout praedixerat Michaeas, V, 2; pauperem et humilem vitam vixit, juxta Zachar. IX; magnus extitit thaumaturgus, quod rursum Isaïas, XXV, 6 et seqq. et alibi passim, praenunciaverat; quae quidem omnia vaticinia ad Messiam pertinere, unanimi consensione Judaei ipsi fatentur (4). Neci praeterea ipse a Judaeis traditus est, et eo quidem supplicii genere, quo ipsum occisum iri praenunciaverat David, Psal. XXI, praesertim vero Isaï-

(1) Hoc tum ex dictis, cum ageretur de vaticinio Danielis, patet, tum clarius adhuc patebit ex inferius dicendis.

(2) Cfr. Jahn. in cit. *Appendice hermeneuticae*, fasc. 1, pag. 4, ubi recte observat spem venturi Messiae aetate Christi fuisse vulgarem, prout evincunt omnia illa N. F. loca, in quibus refertur, Joan. Baptistam, Jesum et ejus discipulos, annunciantes adpropinquare regnum coeli seu Dei, mox ab omnibus fuisse intellectos, quin ulla quaestio moveretur, quidnam istud sibi vellet. Nec solum generatim aliquando, sed etiam illa praecise aetate venturus expectabatur promissus olim Messias, prout clare elucet ex evangelistis narrantibus, quod modo Joannes, modo Jesus a plerisque creditus fuerit Elias praecursor, quin etiam ipse Messias, Matth. XVI, 14, 17; X, 13; Marc. VI, 15, VIII, 28; IX, 11, 13; Luc. IX, 7. Non erat haec vaga plebis dumtaxat opinio, sed ipsum quoque supremum nationis tribunal, synedrium dictum, legatione missa ad Joan. Baptistam, eamdem sententiam prodit, Joan. 1, 19-28; cfr. Joan. X, 24; Matth. XXVI, 63; Marc. XIV, 61. Insuper Simeon ille senex, eruditus et Rabbi celeberrimus, fortasse idem, qui in Thalmude *Justus* et pater Gamalielis salutatur, et a Flav. Josepho, *Archaeol.* lib. XIV, cap. IX, n. 4; et lib. XV, cap. 1, n. 10, sub nomine Sameas, ab acceptis divinis revelationibus laudatur, Luc. II, 25-32 divinitus edoctus fuisse refertur, se adhuc vivente Messiam nasciturum. Ut reliqua documenta alias allata praeteream.

(3) De hoc pariter vaticinio ex professo agemus in altera tractatus parte.

(4) Cfr. Schoettgenius, op. cit. *De Messia*, ad haec loca.

as LIII ; ut alia praeteream vaticinia de ipsius resurrectione et gloria, quae post Raymundum Martini fuse prosequitur Huetius, *Demonst. Evangelica*, prop. IX (1).

160. Post Jesu repudium non solum desolata est civitas, templumque subversum, sed ubique victimae cessarunt, cessavit et sacerdotium, novumque sacrificii genus a Christo Jesu institutum, oblatum statim est ubique terrarum per sacerdotes e gentibus conversis delectos, quae pariter omnia a Daniele, Malachia, aliisque prophetis praenunciata fuisse de futuro Messia ostendimus. Gentes autem omnes, per apostolos ad ipsas a Jesu Nazareno missos, ejuratis superstitionibus ac idololatrico cultu, non coluerunt deinceps nisi Deum Abraham, Isaac et Jacob ; et ita Dei populus factae sunt, quae ante non erant ; atque hoc pacto impletum est quod per Jacob, Gen. XLIX, praedictum fuerat, aliosque prophetas locis antea commemoratis.

161. Haec autem omnia publicis factis ac documentis innituntur, quae nulla cavillatione eludi possunt. Cum igitur adamussim omnia, quae de promisso Messia praedicta esse vidimus, in Jesu Nazareno completa sint, juverit hanc propositionem concludere argumentatione ipsa, qua R. Nachmanides adversus christianos usus est, in disputatione cum Paulo Burgensi (2): *Ego ostendam clarissime, neutiquam Messiam venisse. Non enim quispiam fuit,* aiebat Nachmanides, *qui, aliqua similitudine et specie veri, aut se ipsum Messiam profiteretur, aut Messias ab aliis fuerit appellatus praeter Jesum Nazarenum. Atqui Messiae nomen ac dignitas in Jesum Nazarenum conferri nequit ; Messias igitur nondum venit.* Sic ille ; nos vero cum Cl. Derossi, paucis mutatis, sic eandem argumentationem in rem nos-

(1) Cfr. etiam Eusebius, *Demonstrat. evangel.* lib. IX et X.

(2) Cfr. *Disputat. R. Nachmanidis cum fratre Paulo*, apud Wagenseilium in opere, cui titulus. : *Tela ignea satanae*, tom. II, pag. 40.

tram convertimus, et contra Judaeos retorquemus: Messias jamdiu certissime venit; atqui nemo se ipsum dixit, aut cum aliqua similitudine et specie veri, Messias ab aliis appellatus et creditus est praeter Jesum Nazarenum; unus est igitur Jesus Nazarenus, cui Messiae nomen ac dignitas tribui jure optimo possit (1).

DIFFICULTATES

162. I. Obj. Perperam christiani ex recensitis vaticiniis Jesum verum Messiam esse concludunt. 1. In primis enim nec ipsi christiani doctores inter se consentiunt circa Jacobi vaticinium, quod alii esse intelligendum contendunt de regia dignitate permansura in tribu Juda usque ad Messiae tempora; alii de suprema quadam potestate; alii de potestate legislativa, quae in Synedrio resedit. Alii autumant respicere illud oraculum solum tribum Juda; alii ad universam israeliticam gentem illud extendunt (2). Sed praeterea animadvertere juverit, vel longe ante Jesum, vel longe post ipsum, sceptrum a Juda ablatum esse. Etenim e Juda sceptrum recessit sub Nabuchodonosor, neque unquam illud Judae tribus recuperavit. 2. Nam Judaei soluta captivitate servierunt regibus Persarum, quibus tributa solvebant ex terrae frugibus aliisque proventibus, ut ex II Esd. IX, 37, constat; servierunt deinceps Graecis; excusso demum Graecorum jugo, sub potestate fuerunt Assamonaeorum, qui erant ex tribu Levi, usque ad Herodem, sub quo Jesus natus est. 3. Quod si contendant christiani, sceptrum etiam post captivitatem in tribu Juda perseverasse, tunc nihil pariter ipsi evincent ex Jacobi vaticinio, cum exploratum sit, longe post Jesum sceptrum judaeos retinuisse. Cer-

(1) Op. cit. cap. 7, pag. 164.

(2) Cfr. Alfonso Nicolaï, S.I. *Lez. cii, sul Genesi*, ubi mira brevitate et eruditione, diversas recenset et expendit christianorum expositiones de vaticinio jacobaeo.

tum enim est, Herodem non alienigenam, sed judaeum tum religione tum origine fuisse, prout testatur Josephus, *Archaeol.* lib. XX, cap. VI, ubi eum aperte dicit *judaeorum genere prognatum* (1). Quare Scaliger, ut observat etiam Valesius (2), abunde docuit, in notis ad Eusebii Chronicon, Herodem non fuisse alienigenam. Nihil igitur pro christianorum causa ex Jacobi vaticinio extundi potest.

163. Resp. *Neg. antec.* Ad 1. probat. *D.* Christiani doctores inter se non consentiunt circa modum seu rationem exponendi jacobaeum vaticinium in nonnullis accidentalibus, *C.* circa rei ipsius substantiam. *N.* Omnes enim in eo conveniunt interpretes christiani (si nonnullos judaizantes protestantes seu rationalistas excipias, quibus *quidlibet audendi semper fuit aequa potestas*), ut tum jacobaeum oraculum ad Messiam referant, tum in Christo Jesu adimpletum illud esse contendant. Multiplex igitur christianorum doctorum hujus vaticinii expositio non aliud evincit, nisi plures adesse vias ad judaeos refellendos; cum vero aliae aliis probabiliores sint, suisque probentur auctoribus, non est cur de una potius quam de altera solliciti simus. Nobis tamen vehementer probatur illa, quam doctissimus Petavius sequitur. Censet autem sceptri nomine supremam potestatem a Jacob significari, quae in tribu Juda jugiter permansura erat usque ad Christi adventum. Etenim haec tribus in eo differt ab aliis, quod nunquam dissoluta fuit, sed unum semper, ut ita dicam, corpus constituit, licet diversas vices ac regiminis diversas formas subierit, diversosque duces ac principes nacta sit (3). Haec porro expositio magis

(1) Τὸ γένος, Ἰουδαῖον.

(2) Valesius, in not. ad cap. 6, libri 1, *Hist. eccl.* Euschii.

(3) *De Incarnat.* lib. XVI, cap. 8, Cfr. etiam Tournemini egregia dissertatio de jacobaeo vaticinio, ex Trevoltiensibus ephemeridibus mens. Mart. anni 1705, art. XLV, quam latinam reddidit atque vulgavit P. Zacharias, in append. ad librum XVI Petavii, de Incarnatione.

conformis videtur contextui et rerum eventibus, commodior praeterea est ad Judaeorum tricas dissolvendas.

164. Hac enim posita, jam ruit sponte sua, quod ex captivitate babylonica atqùe ex regno Persarum et Graecorum, multo vero magis ex Assamonaeorum regimine, secundo loco objiciebatur. In unum enim corpus semper coaluit tribus Juda, ac propriis legibus institutisque usa est, ut jure inde inferamus, supremam potestatem apud tribum Juda stetisse, quae reliquis tribubus, hac illac dispersis, non obtigit. Praedictiones autem Jacobi respiciebant fata domestica, ac propterea relativa erant, seu dicta per comparationem ad ceterarum tribuum eventa (1).

165. Ad 3. *D.* idest ad Christi adventum non omnino desiit, *Tr.* non ita imminutum fuit, ut ad interitum festino gradu non properaret, donec paulo post omnino desierit *N.* Ut enim animadvertit Petavius, cum agitur de imperiorum regnorumque eversionibus, non uno temporis momento eas perfici necesse est, neque ita intelligenda esse vaticinia, quae eas praenunciant, sed morali quadam latitudine ac per quaedam intervalla et per gradus, prout in casu nostro accidit. Ablatio enim illa aliquanto ante Christi ortum inchoata tempore, ac deinde progressa, tandem in templi et urbis excidio, Vespasiano Imperatore, perfectum habuit exitum (2).

(1) Cfr. Petavius, *Rationarium temp.* part. II, lib. III, cap. 16.

(2) Cfr. loc. cit. *De Incarn.* cap. 6. § 5 et seq. ubi inter cetera illud recte animadvertit Cl. vir, « non esse patriarchici illius oraculi mentem, ut tempus praecise designet, quo Messias affuturus est, ut eodem momento, quo illud evenerit, quidquid tandem est, quod futurum ante praedicit, Messias accedat. Hoc enim in nulla prorsus vaticinii illius interpretatione constat. Verum ita intelligendum hoc est, ut cum illa, quocumque tandem interpretere modo, praecurrentis signa extare videris, tum scias, Messiam jam in mundum venisse, ut a posteriori sumptum indicium, antecedentis rei faciat fidem. Prius enim Messias venturus dicitur, quam ab Iuda sceptrum recedat. Simul illud repetendum est, quod alibi monui: prophetiarum eventa non una aliqua temporis particula circumscribi, sed paulatim evoluta compleri. Sic istud ipsum, quod Iacob edidit, de auferendo sceptro, pedetentim est impletum. Ac quemadmodum homo, quamdiu spirat, et cum morte luctans sensim deficientem trahit

166. In data expositione patet, parum referre ad jacobaei vaticinii veritatem, criticam disquisitionem, utrum Herodes inquilinus fuerit, an alienigena. Exploratum tamen est apud eruditos, Herodem origine Idumaeum fuisse, neque ulla jam contentio est. Verba citata non sunt historici Josephi, sed Judaeorum cum Syris altercantium, uter populus prior et potior haberetur in civitate *C*aesarea. Josephus enim iterum iterumque affirmat, Herodem Idumaeum esse, imo confutat Nicolaum Damascenum, qui ex assentatione Herodem Judaeorum genere satum asserebat (1).

167. II. Obj. Omnia incerta sunt in vaticinio Danielis. 1. Christiani ipsi mirifice inter se disceptant circa initium perinde ac circa exitum harum hebdomadum. 2. Quis propterea sibi persuadeat, Jesum Nazarenum in medio septuagesimae postremae hebdomadis mortem obiisse, prout contingere debuisset juxta Danielis vaticinium? 3. Sed neque adimpleta sunt, quae in eodem oraculo de Messia praenunciantur. 4. Nam neque in dimidio hebdomadis defecit hostia et sacrificium; neque sub ipso deletum peccatum est, et sublata iniquitas, vel adducta justitia sempiterna, cum tam late hodie pateat iniquitas

animam, vel mori vel vivere dicitur, sic ablatio sceptri, et judaicae communitatis, ac πολιτείας extinctio paulatim est expleta ».

(1) Sic enim ex propria sententia de Herodis origine scribit Iosephus, *Archoeol.* lib. XIV, c. 1, p. 683: Ἰδουμαῖος Ἀντίπατρος .... Νικόλαος μέντοι φησὶν ὁ Δαμασκηνὸς, τοῦτον εἶναι γένος ἐκ τῶν πρώτων Ἰουδαίων, τοῦ ἐκ Βαβυλῶνος εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἀφικομένων· ταῦτα δὲ λέγει χαριζόμενος Ἡρώδῃ τῷ παιδὶ αὐτοῦ βασιλεῖ τῶν Ἰουδαίων ἐκ τύχης τινὸς γενομένῳ. Id est: « Idumaeus Antipater, quamvis Nicolaus Damascenus hujus genus deducat a primariis Iudaeorum, qui a Babylonia in Iudaeam reversi sunt. Sed hoc dicit gratificans Herodi ejus filio quem fortuna ad Iudaeorum regnum evexit ». Recte propterea Eusebius, *Hist. eccl.* lib. VI, cap. 6, affirmat, idque auctore Iosepho, Herodem fuisse *gentis* judaicae alienigenam, τὸ γένος ἀλλόφυλον. Plura vid. in *Chronico* et *Demonst. evang.* lib. VIII, cap. 1. Cfr, Christ. Noldii, *Historia Idumaea, seu de vita et gestis Herodum diatribe*, ad calcem II volum. operum Iosephi, pag. 333, edit. Havercamp. Adversus Scaligerum et Valesium vid. Petav. in *Rationar. temp.* part. I, pag. 193, nec non Nic. Serarius S.I. adversus Scaligerum in diss. *Herodes*, in *Thesauro antiq. Jud.* Ugolini, tom. XXIV, pag 898 et seqq.

ac ante Jesu adventum. 5. Nuspiam praeterea legitur, Jesum aliquando inunctum fuisse. Cum igitur hebdomadarum exitus cum eventu non collineet, adjuncta vero vaticinii minime adimpleta esse constet, jure infertur, Danielis vaticinium in Jesu Nazareno haud esse completum.

168. Resp. *Neg. antec.* ad 1. probat. *D.* Ita tamen ut omes consentiant, duos terminos *a quo*, et *ad quem* intra utriusque templi destructionem in vaticinio contineri atque concludi, perinde ac judaei ipsi fatentur (1), *C.* in supputationibus chronologicis *Tr.* Circa duos recensitos terminos vix ulla est controversia. Tota propterea disceptatio versatur circa determinationem horum terminorum, prout subjiciuntur supputationibus chronologicis. Jam vero communi calculo nunc probatur, *terminum a quo* prophetiae Danielis initium capere ab edicto, quod Artaxerxes dedit anno XX. regni sui, de reaedificanda urbe, Nehem. II, 8, 18, collat. Dan. IX, 25; nam usque ad id temporis murus Jerusalem dissipatus erat et portae ejus igni combustae, Nehem. I, 3. Praeterea omnes chronologi concordes in eo sunt, quod Xerxes, Artaxerxis pater, regnare coeperit anno 485 ante Christum, Artaxerxes vero mortuus sit anno ante Christum 423; igitur ab initio regni Xerxis ad mortem Artaxerxis fluxerunt anni 62; si ab his annis demas annos 11, quibus regnavit Xerxes, patet regnum Artaxerxis durasse annis 51, et hunc regnare coepisse anno ante Christum 474. Datum est autem edictum ab Artaxerxe anno 20 regni sui. Ergo hebdomades Danielis decurrere coeperunt anno 455 ante Christum. Porro hic annus incidit in annum 299 Urbis Conditae. Hinc si ineamus calculum LXX hebdomadarum ab anno 20 Artaxerxis et Urbis Conditae 299, habebimus finem hebdomadis LXIX, nempe anno 483, et initium hebdomadae septuagesimae anno

(1) Cfr. Raym. Martini, pag. 282 et sqq. DeRossi, op. cit. cap. 3; recolantur superius dicta.

Urbis Conditae 782, qui est Tiberii Imp. annus 15; sed hic annus ex Luc. III, 1, est annus publicae manifestationis Christi, ac propterea, quod consequens est., anno tertio cum dimidio, seu in medio septuagesimae hebdomadis occisus est Christus, defecit hostia et sacrificium, deletum est peccatum, et adducta justitia sempiterna per ejus mortem (1).

169. Ad 2. Resp. Imo facile hoc est ostendere ex modo dictis; etenim, si ab anno 20 Artaxerxis, in quo constituimus terminum *a quo*, ad publicam Christi apparitionem, quae ex Luc. III, 1, incidit in annum 15 Tiberii, seu annum ab Urbe Condita 782 numeremus

(1) In hac supputatione assumitur, Artaxerxem regnare coepisse anno ante Christum 474, et Xerxem ejus patrem regnasse annos 11. Plura autem sunt argumenta tum directa tum indirecta, quae id suadent, quaeque nos vix innuimus, ne prolixiores simus. Directa sunt: 1. Ab anno 11 regni Xerxis nihil habetur in Scripturis et historicis de ipso. Ctesias, cap. 28, refert exiguum aliquod factum, quod accidit paulo post bellum graecum. 2. Duplex habemus testimonium, quo reditus ejus ex Graecia et mors arctissime conjunguntur. Aelianus, *Var. Hist.* lib. XIII, cap. 3; et Iustinus, lib III, cap. 1-3. Cum 11 annis regni Xerxis convenit aetas Artaxerxis, quam ei assignat Iustinus, loc. cit. nempe 68 annorum, cum mortuus est. Iuxta plura et gravia testimonia pax problematica cimonica post praelium ad Eurymedonem 470 anno ante Christum inita est. Ast haec pax inita est cum Artaxerxe; ergo initium ejus regni ante 470 ponendum est. Argumenta indirecta: 1 Initium regni Artaxerxis juxta Thucydidem incidit in tempus brevi praecedens fugam Themistoclis in Asiam, cfr. *Hist.* cap. 137, et Charon e Lampsaco apud Plutarchum in vita Themistoclis, cap 27. Annum vero fugae Themistoclis dat nobis Cicero, *Lael.* cap. 12, scribens: *Themistocles fecit idem quod* 20 *annis ante apud nos fecerat Coriolanus*; atqui Coriolanus fugit ad Volscos anno 263 U. C. nempe anno 492 ante Christum; ergo fuga Themistoclis anno 472 contigit. Themistocles autem venit ad Artaxerxem. Ergo. 2. Diodorus Siculus, lib. XI, cap. 55, fugam Themistoclis ponit in Olymp. 77, 2, scil. 471 ante Christum; Eusebius eam ponit ad Olymp. 77, 1; ergo fere coincidunt. 3. Tota series rerum a Thucydide relata nos cogit, ut ejus fugae tempus statuamus non infra annum 473, etc. Haec aliaque argumenta non pauca quisque recolere poterit apud Hengstenberg. op. cit. tom. II, part. 1 et 2, pag. 541 et seqq. Petavius tamen, *De doctr. temp.* lib. X, cap. 26 et seqq. aliam inivit viam ad conciliandos historicos, contendens annis 10 Artaxerxem regnasse cum Xerxe ejus patre. In hac vero hypothesi eumdem finem obtinemus. Cfr. ibid. et lib. XII, cap. 32 et seq. Cfr. etiam *Hist. de l'Acad. des Inscriptions*, tom XXXI, *Eclaircissemens sur le règnes de quelques rois de Babylone et de Perse*, par M. Gibert; pag. 29 et suiv. tum pag. 51, *Nouvelles observations sur l'année des anciens Perses*, ejusdem auctoris, qui in eo convenit cum Petavio, ut tribuat Xerxi regnum 20 vel 21 annorum.

annos 483, patet hanc apparitionem dissitam esse ab anno 20 Artaxerxis spatio LXIX hebdomadum. Porro Christus, ut colligitur ex Joanne, qui quatuor a Christo celebrata paschata commemorat (1), evangelium suum praedicavit per annos tres cum dimidio, donec scilicet in dimidio septuagesimae hebdomadis neci traditus est. Hac autem hebdomada septuagesima confirmatum est pactum multis, tum Christi Jesu praedicatione et morte, tum praedicatione apostolorum in tota Judaea; ac propterea omnia ad amussim completa cernuntur, quae de Messia praedixerat Daniel.

170. Ad 3. *D.* Facto, *C.* jure *N.* Cum enim leviticus cultus non esset nisi figura cultus inducendi per Messiam, et sacrificia levitica non essent nisi adumbratio sacrificii a Messia per mortem suam offerendi ac consummandi, apertum est, quod veniente *figurato*, sive *re*, figurae et umbrae cessare debuerint. Cum vero mors Christi, ut ex dictis patet, in medio septuagesimae hebdomadis contigerit, hoc ipso foedus antiquum per mortem Filii Dei abrogatum est, et cessavit sacrificii levitici cultus quoad suum *esse intrinsecum*, in dimidio ipsius hebdomadis. Parum vero interest, quamdiu adhuc duraverint sacrificia illa quoad actionem externam, quae tamen paulo post et ipsa omnino desiit. Haec abrogatio legitima per veli scissuram manifestata satis fuit.

171. Ad 4. *Dist.* Si Daniel loqueretur de ablatione

(1) Primum quidem cap. 2, 13, fere statim ac Christus Dominus in publicum prodiit; alterum cap. 5, 1, ubi probaticae piscinae meminit. Sub nomine quidem *festi diei* tantum illud designat; verum *festus dies*, Matth. XXVI, 5; Marc. XV, 6; Luc. XXIII, 17, per antonomasiam pascha nuncupatur. Praeterea cum Galilaeam petens, Samariam venisset, quatuor mensium intervallo messes aberant, Joan, IV, 35. Profectus inde in Galilaeam, Hierosolymam ad festum reversus est; nullum hoc temporis intervallo, praeter pascha, festum occurrit; quare Irenaeus de paschate sermonem esse docet, lib. II, cap. 22, n. 3, edit. Massueti. Tertium pascha, cap. 6, 4, non multo post celebratum a Christo est, quo ingentem multitudinem paucis, qui praesto erant, panibus ac piscibus multiplicatis aluerat. Ultimum, cap. 13, 1, pridie mortis suae.

peccati subjectiva, *Tr.* vel *C.* si de objectiva *N.* Porro Daniel hic loquitur de remissione peccatorum omnimoda concedenda per Dei misericordiam, tanquam de dono Dei ob mortem Christi, cum qua ejusmodi remissio connectitur, perinde ac justitia sempiterna adducenda velut fructus ejusdem mortis. Nempe causa patefit cum remissionis, seu veniae peccatorum humani generis, tum sanctitatis adipiscendae ab ipsis hominibus per Christi mortem eodem sensu, quo Is. LIII praenunciata fuerant. Quanam autem ratione homines singuli subjective bona haec consequi debeant, hic non exponitur, sed aliunde peti debet. Nec enim, adveniente Messia, aut tollenda ratio meriti in bonis operibus, aut peccandi potentia erant, quod nullibi legitur, quin potius contrarium supponitur Is. LXV, 20, et alibi passim, quod nec ipsi Judaei diffitentur (1),

(1) Cfr. Schoettgenius, *De Messia*, lib. VII, cap. 2, § 15 et seqq. Unum vel alterum speciminis gratia, testimonium afferamus: *Targum Is.* LIII, 4, 5, 6, ubi vi verborum cap. LIII, 13, expresse de servo Dei Messia sermo est: « Pro peccatis nostris ille deprecabitur, et delicta nostra in ipsum immissa sunt.... et ille vulneratus est pro peccatis nostris, traditus pro iniquitatibus nostris; et per castigationem ejus pax multa erit super nos, et, si audiamus verbum ejus, peccata nostra nobis remittuntur... et coram Deo beneplacitum est, ut remittat peccata propter eum ». In *Jalkut Rubeni*, fol. 30, 4; et *Alschech*, ad Is. LII, 13, משיח סובל עונות ישראל *Messias portat peccata Israëlitarum.* In *Schemoth rabbâ*, fol. 112, 3: *Dixit Deus, sit benedictus, ad Israëlitas, Vos fecistis mihi* כפורת *operculum*, אני מכפר לכם עונותיכם, *Eg expiabo peccata vestra*, nempe tempore Messiae, etc. Non omnes autem fruituros esse hac peccatorum expiatione, sed eos solum, qui Messiae adhaerebunt, ei obediendo, liquet ex *Sanhedrin*, fol. 38, 2, ubi legitur: « *Si sic est, colito illum, seu, ne rebelles ei, vel etiam, ne rebelles mihi in eo*, אם כן לא ישא לפשעכם Si enim sic est, non auferet peccatum vestrum. Respondit Rabbinus: Fides est in manibus, sed tamen eum tamquam legatum suscipere noluimus ». Cfr. etiam Raym. Martini, in *Pugione fidei*, part. III, dist. 1, cap. 3, § 5. Ex his porro aliisque prope innumeris Judaeorum testimoniis, quae afferri possent, patet, non alio sensu a Messia peccata fuisse delenda, et adducendam justitiam, quam quod per mortem ac merita sua obtinere debuerit hominibus eorum remissionem, tum quoad culpam, tum quoad poenam, ea tamen lege, ut per fidem et bona opera eadem merita sibi applicent, quod suo loco ostendunt theologi.

172. Ad 5. *D.* Unctione materiali, *C.* spirituali et mystica *N.* De spirituali autem Messiae unctione, quae consistat in effusione donorum Spiritus Sancti ipsi facta, ut suum munus impleret, loqui Danielem, planum fit ex Psal. XLIV, 8: *Propterea unxit te Deus Deus tuus oleo laetitiae*, et Is. LXI, 1: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me; ad annunciandum mansuetis misit me*, etc. Quae cum de Messia exponant ipsi Judaei, patet, qua ratione accipi debeat Messiae unctio, et in quo praecise consistat. Cfr etiam Is. XI, 1 et seqq. Haec autem unctio in Jesu contigit in ipsa incarnatione per assumptionem humanitatis in consortium divinae personae, ut suo loco exponemus, ac denuo manifestata est publice in ipsius baptismo.

173. III. Obj. Saltem Aggaei et Malachiae oracula in Christo Jesu adimpleta non sunt. 1. Uterque enim propheta loquitur de adventu Messiae ad secundum templum, nempe Zorobabelicum; Christus vero non venit nisi ad tertium ab Herode extructum, quodque propterea Herodianum dictum fuit. Herodes siquidem illud e fundamentis erexit, sublatis prioris templi fundamentis, prout refert Josephus *Antiquit* lib. XV, cap. XI, n. 1, ubi scribit: *Tunc igitur decimo octavo anno regni Herodis post ea facta, quae superius dicta sunt, arduum opus aggressus est, ut Dei templum sua opera aedificatum iret, eique ampliorem ambitum daret, et in altitudinem magnificentissimam erigeret. Itaque biennio postquam materiam praeparasset* (prosequitur n. 3), *sublatis veteribus fundamentis, et jactis aliis, super eis templum erexit* (1). 2. Deinde juxta eosdem prophe-

(1) Τότε γοῦν ἐκτωκαιδεκάτου τῆς Ἡρώδου βασιλείας γεγονότος ἐνιαυτοῦ, μετὰ τὰς προειρημένας πράξεις, ἔργον οὐ τὸ τυχὸν ἐπεβάλετο, τὸν νεὼν τοῦ Θεοῦ δι' αὐτοῦ κατασκευάσασθαι, μείζω τε τὸν περίβολον, καὶ πρὸς ὕψος ἀξιοπρεπέστατον ἐγείρειν... ἀνελὼν τοὺς ἀρχαίους θεμελίους, καταβαλόμενος ἑτέρους, ἐπ' αὐτῶν τὸν ναὸν ἤρεισε. Pag. 777, edit. Havercampi.

tas Messias, venturus in secundum templum, *Desideratus* dicitur *cunctis gentibus*; at vero omnes gentes insurrexerunt adversus Jesum. 3. Denique intra *modicum* tempus ac *statim* venturus promittitur; quingentorum porro annorum spatium fluxit a Zorobabelici templi constructione ad Christum Jesum; nemo autem talem annorum seriem dicet *modicum* aut imminentem eventum. 4. Adde, nullam, adveniente Jesu, coeli terraeque commotionem contigisse, qualis ab Aggaeo praenunciatur. Ergo.

174. Resp. *N. A.* Ad 1. probat. *N.* Etsi enim daremus, quod tamen non pauci eruditi negant (1), Herodianum aedificium novam fuisse templi molitionem, attamen neque spectata rei natura, neque in sensu religioso ac populari *tertium* templum vocari potest, quod ab Herode excitatum est. Ac primo quidem spectata rei natura; etenim Herodes nonnisi destructo per partes veteri aedificio novum molitus est, ideoque juge semper perseveravit sacrificium. Ipsa Herodis intentio postulavit identitatem templi sui cum Zorobabelico; hinc per partes singulares diruebat et aedificabat (2). 2. Ex consuetudine loquendi historica, omninoque populari templum illud *secundum* et fuit et recte appellatum est, ac propterea ab ipso Josepho saepe saepius Herodianum opus *instauratio* templi nuncupatur. 3. Templi *novi* nomen

(1) Cfr. Salianus S. J. *Annales ecclesiastici V. T.* tom. VI, fol. ad annum 4035, n. 5 et seqq. necnon Harduinus, *De nummis Herodiadum*, in notis ad annum U. C. 734. Inter *Opera selecta*, Amstelod. 1709.

(2) Cfr. I. A. Ernesti, *Progr. de templo Herodis M. ad Agg.* II, 10, *et Josephi Antiqq. judd. lib.* XV, *cap.* 9, in *Opuscul. philologg. critt.*; pag. 347 et seqq. edit. sec. Lugd. Batav. 1776, qui, etsi contendat Herodem, destructo per partes veteri templo, illud ex integro ab ipsis fundamentis reaedificasse, attamen, ut componat vaticinium Aggaei cum Messiae adventu ad templum herodianum, animadvertit, in consuetudine loquendi historica ac populari, templum, ab Herode per partes destructum restitutumque a priori non distingui, quod Judaei a Chaldaea reduces extruxerant, sed nomine atque appellatione cum eo confundi. Cfr. etiam Hengstenberg, *Christologia V. T.* etc. part. III, pag. 367 et seqq. Berol. 1835.

in sensu religioso (non architectonico) tale templum requirit, cujus aedificatio incidat in novam periodum historiae theocraticae, ita ut haec nova periodus per novum templum exterius repraesentetur; quare receptum est apud Hebraeos, ut templum secundum vocetur totum illud aevum, quod a Zorobabele ad Vespasianum protenditur. Hinc pariter rabbini templum, a Messia juxta ipsos excitandum sub mundi finem, *tertium* appellant, et secundum templum decennio diutius quam Salomonicum stetisse contendunt (1). Demum exploratum est illis temporibus omnes in expectatione Messiae fuisse. Quacumque ex parte propterea res ista spectetur, patet, in Christo Jesu haec vaticinia fuisse completa (2).

175. Ad 2. *D.* Quamdiu ipsas latuit, quinam fuerit, *C.* cum ipsis innotuit *N.* Nam, ubi primum Christus Jesus praedicari coeptus est, non modo innumeri prope homines in ipsum crediderunt, ut constat ex celerrima evangelii propagatione per universum terrarum orbem, verum etiam eo amore erga ipsum exarsere, ut non dubitaverint pro eodem sanguinem ac vitam profundere, ut suo loco ostendimus (3).

176. Ad 3. *D.* In se, *Tr.* relative, seu respectu totius praeteriti temporis, quo expectatus est Messias *N.* Saepissime autem prophetae de brevi temporis spatio usque ad adventum Messiae loquuntur, ut Is. X, 25; XL et seqq. Jerem XXX, 3; quo sensu pariter Malachias usurpavit illud *statim*, heb. פִּתְאֹם, quod vatum hebraeorum, non nostro more, sed prophetico, dictum fuisse, ex Dan. VII; Ezech. IV, 3; Ps. LXXXIX, 4, patet (4).

(1) Cfr. Th. Goodwini, *Moses et Aaron, cum notis Hottingeri*, in *Thesauro* Ugolini, tom. III, pag. 168, not. 19.

(2) Cfr. Raym. Martini, part. II. cap. 9, § 12 et seqq.

(3) Tract. *De vera relig.* part. I, n. 369. et seqq.

(4) Cfr. Scheibel, *Observatt. crit. et exegett. ad vaticinia Haggaei et Malack.* pag. 36.

177. Ad 4. *D.* Qualem sibi Judaei fingunt, *C.* in sensu prophetae *N.* Sensus enim verborum Aggaei non aliud prae se fert nisi ingentem universitatis rerum mutationem, seu immutationem totius naturae, quae in adventu Christi reipsa contigit per tot miracula in Christi nativitate, ac vitae ipsius serie et morte, in descensu Spiritus Sancti sub visibili symbolo, tum in religionis christianae promulgatione patrata, per reipublicae judaicae interitum ceterasque innovationes ex religione christiana in mundum inductas (1); quo sensu Deus, Is. LXV, 17, et LXVI, 22, dicit, *Se novam terram producturum.*

178. IV. Obj. 1. Intelligi nequit, quî factum fuerit, ut in tanta vaticiniorum luce, qualem christiani comminiscuntur, Judaeorum primores atque doctores, synedrium universum atque Pontifices Messianam dignita-

(1) Dan. Tobenz, opera omnia, tom. 7, in nota ad locum ad Hebr. XII, 26; *Verba ista*, inquit, *leguntur Agg.* II, 7, (Hebr. 6). Ast haec citatio est secundum LXX. In hebraico habetur: *Adhuc unum modicum, et ego commovebo*, etc. Sed textus hebraicus potest quoque sic verti: « Adhuc semel (seu modicum durabit) et ego commovebo. Per commotionem coeli et terrae hic innui videntur regnorum subversiones, quae inter hanc prophetiam Aggaei et adventum Messiae evenerunt: videlicet imperii persici destructio per Graecos, regni Graecorum per Romanos, reipublicae romanae per Augustum. Ast scopus Pauli manifeste exigit, per hanc commotionem coeli et terrae intelligi naturae totius immutationem, hoc est, miracula in promulgatione religionis christianae facta, idololatriae eversionem, status judaici interitum, christianorum persecutiones, eorumque constantiam, ceterasque innovationes per religionem christianam mundo inductas. Facit enim oppositionem, dicens, in promulgatione V. L. tantum terram, hoc est, montem Sina, motam fuisse; in promulgatione vero Novae, non terram tantum, sed coelum quoque concutiendum, hoc est, majorem rerum conversionem inducendam esse, ac tunc fuerit. Unum igitur de tribus dicendum, *vel*, quod iste solus sit verus horum verborum sensus, adeoque per hanc commotionem non intelligantur regnorum subversiones Messiae adventum praecedentes, *vel* quod utrumque iis designetur... *vel* quod textum Aggaei Paulus scopo suo accommodarit ». Hoc postremum membrum systemati protestantico *accommodationis* relinquendum est Eodem enim sensu, quo Paulus exponit Aggaci vaticinium, illud accepisse veteres Hebraeos ostendit De Voisin, in *Observv. in prooemium Pug. fidei*, pag. 166, quem consule. Sic pariter falsitatis arguit Rosenmülleri interpretationem R. Abarbanel, *Comment. in Hagg.* quaest. IV, cujus integer textus prostat loc. cit. Th. Goodwini, seu potius Hottingeri.

*

tem in Jesu minime agnoverint, sed ipsum repudiaverint ac morte multaverint. Magnum sane praejudicium hoc esse contra Christi causam, nemo est qui non agnoscat. 2. Quod si illi, quos vehemens incendebat Messiae desiderium, qui eum summopere exoptabant, quibus longe melius perspectus erat divinorum oraculorum sensus, ante quorum oculos omnia illius aetatis adjuncta et Christi facta obversabantur, diversum adeo judicium tulerunt, concludamus necesse est, in Christo Jesu Messiana vaticinia nullo modo esse adimpleta. Quod vel ipsa sua agendi ratione christiani patefaciunt. 3. Etenim, ut Messiae dignitatem in Jesum conferant, quaecumque in antiquis oraculis de humillima et afflicta futuri Messiae conditione dici videntur, litterali sensu accipienda esse contendunt; in universum vero quae de Messiae gloria ac triumphis in iisdem exhibentur, sensu mystico, ut aiunt, et spirituali, seu improprie et allegorice exponere coguntur (1). 4. Porro contraria omnino ratione rem se habere vel levis oraculorum Messianorum inspectio et veteris synagogae sensus traditionalis cuilibet suadebunt. 5. Ubicumque enim, sive in Psalmis sive in prophetarum libris, de Messia agitur, semper nobis proponitur imago potentissimi regis, felicissimi herois, gloriosissimi reipublicae restitutoris, coloribus ab imperii Davidici aut Salomonici flore regumque orientalium pompa sumptis, depicta, varieque et mirifice ornata. Si jampridem de Messia passuro et morituro constiterat inter prophetas, quî tandem factum est, prout scite advertit Rosenmüller aliique cum ipso (2), ut omnes altum de eo si-

(1) Ita fere Orobius in II *et* III *ad Limborchium Scripto*, § 4 et seqq:

(2) *Praenotat. ad cap.* 52. *Isaïae*, part. 3, vol. III, edit. sec. pag. 329 et seq et cum ipso De Wette, *Comment. De morte Christi*, 4 pag. 29 et seqq., Berol. 1813; Eckermann, *Den theologischen Beytraegen*, seu *Collationes theolog.* vol. I, fasc. I, pag. 192 et seqq. Dr. Georg. Paulus, *Memorabil.* III, pag. 175-192, et in sua *Clavi in Isaïam*, ad hunc locum; Doederlein, *Praef. et not.* ad edit 3, vers. Isaïae; Schuster, *Comment. in Is.* LII, 7, LIII, 12; Bertholdt, *Christolog.*; Gesenius,

lentium servarent, et, quum toties ejus gloriam cecinissent, vix obscure in uno vel altero loco prioris humilitatis ejus ac miseriarum mentionem facerent? 6. Ponamus autem, apparere in quibusdam oraculis antiquis Messiam patientem et moriturum clare et perspicue; tum vero haud intelligitur, cur aetate Christi Judaei et apostoli ejus rei tam parum meminissent, ut apud eos, spei Messiae cum gloria et potentia regnantis unice deditos, ejus humilitas et miseria haberet maximam offensionem. 7. Post ejus mortem demum evangelistae et apostoli nonnulla ejusmodi vaticiniorum dicta ad Jesum retulerunt, 8 quae tamen proprie non spectant nisi ad integrum populum judaicum, quem passim prophetae per prosopopeiam velut personam moralem exhibent patientem, afflictam, morti traditam, ut Isaiae LIII et seq. Ergo.

179. Resp. Ad 1. *D.* Nisi perspecta esset illius populi indoles ac perpetua agendi ratio cum viris sanctis atque prophetis suis, *C.* hac supposita *N.* Jam vero tempus deficeret ei, qui vellet cuncta recensere, quae de rebelli et contumaci illius populi indole et agendi ratione cum Deo ejusque ministris refert historia, eique exprobrant prophetae. Non solum enim vocatur populus incircumcisus auribus et corde, Deum exteriori rituum apparatu colens, dum corde ab eo alienissimus est; sed praeterea constat, in Mosem liberatorem et thaumaturgum saepius eum insurrexisse, et adversus Davidem mitissimum regem facta rebellione arma sumpsisse; vexationibus, in-

aliique rationalistae passim. Qui tamen diversas vias inierunt; alii siquidem existimant, in utroque capite agi de universo populo judaico, tamquam persona morali; alii de meliori tantum et proba populi parte pejoribus et improbis opposita; alii censent quidem singularem personam esse sermonis objectum, sed hanc vel Mosem esse, vel regem Oziam, vel Josiam aut prophetam ipsum Isaiam aut Jeremiam. In hisce interpretationibus plures jam praeiverant Judaei interpretes ex iis, qui post Solymorum excidium scripserunt, quorum antiquissimus occurrit apud Origenem, *Contr. Cels.* lib. 1, n. 55, pag. 370, tom. 1, opp. edit. Maurin. Cfr. Danz, *De Lytro redempt. human.* § IV, in Meuscheni *N T. ex Thalmude illust.* pag. 838.

juriis, contumeliis prophetas passim lacessisse, notissimum est. Quare Jeremias, II, 30: *Devoravit*, inquit, *gladius vester prophetas vestros, quasi leo vastator*; qui praeterea conqueritur, XI, 19, quod se ipsum ejusmodi populus, quasi agnum mansuetum, ad victimam duceret; innocentem se acerbissima quaeque ab eo pati profitetur, XV, 10, 21; judicio iniquo plus semel condemnatum fuisse XVIII, 18 et XXXVII, 15 et seqq. XXXVIII. A Manasse eo numero interfecti prophetae exhibentur, ut eorum sanguine publica civitatis loca redundarent, IV Reg. XXI, 16. Nehemias inter peccata, ob quae Judaei e terra sua ejecti fuerant, IX, 26, et illud numerat, quod vates a Deo missos, a quibus ut resipiscerent admonebantur, interfecissent. Quid mirum igitur, si populus iste, si ipsius pontifices, qui Jeremiae falso crimine mortem machinati sunt, si synedrium, quod praesertim Christi aetate ex hominibus constabat nutu potentium delectis et cooptatis, quid mirum, inquam, si homines ejusmodi, arrogantia tumidi, ambitione et avaritia insatiabiles, in furorem acti fuerint conspecto homine, qui sanctissima praecepta adferens, vitam ipsis suam sola diversa vivendi ratione exprobrabat, et, majorum suorum exempla sectati, ipsorum mensuram impleverint? Hinc patet non majus praejudicium causae Christi inferri ex Judaeorum ipsorumque pontificum repudio, quam quod tot sanctissimis viris attulerint machinationes et neces ipsis ab illorum majoribus illatae (1).

180. Ad 2. *D.* Si anticipata judicia non obstitissent, *C.* si haec et pessimi eorum mores aliud ferrent *N.* Te-

(1) Cfr. Grotius, *De verit. relig. christ.* lib. v. Hoc item argumentum plene evolvit De Rossi, op. cit. cap. 8, § 28 et seqq. atque in clarissimo lumine collocat causas omnes, quae influere debuerunt ex rerum adjunctis ad repudiandum Christum Jesum; qualia sunt expectatio potentissimi regis qui eos e Romanorum jugo eriperet; odium Doctorum in homines vulgares et illiteratos; contemptus, quem in Galilaeos illius aetatis homines profitebantur; libertas, qua Christus Jesus vitia et mores pharisaeorum et sacerdotum insectabatur, etc.

nebat profecto omnes Judaeos aetate Christi Jesu vehemens desiderium et expectatio adventus Messiae, ut omnia illius aetatis documenta ostendunt; at in Messia ex adventitiis ac superinductis opinionibus temporalem liberatorem praestolabantur, qui ipsos e gravi Romanorum jugo eriperet, nec nisi carnalia ac mundanam gloriam sibi ex ejus adventu promittebant; humilis propterea Jesu conditio eos graviter offendit, nec induci poterant ad agnoscendam in ipso Messiae dignitatem adeo contrariam praeconceptis opinionibus. Accedebat etiam, quod in Christi Jesu vita et doctrina reprehensionem vitiorum suorum habebant molestissimam, quod tum ille tum ejus discipuli a Galilaea erant; Galilaei enim apud Judaos in summo contemptu habebantur. Corruptissimos Judaeorum ipsorumque procerum mores illius aetatis Flav. Josephus testatur, qui propterea censet Hierosolymam aut terrae hiatu aut igne fuisse absumendam, nisi eam Romani evertissent (1). Hinc Deus ipse per prophetas suos praedixerat, fore ut Messias ipsis cederet in ruinam et in scandalum, reprobandus et occidendus; adeo ut rejectio

(1) Integri septem libri *De bello judaico* legendi essent, ex quibus luculenter patet, quibus moribus, qua feritate non solum *sicarii*, *zelotae*, *latrones* praediti essent, sed ipsi sacerdotes ac summi Pontifices, qui fuerunt causa potior extremae cladis Solymorum ac templi. Sane concludit Josephus, lib. VI, cap. 8, n. 5, pag. 397, edit. Haverc.: Φλεγομένοις δ' ἐπανέτειλεν Ἱεροσολύμοις ἡμέρα Γορπιαίου μηνὸς ὀγδόη, πόλει τοσαύταις χρησαμένῃ συμφοραῖς κατὰ τὴν πολιορκίαν, ὅσοις ἀπὸ τῆς κτίσεως ἀγαθοῖς κεχρημένη πάντως ἂν ἐπίφθονος ἔδοξεν, οὐ μὴν ἀξία κατ' ἄλλό τι τῶν τηλικούτων ἀτυχημάτων, ἢ τὸ γενεὰν τοιαύτην ἐνεγκεῖν, ὑφ' ἧς ἀνετράπη. Id est: « Ardentibus autem Hierosolymis illuxit dies gorpiaei mensis octavus, ubi quidem tot calamitates, cum obsideretur, expertae quot bonis si floruisset, ex quo fuerat condita plane invidenda ipsa esset; non tamen alias tantis infelicitatibus digna, quam quod talem progeniem edidit, a qua subversa est ». Sic in Thalmude, Tract. *Sanhedrin*, *ketuboth* et *Sota* R. Scelomoh ad cit. tit. *Sanhedrin*, cap. *Halec*; in Thalmud rursum, tit. *De ponderibus*, ubi traditio R. Jehuda in masoreta ad eumdem tit. *Sanhedrin*, cap. *Halec*, refertur: *Quo tempore adveniet filius David, domus institutionis divinae fiet lupanar*; aliaque ejusmodi traduntur, quae perhibent mores illius aetatis corruptissimos, hominesque impudentia canina, asinaria contumacia, ferina crudelitate donatos. Cfr. hi tract. in *Thesauro* Ugolini, tom. XXV, pag. 956 et seqq.

Christi Jesu novum suppeditet ipsius dignitatis Messianae argumentum, ut mox evincemus.

181. Ad 3. *D.* Ita exposcente oraculorum ipsa natura et factorum serie, *C.* pro libito *N.* Certum est Messiana vaticinia in nonnullis sibimetipsis prima fronte contraria videri. Alia scilicet, ipsum pauperem, despectum, novissimum virorum, doloribus ac infirmitatibus obnoxium, ignominiae, contemptui, ac morti denique ipsi violentae objiciendum fore praenunciant (1); alia vero eumdem gloria ac triumphis clarum, gentium dominatorem praedicant. Via ad haec concilianda profecto subesse debet. Omnia porro in Christo Jesu sub duplici ejusdem vitae periodo, ante et post obitum, ac regno ab ipso instituto apprime conveniunt. Facta ipsa patefaciunt rationem ejusmodi conciliationis, imo eam necessario exposcunt; alioquin transactae omnes fuissent epochae a prophetis determinatae pro Messiae adventu, quas vidimus omnes omnino desinere in urbis ac templi eversionem, non adimpletis iis, quae de ipso Messia praenun-

(1) Psal. XXI; LXVIII; Is. LIII; Dan. IX; Zacch. XII, 10, etc. Sed quod caput est, neque Judaei antiquiores dubitarunt de Messia exponere Scripturarum oracula, in quibus sermo fit de ipsius doloribus, afflictionibus, morte denique violenta juxta expositionem christianorum. Brevitatis gratia nos unum vel alterum locum adducemus. In Tr. *Sanhedrin*, fol. 98, 2, legitur: « Ula dixit: veniet Messias, sed nolo ipsum videre. Et sic quoque dixit Rabba. Abai dixit Rabba: quaenam est causa? Ille respondit: propter dolores Messiae; *et postea*: R. Iochanan dixit; veniet Messias, sed nolo ipsum videre. Risch Lakisch causam quaesivit; cui ille respondit: propterea quia scriptum est, Amos V, 19: Quemadmodum si fugiat homo a facie leonis, etc. » Simeon Jochaida in *Sohar exod.* fol. 3, col. 11, *R. Simeon sustulit manus, flevitque et dixit: Vae illi, qui ad hoc ipsum tempus* (Messiae) *destinatus est*, etc. *Dolorum Messiae*, חבלי של משיח, crebra in scriptis Judaeorum est mentio. In *Mechilta*, in *Jalkut Rubeni*, 11, fol. 90, 1, 2 legitur: *R. Hunne dixit nomine R. Acha: in tres partes divisae sunt omnes castigationes et poenae*, יסורין; *unam sustinuerunt David et Patriarchae, alteram generatio nostra, tertiam Rex Messias, quod dicitur, Is.* LIII, 5: *Et ipse vulneratus est*, etc. In *Sohar Genes.* fol. 29, col. 113: *Supremus inter illos, qui in hoc mundo castigationes et dolores sustinuerunt, est Messias*, etc. Qui plura cupit consulat Schoettgenium, op. cit. lib. VI, cap. 3; Raym. Martini, *Pugfid.* part. III, dist. 3, cap. 16,

ciata fuerant. Hoc ipsum viderunt veteres Hebraei, qui utrumque vaticiniorum genus, quae sive humilitatem sive gloriam futuri Messiae praenunciant, de Messia exposuerunt (1), tum Hebraeorum quidam posteriores, dum duos Messias commenti sunt, quorum alterum vocant Josephi filium, qui mala multa ac mortem cruentam pateretur, alterum Davidis filium, cui cuncta prospere succederent (2); cum tamen sacrae litterae ac universa judaei populi traditio nonnisi de uno eodemque Messia loquantur, qui per adversa et mortem ad regnum esset perventurus, ut in Ps. CIX, 7, et Is. LIII, 10, 11, expresse dicitur.

182. Ad 4. *Neg.* juxta modo dicta. Praeconceptae enim huic opinioni neque Scriptura, neque sensus traditionalis ullo modo favent, imo adversantur; nec illa nisi serioribus judaicae reipublicae temporibus superinducta est ex perperam intellectis vatum oraculis. Quare Christus Jesus omni ratione eam destruere aggressus est, et ad saniora principia mentes Judaeorum imo et ipsorum apostolorum, qui ea pariter imbuti erant, revocare curavit (3).

183. Ad 5. *N.* Haec enim non sunt nisi biblicorum ac judaizantium protestantium recentiorum commenta, qui, cum omnem impenderint operam, ut in alium detorquerent sensum oracula illa, quae apertis verbis et crebro futuram Christi passionem praenunciant, et contra ipsius Christi Domini effata ac testimonia, Matth. XXVI, 24, 54; Marc. XIV, 21, 49; Luc. XXIV, 25 et seqq. 46, et alibi passim, non verentur affirmare, altum esse in Scripturis silentium de Messia passuro et morituro! Oportet profecto eos omnem exuisse pudorem ad

(1) Cfr. ib. Schoettg. cap. 5; Martini, cap. 18, cum observ. De Voisin.

(2) Cfr. Petri Cunaei, *De republ. Hebraeor.* lib. 1, cap. 17, cum not. Joh. Nicolaï, in *Thes.* Ugolini, tom. III, pag. 639, n. 2; Raym. Martini, part. II. cap. 11, § 10 et seqq.

(3) Cfr. Jahn, loc. cit. pag. 7 et seqq.

talia effutienda pro Judaeorum causa adversus Christum Jesum. Quod si interdum, sive in Psalmis sive prophetarum libris, Messias proponitur sub imagine potentissimi regis, aut alia hujusmodi de ipso praedicantur, non aliud evincitur, nisi orientalium more per ejusmodi emblemata ac symbola, quae in sensus incurrunt et indoli illius populi maxime erant accommodata, spiritualem Messiae gloriam ejusque regni obumbrasse veteres vates. Hunc vero sensum facta ipsa postulant, prout animadvertimus; et adversarii biblici admittere debent, nisi forte velint Christianismo nuncium remittere, cum non alia ratione antiqua illa oracula adimpleta sint (1).

184. Ad 6. Resp. 1. contra facta nullam prorsus vim conjecturas nostras aut ignorantiam habere.

Resp. 2. ex nativa hominum indole facile intelligi, quomodo in praeposteram ejusmodi sententiam Judaei prolabi potuerint. Oraculorum cortici inhaerere pronum erat populo carnali, qui nonnisi temporalibus commodis et gloriae inhiabat, et oculos avertere ab iis, quae iisdem adversantur, prout et nos nobismetipsis saepe adblandimur, cum gravibus praesertim ac praesentibus malis urgemur. Exemplum hujus agendi rationis in seipsis apostoli exhibuere, qui, quoties Jesum Christum de regno suo disserentem audiebant, patulas toties aures praebebant; at, cum ipsis loqueretur de adversitatibus aut de sua passione, nihil horum intelligebant, et absconditum erat ab eis hoc verbum (2).

185. Ad 7. *D.* Juxta nativum ipsorum dictorum sensum, quem a Christo et Spiritu Sancto edocti accepe-

(1) Talis sane est ecclesiae Christi triumphus, dilatatio et gloria, ut societas nulla ei comparari possit, quae per universum terrarum orbem excrevit, ac potentissimos principes ac florentissimos populos in sinum suum collegit, et fructus sanctitatis uberrimos quovis tempore protulit ac profert. Recolantur quae in hanc rem scripsimus Tract. *De Vera relig.*, part. 1, n. 369 et seqq.

(2) Matth. XVI, 22; XVII, 22; Luc. XVIII, 34, etc.

rant, *C.* per accommodationem, ut contendunt neoterici biblici *N.* Apostolis enim Christus *aperuit sensum, ut intelligerent Scripturas*, ut legitur Luc. XXIV, 45, et Spiritum S. ipsis misit, qui doceret eos omnem veritatem. Si vero cum Judaeis res sit, reponimus, et ipsorum majores de Messia prophetarum oracula intellexisse, quae ipsius passionem et mortem praenunciabant, ut ex dictis patet.

186. Ad 8. *N.* Etenim messianae hujus loci expositioni favet 1. traditio vetustiorum Judaeorum (1), cujus quidem traditionis auctoritas eo pluris facienda est, quod messiana explicatio opponeretur populi conceptui, ex quo facile explicatur ortus tardioris non messianae expositionis. 2. Allegatio hujus prophetiae in N. T., quae non solum confirmat, messianam hujus loci expositionem tunc temporis viguisse, sed praeterea certo eam unam ostendit esse rectam; haec enim fulcitur verbis s. Lucae, XXII, 37, ubi Christus dicit vaticinia, quae ipsum respiciebant, complenda esse, et ad finem properare (2), adeoque et adimplendum illud: *Inter iniquos deputatus est* (3); Christus igitur hoc vaticinium iis ad-

(1) **Auctores**, qui vetustiorum testimonia in hanc rem collegerunt, superius jam citavimus; quibus addi possunt I. H. Michaelis, Hulsius, *Theol. Jud.*; Grabe, *Notae ad Spicileg. Patrum*, tom. 1, pag. 362; Hulsius, *Nucleus prophetiae*, Lugd. 1683, pag. 668 et seqq.; Danz in Meuschenii *N. T. ex Thalmud. illust.* pag. 836; Eisenmenger, *Judaismus detectus*, part. II, pag. 758; Calovius, *Bibl. Ill.* part. II, pag. 249, et seqq.; Hornbeek. *Contra Judaeos*, pag. 249, 536; Ray. Mart. *Pugio fid.* part. II, cap. 9, 11, 12, etc. Cfr. etiam dissert, ejusdem cit. Danzii, cui titulus: *Judaei proprio gladio jugulati*, in *Thesaur. Dissertt. theologico-philolog.* tom. 1, pag. 779, Amst. 1701; tum Pauli Slevogti, *De Morbis et doloribus Messiae*, ad cap. LIII Isaiae, ibid. pag. 774.

(2) Καὶ γὰρ τὰ περὶ ἐμοῦ τέλος ἔχει, id est, *Etenim ea, quae sunt de me, finem habent*, et attulerat illud Isaiae LIII, 11: *Et cum iniquis deputatus est.*

(3) Ut autem pateat, quo devenerint biblici rationalistae circa scriptorum sacrorum inspirationem, juvat animadvertere, quod Gesenius opponat, Marcum haec verba prophetae, tamquam de Christo dicta, non ponere in ore Christi, sed afferre quasi *ex se* in alia occasione, XV, 28. Quasi nempe Marcus non potuerit etiam ex se illa afferre, quae prius Christus ipse attulit.

numerat, quae de sua passione agebant, ideoque tam certe hoc est messianum, quam certum est Dominum Nostrum veritatem scire potuisse ac dicere voluisse. Nec improbabiliter asserueris, Christum, cum dicit *secundum Scripturas* se pati ac mori debere, praesertim hunc locum innuere. Nam et adversarii concedunt, de patiente ac poenas luente Messia doctrinam, si alicubi in V. T. habetur, hoc loco contineri. 3. Philippus, Act. VIII, 33-35, quum interrogaret Eunuchus de sensu hujus prophetiae, de Christo eam explicat, ac totam instructionem suam super illam extruit. 4. Apostolus Petrus verbatim loca praecipua hujus vaticinii de morte expiatoria Christi affert (1), quod et alii scriptores N. T. passim praestant (2); inserviebat enim hic textus themati apostolicae relationi de morte Christi (3). 5. Id postulant characteres subjecti ejusdem vaticinii, qui nemini nisi Messiae personae convenire possunt, cujusmodi ex. gr. est expiatoria ipsius mors, et redemptio, quam propheta tamquam effectum et fructum passionis Messiae exhibet, et quidem passionis hujus circumstantias describens sub forma sacrificii (4). Subjectum prophetiae vice nostra infirmitates suas suscipit *libere* (v. 10); aliena peccata *innocens* perfert (v. 4-6, 9); passione sua evadit *efficiens* seu *meritoria causa* justitiae populi (v. 11); *tacitus* item ac *patiens* ejusmodi dolores tolerat, nec in amaritudinem contra auctores dolorum suorum exurgit (v. 7.). Quae qui-

(1) Cfr. 1 Pet. II, 21-25, et 1 Pet. I, 19.

(2) Cfr. Marc. IX, 11; Rom. IV, 23; 1 Cor. XV, 3; II Cor. V, 21; 1 Joan. III, 5, in quibus omnibus locis aperta fit allusio ad cap. LIII Isaiae. Adeo enim hoc ipsis et lectoribus suis notum erat, ut illud vel innuisse ipsis satis fuerit.

(3) Quod tandem Gesenius ipse non sibi constans alibi fatetur, scribens: « Plurimi hebraei lectores, ideis de sacrificiis et substitutionibus assueti, necessario ita hunc locum (cap. LIII Is.) intelligebant, nec dubium est, apostolicum conceptum de morte expiatoria Christi praesertim huic loco innixi ».

(4) Sic cap. LII, 15, exhibet vocem יַזֶּה, *asperget*, et LIII, 10, אָשָׁם *delictum*, seu victimam expiationis pro delicto. Cfr. C. B. Winer, *Lexicon Hebr.* Lips. 1828, ad voces אָשָׁם et נָזָה

dem notae tales sunt, ut neque coetui prophetarum, multo minus judaicae integrae nationi, prout adversarii autumant, ullo modo convenire possint; ut omittam violentum omnino esse continuam allegoriam adeo protrahi, lectoribus non admonitis, et cujus nullum exemplum suppeditat hebraica litteratura; quaeque potius excluditur, eo quod huic subjecto tribuantur omnia, quae singulari individuo competunt, vocatur enim *vir*, eidemque adscribitur *anima*, et mors ac sepulchrum (1).

PROPOSITIO II.

Judicium in causa Christi Jesu a Judaeis latum, fuit iniquum in se, illegale in formis judiciariis, saevum in executione, novumque suppeditat divinae Christi missionis ac messianae ejus dignitatis argumentum

187. Haec propositio est adversus Salvador, qui, ut praemonuimus, ex Orobio praecipua sua argumenta deprompsit ad Judaeorum causam propugnandam, in judicio adversus Christum lato, nec de suo adjecit nisi fucata aliquot argumenta, ad hujusmodi paradoxum incautis facilius persuadendum. Tria igitur statuit: *primo* judicium istud aequissimum in se fuisse, eo quod judices Jesu applicaverint codicis articulos Deut. IV, 15, XIII. 1, et XVIII, 20, quibus morti addicitur quicumque ausus fuerit vel annunciare deos alienos, vel loqui ex nomine deorum alienorum; *rursum* latam in Jesum sententiam esse contendit juxta formas judiciarias tunc vigentes; *tertio* demum Judaeos ab omni saevitiae et crudelitatis nota pur-

(1) De toto hoc vaticinio cfr. Hengstenberg, *Christologia V. T.* part. 1, sect. 2, pag. 364 et seqq. Berol. 1829, ubi ipsum egregie defendit adversus omnes anti-messianos interpretes recentiores. Vid. etiam Jahn, *Appendix hermeneut*, fasc. 2, pag. 40 et seqq.

gare satagit, eam in milites refundendo, qui ex arbitrio ac praeter judicum mentem, in sententiae executione modum excesserunt (1). Tria pariter sunt propterea a nobis probanda: 1. citatos articulos ex Deuteronomio Jesum non afficere; 2. non solum neglectas, sed proculcatas prorsus fuisse in Christi causa formas judiciarias, quae tunc obtinebant; 3. demum Judaeorum proceres ac judices causam praecipuam extitisse crudelitatis, quam Christus sustinuit. Sic enim non modo adversarium pessimae causae patrocinatorem fuisse ostendemus, sed novum praeterea argumentum inde eruemus ad vindicandam Jesu Nazareno Messiae dignitatem.

188. Judicium autem istud in primis in se spectatum fuisse penitus iniquum, eo ipso evincitur, quod legis articuli ex Deuteronomio adducti casum nostrum minime spectent, nec nisi injuste Christo Jesu applicatae fuerint poenae in eis statutae. Quod ut probe intelligatur, juverit eos, prout jacent, integros praemittere, quales ab ipso adversario proferuntur. Sic igitur legitur, Deut. IV, 15: *Custodite sollicite animas vestras. Non vidistis aliquam similitudinem in die, qua locutus est vobis Dominus in Horeb de medio ignis.* Ac rursum, ibid. XIII, 1 et seqq. *Si surrexerit in medio tui prophetes, aut qui somnium vidisse se dicat, et praedixerit signum atque portentum, et evenerit quod locutus est, et dixerit tibi: eamus et sequamur deos alienos, quos ignoras, et serviamus eis, non audies verba prophetae illius aut somniatoris; quia tentat vos Dominus Deus vester . . . propheta autem ille aut fictor somniorum interficietur, quia locutus est, ut vos averteret a Domino Deo vestro.* Tum demum, ibid XVIII, 20: *Prophèta, qui arrogantia depravatus voluerit loqui*

(1) Cfr. Orobius in *Amica collat. ad Limb.* cit. in *Tertio scripto*, n. 7, et seqq. et Salvador, *Hist. des Institut. de Moïse*, tom. II, liv. IV, chap. 3, *Jugement et condamnation de Jésus.*

in nomine meo, quae ego non praecepi illi ut diceret, aut ex nomine alienorum deorum, interficietur. Ex his liquet, duo interdici, idololatriam in primo textu, polytheismum in duobus reliquis, mortique addicendum eum, qui populum judaeum ad utrumque, vel alterutrum saltem crimen pellicere ausus fuerit, et a monotheismo abducere.

189. Jam vero qua fronte quave conscientia Orobius aut Salvador affirmare audebunt, Christum Jesum ad ejusmodi crimina Judaeos propulisse, ut jure merito ei poenae in citatis articulis decretae infligi potuerint? Etenim Christus Jesus monotheismum totius doctrinae suae basin et fundamentum constituit, nec alium Deum constanter praedicavit quam Deum Abraham, Deum Isaac et Deum Jacob; ab hoc Deo se missum constanter professus est; ad ejus sincerum cultum et amorem homines perpetuo excitavit, quem eis exhibuit ut amantissimum patrem: *Haec est autem vita aeterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum,* (Joan. XVII, 3.) *Nemo bonus nisi unus Deus* (Marc. X, 18). *Unus est Pater vester, qui in coelis est* (Matth. XXIII, 9). *Spiritus est Deus; et eos, qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare* (Joan. IV, 24); aliaque ejusmodi sexcenta Christi oracula, quibus referta est evangelica historia aperte evincunt, tam longe eum fuisse ab idololatriae aut polytheismi insinuando perverso dogmate, ut nemo unquam puriorem et augustiorem de summo Numine doctrinam exhibuerit.

190. Equidem non inficior Christum Jesum semetipsum verum Dei filium praedicasse, id est, naturalem ac proprium, ejusdemque cum Patre substantiae, non autem latiori aliquo sensu; mysterium praeterea Trinitatis modo obscurius modo apertius, prout ferebat auditorum indoles, proposuisse; attamen non propterea Deum carneum praedicabat, ut perperam supponit Sal-

vador (1); multo minus inducebat aut pluralitatem deorum, aut Deum diversum ab eo, quem Judaei colebant; cum ex Christi doctrina, quam semper ecclesia catholica ab eo edocta, professa est, pluralitas personarum nulla ratione unitati divinae naturae officiat, aut summae ipsius simplicitati. Quo spectant illa Christi ipsius verba: *Ego et Pater unum sumus* (2); *Pater in me est et Ego in Patre* (3), aliaque ejusmodi, quae arcanam quidem doctrinam ipsius fuisse ostendunt, at institutioni mosaicae ac monotheismo minime adversantem. Imo nec nova Judaeis ejus doctrina videri poterat, cum in mosaicis libris et scriptis propheticis, nec pauca neque obscura occurrant pluralitatis personarum in Deo vestigia (4), praesertim vero identitatis naturae futuri Messiae cum Deo, prout constat ex omnibus illis V. T. locis, in quibus Messiae nomina divina, praedicata et officia proponuntur (5). Accedit doctrina traditionalis antiquissima Hebraeorum de Metatron et Schechina, manifestatore Dei et mediatore inter ipsum et mundum, qui cum Deo, a quo emanant, ita identificantur, ut a se invicem tamen distinguantur (6). De quibus fuse agi-

(1) « Mais Jesus, inquit loc. cit. pag. 82, en présentant des idées nouvelles, en donnant de nouvelles formes à des idées déjà répandues, parle de lui-même comme d'un Dieu; ses disciples le répètent, et la suite des événements prouve, avec la dernière évidence, qu'ils l'entendaient ainsi (audiant sociniani et rationalistae); c'était un horrible blasphème aux yeux des citoyens; la loi commande de ne s'attacher qu'à Jéhovah, l'unique; de ne croire jamais à des dieux de chair et d'os, ayant ressemblance d'homme ou de femme, » etc.

(2) Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν. Joan. x, 30.

(3) Ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ πατὴρ, κἀγὼ ἐν αὐτῷ. Ib. 38.

(4) Gen. i, 26; iii, 22; xi, 7; Ps. ii, 7; xliv, 8, 12; Ps. cix, 1; Is. vii, 14; ix, 6; xi, 2 et seqq. etc.

(5) Cfr. loci citat. tum Mich. v, 2; Dan. vii, 14, 27; Malach. iii, 1.

(6) Nonnulla testimonia hujus judaicae traditionis jam superius, cap. i, indicavimus, quibus placet ad majorem hujus oppido gravissimae quaestionis confirmationem, unum vel alterum adjicere documentum; sic in lib. *Tikkune Sohar*, apud Glaesener, *Theol. Soharica*, pag. 87, legitur: *Metatron est ipsissima Schechina, et Schechina Metatron Jehovae vocatur, quia corona est decem Sephirarum.* Paria occurrunt apud And. Danzium, in *Meuschenii N. T. ex Thalmud illustr.* pag. 733, Ed-

tur in lib. *Sohar* (1), aliisque vetustissimis Hebraeorum libris ; nunc vero apud eruditos hoc exploratum est adeo , ut in dubium revocari nequeat (2). Hinc est quod Evangelium Judaeos passim exhibeat loquentes et audientes modo de una , modo de altera Trinitatis persona tamquam de re cognita , ut Matth. I, 18, 20; Luc. I, 32, 35, et alibi passim. Christus igitur solum clarius evolvit , quod in libris legis et prophetarum velut in semine includebatur , et Judaeorum traditio antiquissima ac receptissima tenebat. Hanc suam doctrinam ingentibus , frequentissimis , quibusque obviis miraculis confirmavit, quae nec ab infensissimis quidem hostibus ejus negabantur (3). Cum igitur citati articuli Deuteronomii non decernant poenam nisi in idololatriae ac polytheismi satores , Christus vero purum monotheismum , eumque simplicissimum praedicaverit , imo tum idololatriae tum polytheismo bellum per se suosque discipulos indixerit , evidens est , eos articulos Christum nulla ratione affice-

zardi tract. *Berachot* , pag. 232. Attamen alia loca ostendunt , quod Metatron et Schechina sub alia relatione distinguebantur , et quod Metatron eatenus cum Schechina identificabatur , quatenus haec in illo se recepit , eumque personaliter repraesentabat. Ita in lib. *Eschel Abraham* , apud Danzium , op. cit. pag. 735 : *Columna medietatis est Metatron , in quo apparet Sanctus ille in Schechina sua* ; et alibi apud Sommer , pag. 36: *Deus Opt. Max. ejusque Schechina sunt intra Metatronem , quippe qui vocatur Schaddai*. Ibid. pag. 37 , R. Moses Corduero ait : שכינה חתומה בתון מטטרון : *Schechina est inclusa Metatron*. Cfr. Knorr a Rosenroth , *Kabbala denudata* , Sulzbaci 1677 , part. 1, pag. 578. , ad vocem מטטרון. Cfr. etiam Schoettgen. *De Messia* , lib. III , thes III et seqq. ubi luculentissima ex theologia veterum Judaeorum testimonia proferuntur , quibus constat juxta receptam traditionem antiquissimam Judaeos non omnino latuisse Messiae personam Deum esse , a Patre ab aeterno genitam , tum duplici constare debuisse natura in una persona , ceteraque omnia , quae de Christo Jesu docent christiani. Verum levissimus auctor , quem impugnamus , longe probabilius ejusmodi libros penitus ignorat.

(1) De hoc libro *Sohar*. vid. cit. *Kabbala denudata* , lib. IV , vol. 4.

(2) Praeter auctores cit. cfr. Hengstenberg , *Christologia V. T.* in diss. *De Divinitate Messiae in V. T.* part. 1, cap. 3, pag. 215 et seqq. Cl. Drach, *Deuxième lettre d'un rabbin converti* , Paris 1827 ; Grotius , *De verit. relig. Christ.* , lib. V.

(3) Cfr. inter ceteros impurissimus auctor libri *Toledoth Jesciù* , seu , *Generationum Jesu* , apud Wagenseilium , in opere , cui titulus : *Tela ignea satanae*.

re, nec propterea eidem applicari potuisse poenas in monotheismi violatores latas. Hinc, quod consequens est, patet, iniquum prorsus fuisse judicium, huic falsae suppositioni juxta adversarios nostros innixum, latum in causa Christi Jesu.

191. Verum et illegale praeterea fuit illud judicium in formis judiciariis. Has recenset ipsemet Salvador, easque et nos ex ipso exponemus; 1. itaque tria exigebantur tribunalia, quae in negotium aliquod, ac praesertim in reum praesumptum inquirerent; 2. accusatus detinebatur usque ad horam discussionis; nulli interea occultae aut subdolae interrogationi subjici poterat, ne innocens in mentis consternatione arma adversus se subministraret; inquisitiones circa probitatem testium illico institui debebant; 3. accusato facultas erat concedenda se ab impacta criminatione defendendi; 4. differri seu protrahi debebat sententiae executio in sequentem diem, imo usque in diem tertium; 5. suffragiorum pluralitas requirebatur ad rei condemnationem; 6. duorum magistratuum comitatus ad supplicii locum, ut reo faverent, si quid forte vel in ipsa via offerretur, quo reus absolvi posset, prout contigit in facto Susannae; 7. omnibus demum exhaustis, quae reo quoquomodo suppetias ferre possent, praesides reum exhortabantur ad proprii criminis confessionem, post quam sic eum magistratus alloquebatur: *Quid turbasti nos? Turbabit te Dominus in hac die, hac die turbaberis, non in futuro seculo.* Haec quidem Salvador, ut summam extollat judaicarum poenalium institutionum lenitatem ac moderationem in sontem (1).

192. Inquirendum jam superest, num ejusmodi lenitas ac moderatio in Christi judicio locum habuerint, seu num servatae fuerint judiciariae formae modo recensitae.

(1) Op. cit. liv. IV, chap. 2, *Administration de la justice.*

Porro ex evangelica historia, ex qua profitetur adversarius noster promere probationes suas, ne vel unam servatam fuisse constat, sed ad unam omnes prorsus proculcatas, et omnia contra ejusmodi formas gesta esse. Etenim patet ex ea, 1. neque religionis causa, nec societatis bono permotos fuisse pharisaeos ac sacerdotes ad Christum accusandum, sed ex solo livore et invidia, adeo ut vel ipsi praesidi hoc innotuerit, Matth. XXVII, 18, et alibi passim; 2. longe antequam in Christum manus injicerent, eosdem ipsius mortem ac perditionem machinatos esse, Matth. XII, 14; Marc. III, 6; Luc. VI, 11; Joan. VII. 25, et quidem *dolo*, Matth. XXVI, 4; 3. plures eidem struxisse insidias ad eum capiendum in sermone, et accusandum, Matth. XXII, 15, 23, 34; Marc. XII, 13, et alibi; 4. in conciliabulis ad hoc institutis, communi consilio ipsius mortem decrevisse, Matth. XXVI, 3, 4; Joan. XI, 47 et seqq. 5. corrupisse pecunia ipsius discipulum, ut eum proderet, Matth. XXVI, 15, et alibi; 6. vix capto Jesu, inter se consuluisse seniores circa modum, quo possent eum morti addicere, Matth. XXVII, 1; 7. ipsius judices fuisse ejusdem acerrimos hostes et accusatores, Joan. XVIII, 13 et seqq. 8. omnia tumultuarie gesta esse intra paucarum horarum spatium, id est, intra mediam circiter noctem et mane subsequens, ibid.; religionem non fuisse nisi praetextum seu pallium, quo se tegerent; ceterum eos Christum apud praesidem accusasse tamquam malefactorem; ibid. 30, postea vero de crimine religionis, Joan. XIX, 7, ac demum de crimine politico, ibid. 12, at absque testibus; 9. vim minis et clamoribus praesidi intulisse, ut ab ipso quoquomodo extorquerent mortis sententiam, ibid. Jam vero nunc scisscitamur ab adversario, an in his omnibus vestigium reperiat illarum judicialium formarum, quas ipse tam ambitioso apparatu ac verborum lenocinio recensuit et exposuit; an non potius contrarium deprehendat plane

iniisse viam pharisaeos aliosque Judaeorum primores in Christi causa, omnesque juris formas posthabuisse et conculcasse? Patet igitur, non solum in se iniquum, sed illegale praeterea in formis judiciariis, ab adversario ipso expositis fuisse judicium in causa Christi institutum.

193. Reliquum est, ut crudele demum in executione ejusmodi judicium fuisse evincamus; quod operosum profecto non est, si attendamus ad singula Christi passionis adjuncta. Ex his enim deprehendimus, non solum milites et carnifices ex arbitrio sese gessisse in illusionibus et cruciatibus, quos ipsi Christo intulerunt, sed insuper ipsos pharisaeos et sacerdotes immanem qua agebantur, rabiem exeruisse. Nam. 1. ipsis nulla cura fuit de alapa Christo contra omne fas ac jus a ministro impacta, Joan. XVIII, 22 et seqq. 2. Totam noctem Jesum dimiserunt ministrorum insolentiae ac voluntati, qui, ut heris suis gratificarentur, indigna quaeque in Christum excogitarunt ac moliti sunt, secus ac leges postularent, Luc. XXII, 63 et seqq. 3. Iidem Pontifices supplicium crucis adversus Jesum a Pilato petierunt, Joan. XIX, 6, 15. 4. Principes sacerdotum cum scribis et senioribus Jesu jam supplicio affecto insultabant ac illudebant, eumque amarissime deridebant, Matth. XXVII, 41; Luc. XXIII; 35; quae omnia si saevam crudelitatem non sapiunt, quid tandem immanitatem sapiat, me plane ignorare profiteor. Etenim aemulo morienti, et animam inter acerbissimos cruciatus agenti, dicteriis, ironiis, subsannationibus insultare, extremum crudelitatis argumentum apud gentes omnes, non modo cultiores, verum etiam barbaras semper habitum est. Concludendum propterea, judicium in causa Christi Jesu et iniquum in se, et illegale in suis formis ac crudele in executione fuisse, prout probandum assumpsimus.

194. Novum vero jam inde exurgere argumentum pro divina Christi missione ac messiana ipsius dignitate, con-

stat ex eo, quod adimpleta fuerint vaticinia, quibus antiqui vates ejusmodi necem Messiae inferendam praedixerant, Ps. XXI, 17; LXVIII; Dan. IX, 26; Zachar. XII, 10; prout pariter adimpletae sunt saepius iteratae praedictiones Christi ipsius, qui distincte adjuncta singula suae passionis jampridem patefecerat, Matth. XVI, 21 et seqq.; XVII, 21, 22; XX, 18; Marc. IX, 30; X, 33; Luc. IX, 44, XVIII, 31. Hinc, quod consequens est, Judaeorum reprobatio ac per orbem dispersio ut poena reprobati Messiae, Luc. XXI, 24, spectari unice debent. Cujus quidem miserandae captivitatis, per XVIII secula perdurantis, testes nos ipsi sumus; ac ita sanguis interfecti Servatoris in eorum, qui illum interfecerunt, caput recidit, ut sibi ipsi, Matth. XXVII, 25, fuerant imprecati.

DIFFICULTATES

195. I. Obj. 1. Quamdiu Jesus intra praestitutos sibi limites se continuit publici depravatorum morum censoris, a nemine molestiam sustinuit; cum vero hos praetergressus est, tum quoad religionem tum quoad quietem publicam, legum severitatem experiri debuit. 2. Etenim ipse coepit de se tamquam de Deo loqui; ejus discipuli eadem repetunt, ac rerum exitus evidenter ostendit, sic eos sensisse. Jam vero Judaeorum lex morti addicebat eum, qui novitatem in hoc articulo machinatus esset. Sane, cum quadam die dixisset Jesus: *Ego de caelo descendi*, murmurabant Judaei de illo, et dicebant: *Nonne hic est Jesus filius Joseph, cujus nos novimus patrem et matrem? Quomodo ergo dicit hic: quia de coelo discendi* (Joan. VI, 41)? Cum iterum, de se loquens, dixisset: *Ego et Pater unum sumus, sustulerunt lapides Judaei, ut lapidarent eum*, addentes; *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia; et quia tu, homo cum sis, facis te ipsum*

Deum (ib. X, a v. 30 ad 33), atque hoc quidem ex legis praescripto. 3. Si enim se prophetam tantum aut inspiratum exhibuisset, omnes eum suspexissent, prout jus publicum ferebat (1). Ergo.

196. Resp. Ad 1. *N.* Imo haec princeps causa extitit, ob quam in ipsum scribae ac pharisaei commoti sunt, ac pessime ab ipsis Jesus exceptus est. Invidia enim ac superbia tumidi, statim ab ejus praedicationis initio, coeperunt in singula ejus dicta et facta inquirere, ut, si possent, eum perderent; atque in hoc iniquo consilio eo magis confirmabantur, quo Christi fama in dies augebatur, et quo ipse eorum vitia liberius increpabat. Cfr. Matth. IX, 11 et 34; XII, 2 et 10; XXI, 46; Marc. III, 6; XII, 12, et alibi passim. Quod tamen adversarius dissimulat, atque alto silentio premit.

197. Ad 2. *D.* Id est, coepit de se tamquam de Dei Filio loqui, *C.* de se tamquam de Deo diverso ab eo, a quo missus fuerat *N.* Nam Christus, ita exposcente ipsa rei natura et ordine, coepit miraculis divinam suam missionem ostendere, deinde suam a Patre originem declarare, et communem cum Patre, a quo missus erat naturam. Non autem ejusmodi doctrinam illico ut impiam ac Mosaicis institutionibus contrariam respuere debuissent Judaei, sed expendere motiva, quibus Jesus suam divinam missionem confirmabat; deinde prona aure debuissent doctrinam ejus excipere, eamque, animo anticipatis judiciis vacuo, cum iis conferre, quae de proprietatibus ac natura futuri Messiae non obscure tum Moyses tum prophetae in suis scriptis tradiderunt, et quae Judaeorum recepta traditio ferebat. Hoc sane non pauci neque obscuri nominis homines praestiterunt, Jaïrus, Nicodemus, Zachaeus, Lazarus, Joseph Arimathensis, multi ex principibus viris ac sacerdotali ordine, Joan. XII, 42; Act. VI, 7.

(1) Op. et loc. cit. cap. IV, pag. 83 et seq.

198. Atque hinc responsio patet ad ea, quae Salvador adjecit de Lege Mosaica morti addicente eum, qui novitatem circa hunc articulum machinatus esset; ex dictis enim constat, Christum monotheismum constanter praedicasse, damnasse praeterea polytheismum atque idololatriam, prout ecclesia catholica juxta Christi doctrinam monotheismum praedicat ac respuit polytheismum et idololatriam, etsi dogmata Trinitatis et Incarnationis profiteatur; ex quo patet, ejusmodi articulos apte simul consistere posse, nec unum alteri adversari. Quod si Judaei ad haec non attendentes praecipiti judicio in Christum talia docentem exarserunt, ipsi viderint; ipsi soli extiterunt causa patrati deicidii, cujus adhuc poenas luunt. Debuissent enim omnia accurate perpendere atque examinare, quae supra rationis captum credenda ipsis proponebantur; debuissent saltem suspicari, arcanum aliquod sub tali doctrina latere.

199. Ad 3. Resp. 1. *Trans.* Compertum siquidem est, ex Judaeorum historia ut suo loco ostendimus, vix aliquem inter ipsos extitisse prophetam, quem persecuti non fuerint nec morti tradiderint; eosque eadem ratione statim excepisse Christum ipso suae praedicationis exordio, nuper vidimus. Nec aliter scribae, pharisaei ac sacerdotes exceperunt Joannem Baptistam, etsi ut prophetam tantum ac praecursorem Christi se patefecerit, Matth. XI, 18; XXI, 25 et seqq. Luc. VII, 30 et 33.

200. Resp. 2. *D.* Si talis fuisset ipsius missio, *Tr.* si longe sublimior *N.* Tenebatur enim Jesus ea patefacere, ad quae missus erat, ad complendam nempe Legem mosaicam in iis, quae portendebat de futuro Messia, ad ingerendam augustiorem de Deo ideam, ad ferventiorem in eum excitandum amorem, ad praebenda validissima motiva detestationis peccatorum, cujusmodi habentur in mysteriis Trinitatis, Incarnationis ac Redemptionis, ad extendendum et amplificandum Dei cul-

tum apud universas gentes ; aliaque ejusmodi , quae expendere adversarius neglexit.

201. II. Obj. Saltem ut in perturbatorem quietis publicae in Jesum animadvertere Judaei eorumque magistratus jure potuerunt. 1. Ipse enim dissensiones in populo serebat , Joan. VII, 43; Luc. XXIII, 5. 2. Plures homines perditae vitae eum sequebantur , Matth. IX, 10; Marc. II, 15; Luc. XV, 1, quos ipse quidem ad bonam frugem adducere contendebat ; sed qui timores ingerebant concilio nationali. 3. Concionibus suis eo magis Jesus ejusmodi homines fovebat , quod anathemata in divites injiceret Matth. XXIII, 13 et seqq. 4. In ejusmodi porro rerum statu consilium deliberat ; nonnulli censent , ipsum ceu insanum spectandum , Joan. X, 20; alii dicunt , eum turbas seducere , Joan. VII, 12 ; Caiphas , Summus sacerdos , ad quem ex officio spectabat Legis litteram tueri , animadvertit ejusmodi dissidia motivum Romanis praebitura Judaeam opprimendi , ac totius gentis bonum unius hominis bono esse praeferendum ; quare se ipsum ejus accusatorem constituit , Joan. XI, 47 et 50. 5. Huic tamen *judicio comprehensionis* aliud praecesserat *admonitionis* , Luc. XX, 1 et seqq. Joan. VII, 38; Matth. XXI, 21, cum sibi arrogasset auctoritatem juri communi contrariam. 6. Duplicis propterea criminis incusatus est , religiosi ac politici , atque ob utrumque damnatus (1). Ergo.

202. Resp. *Neg. ant.* Ad 1. prob. *N.* Sed cum ageretur de homine extraordinario , cujus fama longe lateque diffundebatur ob tot praesertim prodigia quae patrabat , in ejusmodi casu , ut fit , de eo diversa ratione opinabantur Judaei ac disserebant ob contemptum potissime et odium , quod adversus Jesum ostendebant sacerdotum principes et pharisaei , quorum hypocrisis de-

(1) Ibid. pag. 84 et seq.

tegebatur. Ejusmodi autem dissensiones nullo modo afficiebant publicam quietem, ut ex loco citato s. Joannis evidens est.

203. Ad 2. *Neg.* ejusmodi homines, qui Christum interdum sequebantur, timorem injecisse concilio nationali, ut mentitur adversarius; siquidem hujus concepti timoris nullum extat in historia evangelica vestigium. Sed, cum repellerentur a tumidis pharisaeis, qui in se confidebant tanquam justi, ac despectui haberentur, benigne excipiebantur a Christo Jesu, qui in eis totidem infirmos spectabat, qui sanatione indigebant, totidem oves deperditas, quas ad ovile reducebat, totidem filios, quos ut pater amantissimus solabatur; prout parabolae ipsae declarant ab Jesu prolatae, occasione querelarum, quas superbi pharisaei movebant, benignam ac mitem ejus agendi rationem carpentes. Sane non magistratus, sed pharisaei querebantur de Christo, quod virtutem amabilem prae se ferret, non autem rudem, qualem ipsi ostentabant (1). Ceterum Christus constanter obedientiam legitimae auctoritati ipsis inculcabat, Matth. XXIII, ac humilitatem, patientiam, ceterasque virtutes, quae non minus verum Dei cultorem, quam optimum civem constituunt (2).

204. Ad 3. *N.* Sed anathemata, ad quae adversarius provocat, Matth. XXIII, 13, non in divites, sed in scribas et pharisaeos protulit, qui abutentes favore quo apud plebem fruebantur, fucata exterioris austeritatis specie eamdem ad extremam perniciem ducebant. Quod si alicubi in divites aliquot avaros invehitur, cum aliis comiter agit, eorumque fidem extollit atque commendat,

(1) Cfr. Matth. XVII, 12 et seqq. Luc. XV; XVIII, 9 et seqq.

(2) Matth. XI, 29; v. VI. VII. etc. Cfr. Bossuet, *Politique tirée des propres paroles de l'Écriture S.* liv. I; art. 6, *De l'amour de la patrie*, II. propos: *J. C. établit par sa doctrine et par ses exemples l'amour que les citoyens doivent avoir pour leur patrie. OEuvres*, etc. tom. VIII, pag. 346 ei suiv. édit. de Liége 1767.

Matth. VIII, a v. 5 ad 13; Luc. VII, 1 et seqq. XIX, a v. 2 ad 10; Joan. III, a v. 1 ad 21, IV, 46 et seqq. ac alibi. Propterea non *conditionem*, sed *mores* carpit; uti longe acrius praestiterunt antiqui prophetae, Is. V, 8; XXXII, 9; Jerem. XV, 13; Amos VI, 1: VIII, 4; Hab. II, 5, etc.

205. Ad 4. *N.* Nam non his de causis concilium deliberat; sed quia Christus Lazarum e mortuis excitarat, multique propterea in eum crederent. Simul ac enim ad pharisaeorum et pontificum notitiam pervenit ejusmodi prodigium, confestim concilio coacto dixerunt, Joan. XI, 47: *Quid facimus, quia hic homo multa signa facit.* En veram causam, propter quam pharisaei decreverunt ejus mortem. Falsa igitur est adversarii assertio; sed falsa praeterea sunt, quae huic intexuit; nempe in concilio, ut ipse insinuat, aliquos Jesum ut insanum traduxisse, aliosque dixisse, ipsum turbas seducere. Haec enim nonnulli tantum de turba in diversis plane rerum adjunctis protulerunt, Joan. X, 20; VII, 12.

206. Sed falsum insuper est, Caipham ab ejusmodi dissidiis adductum fuisse, ut se Jesu accusatorem constitueret. Etenim loco cit. nec verbum de dissensionibus est aut de periculo inde toti genti Judaeorum imminente; sed cum pharisaei ac sacerdotes dixissent: *Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum; et venient Romani, et tollent nostrum locum et gentem*, Joan. XI, 48, Caiphas in horum dictorum confirmationem addidit: *Vos nescitis quidquam, nec cogitatis, quia expedit vobis, ut unus moriatur homo pro populo, et non tota gens pereat*, ibid. 49 et 50. Quibus verbis, etsi ipse id nec sciret nec suspicaretur, Caiphas prophetiam edidit, sed contrario omnino sensu ab eo, quo ipse verba protulerat, ut patefecit eventus. Quare non se Christi accusatorem constituit, ut autumat Salvador, sed auctorem praecipuum se constituit interfectionis Christi. Ete-

nim *ab illo die*, ut addit s. Joannes, *cogitaverunt ut interficerent eum* ibid. 53. Itaque adversarii nostri assertio est mendaciorum ac falsitatum congeries, quae malae causae patrocinatorem pessimum patefacit.

207. Ad 5. *N.* Neutrum enim judicium institutum fuit, *capturae* scilicet et *admonitionis*. Non prius, quia, ut patet ex dictis, actum haud est in illo concilio de quopiam judicio, sed de conspiratione in Christum-Jesum ob tot signa quae patrabat, in qua sacerdotes illi malignitati, invidiae et odio inveterato, quo adversus Jesum exaestuabant, culmen posuerunt, Joan. XII, 10 et 19; eo magis, quod *concilium fecerunt, ut Jesum dolo tenerent et occiderent*, Matth. XXVI, 4; Marc. XIV, 1. Improba plane malitia et nequitia, qua sibi non minus quam universae genti extremam perniciem conscíverunt! Sed neque judicium *admonitionis* praecessit; nam, Luc. XX, 1, perhibentur principes sacerdotum et scribae cum senioribus a Jesu sciscitantes, unde acceperit potestatem docendi et ea patrandi quae faciebat, seu argumenta suae missionis; quos Christus ad silentium adegit proposita quaestione de missione Joannis Baptistae. Verum neque ibi neque alibi uspiam ullius admonitionis occurrit mentio. In aliis vero locis ab adversario adductis, agitur de potestate miraculorum edendorum, quam sibi Christus attribuit; ac in se credentibus promittit in aliis prorsus temporis, loci ac personarum adjunctis; haec cum judicio, quod vocatur *admonitionis*, quid tandem commune habeant, plane non video.

208. Ad 6. *D.* Accusatus absque tabulis ac testibus, *C.* damnatus *N.* Utroque hoc crimine tamquam praetextu ac pallio usi sunt pharisaei ac sacerdotes ad juridice cohonestandum finem, quem sibi proposuerant, ut patet ex toto processu. Attamen non sibi constiterunt; nam prius accusárunt Jesum de crimine politico; quam quidem deinceps accusationem deserentes, intentarunt accu-

sationem de crimine religioso ; verum et hanc pariter dimittentes iterum redierunt ad crimen politicum Joan. XVIII, XIX. Princeps autem sacerdotum in privato conventu non criminis politici , sed criminis tantum religiosi reum esse Jesum declaravit , Matth. XXVI, 65. Ob neutrum tamen crimen damnatus est ; non quidem ob crimen religionis ; quod parvipendit Pilatus ; non ob crimen politicum , a quo innocens iterum iterumque declaratus est ab eo , ad quem spectabat de tali crimine cognoscere , nempe a provinciae praeside , qui nonnisi clamoribus , minis , tumultu Judaeorum perterritus eorum cessit voluntati , sic Deo providente , ut Christi accusatorum et hostium livor , malitia et hypocrisis in propatulo ponerentur (1).

209. III. Obj. 1. Sacerdotes et seniores se ad supplicii locum contulerunt ; quoniam vero sententia huic facto innitebatur , quod nempe Jesus illegaliter sibi titulum Filii Dei , imo et Dei ipsius arrogasset , sic ipsum interpellabant : *Alios salvos fecit , se ipsum non potest salvum facere ; si Rex Israël est , descendat nunc de cruce , et credimus ei ; confidit in Deo , liberet nunc , si vult , eum ; dixit enim : quia Filius Dei sum* (Matth. XXVII, 42). Juxta evangelistam haec verba prae se ferebant illusionem et contemptum ; ast personarum , quae illa proferebant , natura , dignitas , aetas , ordo , quem in Christi judicio secuti fuerant , evincunt bonam ipsorum fidem. 2. Miraculum ea ipsa hora nonne deci-

(1) Cfr. Jahn , *Archaeol. biblica* , § 246 ; ubi et ipse ostendit , quae Thalmudici in Sanhedrin IV statuunt circa judiciorum tempus, formam,etc. omnia in tumultuario de Iesu judiejo neglecta fuisse. Sed juvat percurrere conditiones et formas judiciales (*procedturam* nunc vulgo nominant), quas circa testes et rationem judicandi in foro judaico exhibet Sanhedrin tam in judiciis pecuniariis quam in judiciis capitalibus cap. 4 et 5 , easque comparare cum historia evangelica , ut evidenter omnibus constet , eas in judicio Iesu non solum neglectas , sed plane conculcatas fuisse. Extat porro tractatus de Synedriis in *Thesauro* Ugolini , tom. XXV , capp. citt. pag. 98 et seqq.

sivum fuisset (1)? 3. Non proprie Judaei, sed vaticinia Christum interfecerunt; Jesus saepe praedixerat mortem suam; hinc, sive Judaei eum interfecissent sive non, semper deicidae fuissent. Etenim eum occidendo fuissent deicidae, ut patet; non interficiendo tanto magis deicidae fuissent, falsitatis arguendo ipsius vaticinia (2). Ergo.

210. Resp. Ad 1. *Neg.* Christi damnationem huic facto inniti; vidimus enim, Pilatum nullam rationem hujus impacti criminis habuisse, Sacerdotes vero et pharisaei, longe ante Christi confessionem de filiatione sua divina decreverant ipsius mortem; ergo Christi declaratio qua se Filium Dei profitebatur, non fuit nisi praetextus, ut saepe monuimus, quo ipsi usi sunt ad Christum sub specie legali condemnandum. Ex his recte colligitur, in verbis relatis veram subsannationem, irrisionem, ironiam denique amarulentam contineri, quam et factis ostenderunt, *moventes capita sua*, et *dicentes ad alterutrum*, *cum scribis*: *Alios salvos fecit*, etc. In quo concordes sunt tres evangelistae, qui sacerdotum verba referunt, Marc. XV. 29-31; Luc. XXIII, 35; Matth. XXVII, 39-41; quos propterea si adversarius adducit pro se, debet pariter recipere testantes contra se. Adde et in hac agendi et loquendi ratione, etsi non adverterint, ad verbum omnino eos adimplevisse prophetiam, quam longe ante protulerat David, Ps. XXI, 8 et 9. Quid propterea contra facta possunt conjecturae ex dignitate, gradu etc. deductae, cum cupiditate obcaecati hi Christi hostes omnes fines transilierint, ut patet ex tota serie rerum gestarum?

211. Ad 2. Resp. 1. *Tr.* Quos enim cetera miracula non moverunt, neque aliud mortis tempore patratum pervicaces atque in sententia sua obfirmatos profecto movisset. Resp. 2. Nec defuisse ejusmodi miracula, quae

(1) Salvador, ib. pag. 87 et seq. (2) Ib. pag. 85. *note*

Christi mortem aut comitata sunt aut subsecuta, solis videlicet obtenebrationem, terrae concussionem, veli discissionem, Matth. XXVII, 45, 51 seqq.; Marc. XV, 33, 38: Luc. XXIII, 44, 45; denique, quod caput est, gloriosam Christi a mortuis resurrectionem post triduum, de qua suo loco egimus (1).

212. Ad 4. Resp. Dedecere ejusmodi argutiam in re tanti momenti, eamque non prodere nisi stultitiam eorum incredulorum, qui se philosophos jactant. Vaticinia enim logice, ut aiunt, sive ordine seu ratione subsequuntur liberam hominum deliberationem, ut suo loco monuimus (2), quae ordine ac ratione anterior est ipsa praevisione, cujus objectum est, ac proinde praedictione. Adeo miseri sunt increduli, dum adversus religionem christianam pugnant! Ut enim ex hucusque disputatis compertum fit, eo adiguntur, ut vel aperte mentiantur, vel veris falsa commisceant, vel denique ad scurrilia descendant (3).

CONCLUSIO

213. Quae cum ita se habeant, juverit paucis perstringere, quae fusiori calamo tum adversus Judaeos tum adversus biblicos et incredulos prosecuti sumus, ut argumentorum nexus appareat, ex quo exurgit instituta demonstratio de adventu ac persona Messiae.

214. Ex dictis igitur certum est, 1. Messiam aliquem vel ab ipso mundi exordio humano generi a Deo fuisse promissum; Dei promissiones successu temporis ita fuisse saepius iteratas; ut, quo magis promissionum implendarum tempus instabat, eo illustriores fuerint; fi-

(1) Tract. *de Vera relig.* part. 1, n. [illegible] et seqq.

(2) Tract. *de Deo*, n. [illegible] et [illegible].

(3) Cfr. Opuscula [illegible] sunt ac- [illegible] num: *Caïphe et Pilate*, *Réfutation du chapitre de M. Salvador*, intitulé: *Jugement et condamnation de Jésus*, par M. Dupin aîné, Paris [illegible].

dem in venturum hunc Liberatorem quavis aetate plus minus viguisse apud omnes gentes, praesertim vero apud Israëliticum populum, quem Deus constituit harum promissionum depositarium atque custodem. Certum est 2. promissi hujus Messiae determinata esse in Scripturis munia et characteres, atque adeo epocham ipsam adventus ejus, ita ut retardari non posset. 3. Messiam propterea hunc peculiare esse determinatumque individuum. 4. Elapsas esse epochas omnes promissi Messiae, completaque omnia, quae ab eodem gerenda erant; neque haec suo tempore praestitisse nisi unum Jesum Nazarenum, in quem omnia quadrant prophetarum vaticinia, epochae, characteres et cetera, quae aut praecedere aut comitari aut subsequi adventum Messiae debebant, et in eo complenda erant; ideoque certum est 5. Messiam advenisse, neque hunc alium esse aut esse posse nisi Jesum, prout nobis demoustrandum proposuimus.

215. Ex his autem non modo adversus Hebraeos colligitur, inani ipsos ac fallaci prorsus spe duci, dum adhuc praestolantur venturum eum, qui jamdiu venit, verum etiam eo adductos esse, ut absoluta impotentia detineantur ostendendi alium quempiam praeter Jesum esse Messiam. Ejus enim naturae sunt pleraque vaticinia, quae Messiam praenunciant, ut non nisi semel compleri potuerint. Eum in censum veniunt, quae epocham determinant sub finem judaicae reipublicae, stantibus adhuc et paulo post evertendis urbe ac templo; quae dispersionem Judaeorum et vocationem gentium, mosaici pacti abolitionem, novique foederis pangendi ac novi cultus suffectionem portendunt. Alia praeterea vaticinia reperiuntur, quae, si simul sumas, ita tali individuo adnexa sunt, ut alii convenire nequeant; cujusmodi sunt characteres, quos vocant personales, circa originem, nativitatem, vitae rationem, passionem, violentam necem sustinendam, gloriam inde subseculturam, una cum consectariis, quae ab

iis dependent. Alia denique habentur vaticinia, quae, spectatis politicis rerum eventibus, impossibile efficitur Judaeis ostendere, in alio quopiam jam adimpleta esse, seu unquam adimplenda. Nam ex omnium veterum consensu, juxta prophetias ex tribu Juda ac praecise ex familia David descendere debet seu nasci promissus Messias; jam vero ita omnem censum tribuum et familiarum post universalem dispersionem Judaei amiserunt, atque ita tribus omnes ac familiae permixtae sunt, ut omnino nequeant determinare ad quamnam tribum, multo minus ad quam familiam quispiam pertineat. Posteri autem David a Romanis ita omnes sunt deleti, ut nemo superstes manserit (1). Patet proinde, non solum nullam superesse posse Judaeis spem futuri Messiae, sed omnem iis ademptam ac praeclusam viam esse ad alium praeter Jesum Nazarenum agnoscendum.

216. Atque hinc novum exurgit pro veritate religionis christianae ejusque divina origine argumentum. Si quis enim secum animo reputet admirabilem plane divinae providentiae dispositionem erga singularem hunc populum, factorum seriem ac vicissitudines, quas eadem gens subiit sive ante sive post Christi adventum, easque comparet cum vaticiniis, in quibus haec omnia praenunciata sunt, non poterit non agnoscere ac deprehendere tum vim divinae praescientiae tum ceteros characteres divinae ac supernaturalis revelationis.

(1) Cfr. W. Schikardi, *Jus regium Judaeor.* problema xx, apud Ugolini, in *Thesauro*, pag. 794.

TRACTATUS

DE INCARNATIONE

PARS POSTERIOR

ADVERSUS HAERETICOS

217. Christologia christianorum, ut vocant, complectitur germanam Dominicae Incarnationis mysterii doctrinam, quam veteres passim οἰκονομίαν, *oeconomiam* aut *dispensationem* nominant. Definiri autem solet Incarnatio: *assumptio naturae humanae a Verbo divino, facta in unitate personae, ad humanum genus redimendum.* Christus vero est ipsum Dei Verbum homo factum.

218. Ex qua definitione deprehendimus ad adstruendam plenam Dominicae Incarnationis doctrinam a nobis exigi, ut vindicemus 1. in Christo naturam divinam; 2. naturam humanam; 3. unitionem seu unionem ambarum naturarum in una Divini Verbi persona; 4. integritatem utriusque naturae per unionem; 5. utriusque pariter naturae operationem et voluntatem; 6. idiomatum, ut vocant, communionem, theandricas actiones ex hypostatica conjunctione provenientes et adorationem Christo debitam; 7. Christi titulos, munia et excellentiam; 8. meritum actionum Christi; 9. exhibitam ab eo satisfactionem pro peccatis nostris et redemptionem.

219. In his igitur singillatim enucleandis catholicae doctrinae capitibus cum consectariis ab iisdem profluentibus atque iis adnexis operam nostram impendemus; recensentes haereticos tum antiquos tum recentiores, qui catholicam doctrinam subruere aut quoquo modo labefactare adnisi sunt, quin etiam, eos qui a recto tramite deflexerunt.

CAPUT I.

DE DIVINA CHRISTI NATURA

220. Directe impetunt divinam Christi naturam socciniani, haeresim renovantes jamdiu protritam photinianorum, Pauli Samosateni aliorumque obscuriorum sectariorum (1). Socinianos cum suis surculis plerique protestantes recentiores sequuntur, ex quibus orti sunt rationalistae, qui impietate omnes praedecessores haereticos facile superant, ita ut cum ipsis vix comparari possint. Ex istorum sensu et sententia Christus conferri debet cum Pythagora, Socrate, Platone, Zenone, Seneca, Marco Aurelio aliisque antiquitatis philosophis graecis atque latinis, aut etiam cum orientalibus, Zoroastro, Confucio atque Mahomete, quos, ut ipsi autumant, Deus excitavit, ut dictis factisque populares suos edocerent, vel etiam institutis politicis et religiosis ad posteros transmissis a vitiis pravisque moribus arcerent (2). Nervos proinde omnes in hoc praecipuo christianae seu catholicae religionis dogmate adstruendo intendere debemus.

221. Quum vero satis prolixe egerimus de divinitate Verbi in Tract. de Trinitate Adversus arianos, hoc ipso ostendimus, saltem indirecte, divinitatem Christi, quae

(1) Cfr. Petavius, *de Incarn.* cap. 2 et 3. Ex censu tamen haereticorum, qui inficiati sunt divini Verbi Incarnationem juxta Petavium, subducendi sunt nazaraei, prout ostendimus in tract. *De SS. Trinit.* num. 218 et seqq.

(2) Ita aperte Wegscheider, § 120, *a*. Nec aliter sentit Baür, ut patet ex ejus systemate, de quo diximus in tract. *De Deo creatore*, part. III, num. 491, not. 1. Sic pariter Richter, *Das Christenthum v. d. ältesten Religionen des Orients*: seu *Christianismus ex antiquissimis religionibus Orientis*. Lips. 1819, et Carol. Hase, profess. Jenens. qui in op. *Das Leben Jesu*, etc. seu *Vita Jesu*. Lips. 1829. scribit: « Jesus homo Dei, non per mirabilem divinae in humanam naturam ingressum sed per perfectam humanae naturae eruditionem, quippe quae hominem divinum reddidit. Jesus itaque Dei Filius per apotheosim, non per incarnationem ». Deinde subdit nullam Christum duxisse uxorem, quod nullam invenerit dignam se. Ita progrediuntur protestantes.

ab illa pendet. Ut igitur omnes probationes illuc productas cum ex Scriptura, tum ex constanti ecclesiae sensu traditione et doctrina ad rem praesentem transferamus, satis nobis hic erit evincere, Verbum illud ipsum, quod Deum Deique Filium seu secundam Sanctissimae Trinitatis personam, consubstantialem Patri esse demonstravimus, idem esse ac Christum seu Verbum humana carne indutum, id est, humanae naturae hypostatice conjunctum. Hoc autem tum ex Sacris Litteris tum ex perpetua traditione et ecclesiae doctrina adstruemus, alias praeterea adjicientes probationes ad divinitatem Christi directe magis magisque confirmandam. Quae omnia generali sequenti propositione complectimur.

PROPOSITIO

Vera et proprie dicta divinitas seu natura divine in Christo Jesu agnoscenda est et profitenda

222. De fide est haec propositio, prout constat ex perpetua ecclesiae doctrina et professione in symbolis expressa. Addidimus autem, *veram et proprie dictam divinitatem* seu naturam divinam in Christo esse agnoscendam, ad omne effugium praecludendum adversariis nostris, qui divinitatem lato sensu acceptam in Christo ultro admittunt et agnoscunt.

223. Ita vero ex praemissis enunciatam veritatem ostendimus: Verbum, de quo loquitur Joannes initio Evangelii sui, verus Deus est, omniumque rerum conditor ac Patri coaeternus; atqui hoc Evangelii Joannis initium: *In principio erat Verbum*, etc. nequit ad alium quam ad Christum referri; ergo ex Joanne vera et proprie dicta divinitas, seu natura divina in Christo est agnoscenda. Jam vero minor propositi syllogismi neque ab adversariis ipsis in dubium vocatur, cum de hoc ipso

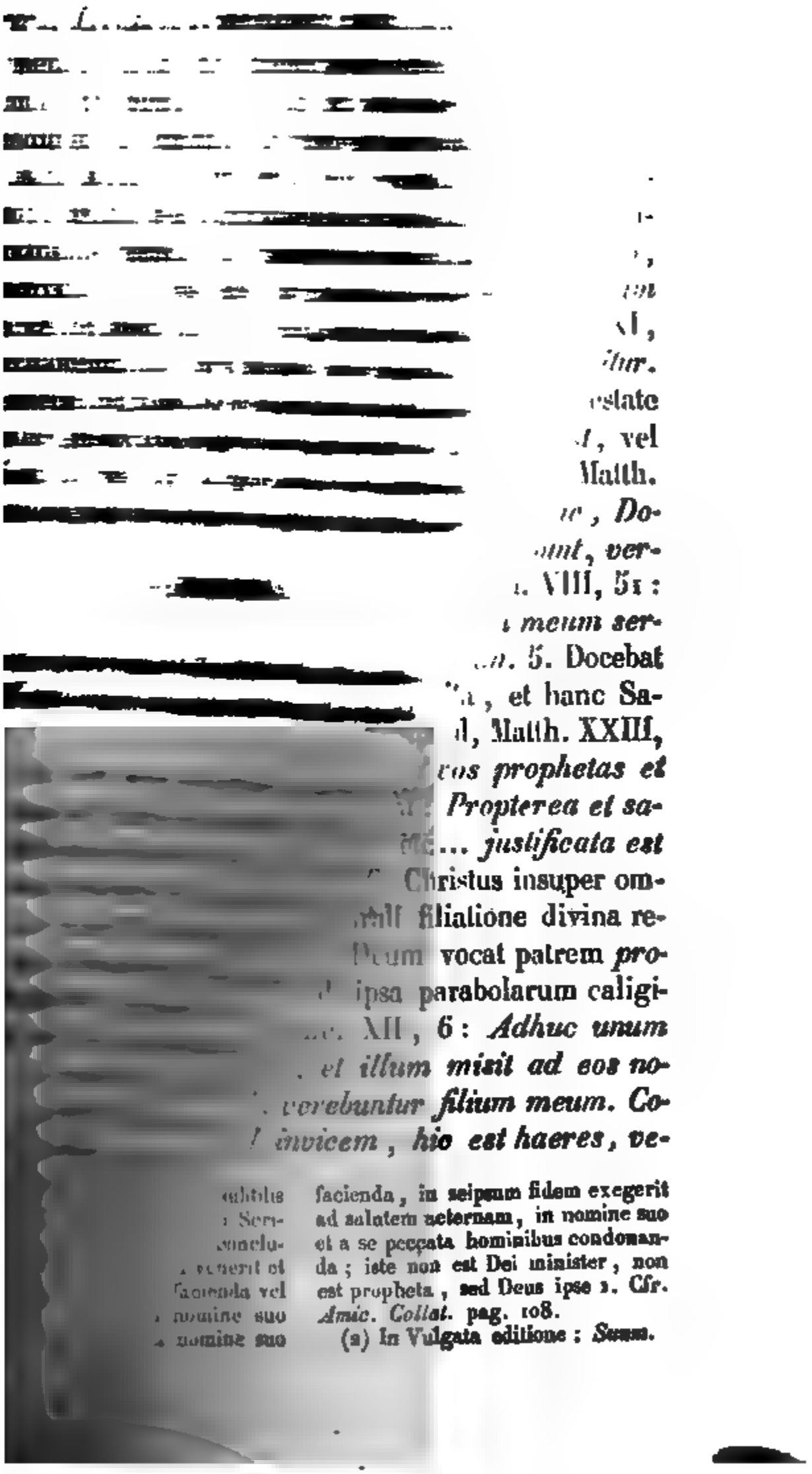

...ubtilis ... Seri- ...oncludenit et ... facienda vel ... nomine suo ... nomine suo

facienda, in seipsum fidem exegerit ad salutem aeternam, in nomine suo et a se peccata hominibus condonanda; iste non est Dei minister, non est propheta, sed Deus ipse ». Cfr. *Amic. Collat.* pag. 108.

(a) In Vulgata editione : *Sesum.*

Verbo scribat Joannes, v. 14: *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, et vidimus gloriam ejus quasi unigeniti a Patre.* Ideo vero magnificum illud prooemium praemisit Joannes, ut ex eo lucem suam mutuarentur, quae in toto Evangelii decursu de Christo erat relaturus, scilicet ipsum e coelo venisse, Filium Dei esse, antequam mundus fieret, ipsum apud Patrem extitisse, ipsum e Patre et ex Deo processisse; ipsum esse in coelo, dum loqueretur in terra, aliaque ejusmodi; quae facile omnia intelliguntur, illo prooemio praemisso, illo sublato, totidem aenigmata inexplicabilia penitus evadunt (1).

224. Praeterea non aliud de Christo credere aut sentire possumus, quam quod 1. Christus de se ipso praedicavit Judaeis, 2. commisit discipulis suis; 3. nec alio sensu ab eo, quo ipsum tum evangelistae tum Judaei sumpserunt; 4. denique ab eo quem scriptores reliqui de eo docuerunt. Porro singula haec capita percurrentes non possumus veram ac proprie dictam divinitatem in Christo non agnoscere. Etenim

225. I. Christus non solum se Dei Filium esse clare et aperte docuit, sed ita docuit, ut posuerit fundamentum praecipuum religionis suae et spem omnis salutis in hac divinitatis suae fide. Etenim, Joan. III, 16: *Sic Deus*, inquit, *dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam aeternam... qui non credit jam judicatus est, quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei.* 2. Cum dixisset Judaeis Joan. VIII. 32: *Veritas liberabit vos*, responderunt superbe Judaei: *Nos nemini servivimus unquam*; tum Christus rursum: *Amen, amen dico vobis, quia omnis, qui facit peccatum, servus est peccati. Servus autem non manet*

(1) Cfr. tract. *De SS. Trin.* num. 163.

in domo in aeternum; filius autem manet in aeternum. Si ergo vos Filius liberaverit, vere liberi eritis, ibid. 34. Quibus verbis Christus sibi potestatem tribuit Patris, et filii naturalis, qui quos vult adsciscit in domum Patris sui, et eos ex servitute in libertatem vindicat. 3. Christus velut filius in domo *sua*, Joan II, 16, templi profanatores ejicit, dicens: *Nolite facere domum Patris mei domum negotiationis*, vel, ut Matth. XXI, 13, loquitur: *Domus mea domus orationis vocabitur.* 4. Docet tanquam auctoritatem habens, id est, potestate legislativa suprema ex nomine suo: *Scriptum est*, vel *dictum est antiquis...; Ego autem dico vobis* (Matth. VII, 21): *Non omnis, qui dicit mihi: Domine, Domine...* (XXIV, 35): *Coelum et terra transibunt, verba autem mea non praeteribunt* (1). Et, Joan. VIII, 51: *Amen, amen dico vobis, si quis sermonem meum servaverit, mortem non gustabit in aeternum.* 5. Docebat ut Sapientia ante saecula ab aeterno genita, et hanc Sapientiam se esse declarat; nam pro eo quod, Matth. XXIII, 34, dicitur: *Ideo ecce ego mitto ad vos prophetas et sapientes*, Luc. XI, 49; VII, 35 ait: *Propterea et sapientia Dei dixit: mittam ad vos*, etc... *justificata est sapientia ab omnibus filiis suis.* 6. Christus insuper omnes alienos sensus a vera ac naturali filiatione divina removet, dum, Joan. XV, 18, Deum vocat patrem *proprium*, ἴδιον (2); imo vel sub ipsa parabolarum caligine idipsum docebat; sic Marc. XII, 6: *Adhuc unum habens filium carissimum, et illum misit ad eos novissimum, dicens: Quia verebuntur filium meum. Coloni autem dixerunt ad invicem, hic est haeres, ve-*

(1) Porro hoc ipsum vidit subtilis judaeus Orobius, qui in tertio Scripto, III quaesito, num. 7, concludit: « Igitur qui propheta venerit et dicat in nomine suo haec facienda vel credenda, homines in nomine suo salvandos, miracula in nomine suo facienda, in seipsum fidem exegerit ad salutem aeternam, in nomine suo et a se peccata hominibus condonanda; iste non est Dei minister, non est propheta, sed Deus ipse ». Cfr. *Amic. Collat.* pag. 108.

(2) In Vulgata editione: *Suum.*

nite, etc,; ubi instituit clarissimam antithesim inter servos, quos antea Deus miserat, et filium suum. 7. Docet Christus ante Abraham se esse; pluribus in locis se e coelo descendisse declarat; Joan. VIII, 58: *Amen: amen dico vobis: antequam Abraham fieret, ego sum;* quibus suam patefacit aeternitatem, dicens *sum*; docet, se esse in coelo, dum est in terra Joan. III, 13; *Nemo aseendit in coelum, nisi qui descendit de coelo filius hominis, qui est in coelo;* rursum: *Descendi de coelo... Hic est panis de eoelo descendens ... Ego sum panis vivus, qui dc coelo descendi.... Si ergo videritis filium hominis ascendentem, ubi erat prius?.. Scio unde veni, et quo vado. Vos de deorsum estis, ego de supernis sum* (1). Haec omnia, supposita aeterni Verbi incarnatione, plana sunt; nullum vero sensum habent, si illa tollatur. 8. Sed neque his contentus, clarius etiam sibi tribuit naturalem Filii Dei notionem; postulat enim haec, ut, cum Deus Filium generando tam ei substantiam tradiderit, Filius in Patre sit, et Pater in Filio, et uterque unum sint. Haec autem de se Christus praedicavit, dicens: *Pater in me est, et ego in Patre... Ego et Pater unum sumus*, Joan. X, 38 et 3o. Hinc, cum neuter ab ulla creata re comprehendi possit, Pater comprehendit Filium, Filius vero comprehendit Patrem: *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius*, Matth. XI, 27. 9. Nihil denique de divina majestate cogitare possumus, quod sibi Christus non attribuerit. *Dominum* siquidem se perpetuo praedicat eo prorsus sensu, quo Judaei hunc titulum Deo tribuebant; ut, ceteris omissis, constat ex iis, quae affert Luc. VI, 46: *Quid autem vocatis me, Domine, Domine, et non facitis, quae dico?* Quae simillima sunt iis, quae apud Malach. I, 6, leguntur:

(1) Cfr. Joan. VI, 38, 41, 50 et 63, VIII, 14 et 23, etc.

Si Dominus, ego sum, ubi est timor meus? Deum se etiam declarat, Matth. XI, 5, sibi applicans vaticinium Isaïae, XXXV, 4: *Deus vester ultionem adducet retributionis: Deus ipse veniet, et salvabit vos. Tunc aperientur oculi coecorum*; et Matth. XI, 4: *Euntes renuntiate... Hic est, de quo scriptum est: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui praeparabit viam tuam ante te,* ad se referens oraculum Malachiae: *Ecce ego mitto Angelum meum, et praeparabit viam ante faciem meam* (1). *Omnipotentem* se exhibet in corporibus animisque curandis, imo et mortuis ad vitam excitandis; siquidem non alieno nomine, ut Petrus, Act III, 6, sed proprio edebat miracula, ac potestate sibi insita. Leproso enim dicenti sibi: *Domine, si vis, potes me mundare*, respondit Christus: *Volo*, Matth. VIII, 3; laudat centurionis fidem, qui ex suo in milites imperio summum Christi in res creatas omnes dominium et potestatem spectabat, ibid. 9 et seqq.; declarat, se miracula operari, et mortuos a se vivificari, ut vivificantur a Patre, Joan V, 17. Eamdem ostendit potentiam in animis curandis, dum se auctorem gratiae perhibet: *Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam aeternam, quem Filius hominis dabit vobis*, Joan. VI, 27. Hinc mulier peccatrix ab eo animi salutem postulat eadem fiducia ac alii salutem corporis; eique Christus eam impertitur. Quinimo utitur exemplo creditoris, a quo debitum omne gratuito dimittitur duobus debitoribus, et hunc se esse creditorem ostendit ac declarat, dicens: *Vides hanc mulierem?* etc. Luc. VII, 44 et seqq. Utramque potestatem in corpus et animam egregie demonstravit, cum sanum fecit paralyticum; etenim, cum ei dixisset: *Confide, fili, dimittuntur tibi peccata tua*, murmurabant pharisaei intra se,

(1) Cfr. quae de hoc oraculo scripsimus. part. 1, n. 41, not. 1, pag. 23.

dicentes: *Hic blasphemat. Quis potest dimittere peccata nisi solus Deus*? Assentitur Christus, peccata a solo Deo dimitti, sed hac ipsa de causa hanc potestatem sibi vindicat; nam, ut probet se tali pollere potestate, ideoque et Deum esse, *ait paralytico*: *Tibi dico, surge*, Matth. IX, 2 et seqq. *Supremum* se exhibet *judicem*, qui vel praemia vel poenas decernat; praemium quidem, cum de ovibus suis dicit: *Et ego vitam aeternam do eis, et non peribunt in aeternum, et non rapiet eas quisquam de manu mea*, Joan. X, 28; supplicia vero, dum ait: *Mittet filius hominis Angelos suos.. et mittent eos in caminum ignis*, Matth. XIII, 41. Demum Christus in sermonibus suis, quos coram Judaeis habuit; non semel testatus est, debitum sibi esse triplex officium, quo erga Deum obstricti sumus, fidei, spei et charitatis; fidei quidem illis verbis: *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum, quem misit ille. Qui credit in me, habet vilam aeternam* Joan. VI, 29 et 47; spei: *Si ergo Filius vos liberaverit, vere liberi eritis*, Joan. VIII, 36, alioquin nulla inde evadendi ratio et spes suppetit; charitatis: *Remittuntur ei peccata multa, quia dilexit mulum*, Luc. VII, 47. Et haec Christus dixit de se, quibus sibi proprie dictam divinitatem, Dei scilicet nomen, nativitatem, naturam, potestatem, professionem (1) ceteraque omnia vindicavit, quae nonnisi in eum, qui natura Deus sit, cadere possunt.

226. 2. Neque aliter se patefecit discipulis; etenim sibi semper constans, dicebat caeco nato, quem sanaverat: *Tu credis in Filium Dei*? ... *et dixit ei Jesus: Et vidisti eum, et qui loquitur tecum, ipse est. At*

(1) Ad haec praecipua capita S. Hilarius revocavit argumenta omnia, quibus veram et proprie dictam Jesu Christi divinitatem adversus arianos aliosque illius aetatis haereticos vindicavit. Sic enim disserit s. Doctor, *De Trin.* lib. VII, nnm. 9: *Deum igitur Dominum nostrum Jesum Christum his modis novimus, nomine, nativitate, natura, potestate, professione.* Haec vero singillatim toto libro fúse prosequitur.

ille ait: Credo Domine; et procidens adoravit eum, Joan. IX, 35 et seqq. Item Marthae: *Ego sum*, inquit, *resurrectio et vita; qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet, et omnis, qui credit in me, non morietur in aeternum: credis hoc?* Respondit autem Martha cohaerenter ad Christi expostulationem: *Utique Domine, ego credidi, quia tu es Christus Filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti*, Joan. XI, a 25 ad 27. Apostolis vero ante passionem suam: *Creditis in Deum, ei in me credite*, Joan. XIV, 1. Nec qualemcumque fidem exigit, sed eam, quae per charitatem operatur; postulat enim, ut eum super omnia diligamus, et ejus mandata custodiamus: *Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus*, Matth. X, 37; et rursum: *Qui habet mandata mea et servat ea, ille est, qui diligit me*, Joan. XIV, 21; *Si quis diligit me, sermonem meum servabit*, ibid. 23. Discipulorum mentem ad divinitatis suae fidem erigit; dat enim eis *potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones et super omnem virtutem inimici*, Luc. X, 19; promittit eis, *os et sapientiam, cui non poterunt resistere omnes adversarii ejus*, Luc. XXI, 15; *Quodcumque*, ait iterum, *petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam*, Joan. XIV, 13; promittit *se* missurum Spiritum veritatis: *Et ego mittam eum ad vos*, Joan. XV, 26; neque ut Moyses aut prophetae mandata annunciat, sed ea in cordibus nostris insculpit, et dat virtutem ea executioni mandandi: *Ego sum vitis vera, vos palmites; manete in me*, ibid. 5 et seqq; suam pariter omnipotentiam et immensitatem luculenter commendat, dum, Matth. XVIII, 20, eisdem pollicetur: *Ubi enim sunt duo aut tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum;* et XXVIII, 20: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi;* et alibi: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit; et Pater meus*

diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus, Joan. XIV, 23.

227. 3. Videndum superest, quonam sensu verba Christi intellexerint Judaei et Christi discipuli. Porro Judaei illa sensu obvio acceperunt, et Christus hunc ipsum sensum confirmavit. Primum autem evincunt Judaeorum querelae, Joan. VI, 42: *Nonne hic est Jesus filius Joseph, cujus nos novimus patrem et matrem? Quomodo ergo dicit hic: quia de coelo descendi?* Non igitur ut sociniani de dono coelesti Christi verba intellexerunt, quod evincit ipsorum furor, Joan. V. Cum enim pro certo haberent, Christum vocasse Deum patrem *proprium ... propterea magis quaerebant eum interficere*; ipsum accusarunt blasphemiae, volueruntque lapidare, *quia tu, homo cum sis, facis te ipsum Deum*, Joan. X, 33. Si igitur Christus non fuisset vere Deus ac proprius et naturalis Dei Filius debuisset omni modo vel ipsam hujus rei suspicionem e Judaeorum animis evellere, sive ut eorum furorem compesceret, sive ut scandalum amoveret, prout ipsius veracitas et charitas exposcebant; porro Jesus non solum ea verba non emollivit ac temperavit, quibus de sua divinitate opinionem ingesserat Judaeis, sed constanter eamdem sibi vindicavit, quo magis illi exardescebant. Nam, Joan. VIII, 26: *Qui me misit*, inquit, *verax est, et ego quae audivi ab eo, haec loquor in mundo* ... v. 38: *Ego, quae vidi apud Patrem meum, loquor*. Utitur quadruplici argumentorum genere: 1. Joannis Baptistae testimonio, qui eum Filium Dei et e coelo venisse testatus fuerat, Joan. III, 31; 2. ipsius etiam Patris testimonio, cujus haec vox audita est: *Hic est Filius meus dilectus*, Matth. III, 17; 3. ipsa etiam miraculorum voce ad frangendam Judaeorum improbitatem aptissima, Joan. X, 25; 4. Scripturarum auctoritate. Quae quidem argumenta collecta exhibet, Joan. V, 33 et seqq. dicens: *Vos misistis ad*

Joannem, et testimoninm perhibuit veritati..... ego autem habeo testimonium magis Joanne. Opera enim, quae dedit mihi Pater, ut faciam ea, ipsa opera, quae ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me... et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me... scrutamini Scripturas... et illae sunt, quae testimonium perhibent de me. Hoc autem dixit, cum ipsum vellent Judaei interficere, eo quod *proprium* patrem diceret Deum et traducerent blasphemiae reum, eo quod aequalem se faceret Deo. Christus demum hoc ipsum jurejurando et sanguine confirmavit; interrogatus enim: *Tu es Filius Dei?* Respondit: *Ego sum*, Marc. XIV, 62; quod dictum ut blasphemiam Judaei acceperunt: *Quid adhuc egemus testibus*, inquiunt, *vos audistis blasphemiam. Omnes clamarunt; reus est mortis* (1); ac coram Pilato hoc crimen ipsi intulerunt: *Nos legem habemus, et secundum legem debet mori, quia Filium Dei se fecit*, Joan. XIX, 7; ea ratione, propter quam paulo ante voluerunt eum lapidare, eo quod dixerat: *Filius Dei sum.* Ergo patet, non solum Christum suam divinitatem proprie dictam praedicasse, sed Judaeos ita eum intellexisse, et Christum eam confirmasse omni argumentorum genere. Quod nisi admittatur, concludi deberet, totam controversiam, ob quam Christum Judaei voluerunt lapidare, interficere, et propter quam accusarunt blasphemiae, et reum ex lege declararunt et morti addixerunt, in eo fuisse, quod se hominem psaestantissimum diceret, et Judaei noluerint credere. Consequeretur praeterea, rem totam stetisse in verborum logomachia, quam cum Christus dirimere paucis voculis potuisset totamque solvere, voluerit potius in falsa hac opinione obstinate eos relinquere. Quis ejusmodi absurda in animum inducat suum?

(1) Ib. 63 et seq. Matth. xxvi, 65 et 66; Luc. xxii, 70 et 71.

228. Sed de divinitate proprie dicta verba Christi intellexerunt insuper discipuli ejus; quod triplici ex capite eruitur; 1. ex eo quod nunquam lenierint aliqua interpretatione; quae Christus tam magnifice de sua divinitate protulit; 2. ex eo quod ejus effata mirifice confirmaverint; 3. ex eorum proposito in scribenda magistri vita. Ad primum enim quod attinet, nonnulla obscure dicta, summa semper diligentia explanant, ex. gr. cum dixit: *Solvite templum hoc; Unde ememus panes? Lazarus amicus noster dormit*, aliaque ejusmodi; jam vero, admissa contorta Unitariorum explicatione, longe obscurius Christus locutus fuisset, cum de praestantia sua sermonem instituit, quam in adductis locis, quae ab Evangelistis explanata sunt; attamen nunquam exponunt, quin potius arguunt interdum Judaeos, quod non intellexerint verba Christi, cum de sua loqueretur divinitate. Nam, cum, Joan. VIII, 27, interrogassent Judaei Christum: *Tu quis es?* ac respondisset Christus: *Principium, qui et loquor vobis*, addit: *Non cognoverunt, quia patrem ejus dicebat Deum*. Ex Joanne igitur non errabant Judaei, dum Christi effata accipiebant de eo, quod sibi tribueret Deum Patrem suum naturalem; verum idem adnotat, eos potius errasse, cum Christum non intellexerunt dicentem, patrem suum esse Deum.

229. Hinc est quod Evangelistae singuli exordiantur Evangelium ab aliquo praeclaro Jesu Christi divinitatis testimonio. Matthaeus enim, referens Christi conceptionem, ei applicat verba Isaiae, VII, 14: *Ecce virgo concipiet... et vocabitur nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum nobiscum Deus*, Matth. I, 23; Marcus vero incipit: *Initium Evangelii J. C. Filii Dei; sicut scriptum est in Isaia propheta: ecce ego mitto angelum meum*, etc. Marc. I, 1; sic Lucas inducit Angelum dicentem Zachariae: *Multos filiorum Israël convertet ad Dominum Deum ipsorum, et ipse praecedet*

ante illum (Dominum Deum) *in spiritu et virtute Eliae*, Luc. I, 16 et 17. Sed prae ceteris S. Joannes, de quo supra dictum est.

230. 4. Sed non minus splendide certatim scriptores reliqui sacri divinitatem Christi praedicant; ex quibus nova lux accedit iis, quae in Evangeliis habentur. Paulus enim in Epist. ad Hebr. III, 5 et 6, eum vocat Dominum domus suae, ut illum distinguat a Moyse, qui fidelis famulus tantum in eadem domo fuit; cap. I, *Filius Dei* ab eo dicitur, splendor gloriae et figura substantiae Patris; eum exhibet Deum creatorem omnium, tum ibi tum cap. III, 4: *Qui autem creavit omnia, Deus est*; aeternitatem, immutabilitatem, omnipotentiam ei tribuit: *Jesus Christus heri et hodie, ipse et in secula*, Hebr. XIII, 8. *Tu in principio, Domine, terram fundasti; et opera manuum tuarum sunt coeli. Ipsi peribunt, tu autem permanebis*, etc. ibid. I, 10; Rom. VIII, 32, eum vocat Filium Dei *proprium;* Coloss. I, 16: *Omnia*, inquit, *per ipsum, et in ipso creata sunt; et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant*; I. Tim. III, 16 vocatur *Deus manifestatus in carne*; et Rom IX. 5: *Deus benedictus in secula*; ad Tit. II, 13, eum dicit *magnum Deum*; ad Philipp. II, 6: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se aequalem Deo.* Sic etiam apostolus Petrus diserte declarat, Christum esse cum Patre summum illum Deum, qui *Jehovah* in Scripturis vocatur; ad illum enim refert illud Ps. XXXIII: *Gustate et videte, quoniam suavis est Dominis* (heb. יְהוָה), inquiens: *Si tamen gustastis, quoniam dulcis est Dominus, ad quem accedentes lapidem vivum*, etc. I Pet. II, 3; sic, quod legitur Is. VIII, 13: *Dominum exercituum ipsum sanctificate*, ad Christum refert, scribens, ibid. III, 15: *Dominum autem Christum sanctificate in cordibus ves-*

tris (1). S. Judas egregiis coloribus pingit haereticos; *Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam, et solum Dominatorem et D.N.J.C. negantes* (2); et v. 5 inducit Christum Jesum praeexistentem et supremam exercentem potestatem. *Quoniam Jesus populum de terra Aegypti salvans, secundo eos, qui non crediderunt, perdidit. Angelos vero, qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in judicium magni diei vinculis aeternis sub caligine reservavit.* S. Joannes passim id ipsum inculcat, vocans J. C. *vitam aeternam, quae erat apud Patrem et apparuit nobis, verbum vitae verum Deum*, I Epist. 1, 2; V. 20; in Apocalypsi eum dicit *Alpha et Omega, principium et finem, dominum dominantium, verbum Dei*, I, 8, XIX, 13, 16. Apostolus item Incarnationem vocat *magnum mysterium, mysterium absconditum a seculis in Deo*, etc. Coloss. 1, 26.

231. Quibus praemissis, istud jam exurgit ineluctabile argumentum, a quo nunquam se poterunt sociniani, unitarii ac rationalistae subducere: Christus se ipsum Filium Dei proprium multiplici ratione dixit et declaravit; ad hanc inculcandam veritatem direxit miracula sua, eamdem sanguine ac morte obsignavit; hanc inculcavit Judaeis et discipulis suis; de vera ac proprie dicta divinitate Christi verba intellexerunt Judaei et discipuli; hanc ei vindicarunt evangelistae, et scriptores omnes inspirati, qui hujus articuli professionem veluti praecipuum fundamentum constituunt fidei a se praedicatae. Ergo vel in Christo Jesu vera ac proprie dicta divinitas agnoscenda est, vel nuncius remittendus universo christianismo, qui totus illi articulo innititur.

(1) Κύριον δὲ τὸν Θεὸν ἁγιάσατε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. Ubi animadvertendum, conceptis verbis Christum vocari *Dominum Deum* juxta text. graecum

(2) V. 4. Τὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν χάριν μετατιθέντες εἰς ἀσέλγειαν, καὶ τὸν μόνον δεσπότην Θεὸν καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀρνούμενοι. Hic rursum patet, Christum vocari pariter Deum in gr. text. *Dominum Deum*.

232. Dixi : *Vel nuncius remittendus universo christianismo* ; quia tota , qua late patet christiana religio , hunc articulum supponit ac necessario postulat ; postulat reconciliatio Dei cum genere humano lapso ac redintegrato ; postulat officium mediationis et satisfactionis a Christo praestitae ; postulat oeconomia gratiae et sacramentorum , praesertim eucharistiae ; postulat ipsa futura e mortuis excitatio (1). Sane dogmata ista omnia sociniani et rationalistae omnino e medio sustulerunt. Omnis spes nostra corruit ; corruunt praecipua incitamenta ad Deum colendum ac diligendum. Hinc non immerito ariani , sociniani ac rationalistae passim deistae aut semideistae audiunt , cum vix umbram christianismi reliquerint (2).

233. Urgenda hic esset perpetua ecclesiae traditio unanimis et constans circa hunc ipsum articulum ; verum , cum praecipua capita fuse jam prosecuti simus in tract. *De SS. Trinitate* (3) , ubi ex publica fidei professione , institutione catechumenorum , fidei nostrae symbolis , ex confessionibus martyrum , ex consensu ipso ac testimonio omnium haereticorum , Judaeorum atque ethnicorum , luculentissima documenta in medium protulimus , ad eum locum nostros auditores remittimus , ne eadem rursus repetamus , cum praesertim haec propositio aliquanto longius excurrerit , quam instituti nostri ratio postulabat (4).

(1) Cfr. quae diximus in tract. *De Deo creatore* , num. 869 et seqq.

(2) In istorum systemate christiana religio non evasit nisi religio naturalis mythis ac formis biblicis involuta , prout polytheismus atque idololatria ipsa juxta eosdem non fuerunt aut sunt nisi religio naturalis mythis poeticis vestita. Totum propterea discrimen inter religionem christianam et polytheismum atque idololatriam unice pendet a diversitate mythorum atque formarum sive symbolorum , quibus ejusmodi religiones obvolutae sunt.

(3) Num. 203 et seqq.

(4) Cfr. Prud. Maran , *Divinitas D. N. J. C. manifesta in Scripturis et traditione* , lib. I , part. II , cap. I et seqq. Paris-1746 , in quibus collegit et illustravit omnia N. T. testimonia , quibus Christi Domini divinitas adstruitur ; tum lib. II , III et IV , in quibus late id ipsum praestat quoad universam traditionem.

DIFFICULTATES

234. I. Obj. Christus in terris legati Dei munus sustinuit, ac Dei personam proinde retulit; nomine Dei propterea loquebatur; sibi Dei nomen ac dignitatem vindicavit ac Dei proprietates; atque in se officia omnia fidei, spei et charitatis exegit; adorari voluit tamquam Deus longe potiori jure quam Angeli, qui apparebant in V. T., quum multo illustrius ac dignius illis Dei personam repraesentaverit. Hoc vero canone semel constituto, jam sponte sua concidunt, quae a catholicis ad adstruendam Christi divinitatem congeruntur. 2. Etenim, si Angelus in rubo dicere potuit: *Ego sum qui sum*, si potuit affirmare: *Ego sum Deus Abraham et Deus Isaac et Deus Jacob*, si cultum supremum sibi deferri jussit, si Dei proprietates sibi vindicare potuit, etsi nec reipsa Deus esset, nec duplex in ipso natura fingenda sit, multo magis Christus, utpote Dei vicarius et legatus, haec potuit de se praedicare, Judaeis et discipulis credenda proponere et scriptores sacri litteris commendare, etsi ipse revera Deus non esset. Ergo.

235. Resp. *N. A.* Etenim I. nunquam Christus se ut merum Dei legatum aut Dei personam referentem perhibet; sed constanter ut Dei Filium unigenitum ac proprium se exhibet, *a Patre* in hunc mundum missum ad eum illuminandum ac salvandum; nec aliter de ipso scriptores sacri loquuntur. 2. Nunquam Scripturae Christum ut Deum *ingenitum* describunt, sed semper ut Filium Dei et Deum de Deo. 3. Tribuunt ei immensitatem, omnipotentiam, aeternitatem ac reliquas divinitatis notas, sed ut a Patre omnia accipientem. 4. Dicunt eum ubique esse; sed cum Patre venientem ad eos, qui ipsum diligunt. 5. Coelum et terram creasse referunt; sed ut Verbum, per quod creata sunt, ante mundi con-

stitutionem fuisse, scilicet apud Patrem. Jam vero, si Dei nomen et proprietates sibi tribuisset Christus ea tantum de causa, quod Dei legatus esset et personam sustineret, absolute debuisset haec sibi vindicare, et nunquam se a Deo seu Patre distinguere. Haec sola animadversio totum labefactat systema socinianorum et rationalistarum. Sed addendum, praeterea talia in Scripturis de Christo affirmari, quae nonnisi summa impietate de Patre, quem solum Deum summum adversarii autumant, dici possent, et tamen divinitatem Christi mirifice confirmant; ex gr. eum descendisse de coelo et ascendisse in coelum, *per eum* omnia creata esse, et eum, cum in forma Dei esset et aequalis Deo, formam servi assumpsisse, et habitu inventum ut hominem. Sed neque in Patrem conveniunt Christi dicta: *Ego in Patre et Pater in me est*; *Ego et Pater unum sumus*: *Exivi a Patre, et veni in mundum*; *iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem*; *Descendi de coelo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me, Patris*, aliaque ejusmodi. Non igitur ut Angelus personam Dei repraesentans, ejusque nomine cum hominibus disserens, ita Christus loqui censendus est, sed ut aequalis Deo ingenito et ab eo genitus (1).

236. Ad 2. seu ad confirmat. Dato etiam, quod adversarii pro certo sumunt, quod alii vehementer negant, nunquam Filium, sed semper Angelum Patribus in V. T. apparuisse ac visum fuisse, non tamen inde sequitur, quod ipsi volunt (2). Ex dictis enim ingens patet discri-

(1) Cfr. Maran, op. cit. loc. cit. cap. XX, § 2.

(2) Cfr. Hengstenberg, *Christologia V. T.* part. 1, sect. 1, cap. 3, pag. 219 et seqq. etsi non omnes opiniones auctoris admittamus; siquidem ipse, utpote protestans, ex generali thesi, quod per *Angelum Jehova* aut *foederis* semper secunda Trinitatis persona significetur, vult inferre, catholicis deesse fundamentum biblicum ad cultum angelorum adstruendum. Porro hanc sententiam expendemus in tract. *De cultu Sanctorum*.

Ceterum Verbum ipsum Patris apparuisse passim in V. T. patriarchis, communis fuit veterum sententia; ut constat ex synodo 1 Antioch. in epist.

men inter Angelum Dei legatum et Christum, et quidem multiplex. Nusquam enim in his Angelorum ministeriis ulla unio exhibetur angelicae naturae cum divina, nec Angelo proprietates divinae tribuuntur, nec Deo angelicae. Etsi Angelus, cum Dei personam repraesentat, creatorem se dicat coeli et terrae, nusquam coelum et terra a Deo per Angelum creata dicuntur; nuspiam duae naturae in una persona de Angelo praedicantur, prout praedicantur de Christo, quem Scripturae Deum manifestatum in carne, Verbum carnem factum et habitans in nobis, Deum qui sanguine suo ecclesiam acquisivit, aliaque non pauca annunciant, quae in magno Incarnationis mysterio occurrunt. Quaquaversum igitur spectetur socinianorum commentum, patet illud absurdum esse, neque cum biblicis fundamentis, multo minus cum traditionalibus componi posse (1).

237. II. Obj. Causam, ob quam Filii Dei nomen assecutus est Christus, non in ejusdem naturae divinae identitate cum Patris natura assignant Scripturae; sed eam vel ab admirabili ipsius e virginis conceptione, vel ab ejus resurrectione et gloria repetunt. 1. Etenim, Luc. I, 35, alloquens Angelus Mariam, ait: *Spiritus Sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi;* IDEOQUE *et quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Fi-*

ad Paulum Samosaten. apud Coleti, *Conc. collect.* Venet. vol. 1, pag. 866-70; Justino M., *Dial. cum Tryph.* num. 126, edit. Mar. tum *Apol.* 1, num. 63; Auctore *Constit. Apostolic.* lib. v, cap. 20 apud Coteler. tom. 1. pag. 325 et seq.; Irenaeo, *Cont. haeres.* lib. IV, cap. 7, § 4, edit. Mass.; Theophilo, lib. II, num. 22; *Bibl. Patrum.* edit. Ven. tom. II; Clem. Alex. *Paedag.* lib. 1, cap. 7, edit. Potteri, tom. 1, pag. 131 et seqq.; Tertullian. *Cont. Prax.* cap. 16, edit. Rig.; Cypriano, *Cont. Judaeos*, lib. II, capp. 5 et 6; Hilario, *De Trin.* lib. IV, § 31 et seqq. edit. Maur.; Euseb. *Demonst. evang.* lib. V, cap. 10; Cyrill. Jerosolym. *Catech.* XII, num, 13, edit. Touttée; Cyril. Alex. *In Exod.* lib. 1, opp. edit. Auberti, tom. 1, pag. 262; Joan. Chrysost. *Hom.* LVIII *in Genes.* num. 3; Ambros. *De fide ad Gratianum*, opp. edit. Maur. tom. II, pag. 460; Theodoreto, *In Exod.* interrog. V, opp. edit. Sirmondi. tom. 1, pag. 78, aliisque passim usque ad s. Augustinum. Hinc sublatum est praecipuum socinianorum fundamentum.

(1) Cfr. Maran. loc. cit.

lius Dei. Prima ergo causa, inquit Crellius, cur Jesus Dei Filius extiterit, ea est, quod non ex viro, sed ex Deo, virtute atque efficacia ipsius interveniente, conceptus ac generatus fuerit, et sic nullum alium praeter Deum habuerit Patrem (1); eo nempe sensu, subdit Kuinoel, quo Adamus quoque, Luc. III, 38, *Filius Dei* dicitur (2). Alteram causam appellationis Filii Dei Christo attributae aperit Apostolus, tum Act. XIII, 33, ubi resurrectionem his verbis praedictam fuisse declarat: *Filius meus es tu; ego genui te;* tum initio Epist. ad Rom. I, 3 et 4, scribens: *De filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem; qui praedestinatus est Filius Dei in virtute secundum Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum J. C. D. N.* 3. Tertiam etiam causam hujus denominationis attulit Christus, ipse Joan. X, missionem scilicet suam a Patre ac sanctificationem. Cum enim Judaei, pergit Crellius, blasphemiae crimen ipsi objecissent, quod, homo cum esset, Deum se ipsum faceret, ita eis respondit: *Nonne scriptum est in lege vestra: quia ego dixi, dii estis? Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura, quem Pater sanctificavit et misit in mundum, vos dicitis: quia blasphemas: quia dixi, Filius Dei sum?* Ubi apparet, hanc Christum afferre rationem, ob quam longe majori jure Filium Dei sese appellaverit, quam judices illi olim *dii* fuerint appellati, quod a Patre sanctificatus et in mundum missus fuerit. Profecto, si Christus summus ille Deus fuisset, si fuisset ex essentia Patris ab aeterno genitus, et eam ob causam Filius, qui fieri potuisset, ut id hoc loco reticeret? Nam si ullus erat locus, ubi id esset exprimendum, hic profecto erat (3). Ergo.

(1) *De uno Deo Patre*, lib. I, cap. 31, in *Bibliotheca Fratrum Polonorum*, tom. IV, Irenopoli, 1656.

(2) *Comment. in lib. hist. N. T.* tom. II, in hunc loc.

(3) Crell. loc. cit.

*

238. Resp. *N. A.* Ad 1. prob. *D.* Si particula *ideoque* usurpata ab Angelo esset ad significandam causam denominationis *Filii Dei*, *C.* si usurpata fuit ad significandam causam, qua sic decebat Filium Dei concipi ac nasci *N.* Dato enim, quod hic particula *ideoque* sit causalis (1), expendendum superest cujusnam rei causam exprimat. Jam vero, cum Angelus jam dixerit Mariae Luc. I, 31 et seqq.: *Ecce concipies in utero et paries Filium et vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus et Filius Altissimi vocabitur* (id est, *erit* (2)); *et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in aeternum, et regni ejus non erit finis*, patet Angelum denunciasse B. V. tempus advenisse implendorum vaticiniorum Isaïae VII et IX, quibus praedicebatur, nasciturum ex Virgine *Emmanuelem*, qui vocandus erat *Admirabilis, Deus, fortis* etc. seu Messiam Filium Dei, qui propterea ex Virgine nasci debebat. Cum utrumque pro certo teneret Beatissima Virgo Maria, tum se Filium Dei parituram, tum virginem se permansuram, sciscitatur ab Angelo modum, quo haec perficerentur. De hoc modo eam Angelus instruit, per obumbrationem scilicet Spiritus S. id perficiendum declarans; deinde redit ad illud, quod de hoc filio nascituro praemiserat, concludens: *Ideoque quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur* (seu, *erit*) *Filius Dei;* ac si diceret: talis est ortus, qui juxta vaticinia decet Filium Dei. Alioquin, si post magnificum illud exordium deduxisset Angelus totam rationem et causam filiationis divinae ad modum seu rationem, qua perficienda erat conceptio filii nascituri, Mariam a praeclara illa notione, quam

(1) Nam plerique interpretes jure negant hic particulam *ideoque esse* causalem; sed asserunt, eam esse explicativam, prout contextus exigit; quod neque inficiatur Crellius loc. cit. qui ultro dat posse verti graecam vocem διὸ *etiam*.

(2) Est enim hebraismus: *vocabitur* pro *erit*; ut pluribus exempl's ostendit Maldonatus ad hunc loc. cujus tamen auctoritate abutitur Crellius.

ei injecerat, ad exilem plane ac jejunam revocasset (1).

239. Hinc exploditur quoque Kuinoelii commentum, quo contendit, eodem sensu hic vocari Christum Filium Dei, quo Filius Dei dicitur Adam, Luc. III, 38, utpote immediato Dei interventu procreatus. Diversa enim substrata materia diversum sensum postulat; nec ea militant pro Adamo argumenta, quae pro natura Christi divina faciunt, ut ex dictis constat; perperam igitur verba Lucae, cap. III, huc adducuntur, cum nulla intercedat inter utrumque locum necessitudo seu relatio.

240. Ad 2. *N.* Etenim, ut duobus prioribus textibus insistamus, non ex resurrectione aut sacerdotio colligit Apostolus, Christum esse Filium Dei, et a Deo Patre genitum, neque in hoc sensu applicat ipsi verba Ps. II: *Filius meus es tu, ego hodie genui te*; sed contra potius ex eo, quod Christus sit Filius Dei, colligit, debita ei fuisse resurrectionem et sacerdotium. Sane Apostolus, Heb. I, 5, independenter tum a resurrectione tum a sacerdotio absolute interrogat: *Cui enim dixit aliquando Angelorum: Filius meus es tu, ego hodie genui te?* Non igitur ad resurrectionem aut sacerdotium tamquam causam refert Apostolus denominationem Filii Dei, sed ad aeternam generationem; alioquin minime ostendisset, quod sibi ostendendum proposuit, nempe Christi excellentiam super Angelos. Absurdum enim esset asserere, Christum Angelis praestare eo, quod ille excitatus sit a mortuis, Angeli vero non item.

241. Quare in utroque textu disjungi debent priora illa verba: *Filius meus es tu*, a posterioribus: *Ego hodie genui te*, ita ut sensus sit: ideo, quia filius meus es tu aeterna generatione, constitui te Sacerdotem, et postea

(1) Cfr. quae superius diximus de traditione et sensu Judaeorum ex illis oraculis circa divinitatem futuri Messiae. Certe Patres, ut adnotavimus in tract. *De Trin.* ex hac conceptione colligebant adversus Arianos divinitatem Christi. Cfr. Maran. loc. cit. pag. 184 et seqq.

excitavi te, seu *genui te*, quia resurrectio veluti nova generatio spectari debet ex ipso usu loquendi sacrarum Scripturarum (1).

242. Verba autem ejusdem Apostoli, Rom. I, duplicem sensum admittunt. Referuntur primo ad declarationem sive manifestationem divinae Christi naturae juxta graecam lectionem (2), ut postulare etiam videntur quae sequuntur, in quibus sermo est de natura Christi divina; hoc autem sensu Apostolus significat adductis verbis, ex divina Dei omnipotentia, quae emicuit per effusionem Spiritus Sancti, quae est fructus resurrectionis, declaratam esse divinam Christi naturam. Juxta vero latinam Vulgatam referuntur verba Apostoli ad Christi humanitatem; ac sensus iste tunc exurgeret: Christi humanitas fuit praedestinata, seu decreta fuit a Deo Incarnatio, ut adoptionem filiorum reciperemus, juxta illud, quod idem Apostolus scribit, Gal. IV, 4, ubi hoc ipsum dogma traditur, nempe Filium Dei natum esse ex muliere, ut Spiritum Sanctum in corda nostra diffunderet, ac in loc. cit. Ep. ad Rom. ubi edocemur, Christi humanitatem praedestinatam a Deo esse, ut conjungeretur hypostatice cum Verbo *in virtute secundum Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum J. C. D. N.*, id est, ad effundendum Spiritum S., quem ex Jesu Christi resurrectione accepimus (3). Neuter autem sensus officit catholicae veritati.

243. Ad 3. *N.* Siquidem Christus missionem ac sanctificationem, id est, destinationem ad munus suum Messianum implendum attulit tantum, ut a se amoveret blasphemiae crimen, sibi a Judaeis impactum, eo quod se

(1) Cfr. Matth. XIX, 28, ubi resurrectio vocatur *regeneratio*; Christus vero ab Apostolo, Coloss. I, 18, dicitur *primogenitus ex mortuis*, et Apoc. I, 5, *primogenitus mortuorum*. Cfr. Maran. part. I, cap. 5, § 3.

(2) Etenim Τοῦ ὁρισθέντος υἱοῦ Θεοῦ apte reddi possunt: *Qui declaratus est et demonstratus Dei Filius*. Cfr. Tirinus, in hunc loc.

(3) Cfr. Maran op. cit. lib. I, part. II, cap. XXI, § 7.

Filium Dei appellasset, argumentum instituendo a minori ad majus. Ceterum non solum denominationem Filii Dei, sed rem ipsam sibi vindicat ; et aperte declarat, ita se esse natura Deum, ut ipse *in Patre et Pater in se sit* ; nec dubium esse potest, quin Dei verus et aeternus sit Filius, qui in Patre et in quo Pater est. Idem perinde sonant verba illa : *Ego in Patre et Pater in me est*, ac *Filius Dei sum.* Ut hoc vero probet, provocat Judaeos ad miracula sua : *Si non facio*, inquit, *opera Patris mei, nolite credere mihi ; et si mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis et credatis, quia Pater in me est et ego in Patre.* Quod cum probe intellexissent Judaei, ideo voluerunt ipsum lapidare. Falsum igitur est, quod assumit Crellius, Christum hic minime declarasse, se nempe esse summum illum Deum, atque ex Patris essentia genitum (1).

244. I. Inst. Apostolus, I Cor. XV, 24, ea habet, quae cum natura divina in Christo componi nullatenus possunt. Ait enim : *Deinde finis ; cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem principatum et potestatem et virtutem. Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus... Cum autem dicat : omnia subjecta sunt ei ; sine dubio praeter eum, qui subjecit ei omnia. Cum autem subjecta fuerint illi omnia tunc et ipse Filius subjectus erit ei, qui subjecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus.* Ex quibus patet Christum non esse summum Deum ; 1. quidem quia regnum suum Patri tradet, quo pacto, inquit Crellius, potestatem suam dux, a rege bello alicui gerendo praefectus, bello confecto regi tradet ; 2. quia ipse Dei Filius subjicietur aliquando ei, qui subjecerat sibi omnia, nempe Patri. Ergo.

245. Resp. *N. A.* Ad 1. illationem *Neg.* juxta Apo-

(1) Cfr. Maran. loc. cit. § 6.

stolum traditurum esse Christum potestatem suam Patri ut ducem, qui bello confecto, regi, a quo praefectus bello est, imperium resignat. Christus enim tradet regnum ut Filius Patri, quocum et cum Spiritu Sancto unum prorsus habet imperium. In sensu enim Crellii finem haberet regnum Christi; at Angelus, alloquens B. Virginem, testatur illud fore perpetuum: *Et regni ejus non erit finis.* Quare Apostoli verba: *Donec ponat inimicos*, etc. confirmant et asseverant, quod nonnullis fortasse dubium videri potuisset, Christum nempe regnaturum in medio inimicorum, ac potestates omnes et principatus subacturum. At necesse non fuit asseverare, eum post debellatos hostes regnaturum; cum manifestum sit, multo majorem tunc regni ejus splendorem fore.

246. Ad 2. *D.* Filius subjicietur Patri ut caput ecclesiae cum integro corpore mystico, completo scilicet electorum numero, *C.* in sua persona *N.* Ex futura enim illa subjectione Filii sequitur, eum nondum esse subjectum Patri; ex modo autem, quo nunc dicitur non esse subjectus, colligimus, quonam modo aliquando subjiciendus sit. Jam vero non aliam ob causam Filius nondum subjectus est Patri, quam quod nondum omnia illius membra subjecta sunt. Adhuc enim illud corpus *crescit in augmentum Dei* (Coloss. II, 19); adhuc opus est pastoribus et doctoribus *ad consummationem sanctorum... in aedificationem corporis Christi* (Ephes. IV, 12).

247. II. Inst. Atqui ex Apostolo, Heb. I, 4 et seqq. quidquid de Christo praedicatur, ei essentiale non est, sed communicatum a Deo summo. Etenim, cum docuisset, Christum, purgatione peccatorum nostrorum per semetipsum facta, consedisse ad dexteram Dei in excelsis, addit: *Tanto melior Angelis effectus quanto differentius* (hoc est praestantius seu excellentius) *prae illis nomen haereditavit. Cui enim dixit aliquando Angelorum: Filius meus es tu, ego hodie genui te?* Et

rursum : *Ego ero illi in patrem , et ipse erit mihi in filium ?* Jam vero 1. quod haereditate obtinetur , a generatione proprie dicta seu divina repeti nequit ; quod confirmatur ex verbis sequentibus : *Ego ero illi in Patrem*, etc.; quae verba , cum in futuro proferantur , evincunt , non agi de re ejusmodi , quae Dei summi sit propria ; eo magis quod verba illa primo seu litterali sensu de Salomone Christi typo prolata fuerint , ut ex II Reg. VII, 14 aliisque locis constat ; Salomon autem nequit typus esse Christi quoad aeternam generationem (1). 2. Nec obest ibidem dici : *Per quem fecit et secula ;* ut enim Grotius animadvertit , illud *per quem* tantumdem valet ac *propter quem* , et exprimit causam finalem ; recepta enim erat apud veteres rabbinos sententia , Deum mundum condidisse propter Messiam (2). 3. Hinc ibid. Apostolus vocat Christum *splendorem gloriae et figuram* (seu *characterem*) *substantiae Dei*, ut alibi vocavit *imaginem Dei invisibilis* ; porro splendor , seu ille in quo refulget Dei gloria , et imago Dei ejusdem numero substantiae cum Deo esse non possunt , alioquin sui ipsius splendor et imago foret (3). Ergo.

248. Resp. *D. A.* In natura humana , *C.* in natura divina *N.*

249. Ad 1. prob. *D.* Sub uno eodemque respectu seu in natura divina , *C.* in natura humana *N.* Ideo autem haereditavit Christus in natura humana , quia ab aeterno genitus est in natura divina. Duplici propterea titulo eidem talis haereditas seu exaltatio competit , tum nempe ob filiationem ejus naturalem , tum ob ea , quae in natura assumpta passus est. Hac ratione omnia optime cohaerent , quae de utraque natura hic Paulus disserit ; et componuntur praeterea cum doctrina catholica si-

(1) Ita Crellius , op. cit. cap. xxx, pag. 58.

(2) Cfr. in *Crit. sacr.* tom. VIII , in hunc loc.

(3) Crell. op. cit. arg. xxx , pag. 51.

ve adducta testimonia sive quae de Salomone tanquam Christi typo proferuntur.

250. Ad 2. *N.* Falsam autem esse Grotii interpretationem, ostendunt 1. omnes interpretationis regulae, quas ipse pessumdat, dum contendit, *per quem*, δι' οὗ, idem valere ac δι' ὃν, *propter quem*; quum tot locis Scriptura testetur, omnia per Christum creata (1), seu per Verbum (2). 2. Idem ostendit contextus. Scribit enim Apostolus ibi de Christo: initio terram fundavit, et opera manuum ejus sunt coeli. Deinde quomodo portare potuisset omnia verbo virtutis suae, qui non omnia creasset? 3. Ipsimet biblici rationalistae ejusmodi commentum rejiciunt (3).

251. Ad 3. *N.* Sed vocat splendorem gloriae et figuram substantiae *Patris*, non *Dei*. Ejusmodi autem voces nihil aliud exprimunt quam nominis *Filii* explicationem. Necesse est enim, ut Filius coaeternus sit et consubstantialis Patri. Utrumque autem his verbis mirifice adstruitur. Nam splendor ejusdem naturae et gloriae est, et aeque aeternus ac lumen, a quo emanat; *figura* vero seu, ut graece dicitur, *character substantiae* Filium ipsum designat, in quo tanquam in sigillo tota Patris impressa est substantia, ita ut sit perfectissima imago Patris. Haec autem ut necessaria sunt ad veri Filii notionem, ita omnino abhorrent a rei creatae natura et conditione (4).

252. Quod si, Colloss. I, 15, Paulus Christum dicit *imaginem Dei invisibilis*, vocat etiam *primogenitum omnis creaturae*, quatenus nempe, ut subdit, *in ipso condita sunt universa, in coelis et in terra, visibilia et invisibilia . . . omnia per ipsum et in ipso creata sunt. Et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant* (v. 16

(1) Coloss. 1, 16, Apoc. IV, 11.
(2) Joan. 1, 3.
(3) Cfr. Rosenmüller, in hunc loc.
(4) Cfr. Maran, loc.cit.cap. 10.§ 2.

et seqq.). Quibus verbis evidenter adstruit eamdem in Filio naturam ac in Deo summo ; ac propterea patet, nomen Dei usurpari hic ab Apostolo eodem sensu, quo illud tribuit *Patri*, a quo Filius sola generatione distinguitur. Ruit propterea Crellii cavillatio (1).

CAPUT II.

DE NATURA CHRISTI HUMANA

253. Qui humanam Christi naturam impugnarunt, anteriores iis sunt, qui ejusdem divinitatem sunt inficiati (2), indignum Deo esse autumantes, eum adeo sese demittere, ut infirmam et imbecillem naturam nostram sibi copulaverit. Non una tamen eademque ratione veteres illi haeretici in hoc articulo a veritatis tramite deflexerunt. Alii siquidem circa Christi carnem, alii circa animam, alii circa utriusque originem et proprietates gravissimos errores sectati sunt.

254. Qui adversus Christi carnem ejusque originem insurrexerunt, communi *Docetarum* (3) nomine sunt nuncupati. Ex his Docetis alii veritatem ipsam carnis impugnarunt, *phantasma* verae carni substituentes, alii *qualitatis* carnis *proprias* tantum ei detraxerunt (4). *Docetismus* communis fuit omnibus gnosticorum familiis, qui pariter errarunt tum circa carnis Christi naturam aut qua-

(1) Reliquae difficultates saltem psaecipuae cfr. in tract. *De Trinit.* num. 43 et seqq. tum num. 166 et seqq. ubi de Trinitate Personarum ac de Verbi divinitate egimus. Cfr. etiam Petav. *De Incarnat.* lib. XVI, cap. I-V, necnon *De Trinit.* toto libro III, adversus Crellium.

(2) S. Joannes evangelista hos refellendos praecipue sibi assumpsit in duabus prioribus suis epistolis. S. Irenaeus ejusmodi haeresin repetit a Simone mago ; cfr. *Cont. haer.* lib I, cap. 12 et seq. edit. Mass. Cfr. etiam lib. V, cap. 18.

(3) Sic dicti a δοκέω, *videor*, *speciem praefero*.

(4) Quod jam adnotaverat Tertull. *De Resurr. carn.* cap. II : « In ipsa prius carne ejus (Christi) erraverunt ; aut nullius veritatis contendentes eam, secundum Marcionem et Basilidem ; aut propriae qualitatis, secundum haereses Valentini et Apellem ».

[redacted]is cineribus excusserunt ac denuo [redacted]listae, qui Christi nativitatem ex Vir- [redacted] habent, ex Judaeorum opinionibus [redacted]larum oraculis aevo sequiore demum [redacted] eventis quibusdam miraculorum spe- [redacted]ibus exorto (r).

[redacted] permolestum sit singillatim recensitas [redacted] ex parte prorsus obsoletas refellere, [redacted]mus generatim vindicanda. Alterum [redacted]e naturae in Christo, ex quo tan- [redacted]quam principio velut totidem corollaria dedu- [redacted]ngulas adversus singulares errores illius [redacted]aliquomodo labefactantes; alterum vero est [redacted] Christi conceptio, ex qua intemerata B. Ma- [redacted]ria consistit. Sit igitur

PROPOSITIO I.

Divinum naturam humanam nobis [redacted]nsubstantialem assumpsit integram atque perfectam

[redacted]ae fide est haec propositio, ut constat ex con- [redacted]cilio. definiente: Christum *perfectum in hu- [redacted]nitate, Deum verum et hominem verum, eumdem [redacted]mum rationali et corpore, consubstantialem no-*

[redacted] Wegscheider, § 123. Sic [redacted]Wette, *De relig. et Theo-* [redacted]86, qui quod dicitur de [redacted] concepto de Spiritu S. et na- [redacted]Virgine Maria, exponit velut [redacted]m symbolicam, qua significe- [redacted]el gignem ex Deo esse, at- [redacted]t symbolum characteris divini [redacted]te Jesu; cum ratio refugiat ab [redacted]ttendo omnium hominum perfe- [redacted]mo, nempe Jesu, realiter pro- [redacted]o ope supernaturalis conceptionis diversae a communi coterorum hominum; Georgio Paulusio, *Comment. in* IV *Evang.* non aliud est, Christum ex Maria matre Virgine conceptum atque natum virtute Spiritus Sancti, quam quod haec, nempe Maria, se ad notitiam praebuerit juveni, qui se mentitus sit esse Angelum, promissione accepta, futurum ut pariat Messiam. Sic ceteri passim rationalistae protestantes in Germania. Cfr. Alber, op. cit. tom. 1 prol. § 14.

ve adducta testimonia sive quae de Salomone tanquam Christi typo proferuntur.

250. Ad 2. *N.* Falsam autem esse Grotii interpretationem, ostendunt 1. omnes interpretationis regulae, quas ipse pessumdat, dum contendit, *per quem*, δι' οὗ, idem valere ac δι' ὃν, *propter quem*; quum tot locis Scriptura testetur, omnia per Christum creata (1), seu per Verbum (2). 2. Idem ostendit contextus. Scribit enim Apostolus ibi de Christo: initio terram fundavit, et opera manuum ejus sunt coeli. Deinde quomodo portare potuisset omnia verbo virtutis suae, qui non omnia creasset? 3. Ipsimet biblici rationalistae ejusmodi commentum rejiciunt (3).

251. Ad 3. *N.* Sed vocat splendorem gloriae et figuram substantiae *Patris*, non *Dei*. Ejusmodi autem voces nihil aliud exprimunt quam nominis *Filii* explicationem. Necesse est enim, ut Filius coaeternus sit et consubstantialis Patri. Utrumque autem his verbis mirifice adstruitur. Nam splendor ejusdem naturae et gloriae est, et aeque aeternus ac lumen, a quo emanat; *figura* vero seu, ut graece dicitur, *character substantiae* Filium ipsum designat, in quo tanquam in sigillo tota Patris impressa est substantia, ita ut sit perfectissima imago Patris. Haec autem ut necessaria sunt ad veri Filii notionem, ita omnino abhorrent a rei creatae natura et conditione (4).

252. Quod si, Colloss. I, 15, Paulus Christum dicit *imaginem Dei invisibilis*, vocat etiam *primogenitum omnis creaturae*, quatenus nempe, ut subdit, *in ipso condita sunt universa, in coelis et in terra, visibilia et invisibilia . . . omnia per ipsum et in ipso creata sunt. Et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant* (v. 16

(1) Coloss. 1, 16, Apoc. IV, 11.
(2) Joan. 1, 3.
(3) Cfr. Rosenmüller, in hunc loc.
(4) Cfr. Maran, loc.cit.cap. 10.§ 2.

et seqq.). Quibus verbis evidenter adstruit eamdem in Filio naturam ac in Deo summo ; ac propterea patet, nomen Dei usurpari hic ab Apostolo eodem sensu, quo illud tribuit *Patri*, a quo Filius sola generatione distinguitur. Ruit propterea Crellii cavillatio (1).

CAPUT II.

DE NATURA CHRISTI HUMANA

253. Qui humanam Christi naturam impugnarunt, anteriores iis sunt, qui ejusdem divinitatem sunt inficiati (2), indignum Deo esse autumantes, eum adeo sese demittere, ut infirmam et imbecillem naturam nostram sibi copulaverit. Non una tamen eademque ratione veteres illi haeretici in hoc articulo a veritatis tramite deflexerunt. Alii siquidem circa Christi carnem, alii circa animam, alii circa utriusque originem et proprietates gravissimos errores sectati sunt.

254. Qui adversus Christi carnem ejusque originem insurrexerunt, communi *Docetarum* (3) nomine sunt nuncupati. Ex his Docetis alii veritatem ipsam carnis impugnarunt, *phantasma* verae carni substituentes, alii *qualitatis* carnis *proprias* tantum ei detraxerunt (4). *Docetismus* communis fuit omnibus gnosticorum familiis, qui pariter errarunt tum circa carnis Christi naturam aut qua-

(1) Reliquae difficultates saltem psaecipuae cfr. in tract. *De Trinit.* num. 43 et seqq. tum num. 166 et seqq. ubi de Trinitate Personarum ac de Verbi divinitate egimus. Cfr. etiam Petav. *De Incarnat.* lib. XVI, cap. I-V, necnon *De Trinit.* toto libro III, adversus Crellium.

(2) S. Joannes evangelista hos refellendos praecipue sibi assumpsit in duabus prioribus suis epistolis. S. Irenaeus ejusmodi haeresin repetit a Simone mago ; cfr. *Cont. haer.* lib I, cap. 12 et seq. edit. Mass. Cfr. etiam lib. V, cap. 18.

(3) Sic dicti a δοκέω, *videor*, *speciem praefero*.

(4) Quod jam adnotaverat Tertull. *De Resurr. carn.* cap. II : « In ipsa prius carne ejus (Christi) erraverunt ; aut nullius veritatis contendentes eam, secundum Marcionem et Basilidem ; aut propriae qualitatis, secundum haereses Valentini et Apellem ».

litatem, tum circa ejus originem; nam Christo hi tribuebant carnem seu corpus aethereum e sideribus et superioribus mundi substantiis desumptum, quod transiit per Mariam ut aqua per fistulam aut tubum. Itaque solam corporis aut carnis speciem Christo tribuerunt *phantasiadocetae*, *phantasiastae*, *manichaei*, *priscillianistae;* corpus coeleste per Mariam editum commenti sunt Bardesanes, Basilides, Apelles, pauliciani (1), Recentiori aetate anabaptistae, quakeri, Borignonia, Poiretus aliique fere cum gnosticis insanierunt, nescio quid coeleste Christi corpori tribuentes (2).

255. Alii vero haeretici contrarium iter arripientes, Christo vel solam carnem sine anima dederunt, ut arianorum plerique; alii animam, sed ratione seu mente carentem, Verbum assumpsisse autumarunt, ut Apollinaris ejusque asseclae; de quibus merito scribebat s. Augustinus: *Videte absurditatem et insaniam non ferendam. Animam irrationalem eum habere voluerunt, rationalem negaverunt; dederunt ei animam pecoris, subtraxerunt hominis* (3). Huic alios errores postea apollinaristae adtexuerunt (4).

256. Rursum circa humanam Christi naturam, seu potius circa ejus originem a vero descivere haeretici illi, qui Jesum ex Josepho prognatum fuisse contenderunt; adeoque ceterorum hominum more ex Maria progressum. Sic Cerinthus, Carpocrates, ebionitae eorumque surculi.

(1) Cfr. Petavius, *De Incarn.* lib. I, cap. 4, ubi omnium istorum haereses describit.

(2) De quibus Cotta ad Gerhardum, *Loc. theol.* tom. III, pag 406, diss. I, p. 13 et seqq. IV, 17 et seqq.

(3) *Tract.* XLVII, *in Joan.* num. 8. De apollinaristarum haeresi agit s. Epiph. *Haer.* LXXVII, edit. Petav. ubi refert, § 23, ipsos dedisse quidem Christo ψυχήν, nempe *animam*, non autem νοῦν, id est, *mentem.*

(4) Ex Epiphanio autem et ex Theodoreto aliisque veteribus Petavius, lib. I, cap. 6, apollinaristarum errores prosequitur. Attamen Nat. Alex. *Hist. Eccl.* saec. IV, cap. 3, art. 14, si demas praecipuum errorem, quo Verbum in Christo vices animae supplevisse effutiebat Apollinaris, reliquos errores non tam ipsius Apollinaris quam ejus discipulorum fuisse, contendit.

Hoc commentum e suis cineribus excusserunt ac denuo instaurarunt rationalistae, qui Christi nativitatem ex Virgine pro mytho sacro habent, ex Judaeorum opinionibus quibusdam et prophetarum oraculis aevo sequiore demum composito, aut ex eventis quibusdam miraculorum speciem prae se ferentibus exorto (1).

257. Cum vero permolestum sit singillatim recensitas haereses ac magna ex parte prorsus obsoletas refellere, duo nobis praestituimus generatim vindicanda. Alterum est integritas humanae naturae in Christo, ex quo tanquam generali principio velut totidem corollaria deducemus veritates singulas adversus singulares errores illius integritatem quoquomodo labefactantes; alterum vero est supernaturalis Christi conceptio, ex qua intemerata B. Mariae Virginitas salva consistit. Sit igitur

PROPOSITIO I.

Verbum Divinum naturam humanam nobis consubstantialem assumpsit integram atque perfectam

258. De fide est haec propositio, ut constat ex concilio Chalcedon. definiente: Christum *perfectum in humanitate, Deum verum et hominem verum, eumdem ex anima rationali et corpore, consubstantialem no-*

(1) Ita Wegscheider, § 123. Sic pariter DeWette, *De relig. et Theolog.* pag. 186, qui quod dicitur de Christo concepto de Spiritu S. et nato ex Virgine Maria, exponit velut formulam symbolicam, qua significetur, religionem ex Deo esse, atque ut symbolum characteris divini Christi Jesu; cum ratio refugiat ab admittendo omnium hominum perfectissimo, nempe Jesu, realiter producto ope supernaturalis conceptionis diversae a communi ceterorum hominum; Georgio Paulusio, *Comment. in* IV *Evang.* non aliud est, Christum ex Maria matre Virgine conceptum atque natum virtute Spiritus Sancti, quam quod haec, nempe Maria, se ad notitiam praebuerit juveni, qui se mentitus sit esse Angelum, promissione accepta, futurum ut pariat Messiam. Sic ceteri passim rationalistae protestantes in Germania. Cfr. Alber, op. cit. tom. 1 prol. § 14.

bis secundum humanitatem, ***per omnia similem nobis absque peccato*** (1); tum etiam ex symbolo Athanas. in quo Christus dicitur *perfectus Deus*, *perfectus homo*, *ex anima rationali et humana carne subsistens*. Quem quidem fidei articulum ita evincimus.

259. Divinae litterae non modo saepissime Christum *hominem* et *filium hominis* appellant, verum etiam ea perpetuo ac constantissime eidem tribuunt, quae veritatem humanae naturae procul dubio demonstrant. Etenim de illius loquuntur conceptione, nativitate, genealogia, deque ejus universa mortalis vitae ratione, morte, sepultura atque resurrectione. Quae omnia profecto veri hominis sunt. Neque alia est sanctorum patrum sententia; qui non solum veritatem catholicam confirmant adversus quoslibet ejusdem impugnatores, sed praeterea argumenta congerunt ad eam constabiliendam. Quam 1. quidem ex eo probant, quod si alterutra pars humanitatis in Christo deesset, non esset verus homo; 2. ex fine Incarnationis Deique consilio, qui voluit, ut homo per hominem redimeretur; 3. ex eo, quod mediator esse Christus debuit, adeoque verus homo verusque Deus, et utrique consubstantialis; 4. denique ex eo, quod totum et integrum hominem liberari oportuit, unde et assumi. Horum testimonia copiose profert et evolvit Petavius (2). Huc accedunt symbola, fidei professiones et conciliorum definitiones, quas vel exhibuimus, vel commemorabimus, cum adversus nestorianos atque eutychianos unam Christi personam in duplici natura ostendemus. In eo igitur sacrae Litterae cum divina traditione consentiunt, quod Verbum Divinum humanam naturam assumpserit nobis consubstantialem, integram atque perfectam.

Ex his vero ita generatim constitutis sequitur

(1) Actione v, in *Collect. conc.* Hard. tom. II, col. 455.

(2) *De Incarn.* lib. v, cap. II, § 7 et seqq.

COROLLARIUM I.

Christi caro est vera, solida et expressa, non autem ficta neque umbratilis neque apparens aut phantastica

260. Nisi enim ejusmodi carnem Verbum assumpsisset, Christus nullo modo vel esse vel dici posset consubstantialis nobis. Sane carnis suae veritatem luculentissima plane ratione comprobavit ipse Christus, cum discipulis suis dicebat, Luc. XXIV, 39: *Videte manus meas et pedes, quia ego ipse sum; palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere.* Jam vero, ut recte argumentabatur s. Augustinus: *Si phantasma fuit corpus Christi, fefellit Christus; et, si fefelllit, veritas non est. Est autem veritas Christus. Non igitur phantasma fuit corpus ejus* (1). Eidem jam praeiverant in hoc argumento Irenaeus, *Contra haereses* lib. III, cap. XVIII et XX, Tertullianus *De carne Christi* cap. V, Epiphanius *Haeres. LXXVII*, n. 25 et alibi alique patres.

DIFFICULTATES

261. Obj. Scripturae excludunt veritatem carnis Christi; etenim 1. affirmant, non habuisse Christum nisi hominis et carnis similitudinem; ait enim Apostolus Phil. II, 7: *Semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo;* et Rom. VIII, 3: *Misit Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati.* Quod 2. congruit cum iis, quae idem Apostolus scribit I Cor. XV, 50: *Caro*

(1) *Lib.* LXXXIII *Quaestion.* quaest. XIV.

et sanguis regnum Dei possidere non possunt, ideoque neque Christi caro. 3. Quare sibi semper constans, II Cor. V, 16, scribit: *Itaque nos ex hoc neminem novimus secundum carnem; et si cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus*; resipiscens scilicet ab absurdo illo errore, in quem rudis adhuc in apostolatu inciderat, veram credendo Christi carnem. 4. Sane Verbum, licet in V. T. vere apparuerit carne indutum, veram tamen carnem minime prae se ferebat, sicut nec Angeli, etsi omnia officia praestiterint hominis propria. 5. Demum ratio ipsa clamat, minime decere, carnem immundam, corruptibilem, mortalem, plurimisque imperfectionibus scatentem divinae naturae consociari. Ergo.

262. Resp. *Neg. antec.* Ad 1. prob. *D.* Referunt, Christum non habuisse nisi hominis et carnis similitudinem *speciei*, *C. naturae N.* Apostolus igitur in priori textu nil aliud significat, nisi Christum speciem prae se tulisse ceterorum hominum, neque in aliqua re quoad naturam a ceteris absimilem extitisse, prout contextus postulat, alioquin nec Deus fuisset. In altero textu similitudo refertur ad *carnem peccati*, non autem ad carnem absolute; adeo ut juxta Apostolum Christus habuerit quidem carnem corruptibilem et passibilem, cujusmodi nostra est, immaculatam tamen et a quavis peccati labe immunem.

263. Ad 2. *D.* Prout caro et sanguis spiritui seu sanctitati opponuntur, *C.* prout in se seu natura sua sunt *N.* Quod contextus pariter ostendit.

264. Ad 3. *D.* Id est, affectu carnali ratione ejusdem communis originis ex Abraham *C.* secus *N.* Alioquin non solum Christus, sed omnes homines vera carne destituti essent (1).

(1) Cfr. Estius in hunc loc.

265. Ad 4. *D.* Vere apparuit per apparitionem symbolicam, *C.* per apparitionem realem quoad externam speciem *N.* Nondum enim Verbum carnem nostram induerat. Atque hoc in hypothesi quod Verbum reipsa semper apparuerit.

266. Eadem ratione intelligenda sunt quae de apparitionibus Angelorum sub humana specie in Scripturis referuntur; quod Scripturae ipsae identidem monent, ut Tob. XII, 18. De Christo vero non solum nullibi hoc declaratur, sed contrarium prorsus ubique Scripturae testantur.

267. Ad 5. *N.* Nihil enim Deo immundum est in creaturis suis atque indecens, pro effusa sua in homines charitate (1).

COROLLARIUM II.

Christi corpus non e coelo delapsum est, neque ex coelesti substantia consistens, sed est humanum atque ex Virgine matre susceptum

268. Etenim veteribus patriarchis promissus est Messias, nempe Jesus, nasciturus ex eorum semine, Abraham scilicet, Isaac et Jacob, postea vero David, ut suo loco ostendimus. Divinas porro has promissiones omnino fuisse completas, evangelica testatur historia. Lucae siquidem I, 31, dixit Angelus Mariae: *Ecce concipies in utero et paries filium*; Matthaeus vero, I, 1, et seqq. cum texuisset Christi genealogiam ab Abraham usque ad Joseph et Mariam, addidit v. 25: *Peperit* (Maria) *Filium suum primogenitum*. Quare Apostolus, Rom. I, 3. de Christo loquens, ait: *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem*; atque alibi, Gal. IV, 4: *Mi-*

(1) Cfr. Tertull. et s. Epiph. locis citatis.

sit Deus Filium suum factum ex muliere (1). Neque enim ex muliere *factus* dici potuisset, nisi corpus ex ea suscepisset, prout patres omnes adversus valentinianos disputabant.

269. Atque hinc refelluntur pariter anabaptistae illi ceterique protestantes superius recensiti, affirmantes, vel Christi corpus coeleste quid prae se tulisse, vel coeleste saltem quidpiam eidem adjectum. Certe neque divinae Litterae, neque patres coeleste hujusmodi corpus commemorant, imo vero rejiciunt; neque ad Incarnationis sive mysterium sive oeconomiam coelesti eo corpore opus erat, ut liberiores ejusmodi homines evulgarunt, nova semper paradoxa ex sectae suae principio sibi cudentes.

DIFFICULTATES

270. Obj. Quanam carne aut corpore Christus praeditus esset, ipsemet non semel declarat; ac 1: dum, Joan. III, 6, affirmat: *Quod natum est ex carne, caro est; quod natum est ex spiritu, spiritus est;* repugnat autem dicere, Christum carnem fuisse; 2. dum praeterea clarius subdit, ib. 13: *Nemo ascendit in coelum, nisi qui descendit de coelo, Filius hominis, qui est in coelo.* Jam vero ipse non descendit de coelo in natura divina, quae ubique est; ergo in natura assumpta, quae pariter in coelum conscendit; de coelo igitur ipsam detulit. Hinc, Joan. VI, 41, loquens de corpore seu carne sua sub panis metaphora, ait: *Ego sum panis vivus, qui de coelo descendi.* 3. Accurate propterea Angelus apud Matth. I, 20, loquens de B. V. non dixit: Quod *ex ea* natum est, sed: *Quod in ea natum est, de Spiritu S. est;* quia Verbum non ex B. Virginis carne sibi carnem adscivit, sed secum e coelo detulit. 4. Nusquam

(1) Cfr. apud Petav. *De Incarn.* lib. v, cap. 11.

propterea Christus B. Virginem matrem compellat, sed eam constanter *mulierem* vocat. 5. Imo se prorsus nullam terrenam matrem agnoscere velle professus est, Matth. XII, 47; ubi, cum quidam ei dixisset: *Ecce mater tua et fratres tui*, respondit illico Christus: *Quae est mater mea, et qui sunt fratres mei?* 6. Ex his mutuatus est Apostolus doctrinam suam, dum I Cor. XV, 47, diserte scribit de Christo, quem cum Adam confert: *Primus homo de terra terrenus; secundus homo de coelo coelestis.* Ergo.

271. Resp. ad 1. *D.* Id est, generatione carnali quatenus opponitur regenerationi spirituali, quae confertur per baptisma, de quo hic loquitur Christus, *C.* hic agitur de carne quatenus opposita est spiritui seu substantiae spirituali *N.* (1).

272. Ad 2. *D.* Ratione personae divinae et quidem *effectu*, *C.* ratione naturae assumptae ac motu locali *N.* Eodem sensu accipienda sunt quae sub panis metaphora de se protulit Christus (2).

273. Ad 3. *D.* *In ea* et *ex ea*, ut aperte dicitur Luc. I, 35: *Quod nascetur ex te Sanctum*, et Galat. IV, 4: *Factum ex muliere*, *C.* *in ea*, in sensu adversariorum, *N.*

274. Ad 4. *D.* 1. Prudenti oeconomia cui supplerunt evangelistae sexcentis in locis, *Matrem Jesu* B. Virginem appellantes, *C.* ad insinuandum vere Mariam matrem suam non esse *N.* 2. Vocat *mulierem* in sensu exclusivo *matris*, *N.* in sensu inclusivo *C.* Sane, ceteris omissis, Joan. XIX, 26, legitur: *Cum vidisset Jesus matrem... dicit matri suae: mulier ecce filius tuus* (3).

275. Ad 5. *D.* Praeferendo spiritualem cognationem cognationi carnali, *C.* excludendo carnalem *N.* Patet ex contextu.

(1) Cfr. Maldonat. in hunc locum.
(2) Ibid.
(3) Ἰησοῦς ἰδὼν τὴν μητέρα... λέγει τῇ μητρὶ αὐτοῦ. Γύναι, ἴδου ὁ υἱός σου.

*

nors

Sacrae
.adem
iatibus
Christi
, ut in-
metum,
r osten-
manam
asse.

animam,
.e habuisse
. *Et Verbum*
n assumpsit;
.e tum mentis
quod *duo per-*
bat Christus,
ersona, 4. alio-
constitueretur. His
carnales esse cogi-
reprobat Apostolus,

D. Id est, homo,
tres unanimiter, juxta
ta verba exposuerunt,
locutionis rationes affe-

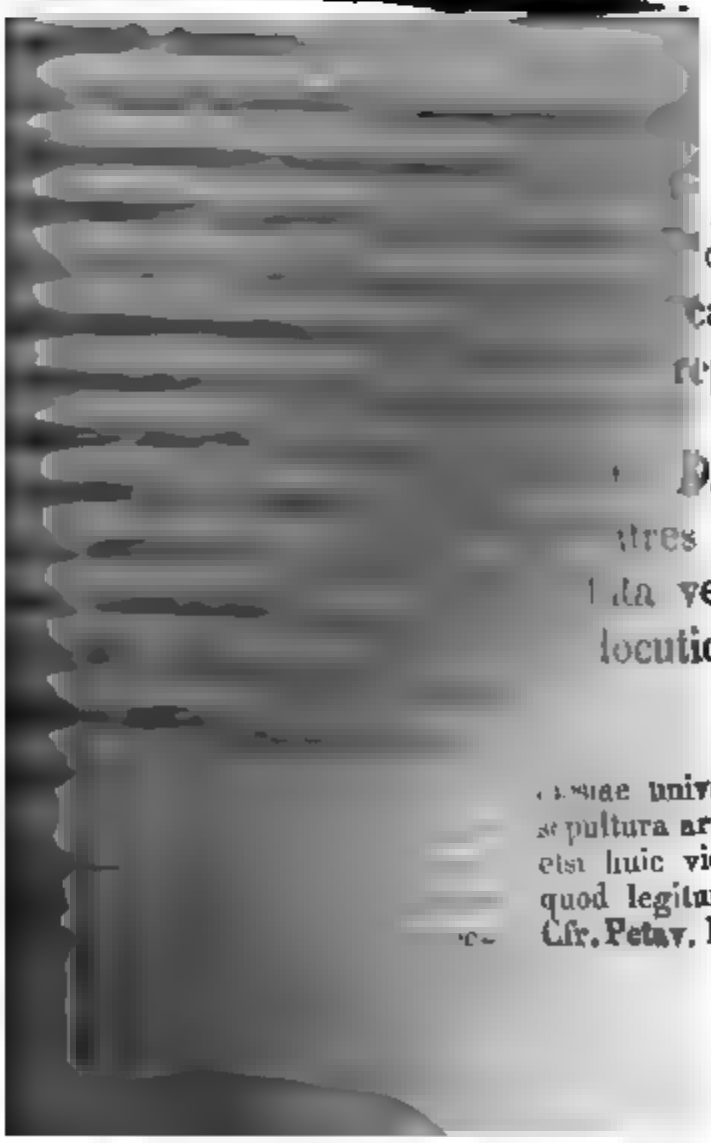

sae universae de corporis Christi sepultura articulum illum intelligunt; etsi huic violentae expositioni obstet quod legitur 1 Petr. III, 19 et 20. Cfr. Petav. lib. XIII, capp. 15 et seqq.

sit Deus Filium suum factum ex muliere (1). Neque enim ex muliere *factus* dici potuisset, nisi corpus ex ea suscepisset, prout patres omnes adversus valentinianos disputabant.

269. Atque hinc refelluntur pariter anabaptistae illi ceterique protestantes superius recensiti, affirmantes, vel Christi corpus coeleste quid prae se tulisse, vel coeleste saltem quidpiam eidem adjectum. Certe neque divinae Litterae, neque patres coeleste hujusmodi corpus commemorant, imo vero rejiciunt; neque ad Incarnationis sive mysterium sive oeconomiam coelesti eo corpore opus erat, ut liberiores ejusmodi homines evulgarunt, nova semper paradoxa ex sectae suae principio sibi cudentes.

DIFFICULTATES

270. Obj. Quanam carne aut corpore Christus praeditus esset, ipsemet non semel declarat; ac 1: dum, Joan. III, 6, affirmat: *Quod natum est ex carne, caro est; quod natum est ex spiritu, spiritus est;* repugnat autem dicere, Christum carnem fuisse; 2. dum praeterea clarius subdit, ib. 13: *Nemo ascendit in coelum, nisi qui descendit de coelo, Filius hominis, qui est in coelo.* Jam vero ipse non descendit de coelo in natura divina, quae ubique est; ergo in natura assumpta, quae pariter in coelum conscendit; de coelo igitur ipsam detulit. Hinc, Joan. VI, 41, loquens de corpore seu carne sua sub panis metaphora, ait: *Ego sum panis vivus, qui de coelo descendi.* 3. Accurate propterea Angelus apud Matth. I, 20, loquens de B. V. non dixit: Quod *ex ea* natum est, sed: *Quod in ea natum est, de Spiritu S. est;* quia Verbum non ex B. Virginis carne sibi carnem adscivit, sed secum e coelo detulit. 4. Nusquam

(1) Cfr. apud Petav. *De Incarn.* lib. v, cap. 11.

propterea Christus B. Virginem matrem compellat, sed eam constanter *mulierem* vocat. 5. Imo se prorsus nullam terrenam matrem agnoscere velle professus est, Matth. XII, 47; ubi, cum quidam ei dixisset: *Ecce mater tua et fratres tui*, respondit illico Christus: *Quae est mater mea, et qui sunt fratres mei?* 6. Ex his mutuatus est Apostolus doctrinam suam, dum I Cor. XV, 47, diserte scribit de Christo, quem cum Adam confert: *Primus homo de terra terrenus; secundus homo de coelo coelestis.* Ergo.

271. Resp. ad 1. *D.* Id est, generatione carnali quatenus opponitur regenerationi spirituali, quae confertur per baptisma, de quo hic loquitur Christus, *C.* hic agitur de carne quatenus opposita est spiritui seu substantiae spirituali *N.* (1).

272. Ad 2. *D.* Ratione personae divinae et quidem *effectu*, *C.* ratione naturae assumptae ac motu locali *N.* Eodem sensu accipienda sunt quae sub panis metaphora de se protulit Christus (2).

273. Ad 3. *D. In ea* et *ex ea*, ut aperte dicitur Luc. I, 35: *Quod nascetur ex te Sanctum*, et Galat. IV, 4: *Factum ex muliere*, *C. in ea*, in sensu adversariorum, *N.*

274. Ad 4. *D.* 1. Prudenti oeconomia cui suppleverunt evangelistae sexcentis in locis, *Matrem Jesu* B. Virginem appellantes, *C.* ad insinuandum vere Mariam matrem suam non esse *N.* 2. Vocat *mulierem* in sensu exclusivo *matris*, *N.* in sensu inclusivo *C.* Sane, ceteris omissis, Joan. XIX, 26, legitur: *Cum vidisset Jesus matrem... dicit matri suae: mulier ecce filius tuus* (3).

275. Ad 5. *D.* Praeferendo spiritualem cognationem cognationi carnali, *C.* excludendo carnalem *N.* Patet ex contextu.

(1) Cfr. Maldonat. in hunc locum.
(2) Ibid.
(3) Ἰησοῦς ἰδὼν τὴν μητέρα... λέγει τῇ μητρὶ αὐτοῦ. Γύναι, ἰδοὺ ὁ υἱός σου.

*

276. Ad 6. *D. Coelestis* ratione personae divinae, vel admirabilis ipsius conceptionis, vel coelestis plane vitae, quam Christus duxit, *C.* ratione materiae seu substantiae, qua coagmentatum fuit ipsius corpus *N.* Apostolus porro ibid. opponit hominem coelestem terreno seu terrena cupienti atque sapienti; fideles propterea hortatur, ut, quoniam portaverunt imaginem terreni, coelestis jam exinde imaginem portare studeant, spiritualia nempe et coelestia cogitantes et consectantes (1).

COROLLARIUM III.

Animam eamque rationis participem Verbum divinum assumpsit

277. Profecto, si anima ad humanae naturae essentiam spectat, eam Verbum divinum assumpsisse necesse est. Etenim *non est homo perfectus*, ut arguebat s. Augustinus, *si vel anima carni, vel animae ipsi mens humana defuerit* (2). Propterea juxta veteres patres 1. Verbum corpus mediante anima assumpsit; 2. id omne assumpsit, quod reparavit ac sanavit; sanavit autem animam praecipue. Accedit, certissimum in Sacris Litteris, patribus ac fidei symbolis catholicum dogma esse, Christum post mortem ad inferos descendisse; jam vero nec corpore descendit, quod in sepulchro depositum est; neque divinitate, quae utpote immensa ubique est; neque figurate de Christo id dictum esse admitti potest, cum ex communi patrum et ecclesiae sententia de vero et proprie dicto descensu ad inferos symbolum apostolicum loquatur; restat igitur, ut anima Christum ab inferos de-

(1) Cfr. Bernard. a Piconio in hunc locum.

(2) *Ep.* CLXXXVII. *ad Dard.* num. 4, edit. Maur.

scendisse credamus post mortem suam ; quae quidem mors sine anima nec est nec intelligi potest (1).

278. Verum non minus evidens argumentum Sacrae Litterae suppeditant, ad animam et quidem rationalem in Christo adstruendam, in attributis seu proprietatibus et affectionibus, quas eidem adscribunt. Etenim Christi humanam voluntatem et operationem commemorant, ut inferius ostendemus, animae tristitiam, pavorem, metum, a'que doloris sensum, quae sane omnia evidenter ostendunt Dei Verbum, praeter humanum corpus, humanam sibi animam eamque rationis participem copulasse.

DIFFICULTATES

279. Obj. Tum Scriptura tum recta ratio animam, eamque rationis participem, Christum minime habuisse suadent. 1. Aperte enim Joan. I, 14, dicitur *Et Verbum caro factum est.* Solam igitur carnem Verbum assumpsit; 2. idque merito ; divinitas enim tum animae tum mentis vices gerere poterat ; 3. eo vel maxime, quod *duo perfecta*, ut aiebat Apollinaris, *non capiebat Christus*, id est, duas naturas perfectas in una persona, 4. alioquin quaternitas in Deo pro Trinitate constitueretur. His accedit necessario in mente humana carnales esse cogitationes carnisque prudentiam, quam reprobat Apostolus, Rom. VIII, 6. Ergo.

280. *Resp. N. A.* Ad 1. prob. *D.* Id est, homo, *C.* caro sine anima *N.* Sic enim patres unanimiter, juxta perpetuum ecclesiae sensum, citata verba exposuerunt, qui plures praeterea ejusmodi locutionis rationes affe-

(1) Protestantes passim, quos secuti sunt jansenistae, articulum de Christi descensu ad inferos, quoad animam scilicet, expungunt ; et contra sensum totius antiquitatis et ecclesiae universae de corporis Christi sepultura articulum illum intelligunt; etsi huic violentae expositioni obstet quod legitur 1 Petr. III, 19 et 20. Cfr. Petav. lib. XIII, capp. 15 et seqq.

runt (1). Sane voces *carnis* et *animae* passim in Scripturis occurrunt ad totum hominem significandum, ex. gr. Gen. VI, 12: *Omnis caro corruperat viam suam.*

281. Ad 2. *D.* Ad vivendum et intelligendum, *Tr.* ad perfectum seu verum hominem constituendum *N.*

282. Ad 3. *D.* Perfecta sub ratione personae, *C.* naturarum *N.* ut inferius ostendemus.

283. Ad 4. *N.* Neque enim humana natura peculiarem quamdam constituit personam; sed eam Verbum adscivit in unitate personae divinae, ut idoneo loco exponemus et vindicabimus. Sic negamus, necessario inesse in humana mente carnales cogitationes, ut patet ex statu Adae innocentis; in Christo vero mens regebatur a Verbi persona (2). Idem dicatur de prudentia carnali, ne diutius in ejusmodi nugis refellendis immoremur.

COROLLARIUM IV.

Christus humanis affectibus, doloribus et corruptioni obnoxius fuit ex naturae suae conditione

284. Prior pars ad fidem spectat; altera vero, qua nempe dicitur *ex naturae suae conditione*, est tantum fidei proxima, ut ex dicendis patebit. Ad priorem itaque partem quod attinet, de ejus veritate omnia fidei nostrae symbola nos dubitare non sinunt quae nobis exhibent Christum passum ac mortuum, ideoque ante suam resurrectionem passibilem ac corruptibilem. Sane hujus rei non obscura argumenta Sacrae Litterae suppeditant, quae Christum testantur identidem esurientem, sitientem, flentem, ex itinere fatigatum, et prae doloris acerbitate clamantem. Quare, Is. LIII, idem Christus appellatur *vir dolorum et sciens infirmitatem, vulneratus, attritus*, at-

(1) Cfr. Petav. lib. IV, cap. 2. (2) Vid. Petav. lib. V, cap. 13, § 6.

quae haec quoad corpus. Quoad animam vero idipsum Christus expressit, cum Luc. XXII, 42, ait: *Pater, si vis, transfer a me calicem istum;* ubi idem evangelista subdit: *Apparuit illi Angelus de coelo confortans eum, et factus in agonia prolixius orabat;* quae locum non haberent, nisi doloris magnitudinem atque acerbitatem persensisset. Quod etiam ostenditur ex Matth. XXVI, 38, cum Christus, discipulos suos alloquens, dixit: *Tristis est anima mea usque ad mortem;* hinc reipsa *caepit pavere et toedere,* ut legitur Marc. XIV, 33.

285. De hoc fidei articulo nemo unquam catholicorum dubitavit; sed utrum ejusmodi affectiones Christus ex naturae conditione, seu insita naturae humanae infirmitate passus fuerit, an vero non naturaliter, sed extraordinaria quadam lege, ac velut per miraculum eas sit expertus, magna olim extitit contentio inter Philippum abbatem Bonae Spei et Joannem quemdam monachum ac praepositum, aetate S. Bernardi. Partem negantem suscepit Philippus, qui acrius contendit, Christi carnem, quia sine peccato concepta fuerat, nullis poenis obstrictam et obligatam fuisse, adeoque nihil naturaliter pati potuisse. Contra vero Joannes praepositus Christum asserebat necessitate naturali, sed sponte tamen adscita et voluntaria omnia pertulisse. Haec posterior sententia communis evasit, cui adstipulantur satis aperte Scripturae atque ecclesiae patres. Apostolus enim, Hebr. II, 17, affirmat, Christum debuisse *per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, et fidelis Pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicta populi. In eo enim, in quo passus est ipse et tentatus, potens est et eis, qui tentantur, auxiliari;* tum cap. IV, 15: *Non enim,* inquit, *habemus Pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato.* Quae inepte ad solatium nostrum dicta viderentur, si quae Christus passus est, non

humano more modoque suscepisset ; quod magis confirmatur ex argumento , quod idem Apostolus instituit , ibid. V , 2 et seqq. Patres vero in eo pariter omnes consentiunt (1) ; etsi fateantur , quod et a nobis constitutum est , haec omnia in Christi humanitate ad nutum divinitatis tanquam moderatricis , administrata esse ac propterea non invite , sed libere nostri causa Christum passiones pertulisse (2).

(1) Cfr. apud Petav. lib. x, cap. 4, § 5 et seqq.

(2) Coronidis gratia hic juvat accuratam animadversionem afferre , quam Boëtius circa finem libri , *De duabus naturis et una persona Christi* , instituit , quaeque non modice confert tum ad eutychianorum commenta diluenda , tum ad hanc quaestionem, quam excutimus , explanandam. Etenim, si dicatur Christus carnem habuisse , qualem Adam habuit post peccatum , inferebant eutychiani , peccato eam obnoxiam fuisse ; sin autem ejusmodi carnem suscepit, qualis ante lapsum illius extitit, concludebant , eam neque pati neque mori potuisse. Boëtius igitur tres status distinguit in Adam , duos extremos et alterum inter illos medium. *Primus status est* « ante delictum , in quo tametsi ab eo mors aberat , nec adhuc ullo se delicto polluerat, poterat tamen in eo voluntas esse peccandi ». *Secundus status est* , in quem mutari potuisset , si firmiter in Dei praeceptis manere voluisset. Tunc enim id addendum foret , ut non modo non peccaret , aut peccare vellet , sed ne posset quidem aut peccare aut velle delinquere ». *Tertius status* « est post delictum, in quo mors illum necessario subsecuta est, et peccatum ipsum voluntasque peccati ». Horum statuum extremi duo sunt secundus et tertius ; etenim in secundo , qui tantum fuit possibilis, adfuisset *impeccantia* , in tertio *peccatum et peccandi voluntas*. Primus autem est medius inter hos extremos , in quo adfuit *possibilitas peccandi et moriendi*. Ex iis igitur statibus singulis proprium quiddam Christum assumpsisse Boëtius observat. « Nam quod mortale corpus assumpsit , ut mortem a genere humano fugaret , in eo statu ponendum est, qui post Adae praevaricationem poenaliter inflictus est (*ac tertius est ex recensitis*). Quod vero non fuit in eo voluntas ulla peccati , ex eo sumptum est statu , qui esse potuisset , nisi voluntatem insidiantis fraudibns applicasset (*qui secundus est status*)». Restat igitur medius status , qui primus est positus , « ille scilicet , qui eo tempore fuit , cum nec mors aderat , et adesse poterat delinquendi voluntas. In hoc igitur Adam talis fuit , ut manducaret ac biberet , ut accepta digereret , ut laberetur in somnum , et alia , quae ei non defecerunt (*alias* defuerunt), humana quidem , sed concessa , et quae nullam poenam mortis inferrent ; quae omnia habuisse Christum , dubium non est. Nam et manducavit , et bibit , et humani corporis officio functus est . Neque enim tanta indigentia in Adam fuisse credenda est , ut , nisi manducasset , vivere non potuisset. Sed , si ex omni quidem ligno escam sumeret, semper vivere potuisset , hisque (*forte* sicque) non mori. Idcirco paradisi fructibus indigentiam explebat. Quam indigentiam fuisse in Christo , nullus ignorat , sed potestate , non necessitate » .

DIFFICULTATES

286. I. Obj. Patres passim docent Christum nullo unquam dolore aut tristitia affectum fuisse ; 1. tum quia passiones affectionesque ejusmodi Deo indignas censebant tum quia imperfectionem redolere atque arguere arbitrabantur. 2. Insignis inter cetera est locus Hilarii Pictaviensis, *De Trinit.* lib. X, n. 23, ubi aperte negat, quidpiam poenae aut doloris Christi corpus pertulisse, scribens : *In quo* (Christo) *quamvis aut ictus incideret, aut vulnus descenderet, aut nodi concurrerent, aut suspensio elevaret, afferrent quidem haec impetum passionis, non tamen dolorem passionis inferrent; ut telum aliquod aut aquam perforans, aut ignem compungens, aut aëra vulnerans ... passus quidem est Dominus Jesus Christus, dum caeditur, dum suspenditur, dum crucifigitur, dum moritur ; sed in corpus Domini irruens passio, nec non fuit passio, nec tamen naturam passionis exeruit ; dum et poenali ministerio illa desaevit, et virtus corporis sine sensu poenae vim paenae in se desaevientis excepit.* Qui praeterea addit, Christum nullum metum aut mortis dolorem sensisse ; in quo conveniunt etiam aliqui patres, qui negant Christum de impendente morte contristatum fuisse, aut perturbatum. Ergo.

287. Resp. Ad 1. *D.* In natura divina, *C.* in humana, *subd.* passiones, quae ex humanae naturae vitio, vel ex prava hominis voluntate procedunt, *C.* quae sunt innoxiae congenitaeque ipsi naturae *N.* Illas porro a Christo patres excludunt, non istas, quae Deo indignae censeri amplius non debent, ex quo humanam naturam induere Deus dignatus est, nullamque arguunt imperfectionem (1).

(1) Humanarum enim passionum duae sunt species : quaedam natu-

288. Ad 2. *D.* Et s. Hilarius, prout patet ex ipsius scopo, loquitur de divina Christi natura, *C.* de humana, *subd.* quasi vere ab ea omnem dolorem et infirmitatem abigat, *N.* ut ostendat Christi passiones et infirmitates voluntarias esse ejusque imperio dominioque subjectas ac temperatas *C.* Etenim ipse, *De Trin.* lib. I, n. 32, declarat, se librum decimum instituisse adversus haereticos, *qui, divinae professionis naturaeque immemores, ad impietatis suae argumentum dispensationis gesta dictaque tenuerunt*, seu, ut planius loquitur, lib. XI, n. 5, qui, *quae ab eo* (Christo) *secundum hominem dicta sunt, dicta esse secundum naturae divinae infirmitatem mentiuntur.* Hos igitur refellit, ostendens passiones non ad divinam, sed ad humanam Christi naturam esse referendas. Ostendit praeterea s. Hilarius, Christi infirmitates a nostris quadruplici ratione differre. Nostrae enim sunt coactae, promeritae, in nos dominantur, nec quidquam in nobis est, quod non eis subjaceat; contra vero ex s. Hilario infirmitates in Christo fuerunt voluntariae, propter nos susceptae, ad nutum voluntatis illius temperatae, nec naturam divinam, sed solum humanam attingentes (1).

289. Eodem sensu tum ipse tum reliqui patres negant, aut ullum metum aut mortis dolorem Christum sensisse aut de morte contristatum; de metu enim, dolore aut perturbatione loquuntur, quae in Christum dominarentur, aut invitum nolentemque possent commovere (2).

rales sunt, et vitii expertes; ut sunt fames, sitis, lassitudo ac ceterae ejusmodi. Aliae macula quadam turpitudinis infectae, ut est concupiscentiae morbus, et quae proprie *passionum* vocabulo censentur. His caruit Christus; ast priores, quamdiu vixit, habuit, ut patres omnes graeci atque latini unanimiter tradunt. Cfr. Petav. lib. VIII et IX.

(1) Cfr. P. Coustant, in praefatione ad novam a se curatam ejusdem s. Patris editionem anno 1693, ad n. 160, seu tota § 3, ubi nihil desiderandum reliquit circa germanam s. Hilarii mentem.

(2) Cfr. Petav. lib. X, cap. 5, § 9 et seqq.

290. II. Obj. Saltem intelligi nequit, quomodo ejusmodi affectiones tristitiae et taedii quoad animam, doloris quoad corpus, naturales potuerint in Christo esse, cujus anima visione beatifica ob unionem hypostaticam fruebatnr, ex qua profluebat gaudium, quo vel ipsius corpus perfundebatur. Tristitia enim aut dolor cum gaudio beatifico simul naturali ratione componi nequeunt, ut ex comprehensoribus patet, qui miseri esse non possunt. Si igitur Christus tum in anima tum in corpore passus est, non conditione naturae sed prae'er naturam, seu per miraculum talia ipsum fuisse perpessum dicendum est. Ergo.

291. Resp. Cum Verbum humanam naturam una cum insita naturali infirmitate in eum finem assumpserit, ut pateretur ac moreretur, ita attemperavit gaudium, quod ex visione beatifica profluebat, ut non impedierit affectiones proprias humanae naturae. Utrumque enim certum est, tum Christi animam visione beatifica ab ejus creatione donatam esse, tum humanis affectionibus metus, tristitiae ac taedii obnoxiam fuisse, ut et Christi corpus doloribus affectum ex naturali infirmitate et conditione; reliquum proinde est, ut haec componantur per divinam dispensationem juxta exposita (1). Nec omittendum, gaudium et tristitiam, cum ex diverso objecto et motivo oriuntur, prout in Christo oriebantur, optime inter se consistere posse in uno eodemque individuo (2). Neque propterea obstat exemplum comprehensorum; etenim ipsis in termino constitutis nulla subesse potest tristi-

(1) Cfr. Estius in III *Sent.* dist. XV, § 4. s. Augustinus, *De Peccat. merit.* lib. II, cap. 24, n. 48: « Quia in eo (Christo), inquit, erat similitudo carnis peccati, mutationes aetatum perpeti voluit ab ipsa exorsus infantia, ut ad mortem videatur etiam senescendo illa caro pervenire potuisse, nisi juvenis fuisset occisus. Quae tamen mors in carne peccati inobedientiae debita redditur, in similitudine autem carnis peccati obedientiae voluntate suscepta est». Cfr. etiam *Catech. rom.* part. I, art. 4, n. 2.

(2) Cfr. Suarez, in III part. s. Thom. disp. 38, sect. 2.

tiae aut doloris affectio ; Christus autem simul fuit viator. Sed de his consulantur scholastici (1).

PROPOSITIO II.

Christus Dominus de Spiritu Sancto conceptus est, atque ex Maria Virgine salva ipsius integritate natus

292. Propositio haec est de fide, ut omnia fidei nostrae symbola expresse tradunt ; sic in symbolo Apostolico de Christo dicitur : *Qui conceptus est de Spiritu Sancto, natus ex Maria Virgine.* Eadem habent symbola Nicaenum et Constantinopolitanum.

293. Cum vero admirabilem ac supernaturalem hanc Christi Jesu conceptionem ac nativitatem duae hostium classes adoriantur, judaei scilicet et haeretici, et ex recentioribus rationalistae nonnullique biblici protestantes, ut praemisimus, ad eos propterea refellendos ejus generis argumentis uti debemus, quibus omnes simul perstringamus. Ex utroque propterea Foedere, atque ex constanti antiquiorum judaeorum et christianorum traditione, tum ex critica et exegesi argumenta promere cogimur ad rem nostram conficiendam.

294. Celebre est vaticinium, quod Isaïas VII, 14. edidit, cum Achaz rex Juda propositum sibi a propheta signum rejecit, de imminente liberatione Jerusalem a Rasin rege Syriae, et Phacee rege Israël, eam obsidentibus, dicens : *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum : Ecce Virgo concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuël.* Ejusmodi autem oraculum de Virgine concipiente et pariente, Spiritus Sancti operante virtute, interpretatus est s. Matthaeus, I, 22 et seqq. ubi, cum retulisset supernaturalem B. Vir-

(1) Cfr. Platelius S. J. *Synopsis totius cursus theolog.* part. 4. n. 288 et seqq.

ginis conceptionem, addidit: *Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur, quod dictum est a Domino per prophetam, dicentem: Ecce Virgo in utero habebit, et pariet filium; et vocabunt nomen ejus Emmanuël, quod est interpretatum Nobiscum Deus.* Ad hoc ipsum oraculum manifeste alludit Angelus B. Virginem alloquens, Luc. I, 31; iisdem enim pene verbis utitur, quibus Isaïas. Exploratum igitur est apud christianos, tum vaticinium Isaïae ad Christi conceptionem ac nativitatem pertinere, tum de virgine matre esse intelligendum.

295. Sed praeterea adverus Judaeos et rationalistas patet, Matthaeum ac Lucam secutos esse verum Isaïae sensum ac receptam veteris synagogae interpretationem, 1. ex eo quod messiana explicatio jam coaevis prophetae ipsius fuerit communis; etenim Michaeae, V, 2, 3, tum illud *parturiens pariet*, tum *egressus ejus ab initio, a diebus aeternitatis*, supponunt jam Messiae nativitatem absque viri opera. Michaeas enim ostendit divinam Messiae originem, Isaïas vero mirum ejus nativitatis modum. 2. Patet ex ipso Isaïae proposito, vocibus et contextu; propositum enim Isaiae erat, dare seu exhibere signum certum et extraordinarium promissae liberationis; exhibet autem ejusmodi signum in extraordinaria Messiae nativitate ex virgine, quae hoc ipso quod futura esset ex progenie David, ostendebat hanc non fore per illam obsidionem extirpandam. Utitur autem voce הָעַלְמָה cum articulo, indicans se loqui de re jam cognita dicens: *Ecce virgo* ILLA *concipiet et pariet*; promittit vocandum hujus virginis filium nomine symbolico *Nobiscum Deus*. Capite vero seq. nempe VIII, 8, exhibet propheta hunc Emmanuelem Dominum totius Judaeae; nam loquens de Assyriorum rege ait: *Et erit extensio alarum ejus implens latitudinem terrae tuae, o Emmanuël.* Demum, cap. IX, 6 et seqq. de hoc ipso virginis parvulo agens, Deum simul et hominem cum exhibet, ejus

regni naturam ac perpetuitatem magnifice describit, prout rursum idipsum praestat cap. XI, 1 et seqq. 3. Patet ex consensu veteris synagogae et antiquiorum rabbinorum, apud quos viguit antiqua traditio de supernaturali Messiae conceptione ac nativitate ex virgine (1); cujus vestigium occurrit, Joan. VII, 27; et sane nulla erat ratio evangelistis referendi Jesu Christi nativitatem ex virgine, nisi receptum apud omnes tunc temporis fuisset, talem fore ortum promissi Messiae. 4. Demum constat ex hujus traditionis propagatione apud omnes gentes, inter quas pervulgatum erat, praeter naturae legem e virgine matre nasciturum, qui salutem, justitiam, sapientiam laturus esset in terras, hanc opinionem accommodantes suis heroïbus ac magistris; ut apud Graecos, qui Minervam e capite Jovis, Plutonem e phantasmate Apollinis oppressa matre finxerunt atque partu virginis editum; apud Romanos, qui auctores urbis et gentis suae Ilia virgine et Marte genitos arbitrati sunt (2); apud Indos, qui Budham principem religionis indicae e latere virginis procreatum esse censuerunt (3), quae opinio adhuc apud ipsos perseverat (4); apud Sinenses, qui id

(1) Cfr. De Voisin, *Observat. in prooem. Pugionis fidei*, pag. 154, edit. Carpzov. item Raym. Martini, III part. dist. III, cap. 7; Cl. Drach, *Troisième lettre*, première partie, *Prophétie d' Isaïe* VII, 14, chap. 1 et 2, Rome 1833,

(2) Apud s. Hieronym. *Adv. Jovinian.* lib. 1, n. 42, edit Vallars. opp. tom. II.

(3) Ibid.

(4) Quae s. Hieronymus de Indorum Budha scribit, confirmantur a recentioribus, qui regiones illas perlustrando nuper inviserunt. Ita Paulinus a s. Bartholomaeo Malabariae missionarius, in *Systemate brahmanico liturgico, mythologico, civili*, etc. Romae 1791, Brahmanum doctrinam de Budha exponens, pag. 158, haec habet: « Natus est ex Maya, quae imaginationis dea est, ex mente, ex voluntate *Virgine*, et sine complexu carnali, quemadmodum filii Pandavarum apud Brahmanes per auriculam ex sole, ope orationis magicae, et sine complexu virili nati fuisse scribuntur in libro Sambhavam et yndhishtria ». Cfr. etiam Klaproth, *Asiat, Magaz.* seu, *Repertorium Asiaticum*, part. III, Weimar 1802, *Von der Incarnation des Vischnou*, hoc est, *De incarnatione Vischnou.* De Zoroastre refert Tavernier, *Voyage en Perse*, tom. 1, pag. 480: *Que sa mère eut une vision par un ange, et que, s' étant éveillée, elle connut qu'elle était grosse.* De Simone Mago, in *Hist. apostolica*, lib. 1. de Petro,

m tradunt de Foehi, seu Xaca (1). Verum hoc pro-
s attingunt, quae poëtae de virgine Justitia seu Astraea
nerunt (2), quo spectant quae de reversura aurea ae-
Virgilius, *Ecloga IV*, v. 4 et seqq. scribit, ubi plu-
cum Isaïae vaticinio, quae de nascituro puero in suo
nine exornat, plane congruunt (3).

1, apud Fabric. *Cod. apocryph.* T. tom. II, pag. 416, legitur dixisse : « Ego (*Simon*) sum a virtus, qui semper et sine ini-um. Ingressus autem sum in ute- Rachel (*matris meae*), *natus* ex ea ut homo, ut ab homini- videri possim ». Huc spectant de υἱοῖς Θεῶν, *de filiis deorum* ·ενογένεσι seu *Virgine procrea-* eferuntur apud Graecos anti- res, de quibus Wetstein, N. T. 1, pag. 236, et Godl. Paulus, *mentar. über das N. T.* seu *mentarius in N. T.* tom. I, pag. egerunt. Quae de Aegyptiis re- ntur, qui, teste Pomponio Me- *De situ Orbis*, lib. I, cap. II, autumarunt Apim divinitus et sti igne conceptum, cfr. Tzschu- , *Comment. exeget.* vol. III, . I, pag. 300, qui ex Herodo- III, 28, et Aeliano, *Hist. anim.* XI, 10, haec affert : Γίνεται ἐκ , εἰς ἣν οὐράνιον σέλας ἐμπεσὸν ρᾶς αἰτιόη ἐστι .., id est, *Nasci- autem* (Apis) *ex vacca, in incidens coelestis fulgor con- ionis causa fit praedicto* (Api- Addantur Ovidius, *Metamorph.* XV, v. 760 et seqq. et Varro, l s. Augustinum, *De civ. Dei* III, cap. 4, dicens : « Utile est atibus, ut viri fortes se ex diis tos esse credant, ut animus hu- us, divinae stirpis fiduciam ge- , res magnas adgrediendas prae- at audacius. » Aegyptii statue- t, ut refert Plutarchus in *Nu-* , cap. 4 : Ὡς γυναικὶ μὲν οὐκ ατον, πνεῦμα πλησιάσαι θεοῦ, τινας ἐντεκεῖν ἀρχὰς γενέσεως, st : « Nihil prohibere, quin ha- (*seu spiritus*) Dei appulsus mu- lieri principia infundat generationis ». Haec quidem aliaque ejusmodi os- tendnut pervulgatam ex primigenia traditione persuasionem de superna- turali quadam ex Virgine conceptio- ne et nativitate apud ipsos ethnicos ; qui tamen ea abusi sunt, dum eam transtulerunt ad deos atque heroas suos, ut in plerisque aliis. Hoc in- terim lucri habemus : 1. has easdem mythologicas ethnicorum narratio- nes testes esse antiquioris veritatis originariae ; 2. neque incredibilem, neque absurdum ejusmodi concep- tum paganos ipsos existimasse, ut adversus eos arguebant jam antiquis- simi patres ; cfr. Origen. *Adv. Cel- sum*. lib. I, n. 37; Clem. Alex. *Strom.* lib. I, pag. 321, 24. edit. Sylburgii ; Justin. *Dial cum Triph.* n. 67, etc. 3. Colligitur, perperam rationalistas, ut Wegscheider, Ba- uer, praesertim vero Ammon in *Comment. de primordiorum J. C. fontibus, incrementis et nexu cum religione christiana*, in opp. noviss. Gotting. 1803, undique corradere ex profana antiquitate ejusmodi dicta aut facta, ut inferant conceptionem ex Virgine referendam esse ad my- thos paganorum. Neque omittendum, non pauca ex ejusmodi quae circum- feruntur factis, si ad amussim re- vocarentur, sensum prae se ferre longe diversum ab eo, quem eisdem rationalistae affingunt.

(1) Cfr. Langlet, Not. ad versio- nem gallicam *Thunbergiani itinera- rii*, tom. II. pag. 162.

(2) Vid. *Arati Foenom.* v. 96 et et seqq. Manilius, *Astronomic.* v. 545 et seqq.

(3) Analogiam inter Isaïae vati- cinium et Virgilianum carmen os-

296. Cum igitur vaticinii Isaïae natura et adjuncta omnia manifestent, ibi de Messia e virgine matre nascituro praedictionem contineri; cum huic congruant prophetae ceteri, qui id tanquam notum assumunt, sensus ac traditio veteris synagogae, traditio apud omnes fere populos vulgata ac indidem orta; cum evangelistae juxta receptum hunc sensum oraculum exponant et adimpletum in Christo Jesu ejusque Virgine matre perhibeant; cum denique universa christiana ecclesia id constanter tenuerit ac professa sit, sequitur, tum argumenta interna tum argumenta externa adversus Judaeos ac rationalistas evincere quod proposuimus, nempe Christum Dominum de Spiritu Sancto fuisse conceptum, atque ex Maria Virgine, salva ipsius integritate, natum esse.

DIFFICULTATES

297. I. Obj. 1. Etymologia ipsa vocis עַלְמָה quae est a עָלַם (*alam*), *latitavit*, *absconditum* aut *occultum fuit*, ostendit, ejusdem conceptum neque fixum esse pro virginitate, neque pro matrimonio inito vel non inito, sed conditionem indicare aetatis. 2. Quare Judaei virginem illibatam indicant per בְּתוּלָה (*bethulah*); inverosimile porro est, duo omnino synonyma illos habuisse. Imo בְּתוּלָה (*bethulah*) Joël I, 8, significat virginem juvenem. 3. Praeterea usus loquendi excludit sensum virginis illibatae a voce עַלְמָה *alma*. Nam, etsi hic sensus non necessario excludatur Ps. LXVII, 26, et Cant. VI, 7, excluditur tamen Prov. XXX, 19. 4. Hinc etiam veteres interpretes vocem עַלְמָה pro juvene seu puella verterunt, ut Aquila, Theodotion, Symmachus, qui habent Νεᾶνις, *juvenis*. Ergo.

tendit Roscnmüller, in hunc locum, ad finem tamen suum, de quo postea.

298. Resp. ad 1. Esto, etymologiam per se non postulare conceptum *virginis*, cum non denotet nisi *puellam nubilem*, attamen, ut usuvenit, conceptus τοῦ *virgo illibata* et τοῦ *puella nondum nupta* apud Hebraeos confundebantur et promiscue usurpabantur; hinc optime s. Hieronymus adnotat cohaerenter ad usum simul et etymologiam, עַלְמָה (*alma*) non *virginem* generatim significare, sed *virginem in primis juventutis annis* (1).

299. Ad 2. *D.* Virginem illibatam tum juvenem tum aetate provectam, *C.* juvenem tantum, seu *non nuptam N.* Hinc negamus voces istas synonymas esse. Incertum porro est, utrum Joël loc. cit. loquatur de juvene nupta, quae mortem mariti, an vero de virgine sponsa, quae amissum sponsum deploret (2); quod verisimilius ex contextu videtur.

300. Ad 3. *N.* Etenim in universa Sacra Scriptura עַלְמָה (*alma*) non occurrit nisi sexies, Gen. XXIV, 43; Exod. II, 8; Ps. LXVII, 26; Cant. I, 3; VI, 7; Prov. XXX, 19, et nunquam de nupta, sed ubique de innupta femina sumitur. In quinque autem primis locis citatis certissime sumi de *virgine* tori nescia, illa inspicienti patebit. Quod vero attinet ad illum Prov. XXX, 19, si quis eum attente perpendat, deprehendet profecto, ibi vocem illam usurpari ad denotandam virginem, quae talis saltem est ex communi fama, judicio et opinione aliorum (3); quod satis est ad concludendum usum loquendi

(1) *Alma*, scribit in hunc locum, *non solum* PUELLA vel VIRGO sed cum *ἐπιτάσει*, VIRGO ABSCONDITA *dicitur et* secreta, *quae nunquam virorum paluerit aspectibus, sed magna parentum diligentia custodita sit.* Melius comparatur arab. غَلَمٌ (alima *adolescere*, hinc غُلَامٌ (*olamon*) et foem. غُلَامَةٌ (*olamaton*), *adolescens*, perinde ac syriac. ܐܶܬܰܥܠܰܡ (*étalam*) *adolescere*, hinc ܥܠܡܬܐ (*alimto*) *Virgo.*

(2) Cfr. Hengstenberg, *Christologia V. T.* part. 1, sect. 2, *De vaticiniis messianis Isaiae*, pag. 70 et seqq.

(3) « Locus agit, *scribit Rosenmüller*, de furtivis et clandestinis

apud Judaeos receptum invicte ostendere, עַלְמָה (*alma*) de *puella innupta* seu *virgine nubili* usurpari. Hinc in arabico et syriaco nunquam citata loca de nupta accipiuntur. Denique advertit S. Hieronymus : *Lingua quoque punica proprie virgo* עַלְמָה (*alma*) *appellatur* (1).

301. Ad 4. *D.* Judaizantes et ad eripiendum christianis hoc vaticinium, *C.* vetustiores *N.* Etenim LXX Interpretes verterunt παρθενος, *virgo.*

302. II. Obj. Natura et adjuncta Isaïae vaticinii excludunt messianam interpretationem. 1. Scopus enim erat praebere incredulo Achaz signum aliquod, quod cito adimpleretur, et quasi ob oculos poneretur. Ast promissio mirabilis Messiae nativitatis, multa post secula subsecuturae, talis esse non poterat. Nam quomodo potuisset Achaz promissionem multo serius adimplendam pro vadimonio aut pignore antecedentis eventus accipere ? Nec refert, Messiae promissionem consolatoriam esse potuisse universo populo, seu saltem hominibus piis, qui certi sic reddebantur, nec domum Achaz, nec rempublicam destructum iri ; 2. etenim in oratione prophetae agitur de signo dando, non autem de promissione in memoriam revocanda ; 3. hinc si de Messia ibi sermo esset, domui David nihil novi dictum fuisset, adeoque neque prophetia neque signum haberetur, sed merum motivum oratorium ; 4. praeterea motivum ejusmodi consolatorium in omnes aeque circumstantias quadrat et nimis generale est. Messias nasci poterat ex familia Achaz, etsi respublica in suo praesenti statu non conservaretur, nec Achaz in throno permaneret. Sane babylonicum exi-

amoribus, et congressu, quem vir cum *puella innupta* exercet, nemine praeter amantes conscio, dum interea illa pro virgine habetur, et quid vitii sibi haereat, ita dissimulat, ut ab aliis id frustra pervestigetur ». Hinc patet, hanc adolescentem ab auctore Proverbiorum distingui a *foemina adultera*, אִשָּׁה מְנָאָפֶת de qua versu proximo loquitur, secus ac contendunt Hebraei.

(1) Loc. cit.

a contigit, attamen Messias natus est. Isaïas igitur in hypothesi falsa ac sophistica argumentandi ratione s esset. Ergo.

03. Resp. *Neg. antec.* Ad 1. prob. *D.* Confirmando oris et illustrioris beneficii promissione levioris bene- promissum, *C.* exhibendo novum signum, quod prae- it promissi beneficii adimplementum *N.* Conjuratis a Syriae atque Israëlis regibus, genti Davidicae re- totique regno judaico interitus tum imminere vide- ur; hinc anxios demissosque animos vates erigit spe ituri divini illius magnoque desiderio expectati Prin- s, quem virgo modo prodigioso esset paritura (1). modi porro nativitatem omnium ore pervulgatam, stendimus, exhibet propheta ut *argumentum*, *pignus*

(1) Hic autem approbare nequeo, Rosenmüller autumat, Isaïam isse hunc partum imminere; nihil est, quod talem mentem aetae fuisse innuat; neque id ai posse, evidens est. Fatente Rosenmüllero, hoc vaticinium Messiam refertur; jam vero non at Isaïam latere vaticinium Ja- ; quo Messiae adventus futurus licitur, cum Judaeorum respu- jamjam ad interitum vergeret; nittam, cum divina inspiratione aetae hanc hypothesim compo- n posse. Porro animadverten- est, hunc auctorem ubique sc nalistam, imo et judaizantem ex- e, etiam in iis, in quibus vi- veram sententiam tueri, prout it in argumento, in quo ver- r: Etenim non solum detrahit aetae inspirationi, ut diximus, praeterea suae insistens praecon- e sententiae de Messia Rege po- simo, pro Judaeorum more Mes- adventum nihil aliud intelligit a regnum florentissimum, aeta- auream prae se ferens a poëtis cis et latinis passim celebratam. e senior factus sententiam mu- , sed quasi ipsum poenituerit eo- rum, quae hoc loc. scripserat de Isaïae vaticinio, in novissima, quam dedit, scholiorum suorum editione anno 1835, in medium profert, quin ea improbet, verba Luzzati professoris in collegio rabbinico patavino, quae ita se habent: « Quant au mot עלמה, je le prends comme dans la cantique 7, 8, une maîtresse, une favorite du roi, qui n' était pas sa femme légitime. Je ne sais pas quels caractères distinguaient une עלמה d' une פילגש (*a pellice*). Cependant ce texte de la cantique suppose, sans doute, que ce fussent deux conditions différentes » (Rosenmüller, *Schol. in V. T.* tom. II, part. 8). Debuisset saltem perpendere ea, quae de hac voce egregie adnotaverat in illustratione nostri vaticinii Isaïae Cl. Drach, in citata epistola ad suos contribules, data anno 1833. Haec admonere voluimus, quia hic auctor eo periculosior est, quod ad incautos fallendos hic illic boni aliquid interseruerit, ut sic facilius venenum propinet. Ceterum nec latum unguem a rationalistarum placitis discessit, ut ex iis, quae suis locis refutavimus, planum fit.

apud Judaeos receptum invicte ostendere, עַלְמָה (*alma*) de *puella innupta* seu *virgine nubili* usurpari. Hinc in arabico et syriaco nunquam citata loca de nupta accipiuntur. Denique advertit S. Hieronymus : *Lingua quoque punica proprie virgo* עַלְמָה (*alma*) *appellatur* (1).

301. Ad 4. *D.* Judaizantes et ad eripiendum christianis hoc vaticinium, *C.* vetustiores *N.* Etenim LXX Interpretes verterunt παρθένος, *virgo*.

302. II. Obj. Natura et adjuncta Isaïae vaticinii excludunt messianam interpretationem. 1. Scopus enim erat praebere incredulo Achaz signum aliquod, quod cito adimpleretur, et quasi ob oculos poneretur. Ast promissio mirabilis Messiae nativitatis, multa post secula subsecuturae, talis esse non poterat. Nam quomodo potuisset Achaz promissionem multo serius adimplendam pro vadimonio aut pignore antecedentis eventus accipere? Nec refert, Messiae promissionem consolatoriam esse potuisse universo populo, seu saltem hominibus piis, qui certi sic reddebantur, nec domum Achaz, nec rempublicam destructum iri; 2. etenim in oratione prophetae agitur de signo dando, non autem de promissione in memoriam revocanda; 3. hinc si de Messia ibi sermo esset, domui David nihil novi dictum fuisset, adeoque neque prophetia neque signum haberetur, sed merum motivum oratorium; 4. praeterea motivum ejusmodi consolatorium in omnes aeque circumstantias quadrat et nimis generale est. Messias nasci poterat ex familia Achaz, etsi respublica in suo praesenti statu non conservaretur, nec Achaz in throno permaneret. Sane babylonicum exi-

amoribus, et congressu, quem vir cum *puella innupta* exercet, nemine praeter amantes conscio, dum interea illa pro virgine habetur, et quid vitii sibi haereat, ita dissimulat, ut ab alus id frustra pervestigetur ». Hinc patet, hanc adolescentem ab auctore Proverbiorum distingui a *foemina adultera*, אִשָּׁה מְנָאָפֶת de qua versu proximo loquitur, secus ac contendunt Hebraei.

(1) Loc. cit.

lium contigit, attamen Messias natus est. Isaïas igitur in tali hypothesi falsa ac sophistica argumentandi ratione usus esset. Ergo.

303. Resp. *Neg. antec.* Ad 1. prob. *D.* Confirmando majoris et illustrioris beneficii promissione levioris beneficii promissum, *C.* exhibendo novum signum, quod praecedat promissi beneficii adimplementum *N.* Conjuratis enim Syriae atque Israëlis regibus, genti Davidicae regiae totique regno judaico interitus tum imminere videbatur; hinc anxios demissosque animos vates erigit spe nasciturі divini illius magnoque desiderio expectati Principis, quem virgo modo prodigioso esset paritura (1). Ejusmodi porro nativitatem omnium ore pervulgatam, ut ostendimus, exhibet propheta ut *argumentum*, *pignus*

(1) Hic autem approbare nequeo, quod Rosenmüller autumat, Isaïam censuisse hunc partum imminere; nam nihil est, quod talem mentem prophetae fuisse innuat; neque id supponi posse, evidens est. Fatente enim Rosenmüllero, hoc vaticinium ad Messiam refertur; jam vero non poterat Isaïam latere vaticinium Jacobi, quo Messiae adventus futurus praedicitur, cum Judaeorum respublica jamjam ad interitum vergeret; ut omittam, cum divina inspiratione prophetae hanc hypothesim componi non posse. Porro animadvertendum est, hunc auctorem ubique se rationalistam, imo et judaizantem exhibere, etiam in iis, in quibus videtur veram sententiam tueri, prout accidit in argumento, in quo versamur: Etenim non solum detrahit prophetae inspirationi, ut diximus, sed praeterea suae insistens praeconceptae sententiae de Messia Rege potentissimo, pro Judaeorum more Messiae adventum nihil aliud intelligit quam regnum florentissimum, aetatem auream prae se ferens a poëtis graecis et latinis passim celebratam [illegible] rum, quae hoc loc. scripserat de Isaïae vaticinio, in novissima, quam dedit, scholiorum suorum editione anno 1835, in medium profert, quin ea improbet, verba Luzzati professoris in collegio rabbinico patavino, quae ita se habent: « Quant au mot עלמה, je le prends comme dans la cantique 7, 8, une maîtresse, une favorite du roi, qui n' était pas sa femme légitime. Je ne sais pas quels caractères distinguaient une עלמה d' une פילגש (*a pellice*). Cependant ce texte de la cantique suppose, sans doute, que ce fussent deux conditions différentes » (Rosenmüller, *Schol. in V. T.* tom. II, part. 8). Debuisset saltem perpendere ea, quae de hac voce egregie adnotaverat in illustratione nostri vaticinii Isaïae Cl. Drach, in citata epistola ad suos contribules, data anno 1833. Haec admonere voluimus, quia hic auctor eo periculosior est, quod ad incautos fallendos hic illic boni aliquid interseruerit, ut sic facilius venenum propinet. Ceterum nec latum unguem a rationalistarum pla[illegible] ex iis, quae suis [illegible] fit.

apud Judaeos receptum invicte ostendere, עַלְמָה (*alma*) de *puella innupta* seu *virgine nubili* usurpari. Hinc in arabico et syriaco nunquam citata loca de nupta accipiuntur. Denique advertit S. Hieronymus : *Lingua quoque punica proprie virgo* עַלְמָה (*alma*) *appellatur* (1).

301. Ad 4. *D.* Judaizantes et ad eripiendum christianis hoc vaticinium, *C.* vetustiores *N.* Etenim LXX Interpretes verterunt παρθένος, *virgo.*

302. II. Obj. Natura et adjuncta Isaïae vaticinii excludunt messianam interpretationem. 1. Scopus enim erat praebere incredulo Achaz signum aliquod, quod cito adimpleretur, et quasi ob oculos poneretur. Ast promissio mirabilis Messiae nativitatis, multa post secula subsecuturae, talis esse non poterat. Nam quomodo potuisset Achaz promissionem multo serius adimplendam pro vadimonio aut pignore antecedentis eventus accipere ? Nec refert, Messiae promissionem consolatoriam esse potuisse universo populo, seu saltem hominibus piis, qui certi sic reddebantur, nec domum Achaz, nec rempublicam destructum iri; 2. etenim in oratione prophetae agitur de signo dando, non autem de promissione in memoriam revocanda ; 3. hinc si de Messia ibi sermo esset, domui David nihil novi dictum fuisset, adeoque neque prophetia neque signum haberetur, sed merum motivum oratorium ; 4. praeterea motivum ejusmodi consolatorium in omnes aeque circumstantias quadrat et nimis generale est. Messias nasci poterat ex familia Achaz, etsi respublica in suo praesenti statu non conservaretur, nec Achaz in throno permaneret. Sane babylonicum exi-

amoribus, et congressu, quem vir cum *puella innupta* exercet, nemine praeter amantes conscio, dum interea illa pro virgine habetur, et quid vitii sibi haereat, ita dissimulat, ut ab aliis id frustra pervestigetur ». Hinc patet, hanc adolescentem ab auctore Proverbiorum distingui a *foemina adultera*, אִשָּׁה מְנָאָפֶת de qua versu proximo loquitur, secus ac contendunt Hebraei.

(1) Loc. cit.

i contigit, attamen Messias natus est. Isaïas igitur in hypothesi falsa ac sophistica argumentandi ratione s esset. Ergo.

03. Resp. *Neg. antec.* Ad 1. prob. *D.* Confirmando oris et illustrioris beneficii promissione levioris bene- promissum, *C.* exhibendo novum signum, quod prae- it promissi beneficii adimplementum *N.* Conjuratis n Syriae atque Israëlis regibus, genti Davidicae re- e totique regno judaico interitus tum imminere vide- ur; hinc anxios demissosque animos vates erigit spe ituri divini illius magnoque desiderio expectati Prin- s, quem virgo modo prodigioso esset paritura (1). smodi porro nativitatem omnium ore pervulgatam, stendimus, exhibet propheta ut *argumentum*, *pignus*

) Hic autem approbare nequeo, Rosenmüller autumat, Isaïam isse hunc partum imminere; nihil est, quod talem mentem hetae fuisse innuat; neque id ui posse, evidens est. Fatente Rosenmüllero, hoc vaticinium lessiam refertur; jam vero non at Isaïam latere vaticinium Ja- ; quo Messiae adventus futurus licitur, cum Judaeorum respu- jamjam ad interitum vergeret; nittam, cum divina inspiratione hetae hanc hypothesim compo- n posse. Porro animadverten- est, hunc auctorem ubique sc nalistam, imo et judaizantem ex- e, etiam in iis, in quibus vi- r veram sententiam tueri, prout lit in argumento, in quo ver- ur: Etenim non solum detrahit hetae inspirationi, ut diximus, praeterea suae insistens praecon- ae sententiae de Messia Rege po- simo, pro Judaeorum more Mes- adventum nihil aliud intelligit n regnum florentissimum, aeta- auream prae se ferens a poëtis cis et latinis passim celebratam. ue senior factus sententiam mu- , sed quasi ipsum poenituerit eo- rum, quae hoc loc. scripserat de Isaïae vaticinio, in novissima, quam dedit, scholiorum suorum editione anno 1835, in medium profert, quin ea improbet, verba Luzzati professoris in collegio rabbinico patavino, quae ita se habent: « Quant au mot עלמה, je le prends comme dans la cantique 7, 8, une maîtresse, une favorite du roi, qui n' était pas sa femme légitime. Je ne sais pas quels caractères distinguaient une עלמה d' une פילגש (*a pellice*). Cependant ce texte de la cantique suppose, sans doute, que ce fussent deux conditions différentes » (Rosenmüller, *Schol. in V. T.* tom. II, part. 8). Debuisset saltem perpendere ea, quae de hac voce egregie adnotaverat in illustratione nostri vaticinii Isaïae Cl. Drach, in citata epistola ad suos contribules, data anno 1833. Haec admonere voluimus, quia hic auctor eo periculosior est, quod ad incautos fallendos hic illic boni aliquid interseruerit, ut sic facilius venenum propinet. Ceterum nec latum unguem a rationalistarum placitis discessit, ut ex iis, quae suis locis refutavimus, planum fit.

et *arrhabonem* certitudinis promissae imminentis liberationis, non vero tanquam *portentum* mox subsecuturum ac praecedens ipsam liberationem, quod nuspiam ex contextu apparet. Hinc nihil refert, sive citius sive serius prodigiosa Messiae nativitas eventura esset; satis enim erat ad Isaïae scopum, non interituram nec subversum penitus iri Judaicam rempublicam ante ejusmodi eventum, quo propheta Judaeorum animos afflictos moerentesque recrearet.

304. Ad 2. *N.* Etenim, ut modo dictum est, agebatur de signo rememorativo, ut vocant, expectationis, quae secum ferebat promissam liberationem, quodque tum in memoriam revocabatur, tum nova promissione confirmabatur.

305. Ad 3. *Tr.* et *Neg.* sequelam: etenim, etsi nihil novi intulerit Isaïas, nihilo secius in ejus oraculo tum prophetia tum signum continebatur. Vaticinium est quaelibet divinitus communicata notitia de rebus futuris; nec interest, utrum hae jam notae fuerint nec ne; alioquin concideret magna vaticiniorum, praesertim messianorum pars; signum vero est quidquid inservit ad hoc, ut fides de futuro eventu firmetur. Utroque hoc modo inserviebat promissio Messiae, non tantum in memoriam revocata, sed denuo divina confirmata auctoritate, saltem quoad illam populi partem, quae prophetam ut divinum legatum habebat, ad quam praecipue hic sermo dirigitur.

306. Ad 4. *D.* Ita tamen ut idoneum esset ad populi animum erigendum a proxima, quam metuebat, internecione, *C.* secus *N.* Utique hoc motivum generale esse debuit; et sicut propheta versiculis praecedentibus, priusquam annunciaret liberationem a praesenti discrimine, occurrit timori de totali excidio, secum ducens filium suum Jasub, etsi non excluderet temporariam incolarum abductionem, ita et animos parat ad nuncium (v. 15 et 16) de proxima ex instanti periculo liberatione, ostendendo

inanem esse de pleno interitu timorem ; populus namque, cui quamvis remote futurus liberator divinus est mittendus , etiam in praesentiarum singulari Dei providentia perfruitur (1).

307. III. Obj. Conceptus biblicus *signi* אות (*oth*), alias usitatus, in messiana ejusmodi explicatione omnino negligitur ; 1. nam juxta eam אות , *signum* , referretur ad eventum futurum ; at ex usu loquendi אות , *signum*, est eventus praedictus , qui , cum adimpletus jam fuerit, certitudinem praebet de adimplendo futuro eventu posteriori. 2. Insuper splendido adeo nuncio minime conveniunt descriptiones infortunii , quas subdit Isaïas, v. 17 et seqq. 3. Praeterea narratio cap. VIII adeo similis est ei , quae exhibetur cap. VII , 14 et seqq. ut vix credas hic messianam explicationem convenire posse , si ea illic locum non habeat (non haberi autem cap. VIII, omnes fatentur); nomen enim et nativitas pueri in utroque capite pro signo exhibentur liberationis a dominio Syrorum; porro , si cap. VIII , mater illa pueri et puer ipse non sunt nisi uxor prophetae et ejus filius eadem profecto in cap. VII adhibenda est explicatio. 4. Et sane, de filio prophetae VII , et seqq. sermonem esse, declarat aperte ipse Isaïas , VIII , 17 , dicens : *Ecce ego et* PUERI MEI , *quos dedit mihi Dominus in signum et in portentum Israël.* 5. Concludendum est igitur , *signum* de quo Isaïas loquitur, VII , 14 , esse filium nasciturum ex uxore , quam ipse propheta virginem post priorem jam defunctam duxerat (2) ; vel si magis placet cum antiquis Hebraeis , esse filium Achaz , nempe Ezechiam ; vel denique dicendum, loqui Isaïam de ideali aut possibili aliqua virgine, quae concepto semine paritura esset filium , qui lacte et melle esset nutriendus , cum campi inculti

(1) Cfr. Hengstenberg , loc. cit. pag. 79.

(2) Nempe Gesenius hic supponit, priorem prophetae uxorem mortuam esse , aliamque virginem ipsi fuisse desponsatam.

jacerent. Non alia propterea ratione ad Christum referri potest ejusmodi oraculum, nisi quatenus instans eventus, quem proxime propheta respexit, fuit signum et figura Christi nasciturі; quapropter, Deo dirigente, iis utitur phrasibus, loquens de puero mox nascituro, quae multo rectius Christo conveniunt, quam puero illi, in quem nonnisi sensu valde improprio quadrabant (1). Ergo.

308. Resp. *N. A.* Ad 1. prob. *N.* ut patet ex Exod. III, 12, et Is. XXXVII, 30, ubi missio Moysis divina et excidium regno judaico frustra ab Assyriis intentatum ut signa adstruuntur, quae utrumque eventum subsequerentur. Huc accedit, quod eventus futurus, cui innititur certitudo eventus imminentis, hoc in loco, apud populum omnino firmissimus esset (quod tamen non accidit Exod. III, 2; Is. XXXVII, 30), ita ut aeque valeret pro testimonio appellatio ad illum futurum eventum ac ad signum coram patratum (2).

309. Ad 2. *D.* Nisi ita ferret consueta prophetarum agendi ratio, *Tr.* secus *N.* Cfr. porro Is. capp. IV, IX, XI, tum Mich. capp. II; V, etc., ubi inveniuntur hujusmodi abruptae transitiones.

310. Ad 3. *N.* Imo contrarium potius evincit haec ipsa prophetae agendi ratio; inverisimile enim est, prophetam dedisse duobus filiis suis nomina symbolica, quae ad idem prorsus objectum referrentur. Ast in expositione de Messia recte res procedit, si signo invisibili et in promissis tantum posito visibile aliquod ac praesens adjungeretur. Item narratio ipsa discrimen ostendit, quod in-

(1) Haec posterior expositio jamdiu excogitata fuerat ab anonymo, de quo s. Hieronymus scribit: «Quidam de nostris Isaïam prophetam duos filios habuisse contendit, Jasub et Emmanuel; et Emmanuel de prophetissa uxore ejus esse generatum, in typum Domini Salvatoris». *Comment. in Is.* lib. III, edit. Vallars. part. 3. Eamdem postea adoptarunt Grotius, Richardus Simon, Clericus, aliique.

(2) Ut observat ipse Rosenmüller in hunc loc. saepe majoris et illustrioris beneficii promissione confirmatur levioris beneficii promissum, et tunc *signum* idem valet ac *argumentum*, ut patet ex citatis exemplis.

tercedit inter ea quae in utroque capite proponuntur: etenim cap. VII mater pueri vocatur עַלְמָה (*alma*), quo nomine puella innupta seu virgo tantum designari potest, ut patet ex dictis; cap. vero VIII vocatur נְבִיאָה (*neviah*) *prophetissa*, seu *uxor* prophetae; cap. VII nuncium tantum pueri nascituri habetur, ast cap. VIII fusior narratio cum apparatu testium, instrumenti, etc.; cap. VII mater nomen dat filio (1), cap. autem VIII, 3, nomen imponit pater. Constat igitur in cap. VIII confirmari promissum factum capite praecedenti, novo signo a priori omnino diverso (2).

311. Ad 4. *N.* Alioquin filius prophetae, nempe Emmanuel, dominus Judaeae foret (VIII, 8); quod falsum esse, nemo non videt. Itaque filii Isaïae, dati in signum, sunt *Schear-Jaschub*, vatis filius natu major, VII, 3, et natu minor, *Maherschalal-Chaschbaz*, VIII, 3, ob ipsorum symbolica nomina; nomen enim prioris filii convertendas esse denotat populi reliquias; posteriori filii vero nomine, brevi liberandam esse Judaeam a duobus regibus hostilibus, indicatur (3).

312. Ad 5. *N.* Nam, ut ex tota orationis serie patet, praesertim vero v. 11, agitur in nostro vaticinio

(1) Etenim in hebraico textu legitur וְקָרְאָת שְׁמוֹ, *et vocabit* (Virgo) *nomen ejus*, etc.; nomina revera filiis imponere solebant matres, veluti Eva, Genes. IV, 1, 25; filiae Loth, Genes. XIX, 37 et seqq.; Lia, Gen. XXIX, 32; XXX, 18 et seq.; Rachel, cap. cit. 24.

(2) Cfr. Rosenmüller, ad cap. 8, v. 1.

(3) Hinc s. Hieronymus, *Commentar.* pag. 125, edit. Vallars. modo cit. ita sensum prophetae enarrat: « Expectabo Dominum meum, et non solum ego, sed et pueri, quos mihi dedit Dominus, alii videlicet prophetae et filii prophetarum, qui non ex voluntate carnis et sanguinis, sed ex Deo nati sunt. De quibus et Apostolus (Galat. IV, 19) loquebatur: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis.* Isti autem pueri, id est, prophetae in signa dati sunt et in portenta Israeli, juxta illud, quod in Ezechiele (XXIV, 24) legimus: *Et erit Ezechiel vobis in signum.* In Zacharia quoque (III, 9) sancti viri prophetarumque discipuli τερατοσκόποι, id est, portentorum signorumque spectatores appellantur, eo quod semper prophetae in signum praecesserint futurorum ».

de signo, ex quo manifeste cognosci possit, adesse Dei numen seu protectionem, ratumque haberi vatis effatum, ut infra XXXVIII, 7; Exod. III, 12; IV Reg. XIX, 29, ideoque exhiberi rem inauditam, mirandam, insolitam, uti vis latinae vocis *signi* postulat, quae de *portento*, *ac prodigio* intelligi debet (1). Jam vero quodnam *signum*, *portentum*, *prodigium* esset in eo, quod virgo suscepto semine aliarum more conciperet et pareret (2)? Addatur, hebraicam lectionem ejusmodi expositionem excludere, cum habeat: *Ecce virgo illa concipiens et pariens* (3), quae indicant virginem illibata virginitate *concipientem* et *parientem*; gratuitam praeterea esse adversariorum suppositionem de nova uxore a propheta ducta vel ducenda; nec filium prophetae exhiberi posse ut dominum regionis Palaestinae, cujusmodi esse perhi-

(1) Dixerat enim Isaïas regi Achaz v. 11: « Pete tibi signum a Domino Deo tuo in profundum inferni sive in excelsum supra; » seu, ut exponit s. Hieronymus: « Vis, inquit (*propheta*), ut scindatur terra, et grandi hiatu inferi pateant, qui in corde terrae esse dicuntur; an ut aperiantur coeli »? loc. cit. pag. 106. Cfr. Drach *Epist.* cit. pag. 84 et seqq.

(2) « Nisi enim partum miraculosum intelligas, *apposite scribit Rosenmüller*, quem Deus ipse signum non interiturae domus Davidicae constituat, nemo dixerit, quid illud sit in hac prophetia, quod sustineat locum et vicem signi. Par est credere, prophetam hac voce eodem sensu uti, quo eam usurpaverat v. 11, ubi manifeste sumitur de signo aliquo *prodigiali*, non memoriali, sive verbali, vel qualicumque alio. Quis vero *signi prodigialis* aut miraculi loco habeat, si ex congressu viri evadit gravida, quae virgo esse desiit »? Hoc ipsum argumentum jam urgebant patres antiquissimi adversus Hebraeos, ut Tertullianus, *Adv. Judaeos*, cap. IX: « Signum autem a Deo, nisi novitas aliqua monstrosa fuisset, signum non videretur ... Nihil signi videri possit res quotidiana, juvenculae scilicet praegnatus et partus ». Cfr. Irenaeus, *Contra Haeres.* lib. III, cap. 21, n. 6; Justinus, *Dial. cum Tryph.* num. 84; Theodoretus, *Comment.* in hunc loc.; Hieronymus, loc. cit. Quare interpretes non-messiani, qui עַלְמָה de *nupta foemina* exponunt, hic haerent, nec, quomodo se se expediant, facile inveniunt.

(3) Nam in hebraico textu duobus participiis dicitur הָרָה וְיוֹלֶדֶת, *concipiens et pariens*; seu, ut exponit R. David Kimchi: *Ipsa* (virgo) *est actualiter concipiens et actualiter pariens*; vel etiam, ut addit R. Salomon Jarchi: *Participium praesens* הָרָה *habet significationem futuram: Ipsa erit actu concipiens.* Cfr. Drach, pag. 89 et seq.

betur Emmanuel, ut ex superius dictis liquet; nec alii cuipiam posse aptari, quae de eodem puero praedicantur cap. IX, 5, 6; XI, et seqq. ipsa rei natura clamat.

313. Ex his praeterea plane concidunt omnes illae violentae et gratuitae expositiones, quibus interpretes antimessiani mire se torquent ad inveniendum istud signum seu prodigium, sive in uxore prophetae, sive in uxore Achaz, sive in virgine ideali et possibili. Omittam, uxorem Achaz virginem non fuisse, et Ezechiam novem annos natum fuisse, cum hoc vaticinium editum est (1). Alia vero ejusmodi, quae liberiores hi homines commenti sunt, quae nec referre vacat, omnino ipsis vaticinii verbis excluduntur.

314. Concidit pariter aliorum expositio de sensu figurato seu duplici sensu, proximo et remoto; haec enim expositio ferme nata est ex apparentibus difficultatibus messianae explicationi inhaerentibus, et ex impotentia eas solvendi, atque ex desiderio simul tuendi s. Matthaei auctoritatem. Porro, si vere et proprie adimpletum est Isaïae oraculum tempore Achaz, nulla jam ratio habetur supponendi in textu illo sublimiorem relationem ad Messiam; imo omnis similitudo penitus evanescit. Nam verba in utraque explicatione diverso omnino sensu sumuntur. In expositione enim messiana עַלְמָה est virgo, quae post conceptum talis permanet; in non messiana vero aliqua est, quae virgo quondam fuit, sed talis postea esse desiit; in priori Emmanuel est *Nobiscum Deus*, in posteriori est *divinum auxilium*. Si ergo hanc adversariorum expositionis partem tenemus, nullam amplius habemus ad tempus Messiae applicationem; sensus verborum est prorsus exhaustus; nec nota remanet aliqua, quae ad Messiam quoquomodo alludat (2).

(1) Cfr. Rosenmüller, loc. cit.

(2) Cfr. Hengstenberg loc. cit. pag. 90 et seqq. ubi refellit etiam Isenbiehl, qui quamvis catholicus eam interpretationem vaticinii hujus amplexus est, quam postea Gesenius

315. IV. Obj. Non defuerunt, recentiore potissimum aetate, qui conceptionem illam miraculosam testimoniis satis idoneis confirmari negarent, rationibus usi criticis, exegeticis et historicis. Monuerunt 1. critici homines, priora duo capita Evangelii secundum Matthaeum in archetypo hujus Evangelii aramaeo, Epiphanio teste (1), sicut in Tatiani Evangelio nondum adfuisse; itemque Marcionis Evangelium, quod, si non e Lucae Evangelio decerptum, tamen ejusdem simillimum fuisse videtur, nec initium nec finem hujus habuisse (2). 2. Verum gravioribus premuntur difficultatibus *exegeticis*, oriundis praecipue ex dissensu manifesto ipsius argumenti, maximeque duplicis genealogiae Josephi, qui tamen pater Jesu fuisse negatur, a Matthaeo, I, 1 et seqq. et Luca, III, 23 et seqq. exhibitae. 3. *Accedit*, quod neque Jesus unquam, neque Joannes, qui quidem certissimam hujus rei notitiam afferre poterat (Joan. XIX. 27), neque alius apostolus ad originem illam miraculosam provocavit. 4. Imo Maria Josephum patrem Jesu appellavit (Luc. II, 48); quod Jesus quoque data opportunitate minime denegavit (Joan. VII, 27); et Paulus, ipsum ἐκ σπέρματος Δαβὶδ (*ex semine David*) genitum esse, diserte affirmat, Rom. I, 3; II Tim. II, 8, collat. Rom. IX, 5; Gal. IV, 4, 29. *Adde* 5, quod fratres ejus ipsi fidem non habuerunt (Joan. VII, 3 et seqq.), et, comite ipsa matre, Jesum aliquando, tanquam mentis non compotem, prehendendum curarunt (Marc. III, 21, 31). *Deinde* 6. effatis Angeli, ad vulgarem Judaeorum opinionem accommodatis, de Jesu thronum Davidis occupaturo (Luc. I, 32), neque Jesu ipsius consilium (Luc. XVII, 20, 21, Joan. XVIII, 36), neque eventus un-

suam fecit, nec veritus est de filio prophetae hoc oraculum exponere; a Pio VI propterea damnatus, ab episcopo suo in carcerem conjectus est, donec ad saniora consilia se recipiens, suam expositionem retractavit.

(2) *Haeres.* XXX.

(1) S. Iren. *Adv. haeres.* lib. I, cap. 29.

quam respondit. 7. Quod si vero *historiae* luce narrationes istae collustratae fuerint, dubitare non licet, quin jam prioribus seculis plures extiterint, qui, praeeuntibus Cerintho, Carpocrate, ebionitis aliisque, Jesum Josephi filium fuisse contenderent, et quin apud omnes fere populos incultiores (quippe qui humana miscendo divinis, primordia civitatum vel religionum augustiora facere, ideoque fata resque gestas virorum insignium ad numinis auxilium referre conati sint), similia de incarnationibus deorum et de hominibus a natura quadam coelesti progenitis reperiantur commenta. Ita Wegscheider (1), qui inde concludit, tum Christi primordia inter mythos esse referenda, tum universalem illam sententiam, quae apud omnes fere populos viguit, qualis et in Christo Jesu reperitur, eminentiore quodam sensu esse accipiendam, de eo quod Deo probatum eoque dignum est, et ab eo repetimus auctore ac moderatore sapientissimo.

316. Resp. *D. A.* Non defuerunt recentiore aetate, qui protestantismi progressus sequuti eo impietatis delapsi sunt, ut omnem respuentes divinarum Scripturarum inspirationem et veritatem, quique omnibus reclamantibus hermeneuticae, exegeseos et historiae principiis, pro lubito religionem omnem sus deque verterint, *C.* qui omnem adhuc pudorem non amiserint, et in rationalismum nondum deflexerint *N.* Haec enim pessima rationalismi labes protestantismi principio accepta referri debet, cui reservatum erat christianam religionem e fundamentis convellere, si tamen fieri posset, causam suam protegente Deo.

317. Ad 1. *D.* Monuerunt pseudo-critici ex systemate arbitrario, imo et falso, *C.* veri nominis critici et aliquo fundamento innixi *N.* Nam 1. arbitrarium est systemà de quodam communi archetypo Evangelio aramaeo

(1) § 123.

seu syro-chaldaico, ex quo suas narrationes hauserint tres evangelistae Matthaeus, Marcus et Lucas, a nonnullis divinando excogitatum sine ullo vel levi fundamento, atque ab ipsis non paucis recentioribus biblicis repudiatum (1). 2. S. Epiphanius loquitur loc. cit. de Evangelio hebraico s. Matthaei, quo utebantur ebionitae, ab ipsis conciso et depravato (2); sane ibid. n. 14, refert s. Epiphanius, a cerinthianis integrum hoc ipsum Evangelium cum duobus prioribus capitibus, ac propterea cum genealogia fuisse retentum; in hypothesi propterea adversarii de archetypo aramaeo, mendacii ipse convincitur, dum asserit, Epiphanio teste, his capitibus archetypum destitutum fuisse (3); idipsum dicatur de nazareis, qui ebionitis aut anteriores fuerunt aut coaevi, quique, ipso Epiphanio testante, *Haeresi XXIX*, n. 9, eodem Evangelio integro utebantur (4). Sic mentitus pa-

(1) Hoc systema de communi evangelistarum fonte in archetypo aramaeo sive syro-chaldaico primus insinuavit Clericus, *Hist. eccl. duor. prim. saecul.* Amstel. 1716; confirmavit Semlerus ad *Towson*, *Abhandlungen über die vier Evangelien*, seu: *Tractatus in quatuor evangelia*, part. 1, p. 221-290; Lessing, *Theolog. Nachlass*, pag. 45 et seqq.; Niemeyerus, *Conjecturae ad illustrandum plurimorum N. T. scriptorum silentium de primordiis vitae J. C.* Halae 1790, Godl. Paulus, *Introductio in N. T. capita selectiora*, Ienae 1799. Illud demum vario modo exornarunt Eichhorn, *Allgem. Biblioth. der. bibl. Litteratur*, seu: *Bibliotheca universalis litteraturae biblicae;* Marsh, *Anmerk. und Zusätze*, etc. seu, *Notae et appendices*; Gratz, *Neuer Versuch*, etc. idest, *Novum tentamen*, etc; Bertholdt, *Theol. Einleit.* seu *Introductio theologica;* postremo vero Kuinoel, in *Proleg. ad Comm. in libros hist. N. T.* pag. 16 et seqq. secutus Marshium et Eichhornium. Verum nondum convenit inter ipsos, quid sit ejusmodi archetypon, utrum unum idemque cum Evangelio, quod inscriptum erat *Secundum Hebraos*, an diversum. Hanc opinionem evertit Rosenmüller senior, *Schol.* in *N. T.* argumentis internis et externis; et ejusmodi archetypum merito vocat *fictitium*, quod nemo veterum novit et vidit. Cfr. tom. 1, edit. sexta, pag. 5 et seqq.

(2) N. 13.

(3) Scribit enim: Ὁ μὲν γὰρ Κήρινθος καὶ Καρποκρᾶς τῷ αὐτῷ χρώμενοι δῆθεν παρ' αὐτοῖς Εὐαγγελίῳ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, διὰ τῆς γενεαλογίας βούλονται παριστὰν ἐκ σπέρματος Ἰωσὴφ καὶ Μαρίας εἶναι τὸν Χριστόν. Id est: « Cerinthus enim et Carpocrates eodem Matthaei, ut quidam volunt, Evangelio freti, ex ejus initio Christique genealogia probare nituntur, Christum e Josephi et Mariae semine esse procreatum ».

(4) Ἔχουσι δὲ τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον πληρέστατον ἑβραϊστί. Παρ' αὐτοῖς γὰρ σαφῶς τοῦτο, κα-

riter est Wegscheider, dum scribit, a Tatiani Evangelio duo priora Matthaei capita abfuisse. Etenim, ut ex Theodoreto discimus, *Haeret. fabul.* lib. I, cap. XX, non amputaverat ille nisi genealogias et alia omnia, *quae Dominum ex semine David secundum carnem natum ostendunt* (1). Reliqua retinuit, ita ut non advertentes fraudem plures catholici decepti fuerint, eodem auctore teste (2). Si quid igitur evincit illa amputatio Tatiani, probat praecise quod nollet adversarius, nempe Jesum non esse ex Joseph progenitum. Et sic rursum mentita est iniquitas sibi.

318. Marcion utique s. Lucae Evangelium *decurtatum* exhibet, ut veteres loquuntur, Irenaeus, *Adv. haeres.* lib. III, cap. XIV, n. 4; *Contra Marcionem*, tum lib. I, cap. II, tum lib. IV, cap. VI; Epiphanius, *Haer. XLII*, n. 11. At sero nimis prodiit sacrilegus hic Evangeliorum mutilator; jam enim apud omnes ecclesias integrum Evagelium extabat, iisdem testibus, cum Marcion sacrilegum facinus aggressus est; hinc Tertullianus Marcionem provocat ad codices, qui apud ecclesias Marcione vetustiores asservabantur, imo ad communem consensum et publicum testimonium (3). Quid igitur evincit haec Marcionis Evangeliorum corrasio? Lex critices est, cum aliqua clausula vel redundat vel desideratur in eorum codicibus, quorum partibus aut favet aut adversatur, ab iis eam additam vel detractam censeri, qui tempore sunt posteriores, auctoritate minores, et quorum causa iis ad-

θὼς ἐξ ἀρχῆς ἐγράφη ἑβραϊκοῖς γράμμασιν ἔτι σώζεται. « Est vero penes illos (*Nazaraeos*) Evangelium secundum Matthaeum, hebraice scriptum, et quidem absolutissimum. Hoc enim certissime, prout hebraicis litteris INITIO SCRIPTUM EST, in hodiernum tempus usque conservant ».

(1) Καὶ τὰ ἄλλα ὅσα ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα γεγεννημένον τὸν Κύριον δεικνῦσιν.

(2) Ibid.

(3) Cfr. *Cont. Marc.* lib. IV, cap. 5, et *De Praescript.* cap. 36. Cfr, I. D. Michaelis, *Iniroduction au Nouveau Testament*, tom. 1, chap. 2, sect. 7, Genève 1822, circa finem, ubi ostendit, ejusmodi haereticorum interpolationes novum argumentum praebere *authentiae* librorum N. T.

ditionibus vel detractionibus juvatur. Judicet nunc Wegscheider, quid de suis criticis censendum sit, ac de eorum monito.

319. Ad 2. *N.* Graviores enim dici nequeunt difficultates exegeticae, si *criticae*, ut vidimus, *nullae* sunt. Nego praeterea ejusmodi exegeticas difficultates oriundas esse *ex manifesto dissensu ipsius argumenti.* Quare adversarius saltem non innuit, in quo iste manifestus dissensus positus sit? Uterque evangelista Christum de Spiritu Sancto ex Maria Virgine conceptum et natum docet, uterque vel expresse vel tacite provocat ad Isaïae vaticinium, uterque eum natum in Bethlehem refert. In quo igitur est *manifestus dissensus argumenti*?

320. Sed neque obstant binae genealogiae, quas ambas Josephi esse pro certo sumit adversarius, nec pauci tamen nec infimi subsellii interpretes negant (1). Verum et hoc transmisso, prorsus inficior, quod ipse deducere inde contendit; dissensus enim genealogiarum, etiamsi supponeretur adesse, quod minime fatemur, non evincit Christum esse filium naturalem Josephi. Hoc autem ut pateat, satis est in medium afferre adversarii argumentum: genealogiae Josephi dissentiunt inter se; ergo Jesus est Filius naturalis Josephi. Praeclara dialectica! Praeterea juxta adversarium in archetypo aramaeo, in

(1) Non pauci praesertim ex recentioribus interpretibus, sive catholicis, sive potissimum protestantibus, longe probabilius esse censent, Matthaeum texuisse genealogiam Iosephi, Lucam vero genealogiam B. Virginis. Longum esset nimis, velle istorum omnium catalogum exhibere. Satis itaque sit auctorem adversariis non suspectum adducere, nempe Georg. Rosenmüllerum. Hic autem, *Schol. in Matth.* cap. 1, v. 17, scribit: « Difficultates non quidem plane tolluntur, minuuntur tamen, si, quod verisimile est, statuamus, eam, quam Matthaeus habet genealogiam, esse Josephi, quam Lucas, Mariae. A Matthaeo recenseri genealogiam Josephi, a Salomone ducentis genus, patet ex commate 16, coll. 6, 7; Mariam vero genus duxisse ab alio filio Davidis, Nathano, discimus ex Luc. III, 31. » Rosenmüller praeterea citat pro hac sententia Vethusenium, ex Godl. Paulusio, quibus addi potest Kuinoel, *Proleg.* § 4, qui plures alios recenset, siquidem est haec sententia apud ipsos communis. Plura tamen vetant, quominus hanc sententiam admittamus atque probemus.

Evangelio seu *Dialesseron Tatiani* et in *Evangelio Marcionis* utraque haec genealogia desiderabatur, dein vero addita est; nullam igitur earum dissensus ad probandum vim habet. Nempe mendacem oportet esse memorem. Qua vero ratione bene inter se componantur hae genealogiae, docent interpretes (1).

321. Ad 3. *D.* Quia Joannis consilium id non ferebat, *C.* quia aliter ipse sensit *N.* Joannis consilium, ut alias animadvertimus, potissimum fuit, supplere ceteris evangelistis, et ea fusius prosequi, quae spectant ad Christi divinitatem adstruendam. Hinc, cum Matthaeus ac Lucas abunde, quae ad prodigiosam Christi humanitatis conceptionem spectant, retulerint, hac praetermissa, Joannes solam aeternam ejusdem generationem exponit. Adde Joannem, ut communi consensu veteres tradunt, quales sunt Clemens Alex. (2), Eusebius (3), Hieronymus (4), Epiphanius (5), tria priora Evangelia, quae in omnium jam erant notitia, legisse et probasse, et veritatem scriptorum suo testimonio confirmasse, antequam manum appulisset ad suum Evangelium exarandum. Quid si Joannes, imo et Christus ipse aperte idipsum tradidissent, num iis fidem adhiberent rationalistae? Nihil minus, prout vidimus eos se gessisse, cum ageretur de divinitate Verbi a Joanne praedicata, de Jesu ac futura corporum resurrectione, de extremo judicio, toties a Christo inculcatis, et non solum a reliquis tribus evangelistis, sed et a Joanne, a Paulo, ac reliquis apostolis omnibus praedicatis (6).

322. Ad 4. *D.* Id est, prout vulgo putabatur, *C.* reipsa *N.*

(1) Cfr. Maldonatum, *Comm. in s. Matth.* cap. 1, v. 16, ubi fuse de hoc argumento disserit; vid. etiam dissertationes duas de *Genealogia Jesu Christi*, Joan. Jac. Hottingeri, in *Novo thesauro theol. philolog., sive sylloge dissertt.* p. 73 et seqq. tom. II, Lugd. Batav. 1732, in quibus confirmatur sententia de duplici genealogia Josephi et Mariae.

(2) Apud Euseb. lib. VI, cap. 14.

(3) Lib. III, cap. 24.

(4) *De viris illustrib.* cap. 9.

(5) *Haeres.* LI, n. 19.

(6) Cfr. Tract. *De Deo creat.* n. 850 et seqq.

Nondum enim divina Christi missione comprobata, imprudenter omnino ejusmodi mysterium patefactum fuisset, cui nemo fidem adhibuisset. Adeo stolidi sunt rationalistae, dum haec effutiunt! Sic praepostera fuisset, neque opportuna hujus rei manifestatio, Joan. VII, 27; non obscure tamen veritatem hanc innuit, dum v. 28 et seqq. divinam suam originem Christus Judaeis inculcavit, ostendendo, reipsa eos nescivisse, *unde esset*, ut illi fidenter asserebant. Dum vero Paulus *ex semine David secundum carnem* Christum natum affirmat, perinde est ac si diceret: *ex stirpe David*, et hoc necesse erat, ut adimpleretur id, quod Deus patriarchis et Davidi promiserat, nasciturum scilicet Messiam ex eorum semine. Aliud porro est dicere de semine David, aliud vero de semine Josephi; Beata enim Virgo ex semine David orta est; cum vero ex ejus sanguine Spiritus Sancti virtute Christi corpus efformatum sit, hinc Christus filius David est, non autem Josephi; quod perpetuo innuit Apostolus, toties repetens, Christum *factum ex muliere*.

323. Ad 5. *D.* Id est *cognati* seu propinqui, *C.* fratres uterini *N.* Hujus rei vadem habemus totam antiquitatem (1), quod et usus loquendi biblicus ostendit (2). Mendacem porro jam tertio se prodit adversarius noster, dum addit, *comite ipsa matre* Christi, propinquos eum ut insanum prehendere voluisse. Nam in primo loco, nempe Marci III, 21, de matre ne verbum quidem legitur; sed erant fratres illi, quos refert Joannes, loc. cit. in Jesum non credidisse; versu autem 31: *Et veniunt*, inquit, *mater ejus et fratres*; *et foris stantes miserunt ad eum, vocantes eum*. Quod quidem est factum a primo omnino diversum (3).

(1) Cfr. Maldon. in cap. XII, Evang. s. Matth. v. 46.

(2) Ibidem, innumeris prope allatis exemplis, ostendit idem auctor, talem loquendi usum esse receptum in Scripturis.

(3) Imo nec desunt qui contendant, illud, quod refert s. Marcus III, 21:

324. Ad 6. *D.* Sensu materiali, *C.* spirituali *N.* Nam Angelus non opinionibus vulgi, sed spiritui seu vero sensui Scripturarum effata sua accommodavit, qui sub verborum cortice latebat, prout Christus patefecit, et eventus ostendit, ac nos suo loco probavimus. Quid autem hoc commune habeat cum consilio adversarii, scilicet ostendendi Jesum Christum filium Josephi esse, non video, nisi fortasse ut proderet se non meliorem *exegetam* esse quam *criticum*.

325. Ad 7. *Neg.* narrationes illas historiae luce collustratas quidpiam efficere pro adversarii thesi. Quid enim si Cerinthus, Carpocrates, ebionitae aliaeque obscurae, contemptae et profligatae ejusmodi pestes haereticorum, quos evangelista perstringit (1), Christum filium Josephi autumarunt? Vere testes dignos se adversarius appellat. Non magis illorum perditorum hominum impietas officit veritati, quam officiant rationalistae, dum falsitatis arguunt evangelistas, apostolos et Christum ipsum.

326. Tantum denique abest, ut vulgata opinio apud gentes de hominibus coelesti natura progenitis causae obsit, quam tuemur, ut rem nostram mirifice confirmet, quod ex dictis apertissime constat. Omnium enim ejusmodi opinionum originaria seu primigenia idea in vera religione reperitur, quam postea suis commentis gentes plus minus depravarunt, ut in aliis similibus casibus factum esse animadvertimus (2). Ex his patet, quid sentien-

et cum audissent sui (gracce, *οἱ παρ' αὐτοῦ*, id est, *ii qui ab ipso erant*, seu *qui ad eum pertinebant*) *exierunt tenere eum; dicebant enim: quoniam in furorem versus est*, non de propinquis Christi esse intelligendum, sed accipiendum impersonaliter: *Fama erat, dicebant homines*, etc. Alii illud *dicebant* referunt ad pharisaeos. Cfr. Rosenmüller ad hunc loc.

(1) Cfr. S. Hieronym. loc. cit.

(2) Tract. *De Deo creat.* n. 317 et seqq. et alibi.

Haec scilicet fraus est rationalistarum, quod biblicas narrationes ad paganam mythologiam referant, ut ex hac illas exponant, cum e converso paganam mythologiam ad Scripturam, quae illis anterior est, exigere deberent, ut constanter apologetae religionis christianae, adversus philosophos disputantes, se se gesserunt, eos adigentes, ut faterentur, nullum mythum esse in pagana religione, qui originem non habuerit

Nondum enim divina Christi missione comprobata, imprudenter omnino ejusmodi mysterium patefactum fuisset, cui nemo fidem adhibuisset. Adeo stolidi sunt rationalistae, dum haec effutiunt! Sic praepostera fuisset, neque opportuna hujus rei manifestatio, Joan. VII, 27; non obscure tamen veritatem hanc innuit, dum v. 28 et seqq. divinam suam originem Christus Judaeis inculcavit, ostendendo, reipsa eos nescivisse, *unde esset*, ut illi fidenter asserebant. Dum vero Paulus *ex semine David secundum carnem* Christum natum affirmat, perinde est ac si diceret: *ex stirpe David*, et hoc necesse erat, ut adimpleretur id, quod Deus patriarchis et Davidi promiserat, nasciturum scilicet Messiam ex eorum semine. Aliud porro est dicere de semine David, aliud vero de semine Josephi; Beata enim Virgo ex semine David orta est; cum vero ex ejus sanguine Spiritus Sancti virtute Christi corpus efformatum sit, hinc Christus filius David est, non autem Josephi; quod perpetuo innuit Apostolus, toties repetens, Christum *factum ex muliere*.

323. Ad 5. *D.* Id est *cognati* seu propinqui, *C.* fratres uterini *N.* Hujus rei vadem habemus totam antiquitatem (1), quod et usus loquendi biblicus ostendit (2). Mendacem porro jam tertio se prodit adversarius noster, dum addit, *comite ipsa matre* Christi, propinquos eum ut insanum prehendere voluisse. Nam in primo loco, nempe Marci III, 21, de matre ne verbum quidem legitur; sed erant fratres illi, quos refert Joannes, loc. cit. in Jesum non credidisse; versu autem 31: *Et veniunt*, inquit, *mater ejus et fratres*; *et foris stantes miserunt ad eum, vocantes eum*. Quod quidem est factum a primo omnino diversum (3).

(1) Cfr. Maldon. in cap. XII, Evang. s. Matth. v. 46.

(2) Ibidem, innumeris prope allatis exemplis, ostendit idem auctor, talem loquendi usum esse receptum in Scripturis.

(3) Imo nec desunt qui contendant, illud, quod refert s. Marcus III, 21:

324. Ad 6. *D.* Sensu materiali, *C.* spirituali *N.* Nam Angelus non opinionibus vulgi, sed spiritui seu vero sensui Scripturarum effata sua accommodavit, qui sub verborum cortice latebat, prout Christus patefecit, et eventus ostendit, ac nos suo loco probavimus. Quid autem hoc commune habeat cum consilio adversarii, scilicet ostendendi Jesum Christum filium Josephi esse, non video, nisi fortasse ut proderet se non meliorem *exegetam* esse quam *criticum*.

325. Ad 7. *Neg.* narrationes illas historiae luce collustratas quidpiam efficere pro adversarii thesi. Quid enim si Cerinthus, Carpocrates, ebionitae aliaeque obscurae, contemptae et profligatae ejusmodi pestes haereticorum, quos evangelista perstringit (1), Christum filium Josephi autumarunt? Vere testes dignos se adversarius appellat. Non magis illorum perditorum hominum impietas officit veritati, quam officiant rationalistae, dum falsitatis arguunt evangelistas, apostolos et Christum ipsum.

326. Tantum denique abest, ut vulgata opinio apud gentes de hominibus coelesti natura progenitis causae obsit, quam tuemur, ut rem nostram mirifice confirmet, quod ex dictis apertissime constat. Omnium enim ejusmodi opinionum originaria seu primigenia idea in vera religione reperitur, quam postea suis commentis gentes plus minus depravarunt, ut in aliis similibus casibus factum esse animadvertimus (2). Ex his patet, quid sentien-

Et cum audissent sui (graece, *οἱ παρ' αὐτοῦ*, id est, *ii qui ab ipso erant*, seu *qui ad eum pertinebant*) *exierunt tenere eum; dicebant enim: quoniam in furorem versus est*, non de propinquis Christi esse intelligendum, sed accipiendum impersonaliter: *Fama erat, dicebant homines*, etc. Alii illud *dicebant* referunt ad pharisaeos. Cfr. Rosenmüller ad hunc loc.

(1) Cfr. S. Hieronym. loc. cit.

(2) Tract. *De Deo creat.* n. 317 et seqq. et alibi.

Haec scilicet fraus est rationalistarum, quod biblicas narrationes ad paganam mythologiam referant, ut ex hac illas exponant, cum e converso paganam mythologiam ad Scripturam, quae illis anterior est, exigere deberent, ut constanter apologetae religionis christianae, adversus philosophos disputantes, se se gesserunt, eos adigentes, ut fatentur, nullum mythum esse in pagana religione, qui originem non habuerit

dum sit de conclusione istius rationalistae, qui nempe se pessimum criticum, exegetam et historicum praebet, sacramque Scripturam ut mythographiam traducit; nec operae pretium est diutius in hisce commentis refellendis immorari.

327. Inst. 1. Repugnat tamen Mariae virginitati, quod legitur Luc. II, 22: *Et postquam impleti sunt dies purgationis ejus... sicut scriptum est in lege Domini: quia omne masculinum adaperiens vulvam Sanctum Domino vocabitur*. Quare 2. Apostolus Gal. IV, 4, dicit Christum *factum ex muliere*. Ergo.

328. Resp. Ad 1. *N*. Sola enim prudenti oeconomia B. Virgo se purificationis legi ultro subjecit, quemadmodum et Christus subjecerat se legi circumcisionis; cum neuter ejusmodi legibus teneretur; quod ex admirabili conceptionis modo, hucusque vindicato, abunde constat. Recitans autem evangelista verba legis, non insinuat Christum nativitate sua vere matris vulvam adaperuisse, sed solum fecunditatem Beatae Virginis ortu suo ostendisse, prout phrasis illa *primogeniti* ei accommodata ex usu biblico, accipitur, ac veteres exposuerunt (1).

329. Ad 2. *D*. Dicit Apostolus Christum factum ex *muliere*, denotando sexum, *C*. conditionem *N*. Nempe docet ibi, Filium Dei, qui est ab aeterno, factum esse ex substantia mulieris, ab eaque natum secundum humanitatem in tempore; propterea hoc ipso ostendit, mulierem illam, ex cujus substantia factus est Christus secundum carnem, virginem fuisse; alioquin dixisset, factum ex virili semine (2).

330. Reliquas difficultates, quae peti solent vel ex voce *primogeniti*, vel ex Matth. I, 25, utpote ad praesentem thesim non spectantes, missas facimus.

ex Sacris Litteris atque ex primaeva traditione, neque aliud esse eorum mythos nisi corruptionem veritatis.

(1) Cfr. Maldon. *Comment. in Luc.* II, 22 et seqq.

(2) Cfr. Bernardus a Piconio, *Tripl. expos.* in hunc loc;

CAPUT III.

DE UTRIUSQUE CHRISTI NATURAE HYPOSTATICA CONJUNCTIONE

331. Christum verum Deum ac verum hominem esse, seu in Christo tum divinam tum humanam naturam integram atque perfectam inesse, ostendimus. Qua autem ratione ambae naturae simul consistant atque conjunctae sint, ad catholicae veritatis normam inquirendum superest.

332. Qui alterutram in Christo negant naturam, hoc ipso omnem prorsus proprie dictam conjunctionem ejusmodi naturarum eliminant ac funditus mysterium Incarnationis evertunt. Verum non minus idem mysterium labefactant, qui, utraque in Christo admissa natura, nonnisi accidentalem aut moralem inter utramque naturam unionem intercessisse contendunt. Doctrina igitur ecclesiae catholicae est, hypostaticam seu personalem et substantialem in Christo intercedere utriusque naturae conjunctionem, in qua sola integrum Incarnationis mysterium consistere potest, et in hoc conjunctionis modo nucleus, ut ita dicam, seu ratio formalis ejusdem mysterii continetur.

333. Quandoquidem vero ex germana unionis hypostaticae notione maxime pendet dicendorum intelligentia, juverit ejusdem praemittere definitionem, eamque per partes, maxima qua fieri poterit perspicuitate, explanare, et praecipua consectaria deducere.

334. Est igitur hypostatica unio sive unitio conjunctio illa, qua duae naturae, divina et humana, integrae, inconfusae, impermixtae, ac suis proprietatibus et operationibus praeditae, in se permanentes, subsistunt in una divini Verbi persona.

335. Ex hac porro definitione, 1. patet ejusmodi con-

junctionem duarum naturarum factam esse, saltem immediate, *in persona*, qua fit ut una eademque sit ambarum naturarum subsistentia et personalitas, sive ratio suppositi; ac propterea *hypostaticae* seu *personalis* unionis nomen sortita sit (1). 2. Cum hypostasis seu persona divini Verbi jam extiterit ante unionem seu assumptionem humanae naturae, patet humanam naturam non concurrere tanquam partem ad constituendam personam, prout nomen personae (quae simplicissima est) *formaliter*, ut ajunt, accipitur; sed eatenus, peracta incarnatione, *composita* persona dicitur, quatenus totum suppositum, quod est Christus, ex utraque natura coalescit (2), atque idcirco quatenus *materialiter* persona sumitur. 3. Cum nonnisi ratione ejusdem subsistentiae divina et humana natura unum sint, patet subsistentiam sive personam Verbi non esse respectu humanitatis instar *subiecti*, quod humanitatem sustentet velut accidens, sed instar *termini*, quatenus ejusmodi conjunctio in unam subsistentiam ac personam desiit (3). 4. Cum subsistentia humanae Christi naturae eadem sit ac subsistentia Verbi, constat ejusmodi humanam naturam factam esse *propriam* personae Verbi, quae, peracta Incarnatione, coepit operari per hanc humanitatem, et in assumpta humanitate eadem ratione ac ante Incarnationem, vel etiam ea peracta, distincte operata est, vel operatur, prout est *principium quod*, ut loquuntur scholae, in divina natura; utraque porro natura in persona Verbi subsistens operatur, seu exerit proprios actus realiter distinctos ut principium *quo*, ut vocant. Peracta enim Incarnatione, realiter semper inter se distinctae sunt hae duae naturae. 5. Cum igitur inter subsistentiam et naturam in concreto tam arcta conjunctio intercedat, ut nonnisi *ratione* seu *cogitatione* altera ab altera distinguatur, hinc fit ut natura in sua

(1) Cfr. Petav. *De Incarn.* lib. III, cap. 4, § 2 et seqq.

(2) Ibid. cap. 12, § 4 et seq.

(3) Ibid. cap. 3, § 16.

existentia pendeat a subsistentia, a qua terminatur ac regitur. Hinc nec ante nec post Incarnationem vel uno temporis instanti supponi aut concipi potest humanitas Christi existens nisi in persona Verbi. Si enim seorsum haec humanitas ab illa subsistentia aut persona spectetur, jam non esset amplius humanitas Christi, id est, Verbi incarnati, sed mera abstractio, seu ens rationis (1). 6. Cum haec conjunctio facta sit immediate in persona, ut diximus, non autem in naturis, sequitur has naturas realiter inter se distingui, quarum unaquaeque naturales suas proprietates retinet ac proprias operationes et actus uniuscujusque proprios; cum tamen, ut diximus, natura nonnisi ratione ac virtualiter distinguatur a persona, sequitur *mediate* factam esse conjunctionem inter naturas. Hinc haec unio sub hoc respectu *physica* et *substantialis* pariter appellatur (2).

336. Atque haec de unionis hypostaticae notione innuisse ad rem nostram sufficiat. Reliqua pro opportunitate attingemus. Interea ex dictis inferimus, unicam in Christo esse personam eamque divinam; hanc personam subsistentem in duabus naturis, seu Christum Deum hominem esse Filium Dei naturalem; post duarum naturarum unitionem duas integras, perfectas atque impermixtas permansisse naturas, inter se realiter distinctas; unamquamque propterea naturam suas conservare proprietates naturales suasque operationes. Singulis his veritatibus fidei nostrae vindicandis opera in hoc capite impendenda nobis erit. Quod ut facilius assequamur, rem totam in suos articulos dispertiemur, in quibus singulorum haereticorum commenta veritati hactenus expositae adversantia refellemus.

(1) Ibid. lib. XII, cap. 4, § 6. (2) Ibid. lib. III, cap. 4, § 17.

ARTICULUS I.

De unica Christi persona

337. Nestorius Germaniciae in Syriae oppidulo natus, prius monachus antiochenus et presbyter, Theodori autem Mopsuesteni discipulus, anno 428 episcopus Constantinopolitanus renunciatus, vix in ea sede confirmatus fuit, cum haustam a Theodoro haeresin disseminare coepit. Primum vero vocem Θεοτόκος sive *Deipara* insectandam sibi proposuit, tum per alios a se submissos (1), tum aperte per se ipsum, Beatam Virginem Χριστοτόκον sive *Christiparam* vocandam esse contendens, quippe quae non Deum, sed hominem peperisset. Ipse enim contendebat, inter divinam humanamque naturam in Christo non intercessisse nisi *moralem* seu habitudinis, σχετικήν et externam conjunctionem. Hinc duas personas in Christo profitebatur. Incarnationem non aliud esse affirmabat nisi ἐνοίκησιν, *habitationem* Dei in homine, velut in domicilio suo, vel in templo, quemadmodum in Moyse ac prophetis reliquis habitasse dicitur. Hinc Christum Θεοφόρον seu *Deiferum* appellabat et possessorem divinitatis, non vere Deum, nec sustinebat dici *Deum bimestrem aut trimestrem*. Ex ejus enim sententia non antea Deus conjunctus est cum Christo, quam cum demum is formatus fuerit in utero virginis homo integer atque perfectus, atque ex ista conjunctione, quam συναφείαν seu *connexionem* vocabat, Christus homo nominari Deus coepit, quemadmodum et Moyses Deus appellatus est.

338. Hoc latiori sensu non dubitavit Nestorius interdum Christum Deum appellare, ac B. Virginem Deipa-

(1) Ibid. lib. 1, cap. 7, § 4 et seqq.

ram , et hac ratione , ut moris haereticorum est , sub larva catholica haereticam impietatem tegere satagebat. Verum ei larvam detraxit s. Cyrillus episcopus Alexandrinus , qui erroribus Nestorii duodecim opposuit capitula , quae vocavit *Anathematismos* , quos ei subscribendos dedit , si catholicus esse ac dici vellet. Tantum vero abfuit , ut haeresiarcha eis subscriberet , ut totidem anathematismos ad Cyrillum miserit , in quibus impium totius haereseos suae systema majori in lumine collocavit (1). Quare in concilio oecumenico Ephesino anno 431. Nestorius depositus est ab episcopali sede , et una cum haeresi sua damnatus (2) ; a Theodosio autem imperatore Antiochiam primum , deinde quadriennio post Oasim relegatus est , ubi aerumnis calamitatibusque confectus , vermibus exesa ejus lingua , supremum diem obiit (3).

339. Ex hac porro catholica ad speciem loquendi ratione , qua Nestorius usus identidem est , sive ad invidiam innovationis declinandam , sive ad propria sensa magis tegenda , factum est , ut audaciores nonnulli critici inter protestantes totam illam nestorianam controversiam traduxerint ut puram logomachiam (4). Ast perperam. Si enim recte atque orthodoxe Nestorius sentiebat ,

(1) Vid. *Epistola synod. s. Cyrilli ad Nestorium* cum XII anathematismis in *Actis Concil.* Harduini , tom. I , col. 1283 et seqq. et ibid. coll. 1298 et seqq. Anathematismi Nestorii oppositi anathematismis s. Cyrilli. Vid. etiam Petav. , *De Incarn.* lib. VI , cap. 17.

(2) Cfr. *Acta Concil.* cit.col.1422.

(3) Cfr. Joan. Garnerii, *Dissert. de haeresi et libris Nestorii*. Cfr. praeterea de Nestorio ejusque haeresi scriptores, quos recenset Fabricius, *Bibliothecae graec.* tom. IX, pag.286 et seqq. et, qui post eum scripsit , Joseph. Simonius Assemanus , *Bibliot. orientalis* , tom. III , part. 2. Hic enim prae ceteris uberius et accuratius haec est persecutus.

(4) Inter ceteros David Derodon calvinista, in lib. *De supposito*; Elias Saurin , pariter Calvini assecla , in *Apologia contra Jurieu* ; Albertinus, in *Tract. de Eucharistia* ; Christ. Aug. Salig , in lib. cui titulus *Eutychianismus ante Eutychen* ; Mathurinus Veyssère la Croze , in *Hist. Christianismi Indorum* ; Paul. Ern. Jablonski , *Exercit. histor. eccles* ; Sam. Basnagius , *Annal. politico-eccles.* ad annum Christi 430 et seq. ; Bayle , *Dict. hist. crit.* art. *Nestorius* ; a quibus non abhorruit Elias Dupin celebris jansenista , *Nouvelle Bibliothèque des auteurs ecclesiastiques* , tom III. part. 2.

ARTICULUS I.

De unica Christi persona

337. Nestorius Germaniciae in Syriae oppidulo natus, prius monachus antiochenus et presbyter, Theodori autem Mopsuesteni discipulus, anno 428 episcopus Constantinopolitanus renunciatus, vix in ea sede confirmatus fuit, cum haustam a Theodoro haeresin disseminare coepit. Primum vero vocem Θεοτόκος sive *Deipara* insectandam sibi proposuit, tum per alios a se submissos (1), tum aperte per se ipsum, Beatam Virginem Χριστοτόκον sive *Christiparam* vocandam esse contendens, quippe quae non Deum, sed hominem peperisset. Ipse enim contendebat, inter divinam humanamque naturam in Christo non intercessisse nisi *moralem* seu habitudinis, σχετικήν et externam conjunctionem. Hinc duas personas in Christo profitebatur. Incarnationem non aliud esse affirmabat nisi ἐνοίκησιν, *habitationem* Dei in homine, velut in domicilio suo, vel in templo, quemadmodum in Moyse ac prophetis reliquis habitasse dicitur. Hinc Christum Θεοφόρον seu *Deiferum* appellabat et possessorem divinitatis, non vere Deum, nec sustinebat dici *Deum bimestrem aut trimestrem*. Ex ejus enim sententia non antea Deus conjunctus est cum Christo, quam cum demum is formatus fuerit in utero virginis homo integer atque perfectus, atque ex ista conjunctione, quam συναφείαν seu *connexionem* vocabat, Christus homo nominari Deus coepit, quemadmodum et Moyses Deus appellatus est.

338. Hoc latiori sensu non dubitavit Nestorius interdum Christum Deum appellare, ac B. Virginem Deipa-

(1) Ibid. lib. 1, cap. 7, § 4 et seqq.

ram, et hac ratione, ut moris haereticorum est, sub larva catholica haereticam impietatem tegere satagebat. Verum ei larvam detraxit s. Cyrillus episcopus Alexandrinus, qui erroribus Nestorii duodecim opposuit capitula, quae vocavit *Anathematismos*, quos ei subscribendos dedit, si catholicus esse ac dici vellet. Tantum vero abfuit, ut haeresiarcha eis subscriberet, ut totidem anathematismos ad Cyrillum miserit, in quibus impium totius haereseos suae systema majori in lumine collocavit (1). Quare in concilio oecumenico Ephesino anno 431. Nestorius depositus est ab episcopali sede, et una cum haeresi sua damnatus (2); a Theodosio autem imperatore Antiochiam primum, deinde quadriennio post Oasim relegatus est, ubi aerumnis calamitatibusque confectus, vermibus exesa ejus lingua, supremum diem obiit (3).

339. Ex hac porro catholica ad speciem loquendi ratione, qua Nestorius usus identidem est, sive ad invidiam innovationis declinandam, sive ad propria sensa magis tegenda, factum est, ut audaciores nonnulli critici inter protestantes totam illam nestorianam controversiam traduxerint ut puram logomachiam (4). Ast perperam. Si enim recte atque orthodoxe Nestorius sentiebat,

(1) Vid. *Epistola synod. s. Cyrilli ad Nestorium* cum XII anathematismis in *Actis Concil.* Harduini, tom. I, col. 1283 et seqq. et ibid. coll. 1298 et seqq. Anathematismi Nestorii oppositi anathematismis s. Cyrilli. Vid. etiam Petav., *De Incarn.* lib. VI, cap. 17.

(2) Cfr. *Acta Concil.* citata *ubi supra.*

(3) Cfr. Jean. Garnerii, *Dissert. de haeresi et libris Nestorii.* Cfr. praeterea de Nestorio ejusque haeresi scriptores, quos recenset Fabricius, *Bibliothecae graecae* tom. IX, pag. 286 et seqq. et, qui post eum scripsit, Joseph. Simonius Assemanus *Bibliot. orientalis*, tom. III, part. 2. [illegible] enim prae ceteris [illegible] curatius haec est persecutus.

(4) Inter ceteros David Derodon calvinista, in lib. *De supposito Nestorii*, Saurin, pariter Calvinus [illegible] *Apologia contra Jurieu*; Alberti[illegible] in *Tract. de Eucharistia*; Chr. Aug. Salig, in lib. cui titulus *Historia Eutychianismi ante Eutychen*; [illegible] Maurinus Vedastre in [illegible] *Christianorum Indorum* [illegible] Jablonski, *Exercit.* [illegible] Sam. Basnagius, *Annal.* [illegible] elus ad annum [illegible] Bayle, *Dict. hist.* [illegible] rius, a quo [illegible] Dupin, *Nouvelle Bibliothèque* [illegible] quae, tom. [illegible]

ARTICULUS I.

De unica Christi persona

337. Nestorius Germaniciae in Syriae oppidulo natus, prius monachus antiochenus et presbyter, Theodori autem Mopsuesteni discipulus, anno 428 episcopus Constantinopolitanus renunciatus, vix in ea sede confirmatus fuit, cum haustam a Theodoro haeresin disseminare coepit. Primum vero vocem Θεοτόκος sive *Deipara* insectandam sibi proposuit, tum per alios a se submissos (1), tum aperte per se ipsum, Beatam Virginem Χριστοτόκον sive *Christiparam* vocandam esse contendens, quippe quae non Deum, sed hominem peperisset. Ipse enim contendebat, inter divinam humanamque naturam in Christo non intercessisse nisi *moralem* seu habitudinis, σχετικήν et externam conjunctionem. Hinc duas personas in Christo profitebatur. Incarnationem non aliud esse affirmabat nisi ἐνοίκησιν, *habitationem* Dei in homine, velut in domicilio suo, vel in templo, quemadmodum in Moyse ac prophetis reliquis habitasse dicitur. Hinc Christum Θεοφόρον seu *Deiferum* appellabat et possessorem divinitatis, non vere Deum, nec sustinebat dici *Deum bimestrem aut trimestrem.* Ex ejus enim sententia non antea Deus conjunctus est cum Christo, quam cum demum is formatus fuerit in utero virginis homo integer atque perfectus, atque ex ista conjunctione, quam συναφείαν seu *connexionem* vocabat, Christus homo nominari Deus coepit, quemadmodum et Moyses Deus appellatus est.

338. Hoc latiori sensu non dubitavit Nestorius interdum Christum Deum appellare, ac B. Virginem Deipa-

(1) Ibid. lib. 1, cap. 7, § 4 et seqq.

; et hac ratione , ut moris haereticorum est , sub
a catholica haereticam impietatem tegere satagebat.
im ei larvam detraxit s. Cyrillus episcopus Alexan-
us , qui erroribus Nestorii duodecim opposuit capi-
, quae vocavit *Anathematismos* , quos ei subscri-
los dedit , si catholicus esse ac dici vellet. Tantum
abfuit , ut haeresiarcha eis subscriberet , ut totidem
hematismos ad Cyrillum miserit , in quibus impium
s haereseos suae systema majori in lumine colloca-
1). Quare in concilio oecumenico Ephesino anno 431.
orius depositus est ab episcopali sede , et una cum
esi sua damnatus (2) ; a Theodosio autem impera-
Antiochiam primum , deinde quadriennio post Oasim
gatus est , ubi aerumnis calamitatibusque confectus ,
ibus exesa ejus lingua , supremum diem obiit (3).
9. Ex hac porro catholica ad speciem loquendi ra-
, qua Nestorius usus identidem est , sive ad invi-
innovationis declinandam , sive ad propria sensa
is tegenda , factum est , ut audaciores nonnulli cri-
nter protestantes totam illam nestorianam controver-
traduxerint ut puram logomachiam (4). Ast perpe-
Si enim recte atque orthodoxe Nestorius sentiebat ,

Vid. *Epistola synod. s. Cyd Nestorium* cum XII anathe-
is in *Actis Concil.* Harduini ,
; col. 1283 et seqq. et ibid.
1298 et seqq. Anathematismi
ii oppositi anathematismis s.
Vid. etiam Petav. , *De In-*
lib. VI , cap. 17.

Cfr. *Acta Concil.* cit. col. 1422.

Cfr. Joan. Garnerii, *Dissert.*
eresi et libris Nestorii. Cfr.
rea de Nestorio ejusque haeresi
res, quos recenset Fabricius,
thecae graec. tom. IX, pag. 286
q. et, qui post eum scripsit,
. Simonius Assemanus , *Bi-*
orientalis , tom. III , part. 2.
iim prae ceteris uberius et accuratius haec est persecutus.

(4) Inter ceteros David Derodon calvinista, in lib. *De supposito*; Elias Saurin , pariter Calvini assecla , in *Apologia contra Jurieu* ; Albertinus, in *Tract. de Eucharistia* ; Christ. Aug. Salig , in lib. cui titulus *Eutychianismus ante Eutychen* ; Mathurinus Veyssère la Croze , in *Hist. Christianismi Indorum* ; Paul. Ern. Jablonski , *Exercit. histor. eccles* ; Sam. Basnagius , *Annal. politico-eccles.* ad annum Christi 430 et seq. ; Bayle , *Dict. hist. crit.* art. *Nestorius* ; a quibus non abhorruit Elias Dupin celebris jansenista , *Nouvelle Bibliothèque des auteurs ecclésiastiques* , tom III. part. 2.

nec nisi in verbis erat discrepantia inter ipsum et Cyrillum ac catholicos reliquos, quare exortis tot commotionibus sententiam suam catholicam apertis verbis nunquam ipse patefecit? Si Nestorius unam personam reipsa fatebatur in Christo, eumque Deum simul et hominem admittebat, ac Beatam Virginem vere Deiparam esse censebat, quare ejus discipuli nestoriani utrumque inficiati sunt atque adhuc inficiantur? Itaque mala prorsus fide egit Nestorius, ac merito anathemate percussus et depositus est. Hae solae observationes, quae aeque quadrant in eos omnes, quos iidem imprudentes critici, ut videbimus, ab haeresis aut erroneae doctrinae crimine vindicare satagunt, ut invidiam in ecclesiam catholicam ejusque doctores conflent, abunde sufficiunt ad s. Cyrillum et ecclesiam vindicandam; et propterea non opus est in ceteris persequendis immorari.

340. Interim ex iis, quae de haeresis nestorianae indole ac natura exposuimus, colligitur, duo a nobis esse praestanda; tum unicam scilicet asserere et vindicare debemus in Christo personam, eamque divinam, tum ostendere Beatam Virginem, ex qua haec unica divina persona secundum carnem in tempore edita est, vere vocandam et esse Deiparam; in his enim ceterae veritates, quae ad hoc argumentum spectant, includuntur, atque ex iis pendent. Huc pariter referimus, quae adversus felicianos disputari solent de Christi *filiatione*, ut vocant, naturali, non autem adoptiva, quam isti in Christo commenti sunt. Hic enim error tantam habet cum nestoriana haeresi necessitudinem, ut ab ea separari nequeat, quod ex dicendis constabit. Sit igitur

PROPOSITIO I.

Unica in Christo admittenda eaque divina persona

341. Propositio haec est de fide, quam tradit symbolum Athanasianum, dicens: *Non duo tamen, sed unus est Christus.* Qui quidem Christus, ut definitur in concilio oecnmenico Constantinopolitano II, can. VII et VIII, est *ex duxbus naturis in una subsistentia et in una Verbi persona* (1).

342. Sic vero ejusdem veritatem adstruimus: Ibi unica eaque divina persona agnosci debet, ubi uni eidemque divino supposito attribuuntur, quae in duabus naturis gesta sunt, ac de uno eodemque individuo, eoque divino, subsistente in duabus naturis, constanter praedicantur; atqui talia tribuuntur Christo, et ita praedicantur de Christo.

343. Etenim Apostolus, Philipp. II, 6 et seqq. ita de Christo scribit: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se aequalem Deo; sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo.* Quibus verbis ille idem dicitur accepisse formam servi, qui erat in forma Dei; atque idem praedicatur aequalis Patri propter formam Dei, qui minor est Patre propter formam servi; ille idem, qui, cum esset in forma Dei, formam servi accepit, dicitur exinanitus. Atqui haec omnia de Christo praedicare ea ratione non potuisset Apostolus, si duplex in Christo esset persona sive suppositum, ac Verbum nonnisi moraliter et exter-

(1) Collat. VIII. Cfr. *Acta Conc.* ib. col. 195. can. V. Hard. tom. III. col. 198. vid. etiam

ne se humanae Christi personae ac jam in se subsistenti junxisset. Paulus igitur unam dumtaxat, eamque divinam personam in Christo praedicavit.

344. Id ipsum praedicavit Joannes his verbis: *Verbum caro factum est.* Neque enim Verbum factum est caro conversione divinitatis in carnem, quod repugnat, atque ex dicendis patebit; neque unione tantum morali et externa, quam licet in Sanctis suis operetur Deus, attamen dici nequit Deum factum esse aliquem Sanctum; ergo Verbum caro factum est unione naturali, substantiali, intima, hypostatica; ideoque una est in Christo persona, eaque divina.

345. Praedicant denique Divinae Litterae, ubicumque unum eumdemque declarant esse Filium Dei et Filium hominis; velut cum Dominum gloriae crucifixum memorant, I Cor. II, 8, Auctorem vitae interfectum, Act. III, 15, Deum ecclesiam proprio sanguine sibi acquisivisse, ibid. XX, 28, Filium hominis existentem, antequam Abraham esset, Joan. VIII, 58, Filium Dei factum ex muliere, Gal. IV, 4, atque item Filium hominis existentem in coelo, dum loqueretur in terris, Joan. III, 13. Ibi enim unica adstruitur persona, ubi unum idemque individuum Deus et homo dicitur, et ubi uni eidemque tribuuntur ea, quae sunt Dei et hominis, quemadmodum ea in allatis aliisque divinarum Scripturarum oraculis tributa esse luce clarius apparet. Ergo.

346. Huc accedunt fidei nostrae symbola, Apostolicum nempe, Nicaenum et Constantinopolitanum, in quibus constanter unus idemque exhibetur Christus, qui Filius Patris, Deus de Deo, descendisse de coelo, incarnatus et homo factus in utero B. Virginis, passus et crucifixus dicitur. Unus autem idemque non est ratione naturae, ut ostendemus; ergo unus idemque est ratione suppositi, subsistentiae et personae.

347. Neque alia unquam fuit doctrina patrum sive

graecorum sive latinorum, quorum longam seriem profert Petavius (1) ; nos unum aut alterum proferemus. S. Ignatius ep. *ad Ephes.* : *Unus*, inquit, *medicus est ; carnalis et spiritualis*, *genitus et ingenitus* (seu *factus* et *non factus*), *in carne genitus Deus . . . et ex Maria et ex Deo, primo passibilis et tunc impassibilis Jesus Christus Dominus noster* (2) ; et postea : *In uno Jesu Christo secundum carnem ex genere David*, *Filio hominis et Filio Dei* (3). Ergo ex Ignatio unus idemque est Jesus Christus, non factus secundum naturam divinam, factus secundum carnem seu naturam humanam, unus idemque pro diversa natura passibilis atque impassibilis, Filius Dei et Filius hominis, ex Deo et Maria genitus. Nec minus luculenta sunt, quae pro catholico dogmate scripsit s. Augustinus in *Enchiridio*, cap. XXXV, ante exortam nestorianam haeresim (4) : *Christus Jesus Dei Filius, est et Deus et homo. Deus ante omnia secula, homo in nostro seculo. Deus, quia Dei Verbum*, Deus *enim* erat Verbum ; *homo autem, quia in unitatem personae accessit Verbo anima rationalis et caro.* Et iterum ibid. concludit. *Unus Dei Filius, idemque hominis Filius ; unus hominis Filius, idemque Dei Filius ; non duo Filii Dei, Deus et homo, sed unus Dei Filius ; Deus sine initio, homo a certo initio, Dominus noster Jesus Christus.*

348. Ratio demum theologica id ipsum evincit. Posita enim quacumque morali unione, etsi in summo gradu, jam non unus sed duplex Christus esset ; a quo dogmate abhorrent aures christianae, quod totum labefactaret

(1) Lib. III, cap. II.

(2) Cap. VII: Εἷς ἰατρός ἐστιν, σαρκικός τε καὶ πνευματικός, γεννητὸς καὶ ἀγέννητος, ἐν σαρκὶ γενόμενος Θεὸς... καὶ ἐκ Μαρίας καὶ ἐκ Θεοῦ, πρῶτον παθητὸς, καὶ τότε ἀπαθὴς, Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Κύριος ἡμῶν. Apud Galland. *Bibl. Patrum min.* tom. I, pag. 266.

(3) Ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, τῷ κατὰ σάρκα ἐκ γένους Δαβὶδ, τῷ υἱῷ ἀνθρώπου, καὶ υἱῷ Θεοῦ Ibid, cap. 20, pag. 270.

(4) Nam hic liber anno 421 aut paulo post conscriptus est ; haeresis autem nestoriana exorta est anno 430.

Incarnationis mysterium, ac everteret redemptionis occonomiam; neque amplius de uno eodemque praedicari possent, prout in universa Scriptura et traditione fit, diversae Christi actiones, quandoquidem non ad unum, sed ad duo distincta supposita spectarent in hypothesi nestoriana; actum praeterea esset de Christi divinitate (1).

DIFFICULTATES

349. I. Obj. 1. Quoties Scripturae generationem Christi ex B. V. vel Christi mortem commemorant, eum nusquam Deum appellant, sed aut *Christum* nominant aut *Jesum* aut *Dominum*. Ergo eadem non est persona Christi hominis et Verbi Dei. 2. Joannes praeterea, I, 14, tradit, Christum *habitasse* in carne; et, II, 19, Christum ipsum 3. corpus suum seu humanitatem vocasse *templum*; item Apostolus, Hebr. VIII, 2, et IX, 11, eamdem Christi humanitatem dicit *tabernaculum*; Philipp. vero II, 7, *habitum*. Jam vero nulla personalis et intima unio intercedit inter templum et tabernaculum, atque habitantem in eis, inter habitum seu vestimentum et eum, qui eo induitur. Moralis igitur et externa est unio, quae inter Deum et hominem in Christo intercessit, quae in *voluntatum* consensione et gratia consistit, 4. prout declarat ipsemet Christus, Joan. VIII, 29, dicens: *Qui me misit, mecum est, et non reliquit me solum*, QUIA *ego, quae placita sunt ei, facio semper*. 5. Quare Christus in Sacris Litteris modo hominis, modo Dei Filius dicitur. Non ergo unus filius neque una persona.

350. Resp. Ad 1. *N*. Paulus enim, Gal. IV, 4, de Christi humana generatione loquens, ait: *Misit Deus Filium* SUUM *factum ex muliere*; ac rursum, Pilipp. II, Christum dicit in *forma Dei* fuisse *aequalem Deo*; et

(1) Cfr. S. Thom. *Cont. gent.* lib. IV, cap. 34.

Act. XX, 28, affirmat, *Deum acquisivisse ecclesiam sanguine suo* (1).

351. Ad 2. *N.* Sed Verbum, carnem factum, *in nobis*, id est, inter homines habitasse affirmat; quo solo nestoriana evertitur impietas.

352. Ad 3. *D.* Christi humanitas, seu potius Christi corpus vocatum fuit templum, tabernaculum, habitus improprie seu sensu figurato, *C.* proprie *N.* Alioquin, cum et corpus nostrum ab apostolo Paulo, II Cor. V, 1 et seqq. *domus, habitatio et tabernaculum* vocetur, prout etiam vocatur ab apostolo Petro, II Epist. I, 13, sequeretur, inter animam et corpus nostrum non intercedere nisi moralem conjunctionem; eo magis quod ita fuerit nuncupatum Christi corpus relate ad animam, non autem ad ejus divinitatem, uti ex contextu apparet. Apostolus autem, Philipp. II, tantum significat, Christum externa specie purum hominem apparuisse, etsi Deus pariter esset; et hinc rursum labefactatur nestorianus error.

353. Ad 4. *N.* Nec enim particula *quia* hic causalis est, sed *signum* exprimit et effectum missionis suae, velut si Christus diceret: ex hoc poteritis cognoscere divinam missionem meam, quia Ego quae placita sunt ei facio semper, prout clarius v. 42 exponit, dicens: *Ego ex Deo processi et veni* (2).

354. Ad 5. *D.* Tanquam unum idemque suppositum, *C.* tanquam diversum suppositum *N.*

355. II. Obj. Sancti ecclesiae patres eadem qua Nestorius ratione de Christo et Incarnatione locuti sunt. Nam 1. quidam Deum assumpsisse *hominem* affirmant, ut s. Ambrosius (3) et s. Augustinus (4), qui praeterea, *Enchir.* cap. XXXV, dicit, Christum *esse* ALIUD *propter Verbum et* ALIUD *propter hominem.* 2. Nonnulli

(1) Cfr. etiam Rom. 1, 3; Joan. III, 16.

(2) Cfr. Maldonatus in hunc loc.

(3) *De Fide*, lib. V, cap. 8, n. 108, edit. Maur. tom. II.

(4) *De Civ. Dei*, lib. XI, cap. 2.

Christum dixere hominem *Deiferum*, ut s. Basilius passim (1). Alii eum vocarunt hominem *dominicum*, ut s. Athanasius (2), s. Epiphanius (3), s. Augustinus (4). 3. Alii denique Christi humanitatem aut *organum* aut *templum* aut *vestem* divinitatis dixerunt, imo et *sponsam* (5). 4. Sed inter celeros eminet s. Joan. Chrysostomus, qui *Homil. III, in cap. I Epist. ad Hebr.* n. 1, exponens verba Psalmi XLIV, relata ab Apostolo : *Propterea unxit te Deus, Deus tuus*, scribit : *Hic* (Apostolus) *et Judaeos et Pauli Samosateni asseclas et Arianos, Marcellumque et Sabellium feriit et Marcionem. Quomodo? Judaeos quidem, ostendens* UNUM ESSE DUO (6) *et* DEUM ET HOMINEM ... *adversus Marcellum et alios* QUOD SINT DUAE PERSONAE *divisae* PER HYPOSTASIN. *Adversus Marcionistas autem, quod divinitas non ungatur, sed humanitas.* (7). Ergo tum patres reliqui, tum praesertim Chrysostomus duas agnoverunt in Christo personas.

356. Resp. *D. A.* At sensu longe diverso, *C.* eo-

(1) Lib. *De Spiritu S.* cap. 5, et in Ps. LXI, n. 4; in Ps. XLV, in Ps. LIX, Hom. XXV, *De Nativ.*, etc. Quare Theodoretus Cyrillum incusat, quod anathemate feriendos existimaverit eos, qui Christum dicunt θεο. φόρον ἄνθρωπον, quum tamen a plurimis patribus, maxime vero a M. Basilio eam vocem usurpatam noverimus. Apud s. Cyrill. *Defens. anath.* V, tom. VI, pag. 220.

(2) Tom. I, pag. 394. D.

(3) In *Ancorato*, § XCV.

(4) *Lib.* LXXXIII *Quaest.* q. XXXVI.

(5) Ita s. Athanas. lib. *De Incarn.* pag. 70, *C*, et alibi, Euseb. Caesar. *Demonst. Evang.* lib. IV, cap. 13, pag. 107; Epiphan. *Haer.* LIX, § II, pag. 763; Cyrillus Alex. *Dial. de Incarn.* pag. 692, tom. V, *C. Vestem.* vocarunt S. Cyrillus, *Ep.* II *ad Success.* pag. 142. *A*; Fulgentius vocavit humanam naturam *trabeam*, *Serm. de s. Stephano*; *sponsam* vocavit s. Augustinus, *Tract.* VIII, *in Joan.* Horum omnium aliorumque SS. patrum in hanc rem testimonia exhibet Petavius, *De Incarn.* lib. VII, capp. 10, 11, 12, 13.

(6) Haec verba : Δύο τὸν αὐτὸν δεικνύς, καὶ Θεὸν, καὶ ἄνθρωπον, a Mutiano scholastico interprete sic vertuntur : *Duas personas et unum Deum.*

(7) Ἐνταῦθα καὶ Ἰουδαίους, καὶ τοὺς Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, καὶ Ἀρειανοὺς καὶ Μάρκελλον καὶ Σαβέλλιον ἔβαλε καὶ Μαρκίωνα. Πῶς; Ἰουδαίους μὲν, δύο τὸν αὐτὸν δεικνὺς, καὶ Θεὸν, καὶ ἄνθρωπον... πρὸς δὲ Μάρκελλον καὶ τοὺς ἄλλους, ὅτι δύο ἐστὶ ταῦτα πρόσωπα διηρημένα κατὰ τὴν ὑπόστασιν. Πρὸς δὲ Μαρκιωνιστὰς ὅτι ἡ θεότης οὐ χρίεται, ἀλλ' ἡ ἀνθρωπότης. Pag. 26, tom. XII, opp. edit. Maur.

dem quo Nestorius *N.* Nondum enim exorta nestoriana haeresi, liberius quandoque patres loquebantur, praesertim cum de oeconomia potius mysterii, quam de mysterii theologia agebatur. Verumtamen errore detecto cautiores fuerunt in delectu verborum, ut in epistola ad Valerianum scribebat s. Cyrillus. Ceterum ss. patres interdum vocabula haec usurpasse sensu plane diverso ab eo, quem postea Nestorius protulit, diversa in utrisque adjuncta, contextus ac fidei professio omnino declarant.

357. Sic igitur distinguendum: 1. asserunt Deum assumpsisse *hominem*, id est, humanitatem, *C.* personam seu individuum humanum *N.* Qua significatione tum ecclesiae patres ac primi de schola theologi, Anselmus et Hugo Victorinus, tum ecclesia ipsa in suis precibus, illa loquendi ratione usi sunt, absque ulla labis nestorianae suspicione, concretum pro abstracto usurpantes (1). Dum vero s. Augustinus asserit, Christum esse *aliud* propter Verbum, *aliud* propter hominem, de *natura* id affirmat, non de *persona*; alioquin dixisset *alium* et *alium*, atque in eodem capite conceptis verbis unam Filii Dei et Filii hominis personam et unum Filium esse non affirmasset (2).

358. 2. Alii Christum dixerunt hominem *Deiferum*, *dominicum*, aut etiam *deificatum*, ratione hypostatici nexus inter utramque naturam, *C.* ratione moralis unionis inter utramque personam *N.* Sic enim explicant has voces s. Maximus martyr et Theodoretus ipse (3). Minus

(1) Cfr. Petav. lib. IV, cap. 12, § 6, 7.

(2) Quo spectat illud monitum Vincentii Lirinensis: « Quomodo in Trinitate *alius* atque *alius*, non *aliud* atque *aliud*? Quia scilicet alia est persona Patris, alia Filii, alia Spiritus Sancti; sed tamen Patris et Filii et Sp. Sancti non alia et alia, sed una eademque natura. Quomodo in Salvatore *aliud* atque *aliud*, non *alius* atque *alius*? Quia videlicet altera substantia divinitatis, altera humanitatis; sed tamen Deitas et humanitas non alter atque alter, sed unus idemque Christus, unus idemque Filius Dei, et unius ejusdemque Christi et Filii Dei una eademque persona ». (*Commonit.* cap. XIII).

(3) Eo tantum sensu de Christo vox *Deiferi* usurpari potest, quatenus caro Christi, seu potius huma-

Christum dixere hominem *Deiferum*, ut s. Basilius passim (1). Alii eum vocarunt hominem *dominicum*, ut s. Athanasius (2), s. Epiphanius (3), s. Augustinus (4). 3. Alii denique Christi humanitatem aut *organum* aut *templum* aut *vestem* divinitatis dixerunt, imo et *sponsam* (5). 4. Sed inter ceteros eminet s. Joan. Chrysostomus, qui *Homil. III, in cap. I Epist. ad Hebr.* n. 1, exponens verba Psalmi XLIV, relata ab Apostolo : *Propterea unxit te Deus, Deus tuus*, scribit : *Hic* (Apostolus) *et Judaeos et Pauli Samosateni asseclas et Arianos, Marcellumque et Sabellium ferit et Marcionem. Quomodo? Judaeos quidem, ostendens* UNUM ESSE DUO (6) *et* DEUM ET HOMINEM ... *adversus Marcellum et alios* QUOD SINT DUAE PERSONAE *divisae* PER HYPOSTASIN. *Adversus Marcionistas autem, quod divinitas non ungatur, sed humanitas.* (7). Ergo tum patres reliqui, tum praesertim Chrysostomus duas agnoverunt in Christo personas.

356. Resp. *D. A.* At sensu longe diverso, *C.* eo-

(1) Lib. *De Spiritu S.* cap. 5, et in Ps. LXI, n. 4; in Ps. XLV, in Ps. LIX, Hom. XXV, *De Natiu.*, etc. Quare Theodoretus Cyrillum incusat, quod anathemate feriendos existimaverit eos, qui Christum dicunt Θεοφόρον ἄνθρωπον, quum tamen a plurimis patribus, maxime vero a M. Basilio eam vocem usurpatam noverimus. Apud s. Cyrill. *Defens. anath.* V, tom. VI, pag. 220.

(2) Tom. I, pag. 394. D.

(3) In *Ancorato*, § XCV.

(4) *Lib.* LXXXIII *Quaest.* q. XXXVI.

(5) Ita s. Athanas. lib *De Incarn.* pag. 70, *C*, et alibi, Euseb. Caesar. *Demonst. Evang.* lib. IV, cap. 18, pag. 107; Epiphan *Haer.* LIX, § 11, pag. 763; Cyrillus Alex. *Dial. de Incarn.* pag. 692, tom. V, *C. Vestem.* vocarunt S. Cyrillus, *Ep.* II *ad Succens.* pag. 142. *A*; Fulgentius vocavit humanam naturam *trabeam*, *Serm. de s. Stephano*; *sponsam* vocavit s. Augustinus, *Tract.* VIII, *in Joan.* Horum omnium aliorumque SS. patrum in hanc rem testimonia exhibet Petavius, *De Incarn.* lib. VII, capp. 10, 11, 12, 13.

(6) Haec verba : Δύο τὸν αὐτὸν δεικνύς, καὶ Θεὸν, καὶ ἄνθρωπον, a Mutiano scholastico interprete sic vertuntur : *Duas personas et unum Deum.*

(7) Ἐνταῦθα καὶ Ἰουδαίους, καὶ τοὺς Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, καὶ Ἀρειανοὺς καὶ Μάρκελλον καὶ Σαβέλλιον ἔβαλε καὶ Μαρκίωνα. Πῶς; Ἰουδαίους μὲν, δύο τὸν αὐτὸν δεικνύς, καὶ Θεὸν, καὶ ἄνθρωπον... τοὺς δὲ Μάρκελλον καὶ τοὺς ἄλλους, δύο ἐστὶ ταῦτα πρόσωπα κατὰ τὴν ὑπόστασιν, ἀλλ' ὅτι ἡ θεότης ἀνθρωπος, etc. Haec

lem quo Nestorius *N.* Nondum enim exorta nestoriana haeresi, liberius quandoque patres loquebantur, praesertim cum de oeconomia potius mysterii, quam de mysterii theologia agebatur. Verumtamen errore detecto cautiores fuerunt in delectu verborum, ut in epistola ad Valerianum scribebat s. Cyrillus. Ceterum ss. patres interdum vocabula haec usurpasse sensu plane diverso ab eo, quem postea Nestorius protulit, diversa in utrisque adjuncta, contextus ac fidei professio omnino declarant.

357. Sic igitur distinguendum: 1. asserunt Deum assumpsisse *hominem*, id est, humanitatem; *C.* personam seu individuum humanum *N.* Qua significatione tum ecclesiae patres ac primi de schola theologi, Anselmus et Hugo Victorinus, tum ecclesia ipsa in suis precibus, illa loquendi ratione usi sunt, absque ullo tamnestorianae suspicione, concretum pro abstracto usurpantes (1). Dum vero s. Augustinus asserit, Christum esse *aliud* propter Verbum, *aliud* propter hominem [illegible] *natura* id affirmat, non de *persona*; alioquin dixisset *unum* et *alium*, atque in eodem capite concepisset verum unum Filii Dei et Filii hominis personam et unum *alium* esse, non affirmasset (2).

358. 2. Alii Christum dixerunt hominem *Deiparae dominicum*, aut etiam *deificatum*, [illegible] nexus inter utramque naturam, *C.* [illegible] nis inter utramque personam *N.* Sic [illegible] voces s. Maximus martyr et Theodorus [illegible]

(1) Cf. Petav. lib. [illegible] 7.

(2) Quo spectat illud monitum Vincentii Lirinensis: « Quomodo in Trinitate *alius* atque *alius*, non *aliud* atque *aliud*? Quia scilicet alia est persona Patris, alia Filii, alia Spiritus Sancti; sed tamen Patris et Filii et Sp. Sancti non alia et alia [illegible] eademque natura. Quomodo [illegible] *aliud* atque *aliud* [illegible]

[illegible] *omni*, *dicit*. *Deus*. *Dial.* art.

Christum dixere hominem *Deiferum*, ut s. Basilius passim (1). Alii eum vocarunt hominem *dominicum*, ut s. Athanasius (2), s. Epiphanius (3), s. Augustinus (4). 3. Alii denique Christi humanitatem aut *organum* aut *templum* aut *vestem* divinitatis dixerunt, imo et *sponsam* (5). 4. Sed inter ceteros eminet s. Joan. Chrysostomus, qui *Homil. III, in cap. I Epist. ad Hebr.* n. 1, exponens verba Psalmi XLIV, relata ab Apostolo : *Propterea unxit te Deus, Deus tuus*, scribit : *Hic* (Apostolus) *et Judaeos et Pauli Samosateni asseclas et Arianos, Marcellumque et Sabellium feriit et Marcionem. Quomodo? Judaeos quidem, ostendens* UNUM ESSE DUO (6) *et* DEUM ET HOMINEM ... *adversus Marcellum et alios* QUOD SINT DUAE PERSONAE *divisae* PER HYPOSTASIN. *Adversus Marcionistas autem, quod divinitas non ungatur, sed humanitas.* (7). Ergo tum patres reliqui, tum praesertim Chrysostomus duas agnoverunt in Christo personas.

356. Resp. *D. A.* At sensu longe diverso, *C.* eo-

(1) Lib. *De Spiritu S.* cap. 5, et in Ps. LXI, n. 4; in Ps. XLV, in Ps. LIX, Hom. XXV, *De Nativ.*, etc. Quare Theodoretus Cyrillum incusat, quod anathemate feriendos existimaverit eos, qui Christum dicunt Θεοφόρον ἄνθρωπον, quum tamen a plurimis patribus, maxime vero a M. Basilio eam vocem usurpatam noverimus. Apud s. Cyrill. *Defens. anath.* V, tom. VI, pag. 220.

(2) Tom. I, pag. 394. D.

(3) In *Ancorato*, § XCV.

(4) *Lib.* LXXXIII *Quaest.* q. XXXVI.

(5) Ita s. Athanas. lib. *De Incarn.* pag. 70, *C*, et alibi, Euseb. Caesar. *Demonst. Evang.* lib. IV, cap. 13, pag. 107; Epiphan. *Haer.* LIX, § 11, pag. 763; Cyrillus Alex. *Dial. de Incarn.* pag. 692, tom. V, *C. Vestem.* vocarunt S. Cyrillus, *Ep.* II *ad Success.* pag. 142. *A*; Fulgentius vocavit humanam naturam *trabeam*, *Serm. de s. Stephano; sponsam* vocavit s. Augustinus, *Tract.* VIII, *in Joan.* Horum omnium aliorumque SS. patrum in hanc rem testimonia exhibet Petavius, *De Incarn.* lib. VII, capp. 10, 11, 12, 13.

(6) Haec verba : Δύο τὸν αὐτὸν δεικνύς, καὶ Θεὸν, καὶ ἄνθρωπον, a Mutiano scholastico interprete sic vertuntur : *Duas personas et unum Deum.*

(7) Ἐνταῦθα καὶ Ἰουδαίους, καὶ τοὺς Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, καὶ Ἀρειανοὺς καὶ Μάρκελλον καὶ Σαβέλλιον ἔβαλε καὶ Μαρκίωνα. Πῶς; Ἰουδαίους μὲν, δύο τὸν αὐτὸν δεικνὺς, καὶ Θεὸν, καὶ ἄνθρωπον... πρὸς δὲ Μάρκελλον καὶ τοὺς ἄλλους, ὅτι δύο ἐστὶ ταῦτα πρόσωπα διηρημένα κατὰ τὴν ὑπόστασιν. Πρὸς δὲ Μαρκιωνιστὰς ὅτι ἡ θεότης οὐ χρίεται, ἀλλ' ἡ ἀνθρωπότης. Pag. 26, tom. XII, opp. edit. Maur.

quo Nestorius *N.* Nondum enim exorta nestoriana esi, liberius quandoque patres loquebantur, praem cum de oeconomia potius mysterii, quam de myi theologia agebatur. Verumtamen errore detecto caus fuerunt in delectu verborum, ut in epistola ad Vanum scribebat s. Cyrillus. Ceterum ss. patres inter vocabula haec usurpasse sensu plane diverso ab eo, n postea Nestorius protulit, diversa in utrisque adta, contextus ac fidei professio omnino declarant.

57. Sic igitur distinguendum: 1. asserunt Deum aspsisse *hominem*, id est, humanitatem, *C.* perso seu individuum humanum *N.* Qua significatione ecclesiae patres ac primi de schola theologi, Anus et Hugo Victorinus, tum ecclesia ipsa in suis pres, illa loquendi ratione usi sunt, absque ulla labis orianae suspicione, concretum pro abstracto usurpan(1). Dum vero s. Augustinus asserit, Christum esse *d* propter Verbum, *aliud* propter hominem, de *na*id affirmat, non de *persona*; alioquin dixisset *alium lium*, atque in eodem capite conceptis verbis unam i Dei et Filii hominis personam et unum Filium esse affirmasset (2).

58. 2. Alii Christum dixerunt hominem *Deiferum*, *inicum*, aut etiam *deificatum*, ratione hypostatici us inter utramque naturam, *C.* ratione moralis uniointer utramque personam *N.* Sic enim explicant has es s. Maximus martyr et Theodoretus ipse (3). Minus

) Cfr. Petav. lib. IV, cap. 12, 7.

) Quo spectat illud monitum Vini Lirinensis: « Quomodo in Tri*e alius* atque *alius*, non *aliud* *aliud*? Quia scilicet alia est na Patris, alia Filii, alia Spi Sancti; sed tamen Patris et Fi Sp. Sancti non alia et alia, sed eademque natura. Quomodo in ator *aliud* atque *aliud*, non *alius* atque *alius*? Quia videlicet altera substantia divinitatis, altera humanitatis; sed tamen Deitas et humanitas non alter atque alter, sed unus idemque Christus, unus idemque Filius Dei, et unius ejusdemque Christi et Filii Dei una eademque persona ». (*Commonit.* cap. XIII).

(3) Eo tantum sensu de Christo vox *Deiferi* usurpari potest, quatenus caro Christi, seu potius huma-

tamen castigatae ejusmodi locutiones videntur, cum Christus non praecise *Deifer*, sed *Deus*, neque *Dominicus*, sed *Dominus* sit; quod ipse advertit s. Augustinus se corrigens (1).

359. 3. Alii dixerunt Christi humanitatem *organum*, *instrumentum*, *templum* divinitatis, cum Verbo iis utente et in iis habitante atque hypostatice conjuncto, *C.* secus *N.* Nempe eo sensu, quo manus aut brachium dicitur hominis organum et instrumentum, corpus vero animi tabernaculum. Hinc neque Cyrillus ipse *instrumenti* vocabulum repudiabat (2). *Vestis* autem et *indumenti*, imo et *sponsae* voces adhibitae sunt ad significandam utriusque naturae distinctionem et proprietates (3).

360. 4. Nec magis nestorianae haeresi favet s. Joan. Chrysostomus, sive dum asserit *unum esse duo*, quod de duplici Christi natura apertissime usurpat, dicens et *Deum et hominem*; sive dum ait, quod sint *duae personae divisae per hypostasin*. Loquitur enim hic de duabus personis, Patre nempe et Filio, qui distinguuntur per hypostasin seu personalitatem uniuscujusque propriam, prout ejus scopus exigit. Sibi enim proposuerat

nitas, Deum ut suum habet ac proprium, hoc est, intime ac substantive conjunctum, et unum eumdemque secum factum. Cfr. Maximus Mart. in *Schol. ad cap. 7 Dionysii De coelesti hierar.*; Theodoretus, in *Confut. Anath.* v. Neque omittendum, s. Basilium, in lib. *De Spiritu S.* loc. cit. n. 12, et *in Psal. L*, minime vocasse Christum Θεοφόρον ἄνθρωπον, *hominem Deiferum*; sed solum ab ipso sic Christi caro vocata fuit, tum locis citatis, tum *Hom. in Ps.* XXXIX, et *Comment. in cap.* 2, *Isaïae*, θεοφόρος σάρξ, *caro Deifera*. Hinc merito doctus P. Fronto Ducaeus observat, Theodoretum graviter hallucinatum fuisse in reprehensione anathematismi quinti, ubi ait a s. Basilio Christum vocatum esse θεοφόρον ἄνθρωπον. Non enim parum interest inter hominem deiferum et carnem deiferam.

(1) En ipsius verba, *Retract.* lib I, cap. XIX, n. 8: « Sed non video, utrum recte dicatur *homo dominicus*, qui est mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus, cum sit utique Dominus: Dominicus autem homo quis in ejus sancta familia non potest dici? et hoc quidem ut dicerem, apud quosdam legi tractatores catholicos divinorum eloquiorum. Sed ubique hoc dixi, dixisse me nollem; postea quippe vidi non esse dicendum, quamvis nonnulla possit ratione defendi ».

(2) Loc. cit.

(3) Cfr. Petav. lib. VII, cap. 13, § 5 et seqq.

ere , sabellianos illis verbis refelli , qui distinctio- personarum in Deo auferebant. Hunc autem finem cto haud assecutus esset , si de distinctione inter per- n Christi divinam et humanam ejusmodi dictum usur- t. Atque hinc factum est , ut neque Nestorius neque rianus aliquis unquam ad Chrysostomi patrocinium igerit , imo et a Cyrillo et a Coelestino Papa adver- nestorianos agentibus Chrysostomi orthodoxia sum- ere commendetur (1).

1. III. Obj. 1. Naturam inter atque personam vel prorsus vel metaphorica tantum distinctio interce- quae ex diversis atque in infinitum varia.tibus philo- orum notionibus pendet. Quis autem notionibus tam guis , tam variis , tam inter se oppositis innixum na constituat ? 2. Eo vel magis quod nullum ex crea- bus desumi possit exemplum , quo catholicorum do- a explicetur. 3. Certe si , amotis philosophorum sub- ibus , rem discutiamus , perspicuum esse videtur ad nis constituendam personam hoc unum requiri , ut et corpus una jungantur , 4. alioquin dubitare sem- liceret , utrum nobis insit persona hominis , etsi ani- praediti simus et corpore (2). 5. Quod si divina vir- fieri potuit , ut in Christo esset natura humana sine

S. Cyrillus , *Epist. ad Clerum ntinopolitanum* : *Numquid*, in- *ni illum* (Nestorium) *anteces- , doctrinae fidei operam non nt ? Numquid eloquentior est e ?* etc. opp. edit. Paris 1638 , , part. 2 , pag. 35. S. Caeles- *Epist.* XIV, pariter *Ad Cle- t populum constantinopolita- Ut a recentioribus* , scribit , *mus , quid non animis vestris io sanctae memoriae Episcopi e infudit , cujus sermo ad- e catholicam fidem toto orbe is est ?* Apud Coustant , *epist. ontificum* col. 1134. Sed neque e est , ut cum nonnullis suspi- cemur textum hunc s. Joan. Chryso- stomi fuisse corruptum. De hoc s Jo. Chrysostomi textu duae prostant dis- sertationes in *Thesauro theolog.* Za- chariae , tom. IX , quarum altera in- scribitur. *P. Gabrielis Danielis S.J. dissertatio de judiciis criticorum et nuperi interpretis gallici super loco S. Chrysostomi ex hom.* III, *in epist. ad Hebr. ubi nonnullis nestoriano more loqui visus est ;* altera vero : *De sententia B. Joan. Chrysostomi quoad duas in Christo personas , dis- sertatio Ignatii Tentseher e S. Jesu.*

(2) Ita quidem Bayle , *Dict.* art. *Pyrrhon.* rem. B.

persona, atque in divini Verbi persona subsisteret, cur divinae ejusdem omnipotentiae virtute fieri non potuit, ut in Christo persona humana cum divini Verbi persona substantialiter conjungeretur? Utrumque sane miraculum est, sed hoc posterius valde convenientius, tum quia tunc revera Christus esset perfectus Deus et homo perfectus, 6. tum quia mysterium rectissime explicaretur, simulque absurda omnia vitarentur, quibus catholicorum sententia urgetur, atque illud in primis, quod de una eademque persona enuncientur ea, quae inter se pugnant. 7. Quis demum neget, personalitatem ad naturae nostrae dignitatem ac perfectionem spectare? Si eadem caruisset Christus, dignitate ac perfectione humanae naturae propria caruisset, quod nefas est dicere. Ergo.

362. Resp. Ad 1. *D.* Et ejusmodi notiones dogmati declarando, quod in divina revelatione continetur atque fundatur, accommodatae sunt, *C.* his notionibus philosophicis dogma catholicum innititur *N.* Hallucinatur itaque Bayle, dum pro certo assumit, dogma catholicum ab ejusmodi philosophicis notionibus pendere, cum contra certum sit, nonnisi serius accommodatas esse dogmati a Deo revelato ejusmodi notiones. Quemadmodum enim ex revelatione scimus, Deum unum ac simplicissimum esse, ac simul in Deo esse Patrem, Filium et Spiritum Sanctum, ita ex eadem revelatione novimus, unum eumdemque esse Christum, qui est Deus et homo. Haec semper professa est ecclesia catholica a Deo edocta. Insurgentibus vero haereticis sabellianis, qui realem Patris et Filii et Spiritus Sancti distinctionem negarunt, coepit Patrem, Filium et Spiritum S. vocare hypostases seu *personas*; quod vero iisdem commune est, seu quod unum de Deo praedicatur, vocavit *naturam*, analogia ducta ex iis, quae de natura et personis philosophi de rebus naturalibus, praesertim humanis, disserentes tradebant. Sic, cum novatores alii, quae in revelatione de

uno eodemque Christo diversa praedicantur, dispescerent, ut nestoriani, vel quae eidem tribuuntur, confunderent, ut eutychiani, ecclesia ipsis sese opponens, quod unum de Christo dicitur, vocavit *hypostasin, personam*, aut *suppositum*; quae distincte de eo enunciantur, vocavit *naturas*. Metaphysici postea, in ejusmodi voces et notiones subtilius et accuratius inquirentes, theorias suas de natura, substantia, subsistentia, persona et supposito tradiderunt juxta id, quod christiana religio ex revelatione divina de Trinitate et Incarnatione jam docebat. Quare non religio christiana a philosophia, sed a religione accuratiores suas theorias mutuata est philosophia (1).

363. Ad 2. Esto; frustra enim exemplum quaeritur ex iis, quae in creatarum rerum ambitu continentur, cum agitur de eo, quod creata omnia transcendit. Apposite huc quadrant, quae scripsit s. Augustinus, *Epist. CXXXVII, ad Volusianum*, n. 8: *Si ratio quaeritur, non erit mirabile; si exemplum poscitur, non erit singulare; demus Deum aliquid posse, quod nos fateamur investigare non posse. In talibus rebus tota ratio facti est potentia facientis.*

364. Ad 3. *N.* Ut enim suo loco exposuimus, ad personam constituendam requiritur praeterea, ut sui juris natura sit, in se subsistat, neque cum alio veluti persona sive supposito conjungatur, a qua regatur; seu requiritur, ut habeat propriam subsistentiam, scilicet proprium existendi modum.

365. Ad 4. *Neg. sequelam*, nempe nos inde incertos esse, utrum propriam, an vero alterius cujuspiam personam geramus; intimo enim sensu intelligimus, nos in nobis subsistere, neque cum alia natura conjungi, quae rationem personae vindicet sibi ac nobis eripiat. Qua

(1) Ex his patet, tantum abesse ut religio scientiis noceat, ut potius eas perficiat; certe veteres philosophi nec suspicati quidem sunt distinctionem inter subsistentiam et naturam.

*

in re si falleremur, error certe refunderetur in Deum, qui non solum nos perpetuo decipi pateretur, sed invincibiliter nos in errorem impelleret, quod alienum maxime est a sapientia et bonitate divina.

366. Ad 5. Resp. 1. Fides ab auctoritate pendet; hinc non quod nobis magis minusve consonum videtur, sed quod a Deo revelatum esse constat, tenendum est. 2. In adversariorum hypothesi, tum Incarnationis mysterium tum redemptionis oeconomia destrueretur, prout supra animadvertimus. 3. Demum implicat ejusmodi hypothesis; siquidem, ea constituta, idem simul esset et non esset. *Persona* enim dicit naturam in se subsistentem suique juris. Ergo qui affirmat duas personas esse inter se hypostatico nexu conjunctas, idem asserit duas naturas esse alteram ab altera independentes suique juris, et simul dependentes et alieni juris, quod manifeste contradictionem involvit. Tantum igitur abest, ut in adversariorum systemate Deus perfectus et homo perfectus habeatur, aut mysterium rectius explicetur, ut utrumque potius penitus subruatur (1).

367. Ad 6. *Neg.* absurda, quae in doctrina catholica de Incarnatione adversarii inesse comminiscuntur, in ea contineri; apprime enim semper omnia conciliata sunt. Profecto, si pro diversis substantiis, quibus homo constat, hic recte dicitur spiritualis et immortalis secundum animam, materialis et mortalis secundum corpus, quae sibi contradicentia dici nequeunt, quia licet de eodem, sub diverso tamen respectu enunciantur; sic recte Christus dicitur aeternus, impassibilis, immensus secundum divinitatem, creatus, passibilis, limitibus circumscriptus secundum humanitatem, mediator et redemptor secundum utramque.

368. Ad 7. *D.* Ceteris paribus, *C.* si a longe supe-

(1) Cfr. Petav. lib. v, cap. 9, praesertim § 4.

riore ac perfectiore suppleatur, ut in casu nostro, *N.* Subsistentia enim in suo conceptu nil aliud dicit nisi existendi modum alicujus substantiae. Etsi vero substantia fingi non possit in concreto, seu in rerum natura absque *aliquo* modo existendi, cum tamen hic modus varius ac multiplex esse possit, patet nullum peculiarem ac determinatum ei essentialem esse (1); potest propterea esse hic vel ille, proprius vel alienus, seu ei esse ab intrinseco aut supervenire ab extrinseco. Porro, quamvis naturalis existendi modus sit naturae perfectio, longe nobilior haec eadem evadet, si divina virtute existat natura, modo naturae excellentioris proprio, ab eaque compleatur. Jam vero in mysterio Incarnationis divina omnipotentia factum est, ut humanae naturae in ipso ejus creationis instanti communicaretur modus existendi divinae Verbi personae proprius, ita ut coeperit illa existere in Verbo, ab eo compleri ac regi. Hinc ex illo instanti persona Verbi, quae a tota aeternitate subsistebat in sola natura divina, eam sub suo peculiari respectu complebat atque regebat, coepit in tempore complere, regere ac moderari etiam naturam humanam, quae facta est ei propria, utpote quae in ea et per eam subsistat. Quis autem non videat, longe perfectius esse, naturam humanam subsistere modo divinae personae proprio quam suo, regi a persona Verbi quam a sua, ab eaque dirigi et compleri? Quot inde decora ac perfectiones, quantam sublimitatem consecuta est? Haec admirari quidem, at assequi mente non possumus. Ergo Christus non solum perfectus homo est ratione integrae naturae humanae, sed perfectissimus plane ratione personalitatis seu subsistentiae divinae, qua existit, completur et regitur.

369. IV. Obj. 1. Quanquam negari nequeat, Scriptu-

(1) Nempe *in creatis*; in Deo enim proprietates personales determinatae omnino ac essentiales sunt, ideoque necessariae.

rarum effatis ad litteram intellectis semina quaedam doctrinae ecclesiasticae (nempe *catholicae*) vere inesse , et unione naturarum in Christo posita , facillime communicationem etiam idiomatum inde deduci potuisse ; attamen universa haec doctrina , qualis a theologis per tot discrimina rerum sensim stabilita est , nullius est frugis ad veram virtutem consequendam ; 2. imo exempli Jesu Christi , ad imitandum nobis propositi , vim quam maxime debilitat ; 3. praeterea repugnat et sanae rationi et aliis quibusdam Scripturae sacrae effatis certissimis , quibus monotheismus commendatur ; 4. quamobrem integrae christianorum familiae et singuli multi , recentioribus praesertim temporibus , ab ea deflexerunt. 5. Subsistamus igitur in simpliciore illo doctrinae typo , qui in ipsa Scriptura sacra nobis exhibitus est ; atque hoc potissimum agamus , ut Jesum Christum pia mente colamus tanquam legatum vere divinum (Joan. XVII, 3), per quem tot ac tanta beneficia in genus humanum c l-lata sunt , qui vere divinae voluntatis interpres regnique divini conditor est , et ipse plenus numine (τῷ θείῳ), non sine Deo talis tantusque nobis propositus (1).

370. Resp. Ad 1. Id est , quanquam doctrina catholica in Scripturis contineatur (cum enim fatentur rationalistae ejusmodi doctrinae *semina vere inesse* , argumento est indubio reipsa in Scripturis eam reperiri), juxta adversarios rejici tamen debet ut inutilis , perniciosa ac rectae rationi contraria. Talis est idea , quam de sacris Scripturis ingerunt novi ejusmodi increduli , biblico velamine obducti. Ast falsum est , doctrinam catholicam de Incarnatione nullius frugis esse ad consequendam virtutem. Validiores enim stimuli addi non possunt ad virtutem consequendam , quam ii , quos dogma catholicum suppeditat , quo docemur peccata nostra Dei

(1) Ita Wegscheider , § 128.

hominis facti sanguine esse expiata, ac Deum ipsum, humana carne indutum, nobis magistrum ac morum institutorem extitisse, prout colligit Apostolus, Hebr. X, 29, et XII, 2, 3.

371. Ad 2. *N.* Quin potius vehementer exempli Jesu Christi vim promovet catholicum dogma, juxta quod, cum Christus *esset Filius Dei, didicit ex iis, quae passus est, obedientiam; et consummâtus, factus est obtemperantibus sibi, causa salutis aeternae... qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta*, Hebr. V, 8, 9 et XII, 2. Cum scilicet esset Deus et Filius Dei, ultro ac sponte sibi vitam pauperem, aerumnis, contemptui doloribusque obnoxiam atque refertam, eligere dignatus est, mortemque denique atrocissimam obire, ut nobis in se exemplar virtutum omnium absolutissimum praeberet, quod imitaremur; ut praeteream gratias uberrimas, quas nobis passione ac morte promeruit ad id efficiendum. Profecto omnes scriptores sacri, ut vidimus suo loco, atque in primis Joannes, fatentibus adversariis, Christi divinitatem unanimiter praedicarunt; attamen ad unum omnes Christi exemplum sequendum proponunt. Argumento igitur est, dogma catholicum, nedum vim exempli Christi nobis propositi imminuat, ipsum potius commendare, atque ad ipsum imitandum vehementius accendere.

372. Ad 3. *N.* Nam satis non est affirmare, sed praeterea ostendere adversarii deberent doctrinam catholicam rectae rationi adversari, quod profecto nunquam efficere poterunt. Recolantur modo dicta in responsione ad 7. Scripturarum insuper effatis, quibus monotheismus adstruitur, neque Trinitas neque Incarnationis dogmata adversari abunde constat ex iis, quae suo loco disseruimus (1).

(1) Tract. *De Trin.* n. 131 et seqq.

373. Ad 4. *D.* Id est, sociniani, deistae ac rationalistae, *C.* qui adhuc revelationi credunt *N.*

374. Ad 5. *Neg.* eum, quem supponunt adversarii simpliciorem doctrinae typum, qui non in Scripturis, sed in sola rationalistarum seu incredulorum mente residet; quo semel constituto, Christus non extitisset nisi vaferrimus veterator, qui non solum nulla bona in genus humanum contulisset, sed innumera mala, deceptionem, idololatriam, superstitionem abjectissimam invexisset. Nec aliam sane Salvatoris nostri, sub verborum lenocinio, ejusmodi scriptores ideam seu conceptum ingerunt. En pauca auctoris, quem impugnamus, verba: *Quum adstantibus vere expirasse* (in cruce) *visus, paucis horis post, e cruce sublatus et sedulae amicorum curae traditus, in novo sepulcro repositus esset; tamen, Deo providente, tertio die in vitam rediit, et postquam discipulos aliquoties convenerat, eosque de consilio suo, novum religionis institutum condendi atque propagandi, denuo certiores fecerat, ab iis secessit, nec unquam postea ab illis conspectus est* (1). Ex ungue leonem.

PROPOSITIO II.

Beata Virgo vere et proprie Deipara vocatur et est

375. Propositio haec est de fide, ut patet ex concilio oecumenico Constantinopolitano II, collat. VIII, anathematismo VI, definiente, quod B. Virgo *proprie et ve-*

(1) § 121, ubi et illud addit: *Jesum, nonnullis V. T. effatis potissimum adductum*, firmissime sibi persuasisse, *sibi concessam messianam dignitatem, ac munus doctoris divini a Deo fuisse demandatum, et quidem ad sensum aequalium suorum accommodate.* Seu paucis: eum traducit uti vaferrimum seductorem. Profecto est nova ars, uti Scripturis ad christianam religionem destruendam.

raciter Dei genitrix est (1). Sic vero ejus veritatem propugnamus : Illa vere et proprie mater Dei vocatur et est ; quae , licet divinitatem minime genuerit , illum tamen concepit et peperit , qui ex sacris Litteris Deus et Filius Dei vocatur et est ; atqui talis est, quem genuit B. Virgo. Etenim , Luc. I, 35, dicitur : *Quod nascetur ex te Sanctum , vocabitur Filius Dei* ; Apostolus item Rom. IX , 5 : *Ex quibus est Christus secundum carnem , qui est super omnia Deus benedictus in secula* ; tum Gal. IV, 4 : *Misit Deus Filium suum , factum ex muliere.* Huc pariter referuntur omnia illa Scripturarum loca, in quibus Christus Deus et Filius Dei dicitur , quae prope innumera sunt (2).

376. Atque hinc factum est, ut a remotissima antiquitate , seu ab apostolica traditione denominatio ista B. Virgini tributa fuerit, cujus rei testes locupletissimos habemus duos Nestorii fautores. Joannes enim Antiochenus in Epistola ad Nestorium data , qua eum hortatur, ut , posita contententione, nomen illud impugnare desinat, *quod a permultis patribus compositum , scriptum et pronunciatum est* (3) , subdit : *Hoc enim* NEMO *doctorum ecclesiasticorum repudiavit. Nam et plures eo usi sunt , iique celebres ; et qui usi non sunt , utentes non reprehenderunt* (4). Theodoretus item , in *Haeresi nestoriana* , testatur : *Antiquissimos catholicae fidei praecones* , EX APOSTOLICA TRADITIONE , *docuisse* , *matrem Domini memorandam , colendamqne esse ut Dei genitricem* (5). Sane alii nominatim B. Virginem Θεοτόκον

(1) Ubi Concilium illud subdit : *Si quis abusive , sed non vere Dei genitricem dicit sanctam gloriosam semper Virginem Mariam... anathema sit.* In *Act. Conc.* Harduini, tom. III , col. 195.

(2) Cfr. Petav. lib. V, cap. 17.

(3) Ὄνομα πολλοῖς τῶν πατέρων καὶ συντεθὲν , καὶ γραφὲν , καὶ ῥηθέν.

(4) Τοῦτο γὰρ τὸ ὄνομα οὐδεὶς τῶν ἐκκλησιαστικῶν διδασκάλων παρήτηται. οἵτε γὰρ χρησάμενοι αὐτῷ πολλοὶ καὶ ἐπίσημοι. οἵ τε μὴ χρησάμενοι οὐκ ἐπελάβοντο τῶν χρησαμένων. In *Act. Concil.* Harduini, tom. I , col. 1329.

(5) *De Haer.* lib. IV , cap. 12 , tom. IV , pag. 245 : Τῶν πάλαι καὶ

appellant, ut Origenes, Dionysius Alex., Alexander item Alexandrinus, Athanasius, Basilius, Gregorius Nazianzenus, apud Petavium (1); alii aequivalentibus verbis id ipsum tradiderunt, docentes Filium Dei, semel ex Patre genitum, rursus ex Maria Virgine altera generatione prodiisse; quos iterum longo agmine recenset laudatus auctor, aliique post ipsum non solum inter catholicos, verum etiam inter protestantes (2). Sed quod communem et translatitiam apud christianos vocem illam extitisse maxime ostendit, est amara irrisio, qua impius apostata Julianus christianos exagitabat, quod Christi matrem Dei genitricem nominarent : *Atqui vos*, inquit, *Mariam non cessatis vocare* Θεοτόκον, *id est*, *Dei genitricem* (3). Constat igitur, tum receptam tum universalem hanc vocem fuisse, et cum vocabulo fidem per ipsum significatam de vera ac proprie dicta divina B. Virginis maternitate, antequam Nestorius novam doctrinam inveheret.

377. His accedit ratio theologica, et quidem multiplex, qua idem dogma adstruitur. Terminus generationis est persona, seu totum et integrum suppositum ; haec autem, ut demonstravimus, in Christo, quem genuit B. Virgo, unica est, eaque divina, regens utramque naturam ; ergo B. Virgo, quae genuit personam divinam, seu Deum in assumpta carne, Dei genitrix vere et proprie est, ac talis est nuncupanda. Rursum : Dei et hominis Filius unus idemque est Christus ; hunc autem, fatente Nestorio, Beata Virgo genuit ; ergo, hoc ipso quod Virgo Christum genuerit, vere Filium Dei genuit,

πρόπαλαι τῆς ὀρθοδόξου πίστεως κηρύκων, κατὰ τὴν Ἀποστολικὴν παράδοσιν, Θεοτόκον διδαξάντων ὀνομάζειν, καὶ πιστεύειν τὴν τοῦ Κυρίου μητέρα.

(1) Lib. v, cap. 15.

(2) Inter ceteros eminent Suicerus in *Thesauro*, verbo Θεοτόκος, Pearsonius, in *Expositione symboli apostolici*, et Joan. Ernestus Grabius, tom. ult. edit. LXX Interpretum.

(3) Cyrill. opp. tom. VI, pag. 262: Θεοτόκον δὲ ὑμεῖς οὐ παύεσθε Μαρίαν καλοῦντες.

adeoque Dei genitrix jure meritoque nuncupatur et est. Alioquin in duos filios secare Christum deberemus, quod absurdum est, atque, ut ex dictis patet, constanti ecclesiae catholicae fidei et Scripturarum effatis repugnat. Nec dissimilis est ratio hujus appellationis, quae petitur ex eo, quod in utero Virginis Verbum carnem sibi assumpserit, feceritque sibi propriam, ex quo Deus homo esse coepit; quas quidem rationes patres attulerunt et illustrarunt (1).

378. Dogmate porro vindicato, ad praecavendas difficultates, quibus illud tum nestoriani tum increduli impetere solent, animadvertenda haec sunt: Alicujus pater aut mater naturalis esse quis potest duplici ex capite; vel *generatione*, quae, definiri solet: *Origo viventis a vivente principio conjuncto in similitudinem naturae;* vel *unione hypostatica* duplicis substantiae, uti esset animae et corporis, cum sermo est de homine, aut etiam naturae divinae et humanae, cum sermo est de Christo. Jam vero ratione *generationis* prima divinarum personarum est Pater Verbi, quod communicatione suae propriae substantiae ab aeterno gignit, et B. Virgo est mater Christi, cui propriam substantiam communicavit, prout homo est; ratione vero *suppositi* seu *unionis hypostaticae* eadem prima Trinitatis persona est Pater Christi, etiam prout homo est, et B. Virgo est mater Christi, prout ipse Deus est. Quare Christus, qui est Verbum caro factum, consubstantialis est Patri secundum divinitatem, consubstantialis est matri secundum humanitatem, ratione duplicis generationis et originis, aeternae scilicet ac temporalis; cum vero utraque natura propria sit ejusdem personae divinae seu suppositi, ratione ejusdem personae est filius utriusque (2).

(1) Cfr. Petav. lib. v, cap. 17.

(2) Cfr. Petav. lib. VII, cap. 5, § 5, ubi proposito sibi dubio: *Non videtur Filius esse naturalis Dei Patris homo Christus, quoniam non de illius substantia, quatenus est homo, genitus est*, respondet, quidpiam nobis per Incarnationis myste-

379. Exinde colligimus, 1. latius patere terminum *filiationis* quam *generationis*, quia *filiatio*, ut cum schola loquamur, se porrigit etiam ad eum, cui quis non dedit originem ex eadem substantia; *generatio* vero non item. Colligimus, 2. quo sensu B. Virgo sit et dicatur Deipara, nempe ratione hypostaticae unionis Verbi cum humanitate, cui humanitati ipsa originem dedit, quemadmodum et Deus Pater Christi pater est, prout nempe humanitas ejus a Verbo in unitate personae assumpta est. Quae si probe teneantur, nullo negotio retundentur, quae adversus propositam thesim tela conjiciunt Deiparae osores.

DIFFICULTATES

380. I. Obj. 1. B. Virgo divinitatem non genuit, nec rium innotescere, quod humana nunquam consequi sapientia, ac ne suspicari quidem potuisset. Atque illud primo constituit, in *filii* notione duo quaedam contineri, sine quibus intelligi non potest, alterum, ut sit aliqua communicatio substantiae naturaeve, vera generatione facta; alterum est, proprietas ipsa, sive forma relativa termini producti, quae originis principium respicit. Quo posito, pergit eximius theologus, duplicem ex Incarnationis mysterio didicimns esse viam ac rationem, qua utrumque, hoc est, et communicatio naturae, et forma, sive proprietas relativa, quam *filietatem* vocant, obtinetur. Primus modus est, cum terminus ipse, qui Filius dicitur, vera et proprie dicta generatione communicatam sibi naturam illam accipit, a qua denominatur; ita ut *physice*, ut in scholis loquuntur, et *formaliter* gigni, vel ut sit habere dicatur. Sic in Trinitate Verbum vera generatione communicatam accipit essentiam a Patre, qua est hic Deus; ac *formaliter* generatur: ideoque proprie dictus est Filius, quod in omnibus etiam creatis filiis universe reperitur. Posterior modus, cujus nobis Incarnationis fides notitiam attulit, per substantivam unitionem et applicationem fit ad prioris generis terminum: cum peregrina alioqui natura, nec vera generatione transfusa, eo ipso filii proprietatem excipit, quod cum vero et naturali filio, hoc est, cum divina natura divinae itidem *filietatis* modificata proprietate, naturaliter et substantive conjungitur in unam personam, et unum adeo eumdemque filium. Sic humana natura, non illa quidem generatione procedit vel communicatur a Patre, neque Christus, qua homo est, gignitur a Deo; neque Dei similitudinem naturalem aut imaginem habet, quod filii conditio postulat. Verum naturali copulatione cum Verbo conjuncta, eadem unitione communicatam sibi divinitatem obtinet ac divinitatis modum, sive proprietatem, qua Verbum constat, quae *filietas* dicitur. Ideo proprie dictus et naturalis est Dei Filius, non generatione, sed unitione, quatenus ut homo est spectatur.

divinitati originem dedit, quod tamen ad matrem constituendam requiritur. Ergo Dei genitrix seu mater B. Virgo nec est, nec dici potest. 2. Ejusmodi praeterea denominatio eunomianorum et apollinaristarum errori favet, qui naturas in Christo miscebant, et libenter divinae Christi naturae ea adscribebant, quae abjecta quodammodo et vilia de eodem Christo in Scripturis recensentur. 3. Ceterum, cum homo per se proprieque dumtaxat genitus sit, non autem Deus qua Deus est, non proprie *Dei genitrix* est Maria vocanda, quae eatenus solum Deum genuit, quatenus homo ille, qui ex ea natus est, cum Deo conjunctus erat, ac Deus per uterum Virginis solum *transiisse* (παρῆλθεν) dicendus (1); 4. eo vel maxime quod implicet, duas substantias ex una substantia generari. 5. Hinc, qui Mariam vere ac proprie Dei genitricem vocandam esse contendunt, divinitatem ei adscribant ac Deam faciant necesse est, cum mater debeat esse consubstantialis ei, quem gignit, quo nihil absurdius excogitari potest; atque ethnicis passim a christianis exprobratum invenimus, quod Cybelem aliasque matres deorum facerent. 6. Quare, ne Scriptura nos in ejusmodi superstitionem conjiceret, nusquam hanc vocem usurpat; 7. nec satis unquam commendari Nicaenorum patrum prudentia potest, qui Dominum Jesum Christum quidem, non autem *Deum* ex Maria genitum dixerunt, nec Virginem *Theotocon* compellare sustinuerunt. Ergo.

381. Resp. Ad 1. *D.* Et hac de causa B. Virginem Dei genitricem esse aut appellandam catholici contendunt, *N.* et eo nomine honorandam B. Virginem docent, quod eum genuerit, qui per hypostaticam unionem subsistit in Verbo *C.* Hinc negamus, quod nestoriani assumunt, ad matrem nempe constituendam requiri, ut originem det substantiae, quae ex ea nascitur. Matres enim

(1) Ita Nestorius apud Cyrillum lib. 1, contra ipsum, tom. VI, pag. 10.

nostrae tales reipsa vocantur et sunt, e'si animae originem minime tribuant, attamen tales censentur, quia terminus generationis est natura subsistens, seu totum suppositum aut persona ; cum vero talis persona humana sit, id est, homo, hinc ejus mater vocatur mater hominis; si autem haec persona divina, scilicet Deus sit, cujusmodi in Christo esse ostendimus, ejus mater vocanda est mater Dei (1). Verum recolantur, quae in hanc rem adnotavimus.

382. Ad 2. *N.* Haec enim putida calumnia est, a qua catholicae fidei professio est prorsus aliena, quae semper agnovit utriusque naturae cum suis proprietatibus et operationibus distinctionem in Christo, ut nos paulo post ostendemus. Falsum praeterea est, sive arianos, sive apollinaristas et haereticos ceteros vocem *Theotocon* vero ac legitimo sensu arripuisse (2).

383. Ad 3. *D.* Homo subsistens in persona Verbi, *C.* homo aut in abstracto, aut subsistens personalitate propria *N.* Haec enim hujus erroris princeps causa extitit, quod Nestorius homini Christo, jam constituto atque perfecto subsistentia propria, Deum accessisse, eique se copulasse conjunctione morali autumaverit, quare Deum *transiisse* per Mariae uterum, *non* autem *genitum*, modo seu ratione exposita, ab ea esse dictitabat ; cum tamen non coeperit existere Christi humanitas nisi in Verbo, quod eam efformando, et, si de anima sermo sit, creando assumpsit, suamque effecit.

384. Ad 4. *D.* Separatas seu disjunctas, *C.* hyposta-

(1) Cfr. Petav. loc. cit. cap. XIX, § 1 et seqq.

(2) Apollinaristae et eutychiani, autumantes naturam Christi humanam, seu potius ejus carnem e coelo delapsam, non autem ex B. V. substantia assumptam, non alio sensu eidem B. Virgini titulum Θεοτόκου tribuebant, quam quod ipsa peperit Christum. Hinc non sensu catholico, a quo illi abhorrebant, nempe *gignendi*, sed tantum *pariendi* eidem Virgini nomen *theotocon* accommodabant. Ceterum gracca vox τίκτειν non tantum *parere*, sed etiam *gignere* significat, ut notum est. Cfr. Suicerus in *Thesauro eccles.* ad vocem Θεοτόκος.

tico nexu consociatas ratione subsistentiae divinae *N.* Responsio patet ex dictis (1).

385. Ad 5. *N.* Ex praemissa enim animadversione, ut quaepiam mater sit, satis est ut originem dederit naturae, quae subsistat in tali supposito seu persona, quae ex ea nascitur. Hinc B. Virgo consubstantialis est Christo in natura humana, quae subsistit in persona divina. Atque inde cetera corruunt, quae superextruuntur de matribus deorum, quae in systemate ethnicorum censebantur vere dedisse originem ipsi naturae divinae, a quo erroris portento longe absunt catholici.

386. Ad 6. *D.* Quoad sonum materialem, *C.* quoad rem ipsam per vocem expressam, sive aequivalenter *N.* ut ex dictis constat (2).

387. Ad 7. *D.* Nulla urgente causa, seu nemine suspicionem in eam vocem ingerente, *C.* rem ipsam non tradiderunt *N.* Hoc ipso enim quod Nicaeni patres unum Christum, seu unam Christi personam professi sunt, eumque dixerunt Deum de Deo, Deum verum de Deo vero, conceptum de Spiritu Sancto et natum ex Maria Virgi-

(1) Praeclare Ferrandus diaconus, cum sibi illud opposuisset ex haereticis: « Ex una substantia generari nullatenus potuisse substantias duas, *ita respondit*: Veraciter dicit, si separatim generatas audierit. Nunc vero in magno illo et mirabili sacramento, quod manifestatum est in carne, divina substantia secundum humanam substantiam proprie nata est, quia non separatim nata est, nec humanitatem proprie natam sibi divinitas adunavit; sed adunando eam sibi proprie nata est.... Proprie est nata de Patre divinitas pura, proprie est nata de matre eadem incarnata divinitas. Et hoc distat inter unius Filii Dei duas generationes, quod in divina generatione nulla fuit humanitas; in humana generatione adunata fuit humanitati proprie nascenti divinitas. Si enim dixero, vel dicere voluero: Maria semper Virgo proprie genuit humanitatem, non proprie genuit divinitatem, videbitur sub aliquo modo hominem purum genuisse, quem nullo modo ita genuit, quia Verbum caro factum proprie genuit ». *Epist. ad Anat.* §. 17, in *Biblioth. Patrum* Galland. p. 353, tom. XI.

(2) Sane s. Elisabeth, Luc. I, 43, vix non conceptis verbis B. Virginem Dei matrem nuncupavit, dicens: *Et unde hoc mihi, ut veniat* mater Domini mei *ad me*? Quo autem sensu hic *Domini* nomen acceperit, patet ex v. 45: *Beata, quae credidisti, quoniam perficientur ea, quae dicta sunt tibi* a Domino; ubi *Domini* nomen pro *Dei* nomine eam usurpasse nullum dubium esse potest. Quare eodem sensu B. Virgo erupit in illa verba: *Magnificat anima mea Dominum.*

nostrae tales reipsa vocantur et sunt, e'si animae originem minime tribuant, attamen tales censentur, quia terminus generationis est natura subsistens, seu totum suppositum aut persona; cum vero talis persona humana sit, id est, homo, hinc ejus mater vocatur mater hominis; si autem haec persona divina, scilicet Deus sit, cujusmodi in Christo esse ostendimus, ejus mater vocanda est mater Dei (1). Verum recolantur, quae in hanc rem adnotavimus.

382. Ad 2. *N.* Haec enim putida calumnia est, a qua catholicae fidei professio est prorsus aliena, quae semper agnovit utriusque naturae cum suis proprietatibus et operationibus distinctionem in Christo, ut nos paulo post ostendemus. Falsum practerea est, sive arianos, sive apollinaristas et haereticos ceteros vocem *Theotocon* vero ac legitimo sensu arripuisse (2).

383. Ad 3. *D.* Homo subsistens in persona Verbi, *C.* homo aut in abstracto, aut subsistens personalitate propria *N.* Haec enim hujus erroris princeps causa extitit, quod Nestorius homini Christo, jam constituto atque perfecto subsistentia propria, Deum accessisse, eique se copulasse conjunctione morali autumaverit, quare Deum *transiisse* per Mariae uterum, *non* autem *genitum*, modo seu ratione exposita, ab ea esse dictitabat; cum tamen non coeperit existere Christi humanitas nisi in Verbo, quod eam efformando, et, si de anima sermo sit, creando assumpsit, suamque effecit.

384. Ad 4. *D.* Separatas seu disjunctas, *C.* hyposta-

(1) Cfr. Petav. loc. cit. cap. xix, § 1 et seqq.

(2) Apollinaristae et eutychiani, autumantes naturam Christi humanam, seu potius ejus carnem e coelo delapsam, non autem ex B. V. substantia assumptam, non alio sensu eidem B. Virgini titulum Θεοτοκου tribuebant, quam quod ipsa peperit Christum. Hinc non sensu catholico, a quo illi abhorrebant, nempe *gignendi*, sed tantum *pariendi* eidem Virgini nomen *theotocon* accommodabant. Ceterum graeca vox τ κ non tantum *parere*, sed etiam *gignere* significat, ut notum est. Suicerus in *Thesauro* ce... cem Θεοτόκος.

ico nexu consociatas ratione subsistentiae divinae *N.* Responsio patet ex dictis (1).

385. Ad 5. *N.* Ex praemissa enim animadversione, ut quaepiam mater sit, satis est ut originem dederit naturae, quae subsistat in tali supposito seu persona, quae ex ea nascitur. Hinc B. Virgo consubstantialis est Christo in natura humana, quae subsistit in persona divina. Atque inde cetera corruunt, quae superextruuntur de matribus deorum, quae in systemate ethnicorum censebantur vere dedisse originem ipsi naturae divinae, a quo erroris portento longe absunt catholici.

386. Ad 6. *D.* Quoad sonum materialem, *C.* quoad rem ipsam per vocem expressam, sive aequivalenter *N.* ut ex dictis constat (2).

387. Ad 7. *D.* Nulla urgente causa, seu nemine suspicionem in eam vocem ingerente, *C.* rem ipsam non tradiderunt *N.* Hoc ipso enim quod Nicaeni patres unum Christum, seu unam Christi personam professi sunt, eumque dixerunt Deum de Deo, Deum verum de Deo vero, conceptum de Spiritu Sancto et natum ex Maria Virgine

(1) Praeclare Ferrandus diaconus, cum sibi illud opposuisset ex haereticis: « Ex una substantia generari nullatenus potuisse substantias duas, *ita respondit*: Veraciter dicit, si separatim generatas audierit. Nunc vero in magno illo et mirabili sacramento, quod manifestatum est in carne, divina substantia secundum humanam substantiam proprie nata est, quae non separatim nata est, nec humanitatem proprie natam sibi divinitas adunavit; sed adunando eam sibi proprie nata est.... Proprie est nata de Patre divinitas pura, proprie est nata de matre eadem incarnata divinitas. Et hoc distat inter unius Filii duas generationes, quod in divina generatione nullo sint humanitate humana generatione adunata [illegible] humanitate proprie consecrati dicimus, vel dicere [illegible]

Maria semper Virgo [illegible] humanitatem, non *proprie* [illegible] divinitatem, videbitur [illegible] hominem purum genuisse, [illegible] modo ita genuit, quia [illegible] factum [illegible] *Anat.* [illegible] Galland [illegible]

(2) [illegible] 43, [illegible] Bayle [illegible] hypothesi [illegible] rationum [illegible] abusus est [illegible] tant, tum in no- [illegible] *Praefatione* [illegible], nacmisit novae a se [illegible], n. 41 et seqq.

nostrae tales reipsa vocantur et sunt, e'si animae originem minime tribuant, attamen tales censentur, quia terminus generationis est natura subsistens, seu totum suppositum aut persona; cum vero talis persona humana sit, id est, homo, hinc ejus mater vocatur mater hominis; si autem haec persona divina, scilicet Deus sit, cujusmodi in Christo esse ostendimus, ejus mater vocanda est mater Dei (1). Verum recolantur, quae in hanc rem adnotavimus.

382. Ad 2. *N.* Haec enim putida calumnia est, a qua catholicae fidei professio est prorsus aliena, quae semper agnovit utriusque naturae cum suis proprietatibus et operationibus distinctionem in Christo, ut nos paulo post ostendemus. Falsum praeterea est, sive arianos, sive apollinaristas et haereticos ceteros vocem *Theotocon* vero ac legitimo sensu arripuisse (2).

383. Ad 3. *D.* Homo subsistens in persona Verbi, *C.* homo aut in abstracto, aut subsistens personalitate propria *N.* Haec enim hujus erroris princeps causa extitit, quod Nestorius homini Christo, jam constituto atque perfecto subsistentia propria, Deum accessisse, eique se copulasse conjunctione morali autumaverit, quare Deum *transiisse* per Mariae uterum, *non* autem *genitum*, modo seu ratione exposita, ab ea esse dictitabat; cum tamen non coeperit existere Christi humanitas nisi in Verbo, quod eam efformando, et, si de anima sermo sit, creando assumpsit, suamque effecit.

384. Ad 4. *D.* Separatas seu disjunctas, *C.* hypostа-

(1) Cfr. Petav. loc. cit. cap. XIX, § 1 et seqq.

(2) Apollinaristae et eutychiani, autumantes naturam Christi humanam, seu potius ejus carnem e coelo delapsam, non autem ex B. V. substantia assumptam, non alio sensu eidem B. Virgini titulum Θεοτόκου tribuebant, quam quod ipsa peperit Christum. Hinc non sensu catholico, a quo illi abhorrebant, nempe *gignendi*, sed tantum *pariendi* eidem Virgini nomen *theotocon* accommodabant. Ceterum gracca vox τίκτειν non tantum *parere*, sed etiam *gignere* significat, ut notum est. Cfr. Suicerus in *Thesauro eccles.* ad vocem Θεοτόκος.

ıexu consociatas ratione subsistentiae divinae *N.* Res-
.o patet ex dictis (1).

5. Ad 5. *N.* Ex praemissa enim animadversione,
ıaepiam mater sit, satis est ut originem dederit na-
, quae subsistat in tali supposito seu persona, quae
ı nascitur. Hinc B. Virgo consubstantialis est Christo
ıtura humana, quae subsistit in persona divina. At-
inde cetera corruunt, quae superextruuntur de ma-
s deorum, quae in systemate ethnicorum censeban-
vere dedisse originem ipsi naturae divinae, a quo
is portento longe absunt catholici.

6. Ad 6. *D.* Quoad sonum materialem, *C.* quoad
ipsam per vocem expressam, sive aequivalenter *N.*
x dictis constat (2).

7. Ad 7. *D.* Nulla urgente causa, seu nemine sus-
ınem in eam vocem ingerente, *C.* rem ipsam non tra-
runt *N.* Hoc ipso enim quod Nicaeni patres unum
stum, seu unam Christi personam professi sunt, eum-

dixerunt Deum de Deo, Deum verum de Deo vero,
eptum de Spiritu Sancto et natum ex Maria Virgi-

Praeclare Ferrandus diaconus,
ibi illud opposuisset ex haere-
« Ex una substantia generari
enus potuisse substantias duas,
spondit: Veraciter dicit, si se-
m generatas audierit. Nunc ve-
nagno illo et mirabili sacramen-
uod manifestatum est in carno,
substantia secundum humanam
ntiam proprie nata est, quia
eparatim nata est, nec huma-
m proprie natam sibi divinitas
vit; sed adunando eam sibi pro-
ıata est.... Proprie est nata de
divinitas pura, proprie est na-
matre eadem incarnata divini-
t hoc distat inter unius Filii Dei
generationes, quod in divina ge-
one nulla fuit humanitas; in
na generatione adunata fuit hu-
ati proprie nascenti divinitas.
m dixero, vel dicere volucro:
Maria semper Virgo proprie genuit humanitatem, non proprie genuit divinitatem, videbitur sub aliquo modo hominem purum genuisse, quem nullo modo ita genuit, quia Verbum caro factum proprie genuit ». *Epist. ad Anat.* §. 17, in *Biblioth. Patrum* Galland. p. 353, tom. XI.

(2) Sane s. Elisabeth, Luc. I, 43, vix non conceptis verbis B. Virginem Dei matrem nuncupavit, dicens: *Et unde hoc mihi, ut veniat* mater Domini mei *ad me*? Quo autem sensu hic *Domini* nomen acceperit, patet ex v. 45: *Beata, quae credidisti, quoniam perficientur ea, quae dicta sunt tibi* a Domino; ubi *Domini* nomen pro *Dei* nomine eam usurpasse nullum dubium esse potest. Quare eodem sensu B. Virgo erupit in illa verba: *Magnificat anima mea Dominum.*

ne, hanc vere Dei genitricem esse declararunt. Quod si vocem ipsam non protulerunt, ecclesiae morem secuti sunt, quae nunquam consuevit ea definire, quae in controversiam non vocantur.

388. II. Obj. Etsi anima intimo quoque nexu corpori uniatur, inepte tamen mulier vocaretur animae mater, sed hominis mater dici debet; ergo, etsi natura divina hypostatico nexu cum humana jungatur, attamen B. Virgo non Dei sed Christi mater est appellanda. 2. Rursus, si illa Dei mater vocanda est, quia ex illa natus est Dei Filius, cur Deipater non vocetur Spiritus Sanctus, de quo eumdem conceptum fuisse in symbolo profitemur? 3. Verum his omissis, nec vere nec proprie, si strictius loqui velimus, Dei matris nomen B. Virgini competit, neque expedit tali titulo eam salutare. Nec *vere* nec *proprie*, quia, ut ratiocinatur Bayle, nunquam femina vocaretur mater Angeli, quae corpus humanum gigneret, cui ipso conceptionis instanti Angeli persona conjuncta esset unione hypostatica. Deiparae igitur appellatio ex hypostatica unione necessario minime sequitur (1). Quin potius, Deiparae appellatione semel admissa, Dei quoque avum et aviam, aliosque vario conjunctionis vinculo cum Deo conjunctos agnoscamus necesse est, quod quidem quam absurdum sit nemo non videt; sane Romae proscriptus est liber Joannis Thomae a s. Cyrillo, *De laudibus B. Annae*, in quo auctor docuerat Annam Verbi incarnati esse aviam. Sed neque *expedit* B. Virginem Deiparam compellare, cum hoc nomen erroris causam afferre possit, maxime vero imperitis, qui existimare facile possunt, Dei matrem divinitatem ipsam genuisse. Ergo.

389. Resp. Ad 1. *D.* Si generatio ad hanc vel illam seorsum geniti partem referretur, *C.* si ad suppositum

(1) *Dict. hist.* art. *Nestorius*, remarque *A.*

ipsum, ut saepius diximus, *N.* Jam vero una est in Christo persona, quam genuit Maria cum humana natura conjunctam; jure igitur Dei matris nomen et rem sibi vindicat, ut caeterae matres hominis matres dicuntur, etsi animam non procreent.

390. Ad 2. Resp. Spiritui Sancto denominationem Deipatris minime competere, quia nihil de suo contulit ad Christi conceptionem, si excipias tantum fecunditatem, quam virtute et efficacia sua Mariae tribuit (1).

391. Ad 3. *Neg.* quoad utrumque membrum. Ac *primo* quidem, si severius loqui velimus, B. Virgini potius competit titulus Deiparae, quam competat ceteris mulieribus titulus matris cujusdam hominis; quia in ceterorum hominum conceptu, ex communi sententia, prius est corpus quam anima, quae corpori non accedit nisi organis vitae jam instructo; contra vero nec ullo temporis puncto Christi corpus sine anima in Virginis utero extitit, ac propterea antequam subsisteret integra ejus humanitas, hypostatico nexu conjuncta cum divini Verbi persona. *Secundo* maxime expedit B. Virginem Deiparae titulo honestare; quia in hac una vocula plena catholicae fidei professio continetur adversus impietatem nestorianorum, photinianorum, arianorum, sabellianorum, ac novissime socinianorum, rationalistarum, eorumque omnium, qui eamdem fidem labefactare quoquomodo ausi sunt, quibus propterea odiosus nimis et ingratus ejusmodi titulus effectus est.

392. Neque obstat, 1. quod de Angeli matre a Bayle opponitur; nihil enim vetat, quominus in tali hypothesi vere Angeli mater illa diceretur, cum eadem rationum momenta vigeant.

(1) Cfr. de hoc argumento Petavius, lib. VII, cap. 5, § 1–5. De obscuro S. Hilarii loco ex lib. X *De Trin.* § 16, ubi negare videtur B. Virginem corpori Christi originem dedisse, quo tantopere abusus est Erasmus, cfr. P. Coustant, tum in nota in hunc loc. tum in *Praefatione generali*, quam praemisit novae a se adornatae editioni, n. 41 et seqq.

393. Non obstat, quod additur de Dei avo et avia, dummodo addatur *secundum carnem*; cujus assertionis argumento sunt Christi Domini fratres et sorores, qui in Scripturis commemorantur, in quibus pariter Christus dicitur filius Abrahae ac filius David; quin et David ipse *Deiputer* a veteribus interdum appellatus est (1). Quid igitur erit absurdi, si dicamus, Deum in assumpta carne habuisse avum et aviam et proavos et cognatos?

394. Quod si Romae proscriptus fuit liber Thomae a s. Cyrillo, non praecise ille liber proscriptus est, quod Annam Dei aviam dixerit, sed propter consectaria, quae inde deducebat, Annam videlicet esse socrum Spiritus Sancti, Angelorum dominam, cognationem habere divinam, atque in ipsa hypostatica unione partem aliquam habuisse. Quae partim insolentia sunt et nimis dnra, partim a veritate remota (2).

395. Non obstat denique, quod opponunt de erroris causa, quam afferre posset hoc nomen, dummodo fideles catechismum edoceantur, ipsisque ejus vocis vis et sensus exponatur. Si tamen adeo bardus existat, qui in animum inducat suum, B. Virginem originem divinitati dedisse; prout nemo est qui censeat, animam a matribus procreari, etsi illae homines gignere dicantur.

396. Dices: saltem negari nequit, hunc titulum tributum B. Virgini principium dedisse superstitioni, quae in ecclesia Catholica ex eo tempore inolevit, et eo progressa est, ut in turpem sit idololatriam delapsa. 2. Hinc melius meritus de ecclesia Nestorius fuisset, si praevalere potuisset, quam Cyrillus, qui contra jus et regulas omnes vi et machinis adversarium suum oppressit (3). Ergo.

(1) Cfr. Suicerus in *Thesauro ecclesiast.* ad vocem Θεοπάτωρ, et ad vocem Δαυίδ, n. 11. ubi plures recenset patres graecos, qui hoc nomine Davidem compellarunt.

(2) Sane, ut patet ex Indice librorum prohibitorum, non absolute hujusmodi liber damnatus est, sed cum clausula: *donec corrigatur.*

(3) Ita Bayle, art. *Nestorius*, *Jnnon*, etc. et cum ipso protestantes passim.

397. Resp. Ad 1. *N.* 1. Quia cultus erga B. Virginem anterior est haeresi nestoriana, ac propterea concilio Ephesino, ut suo loco ostendemus; 2. quia ex allatis documentis constat, titulum *Deiparae* delatum fuisse B. Virgini a primis ecclesiae patribus, nec superstitioni locum dedisse. 3. Propter confessionem ipsiusmet Bayle, qui aperte fatetur, easdem consecutiones ex titulo *Matris Christi* proficisci ac ex titulo *Matris Dei* (1). Quod vero additur de supposita idololatria in ecclesia Romana, pariter idoneo loco diluemus (2).

398. Ad 2. *N.* Nestorii enim triumphus fuisset christianae religionis subversio, cum everteret haeresi sua totum Incarnationis mysterium. S. Cyrillus, ut ex certissimis ac luculentis documentis constat, omnes tentavit vias ad abducendum Nestorium ab errore suo. Sed nec ipse, nec s. Coelestinus, nec ipsius Nestorii amici unquam ejus pervicaciam vincere potuerunt. Quare nonnisi perditae conscientiae ac nullius fidei homines ejus patrocinium suscepere (3).

(1) En verba ipsius, art. cit. *Nest.* remarque A : « Il me semble, au reste, que les abus par rapport au culte de la Sainte-Vierge étaient à craindre également, soit qu'on l'appelât Mère de Jésus-Christ, soit qu'on l'appellât la Mère de Dieu. Car jamais sans doute les dévots les plus outrés n'ont cru que le Verbe, en tant que tel, ait reçu de la Sainte-Vierge sa vie et sa substance, comme les enfants la reçoivent de leurs mères. Et il est sûr qu'en pressant les conséquences du titre de Mère de J.-C., comme on a pressé les conséquences du titre de Mère de Dieu, on aurait pu parvenir au culte de la Sainte-Vierge aussi promptement que l'on a fait.... Ceci réfute ceux, qui trouvent dans la conduite de Nestorius quelque chose, qui était capable de prévenir l'idolâtrie ». Quomodo autem hic auctor sibi cohaereat, ipse viderit.

(2) In tract, *De cultu Sanctorum.*

(3) Satis est oculos conjicere in *Acta Conciliorum*, part. 1, act. concilii Ephesini, ut pateat ex documentis, quae ibidem afferuntur ante concilii celebrationem, quot vias pertentaverit s. Cyrillus privatis admonitionibus, deinde publicis, ut Nestorium ab impia doctrina, quam praeconceperat, revocaret. Ibi pariter occurrunt epistolae s. Coelestini Papae, Joannis Antiocheni aliorumque ad eumdem Nestorium datae. Verum adversus anonymum impugnatorem Cyrilli, cfr. Petavius lib. VI, *De incarnat.* cap. III. et seqq. Cfr. etiam *Histoire du Nestorianisme*, par le P. Louis Doucin, S. J. qui egregie defendit s. Cyrillum et concilium Ephesinum, ac refert praeterea Dupinium, qui iniquior fuit in S. Cyrillum, in nova sua Bibliotheca loco superius citato, de pristina sententia discessisse. Pro eodem Sancto scri-

*

ARTICULUS II.

De Adoptianismo

399. Nestorianismi propago est ***Adoptianismus***, quem sec. VIII. labente Felix episcopus Urgellitanus et Elipandus archiepiscopus Toletanus in Hispaniam primum intulerunt, ac dispertitis inter se provinciis longe lateque propagare irrito conatu sategerunt. Docti et eruditi viri in Galliis, Italia ac Germania obstiterunt istorum conatibus, ac plura celebrata concilia per eam aetatem fuerunt in diversis locis, a quibus unanimiter error ille proscriptus est (1).

400. In eo autem adoptianismi perversitas sita erat, ut pro numero naturarum in Christo totidem filios respectu Dei Patris distinguerent, alterum scilicet ***naturalem*** secundum naturam divinam, alterum ***adoptivum*** secundum naturam humanam. Cum vero terminus ***filiationis***, ut vocant, sit persona, duas propterea personas in Christo cum Nestorio ab adoptianis seu felicianis, ita dictis a praecipuo haeresis auctore, admitti debuisse consequens erat (2). Quare Christum, prout homo est, ***gratia*** et ***adoptione*** filium Dei esse autumabant, et ***servum*** dicebant.

pserunt Thomassinus, Leo Allatius, in *Vindiciis synodi ephesinae*, et Cotelerius, tom. 1, *Monum. eccles. graecae*.

(1) Cfr. eruditissimi Joan. Francisci Madrisii, *De Felicis et Elipandi haeresi historico-chronologica dissertatio*, in calce opp. S. Paulini, Aquileiensis, Venet. 1737.

(2) Notandum tamen est, adoptianos non docuisse duas in Christo admittendas esse personas; nimis enim aperte fidem in oecumenicis conciliis anterioribus saepius definitam impugnassent, atque hoc ipso se haereticos esse nestorianos professi essent, quod ipsi maxime cavebant; attamen hic error ex eorum principiis profluebat; hinc videmus, ab illius aevi scriptoribus hunc errorem adoptianis perpetuo objici atque adscribi. Cfr. Joan. Wesselius in *Nestorianismo et adoptianismo redivivo*, cap. 3, tum Madrisius, diss. cit. pag. 207 et seqq.

401. Ut omnis ambiguitas tollatur, juverit in primis secernere, quae in hac controversia fidei dogma attingunt, ab iis quae, salva fide, a nonnullis disceptata sunt. Est fidei dogma, Christum agnoscendum esse ut unicum Filium naturalem Dei, existentem in duabus naturis, divina nempe et humana, quae simul hypostatice junctae, non sunt nisi unus Christus. Idcirco Christus, prout *hic homo* est in concreto, est Filius naturalis Dei, quia ob unionem hypostaticam ejus humanitas subsistit in persona Verbi divini. Quatenus vero natura humana *in abstracto*, seu per mentis operationem, concipitur distincte a divini Verbi persona, in qua subsistit, utrum possit dici *adoptata* nec ne, haec quaestio fidem ipsam non afficit. Sane partem affirmantem Scotus, Durandus nonnullique alii scholastici tenuerunt. Ipsi viderint. Nobis plane otiosa et aleae plena videtur ea sententia, ut cuilibet rem bene perpendenti patebit (1). Verum ex his colligimus, minus accurate a nonnullis auctoribus propositionem catholicam his verbis enunciari: *Christus, qua homo, non fuit Filius Dei adoptivus, sed naturalis;* cum dici debuisset: *Christus, qua hic homo, non est Filius Dei adoptivus, sed naturalis;* alioquin permiscetur dogma fidei cum quaestione mere scholastica.

402. Arrepta occasione duplicis recensitae controversiae, dogmaticae scilicet atque scholasticae, nonnulli tum inter catholicos, tum potissimum inter protestantes con-

(1) Etenim, ut superius animadvertimus, humana Christi natura in abstracto et per mentis operationem distincta seu separata a divinitate spectari nequit; nam non esset amplius subsistens, siquidem tota subsistentia hujus humanitatis est persona divini Verbi; hac porro subsistentia sublata, neque existeret in rerum natura ejusmodi humanitas. Nihil enim existit in concreto nisi per subsistentiam. Praeterea humanitas Christi separata a divinitate non esset amplius humanitas Christi, sed alterius cujuscumque, qui non esset Christus; *Christi* enim notio necessario involvit noticnem Verbi incarnati. Ex utroque propterea capite liquet, non solum otiosam, sed periculi plenam recensitam quaestionem esse.

tenderunt, Felicem et Elipandum cum suis asseclis non de natura Christi humana in concreto, sed solum in abstracto spectata, docuisse Christum, qua homo est, esse Filium Dei adoptivum ac servum (1). In hac hypothesi tota illa discrepatio, qua conturbata ecclesia est, non fuisset nisi pura logomachia. Veneratio autem, quam erga ecclesiam profitemur, et novatorum vafrities eorumque aperta confessio vetant, quominus in ejusmodi sententiam concedamus. Adde, nobiscum sentire testes coaevos, qui ab ipsorum adoptianorum ore verum illorum sensum acceperunt; recolantur quae diximus de Nestorio, quae huc pariter collimant. Rejecta igitur istorum temeritate, atque in pleno lumine controversiae nostrae statu collacato, sit

PROPOSITIO

Jesus Christus est Filius Dei naturalis, non autem adoptivus

403. Propositio haec est de fide, prout definitum est in concilio Francofordiensi, in epistola synodica approbata a Romanis Pontificibus, praesertim vero ab Hadriano I. atque ab universa ecclesia, ubi Christus in utraque subsistens natura declaratur *Filius Dei proprius et naturalis, nequaquam adoptivus* (2).

(1) Ita Vasquez, in III. part. s. Thom. disp. 89, cap. 1 et seqq. et post ipsum Juvenin, *Diss.* VI. *De Incarn.* q. 4, aliique pauci. Cum his vero catholicis auctoribus confundi non debet Walchius, qui in sua *Adoptianorum historia*, Gotting. 1755. contendit immerito s. Paulinum Aquileiensem, Alcuinum, Patres Francofordenses, Hadrianum Papam nestorianos errores Felici et Elipando affinxisse, cum eorum mentem assecuti non fuerint. Idem dicatur de Basnagio, qui tom. II, *Thesauri monum. eccles* n. V. aperte pronunciat: *Nos ingenue fatemur, meram fuisse logomachiam, quae saepius occurrit apud theologos*. Quem passim protestantes secuti sunt, ut Dorscheus, Georg. Callixtus, Spanhemius, Moshemius, Iablonski, etc. ut concilia et Romanos Pontifices imperitiae atque fanatismi arguerent. Cfr. Madrisius, *De Felicis et Elipandi haeresi, dogmatica dissertatio* III. loc. cit.

(2) Cfr. *Acta Conc.* Harduini, tom. IV. col. 886.

404. Jam vero in sacris Litteris verus, proprius atque unigenitus Dei Filius vocatur ille, in quo Pater sibi complacuit Luc. III, 22; quem dedit pro mundi salute, atque pro nobis omnibus tradidit, Joan. III, 16; Rom. VIII, 32; atqui Pater complacuit sibi in Christo homine recens baptizato, eumdem vero dedit et tradidit, ut ad redimendos homines crucifigeretur, non fuit autem crucifixus nisi ut homo; ergo Christus, etiam ut hic homo est, verus, proprius, unigenitus Filius Dei est; adeoque non adoptione seu gratia, sed natura est Dei Filius. Rursus: quem Petrus Filium Dei confessus est, Matth. XVI, 16, quem tanquam Dei Filium caecus natus adoravit, Joan. IX, 38, quem tanquam affectatae divinitatis reum Caiphas traduxit, est Christus homo; ergo Christus homo est et naturalis Filius Dei.

405. Patres unanimes sunt in hac veritate adstruenda, ut patet 1. ex illis omnibus testimoniis, quibus Christi divinitatem adstruunt, quaeque suo loco retulimus (1); 2. ex illis omnibus, quibus tum ante tum post exortam Nestorii haeresin unam eamdemque Christi personam praedicant, unum eumdemque Dei et hominis Filium Jesum Christum esse docent, quae pariter jam retulimus; quibus addere placet verba concilii oecumenici Chalcedonensis, in cujus fidei professione patres ajunt: *Sequentes igitur sanctos Patres, unum et eumdem confiteri Filium et Dominum Nostrum Jesum Christum communi omnes consensu docemus* (2). 3. Huc accedunt fidei symbola, in quibus Christus perhibetur ut Filius Dei, qui natus est ex Maria Virgine. Jure propterea synodus Francofordiensis auctorem haeresis adoptianae ita compellat: *Tu vero, quisquis es, qui Christum prae-*

(1) Tractat. *De SS. Trinitate*, n. 203 et seqq.

(2) Ἑπόμενοι τοίνυν τοῖς ἁγίοις πατράσιν, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν υἱὸν τὸν κύριον ἡμῶν Χριστὸν συμφώνως ἅπαντες ἐκδιδάσκομεν. *Acta Conc. Chalced.* action. v, in *Coll.* Hard. tom. II, col. 455.

dicas adoptivum, unde tibi iste sensus venisset, voluissem scire; ubi hoc nomen didicisses, ostende. Patriarchae nescierunt, Prophetae non dixerunt, Apostoli non praedicaverunt, sancti tractatores hoc nomen tacuerunt, doctores fidei nostrae non docuerunt (1).

406. Ratio demum theologica ineluctabilis adversus adoptianos ex ipsa adoptionis natura desumitur. Adoptio enim est assumptio personae extraneae in propriam haereditatem (2); atqui Christus qua hic homo est, dici nequit persona Deo extranea, nisi duas in ipso personas Dei et hominis esse velimus. Cum igitur Christi Dei et hominis una sit persona, Filius Dei proprius et naturalis, necessario consequitur, Christum, et qua Deum et qua hominem, sensu exposito, naturalem esse Dei Filium, neque enim filii ratio ad naturam, sed ad personam refertur (3).

407. Et hic ad praeoccupandas difficultates, quae moveri possunt adversus thesin a nobis propugnatam, revocari in mentem debent, quae adnotavimus in causa nestorianismi, praecipue vero discrimen, quod intercedit inter *filiationem* et *generationem*, quod ista scilicet communicationem ejusdem substantiae exposcat, illa vero non item, sed solam hypostaticam unionem.

DIFFICULTATES

408. I. Obj. Apostolus de Christo homine loquens, ejusdem ac nos conditionis eum esse affirmat; 1. etenim, Rom. VIII. 17, de hominibus justis, *qui sunt filii Dei*, ait: *Si autem filii, et haeredes, haeredes qui-*

(1) In cit. *Epist. synod.* loc. cit. col. 982.

(2) Cfr. Petav. lib. VII, cap. 1, §§ 3 et 4, in quibus dilucide adoptionis naturam et conditiones evolvit.

(3) Cetera argumenta in unum collecta, quibus usi sunt adoptianismi impugnatores, vide apud. Petav. loc. cit. cap. 3.

dem Dei, cohaeredes autem Christi; 2. et v, 19, Christus vocatur ab eodem Apostolo *primogenitus in multis fratribus.* Si igitur hominis Christi *cohaeredes* sunt justi, si ipse, qua homo, primogenitus in multis fratribus est, gratia et adoptione filius Dei Christus homo, perinde ac justi, dicendus est, non natura. 3. Quod clarius etiam apparet ex iis, quae cap. I, 4, ejusdem Epistolae scribit de Christo B. Apostolus: *Qui praedestinatus est Filius Dei in virtute secundum Spiritum sanctificationis*; quae profecto praedestinatio non est nisi adoptio in filium; non autem adoptatus est Christus in filium secundum naturam divinam, ergo secundum naturam humanam, qua sola Christus vere est Filius Dei adoptivus. 4. Haec vero omnia patrum auctoritate confirmantur, qui passim Christo secundum naturam humanam tribuunt adoptionem in Filium Dei; praesertim vero s. Hilarius, qui lib. I. *De Trin.* aperte scribit: *Ita potestatis dignitas non amittitur, dum carnis humilitas adoptatur.* Ergo.

409. Resp. *N. Ant.* Ad 1. prob. *D.* Cohaeredes Christi, id est, participes effecti illius haereditatis, quae Christo competit ut naturali Filio Dei, *C.* id est, participes communis illius haereditatis, quae Christo proveniat titulo adoptionis *N.* Non solum hoc nusquam tradidit Apostolus, sed oppositum plane docuit, Hebr. III, 5 et 6.

410. Ad 2. *D.* Primogenitus, quatenus Christus frater noster fieri dignatus est per *gratiam unionis*, ut loquitur s. Thomas, sibi copulans nostram naturam, *C.* per *gratiam adoptionis*, cujus est incapax *N.* Alioquin idem Apostolus, ib. v. 32, minime vocasset Christum *Filium Dei proprium et suum*; nec s. Joannes, I, 14, Christum pariter *Unigenitum a Patre* appellasset.

411. Ad 3. *D.* Praedestinatus est ad gratiam unionis, *C.* adoptionis *N.* Ita hunc locum post s. Augustinum exponit s. Thomas, part. III, q. 24, art. 1, qui ad-

notat, aeternam praedestinationem Jesu Christi in Filium Dei respicere seu habere pro objecto gratiam unionis duarum naturarum, quae fieri debebat in tempore, et per quam Deus factus est homo, et homo Deus. Unio quippe duarum naturarum in persona Christi cadit sub aeterna praedestinatione, et ratione hujus Christus dicitur praedestinatus Filius Dei. (1).

412. Ad 4. *N.* Multiplici porro ratione et catholico sensu patres interdum adoptionem Christo tribuunt secundum humanam naturam; ac 1. improprie dictam, quatenus significant, humanam Christi naturam *susceptam* atque *assumptam* fuisse a Verbo in suae personae unitatem. Latinis quippe scriptoribus idem saepe est adoptare ac *eligere*, *adsciscere*, *suscipere* atque *assumere*, quidquid tamen illud sit quod adsciscitur, sive filius, sive quidvis aliud. Unde Cicero in Verrem: *Quem sibi illa defensorem sui juris... adoptavit*, hoc est, assumpsit, destinavit, elegit. Sic, ceteris omissis, Ovidius ait: *Fac ramum ramus adoptet*, id est, cum ramo jungatur. 2. Si vero, de adoptione proprie dicta loquentes, humanae Christi naturae eam vocem patres accommodarunt, ut s. Augustinus et Facundus Hermianensis, qui *gratia* hominem in Christo Filium Dei factum asseruerunt (2), de causa seu ratione remota naturalis filiatio-

(1) Praestat apponere ipsius sancti Doctoris verba: « Praedestinatio proprie accepta, *inquit*, est quaedam divina praeordinatio ab aeterno de his, quae per gratiam Dei sunt fienda in tempore. Est autem hoc in tempore factum per gratiam unionis a Deo, ut homo esset Deus, et Deus esset homo. Nec potest dici, quod Deus ab aeterno non praeordinaverit hoc se facturum in tempore; quia sequeretur quod divinae menti aliquid de novo accideret. Et ideo oportet dicere, quod ipsa unio naturarum in persona Christi cadat sub aeterna Dei praedestinatione; et ratione hujus, Christus dicitur esse praedestinatus ». Cfr. etiam Petav. loc. cit. cap. 4, §§ 5 et 6.

(2) S. Aug. lib. *De praedest. sanct.* cap. 15, num. 31, ubi inter cetera scribit: *Ea gratia fit ab initio fidei suae homo christianus, qua gratia homo ille ab initio suo factus est Christus.* Facundus Herm. lib. IX, cap. 5, edit. Sirmondi, pag. 144, ait: *Sacramentum adoptionis suscipere dignatus est Christus*, etc.; aliaque non pauca ibid. in eumdem sensum congessit.

nis Christi hoc dixisse intelligendi sunt ; quia gratia provecta est ad hoc humana natura , ut in personae cum Verbo consortium adhiberetur (1). Alterutra igitur admissa expositione hujus vocis , apte omnia patrum dicta, quae difficultatem primo intuitu facessere videntur , explicantur ; quare non necesse est singillatim ea ad trutinam revocare, cum de germana eorum sententia aliunde constet. Juxta priorem autem expositionem , quam dedimus , accipiendum esse s. Hilarii effatum , ipsa ejus ratio postulat ; quare opus non est , ut cum Germonio illud corruptum asseramus , ac legamus *adoratur* pro *adoptatur* (2).

413. II. Obj 1. Filius Dei naturalis a Patre procedit per aeternam generationem atque est ejusdem cum Patre substantiae ; atqui Christus ut homo non procedit per aeternam generationem , nec est ejusdem cum Patre substantiae. 2. Hinc recepta est in catechismis ea dicendi ratio , Christum ut Deum habere patrem sine matre, ut hominem habere matrem sine patre. Quod si Christus ut homo non habet Deum tanquam patrem naturalem, ejus certe filius naturalis esse non potest. 3. Quare in Christo fuit gratia habitualis , quae quidem efficit homines justos et filios Dei adoptivos , seu membra adoptiva ejusdem corporis , quod est ecclesia ; 4. necesse porro est , ut membra adoptiva caput adoptivum habeant, quod est Christus homo. 5. In hac doctrina illud vitatur inconveniens , quod in sententia opposita sequeretur , posse

(1) Cfr. Petav. lib. VII , cap. 4, §§ 5 et 6.

(2) Germon. *De veteribus haereticis ecclesiasticorum codicum corruptoribus* , pag. 478 , et ante ipsum Vasquez , *In* III *part. s. Thom.* disp. LXXXIX , cap. 15. contendunt , tum ex auctoritate Hincmari tum ex argumentis intrinsecis , legendum esse *adoratur* potius quam *adoptatur*. Refragatur autem huic lectioni Petavius loc. cit. § 2 , et hanc lectionem praetulit D. Coustant nixus codicibus ante exortam Felicis et Elipandi haeresim exaratis , in quibus legitur *adoptatur* , quae vox idem sonat in sensu Hilarii ac *assumitur* ; qui quidem sensus contextui et ejus scopo congruit. Sed cfr. not. (*a*) ejusdem eruditi editoris , pag. 43 , tom. II. Veronae , 1730.

nempe unum eumdemque hominem duos habere patres naturales; esset enim homo Christus naturalis filius David et naturalis Filius Dei. 6. Quod si denique non possumus affirmare, Christum hominem natum, passum, mortuum, imo 7. et servum possumus illum cum Scripturis vocare, quare non etiam filium adoptivum, &. cum aeque relativa sint nomina *servi* et *filii*? Ergo.

414. Resp. Ad 1. *D.* Si generatio et ejusdem substantiae communicatio unica ratio esset filiationis naturalis, *Tr.* si alia praeterea sit, nempe unio hypostatica, prout exposuimus, *N.* Transmittimus primum distinctionis membrum, quia non desunt qui contendant, Christum etiam secundum naturam humanam generatione quoque esse Filium Dei naturalem; non quod humana ejus natura gignatur a Patre, sed quia una cum divinitate sempiterna quoque illi generatio communicatur, quae propria Verbi est, et qua a ceteris personis distinguitur. Cum vero Verbum cum sua proprietate personali, et quatenus a Patre et Spiritu Sancto distinguitur, assumpserit sibi per hypostaticam unionem humanam naturam, huic communicavit personalem hanc proprietatem generationis, qua filius est. Quare Petavius affirmat de Christo homine vere dici posse, Christum qua hic homo est, esse Flium Dei, et a Patre gigni atque procedere (1).

(1) Lib. VII, cap. 5, §§ 5 et 6. Juverit integra ejus verba afferre, quae lucem affundunt iis quae diximus; sic enim loquitur § 6: « Cum autem persona divina Verbi, ut et alia quaelibet, non sit relativa sola proprietas, sed maxime ac praecipue natura ipsa, qua relativa ista forma determinatur ac modificatur, necesse est, ut humanitati Christi etiam divinitas communicetur, et quidem generatione adeoque generatio ipsa. Est enim sempiterna et nunquam interrupta Verbi generatio. Sed non eodem modo, quo Verbum, per generationem formaliter, ut sic dicam, divinam illam naturam accepit, sed per unitionem cum eodem Verbo, hoc est, cum natura ejus et proprietate personali, et ipsa quoque divina Verbi generatione. Nam et ista cum tota Verbi persona communicatur. Hinc de Christo homine usurpari potest: Hic homo Deus est, et Dei Filius, ac Verbum, et a Patre procedit, ac gignitur. Quod postremum dici non posset, nisi et generationis, uti proprietatum ceterarum, fieret commu-

415. Ad 2. *D.* Ita ut Christus qua Deus divinum patrem habeat absque matre divina, contra vero qua homo habeat matrem humanam absque humano patre, *C.* ita ut non habeat patrem divinum naturalem, prout hic homo est, et matrem humanam naturalem, prout hic Deus est *N.* Unus enim idemque est Christus, ut iidem catechismi docent, Filius Dei et hominis ratione ejusdem suppositi, ut toties declaravimus (1).

416. Ad 3. *D.* Quae tamen ex unione hypostatica proveniret, *C.* quae esset causa ipsius adoptionis *N.* Et sic refellitur, quod opponebatur de effectu gratiae habitualis, evehendi scilicet ad filios Dei adoptivos eos, qui tali gratia praediti fuerint. Ejusmodi certe est gratiae habitualis effectus quoad eos, qui adoptionis sunt capaces; cum vero Christo, jam Filio naturali Dei per hypostaticam unionem constituto, gratia habitualis, logice saltem, supervenerit, adoptionis idoneum subjectum esse amplius non poterat (2).

417. Ad 4. *D.* Si quae sunt in membris, non adessent in capite *excellentiori modo* sive, ut aiunt, *eminenter*, *C.* secus *N.* Alioquin, cum nos redempti ac liberati simus a peccatis, Christus pariter caput nostrum redemptus ac liberatus a peccatis dicendus esset, quod absurdum est.

418. Ad 5. Vel *N.* vel *D.* Sub eodem respectu eademque ratione, *C.* sub diverso respectu ac diversa ratione *N.* Porro Christus pro diversitate naturarum Filius

nio ». Hactenus summus theologus, qui deinde § 7 et seqq. pergit refellere Vasquezium et Suarezium, qui hac exclusa naturali proprietate Filii Dei, quam Christus ut est hic homo vel in humana natura subsistens habet, aliam quamdam introducunt ex gratia et sanctitate petitam.

(1) Eadem ratione explicandum est Apostoli testimonium, Hebr. VII, 3; *Sine patre, sine matre, sine genealogia*, quo abutitur Walchius. Apostolus enim, Christum carere patre humano tantum significat, non autem divino, ibidem *Filium Dei* Christum appellans, cum subdit: *Assimilatus autem* (Melchisedech) Filio Dei, *manet sacerdos in aeternum.*

(2) Cfr. quae praeclare et accurate scribit de hoc argumento Petavius, lib. VII, cap. 4, § 6.

naturalis Dei est ac naturalis filius David, nempe generatione quoad naturam divinam, et unione hypostatica quoad naturam humanam respectu Dei, et e converso respectu David (1).

419. Ad 6. *D.* Ratione humanae naturae atque in humana natura, seu secundum carnem dicere possumus Christum natum et passnm, *C.* alias *N.* Nasci enim, pati ac mori per se et primario spectant ad naturam, nec praedicantur de persona divina nisi indirecte et propter communionem idiomatum. Mirum proinde non est, si Christus ratione humanae naturae dicatur passus et mortuus; at ratio Filii est proprietas personae, ipsam directe et primario afficiens, ac propterea Christo e iam ut homini in concreto ea tantum ratio Filii potest attribui, quae personae Verbi propria est. Atqui sola ratio filii naturalis est propria personae Verbi, minime vero ratio filii adoptivi; ergo ratio seu denominatio filii adoptivi tribui nequit Christo etiam ut homini subsistenti in eadem Verbi persona.

420. Ad 7. *D.* Latissimo sensu, spectato nempe debito humanae naturae in se ipsa, atque ratione voluntariae Christi subjectionis, *Tr.* vel *C.* rigoroso sensu et absolute *N.* Nam neque legali conditione Christus servus est, neque naturali dependentia, quae in eo consistit, quod quaelibet creata natura ob id ipsum, quod ex nihilo facta est, Deo tanquam supremo opifici ac Domino subjicitur. Etsi enim humana Christi natura, utpote creata res, secundum se naturali obnoxia esset servituti, attamen, cum ipsa ne uno quidem momento sibi relicta fuerit, sed in Verbo semper substiterit, omnem propterea servitutis rationem ita amisit, ut Domini potius quam servi natura sit appellanda, prout Dominus, Deus ac Dei Filius Christus ut homo in N. F. constan-

(1) Cfr. Petav. ib. § 9.

ter appellatur et in fidei nostrae symbolis (1). Ubicumque igitur aut divini nonnulli scriptores aut patres de Christo loquentes formam servi commemorant, aut eum servum simpliciter appellant, facile intelligitur eos vel naturam Christi humanam in se ipsa seu secundum essentiam considerasse, quae debitum involvit naturalis servitutis, et natura servi esse poterat, vel considerasse voluntariam Cbristi subjectionem et obedientiam, ejusque exinanitionem, humilemque statum, atque servilem mortem, quam pro nobis ipse volens suscepit atque sustinuit (2).

421. Ad 8. *D.* Sed diversa plane ratione, *C.* eadem ratione *N.* Etenim nomen servi potest congruere Christo duplici illo sensu nuper exposito, nempe vel ratione humanae naturae in se spectatae, seu secundum essentiam, prout mentis operatione concipitur distincta a persona Verbi atque in *actu primo*, ut loquuntur scholae, vel ratione voluntariae subjectionis. Contra vero nomen filii tale est relativum, ut nonnisi personam afficiat, quae est terminus generationis et filiationis subjectum. Ceterum in concreto Christo Deo homini neque adoptivi filii, neque servi appellatio ullo modo competere potest; quia tam adoptio quam status ille servilis cum filii proprietate ac naturali conditione pugnant, nec in eamdem personam cadunt.

(1) Cfr. Petav. ibid. cap. 8 et 9.

(2) Cfr. Petav. ib. cap. 9, § 12, tum § 17, ubi concludit: « Si proprie loqui volumus, neque Christus, neque homo subsistens in Deo, servus nominari debet; quoniam *servi* vocabulum ex usu et proprietate nominis ad personam refertur, et ad *actum* velut *secundum*; quem in Christo removet, excluditque persona Verbi in creatae ac revera servae vicem locumque succedens ».

ARTICULUS III.

De distinctione duarum naturarum in Christo post unionem hypostaticam

422. Odio, ut fertur, nestorianae haereseos, cui extinguendae optimam navaverat operam Eutyches, presbyter et archimandrita Constantinopolitanus, in oppositum errorem dilapsus est. Occasionem nactus ex perperam intellecta Cyrilli sententia, de qua postea, docere coepit, ex duabus ante Incarnationem naturis post Incarnationem in Christo unam esse effectam. Siquidem accitus ad synodum Constantinopolitanam anno 448. a Flaviano praeside, et adactus ad mentem suam aperiendam circa accusationem in eum illatam ab Eusebio Dorylaei civitatis episcopo, in eam vocem erupit: *Confiteor ex duabus naturis fuisse Dominum nostrum ante unitionem, post unitionem vero unam naturam confiteor.* Cum adigi non potuerit ad stolidam et impiam ejusmodi haeresin ejurandam, sententia depositionis in eum lata est, a qua frustra ad Leonem M. Romanum Pontificem appellavit. Hic enim certior factus a Flaviano de tota rerum serie per acta synodalia ad ipsum transmissa, sententiam synodi ratam habuit et confirmavit. Attamen agente Dioscoro in latrocinio Ephesino anno 449. absolutus est Eutyches, et damnatus Flavianus atque in exilium pulsus; verum hic a Dioscoro factionis coryphaeo adeo graviter percussus est, eo quod ab iniqua sententia Romam appellasset, ut triduo post in insula Delo morte praeventus animam Deo reddiderit. Interea Chalcedone anno 451. coacta oecumenica Synodo, asserta est catholica fides, Eutyches iterum depositus est una cum Dioscoro episcopo Alexan-

drino, qui paulo post in exilium, jubente Marciano Imperatore piissimo, deportati sunt (1).

423. Ex Eutychis confessione patet, totius eutychianae perfidiae caput, et quidem praecipuum ac veluti *characteristicum* haeresis illius fuisse, quod unam tantum agnosceret in Christo naturam post unionem. Errores reliqui istius factionis primum illum vel supponunt vel sequuntur; ex. gr. duas ante unitionem naturas Christi fuisse, quo Eutyches in nestorianismum, quem oppugnabat, stultorum more relapsus est (2); tum Christi carnem ex Virgine minime esse sumptam, ac propterea Christum secundum carnem consubstantialem matri minime fuisse, nec B. Virginem esse *Theotocon*, quo iterum in Nestorii impietatem, quam detestabatur, Eutychen proruisse constat.

424. In praecipuo tamen illo, quod diximus, eutychianae haereseos capite exponendo neque erroris architectus neque ejus asseclae consentiunt. Ex duabus enim naturis unam factam esse alii contendunt per quamdam utriusque naturae inter se *commixtionem*, alii per alterutrius consumptionem et in alteram *mutationem*, alii per duarum naturarum extinctionem et in tertiam *conversionem*, alii demum per duarum naturarum in unam coalitionem seu *compositionem* id contigisse affirmant (3). Nec magis cohaerent eutychiani circa tempus, quo haec

(1) Eos, qui de Eutyche ejusque sectatoribus scripserunt, refert Fabricius, *Biblioth. graecae*, tom. IX, pag. 310 et seqq. quibus adde eruditum P. Cacciari Ord. Carmel. *De eutychiana haeresi et historia liber primus et secundus*, qui inveniuntur in op. quod inscripsit *Exercitationes in universa S. Leonis M. opera*, fol. Romae 1751, pag. 310 et seqq. Praecipue vero cfr. Joan. Sim. Assemanus, *Bibliotheca orientalis*, tom. II, dissert. *De Monophysitis*.

(2) Quod insolens in haereticis non est, iisque omnibus, qui semel a fidei ac veritatis tramite deflexerunt; sic nostra aetate in janseniana synodo Pistoriensi variae recensentur propositiones, quae tanquam pelagianae ac semipelagianae a Pio VI, Constit. *Auctorem fidei*, proscriptae sunt, etsi janseuistae dictitarent se ad pelagianismum ac semipelagianismum oppugnandum insurrexisse. Id ipsum jam contigerat Bajo ac postea Quesnello.

(3) Cfr. Petav. lib. I, cap. 14.

naturae unitas contigerit ; siquidem nonnulli in ipso conceptu id accidisse autumant ; nonnulli vero post resurrectionem factum istud prorogant , imo et post ascensionem protrahunt , dum cerae instar ab igne naturam humanam a divina consumptam autumant. Nempe eadem semper haereticorum est indoles , ut non minus discordes inter se sint , quam cum veritate pugnantes.

425. Quidquid porro sit de varia ratione , qua eutychiani ex duabus naturis unam evasisse exponunt , illud certum est , una semel in Christo natura constituta , totam subverti Incarnationis veritatem et redemptionis oeconomiam ; prout et nestoriana hypothesi utrumque labefactari animadvertimus. Ex catholicae igitur fidei regula , quae media inter utramque haeresin via incedit (1), uti unicam in Christo personam adstruimus , sic duplicem in eodem Christo vindicare tenemur naturam , camque integram atque perfectam Incarnatione peracta.

PROPOSITIO.

Duae sunt in Christo naturae integrae , distinctae, inconfusae atque impermixtae

426. Propositio haec est de fide , ut constat ex definitione concilii Chalcedonensis , statuentis : *Christum , Filium , Dominum , unigenitum in duabus naturis inconfuse , incommutabiliter , indivise , inseparabiliter agnoscendum , nusquam sublata differentia naturarum post unitionem , magisque salva proprietate utriusque*

(1) Duabus hisce haeresibus aptari optime possunt , quae de sabelliana et cerinthiana impietate non minus vere quam eleganter scripsit Novatianus , vetus auctor , *Lib. de Trinitate* , cap. 30 : « Revera quasi inter duos latrones crucifigitur Dominus , quomodo fixus aliquando est , et ita excipit haereticorum istorum ex utroque latere sacrilega convitia. » In calce opp. Tertull. edit. Pamelii , pag. 1052 , *E.*

naturae, et in unam personam atque subsistentem concurrente (1).

427. Cujus quidem definitionis veritatem illa omnia Scripturarum testimonia invicte ostendunt, quibus singillatim Christum verum Deum et Filium Dei vindicavimus, et eumdem verum hominem et filium hominis esse ostendimus, ac rursum eumdem Filium Dei et hominis esse adstruimus adversus socinianos, phantasiastas ac nestorianos, quae non sine fastidio hic denuo congereremus. Brevitatis causa duo hic tantum urgemus, alterum ex s. Joanne collato cum Evangelistis reliquis, alterum ex apostolo Paulo. Joannes, loquens de Verbo, quod erat apud Patrem, et quod Deus erat, I, 14, ait: *Verbum caro factum est et habitavit in nobis;* hujus autem Verbi incarnati genealogiam texuerunt s. Matthaeus et s. Lucas, ut ostenderent, ipsum ex semine Abraham et David progenitum esse; atqui Verbum genitum non est ex Abraham et David secundum naturam divinam· ergo genitum est secundum naturam humanam. Ergo Verbum caro factum utramque habet naturam; divinam secundum aeternam generationem ex Patre, humanam secundum temporalem generationem ex matre. Quare idem Joannes Christum verum hominem esse ostendit his verbis ab ipso prolatis: *Quaeritis me interficere*, HOMINEM, *qui veritatem vobis locutus sum*, VIII, 40; et verum Deum praedicat, dicens: *Hic est verus Deus et vita aeterna*, I Ep. V, 20. Et haec qnidem Joannes

(1) Χριστὸν, οἰόν, κύριον, μονογενῆ, ἐκ δύο φύσεων ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστος γνωριζόμενον· οὐδαμοῦ τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνηρημένης διὰ τὴν ἕνωσιν, σωζομένης δὲ μᾶλλον τῆς ἰδιότητος ἑκατέρας φύσεως, καὶ εἰς ἓν πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν συντρεχούσης. Action v, in *Collect. Hard.* tom. II, col. 455. Animadvertendum tamen est, in graeco textu Harduini legi: Ἐκ δύο φύσεων, *ex duabus naturis*, in latino autem *in duabus naturis*, prout pariter legitur in collectione labbeana; in posteriori autem editione Binii habetur: Ἐν δύο φύσεσι. Petavius contendit, veram lectionem esse: Ἐν δύο φύσεσιν, *in duabus naturis*. Ipse cfr. lib. III, cap. 5, §§ 11 et 12.

de Christo affirmat post unitionem duarum naturarum; ergo, si Christus post unitionem verus Deus et verus homo praedicatur, utramque naturam post unitionem integram, distinctam, inconfusam atque impermixtam habuit; alioquin neque vere Deus et vere homo fuisset et esset. Non minus luculenta sunt, quae in hanc rem scribit apostolus Paulus, Rom. I, 3: *De Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem;* ergo Christus et Deus est, utpote Filius Dei proprius, et homo est, utpote ex semine David procreatus; idemque recurrit argumentum modo institutum.

428. Eamdem veritatem concilia oecumenica ante Chalcedonense celebrata professa sunt in fidei symbolis. Nicaena enim synodus, postquam definivit, Filium unius substantiae esse cum Patre, mox de humana natura haec subjicit: *Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de coelo, et incarnatus est... et et homo factus est: passus*, etc. Duplicem igitur in Christo post unitionem naturam agnovit synodus. Hoc vero symbolum tum Constantinopolitana synodus tum Ephesina ad verbum recitarunt et amplexae sunt, ut de subsequentibus taceam.

429. Tot vero patres ejusdem veritatis assertores et testes habemus, quot vel adversus cerinthianos, ebionitas, samosatenos, paulicianos, photianos, arianos Christi divinitatem, vel adversus docetas, valentinianos, gnosticos omnes Christi humanitatem propugnarunt; tot insuper habemus, quot adversus apollinaristas utriusque naturae integritatem et distinctionem vindicarunt; tot denique, quot naturas duas in Christo unitas expresse post Incarnationem asseruerunt, qui innumeri prorsus sunt; quorum loca singillatim si quis percensere vellet, vix integro volumine complecteretur (1).

(1) Cfr. Petav. lib. III, capp. 6 et 7.

430. Reliquum est, ut argumentis theologicis rem totam absolvamus: Si ex duabus naturis ante unitionem, ut monophysitae contendunt, una post unitionem natura effecta est, id vel *commixtione* seu *mutatione*, vel *conversione*, vel *compositione* contigisset. Totidem enim modos diversos factionis eutychianae fautores ad commentum de unica Christi natura exponendum recensuisse vidimus; atqui nullo eorum contingere id potuit:

431. Non *commixtione*, quae in elementis apparet, ex quibus mixtorum corporum substantia conflatur. Nam praeterquamquod a sano sensu abhorret, excogitare divinam substantiam cum alia qualibet commisceri, ita ut amittat proprietates suas, sic commixta nova substantia nec divina nec humana foret; Christus propterea nec Deus nec homo esset, sed nova natura novo nomine appellanda. Longe aliter profecto SS. Litterae et antiquitas exposcunt, quae Christum Deum et hominem praedicant consubstantialem Patri secundum divinitatem, consubstantialem vero matri secundum humanitatem.

432. Non *conversione*, per alterutrius nempe naturae extinctionem, ut aqua in vinum conversa est in nuptiis Canae, vel, ut exemplo utar eutychianorum; perinde ac gutta mellis in oceanum projecta omnem naturalem suam amittit proprietatem et in aquam vertitur. Etenim vel divina natura conversa esset in humanam, ut stolide nonnulli illius factionis homines commenti sunt; vel humana natura, quod plerique illorum dicunt, conversa esset in divinam, aut ab ea saltem fuisset absorpta et extincta. Porro primum repugnat divinae naturae immutabilitati; alterum repugnat finitae naturae conditioni; tertium denique si admitteretur, unica permanente divina natura in Christo, jam actum esset de unitione naturarum ac de Incarnationis mysterio, et divina natura passa et mortua esset; quae omnia et a fide et a ratione repudiantur.

433. Non denique *compositione*, cujusmodi reperitur in humana natura, quae ex substantia spirituali et corporea coalescit, prout jam fert communis eutychianorum sententia; sane ideo duae substantiae concurrunt ad unam hominis naturam constituendam, quia neutra in se perfecta est in ratione naturae, sed sunt sibi invicem coordinatae ad integram naturam efformandam. Hinc anima non est homo, neque homo seu natura humana est corpus, et una pars altera indiget ad totum illud perfectum unumque constituendum, quod humana natura est. Contra vero utraque natura in Christo integra est, perfecta atque in ratione naturae completa, nec altera natura naturam alteram ut partem postulat, ut talis sit. Siquidem natura divina tota in se perfecta est, neque est ordinata ad aliam substantiam, ut naturam constituat; sic etiam natura humana in se perfecta est, nec alia substantia indiget, ut naturam pariter efficiat. Hinc anima et corpus inter se coire debent ad naturam, quae humana dicitur et sub hoc respectu simplex et individua est, constituendam; divinitas vero et humanitas, utpote perfectae et in ratione naturae completae, nequeunt tanquam partes inter se componi ad unam naturam efficiendam, quae in absurda Acephalorum hypothesi, nec divina nec humana foret, ac propterea Christus nec Deus nec homo esset (1).

434. Sive igitur sacras Scripturas, sive universam traditionem, sive demum theologica principia consulamus, constat, quod ab initio proposuimus, duas esse in Christo naturas integras, distinctas, inconfusas atque impermixtas.

DIFFICULTATES

435. 1. Obj. Totam Incarnationis oeconomiam comple-

(1) Cfr. Petav. lib. III, capp. 8, *gent.* Lib. IV, cap. 35; et III part. q. 9 et 10; nec non S. Thom. *Cont.* II, art. 1.

xus est Joannes, I, 14, scribens: 1. *Verbum caro factum est*, 2. eodem scilicet sensu quo, cap. II, 9, refert, *aquam vinum factam*; porro aqua vinum facta est per veram conversionem. 3. Quod pariter Apostolus, Philipp. II, 7, declarat, scribens: *Qui cum in forma Dei esset . . . semetipsum exinanivit, formam servi accipiens;* nulla autem intercessit Verbi exinanitio, nisi aliqua supponatur facta conversio. Ergo.

436. Resp. Ad 1. *D.* Per assumptionem humanitatis in Deum *C.* per conversionem divinitatis in carnem, *N.* Quod patet ex verbis immediate sequentibus: *Et habitavit in nobis. Hoc est*, ut ait s. Ambrosius, *illud Verbum, quod carnem suscepit, hoc habitavit in nobis, hoc est, in carne habitavit humana, et ideo Emmanuel dictus est, nobiscum Deus* (1); sic etiam s. Joan. Chrysostomus: *Subdit enim: Et habitavit in nobis, ac si diceret: nihil absurdum suspiceris ex hoc dicto, factum est. Non enim immutabilis naturae mutationem, sed habitationem dixi. Habitans autem non idipsum est quod habitaculum, sed aliud. Aliud enim in alio habitat; alias non esset habitatio. . . . Aliud vero dixi secundum substantiam. Nam unitate et conjunctione Deus Verbum et caro unum sunt, sine ulla confusione, vel substantiarum ablatione; sed per unionem ineffabilem inexplicabilemque* (2). Adde ex monophysitarum expositione illud absurdum sequi, incommutabilem divinitatem in carnem esse mutatam atque con-

(1) Lib. *De dom. incarn. sacramento*, cap. 4, num. 59, edit. Maur.

(2) *Hom.* XI (alias X) *In Joan.* num. 2: Ἐπήγαγε γάρ· Καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· μόνον οὐχὶ λέγων, μηδὲν ἄτοπον ὑπορτεύσῃς ἀπὸ τοῦ, Ἐγένετο. Οὐ γὰρ τροπὴν εἶπον τῆς ἀτρέπτου φύσεως ἐκείνης, ἀλλὰ σκήνωσιν καὶ κατοίκησιν· Τὸ δὲ σκηνοῦν, οὐ ταὐτὸν ἂν εἴη τῇ σκηνῇ, ἀλλ' ἕτερον· ἕτερον γὰρ ἐν ἑτέρῳ σκηνοῖ· ἐπεί οὐδ' ἂν εἴη σκήνωσις .... Ἕτερον δὲ εἶπον κατὰ τὴν οὐσίαν· τῇ γὰρ ἑνώσει καὶ τῇ συναφείᾳ, ἕν ἐστιν ὁ Θεὸς λόγος καὶ ἡ σὰρξ· οὐ συγχύσεως γενομένης, οὐδὲ ἀφανισμοῦ τῶν οὐσιῶν· ἀλλ' ἑνώσεως ἀῤῥήτου τίνος καὶ ἀφράστου. ed. Maur., tom. VIII. Sed legi meretur integra homilia, quae tota est de hoc argumento, in qua visus est S. Doctor impugnasse Eutychianos, etiam antequam orti essent.

versam. Adeo stupidi sunt haeretici in suis erroribus propugnandis!

437. Ad 2. *N. paritatem* ex diversa substrata materia; alioquin, si quoties in Scripturis occurrit vox Ἐγένετο, *factum est*, conversionem proprie dictam significaret, sequeretur Christum conversum esse in *maledictum*, Gal. III, 13, in *peccatum*, II Cor. V, 21; ut recte patres adversus apollinaristas colligebant (1). Quod impium pariter ac insanum esset.

438. Ad 3. *D. Assumendo mutabilitatem nostram*, ut loquitur s. Augustinus, *C. mutando divinitatem suam* (2). *N.* Exinanivit itaque Verbum quodammodo semetipsum assumendo naturam abjectam et humilem infinitoque intervallo a divina distantem, seseque objiciens in hac assumpta natura paupertati, ludibriis ac morti denique ipsi, ut sequentibus verbis exponit idem Apostolus.

439. II. Obj. Ex sanctis patribus 1. alii affirmant, convenisse divinitatem et humanitatem in Christo ea ratione; qua in humana natura costituenda conveniunt anima et corpus, ex quibus nonnisi una exurgit natura; ita prae ceteris s. Leo M., s. Cyrillus aliique passim (3). 2. Alii comparant Incarnationem cum Eucharistia, in qua panis per veram transmutationem fit corpus Christi; ita s. Justinus, Apol. I, n. 66. 3. Alii expresse docent: *Ex duabus naturis unionem esse factam, post unionem vero unam esse naturam Verbi incarnatam in Christo* (4), ita s. Cyrillus, et ante ipsum s. Athanasius, imo et Julius Romanus Pontifex (5). 4. Sunt praeterea ex veteribus, qui admittunt naturarum *immeationem* et

(1) Inter ceteros s. Joan. Chrysost. in modo cit. Homil. eodem loco.

(2) *De Trin.*, lib. VII, cap. 3, n. 5.

(3) Apud Petav. lib. IV, cap. 3, §§ 14 et seqq. tum. cap. 6, § 1 et seqq.

(4) Ἐκ δύο φύσεων γεγενῆσθαι λέγοντες. μετὰ μέντοι τὴν ἕνωσιν... μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην. S. Cyr. *Epist.* 1 *ad Succes.* opp. edit. Paris. 1638, tom. V. p. II, pag. 137.

(5) Apud Petav. lib. IV, cap. 6, § 5 et seqq.

circuminsessionem, quam quidem proprietatem Graeci περιχώρησιν vocant. 5. Sunt, qui divinitatis cum humanitate conjunctionem appellant *mixtionem*, *mixturam*, *conversionem*; quibus sane similibusque nominibus (1) satis aperte innuunt, unam ex duabus Christi naturis compositam et commixtam esse. 6. Sic inter ceteros s. Gregorius Nyssenus, *Orat. IV contra Eunomium* et *Epist. ad Theophilum*, qui talem in Christo utriusque naturae mixtionem adstruit, ut affirmet, [a]) humanum corpus, cum a Verbo assumptum est, id factum esse, quod est ipsa natura divina assumens, atque naturam humanam in id, quod divinum est, esse mutatam; [b]) carnem divinitati commixtam non amplius in suis terminis et proprietatibus mansisse, sed hac mixtione divinitatis participasse virtutem, eo fere modo, inquit, quo si aceti gutta in oceanum projiciatur, ipsa per hanc mixtionem fit mare, suamque amittit qualitatem naturalem (2). Ergo.

440. Resp. Ad 1. *D.* Ad personae seu suppositi unitatem significandam, *C.* unitatem naturae *N.* Prout luculenter exponit auctor symboli Athanasiani, dicens: *Unus omnino, non confusione substantiae, sed unitate personae. Nam, sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus.* Frequenter enim hac similitudine utuntur patres adversus nestorianos; ex adversariorum proinde, quos impugnabant, indole, determinatur similitudinis scopus et sensus.

441. Ad 2. *D.* Quoad praesentiam, *C.* quoad conversionem *N.* Quemadmodum scilicet in eucharistia est vera caro et verus Christi sanguis, ita in Incarnationis mysterio vera est natura divina et humana in unitate per-

(1) Patres duarum naturarum unionem passim vocarunt *coagmentationem*, *concretionem*, *confibulationem*, *insertionem*, *temperationem*, *cooptationem*, *connexionem*, *copulationem*, *adhaesionem*, *cohaesionem*, etc.

(2) Opp. edit. Paris. 1615, tom. II, pag. 144 et seqq. et pag. 697.

sonae. Id patet ex integro Justini contextu ; alioquin non affirmasset , ibid. n. 63 , de Christo : *Qui cum Verbum sit primogenitum Dei , Deus etiam est.* Sed praestat, ipsum objectum locum in medium adducere: *Quemadmodum per Verbum Dei*, ait, *caro factus Jesus Christus . . . et carnem et sanguinem habuit nostrae salutis causa , sic etiam* (in alimonia eucharistiae) . . . *incarnati illius Jesu et carnem et sanguinem esse edocti sumus* (1).

442. Ad 3. *D.* Ac propterea hoc ipso docent, duas esse in Christo naturas , divinam et humanam , subsistentes in una divini Verbi persona, *C.* unam naturam tantum *N.* Talem reipsa sensum hujus dicti , quod omnium primus s. Cyrillus usurpavit , exponit et declarat ipsemet s. Pater. Cum enim eam ob causam in suspicionem haereseos Apollinaris apud nonnullos venisset , quasi non aliam in Christo naturam praeter divinam agnosceret , ab hac suspicione strenue semetipsum liberat , *Epist. II ad Successum* , quae tota est de hoc argumento. Etenim n. 1 ostendit , Christum , seu potius Verbum passum esse in assumpta natura , non in divina , ut ipsi objiciebatur consequi ex sua formula ; n. 2 demonstrat , duarum naturarum unitionem factam esse in eadem persona Verbi citra permixtionem , confusionem , conversionem atque imminutionem humanae naturae ; n. 3 declarat , Christum post unitionem et perfectum Deum et perfectum hominem existere , consubstantialem patri secundum divinitatem , secundum humanitatem vero consubstantialem nobis. Propius deinde accedens ad formulam a se adhibitam , addit : *Nam , si dicentes unam Verbi naturam , tacuissemus ac minime adjunxisse-*

(1) Loc. cit. Ὃν τρόπον διὰ λόγου θεοῦ σαρκοποιηθεὶς Ἰησοῦς Χριστὸς.. καὶ σάρκα καὶ αἷμα ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν ἔσχεν , ... ἐκείνου τοῦ σαρκοποιηθέντος Ἰησοῦ καὶ σάρκα , καὶ αἷμα ἐδιδάχθημεν εἶναι. Cfr. erudita P. Maran. *Praefat. edit. op. s. Justini*, part. II , cap. 9 , § 3 et seqq.

, incarnatam . . . *sed quia et illa in humanitate fectio, et essentiae nostrae declaratio illata est,* *dicimus* incarnatam, *desinant baculo inniti arun-* *o . . . si in eo, quod illum incarnatum esse dici-* , *perspicua et certa confessio continetur, qua* *m hominem esse factum profitemur, nihil jam in-* *igere prohibet, Christum, cum sit unus ac solus* *s, eumdem Deum esse et hominem, ut in deita-* *ita etiam in humanitate perfectum* (1).

43. Quae quidem Cyrilli verba adeo perspicua sunt, ex iis obscuriora alia quaevis explicari jure optimo sint. Quamobrem, etsi Cyrillus affirmare quandoque atur, humanitatem et divinitatem sic in Christo uni- esse, ut sola mentis cogitatione secernantur; etsi divisionem tantum, sed veram etiam et realem di- ctionem naturarum videatur inficiari; etsi denique post ionem nonnisi unam in Christo naturam videatur ad- ere (2), attamen longe alia est Cyrilli et Eutychis a. Ille enim, ut vidimus, constanter professus est, s in Christo naturas inconfusas et impermixtas, quod yches pertinacissime negavit. Cum igitur affirmat Cy- s, duas in Christo naturas sola mentis cogitatione ingui, earumque distinctionem videtur inficiari, non naturis ipsis in se, sed de admirabili illo nexu ac issolubili loquitur, vi cujus utraque natura in perso- unitate copulatur. Quam ob causam unam adstruit

) Εἰ μέν γὰρ μίαν εἰπόντες τὴν ' τοῦ λόγου σεσιγήκαμεν, οὐκ γκόντες τὸ σεσαρκωμένην .... ἦν ἴς τάχα που καὶ οὐκ ἀπίθανος γος .... ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ ἐν ἀν- ότητι τελειότης, καὶ τῆς καθ' οὐσίας ἡ δήλωσις, εἰσκεκόμι- διὰ τοῦ λέγειν σεσαρκωμένην, άσθωσαν καλαμίνην ῥάβδον ἑαυ- ὑποστήσαντες· .... εἰ δὲ ὡς ἔφην, ι σεσαρκῶσθαι λέγειν αὐτὸν, σα- τε καὶ ἀναμφίβολος ἡ ὁμολογία τοῦ, ὅτι γέγονεν ἄνθρωπος, οὐδὲν ἔτι κωλύει νοεῖν, ὡς εἷς ὑπάρχων καὶ μόνος υἱὸς ὁ Χριστὸς, αὐτὸς Θεός ἐστι καὶ ἄνθρωπος, ὥσπερ ἐν θεότη- τι τέλειος, οὕτω καὶ ἐν ἀνθρωπότητι. Loc. cit. pag. 143 et seq.

(2) Nec illud absque animadversione est dimittendum, nuspiam s. Cyrillum dixisse, ex duabus naturis *ante unitionem* unam esse effectam; quod tamen usurpavit Eutyches cum suis asseclis.

post unionem Filii Dei naturam, verumtamen *incarnatam*. Itaque etsi unam nomine, re tamen ipsa duplicem in Christo naturam agnoscit (1).

444. Athanasii et Julii, quae proferuntur, scripta, nec non et Gregorii Thaumaturgi fidei expositionem, ex qua nonnulla, quae eutychianae impietati favere videntur, opponunt adversarii, spuria omnino esse ac suppositilia, jam compertum apud criticos est, vel saltem loca, in quibus s. Cyrillus Athanasio adscribit formulam de una natura incarnata, a Dioscoro fuisse corrupta (2).

445. Ad 4. *D.* Ad significandum arctissimum utriusque naturae nexum et sine confusione aut mutatione distinctionem, *C.* ad inducendam confusionem et mutationem *N.* Etenim *immeatio* esse nequit nisi duorum; nec naturae in se invicem immeare possunt, nisi arctissime constringantur et consocientur. Atqui tota ratio Incarnationis duplici hac notione continetur *unitionis* et *distinctionis*; aptissime igitur Patres iis vocibus utebantur ad Incarnationem exponendam, ejusque rationem compendio colligendam, praesertim cum hujusmodi *perichoresi* sive mutua immeatione naturarum illi uterentur, ut maximum illum excellentiae ac dignitatis splendorem explicarent, qui ex divina in humanam Christi naturam promanabat.

446. Ad 5. *D.* Salvis et integris manentibus utriusque naturae proprietatibus, *C.* per harum destructionem *N.*

(1) Cfr. Petav. lib. IV, cap. 6 et 7, in quibus accurate genuinum sensum cyrilliani dicti exponit, illudque a prava interpretatione vindicat.

(2) Cfr. Petav. ib. cap. 6, § 7, Mirum autem est, nonnullos Protestantes, qui critici audire maxime contendunt, inter opera genuina accensuisse epistolam sub Julii nomine exaratam, qua abusi sunt eutychiani. Cum enim illam epistolam edidisset Muratorius in *Anecdotis graecis*, pag. 342, addita disquisitione, qua νόθειας illam multis nominibus arguit, Augustus Salig, centuriatorum stultitiam aemulatus, spuriam hanc epistolam vindicare, et Julio Pontifici adserere contra animadversiones Muratorii tentavit. Cfr. *Acta erudit. Lipsien.* an. 1724, pag. 420. Germanas Julii Pontificis epistolas exhibet P. Coustant, *Epist. Roman. Pontif.* tom. I, pag. 50 et 3 seqq.

ıpe mixtionem dicebant duarum naturarum unionem, is, decet substantias incorporeas, Verbi scilicet et nae humanae, qua mediante, juxta doctrinam apud es veteres receptissimam, Verbum suscepit corpus (1); ime vero eo sensu unionem illam *mixtionem* vocabant, ɔ juxta eutychianum errorem novam aliquam natu- constitueret, ut in corporum mixtione contingit. em vocabula a catholicis et ab haereticis usurpata , at mente longe diversa. Illi ut adstruerent summam rarum unitionem in divini Verbi persona, atque hac ıne sese opponerent nestoriano dogmati; isti ut indu- nt confusionem et imminutionem naturarum. Hae vo- enim utrumque sensum prae se ferre possunt. Hinc ones a dictionibus separemus oportet, apum imita- e, ut quidam praeclare dixit, quae ad flores advo- es, inde favos colligunt, et folia relinquunt (2).

47. Ad 6. *D.* Salva natura humana, ut ipsemet de-

De trito hoc patrum axioma- Verbum nempe *mediante ani-* arnem assumpsisse, cfr. Petav. r, cap. 13; ubi ostendit, men- revera fuisse Patrum, animam oni debuisse tanquam medium, extrema duo, Verbum nimirum rnem, nimium alioquin abhor- ı, conciliari et uniri inter se se fuerit. Hoc enim argumento rincipio Patres utebantur dispu- ı adversus Arianos illos, qui to homini veram animam de- bant, et adversus ethnicos, qui ant, non decere majestatem di- n contagione carnis ac sordibus ; quibus respondebant, quod rentu spiritus, hoc est, animae nentis cum carne copulatus sit . Imo interdum animae ipsi, ante mente, Verbum divinum njunxisse docebant; ut sic ex iis principiis refellerent Appol- istas, qui, duce Platone inter am et mentem distinctionem in- nentes, autumabant, Verbum animam assumpsisse, sed ratione seu mente carentem. Itaque non eo tan- tum sensu dixerunt Patres, Verbum mediante anima carnem seu corpus sibi conjunxisse, quod anima ipsa causa sit seu finis aliquo modo car- nis cum Dei Filio copulandae, ut passim cum s. Thoma, p. III, q. 6, art. 1 et q. 50, art. 2, in scholis tra- ditur. Hinc immerito hac de causa vapulat Feller a card. Gerdilio in *Animadversionibus in notas Felle- rianas*, de quibus postea. Adversus tamen eundem Feller notandum est, divinitatem non minus immediate corpori quam animae esse conjun- ctam, et quod dicitur, *mediante anima vel mente*, animam aut cor- pus Verbum suscepisse, id non *tem- pore*, sed *ordine* esse intelligendum; nam Verbum uno eodemque tempo- ris instanti totam humanitatem sibi conjunxit.

(2) Anctor Homil. XVIII, tom. V, opp. s. Joan. Chrysost. pag. 106.

clarat, et per conversionem improprie dictam, *C.* absorpta humana natura per conversionem proprie dictam *N.* Id patet ex scopo, quem sibi proposuit s. Gregorius Nyssenus. Ipse enim ostendere voluit humanae naturae praestantiam et splendorem, quem obtinuit ex tam arcto cum divinitate consortio, quo vel ante mortalitatem patiendique depositam et exutam conditionem, tota in potioris, nempe divinae naturae censum translata sit, iis dumtaxat reservatis, quae humanitatis propria sunt eique congruenter annexa; qui status maxime post Christi resurrectionem obtigit (1). Ad hunc porro infinitum excellentiae ac dignitatis splendorem, qui ex divina natura tam arcte cum humana constricta in viliorem hanc inferioremque redundat, aliqua ratione adumbrandum diversis similitudinibus patres usi sunt. Alii enim ferri igniti, alii aëris luce perfusi, alii superexcedentis luminis, quo lumen minus evanescere videtur, similitudinem protulerunt (2). S. Gregorius Nyssenus vero usus est ad eumdem finem similitudine aceti guttulae in mare projectae, qua adeo eutychiani abusi sunt. Ceterum apposite Anastasius Sinaita in *Odego*, cap. XIII, in hanc rem scribit: *Divinus Gregorius mentionem fecit pelagi et aceti, non ut res ipsas confunderet, sed ut exemplo aliquo tenuitatem et parvitatem nostrae naturae, cum infinito et incomprehenso illo divinitatis pelago comparatae, demonstraret* (3). Dum propterea Christi carnem asserit Gregorius non amplius in suis terminis et proprietatibus mansisse, non de proprietatibus essen-

(1) Quo spectant, quae ex ejusdem s. Patris *Antirrhetico*, a Laur. Alex. Zacagnio vulgato, in *Collectaneis monumentorum veterum Ecclesiae graecae*, tom. I, Romae 1698, duriuscula objici solent, de quibus cfr. idem Zacagnius, in praefat. n. XXI et seqq.

(2) De quibus cfr. Petav. lib. IV, cap. 14, § 5 et seqq.

(3) Ὁ θεῖος Γρηγόριος τῇ προσηγορίᾳ τοῦ ὄξους, καὶ τῆς θαλάττης ἐχρήσατο· τὸ εὐτελὲς τῆς ἐμετέρας φύσεως, πρὸς τὸ ἄπειρον μέγεθος τοῦ ἀκαταλήπτου πελάγους τῆς θεότητος ἐνδεικόμενος. Edit. Gretseri S. J. Ingolstad. 1606, pag. 240.

tialibus, sed de accidentalibus, ut vocant, locutus est, sine quibus salva et integra consistere potest humana natura. Sed praestat ex hac ipsa *Oratione IV contra Eunomium* verum s. Gregorii sensum promere. Vix enim dixerat, quod humana natura *cum divinitate temperata non amplius in suis terminis et proprietatibus manet*, dum seipsum explicans immediate subdidit: *Carnis tamen et divinitatis proprietatum inconfusa permanet contemplatio* (1); quod deinceps fuse prosequitur (2).

ARTICULUS IV.

De duplici in Christo voluntate et operatione

448. Ex hominibus eutychiana lue infectis prodiit monothelitarum haeresis, eorum scilicet, qui unicam in Christo voluntatem et operationem professi sunt. Hujus erroris semina jecit, anno 630 et Heraclii imperii XX, Jacobitarum patriarcha Athanasius, qui suis artibus Imperatorem in fraudem induxit. Agentibus deinde Sergio occulto et ipso haeretico jacobita Patriarcha Constantinopolitano, et Cyro Phasidis primum episcopo ac postea Alexandrino Patriarcha, majus robur ac firmitatem nova haeresis nacta est. Interea Sophonius, do-

(2) Διαμένει δὲ ἀσύγχυτος τῶν τε τῆς σαρκὸς καί τῶν τῆς θεότητος ἰδιωμάτων ἡ θεωρία, ἕως ἂν ἐφ' ἑαυτῶν θεωρεῖται ταὐτων ἑκάτερον.

(3) Cfr. de hoc argumento praeter saepe citt. auctores p. Michaelis Le Quien *Dissert.* II *Damascenica, De quibusdam auctoritatibus, quibus Eutyches aliique in Christo naturae adsertores haeresim suam tuebantur;* Thomassinus, *De Incarnat. Verbi*, lib. III, cap. 3 et seqq. Galanus *Conciliationis ecclesiae Armenae cum Romana*, Romae 1658, tom. I, part. II, pag. 175 et seqq. Consuli etiam possunt Theoriani *Disputatio cum Syris Jacobitis*, quam ex vaticano codice edidit, et cui versionem latinam adjecit cl. card. Maius, in *Scriptorum veterum nova collectione*, Romae 1832, tom. VI, pag. 314 et seqq. et Nat. Alex. *Diss.* XXIV, *in suec.* V.

ctus et sanctus monachus, qui paulo post ad Jerosolymitanam cathedram evectus est, Cyro, qui omnium primus publice dogma de unica in Christo voluntate proposuerat, fortiter restitit; ac celebrata synodo scripsit ad Sergium prius, deinde per Stephanum, Dorensem episcopum, litteras misit ad Honorium, Romanum Pontificem, quibus de nova monothelitarum haeresi certiorem illum reddidit. Verum eodem anno, quo Sophronius, scripsit pariter Sergius ad Honorium, et ea, quae a Cyro et Sophronio gesta erant, exposuit; ita tamen, ut eos, qui duas in Christo voluntates adstruebant suspectos redderet, quasi duas in Christum contrarias et inter se pugnantes voluntates inducerent; quare consultius videri sibi dicebat, ut nec una nec duae in Christo nominarentur voluntates, sed unus dumtaxat operans. Ad haec respondens Honorius, illud Sergii consilium approbat retinendae concordiae gratia, unamque profitetur in Christo voluntatem, ut sic intercluderet conflictationem voluntatum inter se pugnantium, prout Sergius, ab asserentibus duas voluntates induci, affirmabat.

449. Oeconomicum silentium probavit pariter Heraclius, eadem Sergii fraude deceptus, in *Ecthesi* seu fidei professione, quam circa haec tempora edidit, nomine quidem suo, a Sergio tamen conscriptam, ut Imperator declaravit, cum cognovit, a Severino aliisque Romanis Pontificibus eam rejici ac damnari. Suasione Pyrrhi, Constantinopolitani Patriarchae, haeretici pariter Monothelitae, Constans, tertius ab Heraclio in imperio successor, aliud promulgavit edictum, quod *Typum* vocavit; quo silentium indicebatur tum unam tum duas voluntates in Christo asserentibus, quod pariter Romae proscriptum est. Sic prava haeresis dilatata est, donec sub Constantino Pogonato, imperatore catholico, et Agathone, Rom. Pontifice, anno 680 Constantinopoli Concilium oecumenicum IV et Constantinopolitanum III cele-

bratum est, in quo adserta est catholica veritas, ac proscripta haeresis cum suis auctoribus et fautoribus (1).

450. Quod in aliis haereticis factum constanter est, ut non solum a veritate, sed et inter sese in errore profitendo dissentirent, in monothelitis etiam contigit. Valde tamen interest, illud, in quo praecise illorum haeresis constiterit, nosse; quia ex hoc quaestionis status pendet, qui nos inter et monethelitas intercedit.

451. In eo igitur omnes conveniebant monothelitae, ut unam in Christo assererent voluntatem, atque ex hoc praecipuo ipsorum dogmate nomen sortiti sunt.

452. Verum cum *voluntatis* voce tum possit significari *naturalis* volendi *facultas* (*energiam* Graeci appellant), tum ipse voluntatis *actus* (θέλημα ab iisdem vocatur), et hic rursum bifariam dividatur, in actum scilicet *physicum* et *necessarium*, et in actum *deliberatum* ex judicio, quod vocant practicum, proficiscentem (Graeci priorem dicunt θέλημα φυσικὸν, posteriorem θέλημα γνωμικόν), hinc videndum superest, in quo error monothelitarum versaretur, seu quamnam voluntatem ex recensitis in Christo Monothelitae negarent.

453. Porro ipsi pervicaciter inficiabantur, in Christo inesse voluntatem humanam naturalem, sive prout *facultatem* significat, sive prout significat *actionem*, ne, si naturalis esset, ut ipsi autumabant, esset item necessaria. Hinc nonnisi voluntatem electivam in Christo admittebant, quam et *personalem* esse dicebant. Ex quo in ipsorum hypothesi consequens erat, unam voluntatem naturalem in Christo extitisse; quia si duae forent, jam essent juxta ipsos sibi mutuo contrariae, adeoque al-

(1) Cfr. Petav. lib. 1, cap. 19 et seqq. Alios antiquos et recentiores, qui scripserunt de monothelitarum haeresi, vide apud Fabricium, *Bibl. graec.* tom. x, p. 204 et seqq. quibus addi potest *Apolog. pro Honorio I, Rom. Pontif.* Joan. Bapt. Bartholi, Feltriensis episcopi, vol. 1 in 4, Ausugii, 1750, a cap. 1 ad 9.

tera bona, altera mala, prout deliberationis conditio exposcit.

454. Hinc licet monothelitae voluntatem seu facultatem volendi humanam et actionem naturalem sive humanam operationem reipsa rejicerent in Christo, attamen nonnisi timide et quasi cunctanter id profitebantur, ne invidiam in se perversi dogmatis concitarent. Cum enim facultas et naturalis operatio propria naturae sive substantiae sit, perinde erat unicam adstruere in Christo naturalem operationem sive voluntatem naturalem, ac unicam in ipso praedicare naturam. Id vero cum esset aperte haereticum, et a concilio Chalcedonensi damnatum, ab hac loquendi ratione summopere cavebant. Silentium potius commendabant circa unam vel duplicem operationem; imo, ut silentium circa hunc articulum ab omnibus servaretur, per Imperatorum edicta, ut vidimus, satagebant. Contenti propterea erant, unicam voluntatem palam in Christo profiteri, rati ita plausibilius dogma suum fore. Cum enim haec vox ambigua sit, et tum voluntatem, prout naturalis facultas est, tum actionem deliberatam ac liberam aeque significet, sive ex judicio practico prodeuntem, dum unam adstruebant voluntatem, putabant, non aliter accipi quam si unam dicerent consentientem et concordem utriusque naturae voluntatem, nec humanam a divina dissentientem; catholicos vero duarum voluntatum assertores traducebant tanquam defensores pugnae ac dissidii voluntatum in Christo. Hac ratione fucum imperitis faciebant. Accedit, quod cum deliberata voluntas hypostasis sive personae sit (quippe velle simpliciter naturae proprietas est; *hoc autem vel illo modo* velle, personae, uti s. Maximus mart. docet), cum una sit hypostasis in Christo, eo magis concludebant, unicam esse in eo voluntatem.

455. Ceterum hanc unicam, quam monothelitae in Christo admittebant voluntatem, cum Dionysio, vulgo

Areopagita, vocabant *theandricam* seu *deivirilem*, ex divina scilicet et humana voluntate coalescentem ; ita tamen, ut divina active, humana vero omnino passive se haberet. Hinc vocabant humanam naturam, proindeque voluntatem, instrumentum divinitatis ; quemadmodum vero instrumentum nihil per se agit et operatur, sed omnem actionem suam ab externo impulsu et principio mutuatur, atque uti corpus nostrum instrumentum est animae nostrae, nec ex se agit, sed agitur ac movetur ab anima, ita illi humanam Christi naturam omni carentem actione ac voluntate constituebant, rationali praesertim et intelligentis propria. Quare in istorum systemate stirps et vitalis facultas et potentia in divinitate inerat, a qua deinceps in humanitatem manabat et profluebat citra principalem vim et causae agentis efficientiam (1).

456. Ex his intelligitur, nostri muneris esse adstruere in Christo voluntatem naturalem duplicem, divinam et humanam, non solum quatenus voluntas humana pro facultate accipitur, sed etiam quatenus actionem et operationem haec vox denotat ; tum ostendere, ejusmodi actionem et operationem humanae naturae activam esse, seu ex proprio motu profluere. Quod ut obtineamus, sit :

PROPOSITIO

Duae naturales operationes et voluntates indivisae et inconfusae in Christo sunt confitendae

457. De fide est haec propositio ; totidem enim verbis definita fuit in concilio oecumenico VI, seu Constantinopolitano III. Etenim : *Et duas naturales voluntates*

(1) Cfr. Petav. loc. cit. tum lib. VIII, cap. I et seqq. Exinde patet, graviter illos scriptores hallucinari, qui censent haeresim monotheliticam constitisse in sola negatione actionis in voluntate humana.

in eo (Christo), ajunt hujus concilii patres, *et duas naturales operationes, indivise, inconvertibiliter, inseparabiliter, inconfuse, secundum sanctorum patrum doctrinam adaeque praedicamus* (1).

458. Jam vero Scripturarum auctoritate in primis ejusmodi doctrinam fulciri, duas nempe naturales operationes in Christo inesse, tot testimoniis evincitur, quot divinas et humanas Scripturae distincte Christo tribuunt actiones et operationes; quae innumera prorsus sunt. Divinas quidem, cujusmodi sunt vaticinia et miracula, quae nonnisi divina virtute effici possunt, et tamen a Christo patrata Scripturae exhibent, ut iis sibi propriam divinitatem asserenti fidem conciliaret. Humanas vero, cujusmodi eae sunt, quas idem Christus consulto in eum finem exercuit, ut homo crederetur, ut sunt ambulare, loqui, cibo ac potu refici, esurire, sitire, lassari, exultare gaudio, moestitia angi, lacrymari, pati, vulnerari ac per summos denique cruciatus animam profundere, quae divinitas operari aut suscipere sola in se non potest. Has tamen singulis fere paginis sacrae Scripturae praesertim Novi Testamenti recensent. Cum igitur absurdum omnino sit, quae sunt propria humanae naturae, divinae adscribere, aut quae divinae naturae et virtutis sunt, humanae tribuere naturae, consequens est, pro utraque, qua praeditus fuit Christus, distincta natura divina et humana, distincte diversas actiones et operationes eum posuisse.

459. Quod attinet ad voluntates, prout hae facultates naturales et naturales operationes sive naturae motiones sunt, duas pariter in Christo eas extitisse, ex modo dictis jam colligitur; hoc enim ipso quod facultates et ope-

(1) Καὶ δύο φυσικὰς θελήσεις ἤτοι θελήματα ἐν αὐτῷ, καὶ δύο φυσικὰς ἐνεργείας ἀδιαιρέτως, ἀτρέπτως, ἀμερίστως, ἀσυγχύτως κατὰ τὴν τῶν ἁγίων πατέρων διδασκαλίαν ὡσαύτως κηρύττομεν. In *Collect. Conc.* Harduini, tom. III, col. 1400, *E*.

rationes sint, cum ostenderimus ex sacris Litteris, duplicis generis operationes distincte et inconfuse in Christo inesse scilicet divinas et humanas, constat utramque pariter voluntatem et operationem naturalem distincte et inconfuse in eodem reperiri.

460. Jam praestat, idem ostendere quoad has voluntates, prout actus elicitos sive *volitiones*, ut vocant, significant, divinam et humanam in Christo fuisse; quod proterve negabant monothelitae. Quod spectat ad divinam, non est cur de hac adstruenda solliciti simus, cum eam illi haeretici ultro in Christo esse concederent, imo solam esse contenderent. Reliquum igitur est, ut ex sacris Litteris evincamus, Christum habuisse voluntatem humanam, liberam et juris et potestatis suae. Porro ejusmodi testimonia totidem habentur, quot illa sunt, in quibus voluntas Christo tribuitur distincta a voluntate Patris. Celebre est illud, quod legitur Matth. XXVI, 39, et Marc. XIV, 36: *Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste; verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu;* vel ut legitur Luc. XXII, 42: *Non mea voluntas, sed tua fiat.* Ibi Christus perspicue ostendit, aliam sibi inesse voluntatem distinctam a voluntate Patris; atqui haec divina esse non potuit, quae una est in ambobus, ut nemo prorsus dubitat; ergo est humana. Rursum idem Christus, Joan. VI, 38, ait: *Descendi de coelo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me;* ubi idem recurrit argumentum. Hinc Apostolus, Philipp. II, 8, de Christo ait: *Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem;* et, ad Heb. X, 7, de Christo exponit verba Psalmi XXXIX, 8: *In capite libri scriptum est de me, ut facerem voluntatem tuam, Deus meus volui.* Christus igitur Deo ac Patri suo obedivit, et obedientiae suae merito liberavit ac redemit genus humanum; atqui neque obedivit nec meruit voluntate divina; ergo obedivit ac

meruit voluntate humana. Huc accedunt illa Scripturarum effata, quae de Christo referunt quae hominis sunt et humanae naturae consentanea; ex. gr. ut legitur apud Marcum, VI, 48, quod Christus accedens ad Apostolos, *volebat praeterire eos;* et ibid. VII, 24: *Ingressus in domum, neminem voluit scire, et non potuit latere;* sic Matth. XXVII, 34: *Et dederunt ei vinum cum felle mixtum, et cum gustasset noluit bibere.* Aliaque ejusmodi sexcenta occurrunt, quae aperte ostendunt, Christum actus elicuisse humanae voluntatis proprios.

461. Hisce ex Scriptura depromptis ad propositam thesim ostendendam adjicimus auctoritatem sanctorum patrum tum graecorum tum latinorum. Cum vero longum nimis esset singulorum auctoritates proferre, juverit ad certas classes eorum testimonia redigere. Ac 1. veniunt illi, qui ex diversis operationibus asserunt, Christum Deum et hominem esse; ita Ignatius, Justinus M., Irenaeus, Hippolytus, Tertullianus (1). 2. Id ipsum adstruunt qui adversus arianos pugnarunt, ostendentes, quae infirmitatis actiones sunt, tribui non posse divinitati; ut Athanasius, Eustathius Antiochenus, Cyrillus Jeros., Epiphanius, Basilius, Hilarius, Ambrosius, Augustinus aliique (2); 3. Qui ex distinctione operationum colligunt adversus apollinaristas, duas esse in Christo distinctas et inconfusas naturas; ut Basilius, uterque Gregorius, Nyssenus et Nazianzenus, Cyrillus Alex., Theodoretus, Ambrosius, Leo M., Gelasius, Fulgentius (3).

462. Et haec de operationibus naturalibus, in quibus comprehenditur voluntas, prout naturalis facultas est. Prout autem haec in actus erumpit sive in volitiones,

(1) Ignat. *Epist. ad Trall.* cap. 9; Just. M. *Dial.* pag. 246 et seqq. Iren. lib. III, cap. 32; Hippolytus apud Theodoret. dial. 2; Tertull. *Apolog.* cap. 21. Horum omnium testimonia refert Petav. lib. VIII, cap. 8, § 1 et seqq. ac cap. 9. § 1.

(2) Loco nuper indicato.

(3) Ibid.

licem eam in Christo patres praedicasse, non minus e constat. Sic enim inter ceteros aperte loquitur s. Athaus, qui recitatis illis Christi verbis: *Pater si fieri st*, etc. subdit: *Duas hic voluntates ostendit, unam licet humanam, quae est carnis propria; altèdivinam. Nam humana propter carnis imbecillita-, deprecatur passionem; divina vero ipsius promest* (1). Ex iisdem verbis id ipsum inferunt s. Greg. s., dicens: *Quoniam igitur alia est voluntas humaalia divina* (2); et s. Chrysostomus, scribens: *Prom quidem habere se voluntatem manifeste demont, sed ubique paternam voluntatem anteponit* (3), et alibi passim. Ex latinis s. Ambrosius: *Sed*, inquit, *voluntas hominis, alia Dei . . . Susceergo voluntatem meam, suscepit tristitiam meam. fidenter tristitiam nomino, quia crucem praedico. est voluntas, quam suam dixit; quia ut homo epit tristitiam meam, ut homo locutus est; et ideo Non sicut ego volo, sed sicut tu vis* (4). Et haec nultis pauca attulisse sufficiat.

63. Praestat demum rem totam concludere argumenheologicis, quibus veteres usi sunt. Ac primo ex ipsa rationis notione. *Operatio*, seu ut eam Graeci vocant *(energia)*, nihil aliud est ex communi philonorum doctrina nisi motio substantiva naturae ejusnota essentialis; natura enim sine propria vi ener-et operatione nec est nec intelligi potest; ergo to-

(1) Δύο θελήματα ἐνταῦθα δείκνυμὸ μὲν ἀνθρώπινον, ὅπερ ἐστὶ τῆς ὁς· τὸ δὲ θεϊκὸν, ὅπερ Θεοῦ· ἱρ ἀνθρώπινον διὰ τὴν ἀσθένειαν ταρκὸς, παραιτεῖται τὸ πάθος· θεϊκὸν αὐτοῦ, πρόθυμον. *De n. et cont. Arian.* n. 21, edit. . tom. I, pag. 887.

(2) Ἐπειδὴ τοίνυν ἄλλο τὸ ἀνθρώθέλημα, καὶ τὸ θεῖον ἄλλο. Apud Agath. in *Epist. ad Imp.* in Actis sextae Synodi, actione IV, coll. Labb. tom. VI, col. 652.

(3) Καὶ ἴδιον μὲν θέλημα ἔχειν ἐναργῶς παρίστησι· προκρίνει δὲ πανταχοῦ τοῦ ἰδίου τὸ πατρικὸν θέλημα. Cit. in VI Syn. act. X, col. 792.

(4) *De fide*, lib. II, cap. 7, n. 52 et 53, edit. Maur. tom. II, pag. 480.

tidem debent esse operationes in Christo, quot sunt in ipso naturae. Atqui, ut demonstravimus, duae sunt in Christo naturae distinctae et inconfusae ; ergo duae sunt distinctae in eo agnoscendae et inconfusae operationes (1). Praeterea si unica in Christo esset operatio, haec vel simplex vel composita esset ; atqui neutrum dici potest ; si enim esset simplex, vel divina esset vel humana ; si divina, ergo Christus solum Deus esset ; si humana, homo tantummodo esset. Non potest esse composita ex operationibus utriusque naturae, quia in hac hypothesi simul divina et humana foret, creata et increata, infinita, et finita seu potius nec divina nec humana esset. His aliisque hujusmodi argumentis monothelitas perstringebant patres, praesertim vero s. Maximus Confessor, in disputatione cum Pyrrho.

464. Praeter has ambas naturales operationes inesse in Christo humanas ac liberas voluntatis actiones seu volitiones liberas, quae ex deliberatione profluunt, ita evincitur : Verbum divinum, ut ex dictis liquet, naturam sibi assumpsit omnino perfectam ; atqui ad perfectionem nostrae naturae praecipue spectat vis electiva seu libera eligendi facultas, citra imperfectionem, quae inter bonum et malum versatur ; ergo in Christo homine haec reperiatur necesse est. Insuper sine humana libera voluntate Christus promerere non potuit, nec propterea nos redimere ac pro nobis satisfacere ; atqui Christus utrumque praestitit, ut paulo post ostendemus ; ergo tali voluntate praeditus fuit (2).

(1) Hoc adeo exploratum veteres patres habebant, ut ex differentibus et distinctis operationibus colligerent, adversus apollinaristas et deinde adversus eutychianos, duas esse in Christo distinctas et diversas naturas. Cum enim actiones et operationes indicia et notae naturae sint cujuslibet, ex his tanquam principiis magis notis procedebant ad ostendendum quod minus notum videbatur, nempe diversitatem naturarum in Christo. Quare monothelitas, duplicem distinctam operationem in Christo negantes, illico patres apollinarismi et eutychianismi accusarunt, pro certo sumentes perinde esse negare operationem ac ipsam auferre naturam. Cf. Petav. lib. VIII, cap. 6 et 7.

(2) Ibid. lib. IX, cap. 8.

465. Sive igitur Scripturas consulamus, sive patrum doctrinam ac perpetuum ecclesiae censum, sive denique rationes ex intima rei natura petitas, constat, duas naturales voluntates et operationes in Christo esse agnoscendas et profitendas.

DIFFICULTATES

466. I. Obj. 1. Nulla est nec esse potest in Christo voluntatum pugna; jam vero, si allata Scripturarum testimonia litterali sensu admitterentur, talis insurgeret pugna; metaphorice proinde accipienda sunt, nec quidquam pro assertoribus duarum voluntatum et operationum evincunt. Quare patres 2. natum Christum dicebant *absque carnalibus voluntatibus et cogitationibus humanis*, ut Athanasius (1); vel 3. Christi *velle* fuisse totum *deificatum*, ut inter ceteros loquitur s. Greg. Naz. (2); vel 4. *carnis quidem passionem fuisse, Dei autem operationem*, ut Greg. Nyss. (3); vel 5. Christum *unam cognatam operationem per ambas naturas demonstrasse*, ut Cyrillus Alex. (4); vel 6. denique Christum *unam quamdam theandricam* (id est, *deivirilem*) *operationem nobiscum conversando exhibuisse*; ut prae ceteris Dionysius Areopagita (5). Quae omnia cum duplici Christi voluntate et operatione componi nequeunt. Ergo

(1) Δίχα σαρκικῶν θελημάτων καὶ λογισμῶν ἀνθρωπίνων. Tom. I, pag. 500, *C*.

(2) *Orat.* XXXVI, pag. 585, A.

(3) In VI Syn. act. XII, edit. Lab. pag. 925. Ὡς εἶναι τῆς μὲν σαρκὸς τὸ πάθος, τοῦ δὲ Θεοῦ τὴν ἐνέργειαν.

(4) Μίαν συγγενῆ δὶ ἀμφοῖν ἐπιδεδειγμένον, τὸν Χριστὸν δηλαδὴ, φῆσας. Apud Maxim. *Disput. cum Pyrrho*, pag. 701. Qui Cyrilli locus, lib. IV, *Comment. in Joan.* legitur, pag. 361, edit. cit.

(5) Integer textus hujus loci, nempe *Epist.* IV *ad Cajum monachum*, ita se habet: Καὶ γὰρ, ἵνα συνελόντες εἴπωμεν, οὐδὲ ἄνθρωπος ἦν, οὐχ ὡς μὴ ἄνθρωπος ἀλλ' ὡς ἐξ ἀνθρώπων, ἀνθρώπων ἐπέκεινα, καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἀληθῶς ἄνθρωπος γεγονώς. Καὶ τὸ λοιπὸν, οὐ κατὰ Θεὸν τὰ θεῖα δράσας, οὐ τὰ ἀνθρώπεια κατὰ ἄνθρωπον, ἀλλ' ἀνδρωθεντος Θεοῦ, καινήν τινα τὴν θεανδρικὴν ἐνέργειαν ἡμῖν πεπολιτευμένος. « Nam, ut summatim dicamus, ne homo quidem erat, non quod non esset homo, sed quod ex hominibus natus, homines longe

467. Resp. ad 1. *Neg. min.* Etenim illis verbis, quibus postulat Christus, ut, si fieri posset, transiret a se passionis imminentis calix, et in quibus Monothelitae pravi dogmatis sui vim collocabant ad ostendendum duarum voluntatum conflictum, non exprimit nisi naturalem affectionem carnis, seu, ut dicitur, partis inferioris mortem recusantis; quae quidem affectio insita nostrae naturae est, atque a Deo ipso ejusdem auctore illi ingesta. Quare, dum Christus ejus vocem expressit, ut nobis consubstantialem naturam se habere ostenderet, maxime obsecutus est auctori ipsi naturae. Haec autem naturalis affectio non est proprie dicta voluntas; dici propterea nequit, inde patefieri voluntatum contrarietatem; eo magis quod non absolute, sed sub conditione: *Si fieri potest*, ejusmodi affectionem sibi congenitam et secundum hominem patefecerit. Vera et proprie dicta voluntas humana Christi ex subsequentibus verbis ostenditur: *Verumtamen non sicut ego volo; sed sicut tu*, vel: *Non mea voluntas, sed tua fiat;* quibus vincens naturalem illam affectionem infirmae naturae, se paratum exhibet ad Patris voluntati obsequendum, ac plenam ostendit voluntatis suae humanae cum voluntate divina consensionem et conformitatem. In his porro postremis verbis catholicorum argumenti vis sita est ad duas in Christo ostendendas voluntates.

468. Quod spectat ad alium textum, quem pariter objiciebant haeretici ad evincendum voluntatum conflictum, ex Joan. VI, 38: *Descendi de caelo non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui mi-*

superaret, et supra hominem vere homo factus sit. Ceterum divina non qua Deus patrabat, neque humana quatenus homo gerebat, sed quatenus erat Deus et homo; *novam* quamdam nobiscum conversando deivirilem operationem exhibebat.» Edit. Corderii S. J. opp. tom. II, pag. 75, Antverp. 1634. De hoc Dionysio cfr. Le Quien, *Dissert.* II *damascenica*, § X et seqq. et Joan. Franc. Bern. Mar. de Rubeis, *De gestis et scriptis s. Thomae*, dissertat. XI, *De fide auctoris opp. quae vulgo areopagitica dicuntur.* Venet. 1750.

sit me, ostenditur quidem ex eo duplex in Christo voluntas, non autem earumdem pugna; cum voluntatem suam humanam Christus perfecte voluntati divinae seu voluntati Patris sui submissam ac plane conformem patefaciat, ita ut nunquam ille, prout homo est, aliud velit, quam quod ipse vult, ut ex ipso contextu constat (1).

469. Ad 2. *D.* Ad excludendam ab humana Christi natura quidquid corruptelae ex Adamo in humanam naturam et generationem transiit, *C.* ad excludendam voluntatem humanam proprie dictam *N.*

470. Ad 3. *D.* Ita tamen ut integrum *velle* persisteret, *C.* absorptum aut confusum *N.* Alioquin non diceretur *deificatum. Quod natura divinum est*, ut loquitur s. Agatho Romanus Pontifex (2), *non indiget deificari; quod vero deificatur, non est profecto natura divinum.* Eadem igitur ratione dixerunt nonnulli patres deificatum Christi *velle*, qua deificatam dixerunt humanam ipsius naturam; quae tamen, ipsis Monothelitis fatentibus, integra permansit.

471. Ad 4. *D.* Principalem, quaeque regeret in suis motibus humanam naturam, *C.* solam, et quae excludit operationem humanam *N.* Ideo autem Nyssenus carnis passionem memorat; quia omnis creata natura, ut loquitur s. Joan. Damascenus (3), patiendo se movet et agit; sola autem natura divina sine passione se movet, et agit sine motu. *Passio* propterea hic improprie usurpatur.

472. Ad 5. *D.* Ob indivisum utriusque naturae et operationis concursum, *C.* ob unicum operationis naturale principium *N.* Cum enim arctissimo inter se nexu utra-

(1) Cfr. Calmet. in hunc loc.

(2) In *Epist. I ad Imperatores*, quae extat. in Act. IV Synodi VI. Leguntur autem recitata verba in *Coll. Concil.* Labb. tom. VI, col. 653.

(3) *De fide orthod.* lib. III, cap. 15, opp. edit. Le Quien, tom. I, pag. 236.

que natura copulata esset, hinc in Christi operationibus per modum unius semper concurrebat utriusque naturae operatio; quam propterea aptissime s. Cyrillus *cognatam* appellavit.

473. Ad 6. *D.* Id est, *novam*, prout plures legendum esse contendunt Dionysii, vulgo Areopagi'ae, testimonium, *C. unam* theandricam, ut aliis placet, *Subdist.* ratione praefatae cognationis juxta modo dicta, *C.* ratione unius naturalis principii *N.* (1).

474. I. Obj. 1. Unitas operationis sequitur ex unitate personae, 2. juxta illud theologico sermone tritum effatum: *Actiones sunt suppositorum;* cum ergo unica sit in Christo persona, unica debet quoque esse ejus operatio. 3. Nec quispiam est, qui inficiari possit, Christum unum esse volentem et operantem, ideoque unam ejus voluntatem et operationem. Quod ut manifestius fiat, juverit animadvertere, [a]) naturam humanam nihil ex se operari posse, sed solum ut motam a divina persona, ac proinde duo quidem in eo agnoscenda *operata*, non vero duas operationes; [b]) *esse* ad hypostasim subsistentem pertinere, ac propterea etiam *operari*; [c]) si operationes tribuantur naturae, cum eadem sit natura Patris et Filii et Spiritus Sancti, illud sequi, operationes naturae divinae in Christo tribus divinis personis esse tribuendas; quod absurdum esse nemo non videt; [d]) Personam Verbi usam esse humana natura tanquam instrumento quodam, ut patres passim loquuntur; una autem et eadem est operatio artificis et instrumenti, quod ab artifice adhibetur. [e]) Quare optime Honorius Pontifex tum

(1) De hoc pseudo-Dionysii dicto cfr. s. Joan. Damascenus loc. c't. cap. 19; nec non s. Maximus mart. in *Scholiis* ad hunc Dionysii locum edit. cit. Omnes enim in eo conveniunt, ut asserant, auctoris hujus mentem non aliam fuisse, quam docere, conjunctim utramque naturam in Christo ratione ejusdem suppositi cum alterius comunione agere illud, quod unaquaeque proprium habet, seu unum idemque esse operatum in utraque et pro utraque natura. Vid. etiam Petav. lib VIII, capp. 10, 11 et 12.

unam asseruit in Christo voluntatem in epistolis ad Sergium datis, tum ejusdem Sergii agendi rationem et consilium laudavit. Ergo.

475. Resp. Ad 1. *N.* Principium enim, vis atque *energia* operationis est natura, licet *personalitas* sive subsistentia sit conditio, sine qua natura neque existere, neque proinde operari queat; alioquin tres operationes naturales in operibus ad extra, ut vocant, essent in Deo admittendae, quod nemo sanus dixerit.

476. Ad 2. *D.* Actiones sunt suppositi tanquam principii *quod*, ut scholae loquuntur, *C.* tanquam principii *quo* juxta modo datam explicationem *N.* (1).

477. Ad 3. *D.* Ratione unius ejusdemque personae operantis per utramque naturam, *C.* ratione unius ejusdemque operationis *N.* Quod declaratur exemplo gladii igniti, qui una eademque actione secat et urit, licet distincta sint principia secandi et urendi.

478. Ad confirm. [a]) *D.* Si natura humana careret propria virtute, vi ac energia, *C.* si propriam habeat, et juxta eam agat et operetur, licet mota a divina persona *N.* Sicut gladius ignitus ad lignum admotus urit vi propria; motio autem, quam natura a persona divina accipit, propriae naturae, nempe liberae, consentanea est (2).

479. Ad conf. [b]) *D.* At diversa ratione, *C.* eadem *N.*

(1) Circa hoc scholarum usu tritum axioma: *Actiones sunt suppositorum*, cfr. Petav. lib. VIII, cap. 2, ubi ostendit, facile in concordiam revocari posse tam eos, qui ejusmodi effatum admittunt, quam eos, qui rejiciunt. Cum enim suppositum sive hypostasis seu persona non aliud sit nisi natura ipsa singularis certo modo effecta, qui modus nec ad essentiam pertinet, nec *entitatem*, ut vocant, addit ullam, ideo quaecumque de supposito dicuntur, ea de natura praedicantur, non simpliciter, et ut in se seu in abstracto consideratur, sed quatenus quodammodo modificatur. Quocirca actiones esse suppositorum, nihil aliud est, quam esse naturae subsistentis. Non enim modus ille ipse, qui *subsistentia* vulgo in scholis vocatur, origo aut fons est actionis, sed tantum conditio quaedam, sine qua non exercetur actio. Itaque si strictius loqui velimus, quod proprie agit est natura, ipsa est principium actionis, non autem agit natura nisi subsistens sit.

(2) Cfr. s. Thom. p. III, q. 19, art. 1; tum s. Joan. Damasc. loc.cit.

Etenim *esse completum* pertinet ad personam ratione termini naturam individuantis, ut scholae loquuntur; operari vero pertinet ad personam tanquam conditionem, ut diximus, sine qua natura exerere propriam vim et facultatem non potest, sicut nec subsistere. At posito quod natura in persona subsistat, poterit et operari virtute propria. Operatio enim, ut animadvertit s. Thomas, est quidam effectus personae secundum aliquam formam vel naturam (1).

480. Ad conf. ^{c}) *D.* Si tribuantur naturae in genere, *C.* si naturae, prout in persona subsistit, id est, affecta seu modificata peculiari sua tessera et nota personali *N.* Porro unaquaeque personarum divinarum non solum *ad intra*, ut fertur, verum etiam in actionibus ad extra cum suo proprio personali respectu, charactere seu personali tessera operatur. Quare cum divini Verbi persona, prout distinguitur ab aliis personis, copulaverit sibi naturam humanam, sic, prout distinguitur a personis reliquis, in assumpta natura agit et operatur (2).

(1) Loco cit. in resp. ad 4.

(2) Cum hanc sibi Petavius proposuisset difficultatem, lib. VIII, cap. 10, § 15, eidem occurrit animadvertendo, personam divinam ex duobus constare *natura* et *relatione*, ad naturae vero *conceptum*, *rationem* sive *definitionem* magis pertinere *essentiam* quam habitudinem sive proprietatem. Hinc definitur persona *rationalis naturae individua substantia*. Porro substantiae primae magis intima est ratio ipsa substantiae quam *singularitas* sive proprius subsistendi modus. Siquidem nihil rei ulli tam insitum, tamque intestinum est, quam essentia. Est autem personae essentia natura ipsamet, non personalis proprietas, quae in Divinis Personis est relatio. Igitur cum persona Verbi humanae naturae conjungi dicitur, non aliud intelligimus, quam naturam divinam cum ea copulari, non absolute praeciseque sumptam; sed quatenus determinata est et modificata personali Verbi proprietate. Quare ipsa quoque ἐνέργεια et operatio divina, secundum interiorem substantiam et ut est in Deo considerata et proprietate modificata Verbi, ad humanam naturam applicatur, et fit ei peculiaris, ac θεανδρικὴν ἐνέργειαν Christi propriam efficit, quae perinde ex operatione illa divina, per congruentem Verbo subsistendi modum definita et determinata, atque ex humana functione componitur, ut ex utraque natura persona ipsa Christi composita est. Ut autem natura divina humanae Christi naturae conjungitur, nec ex eo sequitur, totam ipsam Trinitatem uniri, etsi tota ipsa natura Trinitatis cum illa societur, sic operatio toti communis Trinitati cum humana operatione committitur; nec ta-

481. Ad conf. [d]) *D.* Tanquam instrumento hypostatice sibi conjuncto, nempe vivo, intelligente, propria vi et efficacia praedito, *C.* tanquam instrumento naturali aut artificiali, inerti, passivo ac propria vi et efficacia destituto *N.* Verbum enim non tribuit naturae humanae assumptae nisi subsistentiam. Subsistens porro humana haec natura in Verbo omnia, quae propria hominis sunt, propria vi omnino operabatur; ideoque intelligebat, volebat, ambulabat, loquebatur aliaque ejusmodi operabatur proprio motu et virtute, nec a Verbi persona dependebat nisi ad subsistendum, ac proinde ad operationes suas proprias exerendas, ut a conditione sine qua nec subsistere, nec existere, nec operari posset, ut jam saepius expositum est (1).

482. Ad conf. [e]) *D.* Unam Honorius asseruit in Christo voluntatem *humanam*, ad excludendam pugnam carnis et spiritus, qualis in nobis reperitur, *C.* ad excludendam divinam vel humanam voluntatem proprie dictam *N.* Ita exponunt Honorii mentem omnes coaevi scriptores, Joannes IV, Honorii post Serverinum successor (2), s. Maximus mart. (3), Joannes abbas romanus et Honorii amanuensis, qui ejus nomine litteras ad Sergium datas exaravit (4). Sed praestat ipsa Honorii verba

men eodem modo operari Trinitas ἐνεργείας θεανδρικὰς dicitur, quo Verbum ipsum; sed ut proprietate personali Verbi modificata est operatio ista, ad humanam ἐνεργείαν accommodatur Cfr. etiam ib. cap. 12, § 14; necnon de Rubeis, in dissertat. *De gestis et scriptis s. Thomae*, diss. 1, cap. 14 et 17.

(1) Cfr. s. Thom. loc. cit. et in resp. ad 2, ubi inter cetera scribit: « Actio instrumenti, in quantum est instrumentum, non est alia ab actione principalis agentis; potest tamen habere aliam operationem, prout est res quaedam. Sic igitur operatio, quae est humanae naturae in Christo, in quantum est instrumentum divinitatis, non est alia ab operatione divinitatis; non enim est alia salvatio, qua salvat humanitas Christi et divinitas ejus. Habet tamen humana natura in Christo, in quantum est natura quaedam, propriam operationem praeter divinam. »

(2) In *Apologia pro Honorio Papa ad Costantin. Imp.* apud Labb. *Coll. Concil.* tom. v, coll. 1760 et seq.

(3) *Disputat. cum Pyrrho*, opp. s. Maximi confessoris, gr. lat. edit. Combefisii, Ord. Praed. tom. II, pag. 181.

(4) Ibid. apud s. Maximum. No-

in medium adducere, ex quibus, quaenam ejus mens fuerit, plane dignoscitur: *Unde*, inquit, *et unam voluntatem fatemur D. N. J. C. quia profecto a divinitate assumpta est nostra natura, non culpa* (1); *illa profecto quae ante peccatum creata est, non quae post praevaricationem vitiata ... Nam lex alia in membris, aut voluntas diversa non fuit, vel contraria Salvatori, quia supra legem natus est humanae conditionis* (2). En quo sensu unam dixerit Honorius voluntatem in Christo.

483. Quod attinet ad *operationes*, Sergii fraude deceptus, approbavit Honorius ad novas praecavendas quaestiones, ne in posterum una vel gemina diceretur in Christo operatio; quia scilicet spectabat hanc denominationem ut discordiarum segetem, quaeque potius ad grammaticam quam ad ecclesiastica dogmata pertineret. En rursum ejus verba: *Utrum autem propter opera divinitatis et humanitatis, una an geminae operationes debeant derivatae dici vel intelligi, ad nos ista pertinere non debent, relinquentes ea grammaticis, qui solent parvulis exquisita derivando nomina venditare* (3). Ceterum catholicam doctrinam quoad Christi operationes Honorium tenuisse evidenter ostendunt, quae scripsit Epist. II ad eumdem Sergium: *Utrasque naturas*, inquit, *in uno Christo unitate naturali copulatas cum alterius communione operantes atque operatrices confiteri debemus, et divinam quidem, quae Dei sunt operantem; et humanam, quae carnis sunt exequentem, non divise, neque confuse, aut conver-*

tandum vero est, s. Maximum hujus amanuensis auctoritate et testimonio ita fregisse audaciam Pyrrhi, ut eum ad silentium redegerit. Cfr. idem s. Max. *Epist. ad Marinum presbyt.* edit. Combefisii, tom. II, pag. 132 et in defloratione ex ejusd. *Epistola ad Petrum Illustrem*, ibid. pag. 75.

(1) In graeco textu apud Harduinum, tom. III, col. 1320 additur.: *in illa profecto natura, quae*, etc. ἐν ἐκείνῃ δηλαδὴ ἡ φύσις ἡ, κ. τ. λ.

(2) In collect. Harduini, loc. cit.

(3) Ibid.

biliter . . . sed naturarum differentias integras confitentes (1).

484. Quod si nihilominus Honorii nomen inter haereticos Monothelitas recensitum fuit, atque anathematis telo percussum a concilio Constantinopolitano III, non ob dogmatis pravitatem id factum est, sed quia catholicam fidem ***profana proditione***, ut loquitur Leo II, in *Epist. ad Constantinum Pogonatum* ejusdem Concilii confirmatoria, *immaculatam maculari permisit* (2); ***qui***, ut rursum idem Pontifex loquitur in *Epist. ad Hispanos Episcopos*, ***flammam haeretici dogmatis, non ut decuit apostolicam auctoritatem, incipientem extinxit, sed negligentia confovit*** (3). Neque alio sensu concilium VI eum ut haereticum damnavit; ***utpote qui eos in his secutus est*** (4); ***hujusmodi haereseos confirmator, qui etiam sui extitit oppugnator*** (5); ***horum*** (monothelitarum) ***haereseos in omnibus fautorem, concursorem atque confirmatorem*** se gessit (6), ut legitur in actis ejusdem concilii; quatenus scilicet approbavit oeconomiam de silentio circa unam vel duplicem operationem a monothelismi fautoribus propositam; quorum dolum et versutiam non advertens Honorius, ab iis se decipi passus est (7); cum tamen pro munere huic haereticorum temperamento maxime obsistere debuisset, et viam omnem novae haeresi intercludere (8).

(1) Ibid. col. 1354.
(2) Ibid. col. 1475.
(3) Apud Labb. tom. VI, col. 1247.
(4) Actione XVIII, in coll. Harduini, loc. cit. col. 1422.
(5) Ib. in *Edicto Imperat. Constantini*, col. 1447.
(6) Ibid. col. 1455.
(7) Sed circa causas damnationis Honorii cfr. Pagius in *Critica ad annales Baronii*, ad annum 633, ad n. 32 et seqq. ubi Honorium simul, ut par est, a monothelismo immunem apertissime ostendit non solum adversus haereticos protestantes, sed insuper adversus nonnullos catholicos, qui, nescio quo spiritu ducti, exultant, si quam labem in Romanis Pontificibus sibi deprehendere videntur.
(8) Et haec perstrinxisse circa causam Honorii nobis satis sit, et quidem in hypothesi, quod integrae sint epistolae Honorii, prout referuntur in actis concilii VI, et integra acta ejusdem concilii. Nemo enim ignorat, card. Baronium plurimum adlaborasse, tum ut ejusmodi do-

CAPUT IV.

DE COMMUNIONE IDIOMATUM ET ADORATIONE JESU CRISTO DEBITA

485. Expositis et vindicatis quae ad essentiam, ut ita dicam, mysterii dominicae Incarnationis spectant illudque constituunt, reliquum est, ut praecipua colligamus consectaria, quae ex eo profluunt. Talia porro sunt idiomatum seu proprietatum communio sive communicatio et adoratio Christo debita, quae exsurgunt ex unitate divinae personae et hypostatico duarum nexu. Ne tamen, quae expendenda suscipimus, simul collecta confusionem ingerant, ea in duos articulos dispertiemur, ut singillatim de propositis doctrinae capitibus agamus.

cumenta adulterata esse ostenderet, tum ut spurias evinceret epistolas Leonis II, datas ad Imp. Constantinum, ad Episcopos Hispan. et ad Hervigium regem. Quam defensionis rationem denuo secutus est Joan. Bap. Bartholus, episc. Feltriensis, in cit. *Apologia pro Honorio*, saltem quod attinet ad epistolas Leonis II et epistolas Honorii, quas interpolatas esse contendit. Quoad epistolas Honorii, ipsis favet quod scribit s. Maximus Confessor in tomo dogmatico ad Marinum, pag. 133, edit. cit. nempe: *Sanctissimum abbatem Joannem, ei* (Honorio) *ab epistolis adjutorem affirmantem, nullo modo in ea* (epistola) *per numerum unius prorsus voluntatis mentionem fecisse, licet hoc nunc ab eis confictum sit, qui epistolam graece reddiderunt.* Quod tamen quomodo cohaereat cum iis, quae ex cit. *Disput. cum Pyrrho* superius indicavi, non video. Haec enim ibi leguntur: *Is igitur* (abbas Joannes Honorii amanuensis) *cum ad sanctum Constantinum Imperatorem, ex persona rursus sancti Joannis Papae, de hac epistola scriberet, dixit: Unam voluntatem diximus in Domino, non divinitatis ejus et humanitatis, sed humanitatis dumtaxat. Cum enim Sergius scripsisset, quod quidam duas voluntates in Christo contrarias dicerent, respondit: Unam voluntatem diximus, Christum non duas contrarias voluntates habuisse, carnis scilicet et spiritus, sicut nos habemus post peccatum, sed unam tantum, quae naturaliter ejus humanitatem insigniret.* Quod spectat ad Actorum concilii VI et epistolarum Leonis II veritatem et integritatem, cfr. quae egregie scripserunt Joan. Garnerius S. J. in op. *Liber diurnus Roman. Pontificum*, diss. I, § 6 et seqq.; Combefisius, *Dissert. apologetica pro actis sextae synodi*; Lupus, in dissert. *De sexta synodo* ad act. XVIII; auctor anonymus *Historiae monothelitarum*, in scrutinio 6; Pagius in *Critice Baronii* ad annum 681, ad num. 31 et seqq. Quo vero sensu interdum nomen *haeretici* usurparetur, et applicatum fuerit Honorio, cfr. Bolgeni S. J. in op. *Fatti dommatici* cap. 4, prop. 6. Verum de hoc argumento iterum in Tract. *de Locis Theol.* p. I, sect. II, cap. IV, prop. III.

ARTICULUS I.

De idiomatum communione

486. Quod a Latinis *communio idiomatum* seu proprietatum appellari consuevit, a Graecis passim ἀντίδοσις seu *mutua communicatio* aut etiam *permutatio* dicitur. Si rem vero spectes, communicatio idiomatum ea est, qua utraque natura et utriusque naturae proprietates sic enunciantur de Christo, ut, quae conveniunt homini, ea tribuantur Deo, et quae conveniunt Deo, de homine praedicentur. Fundamentum et causa proxima mutuae hujus idiomatum communicationis est hypostatica duarum naturarum unio; haec enim sublata, jam nullum locum habere posset. Tanti interest, diligenter explicare et retinere id, quod est communicatio idiomatum, quanti custodire sinceram et rectam Incarnationis nostionem.

487. Quoniam vero non modo haeresis nestoriana, quae dividebat in Christo personas, sed haeresis quoque eutychiana vitanda est, quae miscebat et confundebat naturas, magna propterea cautione opus est, ac providendum diligentissime, ne quas de Christo verborum formulas adhibeamus, quae in alterutrum errorem inducere valeant. Multiplices propterea regulas theologi subjiciunt, quas recenset Petavius (1). Princeps tamen et fundamentalis, ad quam ceterae reducuntur, et a qua ceterae pendent, haec est, ut quaecumque de naturis mutuo praedicantur, aut de Christo contraria proferuntur, ea ad suppositum seu personam referantur, non autem ad naturas seorsim sumptas; vel etiam, quod idem est, ut proprietates divinae et humanae de

(1) Lib. IV, cap. 16, duodecim regulas enumerat, quas ex patribus graecis et latinis collegit.

*

se mutuo enunciari tantum possit *concretis*, non autem *abstractis* vocabulis.

488. Nestorius priorem datae regulae partem negabat, et profitebatur, se non posse admittere Deum bimulum aut trimulum, nec B. Virginem posse deiparam nuncupari, ut suo loco vidimus. Eutyches ex contrario principio nitebatur subruere alteram nostrae regulae partem. Utramque nos propterea defendere cogimur.

PROPOSITIO I.

Admittenda est in Christo idiomatum communicatio in concreto

489. Haec propositio ad fidem catholicam spectat, quam perpetuo professa ecclesia est. Hanc vero communionem seu communicationem idiomatum admittendam esse omnia illa Scripturarum testimonia evincunt, in quibus unus idemque Christus modo Deus et Filius Dei, modo homo et filius hominis nuncupatur. Rursum eam illa omnia loca ostendunt, in quibus Scripturae diversa plane ratione et varie de uno eodemque Christo loquuntur, ac nunc eum de coelo descendentem perhibent, nunc e muliere genitum; jam Deum anteriorem seculis omnibus, ac rursus novissimis diebus hominem; modo Deum crucifixum, modo hominem in coelo conversantem; ut disputantes adversus Nestorium et Eutychem prolatis Scripturarum oraculis ostendimus. Unde in symbolo Nicaeno-Constantinopolitano idem Christus dicitur a Patre natus ante omnia secula, Deus de Deo; atque idem rursus dicitur propter nos homines incarnatus, natus ex Maria Virgine, passus, mortuus et sepultus.

490. Patres ex hac nominum permutatione ad convincendos haereticos valida identidem argumenta conficiunt; supervacaneum propterea censemus illorum sin-

gillatim verba proferre. Unus audiatur Gregorius Nyssenus, qui ante exortam Nestorianam haeresin floruit, sic Apollinarem perstringens : *Propter exactam assumptae carnis assumentisque divinitatis unitatem, mutuo nomina permutantur, ut quod humanum est divino, quod divinum est humano nuncupetur* (1).

491. Ratio demum theologica desumitur ex ipso hujus idiomatum communionis fundamento. Cum enim duae naturae arctissimo nexu consociatae sint, et in una eademque persona subsistant ejusque propriae sint, plane consequitur, posse pro diversitate naturarum diversa de una eademque persona enunciari, quae inter se contraria videntur.

DIFFICULTATES

492. Obj. 1. Quamvis homines in una natura conveniant, falso quod unius est proprium de altero enunciaretur ; multo igitur minus in Christo, quae propria naturae divinae sunt, de humana, et vicissim quae propria sunt humanae naturae, praedicari possunt de divina, quae infinito intervallo inter se distant. 2. Sane magis conveniunt tres Personae divinae inter se, quam humana et divinà natura in Christo ; attamen in Trinitatis mysterio una persona de altera praedicari non potest ; nec enim dici potest ex. gr. *Patrem esse Filium ;* ergo 3. multo minus admitti id potest in mysterio Incarnationis. 4. Praeterea unio duarum naturarum in Christo comparatur unioni corporis et animae in homine, ut patet ex symbolo Athanasiano ; porro de homine dici

(1) *Epist. ad Theophil.* episc. Alexand. Καὶ διὰ τὴν ἀκριβῆ ἑνότητα τῆς τε προσληφθείσης σαρκὸς, καὶ τῆς προσλαβομένης θεότητος, ἀντιμεθίστανται τὰ ὀνόματα· ὥστε καὶ τὸ ἀνθρώπινον τῷ θείῳ, καὶ τὸ θεῖον τῷ ἀνθρωπίνῳ κατονομάζεσθαι. Opp. edit. Paris. 1615, tom. II, pag. 697. Reliqua patrum testimonia recole apud Petav. lib. IV, cap. 15.

nequit: *anima est corpus*, et e converso. 5. Neque omittendum, toti Trinitati singulisque Personis convenire, quod de Deo praedicatur *absolute*, non autem *relative;* at nomen *homo* non est *relativum*, sed *absolutum;* si igitur quae hominis sunt de Deo praedicantur in Incarnatione, sequitur de tota Trinitate personisque singulis illud praedicari posse. 6. Hinc si vera esset haec propositio: *Homo est Deus*, haec pariter vera foret: *Homo est Pater aeternus*, juxta syllogismum a Scoto ita institutum: *Homo est Deus; sed Deus est Pater Filius et Spiritus Sanctus; ergo homo est Pater Filius et Spiritus Sanctus;* quod absonum esse, nemo est qui non videat. 7. Demum falsitatis arguitur asserta propositio eo, quod ea, quae naturae humanae conveniunt, iis opponantur, quae divinae naturae propria sunt. Siquidem ea, quae propria sunt humanae naturae, imperfecta sunt, finita ac limitibus circumscripta; contra vero perfectissima et infinita, quae sunt propria naturae divinae; misceri propterea deberet simulque conjungi finitum et infinitum, perfectum et imperfectum, quod repugnat; 8. praesertim cum *assumi* ita conveniat naturae humanae, ut nullatenus de divina praedicari possit. Ergo.

493. Resp. Ad 1. *D.* Seposita hypostatica unione, *C.* hac constituta *N.* Quilibet enim homo in propria subsistit hypostasi.

494. Ad 2. *D.* Quae tamen distinguuntur secundum hypostasim, *C.* secus *N.* In Christo autem una est persona utriusque naturae.

495. Ad 3. *D.* Ratione naturae humanae, *C.* personae *N.*

496. Ad 4. *D. min.* In abstracto, *C.* in concreto *N.*

497. Ad 5. *N. min.* Praedicatur enim nomen *homo* de Deo ratione unionis hypostaticae, ideoque relationem importat.

498. Ad 6. *D. maj.* Si Dei nomen assumeretur pro natura, *C.* si pro persona *N.* Atque inde responsio patet ad Scoti subtilitatem.

499. Ad 7. *D.* Si praedicarentur secundum eamdem rationem, *C.* si secundum diversas rationes, duarum nempe naturarum *N.*

500. Ad 8. *D. Ratione sui ipsius, C.* ratione *suppositi N.* Consulatur s. Thom. part. III, q. 26, art. 1 et seqq. Neque enim in his diutius nobis immorari fas est.

PROPOSITIO II.

Nullo modo admitti potest communicatio idiomatum in abstracto, nec tribui proinde Christi humanitati omnipotentia, ubiquitas, seu omnipraesentia.

501. Et haec propositio ad fidem catholicam pertinet, quam constanter professa est ecclesia. Longe aliter docuere lutherani ad adstruendam humanitatis Christi ubiquitatem, seu ut loqui malunt, *omnipraesentiam* (1).

502. Ejusmodi enim lutheranorum commentum evertunt 1. omnia illa Scripturarum testimonia, quae Christum exhibent ambulantem ac de loco in locum transeuntem, quae innumera sunt; 2. illa omnia, quae ita exhibent Christum in uno loco commorantem, ut negent eum alibi esse. Sic, Joan. XI, 15, Christus, loquens de Lazaro, ait: *Et gaudeo propter vos, ut credatis, quoniam non eram ibi, sed eamus ad eum.*

(1) Etsi enim Lutherus ejusque asseclae, eutychiana labe infecti, contendant, ob assumptam a divino Verbo in unitate personae humanam naturam huic divinas proprietates communicatas fuisse, praesertim vero *immensitatem*, qua Deus ubique est, *ubiquitatis* tamen et *ubiquistarum* vocabula iniquo animo ferunt, et adversus ea reclamare solent. Excogitatum porro ab ipsis illud haereticum paradoxum est, ad tuendam realem corporis Christi praesentiam in eucharistia, nec adverterunt, ut ostendit Bellarminus, *De Christo*, lib. III, cap. 13, ubiquitatem pugnare cum ipso sacramento eucharistiae, ipsumque evertere.

Martha quoque, ib. 21 : *Domine, si fuisses hic*, inquit, *frater meus non fuisset mortuus*. Tum Angelus, Marc. XVI, 6, ad mulieres parentandi causa venientes ait : *Surrexit, non est hic : ecce locus ubi posuerunt eum ;* 3. Illa ea loca omnia, quae post resurrectionem gloria jam et immortalitate donatum certo loco contineri Christum referunt. Sic Petrus, Act. III, 21, de Christo ait : *Quem oportet quidem coelum suscipere, usque in tempora restitutionis omnium ;* et Angelus post ascensum Domini, Act. 1, 11 : *Hic Jesus*, inquit, *qui assumptus est a vobis in coelum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in coelum.*

503. Eidem commento adversantur pariter fidei symbola, quae declarant Unigenitum Dei Filium incarnatum esse, et in utero Virginis conceptum, indeque in lucem editum, descendisse ad inferos, in sepulcrum illatum, et indidem resurgentem in coelum ascendisse, illinc postea venturum ad judicium, quae quidem alia que his similia satis aperte ostendunt Christum Dominum in humana natura definito aliquo spatio comprehensum.

504. Illud insuper respuunt oecumenicae synodi, cujusmodi sunt Chalcedonensis, Constantinopolitanae II et III, quae statuunt, duas in Christo convenisse naturas inconfusas et impermixtas cum perfectione et differentia uniuscujusque propria ; nec non generalis VII seu Nicaena II, quae proscribit iconoclastas, *incircumscriptam* asserentes in Christo humanam naturam.

505. Illud ipsum denique rejiciunt ecclesiae patres tum graeci tum latini, quorum testimonia longo agmine profert Petavius (1). Ne ea singillatim proferamus, quod hujus tractationis angustiae non patiuntur, sufficiat nobis rationem theologicam ab ipsis, nominatim vero a s. Athanasio adductam urgere.

(1) Lib. x, cap. 8 et 9.

506. Cum divina attributa unum sint cum divina essentia, non potest *formaliter*, ut aiunt, unum attributum sine alio, imo sine divina essentia communicari; ergo non potuit communicari humanae Christi naturae immensitas atque ubiquitas sive omnipraesentia, quin communicata ei fuerit aeternitas, imo ipsa divinitas; atqui hoc absurdum est et implicat. Ergo (1).

DIFFICULTATES

507. I. Obj. Scriptura tria de Christo homine affirmat, quae Ubiquistarum thesim mirifice statuunt. Ac 1. quidem in ipso inhabitare *omnem plenitudinem divinitatis corporaliter*, Colos. II, 9; quae cum iis congruunt, quae de se ipso asserit Christus, dicens, Luc. X, 22: *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo* seu ut clarius apud Joan. XVI, 15, ait: *Omnia quaecumque habet Pater, mea sunt;* quibus significat divinas proprietates humanae suae naturae communicatas fuisse, ideoque et ubiquitatem. 2. Affirmat praeterea Scriptura Christum hominem peculiaria attributa omniscientiae et omnipotentiae habuisse, ut liquet ex Epist. ad Colos. II, 3: *In quo* (Christo) *sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi;* et sane ipse, ut dicitur Joan. II, 25, *noverat internas hominum cogitationes*, et *opus ei non erat, ut quis testimonium perhiberet de homine; ipse enim sciebat quid esset in homine;* siquidem, ut eum al-

(1) Cfr. Bellarmin. loc. cit. Gregor. De Valentia, *De Incarnat.* quaest. 2, punct. 3, § 1 et seqq.; Becan. *Manuale controvers.* lib. II, cap. 1, qui et originem detegunt hujus controversiae exortae inter lutheranos et sacramentarios, et innumeras prope subtilitates, quas lutherani Witembergenses invexerunt, ut se tum a catholicorum tum a sacramentariorum argumentis liberarent, persequuntur, eosque validissime confutant, ita ut postea illos ejusmodi doctrinae puduerit; quam ideo sensim dereliquerunt. Jam nemo lutheranorum est, qui hanc doctrinam tueatur. Supervacaneum propterea est modo velle pluribus ei insistere, ac omnes hujus controversiae sinuositates exponere; tempus enim inutiliter tereremus.

loquitur Petrus, Joan. XXI, 17: *Tu omnia nosti.* Quare de Agno occiso ab origine mundi, seu de Christo secundum humanam naturam, Apoc. V, 12, dicitur: *Dignus est accipere virtutem et* DIVINITATEM *et sapientiam, et fortitudinem et honorem et gloriam et benedictionem*, id est, omnia attributa divinae naturae, ideoque et potestatem judiciariam, quae Deo soli competit, Joan. V, 27; tum mortuos vivificandi, ibid. 21, et remittendi peccata, Matth. IX, 6. Quidni igitur et omnipraesentiam communicaverit? Quamquam inductione opus non sit, cum et hanc ei Scriptura aperte et expresse tribuat, dum 3. de Christo affirmat, quod ubique praesens sit, ut Matth. XVIII, 20; *Ubi sunt duo vel tres congregati... ibi sum in medio eorum;* et ibid. XXVIII, 20: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi.* Paulus vero, Ephes. I, 22, dicit Christum datum esse *Caput super omnem ecclesiam, quae est corpus ipsius, et plenitudo ejus, qui omnia in omnibus adimpletur;* et clarius, ibid. IV, 10: *Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes coelos, ut impleret omnia.* Quae omnia confirmantur ex ejus sessione ad dexteram Dei, quae ubique profecto est (1). Ergo.

508. Resp. *Neg. antec.* Ad omnes vero probationes primae et secundae classis, *D.* In Christo, seu toto ejus supposito, *C.* in ejus humanitate formaliter sumpta *N.* Et sic omnia allata Scripturarum testimonia accipi debent, quae manifeste de tota Christi persona loquuntur.

509. Ad prob. tertiae classis, *D.* Et adducta Scripturarum oracula vel de adsistentia, spirituali protectione et auxilio disserunt, ut duo priores textus, *C.* de praesentia corporali *N*;

510. Vel de Christo, prout est caput mysticum corporis mystici, quod est Ecclesia, ut Ephes. I, 22, *C.*

(1) Ita Franc. Buddeus.

prout est caput reale realis corporis *N*, aut de potentia dominationis suae, ut Ephes. IV, 10. *C.* de corporali omnipraesentia *N*.

511. Ad confirmat vero ex sessione Christi ad dexteram Patris, *D.* ratione suppositi, *C.* humanae naturae *N*. Addo de justorum animabus dici pariter, Sap. III, 1, quod *in manu Dei sunt;* eadem porro ratione subsumi posset: sed manus Dei est ubique, ergo et justorum animae; quod nemo certe contendet.

512. II. Obj. Sancti patres aperte docent, *Christum ubique esse*, inter ceteros s. Cyrillus Alex., lib. XII, *In Joan.* cap. XXXII; quae patrum doctrina ipsi rationi congruit. 2. Christus enim est Verbum divinum; sed Verbum divinum est ubique; ergo et Christus ubique est. 3. Rursum: Deus omnipotens est ubique praesens; sed homo in Christo Deus factus est; igitur homo in Christo omnipotens et ubique praesens est. 4. Christi humanitas hypostatice est unita divinae naturae; ergo ubi est natura divina, ibi est natura humana; alioquin dici non posset unita toti naturae divinae, sed ejusdem parti; vel saltem alicubi esset divinitas, quae unita non esset humanae naturae; quae falsa sunt et absurda. Ergo.

513. Resp. Ad 1. *N*. Sed contrarium potius ubique docent patres disputantes adversus apollinaristas, et eutychianos, qui inducebant confusionem naturarum (1); dum itaque videntur Christo tribuere immensitatem, vel loquuntur de Christo, ratione suppositi seu personae divinae, scilicet in concreto, vel loquuntur de ejus reali praesentia in eucharistia, ut nominatim Cyrillus loc. cit. et tunc neque immensitatem proprie dictam, aut ubiquitatem, prout Deo competit, Christo tribuunt seu ejus corpori, sed eam praesentiam, quae communicata ei sit

(1) Cf. Petav. loc. cit.

per divinam omnipotentiam et voluntatem, quae in replicatione corporis consistit (1).

514. Ad 2. *D. maj.* Quatenus est persona vel suppositum, *C.* quatenus est humana natura, quo sensu in adducto paralogismo sumitur *N.*

515. Ad 3. *D. min.* Homo in Christo Deus factus est, ratione hypostaticae unionis, *C.* formaliter *N.*

516. Ad 4. *D. maj.* Sed inadaequate, *C.* adaequate *N.* Nempe humana, natura conjuncta est hypostatice divini Verbi personae, prout fert finita et imperfecta ejusdem humanae naturae conditio; hinc ubicumque adest natura humana ipsi inest natura divina, sed non vicissim. Fac, ut sol crystallinum discum perfecte pervadat; ubicumque est crystallinus discus, inest sol, non vero contra; idem dic de vento undique appensum velum pervadente. Atque ex his patet, ceteras sequelas, quas adversarii inferunt, sponte sua ruere; etenim supponunt hypostaticam unionem factam esse per quamdam localem coexistentiam, quod stultum est asserere; per hypostaticam enim unionem regitur a Verbi persona humanitas, quae in ea et per eam subsistit. Hac porro divina subsistentia non obstante, humana Christi natura in suo *esse*, ut aiunt, et perfectionibus et attributis sibi propriis manet, ut disputantes adversus eutychianos ostendimus (2).

(1) Stulte propterea, qui haec effutiunt, duo permiscent, quae toto coelo inter se differunt, immensitatem, quae attributum est incommunicabile divinae naturae, cum corporis reduplicatione, quam possibilem esse suo loco philosophi et theologi ostendunt. Fieri enim potest, ut idem corpus in diversis loeis divina virtute ponatur, quin tamen aut immensum aut ubique esse dicatur aut sit. Cfr. Petav. lib. x, cap. 10, § 10 et seqq.

(2) Leviter hanc quaestionem attigimus, quae jamdiu obsolevit, ut diximus, apud ipsos protestantes.

ARTICULUS II.

De Christi adoratione.

517. De Christi adoratione, quae est alterum propositae doctrinae caput et unionis hypostaticae consectarium, perperam senserunt ex antiquioribus haereticis apollinaristae eutychiani ac nestoriani, ex recentioribus Wicleffus et sociniani plerique. Apollinaristae enim et eutychiani docuerunt, unam quidem Christo adorationem tribuendam, at id asseruerunt ducti haeretico principio de confusione naturarum in Christo; nestoriani vero, etsi Christum ut hominem quoque latriae cultu adorandum esse autumarent, duas tamen adorationes, quarum altera seorsim Dei Verbo, altera seorsim homini exhiberetur, introduxerunt, ideo quia duas in Christo distinguebant personas. Wicleffus autem Christum hominem etiam a verbo sejunctum eadem, qua Verbum, adoratione colendum esse affirmabat (1). Sociniani denique, qui negant Christi divinitatem, in duas factiones divisi sunt, scilicet in *adorantes* et in *non adorantes*. Primi putant cultu latriae Christum esse adorandum, eo quod tanquam legatus referat personam Dei, alii autem recusant Christo ejusmodi cultum.

518. Synodus Pistoriensis, ut sibi viam sterneret ad impugnandum cultum sacratissimi Cordis Jesu, asserit: *Adorare directe humanitatem Christi, magis vero aliquam ejus partem, fore semper honorem divinum da-*

(1) Hoc nempe adstruit Wicleffus in impossibili hypothesi, quod Chisti humanitas a Verbi persona separaretur, prout refert Thom. Waldensis, Ord. Carm. in suo *Doctrinali antiquitatum fidei*, in prologo in primam partem, ubi recensens errores Wicleffi, inter ceteros et hunc ponit: *humanitatem Christi, si per impossibile dimitteretur, adorarent verum seculi Salvatorem*. Tom. 1, pag. 13; Venct. 1571.

tum creaturae (1). Hinc invehitur in ipsum cultum et in cultores Cordis Jesu. Haec autem doctrina non ita pridem a schismatico episcopo janseniano revocata est, qui inter sectarios recenset illos Christi fideles, qui divino cultu Cor Jesu prosequuntur (2).

519. Ut germanam propterea Ecclesiae doctrinam circa debitam Christo adorationem tueamur, duo praestabimus. Primo ostendemus adversus recensitos haereticos uno eodemque supremo latriae cultu cum Verbo divino humanam Christi naturam esse adorandam. Deinde adversus Pistorienses ac jansenistas reliquos Sedis Apostolicae, quae cultum Cordis Jesu probavit, vindicias sumemus, ostendentes ejusmodi cultum omni superstitionis labe esse prorsus immunem.

PROPOSITIO I.

Uno eodemque supremo latriae cultu humana Christi natura adoranda est cum Verbo divino, cum quo est hypostatice conjuncta

520. Propositio haec est de fide; contradictoria enim propositio proscripta est in concilio generali V, canone

(1) Quae est prop. LXI, et in Constit. *Auctorem fidei* hac censura perstringitur: *Quatenus per hoc verbum* directe *intendat reprobare adorationis cultum, quem fideles dirigunt ad humanitatem Christi, perinde ac si talis adoratio, qua humanitas ipsaque caro vivifica Christi adoratur, non quidem propter se, et tanquam nuda caro, sed prout unita divinitati, foret honor divinus impertitus creaturae, et non potius una eademque adoratio, qua Verbum incarnatum cum propria ipsius carne adoratur* (ex Concilio V generali, can. IX), *falsa, captiosa, ac debito cultui humanitatis Christi a fidelibus praestito ac praestando detrahens, et injuriosa . . .*

(2) Grégoire, ancien évêque de Blois, *Histoire des sectes religieuses*, liv. III, ch. 20, *Cordicoles, ou Histoire critique des dévotions nouvelles au sacré Coeur de Jésus et au coeur de Marie*, Paris 1828. In quo capite, ut in pluribus aliis, certare inter se videntur falsitates, calumniae, mendacia, quae auctor, licet centies protrita, ac si primum a se proferantur, in medium adducit denuo.

IX, his verbis concepto, juxta versionem Lateranensis Synodi: *Si quis adorari in duabus naturis dicit Christum, ex quo duus adorationes introducunt, semotim Deo Verbo et semotim homini; aut si quis ad peremptionem carnis, aut ad confusionem deitatis et humanitatis, unam naturam sive essentiam convenientium portentose dicens, sic adorat Christum, sed non una adoratione Deum Verbum incarnatum cum ejus carne adorat, juxta quod sanctae Dei Ecclesiae ab initio traditum est, talis anathema sit* (1).

521. Priusquam vero hujus veritatis argumenta proferantur, nonnulla, quae lucem affundant, praemittenda sunt ad omnem ambiguitatem tollendam.

522. Ac 1. quidem animadvertendum est, aliud esse *objectum* cultus nostri in materia, de qua est sermo, aliud *motivum*. Objectum est ipsa caro, seu potius humanitas Christi, prout subsistit in Verbo, seu *in concreto*, quae adoratur directe immediate et in se (2); motivum est unio hypostatica, qua factum est, ut caro illa sit *propria Verbi* seu *caro Dei*, ut patres loquuntur (3). Hinc, etsi caro Christi adoretur *in se*, non ado-

(1) Cfr. *Acta Conc.* Hard. tom. III, col. 198, tum Concil. Lateran. sub Martino I, act. seu secretario 4, ibid. in *Collect.* Hard. col. 839. Quibus addi possent epistola synodica conc. Alex. ad Nestorium a Cyrillo data, et concilium Chalcedonense, act. v.

(2) Permisceri nequeunt perinde ac synonyma essent adverbia *directe*, *separatim*, *primario*; etenim tum ex lexicis tum ex communi loquendi usu constat, has voces aliud omnino, non vero idem significare. Hinc fieri potest, ut adoratio *directe* tribuatur humanitati Christi, etsi ei non tribuatur *separatim* et *primario*, neque in ea terminetur. Qui propterea generatim et universe statuit, humanitatem Christi non posse *directe* adorari adoratione latriae, hoc ipso generatim et universe excludit omnem modum, quo talis adoratio dirigi potest ad humanitatem Christi, etiam cum ad eam dirigitur non propter se, nec separatim a divinitate, sed ita ut non in ea terminetur, sed in Verbo in quo humanitas Christi subsistit. Sublata proinde quacumque *directa* adoratione latriae erga humanitatem Christi, hoc ipso tollitur omnis eidem exhibenda adoratio latriae; cum intelligi nequeat exhiberi posse cultum, quin illud objectum respiciat; cui tribuitur. Merito propterea ut erronea notata fuit propositio synodi Pistoriensis. Cfr. Gerdil, *Animadv. in notas Feller*, § 11, not. 1, opp. Gerdil. edit. rom. tom. XIV.

(3) Cfr. apud eumdem, § 1.

ratur tamen *propter se*, quod proprium est solius divinitatis, quae est simul objectum et motivum supremi latriae cultus, ac propterea adoratur *in se* et *propter se*.

523. 2. Cum igitur fundamentum seu motivum istius supremi cultus, quo Christi humanitatem prosequimur, sit unio hypostatica, plane consequitur, adorationem ejusmodi non terminari aut sistere in ipsa Christi humanitate, sed in Verbo, quod ei factum est subsistentia, ut loquitur s. Joan. Damascenus (1).

524. 3. Demum notandum est, perinde esse adorare Christi humanitatem seu carnem ac adorare Christum ipsum, qui Deus homo est; neque unquam adorari posse ejusmodi cultu humanitatem Christi in abstracto, sed semper coli debere in concreto, seu totum et integrum Christum, qui profecto in partes discerpi nequit (2).

(1) *De fide orthod.* lib. III, cap. 8. Ejus verba inferius dabimus.

(2) Ex his patet immerito Feller (qui tamen aliunde optime de christiana et catholica fide meritus est tot praeclaris operibus, quibus eam egregie defendit et illustravit) in in notulis, quas apposuit Constitutioni *Auctorem fidei*, inter cetera scripsisse: « Unde merito, si accuratio theologica spectetur, culpatur illa separatio in oratione: Sacrosanctae et individuae Trinitati, crucifixi D. N. J. C. humanitati, etc. » Hoc enim ipso quod vocatur *humanitas Christi*, evidens est spectari Christi humanitatem in Verbo subsistentem et in concreto, nec ullam induci divisionem ac separationem; alioquin pari jure culpanda esset oratio, quam ecclesia in sacrae liturgiae secretis per annum recitare consuevit: *Unigeniti tui, Domine, nobis succurrat humanitas;* culpanda item invocatio cum latriae cultu conjuncta, quae fit a sacerdote sacram hostiam sive sumente, sive porrigente: *Corpus D. N. J. C. custodiat animam meam*, vel *tuam*, *in vitam aeternam*. Quis enim unquam dixerit, in ejusmodi invocationibus injici suspicionem aut periculum separationis? Ceterum distincta mentio, quae in objecta oratione fit Trinitatis et humanitatis Christi crucifixi, eo spectat, ut distincte recolantur, ac velut in recitantium officium mente defixa teneantur duo praecipua fidei nostrae distincta mysteria, sacrosanctae nimirum Trinitatis et Incarnationis Christi Domini, beataeque passionis, quam ipse pro generis humani salute in sua humanitate sustinuit. Cfr. Gerdil. loc. cit. Ast longe pejus a veritate discessere jansenistae, qui praefatam orationem, quam plures a s. Bonaventura confectam tradunt, quamque Leo X et Urbanus VIII commendarunt et indulgentiis aliisque gratiis spiritualibus ditarunt, quam denique universa usurpat Ecclesia, velut ineptam et erroribus scatentem traducere non dubitarunt, ut D. Pannalini episcopus Clusensis et Pientinus, qui eam vocavit *For-*

525. His ita positis, ut coeptum insistamus iter, sic veritatem thesis nostrae adstruimus tum ex sacris Litteris, tum ex perpetua et constanti patrum traditione et ecclesiae sensu, tum denique ex ratione ipsa theologica.

526. Scripturae passim supremo latriae cultu Christum, nempe Deum hominem, adoratum atque adorandum exhibent. Sane Apostolus, Hebr. I, 6, scribit: *Et cum iterum introducit primogenitum in orbem terrae, dicit: et adorent eum omnes Angeli Dei;* et rursum, Epist. ad Philipp. II, 10: *In nomine Jesu omne genu flectatur caelestium, terrestrium et infernorum.* Quapropter Magi, divino impellente Spiritu, Christum Iesum *procidentes adoraverunt* (1); et caecus natus, interrogatus a Christo: *Tu credis in Filium Dei?* respondit: *Credo, Domine, et procidens adoravit eum,* Joan. IX, 38. Hanc eamdem adorationem exhibent Apostoli eidem Christo a mortuis excitato: *Videntes eum adoraverunt,* Matth. XXVIII, 17. In his porro similibusque testimoniis agi de adoratione latriae delata toti Christo nempe homini Deo, constat tum ex verbis ipsis, tum ex toto contextu, atque ex sensu ecclesiae ac totius antiquitatis (2).

527. Hinc patres perpetuo insectati sunt eos, qui vel

mola di pregare indigesta, et extensor demum kalendarii ejusdem dioecesis, qui scribere non erubuit: *Pluribus scatet erroribus;* ast apposite cl. auctor *Dictionarii Ricciani et anti-Ricciani* canonicus Guasco, de ejusmodi kalendariographo scribit: *Multa ipse scatet ignorantia.* Cfr. *Dict. Ricc.* art. 115, ac supplementum *Al giorn. eccles. di Roma*, 1789, quint. IV, pag. 233 et seq.

(1) Matth. II, 11: Πεσόντες προσεκύνησαν αὐτῷ. Religiosam ac latreuticam fuisse hanc Magorum adorationem, secus ac cum Richardo Simonio nonnulli audaciores critici autumant, omnia hujus facti adjuncta suadent. Quare cum Richardus in multorum incidisset reprehensionem ob illam sententiam, quam in versione gallica N T. emiserat, eam postea emollivit in sua *Historia critica N. T.* Notandum porro est vocem πεσόντες perinde valere ac *cadentes, prostrati,* etc. Cfr. Lib. Fassonii, *Diss. de cultu Jesu Christo a Magis exhibito,* adv. Richard. Simonium et Sam. Basnagium, in *Thes. theol.* Zachariae, tom. IX, pag. 739.

(2) Cfr. Maldonatus, *Comment. in* IV *Evang.* ad cit. loc.

ejusmodi cultum Christo denegabant, ut plures ariani, vel qui Christi humanitatis adorationem inficiabantur, ut apollinaristae, qui Catholicos convicii causa vocabant ἀνθρωπόλατρας seu *hominicolas* (1); et unanimiter docuerunt Christi carnem Verbo conjunctam supremo latriae cultu esse adorandam: ita Athanasius, Epiphanius, Gregorius Naz. atque Nyssenus, Ambrosius, Augustinus, Joannes Damascenus, aliique apud Petavium (2). Ne longiores simus, quam par est, nos unius Augustini verba proferemus ex patribus latinis, et Joan. Damasceni ex patribus graecis. Sic igitur loquitur S. Augustinus, enarrans verba Ps. XCVIII, *Adorate scabellum pedum ejus: Fluctuans converto me ad Christum quia ipsum quaero hic; et invenio, quomodo sine impietate adoretur terra, sine impietate adoretur scabellum pedum ejus. Suscepit enim de terra terram; quia caro de terra est, et de carne Mariae carnem accepit. Et quia in ipsa carne hic ambulavit, et ipsam carnem nobis manducandam ad salutem dedit; nemo autem illam carnem manducat, nisi prius adoraverit; inventum est, quemadmodum adoretur tale scabellum Domini, et non solum non peccemus adorando, sed*

(1) Nempe apollinaristae unica Christum adoratione venerandum esse docuerunt; sed aliter ac catholica fides habet, communem cum ea sententiam interpretati sunt. Cum enim unionem duarum naturarum inficiarentur haeretici illi, docebant Christum non esse hominem perfectum ac nostri similem; sed solam carnem a Verbo esse susceptam, eamque e coelo delapsam, et Patri ὁμούσιον, hoc est, *ejusdem substantiae* cum Deo statuerunt, ut latissime tradidit s. Athanasius in lib. *De incarnatione*, qui illos propterea arguebat, quod Incarnationem revera e medio tollerent, hoc est, humanae carnis assumptionem, nec aliud praeterquam solam carnis speciem ac larvam admitterent, quemadmodum marcionitae et manichaei. Hac propterea perversa imbuti sententia unicam Christo docebant adorationem esse tribuendam. Ceterum haec animadversio confert tum ad intelligentiam canonis IX, quem attulimus, Conc. V generalis, tum ad intelligentiam nonnullorum patrum testimoniorum, qui praefatos haereticos impugnarunt. Catholici autem et ipsi docent, unica adoratione in utraque natura Christum esse prosequendum, sed ob unitatem personae.

(2) Lib. XV, cap. 3, § 7 et seqq.

peccemus non adorando (1). S. autem Joan. Damascenus rationem praeterea theologicam includit, scribens: *Neque enim adorandam esse carnem ejus negamus; quippe quae adoratur in una Verbi persona, quae quidem ipsi persona et hypostasis facta est. Qua in re non creaturae servimus: non enim illam ceu nudam carnem adoramus, sed velut divinitati unitam, et quia duae ipsius naturae ad unam Dei Verbi personam reducuntur unamque subsistentiam. Carbonem tangere ob ignem cum ligno conjunctum vereor. Ambas Christi naturas ob unitam carni divinitatem adoro* (2).

528. Ex his patet, hujus veritatis rationem theologicam esse hypostaticam unionem Verbi cum humanitate. Cultus enim et adoratio toti rei subsistenti tribuitur, atque ad personam proprie refertur; atqui natura divina et humana, simul conjunctae in unitate personae divini Verbi, totum ac unum Christum constituunt. Igitur natura ipsa humana uno eodemque supremo latriae cultu cum Verbo divino est adoranda, non quidem propter se, ut superius adnotavimus, sed propter Verbum.

529. Et haec quoad fidei dogma. Disceptari solet insuper a scholasticis, num praeter illum latriae cultum,

(1) *Enarr. in Psal.* XCVIII, n. 9, edit. Maur. tom. IV. Adnotant vero Maurini editores opp. s. Ambrosii, in nota ad n. 79, libri III *De Spiritu Sancto*, s. Augustinum fidelissimum s. Ambrosii discipulum, cum exponeret superius citatum ab Ambrosio Psalmi XCVIII versum: *Adorate scabellum pedum ejus*, ut eum Sacramento altaris accommodaret, non solum Ambrosianas sententias, sed et verba ipsa mutuatum esse. Cfr. s. Ambros. loc. cit. tom. II, opp. pag. 681, cum nota apposita. Ineluctabile enim in utriusque s. Patris verbis argumentum habetur, quod obiter dico, pristinae fidei circa realem Christi praesentiam in eucharistia, ac supremum latriae cultum eidem exhibendum.

(2) *De fide orthodoxa*, lib. III, cap. 8: Οὐκ ἀπροσκύνητον τὴν σάρκα λέγοντες. προσκυνεῖται γὰρ ἐν τῇ μιᾷ τοῦ Λόγου ὑποστάσει, ἥτις αὐτῇ ὑπόστασις γέγονεν· οὐ γὰρ ὡς ψιλὴν σάρκα προσκυνοῦμεν, ἀλλ' ὡς ἡνωμένην θεότητι, καὶ εἰς ἓν πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ Λόγου, τῶν δύο αὐτοῦ ἀναγομένων φύσεων· δέδοικα τοῦ ἄνθρακος ἅψασθαι διὰ τὸ τῷ ξύλῳ συνημμένον πῦρ. προσκυνῶ τοῦ Χριστοῦ τὸ συναμφότερον, διὰ τὴν τῇ σαρκὶ ἡνωμένην θεότητα. Edit. Le Quien, cujus eruditi editoris cfr. nota ad hunc loc. opp. tom. I, pag. 216.

*

quo Christi humanitatem, prout Verbo conjuncta est, adoramus, possit deferri cultus latriae inferior, quem vocamus *hyperduliae* huic ipsi humanitati, quatenus mentis praecisione distincta apprehenditur a divinitate. Et alii in aliam atque aliam sententiam abierunt, aut affirmando scilicet aut negando (1). Nobis vero supervacanea haec quaestio videtur, imo et periculi plena. Ceteris enim omissis, cum ex superius dictis constet, totam rationem existentiae hujus humanitatis esse subsistentiam Verbi, sine qua humanitas Christi in concreto nec est nec concipi potest, velle eam mentis praecisione separare, ad ei cultum tribuendum distinctum inferioris ordinis, perinde esse videtur ac ipsam destruere ad eam honorandam. Demum, ut verbis utar Thomassinii, quid attinet novos excogitare et congerere illi carni honores? An ei abunde non sufficiunt divini? An ei non sufficiunt, qui Deo sufficiunt? An illi parum est, quod Deo satis est (2)?

DIFFICULTATES

530. Obj. 1. Non adoratur supremo latriae cultu nisi Deus. Jam vero caro Christi non est Deus. 2. Hinc s. Augustinus *Honoratur*, inquit, *homo Christus, sed*

(1) Diversas ac discrepantes scholasticorum sententias recenset Vasquez in III part. s. Thomae, disp. XCVI, cap. 1, et seqq. Ipse vero sententiam negantem fuse tanquam unice veram tuetur, utpote consentaneam doctrinae patrum et conciliorum; affirmantem autem sententiam omni argumentorum genere confutat, ostenditque perperam in subsidium hujus doctrinae adduci auctoritatem s. Thomae, praesertim a Cajetano, Suarezio, aliisque ejusdem sententiae patronis. Non aliud enim docet s. Th. p. III, q. 25, a. 1 et 2, quam adorationem Christo delatam duplici titulo ipsi deferri, tum ratione gratiae habitualis et donorum, tum ratione deitatis praecipue; quia utrumque apprehendimus, et ratione utriusque adoratione dignus est; non autem quod una adoratio possit ab alia separari, aut uni seorsum naturae unam adorationem, seorsum alteri aliam exhiberi. Cfr. Vasquez, loc. cit. cap. 5, n. 34.

(2) *De Incarn.* lib. XI, cap. 3, § 13, ubi tredecim argumenta urget ad excludendam duplicem ejusmodi adorationem, quae gravissima profecto videntur.

non sicut Pater Deus. Quare ? Quia secundum hoc dixit : Pater major me est (1). 3. Et s. Cyrillus, anathematismo VIII contra Nestorium, asserit, *nefas esse hominem assumptum coadorare cum Deo Verbo.* 4. Nec prodest unio substantialis humanitatis cum Verbo ; siquidem ex ea non exurgeret nisi adoratio relativa, non autem absoluta, qualis ad latriae cultum requiritur ; 5. aut saltem dicendum cum Durando, humanitatem Christi adorandam tantum esse *per accidens*, quod tamen theologi unanimi consensu improbant. Ergo.

531. Resp. Ad 1., *D.* Ratione sui et propter se, *C.* ratione hypostaticae unionis et propter Verbum, prout exposuimus *N.*

532. Ad 2., *D.* Spectata humanitate in se ipsa, *C.* subsistente in Verbo *N.* Ibi enim s. Doctor loquitur de humanitate Christi abstracte spectata non autem in concreto, prout in Verbo subsistit, de qua nos disserimus, cui s. Pater tum in hoc ipso tractatu (2), tum loco in probationibus adducto, luculenter divinos vindicat honores.

533. Ad 3., *D.* In sensu Nestorii dividentis personas, *C.* in sensu catholico *N.* Una enim adoratio Christi, ut jam animadvertimus et ab Apollinari et a Nestorio, et ab ecclesia catholica verbis iisdem, sensu longe dissimili praedicatur. Unitas enim adorationis ab Apollinari propugnabatur, ut naturas confunderet, a Nestorio, ut personas divideret, ab ecclesia, ut geminas inconfusasque naturas in una persona profiteatur. Quare Nestorius dicere solebat, referente eodem s. Cyrillo, *propter gestantem gestatum veneror ; propter latentem adoro spectabilem* (3). Cui quidem impietati opponit Cy-

(1) *Tract.* XXIII *in Joan.* n. 13, edit. Maur.
(2) Tract. cit. n. 6.
(3) *Adv. Nestor.* lib. II, opp. tom. VI, pag. 56: Διὰ τὸν φοροῦτά φησι, τὸν φορούμενον σέβω· διὰ τὸν κεκρυμμένον, προσκυνέω τὸν φαινόμενον.

rillus anatematismum VIII, qui ita integer se habet; *Si quis audet dicere assumptum hominem coadorari cum Deo Verbo oportere, et commcupari Deum, tanquam alterum cum altero; adjectio enim* Σὺν (cum) *syllabae hoc cogit intelligi; et non magis una reverentia veneratur Emmanuel, unamque ei glorificationem dependit, juxta quod Verbum caro factum est, anathema sit* (1).

534. Ad 4., *Neg. conseq.* Etenim per unionem hypostaticam facta est illa caro caro Dei, Deumque propterea cum carne sua adoramus.

535. Ad 5., *D.* Per accidens, id est, non propter se et ex consequenti, *C.* per accidentalem unionem, quam Nestorius invexit *N.* Nec alius est sensus Durandi, qui solum contendit, humanitatem illam non esse adorandam propter se, sed propter Verbum, cui copulata est (2).

PROPOSITIO II.

Cultus sacratissimi Cordis Jesu, prout ab Apostolica Sede probatus est, atque in Ecclesia Catholica frequentari consuevit, pius est, et ab omni superstitionis labe immunis

536. Propositio haec est *certa*, ut patet tum ex censura lata a Pio VI., in Constitut. *Auctorem fidei*, ad

(1) Ex versione Dionysii Exigui apud Harduin. tom. I, *Act. Concil.* col. 1194: Εἴ τις τολμήσει λέγειν, τὸν ἀναληφθέντα ἄνθρωπον συμπροσκυνεῖσθαι δεῖν τῷ Θεῷ Λόγῳ, καὶ συνδοξάζεσθαι, καὶ συγχρηματίζειν Θεὸν, ὡς ἕτερον ἐν ἑτέρῳ· τὸ γὰρ Σὺν ἀεὶ προστιθέμενον, τοῦτο νοεῖν ἀναγκάζει, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον μιᾷ προσκυνήσει τιμᾷ τὸν Ἐμμανουὴλ, καὶ μιαν αὐτῷ τὴν δοξολογίαν ἀναπέμπει, καθὸ γέγονε σὰρξ ὁ Λόγος· ἀνάθεμα ἔστω. Hinc Cyrillus, lib. citato contra eundem Nestorium, ipsum arguit idololatriae, eo quod non admissa hypostatica ac substantiali unione Christi, tamen carnem dixerit eodem cultu esse adorandam ac ejus divinitatem.

(2) Cf. de hoc ipso argumento s. Thom. loc. cit.

propos. LXII synodi Pistoriensis, his verbis conceptam: *Doctrina, quae devotionem erga sacratissimum cor Jesu rejicit inter devotiones, quas notat* (synodus) *velut novas, erroneas, aut saltem periculosas, intellecta de hac devotione, qualis est ab Apostolica Sede probata, falsa, temeraria, perniciosa, piarum aurium offensiva, in Apostolicam sedem injuriosa.* Tum ex censura, qua perstringitur propositio LXIII: *Item in eo quod cultores cordis Jesu hoc etiam nomine arguit* (synodus), *quod non advertant, sanctissimam carnem Christi, aut ejus partem aliquam, aut etiam humanitatem totam cum separatione aut praecisione a divinitate adorari non posse cultu latriae. Quasi fideles cor Jesu adorarent cum separatione vel praecisione a Divinitate, dum illud adorant ut est Cor Jesu, Cor nempe personae Verbi, cui inseparabiliter unitum est, ad eum modum, quo exsangue Corpus Christi in triduo mortis sine separatione aut praecisione a divinitate adorabile fuit in sepulcro; captiosa, in fideles cordis Christi cultores injuriosa.*

537. Ex his vero censuris deprehendimus, 1. objectum cultus, de quo disserimus, esse *ipsum Cor Jesu*, id est, cor personae Verbi incarnati; 2. cultum, qui specialiter Cordi Jesu defertur, esse supremum, seu latriae, quo nempe personam Verbi incarnati adoramus, a qua nullatenus cor separatur aut separari potest; 3. cultum istum, qualis ab Apostolica Sede probatus est, ab omni prorsus esse superstitione immunem.

538. Cum ejusmodi *objecto* confundi aut permisceri nequit *motivum* ejusdem cultus. Quod quidem motivum multiplex est; ac 1. quidem quia istud sanctissimum Cor exhibitum est a Christo ipso tanquam piarum suarum affectionum sedes, quas nos ab ipso mutuari vult, dicens: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde*, Matth. XI, 29; 2. quia cor ex communi hominum sensu et recepto ac

universali loquendi usu, a Scriptura ipsa consecrato, est symbolum amoris, ac propterea cor Jesu symbolum immensae illius charitatis et amoris, quo tot ac tanta Christus pro nobis fecit ac perpessus est ad nos redimendos, ac potissimum quo pro nobis instituit SS. Sacramentum Corporis et Sanguinis sui, quo pascimur ac potamur; 3. quia per hoc sanctissimi cordis symbolum vehementer fideles incalescunt, tum ad recolendam Christi morientis passionem, tum ad rependendum eidem Christo amorem et grati animi sensum pro tot beneficiis, quibus ab eo affecti et cumulati sunt. Atque haec sunt, quae substantiam, ut ita dicam, ac spiritum seu animam ejusmodi devotionis seu cultus constituunt prout toties Romani Pontifices declararunt.

539. Nunquam propterea in hoc cultu objectum a motivo separari aut dispesci debet, ut plenus ille habeatur. Exurgit enim hic cultus ex utroque objecto, *materiali*, ut vocant, et *formali* simul sumptis, seu colitur Cor Jesu *in se* ac prout est *amoris symbolum*. Cor enim verum et reale seu physicum est subjectum hujus symboli, quod quidem symbolum sine ipso vero corde concipi nequit. Objectum autem formale seu motivum rationem suppeditat, quare cor potius quam aliud corporis Christi membrum a fidelibus colatur et adoretur, seu cur fideles dirigant speciali modo cultum suum ad cor, quatenus in ejusdem Christi corpore reperitur, seu in *totalitate* cum ceteris partibus coexistit et in persona Verbi subsistit.

540. Quibus ad tollendam omnem aequivocationem et praeoccupandas difficultates enucleatis, reliquum est, ut veritatem enunciatae propositionis vindicemus. Ad hoc porro conficiendum tria ostendamus oportet: *primo* Cor Jesu in se, prout corporea pars est carnis Christi (quod ab Apostolica Sede probatum vidimus ex censura propositionis LXIII. syn. Pistoriensis, constituere objectum

materiale hujus cultus), esse supremo latriae cultu adorandum; *deinde* objectum formale seu motivum ejusdem cultus certum suppeditare fundamentum, quo speciali ratione dirigatur adoratio ad Cor Jesu, prout symbolum est ejus in nos immensae charitatis; *tertio* demum hunc specialem cultum, qui Cordi Jesu defertur, tum ratione sui tum ratione symboli pium esse atque ab omni prorsus superstitionis labe immunem. Quae quidem singillatim breviter ac perspicue ostendemus.

541. Primum facile evincitur: de fide enim est, ut ex demonstratis constat, unionem hypostaticam immediate cum tota Christi humanitate, ac singulis ejusdem humanitatis partibus factam esse; imo hypostaticam unionem Verbi cum humanitate esse rationem formalem, qua humanitas ipsa ac singulae ejus partes subsistant ac existant in rerum natura, seu in concreto. Ergo tum humanitas tum singulae ejusdem humanitatis partes colendae sunt cultu latriae ob divini Verbi personam, cujus propriae factae sunt. Sane triduo mortis Christi tam ejus anima, quam ejus corpus et sanguis, etsi ab invicem separata essent, colenda erant cultu latriae ob unionem, quae semper extitit iis cum ipsa divina persona, in qua subsistebant. Hoc adeo evidens est ex fidei principiis, ut vel ipsi acerrimi impugnatores devotionis Cordis Jesu id fateri ultro debuerint (1); atque ante ipsos hanc catholicam veritatem enunciaverat praestantissimus theologus Sylvius, dum affirmavit, *carnem et animam Christi et membra corporis ejus adoranda esse adoratione latriae* (2). Ergo.

542 *Alterum* eadem facilitate adstruitur; etenim illud

(1) Sic enim Blasius, in opuscolo quod inscripsit: *De festo Cordis Jesu, dissertatio commonitoria*, anno 1781, cap. 12: *Cor Jesu*, inquit, *proprie et per se sumptum ob hypostaticam unionem capax est adorationis latriae.*

(2) In III part. q. 6, apud Gerdil, op. cit. pag. 340.

suppeditare fundamentum specialis cultus erga aliquam determinatam partem cujusdam objecti censendum est, quod ita hanc partem a reliquis distinguit, ut pro ea talia militent rationum momenta, quae non aeque pro reliquis valent, neque iis communia sunt. Sane hoc principio ducta ecclesia probavit cultum *Quinque plagarum* Redemptoris solemni Officio ac Missa peculiari, in cujus Oratione, Communione et Postcommunione sic orat Sacerdos: *Ut qui Vulnera D. N. J. C. hodie devote colimus.* Nil aliud autem est vulnus lateris, ut in eo haereamus, quod propius cor attingit, nisi latus ipsum vulneratum; et ideo hunc cultum probavit ecclesia, quia etsi includantur hae partes vulneratae in objecto, quod est corpus Jesu, specialem tamen habent mysticam significationem, et militant pro iis specialia rationum momenta seu motiva, quae non aeque in reliquis inveniuntur. Tale porro esse motivum, quo speciali ratione Cor Jesu prae reliquis corporis ipsius membris determinate sit colendum, patet tum ex eo, quod Christus ipse, ut vidimus, Cor suum velut piarum suarum affectionum sedem exhibuerit, tum praeterea ex eo, quod cor aptissimum symbolum sit immensae illius charitatis, qua Christus dilexit nos, et seipsum tradidit pro nobis; quae quidem charitas a fidelibus sub hoc symbolo speciali ratione recolitur. Ad hanc porro memoriam excitandam potissimum intenderunt summi Pontifices in hujus cultus approbatione, prout probarunt festum *Quinque Plagarum* aliaque festa, quae ad specialem quamdam Christi corporis partem referuntur, ob mysticam illam significationem, quam prae se ferunt, quaeque peculiarem exhibent in speciali eo cultu defixam recordationem mysterii cujuspiam, insignisve cujuspiam redemptionis beneficii.

543. *Postremum* ex iis, quae nobis probanda proposuimus, scilicet ejusmodi cultum pium esse atque ab

omni superstitione immunem, non est nisi corollarium, quod necessario consequitur ex praemissis. Nam si Cor Jesu, nempe Cor personae Verbi incarnati, adorari debet cultu latriae; si ob mysticam significationem sedis amoris et charitatis, cujus cor symbolum est, licet in ipsum determinate specialem cultum dirigere, prout determinate in quamdam corporis partem dirigitur in cultu *Quinque Vulnerum*, omnino sequitur, cultum sacratissimi Cordis Jesu, qualis ab Apostolica Sede probatus est et in ecclesia receptus, pium esse atque ab omni superstitione immunem.

544. Notandum denique est cum cl. Gerdilio, cum singularis pars, in quam adoratio dirigitur, non adoretur nisi propter unionem hypostaticam cum persona Verbi, profecto intelligi in adoratione, quae huic parti exhibetur, adorari ipsam Verbi personam, atque adeo Christum totum, cujus persona alia non est nisi persona Verbi. Quo fit, ut, cum Christus totus in ea sui corporis parte adoratur, nullo pacto ab ejus partis adoratione amota et exclusa intelligi debeat humanitatis totius adoratio. Et revera nemo unquam reperietur pius Cordis Jesu cultor, qui, dum Cor Jesu adorat, utpote est Cor Jesu, in eo adorationis cultu non intendat, personam ipsam Christi, atque adeo divinitatem ejus totamque sacrosanctam humanitatem comprehendere. Ob speciale tamen motivum, ut saepius diximus, quod militat pro Corde Jesu, tum ratione sui tum ratione symboli, determinate dirigitur cultus ad ipsum cor, etsi reliquae partes, quae toti insunt, non excludantur. Hinc patet nullam oriri posse suspicionem aut divisionis aut exclusionis in ejusmodi cultu prout sibi adversarii fingunt (1).

(1) Cfr. Gerdil, op. cit. pag. 348. ubi genuinum sensum aperuit verbosum Pii VI, quibus nonnulli prave usi sunt, quae continentur in Rescripto dato ad Pistoriensem episcopum Ricci.

545. Quibus si accedat, fieri non posse, ut quispiam vere catholicus superstitionis damnet cultum in universa ecclesia receptum et innumeris prope spiritualibus privilegiis et indulgentiis auctum et cumulatum a summis Pontificibus, ab iisque summopere commendatum, cujusmodi esse constat cultum Cordis Jesu, aperte colligitur et plane patet propositum nostrum ac veritas assertae propositionis (1).

DIFFICULTATES

546. Obj 1. Cultus Cordis Jesu, prout a S. Sede probatus est, non habet pro objecto nisi solam Christi charitatem sub sensibili cordis symbolo exhibitam; perperam igitur et contra ejusdem S. Sedis apertam declarationem cor ipsum reale, materiale seu physicum Christi Jesu adstruitur tanquam ejusdem cultus objectum 2. Sane in hujus festi decreto sacra rituum Congregatio declarat, per ejusmodi cultum *symbolice renovari memoriam illius divini amoris, quo Unigenitus Dei Filius humanam suscepit naturam* (2). 3. Quod clarius etiam in lectionibus hujus festi inculcatur illis verbis: *Quam charitatem . . . ut fideles sub sanctissimi Cordis symbolo devotius ac ferventius recolant, ejusdemque fructus uberius percipiant, Clemens XIII P. M. ejusdem sanctissimi Cordis festum, quibusdam petentibus Ecclesiis, celebrare permisit* (3). 4. Quare de solo

(1) Cfr. Gerdil, op. cit. pag. 372 et seqq. Cfr. etiam Faure, *Saggi teologici per formare un errata-corrige*, Saggio II, Lugano 1773; necnon Emm. Marques, *Defensio SS. Cordis Jesu*, Venet. 1781; Joan. Fel. Henr. Fumel, in op. cui titulus: *Il culto dell' amor divino, ossia la divozione al SS. Cuore di Gesù trad. dal franc. corredata di annotazioni da Luigi Mozzi*, Bologna 1782. His omnibus praeiverat P. Joseph de Gallifet S. J. *De cultu saerosancti Cordis Dei ac D. N. J. C. in variis christiani orbis provinciis propagato*, Romae 1726.

(2) Decret. S. Rituum Congregationis 6 Febr. 1765.

(3) Lectione III secundi nocturni.

cultu *symbolico* exponit Card. Gerdilius sensum, quo sacra rituum Congregatio et Rom. Pontifex approbarunt eam devotionem (1). Ergo.

547. Resp. ad 1., *N.* Illum enim cultum probavit S. Sedes, quem probandum simpliciter petierunt episcopi regni Poloniae et Archiconfraternitas sub hoc titulo Cordis Jesu in Urbe erecta. Jam vero, fatentibus ipsis adversariis, episcopi Poloniae et Archiconfraternitas in Urbe non petierunt approbationem cultus symbolici, sed cultus veri et physici Cordis Jesu, seu *proprie sumpti* (2); respondit enim s. rituum Congregatio: *Annuendum precibus censuit.* Rursum ille cultus a S. Sede probatur, quem alias probare recusaverat, dicendo: *Praevio recessu a decisis;* atqui cultus, quem probare recusaverat, iisdem adversariis fatentibus, non est cultus symbolicus, sed cultus cordis proprie sumpti (3). 3. Suo decreto non aliud intendit S. Congregatio, quam *ampliare* cultum jam longe lateque in ecclesia receptum; en rursum decreti verba: *Simulque intelligens* (S. Congregatio) *hujus Officii et Missae celebratione non aliud agi, quam ampliari cultum jam institutum;* jam vero, iisdem adversariis fatentibus, cultus *receptus* non erat symbolicus, sed veri et carnei Cordis Jesu (4). 4. Si qua adhuc superfuisset dubitatio circa sensnm S. Sedis, sublata est ex censura, quam retulimus propositionis LXIII synodi Pistoriensis. 5. Demum evincitur ex ipsa agendi ratione adversariorum, qui non alia de causa profitentur se

(1) Grégoire, *Hist. des sectes religieuses*, loc. cit.

(2) En verba Blasii, ex ejus *Diss. commonit.* Prolus. pag. 15 et 16: *Petitum fuit Officium et Missa pro cultu cordis proprie sumpti.*

(3) Audiatur iterum Blasius: *S. Congregatio anno* 1697, 1727 *et* 1729 *abstinendum censuit a concessione Officii et Missae pro culto cordis proprie sumpti.* Ibid.

(4) Ita Blasius: « Porro, inquit, cultus Cordis carnalis Jesu non nudiustertius, sed seculo superiore vertente duxit exordium a revelatione, quae facta perhibetur in Galliis V. Margaritae Alacoque. Revelationem ex ore ejusdem excepit P. La Colombière Soc. Jesu. De institutione hujus festi non multo post agi coeptum est. » Ibid. Prolus. pag. 12.

impugnare eum cultum, quam quod per ipsum introducatur divisio in Christi humanitate, ut ex dicendis magis patebit. Falsum igitur est, quod adversari assumunt.

548. Ad 2., sive ad 1. probat. *D. Symbolice*; nempe per *Cor Jesu*, quod est amoris symbolum, *C.* independenter ab ipso corde proprie dicto *N.* Vidimus enim adorari Cor Jesu, prout symbolum est charitatis, ideoque tum *ratione sui*, tanquam objectum matcriale, tum *ratione symboli*, tanquam objectum formale, seu motivum. Non alium porro esse sensum citati decreti, patet per se et ex toto contextu (1).

549. Ad 3., seu ad 2, probat. *N.* Etenim, ut ex adductis verbis liquet sanctissimum Cor Jesu est symbolum sub quo fideles devotius ac ferventius recolunt Christi Jesu charitatem; jam vere symbolum est realiter distinctum a re, quae per symbolum refertur, cum nihil pos-

(1) Ejusmodi enim tenoris est rescriptum S. Congregationis, datum die 26 Januar. 1765: « Instantia positionis: Polona, Concessionis Officii et Missae propriae in honorem SS.Cordis Jesu; » respondet Congregatio: « Pro gratia, pro Episcopis regni Poloniae, qui specialiter supplicarunt, nec non pro archiconfraternitate sub titulo SS. Cordis Jesu ». Die vero 6 Februarii ejusdem anni relatum rescriptum excepit decretum ejusdem Sacrae Congregationis typis vulgatum his verbis: « Instantibus pro concessione Officii et Missae SS. Cordis Jesu plerisque reverendissimis Episcopis regni Poloniae, nec non confraternitate Urbis, hoc sub titulo erecta, Congregatio S.Rituum, habita die 26 Januarii hujus anni (1765), probe noscens, cultum Cordis Jesu jam hodie esse per omnes fere catholici orbis partes, foventibus earum Episcopis, propagatum, saepe etiam a Sede Apostolica decoratum millenis indulgentiarum Brevibus, datis ad innumeras propemodum confraternitates sub titulo Cordis Jesu canonice erectas, simulque intelligens hujus Officii et Missae celebratione non aliud agi quam ampliari cultum jam institutum, et symbolice renovari memoriam illius divini amoris, quo Unigenitus Dei Filius humanam suscepit naturam, et factus obediens usque ad mortem, praebere se dixit exemplum hominibus, quod esset mitis et humilis corde; his de causis referente Eminentiss. et Reverendiss. D. Card. Episc. Sabinensi, audito R. P. D. Cajetano Forti, promotore fidei, praevio recessu a decisis sub die 30 Julii 1729, annuendum precibus censuit episcoporum regni Poloniae et dictae archiconfraternitatis Urbis, deliberatura deinde de Officio et Missa rite approbandis. Quod quidem Congregationis votum per me Secretarium relatum SS. D. N. Clem. P. XIII, Sanctitas sua, hujus etiam decreti tenore perlecto, in omnibus approbavit, hac die 6 Febr. 1765. »

sit esse symbolum sui ipsius; ergo, dum conceditur festum Cordis Jesu, conceditur festum Cordis ejus realis et proprie dicti ut symboli amoris et charitatis. Talem autem, et non alium sensum esse ejusmodi verborum, magis patet ex eo, quod ibi dicatur: *Quibusdam petentibus Ecclesiis* porro nulla ecclesia petierat festum cordis symbolici; sed omnes, ut ostendimus, petierant festum veri ac realis Cordis Christi. Denique id ipsum manifestum fit tum ex ipsa lectione S. Bernardi, quae in illo festo recitatur, in qua sermo est de Corde Christi *vulnerato* tum ex ejusdem Officii hymnis (1).

550. Ad 4., *N.* Adversarius, qui id asserere non erubuit, aut nunquam legit opusculum Gerdilii, in quo cl. auctor propugnat censuram Pii VI adversus notas Franc. Xaverii Feller, aut aperte mentitur.

551. II. Obj. Nisi dicatur probatus a S. Sede cultus cordis symbolici, plura sequerentur absurda, ac 1. introduceretur cultus materialis ac directus ad unam determinatam partem adorabilis Christi corporis; 2. induceretur nestorianismus per divisionem uniuscujusque na-

(1) Sic enim s. Bernardus, seu potius ignotus auctor *Vitis mysticae*, seu *Tractatus de passione Domini*, cujus verba proferuntur in lectione III secundi nocturni festi SS. Cordis Jesu, quae ita se habent: « Ad hoc enim perforatum est latus tuum..., ad hoc vulneratum est cor tuum... et propterea vulneratum est, ut per vulnus visibile vulnus amoris invisibile videamus. » Inter opp. s. Bernard. edit. Mabilon. vol. II, col. 447, In hymno vero ad Vesperas:

Percussum ad hoc est lancea,
Passumque ad hoc est vulnera,
Ut nos lavaret sordibus,
Unda fluente et sanguine.

Et in hymno ad Laudes:

Te vulneratum caritas
Ictu patenti voluit
Amoris invisibilis,
Ut veneremur vulnera.

Quaeri hic potest ab osoribus Cordis Jesu, an aqua et sanguis fluxerint ex corde symbolico, et num cor symbolicum fuerit lancea percussum et vulneratum? Ex his praeterea patet quam a vero abludant nonnulli dum autumant duplex dari objectum cultus erga Sacratissimum Cor Jesu ab ecclesia probati, materiale scilicet Christi cor, et mysticum, seu symbolicum, nempe Christi erga nos charitatem. Hi enim permiscent verum *objectum* cultus Cordis Jesu cum *motivo* ejusdem cultus. Objectum unum idemque est, nempe cor carneum Christi Jesu, motivum est, est charitas seu amor cujus cor ejus instrumentum fuit.

turae, ac propterea tribueretur altera adoratio Deo et altera homini, quum ecclesia definierit unicam adorationem Verbi incarnati esse admittendam ; 3. Dei cultus foret secundarius et concomitans cultum novae hujusce devotionis (1). Ergo.

552 Resp. *N. antec.* Ejusmodi enim absurda commentitia sunt, quaeque ab abversario finguntur. Etenim

553. Non sequitur *primum* absurdum de cultu, ut vocat, *materiali* ; alioquin *materialis* quoque vocandus esset cultus, qui sacrosantae Christi Domini humanitati defertur, quod a fide catholica abhorret. Si igitur materialis dici nequit cultus istius humanitatis, quare materialis censenda erit adoratio, qua ejusdem humanitatis partes coluntur, cum fundamentum seu ratio formalis illius adorationis sit unio hypostatica, quae immediate facta est cum toto corpore et singulis partibus ejus (2) ? Adoratur enim *Cor Dei*, seu personae Verbi. Adde, hanc propositionem, utpote *injuriosam* cultoribus Cordis Jesu, fuisse proscriptam in Constitutione *Auctorem fidei* ; hinc a nullo sincero catholico teneri potest.

554. Non sequitur *secundum*, induci nempe nestorianismum per duplicem adorationem Dei et hominis. Haec enim non est nisi calumnia toties repulsa, ac demum damnata pariter inter errores synodi Pistoriensis, quaeque a nobis praeoccupata est cum statum quaestionis aperiremus. Siquidem una eademque adoratione colitur Cor divini Verbi incarnati, seu potius persona Christi in corde suo.

555. Non denique sequitur *tertium*. Si enim una ea-

(1) Grégoire, loc. cit.

(2) Audiatur iterum Sylvius in part. III, q. 25, art. 2 : « Quare simpliciter, *inquit*, dicendum est, carnem et animam Christi, sicut et membra corporis ejus, adoranda esse adoratione latriae, quae quidem eis debetur ratione hypostasis Verbi Dei; a qua et in qua sustentantur.

demque adoratione colitur Deus-homo in corde suo, ea ratione qua diximus et ostendimus adorandam cultu latriae Christi humanitatem *in se*, licet non *propter se* sed propter Verbum, per quod et in quo eadem humanitas subsistit, et ita subsistit, ut sine tali subsistentia nec concipi possit in rerum natura ejusmodi humanitas, jam patet quam stultum sit asserere ex cultu Cordis Jesu consequi cultum Dei fore secundarium (1).

556 III. Obj. Saltem purgari nequit hic cultus a superstitione. Nam non intelligitur, 1. quomodo adoranda sit pars, quae jam adoratur in toto, nempe in Christi corpore; 2. quomodo dirigatur cultus ad cor, quin introducatur divisio ac quaedam laniatio et discerptio in ejusdem Christi corpus; 3. quare potius cor coli debeat quam oculi, pedes, manus, etc. ut arguebat sapientissimus Pontifex Benedictus XIV. 4. Sed falsum praeterea est, quod assumitur ab hujus cultus patronis, cor esse affectionum sedem; exploratum siquidem apud recentiores physiologos est, in systemate nerveo residere principium sensationum et motuum, qui a voluntate pendent. Voluntas enim in nervos agit, ac per eos anima sentit; nervi autem, ut plerique contendunt, originem ducunt a medulla spinali, ut vocant, seu, ut aliis placet, a cerebro, juxta alios a diaphragmate repeti debent, nullatenus vero a corde. Etenim cor non est nisi musculus, qui systemati sanguineo inservit. Ex ejusmodi vero opinionum diversitate non inepte quispiam quaerit, an non expediat festum instuere sacrae *glandulae*, sacri *cerebri*, etc., ex quo eorum cultores *cerebellistae*, aut *pinealistae*, etc. nuncuparentur. 5. Si his addatur,

(1) Qui hoc objiciunt, non advertunt se pariter impetere cultum, qui tribuitur Christi corpori et sanguini in eucharistia. Cum enim una eademque adoratione Christi humanitas adoretur cum divinitate, non potest distingui objectum primarium et secundarium ejusmodi cultus. Sed recolantur superius dicta in propositione antecedenti.

ejusmodi Cordis Jesu cultum incognitum plane fuisse toti antiquitati, 6. ejus introductionem turbas ubique excitasse, 7. ter a sacra Rituum congregatione rejectum, demum hanc nonnisi machinationibus factiosorum cessisse, ut eum permitteret, 8. patebit, jure merito inter superstitiosas devotiones hunc cultum esse recensendum, ejusque patronos *cordicolas*, seu *cardialatras*, *sectarios* dictos esse (1). Ergo

557. Resp. *N. antec.* Ad 1. prob. Dicimus eadem ratione coli Cor Jesu qua speciali cultu donantur *sacra Vulnera*, nempe ob mysticam significationem immensae charitatis Christi, ac cetera motiva, quae superius recensuimus (2).

558. Ad 2. *N.* Sed, ut pariter exposuimus, una eademque indivisibili ac individua adoratione adoratur Christus, seu Verbi persona incarnata, in corde suo, ceteris membris corporis Christi non exclusis. Nam adoratur cor in humanitate, quae subsistit in divina Verbi persona (3).

559. Ad 3., Respondeo, ideo cor potius coli, quia pro pedibus, manibus, etc. illud non militat peculiare motivum mysticae significationis aut charitatis symboli, quod militat pro corde. Falsum porro est, quod dicitur de Benedicto XIV; cum debuisset dici Prosper Lambertinius, qui haec objiciebat cum promotoris fidei officio fungeretur, ac propterea ex munere suo contrarias

(1) Ita Grégoire, p. 248 et seqq.

(2) Cfr. Card. Gerdil. op.cit. pag. 374 et seqq. nota (1), ubi ostendit, nullum posse ab adversariis discrimen afferri inter cultum a S. Sede jam antea probatum, *Quinque Vulnerum*, et cultum Cordis Jesu, prout spectatur ut pars humanitatis Christi, seu organum peculiare; summaque sedulitate disjicit, quae ab iisdem discrimina excogitata sunt, ut hujus argumenti vim eluderent. Id ipsum dici potest de cultu pretiosissimi Christi sanguinis, aliisque ejusmodi festis, quae Officio ac Missa propria celebrantur.

(3) Cf. Muzzarelli, « Dissertazione intorno alie regole da osservarsi per parlare e scrivere con esattezza e con proprietà su la divozione e sul culto dovuto al ss Cuore di G. C. » Roma 1806, in qua cl. auctor hoc argumentum plene evolvit.

partes sustinens, ut in ejusmodi causis fit (1). Ceterum Benedictus XIV, nempe summus Pontifex, pluribus indulgentiis ditavit cultores Cordis Jesu, et ejusmodi cultum semper fovit atque promovit (2).

560. Ad 4., *N. suppositum*; siquidem veram rationem attulimus ex mystica significatione, seu amoris et charitatis symbolo, quod prae se fert cor, et quia Christus ipse *velut* piarum affectionum suarum sedem cor suum proposuit. Itaque non dicitur *absolute* cor esse affectionum sedem, sed quod tanquam affectionum sedes exhibeatur a Christo. Non est propterea cur salebrosam physiologicam quaestionem attingamus, utrum cor reipsa sedes affectionum sit ac *sensitivitatis*, ut vocant, nec ne; cum nihil referat ejusmodi quaestio ad institutum nostrum, quod ab illa est omnino independens. Hinc cetera ruunt, quae adversarius congerit ex nuperrimis physiologis quoad diversas sententias in quas ipsi distrahuntur circa originem nervorum et sensitivitatis sedem; nec nisi falsa suppositione innixus potuit ore profano asserere, non inepte a quopiam quaeri posse, foret necne melius festum instituere *sacrae glandulae*, etc. (3).

561. Ast neque istud concedendum est, quod auctor hic pro certo sumit, physiologiam nobis adversari. Nota enim apud recentiores physiologos haec sunt: 1. Cor omnium

(1) Totam actorum seriem ipsemet refert in eximio opere de *Beatif. et Canonizat. Sanctorum*, lib. IV, part. II, cap. 31, n. 19 et seqq.

(2) Cujus rei fidem faciunt tum archiconfraternitas ss. Cordis Jesu, in Urbe instituta a B. Leonardo a Portu Mauritio, atque ab eodem Pontifice approbata, cui praeterea nomen dedit, tum litterae, quas in forma *Brevis* dedit Galliarum Reginae anno 1748, tum plures indulgentiae ab eo concessae cultoribus Cordis Jesu. Illinc patet fraus, qua primum usus est episc. Ricci, dum scripsit: « Che il gran Pontefice Benedetto XIV ci assicura, che la Chiesa ricusò per tre volte di prestarsi ai fautori e promotori di questa divozione, non avendo mai permesso, che s' introducesse la festa »; postea vero alii eum imitati sunt.

(3) Sane nunquam Deus praecepit hominibus, ut eum diligerent ex *toto cerebro*, ex *toto diaphragmate*, etc. sed praecepit, ut diligant eum *ex toto corde*.

*

musculorum corporis nostri nobilissimum esse, cum organum praecipuum sit, imo centrum systematis vascularis seu sanguinei, atque ut modo loqui amant, *irrigatorii*, quod una cum systemate nerveo praeest vitae corporis animalis (1). 2. Juxta certissimas anatomicas observationes ac repetita experimenta, cor magna nervorum copia instructum esse (2). 3. Omnes nervei systematis partes suam habere efficaciam, existere per se, neque a cerebro aut spinali medulla ullatenus pendere (3), ac propterea, quod consequens est, cordis actionem neque a cerebro neque a medulla spinali dimanare; excitari tamen, si stimuli hisce partibus applicentur, cum omnes partes ejusdem systematis amice inter se conspirent, et aliae aliis partem suae efficientiae communicent, omnesque ad totius systematis actionem aliquid conferant (4). 4. Exploratum praeterea apud eosdem est, cor prae ceteris musculis incitabilitate, ut loquuntur, contractibilitate irritabilitate atque exquisitiori quadam sensitivitate donari ob nervos, quos vocant sympathicos, quibus abundat. Hinc 5. motus cardiacos animi affectionibus ac passionibus, praesertim si vividiores eae sint, ita subesse, ut

(1) Cfr. Cl. Laurent. Martini, *Lezioni di fisiologia*, Torino 1827, lez. XLIII, *Sistema sanguigno*, tom. IV.

(2) Nonnulli physiologi dubitarunt, utrum cor nervis esset instructum; Beherendsius, ulterius progressus, prorsus nervos cordi negavit; at cl. Scarpa magnam nervorum cardiacorum copiam ita demonstravit, ut jam nemo inveniatur, qui de hac re quaestionem moveat, aut dubium. Cfr. ibid. et lez. XLII, *Sistema nervoso*.

(3) Cfr. idem ibid. lez. XLVII, *Muscoli*, tum in op. *Elementa physiologiae*, Taurini 1835, lib. I, pag. 25–31, ubi affert experimenta Wilsonii, ex quibus constat, cordis actionem neque a cerebro, neque a medulla spinali dimanare. Plures enim nervi e gangliis prodeunt; sic plerique nervi cardiaci ex ganglio sub corde posito originem habent. Ex his patet, quibus melius competat *cerebellistae* aut *pinealistae* denominatio, an nobis scilicet, qui plerosque nervos cardiacos ex gangliis repetimus cardiacis et respectivo plexu, an vero Grégoire, qui cum suis omnes nervos repetit a cerebro, aut encephalo, et medulla spinali, in quo non meliorem physiologum quam theologum se praebet.

(4) Ibid. tum pag. 23 et seq. ubi Bichati, Richerandi aliorumque hypotheses falsitate laborare ostendit, qui nervei systematis sensiferi centrum in encephalo collocant.

ito cor vel subsiliat laetitia, vel angatur moerore; ac pterea ejusmodi motus cardiacos sola pathematum ani- vi et efficacia perverti, totumque irrigatorium sy- na perturbari (1); quod si pathema vehemens et con- is fuerit, morbosam affectionem et organicum inter- n vitium in corde ingenerari, quandoque vero et rtem ipsam, ut suo loco pathologi docent (2). Haec em aliaque non pauca consulto a nobis praetermissa, in alienam provinciam excurrere videamur ad theo- um non pertinentem, et a qua, ut diximus, cultus nullo modo pendet, satis evincunt, cor animi affe- nibus maxime affici eo ipso, quod in nerveo syste- te sensitivitatis et affectionum sedes collocetur, ac sub respectu vere cor dici et esse affectuum organum nstrumentum praecipuum, imo et sedem (3).

) Ibid. pag. 31. Cfr. praeterea *tionnaire abrégé des sciences cinales*, Milan. 1825, art. *Pas-*, pag. 357 et seqq. necnon *Phy- gie des passions*, par J.L. Ali-, Paris 1825, duobus vol. in-8. hac perturbatione, quam syste- irrigatorium ab animi affectio- s patitur, explicatur sudor san- eus Christi Domini in horto, de s. Luc. XXII, 44; nam systole iastole, quae duos praecipuos tituunt cordis motus sanguinis itioni inservientes, perturbatae nctionibus suis et anormales ef- e, phaenomenon illud produxe- . Haud me latet Hilarium Pictav. *Trin.* lib. X, n. 41, prodigiis nsere ejusmodi sudorem sangui- , dum scribit: *Contra natu- est sudare sanguinem.* Verum modo Aristoteles, *Hist. animal.* III, cap. 19, et *De animal. par-*, lib. III, cap. 5, Galenus, seu uis auctor est libri *De utilitate irationis*, Theophrastus Eresius actatu *De sudoribus*; sed etiam, restauratas litteras in Italia, Col- , *De sanguine Christi*; Greg. , *Vita Sixti* V, lib. VI; Sapo- ritius, in *Ephemeridibus germani- cis* anni 1712; in Gallia Maldona- tus, in Matth. XXVI, 37; Fagonius, facultatis parisiensis medicus, in the- si anni 1665; Mervillius, *Miscella- neorum*, tom. III; Thuanus, *Histo- riarum*, lib. II; in Germania Schenc- kius, *Observat.* 138, lib. VI; in Helvetia Conradus Lycostenes, in *Prodigiorum ac ostentorum chro- nico*, aliique viri docti non pauci suis temporibus mares ac feminas, vel morbo sollicitatos, vel animi moerore confectos, sanguine sudas- se, sive quod ipsi viderint, sive di- ligenter explorata veritate, testan- tur. Cfr. Calmet, *Dissert. de san- guineo Christi sudore.* Quae ideo attulimus, quia mirifice rem nostram confirmant.

(2) Cf. inter alios cit. *Dictiona- rium*, loc. cit. pag. 354, et Allan Burns, *Osservazioni sopra più fre- quenti malattie del cuore*, tradot. dall' inglese Milano 1816.

(3) Non quatenus cor centrum est systematis irrigatorii, sed, ut dixi- mus, ob quantitatem et qualitatem nervorum quibus instructum est.

562. Ad 5. *D.* Quoad festi celebrationem, *C.* quoad rem ipsam *N.* Alioquin innumerae prope ejusmodi devotiones hoc praetextu excludi ac respui deberent, quae, cum primum peculiari festo et officio cohonestabantur, novae erant (1). Adde, hanc difficultatem aeque premere cultum cordis symbolici, quem tamen adversarius cum suis commendat.

563. Ad 6. *D.* Ex parte jansenistarum eorumque gregalium, *C.* ex parte piorum catholicorum, saltem postquam ab Apostolica Sede probatus est *N.* Quot oppositiones non sustinuit festum Conceptionis B. Virginis (2)? Quot festum Corporis Christi? Sane de posteriori hoc festo apud Bollandianos legitur: *Festivitatem illam positam fuisse in ruinam et resurrectionem multorum, et in signum cui contradiceretur; innumerabiles habuisse contradictores et atrocissimos impugnatores* (3). Quid inde? Festum Corporis Domini a s. Sede probatum perseverat, et nomina impugnatorum, utpote in pulvere exarata, levioris aurae impetu evanuerunt; idem contigit et continget de festo ss. Cordis Jesu deque ejus impugnatoribus (4).

564. Ad 7. *D.* Et haec agendi ratio ineluctabile est documentum summae prudentiae, cautelae ac maturitatis quibus commendatur s. Rituum Congregatio, *C.* aliquid officit ipsius causae merito, postquam approbata est *N.* Et sic cetera concidunt, quae de machinationibus postulatorum adjecta sunt, inter quos auctor, quem impugnamus, ipsum involvit piissimum Rom. Pontificem Clementem XIII (5).

(1) Cfr. Marques, op. cit. part. I, consect. propos. IX, art. I.

(2) Cf. P. Victor a Cabal, Ord. min. ref. in opere, cui titulus: *De superstitiosa timiditate vitanda.*

(3) In *Vita B. Julianae Leodiensis*, ad diem V April. lib. II, cap. 3, edit. Antverp. pag. 461. Integrum caput illud legi meretur. Egregiam navarunt operam in promovendo ac tuendo hoc festo patres inclyti Ordinis Praedicatorum, qui propterea plurimorum invidiam subierunt.

(4) Loquor autem de iis, qui Sedi Apostolicae decretis restiterunt.

(5) *Dans le temps*, inquit, *qu'on*

565. Ad 8. *D.* Eadem ratione, qua catholicos lacessebant apollinaristae, dum eos vocabant *anthropolatras* seu *hominicolas*, *C.* jure merito, *N.* Mirum est, non animadvertisse ejusmodi homines partium studio abreptos, se per hanc appellationem causam communem agere cum apollinaristis, qui praeterea eadem ferme argumenta urgebant adversus catholicos Christi humanitatem, prout subsistit in divina Verbi persona, adorantes, quae factiosi isti impugnatores urgent adversus cultum Cordis Jesu (1).

CAPUT V.

DE CHRISTI TITULIS ATQUE MUNERIBUS

566. Ex unione hypostatica fluunt tituli illi, quibus Christum in sacris litteris insignitum novimus, et officia seu munia, ad quae obeunda Dei Filius humanam naturam sibi copulavit.

567. Praecipui tituli ac munia, quae Christo tribuuntur, sunt Capitis hominum et Angelorum, Prophetae, Regis, Judicis, Sacerdotis, Dei hominumque Mediatoris. De quatuor primis nulla viget controversia; ast non levis quaestio agitatur inter catholicos et socinianos circa sensum, quo postremi duo tituli Christo competant. Quare priores illos vix exponemus; posteriores appositis propositionibus juxta catholicam doctrinam vindicabimus.

568. 1. Igitur Christus dicitur et est caput hominum et Angelorum. *Hominum* quidem ratione animarum, in quas influit per gratiam suam, sive actualem, sive san-

poursuivait cette affaire, on se demandait à Rome, quels sont les solliciteurs ? et tout bas, on se disait : c'est le Pape. Ita hic inverecundus jansenista et episcopus *conventionalis*, de cujus notitiis biographicis, de obstinata pervicacia in schismate usque ad mortem, ob quam ei denegata sunt sacramenta, de ejusdem praeterea funere et scandalis, quae inde orta sunt, cfr. *L'Ami de la Religion,* anni 1831., vel. LXVIII, in respectivis articulis.

(1) Cfr. Petav. lib. XV, cap. 3 et seqq. et Gerdil, op. cit.

ctificantem ; ratione corporum , quae ipse aliquando a mortuis excitabit ; ratione finis seu beatitudinis , ad quem homines ejus munere ordinati sunt ; qnae duo postrema suo loco jam vindicavimus , primum autem postea ostendemus. Exponit autem s. Thomas , qua ratione omnes homines ad Christum tanquam caput pertineant , scribens : *Christus est caput omnium hominum , sed secundum diversos gradus. Primo est caput eorum , qui actu uniuntur sibi per gloriam ; secundo eorum , qui actu uniuntur sibi per charitatem ; tertio eorum , qui actu uniuntur sibi per fidem ; quarto eorum , qui sibi uniuntur solum in potentia nondum reducta ad actum , quae tamen est ad actum reducenda secundum divinam praedestinationem ; quinto eorum , qui in potentia sunt sibi uniti , quae nunquam reducetur ad actum ; sicut homines in hoc mundo viventes , qui non sunt praedestinati , qui tamen ex hoc seculo recedentes , totaliter desinunt esse membra Christi* (1). Sed et *Angelorum* caput est Christus , ut declarat Apostolus , Collos. II , 10 , dicens : *Qui est caput omnis principatus et potestatis* , et rursum Ephes. I , 18 et seqq. nam et Angelis dignitate praestat et potestate , et sunt praeterea Angeli *administratorii spiritus in ministerium missi propter eos , qui haereditatem capient salutis* , ut idem Apostolus loquitur , Hebr. I , 14. Quod si Christus hominum et Angelorum caput est , hoc ipso patet , eum esse caput ecclesiae , juxta triplicem suum statum , triumphantem scilicet , purgantem et militantem.

569. 2. Est praeterea Christus Jesus propheta ac magister , qui e coelo venit ad homines coelesti plane ac divina doctrina imbuendos , ut ex dictis suo loco constat , et ex Veteri ac Novo Foedere , in quibus ejusmodi tituli passim ei tribuuntur.

(1) Part. III , q. 8 , a. 3.

570. 3. Christo utpote Deo-homini regiam dignitatem tribuendam esse ostendunt inter cetera, tum quae Angelus, Luc. I, 33, B. Virgini testatus est, dicens: *Regnabit in domo Jacob in aeternum, et regni ejus non erit finis*, tum quae Christus ipse aperte Pilato sciscitanti, num rex esset, respondit: *Tu dicis; quia rex sum ego*. Hoc autem ejus regnum in terris inchoatur et in coelis perficitur (1). Sic judiciariam potestatem sibi vindicat Christus, Joan. V, 22, dum ait: *Pater... omne judicium dedit Filio;* et apostolus Petrus de eodem Christo, Act. X, 42, testatur idem, dicens: *Ipse est constitutus a Deo judex vivorum et mortuorum* (2). Alia addendo tempus inutiliter tereremus.

571. His propterea sic leviter delibatis, jam accedimus ad vindicandam adversus socinianos doctrinam catholicam de Christi sacerdotio ejusque mediatione.

572. Contendunt itaque sociniani, 1. Christum in terris degentem proprie sacerdotem minime fuisse, nec proinde verum obtulisse sacrificium; sed nonnisi post suam in coelum ascensionem munia sacerdotalia, quae praecipue in sacrificii oblatione et in intercessione consistunt, obire coepisse. Ex quo inferunt ejus mortem in cruce non fuisse nisi quamdam praeparationem illius sacrificii, quod solum in coelis reipsa obtulit ac quotidie offert (3).

573. Contendunt, 2. Christum non eo sensu mediatorem esse atque appellari, quod velut sponsor parti laesae pro altera, quae offendit, plene solvat ac satisfaciat, quo sensu vere et proprie Christum mediatorem esse catholici affirmant; sed improprie, quatenus ipse velut internuncius ac interpres utriusque partis, Dei sci-

(1) *De Christi regno ejusque natura*, cfr. Suarez, tom. I, in III part. s. Thomae, disp. XLVII, sect. 1 et 2; necnon Petav. lib. XII, cap. 15.

(2) Qui plura cupit, conferat Suarezium, loc. cit. tom. II, disp. LII et seqq.

(3) Cfr. Faure, S. J. in *Dissert. de Socinianismo*, § 12, quae extat ad calcem Manualis controvers. Becani, edit. Colon. 1750.

licet et hominum, fuerit velut arbitrer electus ad componendam litem, vel denique tanquam intercessor et advocatus. Adversus quos errores sit :

PROPOSITIO I.

Christus verum ac proprie dictum habuit sacerdotium, ejusque munia in mortali etiam vita complevit

574. Utraque propositionis pars ad fidem pertinet, doctrinamque catholicam continet, quam Tridentinum concilium asseruit, sess, XXII, cap. 1 et seqq.

575. Christum igitur vere ac proprie sacerdotem fuisse, non ex ordine levitico, sed ex illo, de quo David cecinit, Ps. CIX, 4 : *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech*, aperte declarat Apostolus epist. ad Hebraeos, cap. V et seqq. ; qui praeterea ibidem *primo* ostendit, quibus potissimum rebus Melchisedech Christi sacerdotium adumbraverit, *nomine* scilicet, *persona*, et *oblatione ; secundo* praeeminentiam hujusce Christi sacerdotii super sacerdotium Aaronicum fuse persequitur (1). Hoc principio constituto,

(1) Ac 1. quidem quia sacerdotium Christo cum jurejurando impositum est; Aaronicum vero non item, Heb. VII, 20, 21 ; ex quo colligit Apostolus sacerdotii Christi praestantiam. Neque enim minoris, sed majoris momenti rebus confirmandis juramenta solent adhiberi. Insuper autem cum res jurejurando firmata nec rescindi possit, nec immutari, ideo confirmatum est Christi sacerdotium, utpote futurum aeternum. sacerdotium autem Aaronicum, cum esset aliquando abrogandum, non debuit juramento confirmari. 2. Haereditarium Aaronicum sacerdotium a parentibus in filios fuit ; Christus autem nec successit alteri, nec successorem habet, siquidem eo quod manet in aeternum, sempiternum habet sacerdotium, ibid. VII, 24. 3. In sacerdotio Aaronico distinguebatur hostia a sacerdote ; in sacerdotio Christi, idem est hostia ac sacerdos. Etenim Christus *non per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem introivit semel in Sancta*, ut ibid. ait Apos. cap. IX, 11 et seqq. et X, 5, 6; 4. Praestat Christi sacerdotium Aaronis sacerdotio efficacia ; nam *impossibile est*, ut idem Apostolus loquitur, cap. X, 4, *sanguine hircorum et taurorum auferri peccata.* Christus autem se ipsum obtulit hostiam pro peccatis omnibus, atque *una oblatione consummavit, in sempiternum sanctificatos*, ibid. 12-14.

videndum superest, num Christus reipsa sacerdotalia munia in mortali etiam vita sua obierit.

576. Jam vero Apostolus ad duo praecipua capita revocat sacerdotis officia, ad sacrificii nempe oblationem atque ad intercessionem, scribens cap. V, 1: *Omnis Pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis, quae sunt ad Deum, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis.* Utrumque autem Christum in mortali adhuc vita degentem praestitisse luculentissime non solum affirmat, sed instar certi principii ponit.

577. Aque ut incipiamus ab eo, quod praecipuum est, oblatione scilicet seu sacrificio, id inter cetera evincunt, quae scribit, ibid. cap. IX, 11: *Christus*, inquit, *assistens Pontifex futurorum bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum non manufactum .... neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem introivit semel in sancta, aeterna redemptione inventa. Si enim sanguis hircorum et taurorum et cinis vitulae aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis; quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum Sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad serviendum Deo viventi?* Quibus verbis Apostolus Pontificem veteris legis cum novae legis Pontifice Christo, ita comparat, ut quemadmodum ille, priusquam ingrederetur in Sancta Sanctorum, sacrificium offerebat per effusionem sanguinis hircorum et vitulorum, sic etiam Christus sacrificium in cruce ob-

5. Denique, aliis praetermissis, sacerdotium Aaronicum in terris peractum est; sacerdotium autem Christi in terris quidem inchoatum est, sed est consummatum in coelis, ibid. VII, 26. Unde ab Apostolo Christus vocatur *Pontifex magnus . qui penetravit coelos*, cap. IV, 14. De Melchisedecho et Christi sacerdotio secundum ejus ordinem cfr. Petav. lib. XII, cap. 11 et seqq. Pererius, *In Genes.* XIX, n. 80 et seqq. Lorinus, *In Ps.* CIX; Justinianus, *In septimum epistolae ad Hebr. caput*, et P. Curti, diss. Romae edita, anno 1751, inscripta: *Christus Sacerdos.*

tulerit per sui sanguinis effusionem, priusquam intraret in sancta non manufacta, scilicet in coelum. Christus igitur sacerdotium suum adeptus est, ejusque partes implevit, antequam ingrederetur in coelum, sicut sacerdos legalis sacerdotalem dignitatem obtinebat, et munus sacerdotis obibat, priusquam intraret in sancta.

578. Pergit praeterea ibidem Apostolus, v. 24, in hunc modum: *Non enim in manufacta sancta Jesus introivit . . . sed in ipsum coelum . . . neque ut saepe offerat semetipsum, quemadmodum Pontifex intrat in sancta per singulos annos in sanguine alieno; alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi; nunc autem semel in consummatione seculorum, ad destitutionem peccati, per hostiam suam apparuit. Et, quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem judicium, sic et Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata.* Jam vero quatuor hic ponit Apostolus, quae necessario postulant Christum in mortali adhuc vita veri nominis habuisse sacerdotium, ac verum et proprie dictum obtulisse sacrificium in morte sua.

579. Etenim primo, pro certo sumit Apostolus, oblationem Christi nonnisi semel factam esse; ergo loquitur de oblatione, quae in cruce facta est, non autem in caelo, ubi quotidie interpellat pro nobis. 2. Ideo vero constituit Apostolus Christum nonnisi semel obtulisse semetipsum, quia alioquin ipse debuisset frequenter pati. Ergo loquitur de oblatione, quae per passionem facta est; porro non in coelo, sed in terris, ac in cruce praecipue passus est Christus. 3. Tunc Christus ex Apostolo semetipsum obtulit ad peccatum tollendum, cum apparuit et manifestus factus est. At, cum in coelum est ingressus, non solum nobis non apparuit, sed potius sublatus est ab oculis nostris; ergo in terra suimetipsius oblationem fecit, seu tradidit se in sacrificium. 4. De-

mum tunc Christus oblatus censendus est, cum abstulit peccata; obtulit enim semetipsum *ad multorum exhauriènda peccata;* sed ex apostolo Petro istud Christus praestitit in cruce moriendo (1). Quaquaversum igitur spectetur Apostoli oratio, constat instar certi principii habendum esse, tum Christum vere sacerdotem fuisse, dum in terris degeret, tum semetipsum in sacrificium obtulisse in morte sua. Et haec de priori sacerdotii munere.

580. Altero autem sacerdotii officio, quod diximus in intercessione consistere, in mortali adhuc vita Christum perfunctum esse, argumentum ineluctabile inter cetera exhibet s. Joannes, cap. XVII, in admirabili illa oratione, quam post coenam Christus fudit pro omnibus tum praesentibus tum futuris hominibus, ut suo loco ostendimus (2).

581. Utrumque vero sacerdotale munus, quod in his terris Christus inchoavit, in coelis perfecit, tum continua ac jugi sacrificii semel oblati applicatione, tum perpetua illa intercessione, qua interpellat pro nobis.

582. Quaeri autem solet, in quo haec Christi apud Patrem in coelis intercessio posita sit. Non desunt patres, iique non pauci, qui existiment Christum etiam in coelo orare et precando interpellare pro nobis (3). Hinc illud Augustini dictum: *Christus orat pro nobis ut Sacerdos noster, orat in nobis ut Caput nostrum, oratur a nobis ut Deus noster* (4). Communior tamen ac recepta sententia est, non aliud prae se ferre ejusmodi intercessionem, quam apparitionem ac praesentiam Jesu Christi coram Patre, et continuam applicationem remissionis ad salutem, quam ipse oblatione sanguinis sui nobis comparaverat; quae apparitio cum habeat aliquam

(1) I Pet. II, 24.
(2) Tract. *De Deo*, n.474 et seqq. tom. II, pag. 209.
(3) Cfr. Petav. lib. XII, cap. 8, § 10 et seqq.
(4) *Enarrat. in Ps.* LXXXV, n. 1.

cum humana intercessione similitudinem, ideo figurata loquendi ratione intercessio vocatur (1).

583. Cum vero per ipsam Incarnationem factus sit Christus pontifex seu sacerdos, ut *Christi* nomen ipsum indicat, quod inde Jesus consecutus est (2), patet, ipsum esse sacerdotem, neque praecise qua Deum, ut contendebant ariani, neque praecise qua hominem, uti autumabant nestoriani, juxta uniuscujusque sectae principia (3), sed ut Deum-hominem, qualem et esse mediatorem mox dicemus. Humana enim natura spectari debet ut *principium quo* (qui scholarum est sermo) operationibus sacerdotalibus Christus perfunctus est et perfungitur; Verbum autem divinum ut *principium quod* sacerdotales operationes seu officia exerit, iisque infinitum pretium et infinitam dignitatem tribuit. Recte Vigilius, seu quisquis est auctor quinque librorum contra Eutychem, lib. V: *Quia reconciliationis sacramentum*, inquit, *immaculatum flagitabat sacrificium, talis hostia requirenda fuerat, quae ita media esset inter De-*

(1) Cfr. tamen Petavius loc. cit.

(2) Est enim *Christi* appellatio non vox naturae, sed personae utraque natura constantis; cum hac autem appellatione connexa est pontificia dignitas, cujus symbolum est unctio, quam nomen illud prae se fert. Quare pontifex et sacerdos in ipsa carnis susceptione factus est Dei Filius, quando divinitate est inuncta hominis assumpta natura. *Unctus est enim ille*, ut ait s. Augustinus, *ut rex et sacerdos*. Cfr. *Enarr.* II *in Ps.* XXVI, n. 2.

(3) Cfr. Petav. lib. XII, cap. II, § 1 et seqq. Ariani enim, qui naturam Filii Dei seu Verbi diversam a paterna, et ea longe inferiorem existimabant, eademque cum carne conjunctam loco animae esse credebant, quidquid in Christo inerat, vel ab eo gestum humile, Deoque minime dignum, utpote ex imbecillioris naturae conditione, totum hoc divinitati illius adscribebant, velut dolorem, famem, sitim aliaque ejusmodi, adeoque precandi et invocandi creaturae consentaneos affectus. Christum propterea, qua Deus est, ut Patre minorem, sic ejus sacerdotem et mediatorem inter illum et humanum genus esse statuebant. Nestoriani autem, qui hominem a Deo esse reipsa divisum autumabant, statuebant Christum sacerdotem esse praecise qua hominem, nec patiebantur dici Filium Dei vel Deum esse sacerdotem, etsi adderetur *secundum carnem*, vel, *ut homo est*. Vid. S. Cyrill. *Adv. Nestorium*. lib. III, opp. tom. VI, p. 64, edit. Paris. 1638.

um et homines, ut et morti succumberet per illud, quod hominis habebat, et mortem revinceret per id, quod in se divinitatis tenebat (1).

DIFFICULTATES

584. I. Obj. Christus in terris degens proprie non fuit sacerdos, nec proinde verum obtulit sacrificium, sed solum post suum in coelum ascensum, ubi quotidie se offert et interpellat pro nobis. Etenim 1. Apostolus, Heb. X, 5 et 9, de illa oblatione loquitur, quae facta est in ingressu ejus, quando sacrificia legalia abrogata sunt; at ingressus ille in coelum factus est, non autem in terras; neque enim statim ac in terras ingressus est Christus, legalia sacrificia sustulit aut abrogavit. 2. Christus sacerdotium suum non obivit antequam ei dictum fuerit; *Filius meus es tu, ego hodie genui te;* id autem factum fuisse, cum Deus eum a mortuis excitatum, Dominum et Christum constituit, testatur s. Paulus, Act. XIII, 33, et Rom. I, 4, collat. Hebr. V, 5. Idem Apostolus 3. aperte testatur, Hebr. VIII, 4, dicens: *Si* (Christus) *esset super terram, nec esset sacerdos; cum essent, qui offerent secundum legem munera, qui exemplari et umbrae deserviunt coelestium.* Ergo Christus proprie Sacerdos non fuit, nec sacrificium prius obtulit, quam in caelis fuerit. 4. Hebr. VII, 26, Christus *pontifex debuit sublimior caelis fieri.* Ergo in coelis prius esse debuit, quam sacrificium offerret. 5. Ibid. v. 24, probat idem Apostolus, Christum sempiternum esse sacerdotem, quia semper in coelis pro nobis interpellat, jam vero, si in ligno crucis sacrificium semel obtulisset, quid necesse foret, eum continue pro nobis in-

(1) Vid. *Biblioth. Patr. De la Bigne*, tom. v, col. 589, script. Virgilio Tridentino. Cfr. tamen Papebrochius, tom. v, Junii, pag. 164, num. 8 et seq.

terpellare? 6. Neque demum praetereundum est, Jesum ipsum nunquam dignitatem istam sacerdotalem sibi attribuisse, eamque in sola ad Hebraeos epistola, argutiarum judaicarum plenissima, in ipsum conferri (1). Ergo.

585. Resp. *N. Antec.* Ad 1, probat. *N.* min. Diserte enim Apostolus X, 5, ejusdem epistolae, scribit: *Ideo ingrediens in mundum dicit: Hostiam et oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi.* Ingressus vero iste in mundum non coarctatur ad illud instans, quo Christus vel conceptus vel natus est; sed totum illud tempus complectitur, quo Christus in his terris vixit. Hoc porro intervallo, ac praecise in morte ipsius, ut superius diximus (2), profecto sacrificia legalia sin minus *facto*, *jure* saltem abrogata sunt.

586. Ad 2, *D.* Factus est sacerdos *ab eo*, qui dixit ei: *Filius meus es tu*, *C. quando* haec dicta sunt ei, *N.* Primum solum affirmat Apostolus, cit. loc., alterum de suo adjiciunt sociniani. Addo non solum in resurrectione, sed ante id temporis, declarationem ejusmodi a Deo Patre factam esse, tum in baptismate, tum in transfiguratione. Meminit autem Apostolus solius resurrectionis, quia per ipsam maxime patuit divina Christi filiatio, quae est fundamentum et causa sacerdotii Christi ejusque resurrectionis.

587. Ad 3, *D.* Si ejusdem ordinis fuisset sacerdotium Christi ac sacerdotium leviticum, ejusdemque praestantiae, *C.* si diversi ordinis et diversae praestantiae, *N.* Contendit enim ibid. Apostolus longe excellentius esse sacerdotium Christi, quam fuerit sacerdotium leviticum ob plures causas, quas ibi persequitur, inter

(1) Ita quidem Wegscheider § 134, et cum eo Ziegler, *Einleitung in den Brief an die Hebräer*, Gott. 1791, seu: *Introductio in epist. ad Hebr.*; Ammon, *Bibl. theol.* III, 17 et seqq.

(2) Hujus tract. part. I, n. 170,

quas urget objectum et efficaciam; *objectum* quidem, quia sacerdotium Leviticum erat ordinatum ad solam emundationem carnis, sacerdotium Chrisiti ad emundationem spiritus seu conscientiae; *efficaciam*, quia illud, utpote imperfectum, sua sacrificia semper iterare debebat, sacerdotium Christi, utpote perfectissimum et ratione sui et ratione sacrificii, una oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos, quin illud repetere necesse fuerit. Hinc concludit, quod, si paria fuissent ejusmodi sacerdotia et sacrificia, alterutra inutilia forent (1).

588. Ad 4. *D.* Expleto ejus munere in terris, *C.* hoc non expleto *N.* Primum tantum affirmat Apostolus, ut ostenderet, Christum, cum in coelum ascendit, quod in terris perfecerat per applicationem complere.

589. Ad 5. *D.* Per continuationem muneris sacerdotalis in jugi applicatione meritorum suorum, *C.* secus *N.* Diximus porro in probationibus, interpellationem Christi in coelis in applicatione fructus sacrificii in cruce oblati ad expiationem peccatorum nostrorum consistere.

590. Ad 6. Resp. 1. Dato etiam quod rationalistae assumunt, solum nempe auctorem epistolae ad Hebraeos, ut ipsi loquuntur, tribuisse Christo sacerdotalem dignitatem, illud satis nobis esset ad arguendam impietatem socinianorum; cum ex perpetua ecclesiae traditione, divinae auctoritatis sit haec epistola. Resp. 2. Falsam esse illorum assertionem. Cum enim Christus, Matth. XXII, 44. et seqq. Marc. XII, 36; Luc. XX, 42, sibi applicet psalmum CIX, in quo expresse Christi sacerdotium praedicatur, hoc ipso sibimetipsi sacerdotalem dignitatem attribuit.

591. II. Obj. Duo sunt, quae prohibent, quominus

(1) Cfr. Tournely, *De Incarnat.* quaest. IV, art. 2, argum. 4, respons. secundae Socinian. refutatio; Petav. lib. XII, cap. 11 et seqq. Bernard. a Piconio, *Tripl. expos.* in hunc locum.

in morte Christi veri nominis sacrificium agnoscamus; ac primum quidem, quod contra omnium sacrificiorum naturam idem Christus fuisset simul hostia et sacerdos; secundum, quod illius sacrificii hostia non ab ipso sacerdote mactata fuisset ; Christus enim a tortoribus morti traditus est. Nec juvat reponere ideo Christum sacerdotem fuisse atque ejus mortem sacrificium, quia illatam mortem patienter sustinuit, siquidem et martyres omnes voluntarie pro Christo mortem fortissime tolerarunt, quin propterea veri nominis sacrificium illorum mors dici possit. Ergo.

592. Resp. *N. A.* Nam non prohibet *primum*, tum quia haec est praerogativa peculiaris sacrificii Christi, quam Scripturae, patres, liturgiae, ceteraque omnia ejusdem generis documenta eidem vindicant; tum quia in coelis ipsis, ubi, socinianis fatentibus, sacrificium Christus offert, idem est Sacerdos et victima. Hoc autem maxime commendat sacrificium Christi, ut expresse declarat Apostolus Hebr. IX, 11, 12, cujus verba superius descripsimus.

593. Non prohibet *alterum*, quia tortores non tanquam sacrificatores mortem Christo intulerunt, sed tanquam instrumenta, quibus Christus usus est ad se immolandum pro vehementissima, qua erga nos flagrabat, charitate ; *oblatus* enim *est*, *quia ipse voluit.* Haec autem Christi morientis charitas infinite major fuit quam crucifigentium iniquitas.

594. Ad *conflrmat*, *N. paritatem.* Nec enim martyres instituti sunt sacerdotes ad offerendos semetipsos in veri nominis sacrificium, qualem Christum institutum fuisse declarat Apostolus Hebr. X, 5, verbis superius recitatis et huc usque probavimus

PROPOSITIO II.

Christus Jesus veri nominis mediator fuit

595. Haec pariter propositio ad fidem spectat, ut ex constanti et perpetua ecclesiae catholicae doctrina in sacris Litteris et traditione fundata, constat.

596. Etenim Apostolus conceptis verbis, I Timoth. II, 5, 6, ait: *Unus Deus, unus et mediator Dei et hominum homo Çhristus Jesus, qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus.* Ideo autem ab Apostolo Christus mediator dicitur, quia *dedit redemptionem semetipsum pro omnibus;* ergo non improprie, ut sequester, arbiter et advocatus mediatores dicuntur, Christus mediator tantum extitit, sed veri nominis mediator praeterea agnoscendus est tanquam sponsor, qui soluto pretio pro peccatis nostris satisfecit, ac nos Deo reconciliavit, ut capite insequente fusius ostendemus.

597. Fuit autem et est veri nominis mediator Christus, prout Deus et homo est. Dicitur enim in Scripturis, *Deum* acquisivisse ecclesiam sanguine suo, tum *Dominum gloriae* crucifixum esse, aliaque ejusmodi de Christo praedicantur, quae utriusque naturae concursum supponunt in humani generis redemptione, ac propterea in *mediatione*, qua Christus perfunctus est. Quare s. Augustinus: *Mediator*, inquit, *inter Deum et homines oportebat, ut haberet aliquid simile Deo, aliquid simile hominibus, ne in utroque hominibus similis longe esset a Deo, aut in utroque Deo similis longe esset ab hominibus, atque ita mediator non esset* (1). Eodem sensu ceteri patres tum graeci tum latini loquuntur (2).

(1) *Confess.* lib. x, cap. 42.

(2) Cfr. apud Petav. lib. xii, cap. 4 et seqq. Ut magis accurata habeatur notio mediationis, distingui debet *persona* mediatoris a mediationis *opere*, seu munere. Ad verum

*

598. Diversa tamen ratione unaquaeque natura ad ejus mediationem concurrit. Natura enim humana materiam seu opus mediationis subministravit, Verbi vero hypostasis valorem et dignitatem in opus contulit. Ex hac autem animadversione erroris convincuntur sive ii, qui Christum mediatorem ut Deum tantum, cum veteribus arianis asserunt, sive qui eum talem ut hominem tantum extitisse autumant cum Francisco Stancharo ac socinianis. Hi enim rati sunt, non potuisse Christum esse mediatorem ut Deum, ne in absurdum illud incidamus, ut eum fuisse mediatorem suimetipsius affirmemus. Reponimus enim, non eo modo, quo unus est de Trinitate, mediatorem esse Christum; quippe persona eadem Verbi, qua Deus est, citra carnis communionem sive cogitatione ab hac abstracta, in Trinitate secunda numeratur; quatenus vero hic homo est et humanam naturam quodammodo informat ac terminat, mediatoris partes ac munus implet (1).

599. Si praeterea Christus veri nominis mediator fuit quatenus tanquam sponsor pro nobis satisfecit, colligimus, Christum ante Incarnationem improprie tantum potuisse dici mediatorem prout a ss. patribus, praesertim antiquioribus praedicatur, quatenus nempe spectabatur ut internuncius ac interpres divinae voluntatis apud homines in frequentibus illis apparitionibus, in quibus sub adspectabili specie videndum se praebuit; vel etiam quatenus Deus, intuitu futurae ejus mediationis et meritorum, peccata condonavit, et vitam aeternam illis impertitus est, qui in eumdem Christum venturum rite credidissent (2).

et proprie dictum mediatorem constituendum in subjecta materia, de qua agimus, requiritur concursus utriusque naturae. Opus autem mediationis *posuit* sola humana natura in Verbo subsistens; haec enim sola potuit pati, mori, pretium solvere, etc. Natura vero seu persona divina non contulit nisi dignitatem et valorem ejusmodi operi. Cfr. Petav. l. cit.

(1) Cfr. Petav. loc. cit. cap. 5. §. 7.

(2) Cfr. Petav. loc. cit. cap. 3.

600. Cum praecipua controversia, quae circa Christum mediatorem inter catholicos et socinianos agitatur, afficiat ipsam satisfactionem, ideo difficultates, quae adversus propositionem quam adstruximus moveri solent, commodius refellemus in sequenti capite.

CAPUT VI.

DE CHRISTI SATISFACTIONE ET MERITO

601. *Satisfactio*, ut loquitur Catechismus romanus(1), *est rei debitae integra solutio*. Nam quod satis est, ei videtur nihil deesse. Res autem debita aut personalis est aut realis. Debitum *personale*, ut vocant, illud est quod oritur ex injuria alteri illata; *reale* est illud, quod exurgit ex re aliqua, ex gr. pecunia, qua erga alterum obstringimur. Priori in significatione hic satisfactionem accipimus, quatenus nempe *personalis* est; quo sensu idem satisfacere significat, quod alteri tantum praestare, quantum irato animo ad ulciscendam injuriam satis esse possit; atque ita satisfactio nihil aliud est quam injuriae alteri illatae compensatio.

602. Rursum satisfactio haec personalis bifariam sumitur, proprie scilicet aut improprie. *Proprie* ille satisfacere censetur, qui ad justitiae rigorem injuriam alteri illatam per compensationem reparat; *improprie* autem ille satisfacere dicitur, qui tam ex justitiae aequalitate quam ex benignitate partis laesae, gratis injuriam condonantis, veniam obtinet.

603. His praemissis, status quaestionis jam exponendus est, quae viget catholicos inter et socinianos, eorumque surculos quakeros, methodistas atque rationalistas. Sociniani cum reliquis enumeratis contendunt, Christum Je-

(1) Part. II, cap. 5, § 62.

sum nonnisi improprie pro nobis satisfecisse; asserentes, 1. ipsum, partibus sibi a Deo impositis ad salutem nostram procurandam expletis, gratis ab ipso obtinuisse peccatorum nostrorum relaxationem; 2. praeterea, Christum esse hominum Salvatorem *praeconio* dumtaxat et *consilio* quibus viam salutis nobis annunciavit ac ad eam nos cohortatus est, atque *exemplo*, quo nobis praeluxit, non autem opere, merito et efficacia humanum genus reparando; 3. demum statuentes, Christum mortuum esse bono et commodo seu utilitati nostrae, non autem hominum loco ac vice, per veram ejus in nostri locum substitutionem. Quae quidem necessario profluunt ex fundamentali ipsorum de Christo doctrina. Cum enim recensiti haeretici, seu potius increduli, principii loco habeant, Christum nomine tantum et appellatione Deum esse, natura vero origine ac potestate purum hominem, sequitur omnem veram satisfactionem Christi subverti; neque enim humanae actiones tantae virtutis esse possunt, ut illatam Deo injuriam vere et proprie compensare valeant ad justitiae aequalitatem.

604. Contra vero catholici ex verissimo illo principio, quo constituunt, Christum esse naturalem Dei Filium, atque adeo natura et origine Deum, verissime etiam colligunt, Christum vere et proprie divinae justitiae satisfecisse, 1. quia ipse salutis nostrae pretium cumulatissimum, idque ex justitiae legibus, Deo persolvit; 2. quia ipse, utpote verus ac proprie dictus Salvator noster, reipsa opere et merito nos redemit, et in salutem asseruit; 3. denique, quia mortuus est pro nobis, quatenus scilicet mortem pro nobis ac vice nostrûm obierit, seque moriens in locum nostrum suffecerit.

605. Quae ut clarius intelligantur, animadvertendum est, peccatum, pro quo satisfactio exhibetur, triplicem habere respectum; est enim 1. *debitum*, quo divinae justitiae obligamur, 2. *injuria*, quae inimicitiam inducit

Deum inter et homines, 3. *crimen*, quo rei evadimus mortis et aeternae maledictionis. Peccatores enim in sacris Litteris passim dicuntur, 1 *debitores* (1), 2. *inimici* (2), 3. *rei* (3). Quare Deus se habet 1. ut *creditor*, cui debetur, 2. ut *pars offensa*, quae placanda est, 3. ut *judex* qui poenam repetit. Hinc ad veram et proprie dictam satisfactionem tria requirebantur, 1. ut esset debiti solutio; 2. ut esset irae divinae placatio; 3. ut esset reatus expiatio. Nobis igitur opus erat tum sponsore ac vade, qui pro nobis debitum solveret, tum reparatore, qui nos cum Deo reconciliaret, tum denique sacerdote et victima, qui se nostrî loco ad poenas substitueret, ac peccata nostra expiaret.

606. Haec autem praestare Christus non potuit, quin ejus actiones supponantur meritoriae. Hinc est quod utraque, nempe satisfactio et meritum, semper una jungantur. Est autem meritum *nexus operationis liberae ad retributionem*. Nomine *retributionis* venit tum poena, tum praemium, tum merces; siquidem operis liberi ab aliquo patrati connexio esse potest apud alium vel ad poenam, vel ad praemium, vel ad mercedem. *Nexus* liberae operationis ad retributionem exurgere potest vel ex decentia, vel ex pacto, vel ex manifesto impleti operis jure apud retributorem, ita ut, nisi retributio fiat, laedatur jus istud, aut justitia in observantia juris posita. Ubi nexus ex decentia tantum adest, quae potius sumitur ex liberalitate retributoris quam ex vi operis, illud oritur meritum, quod dicitur *de congruo*; ubi vero ejusmodi nexus habetur, qui exurgat ex pacto aut vi operis liberi positi, seu ex justitia, tunc meritum illud oritur, quod *de condigno* nuncupatur ac proprie meritum dicitur.

(1) Matth. VI, 12; Coloss. II, 14.
(2) Rom. V, 10; Coloss. I, 21.
(3) Marci III, 29; Jacobi, II, 10.

607. Meritum rursus vel naturale est vel supernaturale. Primum occurrit, si nexus liberi operis ad retributionem proveniat ex naturae viribus, ut hominis opus ac pactum apud hominem, civis apud principem, etc. Contra vero, si nexus proveniat ex opere auxiliis gratiae facto, vel ab auctore ipso coelestium horum auxiliorum, qui majus profecto quidpiam est quam peculiaria distinctim auxilia, tunc erit *supernaturale.*

608. Cum igitur nullae conditiones Christo defuerint, quae ad meritum proprie dictum seu *de condigno* requiruntur, sanctitas videlicet in operante, libertas in opere et promissio in retribuente, vere et proprie meruisse ipse dicendus est. De sanctitate nemo dubitat; de libertate suo loco diximus; promissio autem patet ex Is. LIII, 10: *Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longaevum* (1).

609. Ex quibus Isaiae verbis constat non tantum Christum sibi meruisse (2), sed nobis etiam, ponendo nempe pro peccatis nostris animam suam, seu satisfaciendo pro nobis. Hinc a concilio Trid. Christus dicitur *nostrae satisfactionis causa meritoria* (3).

610. Ad hanc igitur satisfactionem adstruendam jam progredimur, praetermissis minus necessariis concertationibus, quae in scholis agitari solent circa ejusdem satisfactionis proprietates et conditiones, de quibus scholastici ipsi consuli possunt (4). Sit igitur.

(1) Id ipsum declarat Apostolus, Philipp. II, 8, 9, scribens de Christo: *Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.* PROPTER QUOD *et Deus exaltavit illum*, etc. Quibus in locis, ut animadvertit Petavius, velut stipulatio quaedam pactumque Dei cum homine Christo continetur hujusmodi, ut, si redimendis hominibus mortem suam vellet impendere, tum in gratiam et spem recuperandae salutis admitterentur illi, tum ipsi sibi gloriam ac decus immortale compararet. Cfr. lib. XII, cap. 9, § 2. De iis, quae spectant ad Christi meritum, copiose disputat Vasquez, tom. I, in tertiam part. s. Thomae, disput. LXXIV et seqq.

(2) Christus sibi ipsi praesertim promeruit gloriosam e mortuis resurrectionem ac nominis sui exaltationem.

(3) Sess. VI, cap. 7.

(4) Quaestiones scholasticorum non

PROPOSITIO.

Christus vere et proprie pro nobis divinae justitiae satisfecit

611. Ad catholicam fidem haec propositio pertinet, in omnibus fidei symbolis tradita; estque totius christianae spei fundamentum. Ejus autem veritatem sic ostendimus:

612. Ille vere et proprie pro nobis satisfecisse divinae justitiae dicendus est, qui 1. semetipsum Deo in sacrificium obtulit et tanquam piacularem hostiam ut sacerdos immolavit; 2. qui peccata nostra, poenasque illis debitas ut sponsor in se suscepit ac luit; 3. qui nos suo sanguine redemit; 4. qui denique nos ut mediator cum Deo reconciliavit eumque placavit. Atqui haec omnia praestitit Christus. Ergo.

613. Ac primo quidem Christum tanquam piacularem hostiam semetipsum in sacrificium Deo obtulisse, ea omnia ostendunt, quae paulo ante de Christi sacerdotio ejusque sacrificio in cruce oblato disputavimus.

614. Alteram vero assumptionis partem luculenter evincunt Veteris ac Novi Foederis simul collata in hanc rem testimonia; Isaïas enim, cap. LIII, testatur Mes-

attingunt satisfactionis Christi veritatem aut ejus sufficientiam ad omnium peccata redimenda; de his enim nemo unus unquam dubitavit. Versantur igitur eorum disceptationes in exponenda ratione, qua satisfactio Christi sufficiens et condigna fuerit. Nam alii contendunt, eam *ex se* condignam et perfectam non fuisse, sed ex sola Dei acceptantis liberalitate; alii censent, eam non fuisse ex virtute seu *titulo justitiae verae ac rigorosae* factam; alii vero licet fateantur, eam titulo verae justitiae factam esse, nolunt tamen ad omnes rigorosos juris apices exactam illam fuisse; inde inferunt, Christi satisfactionem fuisse quidem *sufficientem*, non autem *superabundantem*. Qui ejusmodi quaestiones penitius cognoscere cupit, poterit inter ceteros consulere Vasquez, loc. cit. disp. VII seqq. ubi de his fuse disputat. Opp. edit. Ingolstad. 1610, tom. V.

siam dolores ac peccata nostra portasse, ob haec vulneratum, attritum et ad mortem traditum esse, et quidem ad eum finem, ut nos ob dolores a se toleratos sani, id est, liberi ab iis efficeremur; ergo non ob suas iniquitates ac peccata, quae nulla unquam habuit aut habere potuit, Christus poenas ac mortem tulit, sed ob peccata nostra, quatenus ea in se luenda susceperat. Talem porro esse sensum vaticinii Isaïae non solum verborum nativa vis, orationis series et constans Judaeorum traditio, ut suo loco ostendimus (1), sed etiam gravissima apostoli Petri auctoritas patefacit, qui paucis germanam Prophetae sententiam his verbis complexus est: *Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, ut peccatis mortui justitiae vivamus, cujus livore sanati estis* (I Pet. II, 24). Quod enim de languoribus Isaïas dixerat, apertius Petrus de peccatis exponit; quod Propheta de peccatis nostris addiderat a Deo in Christum conjectis, id Apostolus ad crucis supplicium, aut potius sacrificium refert; *peccatis nostris* poenas debitas Christum in se denique suscepisse et in crucem sursum luendas tulisse, declarat Petrus graeca voce ἀνήνεγκε, *sursum tulit*, nempe *in corpore suo super lignum*. In eamdem sententiam dictum est ab apostolo Paulo: *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso* (II Cor. V, 21); et alibi (Gal. III, 13): *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum; quia scriptum est: maledictus omnis, qui pendet in ligno.* Atqui non alio sensu Christus factus *peccatum* aut *maledictum* dici potuit pro nobis, nisi quatenus subrogatus est in locum nostrum, quibus ob peccata ac legis transgressionem poenae ac maledictio debebantur, quas ipse in se luendas suscepit; ergo.

(1) N. 186.

615. Christum pariter, quod tertio loco probandum assumpsimus, suo nos sanguine redemisse, apertissima Scripturarum testimonia evincunt. Apostolus enim, I. Tim. II, 6, scribit: *Qui dedit semetipsum redemptionem* (graece *pretium redemptionis*) *pro omnibus;* et I Cor. VI, 20: *Empti estis pretio magno;* Ephes. I, 7: *In quo* (Christo) *habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum;* ad Tit. II, 14: *Dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate.* Sic luculentius etiam apostolus Petrus ait, I Pet. I, 18; *Scientes, quod non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conversatione paternae traditionis, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi*, etc. Unde sic argumentamur: ille vere ac proprie sanguine suo nos redemit a peccatis nostris, qui illum dedit tanquam pretium redemptionis nostrae, sicut aurum et argentum datur pro pretio rei temporalis ac venalis; atqui ita ex allatis testimoniis Christus sanguinem suum dedit; ergo.

616. Atque ex his jam sequitur, quod quarto loco proposuimus, scilicet Christum tanquam mediatorem Deum placasse eumque nobis reconciliasse. Etenim causa sive ratio, ob quam Deus nobis iratus erat et poenas a nobis exposcebat, fuerunt profecto peccata nostra. Si igitur Christus, ut ex dictis constat, ad haec expianda se ipsum ut victimam in sacrificium obtulit, si seipsum in locum nostrum suffecit ad ea expianda atque luenda, si denique sanguine suo eadem eluit ac sustulit, nulla amplius irae ac inimicitiae ratio in Deo adversus nos subsistere potuit et quare nobiscum placatus non sit. Talem profecto passionis Christi fructum Scripturae ubique commemorant. *Cum inimici essemus*, inquit Apostolus, *reconciliati sumus Deo per mortem filii ejus*, Rom. V, 10; et alibi: *In ipso* (Christo), inquit, *complacuit omnem plenitudinem inhabitare, et per*

eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quae in terris, sive quae in coelis sunt, Coloss. I, 19; ut alia ejusmodi testimonia, quae innumera prope sunt, ne longior sim, praeteream.

617. Cum igitur Christus, ut ex allatis Scripturarum testimoniis liquet, quatuor illa praestiterit, quae ad veram et proprie dictam satisfactionem requiruntur, jam patet propositum adversus socinianos.

618. Patres, socinianis ultro fatentibus, in catholico satisfactionis dogmate praedicando unanimes plane sunt (1). Quamvis autem patrum auctoritatem ipsi rejiciant, juverit tamen paucis illorum colligere doctrinae capita seu principia, ex quibus non modica assertae veritati lux affulget. Mira igitur consensione statuunt patres, 1. nullam creatam rem parem ac idoneam esse tum pro peccato originali tum pro peccatis reliquis ad exacte Deo satisfaciendum, ideoque non alium, quam qui Deus esset, intervenire debuisse (2); 2. Christum Jesum mediatorem nostrum non solum plene, sed cumulate Patri satisfecisse pro omnibus omnium delictis, ac propterea non modo infinitam, sed, si ita loqui fas

(1) Haec patrum testimonia collegerunt Petavius, lib. XII, cap. 9, et Grotius in *Defensione fidei catholicae de satisfactione Christi adv. Socinum*, Lugd. Batav. 1617. Adversus Grotium praeter Ravenspergerum, in op. *Judicium de libro Grotii de satisfactione Christi*, Groningae 1617, scripsit Joan. Crellius, in op. *Responsio ad librum Hugonis Grotii pro catholica fide de satisfactione J. C.* Siluit Grotius, vel quod ad Socini partes transiisset, ut Patinus, Osiander, et cum primis Bossuetus existimant, vel quod, in dogmate quidem de Christi divinitate ac *satisfactione* a socinianis dissentire pergens, *existimaret*, non esse cur ob hanc quaestionem diuturnius bellum committi debuerit. Certe ad Crellium scribebat ipse Grotius: « Pacis consilia et amavi semper et amo nunc quoque, eoque doleo, cum video tam pertinacibus iris committi inter se eos, qui Christi se esse dicunt, si recte rem putamus, quantillis de causis? » Difficile est, Grotium a socinianismo defendere, cujus principiis suos in sacram Scripturam commentarios adspersit. Deinde hoc ipso, quod Grotius parvi momenti quaestiones fecerit de Christi divinitate et satisfactione, ostendit, se protestantismi impetu abreptum fuisse et in socinianismum declinasse.

(2) Cfr. Petav. loc. cit. § 6.

est, infinita uberiorem fuisse meritorum Christi amplitudinem. 3. Docent infinitam ejusmodi meritorum Christi aestimationem devenisse ex eo, quod operationes ejus propriae essent personae Verbi incarnati; 4. secundam potius SS. Trinitatis personam decuisse hominem fieri prae Personis reliquis ad hominem liberandum, quia, ut ait Apostolus, *decebat eum, propter quem omnia et per quem omnia*, nempe creata productaque fuerant, salutis illorum auctorem fieri. Quod brevi sententia conclusit s. Ambrosius, dicens: *Decuit enim, ut ille nos redimeret, qui creavit* (1). Docent propterea iidem patres, non minorem ad redimendum hominem potentiam requiri quam ad condendum, imo et majorem quodammodo (2). Porro ad creandum vis et potentia infinita requiritur, ut s. Thomas ostendit (3); igitur et ad redimendum sive ad promerendam redemptionem infinita virtus necessaria fuit (4).

619. Demum Scripturis et totius antiquitatis consensui ad assertae veritatis confirmationem adjicimus rationum momenta deducta ex absurdis quae in socinianorum hypothesi consequerentur. Etenim, si Christus nonnisi ad confirmandam doctrinam suam mortuus esset, atque ut nobis esset exemplo, 1. non magis, saltem quoad rei substantiam, profuisset quam martyres tum V. tum N. T., qui mortem obierunt ad doctrinae divinitus traditae confirmationem, nobisque exemplo fuerunt; 2. aeque redemptio reliquis Christi operibus, miraculis, praesertim resurrectioni et ascensioni ejus in coelum ac ipsius morti esset tribuenda; 3. sacri scriptores, qui redemptionem, seu liberationem a culpis ac poenis iis debitis, et reconciliationem humani generis

(1) *De fide*, lib. III, cap. II, n. 8, edit. Maur.

(2) Cfr. Petav. ib. n. 7.

(3) P. I, q. 45, art. 5.

(4) Inter utrumque tamen infinitatis genus illud interest, quod alterum *naturale* est, nempe creationis, alterum *morale*, scilicet meriti

cum Deo constanter tribuunt morti Christi et ipsius sanguinis pretio, nos decepissent, ac reipsa tota antiquitas seu universa ecclesia usque ad Socinum decepta esset, atque inanis omnis fuisset in Christi mortem Christianorum spes. Hanc postremam consecutionem viderunt rationalistae, eamque ultro admiserunt. Ipsi enim demum fassi sunt, in Scripturis luculenter hunc articulum contineri; ast simul contendunt, scriptores sacros in ejusmodi doctrina tradenda indulsisse anticipatis coaevorum judiciis, atque prospexisse honori magistri sui ob latam ab eo ex infami supplicio ignominiam (1). Monent chri-

(1) En verba Wegscheider, qui § 136 scribit: *Quod si tum fontem dogmatis illius* (expiationis et satisfactionis) *qui est in notionibus de sacrificiis, quas, ut alii populi incultiores, sic etium Hebraei habebant ... tum dicta scriptorum sacrorum, quae ad dogma illud probandum allata sunt, accuratius examinaveris, haud dubitabis, quin illa de symbolica quadam ac vicaria expiandi peccata ratione notio Israelitis malure jum fuerit cognita* (*Lev.* IV, 3 *et seqq.* V, 11; XVI, 21; XVII, 11: *Cfr.* III. *Reg.* XXI, 29; IV, *Reg.* XXIV, *a* 1 *ad* 4) .... *Quo facto ab omnibus fere scriptoribus sacris, qui odium et ignominiam supplicii Jesu Christo illati removerent, maxime a Paulo, ita exposita est, ut mortem Jesu Christi ostenderent tanquam expiatoriam eamdemque vicariam, velut poenam peccatorum omnium* (I *Joan.* II, 1 *et* 2) *ab ipso susceptam* (*Matth.* XX, 28; XXVI, 28; *Joan.* I, 29; *Rom.* V, 6-9; II *Cor.* V, 21; *Gal.* III, 13; I *Petr.* II, 24; I *Tim.* II, 6; *Hebr.* IX, 28), *et Jesum ipsum tanquam agnum purum atque immaculatum* (I Pet. I, 18 *et seqq.* II, 24; *coll. Is.* LIII, 7), *a Patre ipso morti quasi victimam piacularem traditum, sanguine suo peccata mundi abluentem* (I *Joan.* I, 7; II, 1 *et seqq.*). *Obedientiae igitur ipsi sive virtuti Jesu vim quamdam vicariam videntur tribuisse* (*Rom.* V, 18 *et* 19; I *Petr.* I, 19; III, 18; I *Joan.* II, 1; *Hebr.* IX, 14). etc. Ac rusum § 137: *E locis jam commemoratis facile intelligitur, doctrinae ecclesiasticae* (catholicae), *fundamenta et ipsa momenta potiora in Librorum sacrorum effatis nonnullis vere contineri.* Demum concludit § 142: *Ex argumentis supra propositis* (quae inferius nos afferemus et diluemus) *hoc quidem apparet: primum doctrinam scriptorum Sacrorum de morte Jesu Christi peccata hominum expiante opinionibus aequalium* (*Heb.* IX, 22) *multis de causis accommodatam fuisse, et ad commendandum novae religionis institutum illo tempore aptissimam; unde hanc ipsam doctrinae formam, providentia divina sapienter id permittente, ab Evangelii doctoribus exhibitam esse facile tibi persuaseris.* Ex his colligimus, 1. dogma catholicum reipsa in sacris Scripturis contineri; ac frustra propterea socinianos adlaborasse, dum innumeris prope cavillationibus id inficiari conati sunt; conscientia demum vicit; 2. juxta rationalistas sacros scriptores in hoc dogmate tradendo turpiter errasse, id *sapienter permittente*

stianos doctores, ut sedulo caveant, ne quasi velernum obducant conscientiae improborum, praesertim morti propinquorum, *nimium jactando vim sanguinis Christi expiatoriam*, quo Deus, Molochi instar innocentis sanguinem sitientis, placatus sistatur (1).

620. Unde deprehendere licet impietatis progressus, imo et eversionem principii fundamendalis protestantismi. Primi protestantes docuerunt, soli Scripturae in rebus fidei standum esse. Scripturarum, ut ipsi autumabant, auctoritate freti, rejecerunt necessitatem bonorum operum, poenitentiae et satisfactionis, ne injuria irrogaretur sanguini Christi. Sociniani eidem principio innixi intulerunt, omnem abjiciendam esse satisfactionis proprie dictae doctrinam, quae in Scripturis non reperitur, nec nisi ex praepostera majorum nostrorum interpretatione Scripturarum illam ortam esse. Rationalistae meliori fide agentes fatentur, doctrinam de morte Christi *vicaria* et *expiatoria* aperte in Scripturis tradi; ast contendunt, sacros scriptores tum deceptos tum deceptores extitisse; ideoque non in Christi morte ejusque sanguinis pretio pro nobis oblato christianos spem suam reponere debere, sed unice in *bonis operibus* seu in *recte* et *honeste factis*, ne injuria inferatur sanguini Christi, qui, in hypothesi de vi expiatoria, nobis nocuisset, efficiendo nos desides atque in vitiis obfirmatos (2). Et en eos in deismum ac naturalismum delapsos.

621. Sive igitur Scripturarum oracula consulamus, sive

providentia divina; adeoque universam ecclesiam usque ad ipsos deceptam fuisse et in errorem inductam a sacris scriptoribus juxta divinae providentiae ordinem. 3. Colligimus, nullam propterea fidem sacris scriptoribus adhibendam esse, dum in re adeo gravi et decepti sunt et mundum universum deceperunt; et, quod consequens est, sacras Scripturas noxias potius quam utiles esse. Huc devenerunt, qui se adhuc christianos profitentur, ex principio semel constituto idependentiae rationis ab auctoritate in negotio religionis, quod basim et essentiam constituit protestantismi.

(1) Ibid. § cit. 142.

(2) Ib. § 141, circa finem.

perpetuam totius antiquitatis doctrinam, sive nefarias contrariae doctrinae consecutiones, patet, nisi velimus christiano nomini nuncium remittere, Christum, prout nobis ostendendum proposuimus, vere ac proprie Deo pro hominibus satisfecisse.

DIFFICULTATES

622. I. Obj. 1. Non alio sensu Christus peccata nostra portasse in sacris Litteris perhibetur quam eo, quo passim Deus legitur portare peccata nostra; ex gr. Exod. XXXIV, 7. et Num. XIV, 18. Jam vero Deus non fert peccata nostra, ea in se trasferendo, sed condonando, aut patienter nobiscum agendo. Hunc sensum nobis patefacit s. Matthaeus, VIII, 16 et 17; cum enim ibi retulisset, Christum plures sanasse ex infirmitatibus, subdit, id factum esse *ut adimpleretur quod dictum est per Isaïam prophetam dicentem, ipse infirmitates nostras accepit, et aegrotationes nostras portavit*, non eas in se suspiciendo, sed alios sanando. Quod confirmatur ex typo hirci emissarii, qui dicebatur portare peccata populi. 2. *Redemptionis* pariter vocem metaphorice passim sumi in Scripturis, res nota est. Hoc autem sensu eam de Christo praedicari, suadent redemptiones typicae populi Israelitici ex Aegypti et Babylonis captivitate, suadet ratio, qua venditi sumus diabolo, nempe gratis; gratis igitur redimendi eramus, cum emptio et redemptio relativae sint. Alioquin, si verum pretium pro redemptione nostra datum esset, fuisset illud persolutum diabolo, qui testante Apostolo, II Timoth. II, 26, homines captivos detinebat; quo nihil absurdius dici potest. 3. Quod si Christus affirmat, dedisse semetipsum redemptionem *pro* omnibus, aliaque ejusmodi de eo leguntur, nemo est qui nesciat particulam *pro* minime veram *substitutionem* importare, sed solam utilitatem; ut

cum jubentnr fideles, I Joan. III, 16, *pro* fratribus animas suas ponere, et cum Apostolus, Coloss. I, ait, se adimplere quae desunt passionum Christi *pro* ecclesia; nec alia vis est graecae particulae ὑπὲρ, quae respondet latinae *pro*. 4. Nihil denique efficiunt catholici ex eo, quod dicatur Christus nos Deo reconciliasse, cum Apostolus, II Cor. V., 19, aperte dicat: *Posuit in nobis verbum reconciliationis*, etsi inde inferri nequeat apostolos nos vere Deo per satisfactionem reconciliasse. Ergo.

623. Resp. Ad 1. *N.* Porro praedicari in Scripturis de Christo, quod portaverit peccata nostra diverso sensu ab eo, quo haec ipsa praedicantur de Deo in locis citatis, evincitur ex substrata materia, quae diversa omnino est. Nec enim potuit Deus aut pati aut mori pro peccatis; potuit id autem Christus in natura humana. Nunquam praeterea de Deo dicitur, prout dicitur de Christo, quod positae fuerint in eo iniquitates omnium nostrum, quod propter eas fuerit *vulneratus* et *attritus*, aliaque ejusmodi, quae in probationibus attulimus. Quare, cum fateatur ipse Socinus, *peccata portare* idem esse ac *peccatorum poenas dare* (1), et hunc sensum necessario postulent, quae de Christo Scripturae praedicant, plane concidunt, quae ad infirmandas probationes nostras ab adversariis proferuntur.

624. Ex his responsio patet ad duas confirmationes, alteram desumptam ex Matth. VIII, alteram ex typo hir-

(1) *Fatemur*, inquit in *Praelect. theolog.* cap. 21, *locutionem hanc* portare *seu* ferre peccatum *sive iniquitatem idem significare solere*, *quod* peccati poenas dare, *sive ut verbum verbo reddamus*, peccati poenam ferre. In *Bibl. Fratrum Polonor.* tom. 1, pag. 580. Animadvertendum praeterea est, antiquas versiones omnes hunc legitimum seu germanum sensum confirmare. Etenim, omissa Vulgata, Graeca Isaïae verba vertit: *Et ipse peccata nostra fert, et pro nobis affligitur*; Syriaca: *Vere passiones nostras ipse pertulit, et dolores nostros ipse passus est*; Arabica: *Ipse portat peccata nostra, et pro nobis dolore afficitur.* Cfr. *Biblia Polyglotta* Walton.

ci emissarii. Evangelista enim retulit ad Christum morbos corporeos sanantem Isaïae vaticinium, ut figuram sanationis a morbis spiritualibus, uti exponit ipse Grotius (1); vel, ut explicat s. Joan. Chrysostomus, eatenus s. Matthaeus in Christo morbos depellente adimpletum dicit Isaïae vaticinium, quod proprie est de peccatorum poenis, quatenus morbi corporis ut plurimum sunt poenae peccatorum (2); quas quidem poenas cum in se luendas susceperit Christus, ideo etiam cum aegrotos sanavit, recte dicitur aegrotationes nostras accepisse. Hircus autem emissarius non alio sensu dicitur portasse peccata populi, quam quod symbolum et figura fuerit gerendorum per Christum; hinc de figura ac symbolo, ut rei natura exigit *improprie*: de figurato, ut ajunt, *proprie* locutio illa accipi debet.

625. Ad 2, *D.* Interdum, *C.* in casu nostro *N.* Quominus autem improprie de redemptione a Christo peractá hanc vocem intelligamus, vetant argumenta, quae in probationibus protulimus. Neque ejusmodi improprium sensum in casu nostro in primis suadent typicae redemptiones populi israelitici, in quas non concurrunt adjuncta illa, quae militant pro redemptione Christi. In hac enim omnia, quae ad veram redemptionem constituendam necessaria sunt, reperiuntur. Nimirum in vera redemptione opus est captivo et captivum detinente, tum redemptore et redemptionis pretio; porro revelatio docet, universum genus humanum captivum fuisse aeternisque poenis damnatum; homines autem captivos

(1) In *Crit. sacr.* ad cap. 8 Matth. v. 17.

(2) *Hom.* XXVII, *alias* XXVIII *in Matth.* n. 1 et 2. Atque hic censura notandus Erasmus, qui in adnot. ad cit. loc. scribit: « Adduxit hoc testimonium Matthaeus ex Is. LIII, nonnihil ad suum deflectens negotium. Etenim, quod illic dictum est de passione Christi et sublatis hominum peccatis, hic accommodat ad aegrotos sanatos; quanquam haec sanatio illius typum habebat. Ad hunc modum excusat Evangelistam Chrysostomus, Hom. XXVIII. » At de ejusmodi *typo* et *excusatione* ne verbum quidem habet s. Doctor!

detinebant et Deus tanquam supremus judex, et diabolus tanquam lictor apparitorque Dei, et peccata tanquam laquei, mors tanquam poena, et infernus tanquam carcer; fuit autem redemptor Christus Dominus; ac denique redemptionis pretium non fuit aliquid corruptibile, cujusmodi sunt aurum et argentum, sed pretiosus sanguis quasi Agni immaculati Christi, ut loquitur B.Petrus, Epist. I, cap. I, 19.

626. Nec suadet ratio, qua venditi sumus. Gratis enim excidere possumus et in diaboli potestatem culpa et inobedientia nostra venire; ast redimere nos non possumus nisi per condignam satisfactionem. Quispiam potest se in puteum dejicere, sed sine aliorum subsidio exinde emergere nequit.

627. Neque pariter illud sequitur, quod adversarii fingunt, in catholicorum nempe sententia redemptionis nostrae pretium persolutum fuisse diabolo. Illi enim persolvitur pretium, qui jure suo captivos detinet, qui creditor est, persona laesa ac supremus judex, cujusmodi in casu nostro est solus Deus, qui potestatem habet mittere in gehennam, ut inquit Christus, Luc XII, 5; non autem ei, qui jure alieno detinet captivum tanquam carceris custos, judicis minister atque executor, prout diabolus est. Soli ergo Deo persolvendum erat nostrae redemptionis pretium (1).

628. Ad 3, *D.* Particula *pro* seu ὑπὲρ non semper veram importat substitutionem, *C.* nunquam, nec praesertim in casu nostro *N.* Inani prorsus labore corrogant sociniani tum ex scriptoribus sacris tum ex auctoribus pro-

(1) Atque hic notanda est impudentia rationalistarum, Wegscheider, § 138, Gruner, *Dogm.* pag. 253 et seqq. 262 et seq., Beck, *Comment.* 1. pag. 585 et seq., Wiggers, *Pragmat. Darstell. d. August.* etc. seu *Expositio pragmatica Augustinianismi et Pelagianismi*, Berol. 1821, pag. 354 et seqq., qui veriti non sunt affirmare, haud paucos patres, quippe qui daemonologiae studiosissimi essent, in eo convenisse, ut Jesu θεανθρώπου (*Deihominis*) mortem velut debitum aliquod redemptionis pretium diabolo persolutum existimaverint, qua homines ab ejus imperio et potestate itemque a morte aeterna liberaret. Lacessimus enim rationalistas omnes, ut vel unum patrem proferant, qui asseruerit, pretium redemptionis a Christo fuisse diabolo persolutum.

*

fanis exempla, quibus ostendant, interdum particulam *pro* aut ὑπὲρ non significare substitutionem, sed solam utilitatem, cum nemo id inficietur. Ast nihil proficiunt, nisi simul ostendant, hanc ejusdem particulae unicam et constantem esse significationem et vim, quod nunquam efficient, cum innumera prorsus suppetant exempla, ubi de personis agitur, ex iisdem fontibus, in quibus eidem particulae subest vis ac significatio substitutionis (1). Igitur de hujus particulae significatione dijudicandum est ex subjecta materia, scopo, contextu et ceteris adjunctis. Porro in casu nostro non solum dicitur Christus pro nobis mortuus, sed praeterea dicitur, pro peccatis nostris animam suam posuisse, semetipsum dedisse in victimam et oblationem et propitiationem, dedisse se ipsum redemptionis pretium, nosque redemisse non auro et argento, sed sanguine suo pretioso. Quae omnia profecto, ut veram solutionem pro nobis, ita veram substitutionem aperte significant. Cum vero haec eadem non militent pro exemplis allatis, patet extra rem ea omnino proferri. Denique compertum philologis est, non aliam esse proprietatem particulae ἀντί, ubi veniat in compositione vocis λύτρον, quam significandi vicariam substitutionem, pretii nempe in locum rei emptae seu redemptae, hinc ἀντίλυτρον idem valet ac *vicissim datum redemptionis pretium* (2). Jam vero Apostolus, I Tim. II, 6, scribit de Christo: *Qui dedit redemptionem* (ἀντίλυτρον) *semetipsum pro omnibus* (3). Rationalistae talem fuisse sacrorum scriptorum sensum, dum de Christi morte loquuntur, modo nobis concedunt (4); non est igitur quod ulterius quaeramus.

(1) Cf. Luc. XI, 11; Matth. II, 22; XVII, 26; I Cor. I, 13, etc.

(2) Cfr. Sviccrus in *Thes. eccles.* ad vocem Ἀντίλυτρον, ubi confirmat auctoritate Hesychii nativam hanc esse hujus vocis significationem. Quare audiendus non est Scapula, dum frigide scribit: Ἀντίλυτρον *simpliciter accipitur pro* λύτρον, I *Tim. cap.* 2.

(3) Ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων.

(4) Kaiser, *Bibl. theol.* 263, De Wette, *Bibl. dogm.* tom. I, pag. 95

629. Ad 4. *D. Reconciliationis* voce solitarie spectata, *Trans.* prout in sacris Litteris de Christo illa usurpatur *N.* Ideo enim nos Scripturae per Christum Deo reconciliatos exhibent, quia ipse pro nobis dedit pretium sanguinis sui, Deum placavit, sustulit in se peccata nostra, delens quod adversus nos erat chirographum decreti, ut inquit Apostolus, quod erat contrarium nobis, et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci (1). Quare Christus nos reconciliavit cum Deo tanquam causa princeps et meritoria per veram satisfactionem; apostoli autem ut causa ministerialis, ut dicitur, atque instrumentalis per verbi praedicationem et dispensationem mysteriorum Dei seu sacramentorum. Longe propterea dispar istorum ratio reconciliationis est (2).

630. II. Obj. Satisfactionis doctrina, prout a catholicis admittitur ex triplici capite repugnat; videlicet tum ex parte Dei, tum ex parte Christi, tum denique ex parte hominis. Ac primo quidem ex parte Dei. Etenim 1. Deus in Scripturis exhibetur gratis peccata condonans, ex gr. Matth. XVIII, 27; Rom. III, 24; Ephes. II, 1 et seq. Coloss. II, 13. Ergo nulla ei debetur satisfactio; nam inter se pugnant gratuita condonatio, quae fit ex misericordia, et proprie dicta satisfactio, quae exigitur ex justitia. 2. Parum autem refert, quod ejusmodi satisfactio non a

et seqq. aliique passim apud Weghscheider in eo conveniunt, ut asserant, discipulos Jesu ignominiam supplicii a Christo subeundi deleturos, post fata demum, ut ipsi loquuntur, doctoris divini, vel nonnulla ipsius allegorice dicta de morte sibi instante convertisse in hanc sententiam de morte expiatoria, vel ex opinionibus de λόγῳ, sacerdotis instar et intercessoris homines cum Deo reconciliante, V. T. loca eidem accommodasse. Affirmant Evang. Joannem alio omnino sensu ab eo, quo protulerat Joan. Bapt. dictum accepisse, quod Joan. 1, 29 extat, ex praeconcepta sententia sua de morte Christi expiatoria; imo et Jesum ipsum, quippe qui sacrificia quaevis piacularia in regno coelesti a se condendo abrogare vellet, mortem sibi instantem tanquam symbolum in locum illorum substituendam *ad opiniones aequalium accommodate* nonnunquam proposuisse, quo citius ista sacrificia ad illud usque tempus usitata antiquaret.

(1) Coloss. II, 14.

(2) Cfr. Witasse, *De Incarn.* cap. 1, q. 10, art. 1, sect. 1.

nobis, sed a Christo exhibita fuerit; nam, qui a sponsore pretium repetit non potest dici gratis illud condonare. 3. Accedit, Deum ipsum dedisse nobis Filium suum qui pro nobis offerretur; jam vero ubi creditor praebet debitori unde solvat, remissionem dare potius censetur quam satisfactionem exigere. 4. Quibus si addas, Deum non potuisse ejusmodi satisfactionem postulare absque suae misericordiae aut potentiae laesione, res plane conficitur; porro qui asserit, Deum illam postulasse, quia aliter noluit peccata dimittere, ejus laedit misericordiam; qui dicit, eam Deum exegisse, quia aliter non potuit peccata condonare, detrahit ejus potentiae. Ergo.

631. Resp. *N. A.* Ad 1. prob. *D.* Respectu hominis, cui Deus gratis peccata condonat, *C.* respectu Christi, qui ea ut sponsor in se suscepit ac luit *N.* Utraque gratuitam nempe peccatorum remissionem relate ad nos, ac redemptionis pretium relate ad Christum, luculenter conjunxit Apostolus, dum ait Rom. III, 24: *Justificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem, quae est in Christo Jesu, quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem justitiae suae.* Pugnant autem inter se gratuita condonatio et satisfactio proprie dicta cum ad eamdem personam referuntur; non autem ut in casu nostro accidit, cum alia est persona, quae satisfacit, alia vero est, cui gratuita fit remissio.

632. Ad 2. *D.* Ubi intervenit debitum reale, *C.* ubi intervenit debitum personale *N.* In debito enim reali, in quo non exigitur nisi aequalitas rei ad rem, perinde est a quocumque demum solvatur; at in debito personali, quod exurgit ex injuria alteri illata, persona laesa quamcumque posset respuere satisfactionem ab altero oblatam, ac ipsum laedentem adigere ad satisfaciendum. Cum vero nos tali debito solvendo impares essemus, acceptum referre debemus divinae bonitati, quod ejusmodi debitum in Christum sponsorem transtulerit, ac ejus me-

ri'orum intuitu nos a solutione liberaverit, gratuito nobis condonando noxas omnes, quibus eramus adstricti.

633. Ad 3. *D. Remissionem* dare censetur ei, cui creditor (personalis) praebet unde solvat seu satisfaciat, *C.* ei, quem creditor dat, ut solvat seu satisfaciat *N.* Responsio patet ex modo dictis in resp. ad 1.

634. Ad 4. *N.* Potuit enim Deus absolute absque ulla satisfactione omnia delicta nobis condonare; sed ei placuit misericordiam cum justitia temperare, misericordiam respectu nostri, justitiam respectu Christi, ut sic omnia ejus attributa in redemptionis oeconomia maxime elucerent.

635. I. Inst. Atqui non minus repugnat satisfactio ex parte Christi. Nam 1. injustum est, insontem pro reo plecti; 2. innocentem vero suffici in locum rei ad poenas dandas pro patratis sceleribus, vetat recta ratio, vetat divina lex, vetant omnium plane politiorum gentium jura. Nemo enim sobrius inficiabitur, ferendum non esse, ut dimisso nocente, qui pestis reipublicae est, saeviatur in innocentem, qui omnium bono et exemplo vivit. Quare Deus conceptis verbis, ne id unquam fiat, prohibet Deut. XXIV, 16: *Non occidentur patres pro filiis, nec filii pro patribus, sed unusquisque pro peccato suo morietur;* imo et sibimetipsi Deus hanc legem posuit, dicens, Ezech. XVIII, 20: *Anima, quae peccaverit, ipsa morietur . . . justitia justi super eum erit, et impietas impii erit super eum.* Factum hinc est, ut tanquam injustam et noxiam ejusmodi substitutionem Athenienses repulerint (1); Romani vero id capitis poena vetuerint (2); praesertim cum nemo vitae suae dominus sit, et juxta justitiae leges poena peccatum sequatur. 3. Absurdum est, admittere in satisfactionis hypothesi, Christum nobis simul et iratum et pro-

(1) Plato, *De leg.* lib. IX. (2) Ex *Codice.*

pitium ; iratum quia Deus est peccatis laesus , propitium quia pro iis satisfecit. Absurdum insuper est , plus nos debere Filio, qui pro nobis satisfecit, quam Patri, qui satisfactionem exegit. 4. Concludendum propterea est Christum mortuum pro nobis eo tantum sensu esse, quo declarat apostolus Petrus, ut nobis relinqueret exemplum ut sequamur vestigia ejus, I Pet. II, 21 , non autem quasi loco ac vice nostra mortem subierit.

636. Resp. *N. subs.* Ad 1, *D.* Qui non fuerit ejus sponsor, *C.* qui ejusmodi sponsionem ultro ac libens in se susceperit, ut mox dicemus *N.*

637. Ad 2, *D.* Per se, ac nulla interveniente legitima causa ac potestate, *C.* intervenientibus libera electione , legitima potestate, bonis ingentibus ac damni lati reparatione, imo et foenore *N.* Admissis igitur adversariorum principiis relate ad casus ordinarios, ex defectu aut omnium aut aliquot saltem adjunctorum quae enumeravimus, negamus illa applicari posse ad casum nostrum unicum plane atque extraordinarium. Etenim 1.Christus libere se ad mortem loco nostro subeundam obtulit, *Oblatus est quia ipse voluit.* 2. Legitima potestate fecit, tum ex parte Patris, qui ejusmodi subrogationem non solum probavit, sed ipsemet nobis eam contulit: nam *pro nobis omnibus tradidit illum*, Rom. VIII, 32; tum ex parte sua, cum esset vitae suae Dominus, utpote Deus homo : *Potestatem habeo ponendi eam* (animam meam) Joan. X, 18. 3. Innumera bona inde consecuta sunt ; siquidem *una oblatione consummavit in sempiternum santificatos* , Heb. X, 14. 4. Damni per mortem perpessi uberem consecutus est reparationem per excitationem a mortuis , per exaltationem ac nominis sui gloriam , Philipp. II , 9. Cum vero haec saltem simul sumpta in nulla creatura locum habeant, patet, extra rem prorsus a socinianis argumenta urgeri sive ex ratione sive ex legibus divinis et humanis quae non affi-

ciunt nisi casus ordinarios. Hinc inutile ducimus, exempla inquirere et congerere tum ex sacris Litteris tum ex gentium historiis, ad ostendendum ejusmodi substitutiones ubique fere receptas reperiri (1).

638. Ceterum Deus, Deut. loc. cit. vetat, quominus filii aut parentes innocui involvantur poena a parentibus aut filiis nocentibus promerita. Apud Ezechielem vero sermo est de praemiis ac poenis in altera vita, quae profecto pro meritis aut demeritis uniuscujusque individui rependentur a Deo.

639. Ad 3. *D.* Sub eodem respectu, *C.* sub diverso *N.* Sed illud inficiamur, quod ab adversariis obtruditur de majori obligatione, qua erga Filium ob praestitam ab ipso satisfactionem nos obstringi asserunt, quam erga Patrem, qui illam poposcit. Nam quod talem ac tantum redemptorem nacti simus, totum acce-

(1) Ejusmodi sententiam apud omnes fere gentes obtinuisse, praesertim vero apud Hebraeos, sociniani prius inficiati sunt; nunc vero rationalistae, monumentorum pondere et perspicuitate pressi, id nobis jam ultro concedunt. Hanc autem persuasionem ipsi repetunt ex imbecillitate antiquorum hominum, qui putarunt, non esse divinae justitiae quemquam hominum sine culpa plectere, ac quodvis malum pro poena habuerunt aut proprii aut alieni peccati, quod judex in alium detulerit luendum. Ex hac longe lateque recepta sententia factum esse autumant, ut *auctor* cap. 53 Isaïae (qua loquendi ratione innuunt profani homines auctorem cap. 53 alium ab Isaïa esse), uti etiam reliqui prophetae, *artis disciplinaeque omnis ignarus*, retinuerit et sui et aliorum populorum opinionem, qua Deus, nihil non expiari cupiens, cujuscumque peccati poenam necessariam et inevitabilem ab insontibus adeo dicitur repetere. Quin etiam eo progrediuntur, ut asserant, hanc opinionem ab ipsis N. T. scriptoribus, antiquatis jamjam sacrificiis, conservatam et in mortem Jesu translatam esse. Ceterum quod spectat ad ethnicos, qui doctrinam adserunt de substitutione innocentis ad poenam luendam reo debitam, cfr. Herod. *Hist.* lib. II, cap. 39 et 46; Jul. Caesar, *De bello gall.* VI, 16; Ovid. *Fast.* VI, v. 162: *Hanc animam vobis pro meliore damus*, etc. Sic apud Hebraeos eamdem obtinuisse persuasionem, patet ex Exod. XX, 6; ubi patrum delicta in liberis castigari perhibentur; II Reg. XXI, 1 ad 14, ubi poena ante neglecta a posteris repetitur; ibid. XXIV, a 10 ad 25, Davidis noxa peste per tres dies grassante et LXXX hominum millibus interfectis expiatur; ibid. XII, 15 ad 18, ejusdem Davidis adulterii crimen infantis morte luitur; ut alia loca omittam, quae magna sedulitate ipsi rationalistae, etsi ad pessimum finem, collegerunt. Cfr. Wegscheider, §. 137, nott. *b.* et *c.*

ptum referre debemus divinae misericordiae et charitati, quae cum eadem in tribus divinis personis sit, est Patri ac Filio communis. Patri igitur obstricti esse debemus qui sic dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret; Filio autem, qui dedit semetipsum redemptionem pro omnibus.

640. Ad 4. *N.* ut ex dictis constat. Petrus autem non adaequatum, sed partialem tantum finem passionis Christi citato loco exponit. Multiplex fuit mortis et passionis Christi finis; primarius autem fuit, ut pro nobis satisfaceret, prout Petrus alibi, ut vidimus, declarat, et cum ipso sacri scriptores reliqui; secundarius, ut nobis exemplo esset, quem ad scopum suum hic Apostolus attingit, primarium supponendo.

641. II. Inst. Saltem satisfactio repugnat ex parte hominum. 1. Si enim Christus vere pro nobis satisfecisset, tot debuisset mortes oppetere, quot homines super terram sunt, erunt ac fuerunt; debuisset praeterea poenis subjici temporali et aeternae; utraque enim ejusmodi poena nostris peccatis debetur. 2. Homines praeterea liberi essent ab omni satisfactione praestanda, quod tamen catholici negant; 3. liberi essent ab omnibus hujus vitae calamitatibus, morbis, morte, etc. 4. Omnes denique homines salvi fierent; quod tamen nemo dicet; ergo.

642. Resp. *Neg.* iterum *subs.* Ad 1. prob. *D.* Si una Christi mors aequivalens non fuisset morti tum temporali tum aeternae, quas peccata omnium promerentur, *C.* si, spectata infinita ipsius divinae personae dignitate, non solum aequivalens illis fuit, sed longe eas superavit *N.* Jam vero Apostolus passim docet, Christum semel oblatum esse ad multorum exhaurienda peccata, una oblatione consummasse in sempiternum sanctificatos, pro omnibus mortuum esse. Cum enim infinitum sit pretium pro peccatis nostris a Christo oblatum, hoc ipso, quan-

tum ex se erat, Christus omne debitum tam temporale quam aeternum, quo universum humanum genus erga Deum obstringebatur, plene, imo cumulatissime solvit, ita ut nullo alio opus sit.

643. Ad 2. *D.* Proprie dicta ad promerendam reconciliationem, *C.* improprie dicta, quae consistat in applicatione satisfactionis et meritorum Christi *N.* Accurate enim distinguunt catholici inter oblatam a Christo Deo Patri satisfactionem et inter applicationem, ut ajunt, oblatae satisfactionis. Ut igitur peccata nostra deleantur, et innocentiam induamus atque justitiam, ejusmodi applicatione opus est, quae in usu sacramentorum consistit, atque in operibus per gratiam rite factis. Neque enim Christus ita satisfecit pro nobis, ut nos otiosi et nihil agentes salutem aeternam consequeremur, sed ut operibus et satisfactionibus nostris pretium et valorem acquireret. Sane in debito personali non sufficit, ut sponsor convenientem pro illata injuria satisfactionem exhibeat; sed praeterea requiritur, ut offensor cum sponsore conveniat, injuriae eum poeniteat, ac polliceatur, velle se in gratiam redire cum persona laesa atque ab injuria in posterum inferenda abstinere. Quae si praestare detrectet offensor, licet ingens sit solutum pretium, gratiam et reconciliationem minime consequetur. Conditiones porro, quas sponsor noster Christus servandas proposuit, ut fructum satisfactionis ejus nobis applicaremus, ejusmodi sunt, ut, si compatimur et conglorificemur, ut unusquisque tollat crucem suam eumque sequatur, atque Deum toto cordis affectu in posterum diligat et mandata ejus observet. Si quis ergo post adeptam reconciliationem iterum Deum offendat, poena utique aeterna dignus efficitur, eamque, nisi resipiscat, incurrit.

644. Ad 3. *D.* In altera vita, *C.* in praesenti vita *N.* Etsi enim plenam Christus nobis promeruerit a pec-

catis eorumque poenis omnibus liberationem, attamen gratiam hanc pro sapientia sua dispensat et ordinat; partem in hac vita largitur, non omnem, ut, quamdiu hic sumus, eum patientem imitari possimus, et virtutis exercitio ac meritis locus sit (1); in altera autem vita plenam nobis largietur ab his omnibus liberationem.

645. Ad 4. *D.* Si eas conditiones impleant, quas sponsor proposuit juxta dicta, *C.* si eas negligant *N.* Responsio patet ex iis, quae modo declaravimus in resp. ad 2. Ex quibus etiam colligitur, perperam socinianos inferre, juxta doctrinam catholicam Deum non amplius nobis irasci ob peccata nostra. Haec enim aliaque ejusmodi, quae magno apparatu nobis adversarii opponunt, ex praepostera doctrinae catholicae intelligentia atque expositione proficiscuntnr.

646. III. Obj. *Doctrina de venia peccatorum, quam hominibus paraverit satisfactio vicaria per mortem Jesu Christi Deo praestita, in gravissimas, recentiore potissimum aetate, incurrit reprehensiones, partim ex origine dogmatis, partim ex idea numinis recte constituta, partim ex justis reatus et poenae notionibus atque ex ipsa experientia petitas.* Primum *enim haud male monitum est, omnem hac de re sententiam comparatione niti mortis Jesu Christi cum sacrificiis piacularibus facta, quae apud omnes fere gentes incultiores, inprimis apud Hebraeos, usitata erant, et ipsi Jesu Christo jam improbata* (*Matth. IX*, 13;

(1) Cfr. *Catech. Rom.* par. II, cap. 2, n. 48, qui docet, duabus potissimum de causis factum esse, ut in hac mortali vita non careamus incommodis atque calamitatibus; quarum prima est, quod nobis, Christi membris, plus dignitatis tribuendum non erat, quam ipsi capiti nostro tributum esset; Christus autem Dominus humanae naturae fragilitatem, quam suscepit, non ante deposuit, quam passionis tormenta ad mortem pertulit. Altera vero causa illa est, ut scilicet tanquam segetem et materiam virtutis haberemus, ex qua deinde uberiorem gloriae fructum atque ampliora praemia consequeremur. Mors igitur et hujus vitae calamitates nos manent, non tamquam peccati poenae, sed tanquam excitationes virtutum.

Joan. IV, 23; *col. Ps. LI* (in Vulg. *L*), 18 *et* 19; *Mich. VI*, 6-8); *unde hunc ipsum dogma illud tanquam summum fidei christianae caput nondum tradidisse recte concluditur.* Deinde *non intelligitur, quomodo Pater coelestis voluntate justissima eademque benignissima ad poenas infligendas ductus, omnisque irae atque offensionis expers, nisi sanguine et morte victimae commoveri non potuerit, ut liberos suos, humanae quidem imbecillitati obnoxios, at pia tamen mente ipsi fidentes, morte aeterna, alioquin ipsis destinata, exsolveret; nec intelligitur, cur institutum ita necessarium tam longe moratus sit Deus benignissimus, qui jam nomadibus rudioribus in desertis acclamari jussit: Ego sum benignus!* (*Exod. XXII*, 27; *coll. XXXIV*, 6 *et* 7; *Sap. XI*, 24 *et* 25; *XII*, 15). *Neque magis liquet, quomodo homines, natura quippe finita praediti, peccando infinitam culpam in Deum contraxerint, quae nisi piaculo infinito elui non potuerit. Praeterea nulla apparet ratio, cur Deus ipse, secunda scilicet in Deo persona, innumerorum systematum solarium summus moderator, induto corpore humano, in hanc tellurem, tam exiguam mundi partem, descendere decreverit, ut cruci affixus ab Judaeis fatali quadam necessitate ductis, ipse sese sibi tanquam piaculum infinitum offerret; et cur Deus, quo tempore ipse sui expiationem parare cupiens et pacis ac reconciliationis nuncios adversariis mittens censetur, non jam pro vere placato haberi possit.* Tum *per se patet, reatus et poenae sicut meriti notiones, necessario inhaerere subjecto peccanti sicut benemerenti; quamobrem nec alterius culpa in alterum quemquam, praesertim innocentissimum, nec virtus et dignitas moralis, qua unus aliquis insignis fuerit, in reliquos peccatores transferri potest. Poena enim est malum cum peccato conjunctum, quod ipsi homini*

peccanti infligitur ; at malum , quod innocens sentit , perperam poena dicitur . . . Longa denique *experientia ostendit , quantum fiducia in piaculis qualibuscumque collocata, emendandi studio cujusque ac virtutis severitati veraeque pietati nocuerit, quippe quae hominem in suo ipsius pectore salutem suam quaerere jubeat.* Ergo . . . Hucusque Wegscheider (1).

647. Resp. *D. A.* In gravissimas doctrina catholica incurrit reprehensiones apud eos , qui , Scripturarum, sensus traditionalis totius antiquitatis et ecclesiae auctoritate posthabita , malunt sensus privati ambagibus se committere , *C.* apud eos qui nondum christianae religioni nuncium remiserunt *N.* Ejusmodi enim sunt fructus, quos ultro protulit protestantismi radix , quod toties animadvertimus.

648. Ad 1. prob. *N.* Perperam enim id monitum fuit, idea siquidem primigenia sacrificiorum piacularium apud Hebraeos, quae deinde ad alios populos propagata est, originem traxit ab ipsa natura Veteris Legis, quae tota typica fuit, ut declarat Apostolus (2). Quare sacrificia cruenta instituta fuerunt ad significandam futuram Christi mortem piacularem , ex qua significatione et fide offerentium, totam vim suam ad peccata expianda vetera sacrificia derivabant (3). Hinc propheta Isaïas , ut jam notavimus, loquens cap. LIII de Christi morte , usus est vocibus liturgicis, quae ejusmodi piacularem virtutem exprimerent. Ab Hebraeis, seu potius ex primaeva traditione sensim ad gentes ceteras haec idea quoad sa-

(1) § 141.

(2) Cfr. 1 Cor. x , a v. 6 ad 11 ; Coloss. 11, 17 ; Heb. x, 1 seq. praesertim vero Rom. x, 4 , ubi universim pronunciat : *Finis legis Christus ad justitiam omni credenti.*

(3) Per se enim, ut rursum plurics significat Apostolus , non erant nisi egena elementa , munera et hostiae , quae non possunt perfectum facere servientem , quibus impossibile est auferri peccata , aliaque ejusmodi , de quibus tum in epist. ad Galatas tum data opera in epist. ad Hebraeos scribit.

cia pervenit, et eo progressa est, ut ad expianda noum crimina interdum victimas humanas immolarent, ;ines potissimum, utpote diis ex ipsorum mente hoı acceptissimas, ac maxime idoneas ad publica mala promeritas poenas et calamitates avertendas (1).

49. Sic prorsus negamus, sive a Christo, sive a protis improbata fuisse piacularia sacrificia in sensu adariorum. Citata autem loca, si Joan. IV, 23 excipias, enim ad praesentem quaestionem spectat, docent, cordispositionem et misericordiae opera praeferenda esse eriali sacrificiorum oblationi absque pietatis ac fidei u factae, ut ex eorum lectione aperte constat.

50. Ad. 2. Resp. Parum refert quod adversarii non lligant, quare Deus sanguine ac morte Filii sui pla*poluerit* (verius dixissent *voluerit*); dummodo no-

) Cfr. Comes de Maistre, *ircissement sur les sacrifices;* cum mira eruditione ex omgentium documentis ostendisreceptam quovis tempore ejussententiam de sacrificiis expia, quae magnum illud olim ofdum ab homine Deo portendepro totius humani generis exme ac salute, concludit: *Il rien qui démontre d'une maplus digne de Dieu ce que re humain a toujours con, même avant qu'on le lui eût is, sa dégradation radicale, versibilité des mérites de l'ince payant pour le coupable salut par le sang.* Huc pariferuntur quae de sacrificiis, *boliis* nuncupatis, ac in veteinscriptionibus saepe adeo ocnt. Ethnici enim perfusi sautauri immolati, eo ritu, quem nice describit Prudentius in *no de s. Romano*, in aeternum ci se putabant. Moshemius, *rtat. ad hist. eccles. pertum*, vol. 1, p. 379, edid. An1767, ostendit adversus Salmasium, Seldenum, Reinesium, Clericum ac Van-Dalium, ejusmodi sacrificia minime adscivisse Romanos ex christianorum vulgata doctrina de quadam expiatione ac mystica liberatione et regeneratione per sanguinem Jesu Christi, ut illi autumabant, sed longe *christiana* religione ea antiquiora esse. Moshemius censet, ex Phrygia Romanos hunc ritum derivasse; ast verisimilius videntur ejusmodi sacrificia ex cultu antiquissimo mithriaco, qui obtinebat apud Persas repetenda esse, atque ex Oriente in Occidentem pervenisse. Cfr. *Mémoire sur le culte de Mithra*, par le chev. Jos. De Hammer, publié par G. Spencer Smith, Paris 1833, in-8. Ceterum quoad auctores, qui ex professo de *Tauroboliis*, *Crioboliis* et *Aegobolis* scripserunt, tum qui de Ἀνθρωποθυσίαις, seu de *sacrificiis humanis* ubique gentium receptis ac generatim de sacrificiis *expiatoriis* egerunt, consulendus Alb. Fabricius in *Bibliographia antiquaria*, cap. 1', § 3 et seqq. qui more suo longum catalogum eorum intexuit.

bis constet de ipsius voluntate, satis esse debet, nec ulterius inquirere debemus; cum autem Christus, ut ostendimus, saepius declaraverit se daturum sanguinem suum in *remissionem peccatorum*, in *redemptionem* imo *in pretium* redemptionis pro multis; cum idipsum, fatentibus adversariis, constanter doceant scriptores sacri, nullum dubium de hac Dei voluntate superesse nobis potest. Ceterum Apostolus, Rom. III, 25, rationem assignat, quare Deus ita voluerit, nempe *ad ostensionem justitiae suae*. In eo, quod addunt, se non intelligere, cur Deus adeo distulerit institutum adeo necessarium, ostendunt se non cognoscere doctrinam catholicam, quae profitetur cum s. Leone M. quod *gratia Dei, qua semper est universitas justificata sanctorum, aucta est Christo nascente, non caepta; et hoc magnum pietatis sacramentum, quo totus jam mundus impletus est, tam potens etiam in suis significationibus fuit, ut non minus adepti sint, qui illud credidere promissum, quam qui suscepere donatum* (1). Quare benignitas Dei quovis tempore cluxit, dum omnibus hominibus medium praebuit ad salutem (2).

651. Idem dicendum circa difficultatem, quam adversarius promovet, desumptam ex *culpa infinita*, quae contrahitur a natura *finita*. Haec enim ex falsa notione doctrinae catholicae oritur. Neque enim catholici docent culpam esse vere infinitam; sed solum, ut loquitur s. Thomas (3), dicunt habere *quamdam infinitatem* ex infinitate divinae majestatis, ideoque extrinsecam, in quo nihil est quod repugnet (4). Dum autem theologi exin-

(1) *Serm.* XXIII (alias XXII) *in Nativ. Domin.* cap. 3, edit. Ballerin. opp. tom. I.

(2) Rationes a patribus assignatae, quare distulerit Deus executionem Incarnationis et Redemptionis, cfr. apud Petav. lib. II, cap. 17.

(3) P. III, q. I, art. 2, ad 2.

(4) Cfr. tamen Vasquez *In* III *part.* disp. II, cap. 2 et seqq. ubi pluribus contendit, malitiam peccati seu rationem offensae finitam esse, non solum *subjective*, ut omnes fatentur, sed etiam *objective*, aut quocumque alio modo id dicatur. Consuli praeterea poterit Petav. loc. cit. capp. 13 et 14, ubi agit de necessitate Incarnationis.

de inferunt necessitatem hypoteticam Incarnationis et satisfactionis, nonnisi conjecturale, ut aiunt, argumentum proferunt, quod ab aliis tamen impugnatur (1). Vera ratio est Dei voluntas, de qua nobis ex divina revelatione constat.

652. Animadversio circa rationem, qua Dei Filius humano corpore indutus in hanc tellurem descenderit, supponit, quod adhuc incertum est, num scilicet existant *planeticolae*; supponit praeterea, in hac hypothesi eodem providentiae ordine illos regi ac nos, supponit denique eodem ac nos remedio illos indiguisse. Haec autem omnia sunt totidem somnia ac nugae; attamen ex his argumenta ducunt rationalistae ad id negandum, de quo nos revelatio divina certiores fecit. Haec velle serio refellere, jocum saperet.

653. Quod subditur de fatali necessitate, qua ducti Judaei dicuntur ad cruci affigendum Christum, non est nisi blasphemia, quam superius repulimus (2).

654. In eo quod Deus expiationem nobis paraverit, se benignum ac benevolum erga nos ostendit, in eo vero quod Christi morte placari voluerit, se justum prodidit. Benevolentia autem et justitia optime inter se cohaerere in eodem subjecto possunt.

655. Ad 3, *D.* Reatus culpae et ratio meriti stricte sumpti, *C.* reatus poenae adeoque et satisfactionis, *subdist.* ceteris paribus, *C.* necessario *N.* Hoc enim e diametro adversatur non solum divinae revelationi, ex qua novimus, non semel alios pro aliis satisfecisse, verum etiam communi gentium omnium sensui (3).

656 Sic *poena* prout dicit relationem ad *culpam*, est malum cum peccato conjunctum, *C.* prout impor-

(1) Cfr. ibid.
(2) N. 212.
(3) Cfr. Epist. ad Gal. VI, 2; II Cor. VIII, 14 etc. Sed de hoc argumento ex professo suo loco agemus. Cfr. interea *Catechism. Rom.* part. II, cap. 5, §. 76.

ondemnari, et post dedecora illusionum cruci se per-
isisset affigi. Sed in iis omnibus simul sunt et hu-
ilitas hominis et celsitudo deitatis, nec misericor-
iae ratio majestatem miserentis obscurat; quia de
ffabili potentia factum est, ut dum homo verus est
Deo inviolabili, et Deus verus est in carne pas-
ibili, conferretur homini gloria per contumeliam, in-
orruptio per supplicium, vita per mortem. Nisi enim
Verbum caro fieret, et tam solida consisteret unitas
utraque natura, ut a suscipiente susceptam, nec
um breve mortis tempus abjungeret, nunquam va-
et ad aeternitatem redire mortalitas. Sed adfuit
is in Christo singulare praesidium, ut in natura
assibili mortis conditio non maneret, quam impas-
sibilis essentia recepisset, et per id, quod non poterat
mori, posset id quod erat mortuum suscitari (1).

(1) *Serm.* LXX, alias LXVIII, *De Passione Domini* XIX, edit. Ballerin.

tat *satisfactionem*, *subdist.* ut plurimum, *C.* semper *N.* Hoc autem posteriori tantum sensu malum, quod innocens sentit, *poena* vocatur. Detectis igitur aequivocationibus, concidunt argumenta, quae adeo magni fiunt.

657. Ad 4. *N.* Quibus enim suadebunt rationalistae purioribus ac sanctioribus instructos evasisse suos discipulos per destructionem religionis christianae ab imis fundamentis suis? Proferant suos sanctos et heroas, si quos habent; interea catholici ipsis perpetuo objicient martyrologia, et collectionem Bollandistarum, acta sincera innumerorum plane sanctorum, qui in avita fide enutriti omnigenis virtutibus floruerunt. Addo, et hanc difficultatem ex praepostera notione doctrinae catholicae originem trahere, quam nos superius discussimus et falsam esse ostendimus.

658. Et haec de magno hoc pietatis sacramento adversus Judaeos, incredulos, haereticos ac rationalistas, qui machinationes admoverunt omnes ad illud everten-

dum. *Quid autem fuit*, ut tractatum absolvam verbis magni illius dominicae Incarnationis mysterii assertoris ac vindicis Leonis, *quod et Judaeis intellectum abstulit, et sapientium mundi corda turbavit, nisi crux Filii Dei quae et philosophicam evanescere prudentiam et israëliticam fecit caligare doctrinam? Omnem namque sensum humanae mentis excessit divini altitudo consilii, cum placuit Deo per stultitiam praedicationis salvos facere credentes* (1), *ut mirabilior fieret constantia fidei ex difficultate credendi. Inconsequens enim et irrationabile videbatur, recipere animo quod Creatorem omnium naturarum in substantia veri hominis virgo intemerata peperisset; quod aequalis Patri Filius Dei, qui impleret omnia et contineret universa, furentium manibus comprehendi, iniquorum judicio*

(1) I Corinth. 1, 21.

condemnari, et post dedecora illusionum cruci se permisisset affigi. Sed in iis omnibus simul sunt et humilitas hominis et celsitudo deitatis, nec misericordiae ratio majestatem miserentis obscurat; quia de ineffabili potentia factum est, ut dum homo verus est in Deo inviolabili, et Deus verus est in carne passibili, conferretur homini gloria per contumeliam, incorruptio per supplicium, vita per mortem. Nisi enim Verbum caro fieret, et tam solida consisteret unitas in utraque natura, ut a suscipiente susceptam, nec ipsum breve mortis tempus abjungeret, nunquam valeret ad aeternitatem redire mortalitas. Sed adfuit nobis in Christo singulare praesidium, ut in natura passibili mortis conditio non maneret, quam impassibilis essentia recepisset, et per id, quod non poterat mori, posset id quod erat mortuum suscitari (1).

(1) *Serm.* LXX, alias LXVIII, *De Passione Domini* XIX, edit. Ballerin.

*

TRACTATUS

DE CULTU SANCTORUM

PROOEMIUM

1. Etsi passim tanquam appendix quaedam tractatus de Incarnatione, quae ad religiosum sanctorum cultum et venerationem pertinent, haberi soleant, commodiorem tamen rem futuram censuimus, si ea dispesceremus in diversas tractationes, quo magis ordini et perspicuitati foret per nos consultum.

2. Quae autem sub generico tractatus de cultu sanctorum nomine complectimur, reducuntur ad eorum cultum, invocationem, ad eorum item reliquiarum honorem, ad usum denique ac venerationem imaginum. In totidem propterea capita lucubrationem hanc distribuimus. Quandoquidem autem ex germana cultus notione totus, aut magna saltem ex parte pendet felix exitus disceptationis, quam aggredimur, ab hac propterea auspicabimur quae adversus protestantes dicturi sumus.

CAPUT I.

DE VARIA CULTUS ACCEPTIONE ET DIVISIONE

3. *Cultus* nomine venit honor ille, qui Deo tribuitur, aut creaturis Dei intuitu ac respectu defertur. Variis porro vocabulis honor iste designatur, *adorationis* videlicet, *respectus*, *venerationis*, *reverentiae*, *servitutis*, quae quidem denominationes aut synonymae sunt, aut saltem indiscriminatim in vulgari sermone usurpantur.

4. Licet vero promiscue voces istae adhibeantur, non unus tamen idemque est cultus vel honor, qui Creatori ac creaturis defertur. Etenim, cum honor juxta B. Thomam sit *signum et testimonium quoddam illius excellentiae, quae est in honorato* (1), inde fit, ut pro diversitate ejusmodi excellentiae diversus pariter sit honor vel cultus, quem Deo vel creaturis tribuimus. Deo nempe, utpote supremo rerum omnium Domino atque in infinitum creaturas omnes excedenti, cultum supremum, absolutum ac proprie dictum deferimus; creaturis vero nonnisi propter Deum seu in ordine ad Deum, relativum idcirco et improprie dictum honorem impendimus, quatenus scilicet ad Deum referuntur, ac de divinis bonis participant (2).

5. Duplex proinde in primis distinguitur cultus, *latriae* atque *duliae;* quae voces quamvis pariter *servitutem* significent, cum tamen earum prior referatur ad *subjectum* seu ad ipsos colentes, qui adoratione Deo servitutem suam ac dependentiam profitentur; posterior vero ad *objectum*, quod colitur, Sanctos scilicet, qui servi Dei sunt, rite ad utriusque cultus genus signifi-

(1) 1. 2. q. 2, art. 2.

(2) Apposite Petavius, lib. xv, *De Incarn.* cap. 2: Cultus, inquit, seu adoratio proprie non convenit nisi uni Deo, quemadmodum uni Deo proprie competit notio *entis*, et ipse est fons, principium omnium bonorum ac perfectionum. Sequitur proinde, nonnisi Deo proprie convenire cultum, honorem, adorationem. Quod si ceteris tribuitur, id fit tantum σχετικῶς, seu κατὰ σχέσιν, id est, secundum habitudinem, et ἀναλόγως, seu per analogiam quamdam. Quod explicat exemplo ducto a sanitate, quae proprie nonnisi convenit animanti; quod si de ceteris usurpatur, ac tribuitur, id non fit nisi quatenus ea ad illud principale referuntur, et ut eadem res sunt sanitatis causae efficientes ac conservantes, vel indicia tantum vel vestigia, vel quocumque alio modo ad illud pertinent. Sic herbae dicuntur sanae, sana item ambulatio, quia salubres sunt, id est, sanitatem conciliant, quam sibi inhaerentem non habent; nonnulla item sana dicuntur, quia sanitatis dumtaxat indicium praebent. Sic, ait ipse, adoratio et cultus eo tantum sensu creaturis defertur, quatenus nempe ad Deum referuntur, cui soli proprie excellentia competit, cujus cultus testificatio est, nempe κατὰ σχέσιν, et reliquiis vel imaginibus secundo loco et per analogiam κατ' ἀναλογίαν.

candum usurpantur. Duliae cultus bifariam rursum dividitur, in simplicem nempe duliae cultum et in cultum *hyperduliae* quo B. Virgo speciali ratione honoratur prae sanctis ceteris, quos illa meritis ac dignitate longe antecellit.

6. Animadvertendum praeterea est, hunc ipsum duliae cultum, si spectetur quatenus ad sanctos refertur et in ipsis sistit, sub hoc respectu dici posse absolutum. Etsi enim sancti participatam, ut diximus, excellentiam habeant, reapse tamen in suo genere habent; honoris propterea ac religiosi cultus capaces sunt. E contra vero imagines et reliquiae, quae nullam ex sese excellentiam capiunt, ob quam honorem ac cultum mereantur, improprie tantum coli et adorari dicuntur, eo quod veneratio nostra minime in iis sistat, sed per eas transeat ad prototypum; quare totus hic cultus relativus est.

7. Pro diversa ratione, qua cultus seu adoratio tribui potest, fit ut cultus in *interiorem* et in *exteriorem* distinguatur prout scilicet vel solo animo vel corporis insuper significatione praebetur. Interior, qui in sola mente consistit, sensus complectitur existimationis admirationis grati animi et obsequii erga illum, quem talibus sensibus dignum ducimus; exterior vero, qui corporis administratione perficitur, gestu, ex. gr. capitis inclinatione, submissione poplitis, etc. signa exhibet interiorum animi nostri sensuum, seu interioris cultus nostri.

8. Porro ex signis exterioribus alia communia sunt Creatori ac creaturis; qualia ex. gr. sunt prostrationes, preces, etc.; alia Deo soli reservata sunt, nec nisi ipsi soli deferri possunt; qualia sunt sacrificia, vota, jura-juranda, templorum inauguratio ac cetera ejusmodi.

9. Cum vero ex claris his notionibus solutio pendeat plurium difficultatum, quas in nos protestantes intor-

quent, juverit rem istam totam declarare exemplo petito ex cultu civili. In politica scilicet societate alium honorem deferimus regi, alium regni proceribus. Regi enim supremum honorem impendimus, absolutum ac propter se ipsum. En specimen cultus, ut ita loquar, *civilis latriae*! Proceres vero plus minusve honoramus juxta dignitatem, quam a principe obtinent, vel quo majorem aut minorem cum ipso propinquitatem vel relationem habent, ideoque non per se, sed propter regem proprie eos colimus. Et en cultum *duliae civilis*! Rursum principis effigiem ac simulacrum, seu etiam legatos veneramur non propter se, sed propter principem, quem referunt. En specimen cultus *civilis relativi*! Prosternimur, caput inclinamus vel genua flectimus tum coram rege tum coram aulicis, licet non parem iisdem honorem deferre intendamus; unde manifestum fit, discrimen exterioris cultus totum pendere ex intentione illum deferentis. Patet igitur diversam istiusmodi cultuum distinctionem et enumerationem ex ipsa rerum natura profluere ac in ipsa fundari. Totum siquidem quod reperitur discrimen inter cultum civilem ac religiosum, unice petitur ex diversitate objecti ac motivi.

10. Ex praejactis principiis colligimus, 1. unum idemque vocabulum diversam plane significationem prae se ferre posse, ideoque posse usurpari ad diversi generis cultum designandum. Sane in Scripturis legimus, patriarchas, prophetas aliosque religiosissimos viros *adorasse* Deum, Angelos, reges, principes, populum ipsum et coram ipsis se prostravisse, ut passim legitur de Abraham, Loth, Jacob, Josue, David, Nathan, etc. (1); quin tamen vel levis suspicio oriri possit, sanctissimos hos viros eumdem honorem Deo ac creaturis de-

(1) Cfr. Genes. XVIII, 2; XIX, 1; Jos. V, 15; 1 Reg. XXIV, 9, etc. XXIII, 7; XXIV, 26, 48 et 52, etc.

tulisse, aut se turpissimo idololatriae crimine commaculasse. Non igitur ex identitate vel vocis vel actus judicium ferri debet de identitate cultus; sed ex notione, quae voci subjicitur, et ex intentione agentis diversitas cultus repetenda est (1).

11. 2. Colligimus, recte juxta diversam notionem ejus-

(1) Exinde liquet, perpetuo paralogismo uti protestantes, dum urgent adversus catholicos loca illa Scripturarum, in quibus *adoratio* uni Deo tribuenda praecipitur. Ecquis enim catholicorum ignorat, unum Deum esse adorandum? Stupidos profecto se produnt aut malae fidei, dum haec adversarii catholicis ingerunt, perinde ac si ipsi alios praeter Deum adorarent, dum sanctos honore prosequuntur. Imo ex statuto principio et illud infertur, nunquam catholicos superstitionis in culto quem sanctis tribuunt, argui posse. Si enim cultus pendet ab intentione colentis, et haec a fide, quam colens profitetur, nisi catholicus contra fidem, quam profitetur agere velit, impossibile ipsi est, ut idololatria se commaculet, cum juxta professionem suam unus Deus sit latria colendus, creaturae autem, quaecumque sint, nonnisi cultu inferioris ordinis, atque ut servi Dei, colendae seu cultu duliae adorandae sint. Quoniam vero protestantes suos libentius audiunt, praestat propterea eos domestica auctoritate convincere. Sic igitur scribit quidam ipsorum theologus : « Si Loth se prosterne devant les deux anges qui le visitèrent, c'est une civilité qu'il fait à des étrangers; si Jacob se prosterne devant Esaü, c'est la déférence qu'un cadet a pour son aîné; si Salomon se prosterne devant Batzabat, c'est un fils qui honore sa mère; si Nathan se prosterne devant David, c'est un sujet qui offre ses respects à son prince. Mais si un homme se prosterne, en priant Dieu, alors c'est la créature qui adore son créateur; et, quand on a traduit les termes, que l'on a rapportés, tantôt par *adorer*, tantôt par *se prosterner*, ce n'est pas la signification du mot qui a déterminé les interprètes, c'est la nature du sujet qui les a conduits dans le choix de ces expressions. Je suppose qu'un Israélite se fût prosterné, en abordant son roi, personne ne l'aurait accusé d'idolâtrie. S'il en eût fait autant devant un idole, ce même acte corporel aurait passé pour un acte d'idolâtrie. Pourquoi? Parce qu'on aurait jugé, par son action, qu'il regardait l'idole comme une vraie divinité, et qu'il avait pour elle les sentiments que suppose l'adoration, prise dans le sens restreint que ce terme a dans notre langue. Que faut-il donc penser de ce que font les catholiques pour honorer les saints, les reliques, les bois de la croix? Ils ne nieront pas que ce culte extérieur ne ressemble en tout à ce qu'ils font pour honorer Dieu extérieurement. Mais ont-ils des saints et de la croix les mêmes idées qu'ils ont de Dieu? Je ne crois pas qu'on puisse justement les en accuser. Par-là même il me semble qu'on ne doit pas les qualifier d'idolâtres . . . Si l'on se bornait à dire qu'un culte rendu à des êtres qui vraisemblablement ignorent tout ce qu'on fait pour les honorer, que des prières adressées à des créatures qui ne sont pas en pouvoir de faire ce qu'on leur demande, est un culte déraisonnable, je n'hésiterais pas à y souscrire; mais je ne voudrais pas accuser les catholiques d'idolâtrie ». *Encyclopédie*, edit. d'Yverdun, tom. 1, art. *Adorer*.

dem vocabuli posse istud vel recipi vel repudiari pro diverso sensu, quo assumitur. Hinc videmus, ab antiquis patribus voces *adorationis*, *venerationis*, etc. rejectas esse cum applicarentur honori seu cultui, qui tribuebatur creaturis, Angelis ex. gr. vel sanctis; etsi hos honore et cultu dignos haberent, ut inferius ostendemus. Ideo autem illas voces repudiabant, quia ethnici cum quibus res ipsis erat, in sensu *adorationis latreuticae* eas usurpabant; doctrinam tamen catholicam aliis vocibus exponebant.

12. 3. Colligimus, recte ad omnem ambiguitatem tollendam adscitas a recentioribus esse voces *latriae* et *duliae*, ad rite distinguendum cultum supremum ac soli Deo debitum ab inferiori, quo Angeli vel sancti honorantur. Fundamentum enim hujus distinctionis in ipsa rei natura habetur, ut ex dictis patet, atque in auctoritate s. Augustini, qui et hanc distinctionem agnovit et iisdem vocabulis expressit, dicens: *Non eo modo, quo jubemur per charitatem servire invicem, quod est* δουλεύειν, *sed eo modo, quo tantum Deo servitur, quod est graece* λατρεύειν (1), et alibi (2). Quod demum vel ipsi protestantes agnoverunt, ex quibus Gerardus Vossius sic scribit: *Eos qui distinctionem hanc* (inter latriam et duliam) *probant, minime improbamus, partim quia vitanda est viro prudenti omnis logomachia, partim quia nec inutile videtur, si cultibus toto genere differentibus qualis est Dei et creaturae, ad omonymiam vitandam diversa imponuntur nomina, partim quia neque ab ea abhorruit Augustinus* (3).

(1) *De Trin.* lib. I, cap. VI, alias XIII.

(2) *Cont. Faust.* lib. XX, cap. 15; *De vera relig.* cap. 55; *De Civit. Dei*, lib. VIII, cap. 25 et lib. X, cap. 7; *Confess.* lib. X, cap. 42; *Enarr. in Ps.* XCVI.

(3) In *Append. ad disp.* I *de Incarn.* Cui inter alios potest addi Leibnitzius, qui in *Systemate theologico*, pag. 188, praeclare scribit: « Itaque censent viri pii et prudentes, dandam esse operam, ut omnibus modis discrimen infinitum atque

13. Haec si probe teneantur, operosum non erit, plerasque disjicere difficultates, quas protestantes magno molimine congesserunt adversus catholicam doctrinam. Fucum enim per eas faciunt imperitis: cum agatur de argumento populari, hoc maxime abusi sunt ad incautos decipiendos, atque ad eos retinendos, ne dicam in turpissima haeretica secta, sed verius in apostasia a religione christiana, cujusmodi protestantismus in sua essentia spectatus reipsa est (1).

CAPUT II.

DE RELIGIOSI SANCTORUM CULTUS HONESTATE AC PIETATE

14. Protestantes cum Vigilantio et Fausto Manichaeo a sanctis Hieronymo et Augustino confutatis causam communem agentes, in impugnando sanctorum cultu ac rejiciendo tanquam idololatrico, impio, superstitioso modum omnem excesserunt. Praeter sectas omnes, quae ex protestantismo prodierunt, atque in rejiciendo sanctorum cultu unanimes sunt, adversarios habemus incredulos, qui se philosophos nuncuparunt, inter quos

immensum inter honorem, qui Deo debetur et qui sanctis exhibetur, quorum illum latriam, hunc duliam post Augustinum theologi vocant, non tantum inculcetur audientium ac discentium animis, sed etiam externis signis, quoad licet, ostendatur ».

(1) Dum protestantismi coryphaei, sub palliato praetextu se minime commaculandi idololatriae labe cum ecclesia Romana, id est, ecclesia catholica, ab ea se separarunt, principium statuerunt fundamentale, quod necessario extremam debebat inferre perniciem ipsi religioni christianae; sensim ac sine sensu illud principium spiritus privati seu independentiae a quavis auctoritate evolutum fuit, ac suos fructus attulit. Peperit enim anabaptistas, postea socinianos, deinde methodistas, chrestianos, antinomios, demum rationalistas, quibus Scripturae sacrae non sunt nisi mythographia, scriptores sacri totidem illusi, Christus ipse magnus deceptor et seductor. Sic enim Deus spiritu vertiginis superbos ejusmodi homines percussit, ut videntes non viderint, de abysso in abyssum misere proruentes.

eminent Beausobrius (1), Middletonius (2), Gibbonius (3), diobolares denique scriptores reliqui, qui sordes omnes verrere, declamationes, probra, loca denique communia furiosorum hominum congerere non desinunt in tanta, qua gloriantur, politiorum litterarum luce ac morum suavitate, et comitate quam affectant (4). Cum tamen nec unum argumentum novum protulerint, aut in medium proferant, quod millies a catholicis scriptoribus protritum jamdiu non fuerit, nobis non restat, nisi ipsis denuo opponere, quae a tot doctissimis viris scripta sunt.

15. Cum vero ex bene constituto controversiae statu felix disputationis progressus tantum haberi possit, ideo ex praemissis dicimus, controversiam minime versari inter nos et adversarios nostros circa *modum*, quo sancti colendi sunt, sed circa *rem ipsam*; utrum scilicet possimus honeste ac pie per aliquod signum religionis testari excellentiam quam in sanctis deprehendimus ob virtutes, quas, cum in vivis agerent, ipsi execuerunt, et amicitiam, qua cum Deo fruuntur, nec ne. Catholici affirmant, adversarii negant. In hoc propterea sensu sequentem adstruimus propositionem.

(1) Beausobre, *Hist. de Manichè et du manichéisme*, tom. II, liv. IX, chap. 5, pag. 679 et suiv.

(2) Middleton's *Letters from Rome*, etc. id est, *Midletoni Epistolae Romae datae, ostendentes exactam conformitatem inter Papismum et Paganismum, seu religionem Romae praesentis a paganis suis antecessoribus derivatam.*

(3) Gibbon, *Storia della decadenza dell' Imper. Rom.* trad. dall' ingl. cap. 15 et seqq.

(4) Inter ceteros gregarios illos disputatores, qui his annis maniacum furorem ostenderunt adversus sanctorum cultum, eminet Breckenridge americanus, in disputatione cum R. Hughes. Cfr. *Controversy between Rev. Messrs Hughes and Breckenridge* etc. seu *Controversia inter DD. Hughes et Breckenridge circa quaestionem: Estne religio protestantium vera Christi religio?* Philad. 1833, edit. stereotyp. controv. n. IV, pag. 35 et alibi.

PROPOSITIO

Pius et omni idolatriae labe immunis est religiosus sanctorum cultus

16. Omni prorsus idololatriae culpa vacare, imo potius pium esse cultum, quem catholici sanctis tribuunt, constat ex sacris Litteris, quae illum commendant, ex vetustissima ecclesiae traditione et consuetudine, nec non ex ipsa intima rei natura, atque adversariorum agendi ratione.

17. Inprimis enim Scripturae patriarchas, judices, prophetas exhibent religioso cultu Angelos et sanctos viros prosequentes. Omissis enim iis, quae Abraham et Loth ac Jacob fecisse referuntur, Balaam Num. XXII, 31, ut *vidit Angelum stantem . . . adoravit eum pronus in terram*; Josue, cum audivisset virum, quem viderat stantem evaginato gladio, esse principem exercitus Domini, *cecidit pronus in terram et adorans ait*, etc. Jos. V, 15. Honorem seu cultum istum religiosum esse seu in ordine ad Deum, minime vero solum *civilem*, exinde constat, quod patriarchae optime noverint, eos civiliter non conversari, sed Dei nuncios esse, atque cum Deo amicitia conjungi (1). Idem dicatur de adoratione illa quam Eliseo tribuit mulier Sunamitis, postquam prophetа excitavit filium ejus a mortuis, IV Reg IV; 37. Vix enim viderat Sunamitis ingens miraculum ab Eliseo patratum, statim corruit ad pedes ejus, eumque adoravit; itaque non simplicem hominem, sed qualitatem *viri sancti* et thaumaturgi in illo mulier venerata est. Cum

(1) Cf in *Criticis sacris* quae Grotius scribit in cap. XIX, v. 10 Apocalyps. de Hebraeorum more Angelos adorandi. Ex his patet, non deesse nobis, ut supponere videtur Hengstenberg, fundamenta biblica de veneratione et cultu Angelorum.

igitur objectum ac motivum istius adorationis religiosum fuerit, merito concludimus, Sunamitidem non civilem ut protestantes nonnulli autumant, sed religiosum prorsus cultum Eliseo praestitisse.

18. Num vero aliquando actus istos improbarunt Scripturae? Haudquaquam sane. Praeterquam quod enim viros istos (si Balaam excipias, qui tamen juxta receptam consuetudinem se gessit) pietate ac religione spectatissimos nobis semper exhibent, Deum ipsum ejusmodi cultum expresse aliquando praecipientem inducunt. Sic, Exodi XXIII, 20, Deus alloquitur populum suum: *Ecce, ego mittam Angelum meum, qui praecedat te ... observa eum, et audi vocem ejus, nec contemnendum putes ... et est nomen meum in illo;* sic, Jos. loc. cit. Princeps exercitus Domini, non solum approbavit sibi exhibitam adorationem, sed praeterea Josue praecepit: *Solve calceamentum tuum de pedibus tuis; locus enim in quo stas, sanctus est.* Eaedem praeterea Scripturae Deum exhibent vindicem contumeliae servis suis illatae, etenim ad Eliae nutum ignis e coelo descendit ad binos illos principes quinquagenarios absumendos, qui ad prophetam non ea, qua par erat, reverentia accesserunt; quare tertius quinquagenarius, utpote timens Deum, *curvavit genua contra Eliam, et precatus est eum,* IV Reg. I, 13; ita et pueri Bethel Eliseum irridentes ab ursis lacerati sunt, ibid. II, 23 et seqq. Quibus aperte Deus ostendit, qua ratione velit honore affici servos suos. Itaque, nisi dicamus, viros pietate insignes idololatriae labe se commaculasse, dum cultum Angelis et sanctis tribuerunt, aut Deum jussis ac prodigiis idololatriae crimen honestare voluisse, fatendum est, pium sanctumque esse cultum istum, atque ab omni prorsus superstitionis ac idololatriae noxa immunem.

19. Sanctorum itidem cultum ab ipsis rei christianae primordiis in ecclesia obtinuisse, non unus vel alter te-

probat, sed facta ineluctabilia ac certissima docu-
ta. Etenim istius cultus monumentum sunt 1. festi
in sanctorum martyrum honorem ac memoriam
tuti, de quibus mentio fit, *Constitut. apostolicar.*
VIII, cap. XXXIII, ubi recensentur dies, quibus
ndum erat famulis; enumerantur autem inter ce-
s dies festi sanctorum: *In diebus vacent Aposto-*
m, inquiunt, . . . *in die Stephani protomartyris*
ntur atque in diebus ceterorum sanctorum mar-
m, qui Christum vitae suae anteposuerunt (1). Jstius
ter consuetudinis nempe agendi festos dies sancto-
martyrum, meminit ecclesia Smyrnensis, apud Eu-
um (2), scribens ad ecclesias Ponti: *Quo etiam in*
nobis convenientibus concedet Deus natalem ejus
lycarpi) *martyrii diem cum hilaritate et gaudio*
brare (3); ejusdem festi mentio fit in actis s. Pio-
(4). 2. Cultus sanctorum per universam ecclesiam
pti a primis seculis monumenta indubia sunt sacri-
, quae in martyrum solemniis in ipsorum honorem
offerebantur; de quibus praeter s. Joan. Chryso-
ium et Augustinum (5) testes sunt locupletissimi Ter-

Τὰς ἡμέρας τῶν ἀποστόλων ἀρ-
σαν· . . . τὴν ἡμέραν Στεφάνου
ρωτομάρτυρος ἀργείτωσαν, καὶ
οιπῶν ἁγίων μαρτύρων τῶν προ-
άντων Χριστὸν τῆς ἑαυτῶν ζωῆς.
Coteler. tom. I, pag. 415.

) Constitutiones apostolicae pro-
nt seculo ecclesiae III, quas
ii faciunt viri eruditi Albaspi-
, De Marca, Petavius, etc.

Hist. Eccl. Lib. IV, cap. 15,
Valesii, qui refert integram
epistolam a Jac. Usserio pri-
editam. Cum vero s. Polycar-
nartyrio functus sit sub Anto-
Pio, hoc documentum spectat
ecclesiae seculum, cum vix ab
morte conscripta sit. Cfr. P. A-
is S. J. *Illustrium Ecclesiae*
talis scriptorum vitae et do-
cumenta, Duaci 1633, tom. I. not.
ad vitam s. Polycarpi, cap. 13.

(3) Ἔνθα ὡς δυνατὸν ἡμῖν συνα-
γομένοις ἐν ἀγαλλιάσει καὶ χαρᾷ,
παρέξει ὁ Κύριος ἐπιτελεῖν τὴν τοῦ
μαρτυρίου ἀτοῦ ἡμέραν γενέθλιον.

(4) Apud Ruinartium, *Acta mar-*
tyr. sincera, Amstel. 1713, pag. 140,
ubi n. 11 legitur: « Secundo itaque
die sexti mensis, qui dies est IV idus
Martias, die sabbati majore, na-
tale Polycarpi martyris celebrantes
genuinum, Pionium ... vis persecu-
tionis invenit. » Passus est autem s.
Pionius anno Christi 250.

(5) S. Joan. Chrysost. *Hom.* XXI
in Act. Apost. n. 4. opp. edit. Maur.
tom. IX; s. August. *Serm.* CCLXXIII,
cap. 12, opp. edit. Maur. tom. V,
et alibi passim.

tullianus et Cyprianus. Tertullianus enim, lib. *De corona*, cap. III; *Oblationes*, inquit *pro defunctis*, *pro natalitiis annua die facimus* (1). S. vero Cyprianus: *Sacrificia*, scribit, *pro eis semper, ut meministis, offerimus, quoties martyrum passiones et dies anniversaria commemoratione celebramus* (2). 3. Ejusdem cultus documenta pariter suppeditant altaria ac templa seu sacella, quae *confessiones* aut *martyria* nuncupabantur, in sanctorum martyrum honorem ac memoriam erecta (3). 4. Documenta sunt publica et vulgatissima sanctorum invocatio, et honor sanctorum reliquiis exhibitus, de quibus paulo infra ex instituto agemus. Non igitur singulares tantummodo testes in medium proferimus ad ostendendum, ubique receptum fuisse tribus prioribus ecclesiae seculis sanctorum cultum, sed monumenta publica et vulgatissima, quae extenuari ab adversariis nulla solida ratione possunt. Si quem tamen desiderium tangit consulendi singulatim vetustiorum patrum testimonia, eum remittimus ad Bellarmi-

(1) Cfr. ib. adnot. Rigaltii, qui observat per natalitia intelligi a Tertull. solemnitates fieri solitas in honorem martyrum, quo scilicet die mundo mortui, coelo nati sunt. Cfr. etiam La-Cerda S. J. in nota ad hunc loc. in qua erudite germanum Tertulliani sensum defendit adversus Junium.

(2) *Epist.* XXXIV, edit. Maur. Vid. in hunc loc. adnot. 13 Pamelii. Illustre item monumentum suppeditat istius consuetudinis synodus Laodicena, quae can. LI. *Non oportet*, inquit, *in quadragesima martyrum natalitia celebrari, sed eorum in sabbato et dominica tantum memoriam fieri; Collect. Conc.* Labb. tom. I, col. 1520. Cfr. ibid. notae Binii. Aliud monumentum exhibet concil. Gangrense, can. XX. Trombellius, can. reg. in op. *De cultu Sanctorum*, Bonon. 1740, vol. II, diss. 6, cap. 12 et seqq. pluribus ea prosequitur quae in celebratione festorum ss. martyrum fieri consueverant.

(3) Cfr. Eusebius, *Histor. eccl.* lib. II, cap. 25, qui refert fragmentum Caji presbyteri ex libro, quem is scripserat adversus Proculum, patronum sectae Cataphrygum, ubi sic haereticum hominem perstringit: Ἐγὼ δὲ τὰ πρόπαια τῶν ἀποστόλων ἔχω δεῖξαι· ἐὰν γὰρ θελήσῃς ἀπελθεῖν ἐπὶ τὸν Βατικανόν, ἢ ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν Ὠστίαν, εὑρήσεις τὰ τρόπαια τῶν ταύτην ἱδρυσαμένων τὴν ἐκκλησίαν. « Ego vero Apostolorum trophaea possum ostendere. Nam sive in Vaticanum, sive ad Ostiensem viam pergere libet, occurrent tibi trophaea eorum, qui ecclesiam illam fundaverunt. » Floruit autem Cajus tempore Zephyrini Papae.

num (1) et Petavium (2). Concludendum interea est, vel nullum omnino in sanctorum cultu superstitionis atque idololatriae vestigium reperiri, vel superstitionem et idololatriam in ecclesia una cum ecclesia ipsa coepisse.

20. Verum ex ipsis protestantium principiis ita rem nostram conficimus: admittunt ipsi cultum civilem ad civiles seu politicas ac naturales dotes et virtutes honorandas; ergo jure inferimus, admittendum pariter esse cultum religiosum ad supernaturales virtutes ac dotes sanctorum proprias honore debito prosequendas. Imo quemadmodum honor ille, qui aulae proceribus exhibetur, nedum principis honori ac reverentiae ei debitae quidpiam detrahit, illam potius statuit atque confirmat, sic pariter cultus, quem sanctis tribuimus, nedum quidpiam detrahit supremo honori et cultui, qui Deo debetur, eum potius perficit ac mirifice confirmat; mancus enim quodammodo esset honor ille, quo Deum prosequimur, si colere dedignaremur amicos ejus una cum ipso in coelesti aula regnantes; eo vel magis, quod in dominum ultimo redundet honor servorum, qui quidem honor ideo religiosus nuncupatur, quia Dei intuitu et causa sanctis defertur.

21. Haec demum viderunt cordatiores inter protestantes ipsos. Ceteris enim omissis, in medium proferam verba Leibnitzii, qui scribere non dubitavit: *Generaliter tenendum . . . neque cultum sanctorum aut reliquiarum probari, nisi quatenus ad Deum refertur, nullumque religionis actum esse debere, qui in honorem unius omnipotentis Dei non resolvatur ac terminetur. Itaque cum sancti honorantur, hoc ita intelligendum est, quemadmodum in Scriptura dicitur: honorificati sunt amici tui, Deus, et laudate Do-*

(1) *De beatif. et canon. SS.* lib. 1, cap. 13.

(2) *De Incarn.* lib. XIV, cap. 10, et seqq. Cfr. etiam Trombellius, diss. cit. cap. 1 et seqq.

minum in sanctis ejus (1); et iterum : *certum est, secundo christianae ecclesiae seculo jam natalitia martyrum celebrata et apud monumenta eorum sacros conventus fuisse institutos* (2). Ex quibus recte infert: *Verendum autem est, ne, qui ita sentiunt* (idololatriam esse cultum sanctorum), *viam aperiant ad omnem rem christianam convellendam; nam, si jam ab illis temporibus horrendi errores in ecclesia praevaluerunt, arianorum et samosatenorum causa mirifice juvatur, qui originem erroris ab illis ipsis temporibus computant, atque obscure defendunt Trinitatis mysterium et idololatriam simul invaluisse . . . judicandum cuique relinquo, quo res sit evasura. Quinimo procedet ulterius suspicio audacium ingeniorum; mirabuntur enim Christum promissis tam largum erga suam ecclesiam, tantum hosti generis humani indulsisse, ut, una idololatria profligata, succederet alia, et ex sedecim seculis vix unum aut duo sint, in quibus vera fides utcumque inter christianos sit conservata; cum judaicam ac mahumeticam religionem videamus tot seculis satis puram secundum fundatorum instituta perstitisse. Quo igitur loco manebit consilium Gamalielis, qui de christiana religione et providentiae voluntate ex eventu judicandum dictitabat; aut quid de ipso christianismo judicabitur, si lapidem hunc lydium parum adeo sustineret* (3)? Quibus verbis ingenuus hic protestans non modo catholicam veritatem adstruxit, sed praecipua argumenta complexus est, quibus eadem fulcitur.

DIFFICULTATES

22. I. Obj. 1. Cultus sanctorum adversatur primo de-

(1) *System. theol.* ab Emery edit. Paris 1819, pag. 160.

(2) Ibid. pag. 170.

(3) Ibid. pag. 172 et seqq.

calogi praecepto, Deut. VI, 13: *Dominum Deum tuum timebis, et illi soli servies.* Quod Christus rènovat, Matth. IV, 10, illis verbis: *Dominum tuum adorabis, et illi soli servies.* 2. Hoc autem praecepto quicumque cultus et honor creaturis adimitur et uni Deo reservatur, ut illud exponit Apostolus, I Timoth, I, 17, dicens: *Soli Deo honor et gloria.* 3. Sane Deus profitetur apud Isaïam XLII, 8, nolle se gloriam suam alteri communicare illis verbis: *Gloriam meam alteri non dabo.* Ergo utpote superstitiosus et verbo Dei contrarius quicumque sanctorum cultus rejici debet.

23. Resp. *N. A.* Ad duas vero priores probat. *Dist.* Et adductis verbis uni Deo reservatur cultus seu honor supremus, latriae et proprie dictus *C.* inferioris ordinis, duliae ac improprie dictus *N.* Ut enim patet ex scopo et contextu, in objectis locis sermo est de solo supremo cultu ac proprie dicta servitute; adjicitur siquidem loc. cit. Deut: *Et per nomen illius jurabis..* et clarius adhuc Deut. V, 7, ubi idem praeceptum traditur: *Non habebis Deos alienos in conspectu meo.* Cum vero cultus, quem nos sanctis tribuimus, ejusmodi non sit, nec eis cultum deferamus nisi in ordine ad Deum, atque intuitu ipsius Dei, liquet, nihil commune habere praeceptum istud cum sanctorum cultu. Ut aliquid proficerent adversarii, ostendere deberent, vel cultum, quem sanctis catholici tribuunt, esse supremum, vel supremo huic Dei cultui cultu illo sanctorum quidpiam detrahi; quod cum efficere nequeant, perperam catholicos damnant velut idololatriae reos, et primi decalogi praecepti infractores. Apposite Catechismus Rom: *Quis adeo demens est*, inquit, *qui edicente rege, ne se pro rege quisquam gerat, aut regio cultu atque honore affici patiatur, continuo putet, nolle regem, suis ut magistratibus honor deferatur* (1)?

(1) P. III, cap. 2, n. 8.

*

24. Ad 2, Idem responsum esto. Si enim Apostolus quemcumque honorem creaturis adimere voluisset cit. loc., alibi non scripsisset : *Honore invicem praevenientes*, Rom. XII, 10 ; *Presbyteri duplici honore digni sunt*, I Timoth. V, 17, et alibi passim (1). Vidimus praeterea, patriarchas aliosque viros in V. L. conspicuos prostravisse se coram Angelis, regibus ac viris sanctis, neque propterea eos in reprehensionem incurrisse.

25. Ad 3. *D.* Alteri, id est *sculptilibus* seu falsis diis, ut ibidem subditur, *C.* indiscriminatim, *subdist.* gloriam, quae solius Dei propria sit, *C.* quae convenire possit creaturis juxta dicta *N.*

26. Inst. Atqui omnis reipsa et cujuscumque ordinis cultus, qui Angelis vel sanctis tribuatur, a Scripturis prohibetur. Etenim 1. Apostolus Coloss. II, 18, scribit : *Nemo vos seducat volens in humilitate et religione Angelorum, quae non vidit, ambulans.* Vetuit igitur ne ulla ratione Angeli colerentur. 2. Quare, cum Joannes Angelum sibi apparentem adorare vellet, talem honorem Angelus recusavit dicens : *Vide ne feceris, conservus tuus sum . . . Deum adora.* Apocalyps. XIX, 10. Eadem ratione se gessit apostolus Petrus cum Centurione, Act. X, 25 et 26. Ergo.

27. Resp. *N. min.* Ad 1. prob. *D.* Cultu falso et superstitioso, *Tr.* rite intellecto *N.* Transmisimus primum distinctionis membrum, cum nondum inter expositores exploratum sit, quid illis verbis significare Apostolus intenderit. Nam alii contendunt iis perstringi superstitiosum Angelorum cultum tum bonorum tnm malorum (2). Alii volunt, solum excludi cultum superstitio-

(1) Cfr. Bernard. a Piconio, qui verba Apostoli de gratiarum actione exponit, ob misericordiam sibi exhibitam et aliis in se ostensam. Illud vero *soli* Deo exponit, qui unus et solus est. Ex quo patet, nihil haec verba commune habere cum scopo a protestantibus intento de exclusione sanctorum a gloria et honore.

(2) Cfr. Trombellius, op. cit. diss. IV, cap. 8, ubi diversas interpretationes recenset et expendit.

sum et idolatricum Angelorum bonorum, qui censebantur mediatores inter Deum et homines juxta placita platonicorum, et quidem Christo excluso, quod indicare videntur verba immediate sequentia, v. 19: *et non tenens caput.* Alii arbitrantur, iis argui christianos judaïzantes, nimis scilicet mosaicae legi addictos et legalibus observantiis, praetexentes legem per ministerium Angelorum datam esse. Favere huic sententiae videtur contextus; dixerat enim paulo ante Apostolus, *Nemo vos judicet in cibo aut in potu*, etc. (v. 16). Alii demum existimant, carpere Apostolum *studium singularis sanctitatis, nempe pharisaicae, quae crebris jejuniis et exquisitis exercitationibus aliis cernebatur;* quae est expositio ipsorum biblicorum protestantium (1). Quaecumque demum admittatur expositio, patet nil commune habere Paulinum textum cum legitimo Angelorum cultu, qualis ab ecclesia catholica admittitur.

28. Ad 2, *D.* Adoratione improprie dicta, quae in humilis obsequii signo consisteret, *C.* proprie dicta seu latriae *N.* Alioquin damnare deberemus Joannem apostolum et evangelistam tanquam idololatriae reum, qui non solum in loco objecto, sed iterum, ibid. XXII, 9, cecidit ad Angeli pedes, ut adoraret eum, et rursum prohibitus est. Itaque merito Grotius ad hunc. loc.: *Non dicit* (Angelus) προσκύνησιν (*adorationem*) *soli Deo licite exhiberi; repugnat enim tota vetus historia . . .*

(1) Ita quidem Carolus Rosenmüller, qui in *Schol. in N. T.* in hunc loc. scribit: Θρησκεία τῶν ἀγγέλων *est studium singularis sanctitatis; nam et alibi* (*Act.* XXVI, 5) *Paulus* τὴν ἀκριβεστάτην αἵρεσιν τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας *non cultum dicit, sed studium singularis sanctitatis pharisaicae, quae crebris jejuniis et exquisitis exercitationibus aliis cernebatur, et v. 23 hujus capitis Paulus pro* θρησκεία τῶν ἀγγέλων *substituit* ἐθελοθρησκείαν, *quam dubitari non potest fuisse in fugiendis cibis, quos lex mosaica interdixisset, et similibus institutis.* Quare rejicit, seu retractat suam interpretationem, quae magis olim ei placuerat, de cultu Angelorum (Cfr. edit. 5, 1806). Ex his plane concidit praecipuum argumentum, quo tantopere protestantes usi sunt ad impugnandum cultum Angelorum et sanctorum.

Sed benigne agit, ut si quis collèga collegae dicat: serva hunc honorem regi (1). Id ipsum dicatur de Petro recusante obsequium Cornelii centurionis, qua agendi ratione B. Petrus Cornelium monuit, ut gratiam omnem Deo acceptam referret, a quo omne bonum descendit; seque professus est non esse nisi Dei ministrum, qui eum ad salutem elegerat.

29. II. Obj. ex traditione. 1. Laodicena synodus can. XXXV, districte prohibet; *Christianos, relicta Dei Ecclesia, abire et Angelos nominare, vel congregationes facere; si quis ergo inventus fuerit huic occultae idololatriae vacare anathema sit.* 2. Damnant eumdem cultum Origenes (2) et Theodoretus (3), quibus assentiuntur patres reliqui, dum 3. monent *diligi* quidem et *honorari* ab ecclesia sanctos, non autem *coli*, ut patet ex epist. ecclesiae Smyrnensis, ex Hieronymo (4) et Augustino (5), 4. dum palam iterum profitentur, a se sanctos minime *coli propter religionem*, sed tantum *amari* et *honorari propter imitationem* ut idem loquitur s. Augustinus (6); 5. dum docent, illud honoris genus ad sanctos pertinere, quo viventes probitate spectatos amamus ut rursum loquitur Augustinus (7) et cum ipso Cyrillus Alex. (8); 6. dum affirmant, se nullum sanctis deferre cultum, qui in iis sistat, sed in eis Deum tantummodo honorare (9). 7. Nec aliter res esse poterat; distinctionem enim inter cultum supremum et inferiorem, seu *latriae* et *duliae*, quam recentiores scholastici invexere, penitus veteres ignorarunt. Nisi igitur

(1) Cfr. *Crit. sac.* tom. IX.
(2) *Cont. Celsum.* lib. V, n. 8 et seqq. et lib. VII, n. 62 et seqq. edit. Maur.
(3) *Comment. in Epist. ad Coloss.*
(4) *Epist.* CIX (alias LIII), n. 1; tum *Cont. Vigilant.* n. 5.
(5) *Serm.* CCLXXIII (alias CI), necnon in lib. *De vera relig.* cap. 55, alias n. 108 et 110, tom. I. opp.
(6) *De vera relig.* n. 108.
(7) *Cont. Faust.* lib. XX, cap. 21, tom. VIII opp.
(8) *Cont. Julian.* lib. VI, tom. X.
(9) Theodoret. *Serm.* VIII, *De curandis graec. affect.* etc.

patres idololatriae insimulemus, fatendum est, nullum cultum proprie dictum sanctis eos detulisse.

3o. Resp. Ad 1, *D.* Synodus Laodicena cultum immodicum et superstitiosum prohibuit, *C.* cultum legitimum *N.* Talem porro fuisse scopum concilii Laodiceni in cit. canone ostendunt argumenta tum interna tum externa. *Interna* quidem, cujusmodi sunt, 1. quae ex ipsis verbis canonis eruuntur, ex quibus patet, perstringi eos, qui *relicta Dei ecclesia, congregationes facere, occultae idololatriae vacare,* seu in coetibus clandestinis se colligere audebant; 2. quod ex can. LI ejusdem synodi habetur, in quo hujus concilii patres admittunt legitimum cultum martyrum, ac tempus determinant, quo martyrum festivitatibus vacare fideles possunt. Ita enim se habet: *Quod non oportet in quadragesima martyrum natales peragere, sed sanctorom martyrum facere commemorationes in sabbatis et dominicis* (1). Porro eadem est ratio cultus Angelorum et sanctorum. Argumenta *externa* suppeditat historia, ex qua novimus viguisse tunc temporis in illa provincia superstitiosam sectam, quae juxta platonica principia Angelis ut divinitatis mediatoribus cultum tribuebat. Id testatur Theodoretus, qui in *Commentariis in Epist. ad Coloss.* explanans Apostoli verba: *Nemo vos seducat,* etc haec scribit: *Et in hodiernam usque diem licet videre apud illos et eorum finitimos oratoria s. Michaëlis. Illi ergo hoc consulebant, atque humilitate utentes, dicentes universorum Deum nec cerni nec comprehendi, nec ad eum posse perveniri; et oportere per Angelos divinam sibi benevolentiam conciliare* (2).

(1) Cfr. *Acta Concil.* Harduini, tom. 1, col. 789.

(2) Καὶ μέχρι δὲ τοῦ νῦν εὐκτήρια τοῦ ἁγίου Μιχαὴλ παρ' ἐκείνοις καὶ τοῖς ὁμόροις ἐκείνων ἐστὶν ἰδεῖν· τοῦτο τοίνυν συνεβούλευον ἐκεῖνοι γίνεσθαι, ταπεινοφροσύνῃ δῆθεν κεχρημένοι, καὶ λέγοντες ὡς ἀόρατος ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, ἀνεφικτός τε καὶ ἀκατάληπτος, καὶ προσήκειν διὰ τῶν ἀγγέλων τὴν θείαν εὐμένειαν πραγματεύεσθαι. Ad Coloss. II, 18, tom. III op.edit. Sirmondi, pag. 355.

Ex quibus tum germanus sensus objecti canonis Laodiceni liquet, tum mala eorum protestantium fides, qui absolute ab ea synodo damnatum Angelorum cultum esse affirmant (1).

31. Ad 2, *N.* Etenim Origenes loc. cit. refellit Celsum calumniantem christianos ea ferme ratione, qua nunc protestantes catholicos lacessunt, quasi ipsi Angelos uti deos haberent et colerent. En ipsius verba: *Nusquam tamen ibi* (in Scripturis) *praeceptum reperias, ut, qui Deo debetur cultus, eodem prosequamur eos* (Angelos) *quorum nobis ministrandi Deique dona afferendi negotium est* (2). Ceterum Origenes, ibid. lib. VIII, n. 13, rite intellectum Angelorum cultum aperte admittit (3). Quare Keilius et Origenem recenset inter patres a suis protestantibus accusatos hujus *erroris*

(1) Sic enim inter ceteros Wegscheider fidenter scribit, § 102, n. *f: Postquam assentientibus pluribus patribus a synodo Laodicensi, anno 363 habita, adoratio Angelorum improbata erat, Ambrosius eam denuo commendasse videtur* (*opp. tom.* 1, *pag.* 146, De viduis): Angeli sunt obsecrandi pro nobis, qui nobis ad praesidium dati sunt. Τιμητικὴν προσκύνησιν, *honorificam venerationem, non* λατρεῖαν *Conc. Nicaen.* II, *anno* 787 *habitum, Angelis praestandam esse decrevit; similiter Conc. Trid. sess.* XXV; *Catech. Rom. p.* 3, *cap.* 2, §. 9 *et seqq. Petav. Dogm. theol.* II, 69 *et seqq.* Duo hic habemus, 1. impudentiam scilicet hujus rationalistae, affirmantis a Laodicena synodo improbatam esse Angelorum adorationem eo sensu, quo eam denuo commendavit s. Ambrosius; 2. ejus confessionem, quod tam synodus Nic. II quam conc. Trid., Catechismus Rom. ac Petavius nonnisi inferioris ordinis cultum ac venerationem Angelis tribuendam tradiderint.

(2) *Cont. Cels.* lib. V, num. 4. Ἀλλ' οὐχ ὥστε προστάσσεσθαι ἡμῖν τοὺς διακονοῦντας, καὶ φέροντας ἡμῖν τὰ τοῦ Θεοῦ σέβειν καὶ προσκυνεῖν ἀντὶ τοῦ Θεοῦ. Tom. 1, pag. 579, edit. Maur.

(3) En ejus verba, quibus respondet propositae sibi a Celso difficultati: « Ex eo, quod cum Deo Filium ejus colamus, consequens esse (*putat Celsus*), ut non Deum solum, sed etiam ejus ministros colendos esse sentiamus. Si intellexisset, *inquit*, quinam sint post Dei Unigenitum vere ministri Dei, ut Gabriel, Michael et alii Angeli atque Archangeli, et eos colendos esse dixisset, fortasse, repurgatis cum significatione illius vocis *colere* tum ejus qui colit officiis, hoc loco pro rei momento attulissem ea, quae de hoc argumento assequi intellectu potui. Ἴσως ἂν τὸ περὶ τοῦ θεραπεύειν αὐτοῦ σημαινόμενον ἐξαθήραντες, καὶ τῶν τοῦ θεραπεύοντος πράξεων, εἴπομεν ἂν εἰς τὸν τόπον, ὡς περὶ τηλικούτων διαλεγόμενοι, ἅπερ ἐχωροῦμεν περὶ αὐτῶν νοῆσαι.

admissi nempe cultus Angelorum ; neque aliam evadendi viam invenit, nisi tanquam spurium traducere locum, qui ipsi adversatur. Quod quidem mirum est in tanta critices luce (1).

32. Sed neque Theodoretus adversatur cultui Angelorum, cum non perstringat nisi eos, qui Angelos habebant velut praecipuos rerum nostrarum curatores, delatoresque nostrarum precum, quasi Deus vel ignoraret preces nostras, vel obsequia nostra ad se immediate deferri nollet, ut ex adductis ejus verbis manifestum fit. Id ipsum dicatur de patribus reliquis, quorum testimonia expendit Petavius (2).

33. Ad 3. *D.* Non autem *coli* sensu ethnicorum, adversus quos patres agebant, *C.* sensu catholico *N.* Ut enim monuimus, nondum determinata *technologia* seu vocabulorum vi, videntur interdum veteres omnem cultum Angelorum et sanctorum rejicere, dum negant *colendos* eos esse, *adorandos*, *venerandos*, etc. At his vocibus utebantur ad excludendos Angelos et sanctos a supremo latriae cultu, qui profecto uni Deo debetur. His enim vocibus utebantur ethnici, qui nullam inter cultum supremum et inferiorem distinctionem agnoscebant. Aliis autem verbis catholicam de sanctorum cultu doctrinam designabant, dum profitebantur se eos *diligere*, *honorare*, *charitate* et *dilectione* cum iis conjungi, aliaque ejusmodi. Factis demum publicis, festorum scilicet celebratione in martyrum honorem, monumen-

(1) Car. Aug. Theoph. Keilii *Opuscula academiea*, edita a Joan. David Goldhorn, Lips. 1821, sectione poster. cap. III, sect. 2, *De Angelis bonis eorumque cultu*. Cfr. pag. 550 et seqq. Demum pag. 560, cum retulisset Origenis testimonium ex *Homil.* I *in Ezech.* : *Veni Angele*, etc. quacumque se vertit, ut ejus vim eludat, confugit et ipse ad rhetoricam apostrophen, postea vero concludit: *Ecquis tandem sibi persuadeat, haec ab Origene scribi potuisse ?* Tanta est vis anticipatorum judiciorum et ingenii sectae !

(2) *De Angelis*, lib. II, capp. 9 et 10, ubi etiam egregie ostendit, Theodoretum cum ceteris patribus consentire circa Angelorum cultum et invocationem. Cfr. etiam *De Incarn.* lib. XIV, cap. 14 et seqq.

rum erectione, invocatione, aliisque superius commemoratis, quid sentirent, satis ostendebant. Hac igitur aequivocatione sublata, corruunt, quae magna diligentia et vano apparatu adversus nos collegerunt protestantes; inter quos demum in scenam prodiit Keilius, qui non veretur tritissima testimonia congerere ut serio ostendat, *fuisse constantem ecclesiae antiquioris doctrinam, neminem praeter unum Deum religioso cultu esse prosequendum* (1).

34. Ad 4. *D.* Id est, non propter solam religionem, sed etiam, imo potissimum propter imitationem, *C.* propter solam imitationem *N.* Constituto enim principio de honore sanctis debito, ut a concionatoribus fit, inculcabant patres, potiorem obsequii nostri partem collocandam esse in imitatione virtutum, quas sancti exercuerunt, *ut imitari non pigeat, quos celebrare delectat.* Quae Augustini verba sunt, et cultum supponunt, non autem excludunt, cum loquatur de *solemnitatibus* martyrum.

35. Ad 5. Concedimus, sanctos mortuos eodem cultus genere honorandos, quo sanctos viventes colimus, *sed illos* (mortuos) *tanto devotius, quanto securius post certamina superata,* ut idem loquitur Augastinus (2).

(1) Loc. cit. pag. 550; ubi plura testimonia congerit a Bellarmino, Petavio, Nat. Alex., Trombellio aliisque jamdiu disjecta; attamen, perinde ac si ineluctabile argumentum adversus catholicam doctrinam opponeret, triumphum canit. Ceterum vix ullum ex tot, quae affert, testimoniis graecorum ac latinorum patrum est, quod scopum attingat, quem sibi auctor proposuit. Non aliud siquidem omnia illa testimonia evincunt, nisi quod catholici omnes ultro profitentur, nulli creaturae deferendos esse honores divinos. Omitto malam ejusdem fidem in diversis auctoritatibus proferendis. Atque ita quidem protestantes seculi XIX catholicam doctrinam impugnant!

(2) *Contra Faustum Manich.* lib. XX, cap. 21 edit. Maur. Sed et hic praestat animadvertere s. Augustinum, quem contendunt adversarii detraxisse sanctorum cultui eo quod passim scribat, sanctos nos tantum amare ac dilectione prosequi, aut non in alio quam in dilectione et amore consistere cultum, quem eis deferimus, praestat, inquam, animadvertere, eadem prorsus ratione eum esse locutum, cum ageret de cultu ipsius Dei: *Quid autem*, ait, *est pietas nisi Dei cultus? et unde ille colitur nisi caritate?* (*Epist.*

Quod si diverso ritu et apparatu sanctos viventes honoramus, ideo est, quia ita exposcit sanctorum humilitas, et quia plerumque vera eorum sanctitas nos latet (1).

36. Ad 6. *D.* Profitentur se Deum in sanctis colere et laudare, utpote auctorem donorum omnium, quibus sancti ditati sunt, *C.* ad excludendum honorem sanctis debitum *N.* Honorem servorum in dominum demum terminare et nos profitemur; verum hoc non impedit, quominus sanctos in se colamus, quos ita Deus ipse honorificare dignatus est. Cum enim honor et cultus, ut ex dictis patet, sit testificatio illius excellentiae, quam in aliquo deprehendimus, hoc ipso patet, sanctos dignos cultu esse, qui propria excellentia donantur.

37. Ad 7. *D.* Patres non usurparunt ante s. Augustinum voces *latriae* et *duliae* ad duplex cultus genus distinguendum, *Tr.* vel *C.* ignorarunt cultus ipsius distinctionem *N.* Etenim ex una parte certum est, patres Angelos et sanctos coluisse, ut omnia documenta evincunt superius adducta; ex altera autem pariter est manifestum, patres cultum supremum Angelis aut sanctis minime detulisse; alioquin turpissimo idololatriae crimine se commaculassent, qnod vel suspicari de tot sanctissimis viris nefas est. Quare sequitur necessario, patres intrinsecam ejusmodi cultus distinctionem agnovisse, etsi aliis vocibus eam designaverint. Sane Origenes declarat, *repurgatis cum significatione illius vocis colere, tum ejus, qui colit, officiis*, posse Angelis cultum tribui (2).

CLXVII, n. 11); et alibi: *porro*, inquit, *pietas cultus Dei est, nec colitur ille nisi amando* (*Epist.* CXL, n. 45). Quis autem propterea inde inferat, s. Doctorem cultum proprie dictum Deo denegasse?

(1) Iisdem interdum honoribus sanctos viventes coli, quibus veneramur sanctos vita functos, non uno exemplo ostendi posset. Satis sit illud adducere, quod Theodoretus, *Hist. eccles.* lib. V, cap. 34, edit. Vales. refert de s. Joan. Chrysostomo ab exilio revocato, cui *universi cereas faces praeferentes*, obviam venerunt τὰς ἐκ κηροῦ λαμπάδας προσάπτοντες.

(2) Recolatur textus superius adductus.

Demum s. Augustinus, aliique catholicae doctrinae defensores, non solum discrimen attulerunt ac certa discriminis argumenta inter utrumque cultum, sed voces ipsas *latriae* ac *duliae* usurparunt. Hac ratione retuderunt ethnicorum et manichaeorum accusationes, quibus illi catholicos impetebant, quod rejectis numinibus suos martyres substituissent (1).

CAPUT III.

DE SANCTORUM INVOCATIONE

38. Controversia, quae agitatur inter catholicos et protestantes circa sanctorum invocationem, non respicit hujus invocationis necessitatem; omnes enim catholici fatentur, ad salutem absolute necessariam non esse sanctorum invocationem (2). In eo igitur totus versatur controversiae cardo, an sanctorum invocatio *licita* ac *utilis* sit, uti declarat concilium Tridentinum adversus heterodoxos, qui in ecclesiam insurrexerunt, perinde ac si ipsa rem superstitiosam, Deo et Christo injuriosam, imo et idololatricam permitteret et approbaret.

(1) Cf. S. Hieron. *Contra Vigilantium*, n. 5, ubi stultum hunc protestantium praeformatorem interrogat: *Quis enim, o insanum caput, aliquando martyres adoravit? Quis hominem putavit Deum?* Tum s. August. qui *De Civ. Dei*, lib. VIII, cap. 27, sic loquitur: « Nec tamen nos eisdem martyribus templa, sacerdotia, sacra et sacrificia constituimus; quoniam non ipsi, sed Deus eorum nobis est Deus. Honoramus sane memorias eorum tanquam sanctorum hominum Dei, qui usque ad mortem corporum suorum pro veritate certarunt ... Quis autem audivit aliquando fidelium stantem sacerdotem ad altare, etiam super sanctum corpus martyris, ad Dei honorem cultumque constructum, dicere in precibus: Offero tibi sacrificium, Petre, vel Paule, vel Cypriane? etc. » Eadem fere repetit, *Adv. Faustum*, lib. XX, cap. 21, et *Epist.* XLIV.

(2) In se scilicet spectatam. Fieri enim potest, ut quis teneatur ex ecclesiae praecepto sanctos invocare, ut ii qui sacra faciunt, et qui ad horas canonicas persolvendas adstricti sunt, etc.

PROPOSITIO I.

Ex Sacris Litteris in primis evincitur, licitam esse et utilem sanctorum invocationem

39. Ad fidem catholicam spectat haec veritas, quam Tridentina synodus, sess. XXV, declarat, dum praecipit episcopis, ut fideles doceant, *Sanctos, una cum Christo regnantes, orationes suas pro hominibus Deo offerre; bonum atque utile esse suppliciter eos invocare, et ob beneficia impetranda a Deo per Filium ejus Jesum Christum Dominum nostrum, qui solus noster Redemptor et Salvator est, ad eorum orationes, opem auxiliumque confugere.* Ex quibus verbis discimus, 1. invocationem sanctorum bonam ac utilem esse: 2. opem et beneficia non a sanctis, sed a Deo ad eorum intercessionem expectanda esse: 3. orationes et intercessionem sanctorum inniti meritis Christi Jesu, qui solus noster Redemptor et Salvator est, ac propterea solus Mediator proprie dictus, qui talis nempe sit tum natura tum officio, ac nitatur propriis meritis. Sancti enim improprie tantum ac secundarii mediatores sunt, qui nihil nisi per Christi merita nobis comparare atque obtinere possunt. 4. Demum discimus, invocationem sanctorum habendam esse ad instar adminiculi cujusdam, quo facilius impetremus ipsorum intercessione opem, quam a Deo per Christi merita efflagitamus.

40. Hoc autem sensu licitam, bonam ac utilem esse sanctorum invocationem sacrae Litterae in primis ostendunt, quae duplex nobis suppeditaut argumentum ineluctabile ad causam catholicam tuendam, alterum in invocatione viventium, alterum in intercessione Angelorum et sanctorum qui jam beatifica Dei visione fruuntur.

41. Passim enim legimus, viventes se commendasse orationibus viventium; ergo possumus nos orationibus sanctorum, qui cum Deo et Christo regnant, commendare, seu pia ac licita est sanctorum invocatio. Antecedens vix probatione indiget; Apostolus enim in omnibus fere epistolis fidelium precibus se commendat; Rom. XV, 30: *Obsecro*, scribit, *vos*, *fratres*, *per D. N. J. C. et per caritatem Sancti Spiritus*, *ut adjuvetis me in orationibus vestris pro me ad Deum*; Ephes. VI, 18: *Vigilantes*, inquit, *in omni instantia et obsecratione pro omnibus sanctis*; I Thess. V, 25: *Fratres*, *orate pro nobis*; et alibi passim. Consequentia vero ex se patet; nulla enim ratio assignari potest, quare bonum, licitum ac utile sit ad orationes viventium confugere, inutile vero, malum et illicitum sit censendum confugere ad orationes eorum, qui in coelis sunt; quare invocatio viventium non deroget divinae benignitati, nec ulla per eam injuria afficiatur Christus Jesus mediator et Salvator noster, invocatio autem sanctorum cum Deo regnantium deroget divinae bonitati et Christo sit injuriosa. Quod si excipiant, sanctos ignorare preces ac vota nostra, quae quidem unica exceptio est quae fieri posset, reponimus, ex eadem divina revelatione nobis constare, saltem Deo manifestante, Angelis et sanctis ea innotescere; alioquin quomodo Angeli super peccatore poenitentiam agente gaudere possent, ut Christus Luc. XV, testatur? Quomodo preces nostras Deo possent offerre Tob. XII, 12; Apocal. VIII, 3, nisi viventium preces et cordis vota, Deo ipsis manifestante, cognoscerent? Quaquaversum igitur spectetur illud argumentum, tanta ejus est vis, ut nunquam protestantes se ab eo potuerint aut possint expedire (1).

42. Alterum argumentum, quod sacrae Litterae pro

(1) Cfr. Bellarmin. *De Beat. et Canon. Sanct.* lib. 1, cap. 19, qui

sanctorum invocatione praebent, in istorum intercessione consistit; intercessio enim et invocatio sunt relativae quarum priori posita, altera ponatur necesse est. Siquidem intelligi nequit, quomodo sancti pro nobis intercedere possint, dona ac beneficia impetrare, nos autem nequeamus eorum intercessionem implorare et exposcere. Jam vero de sanctorum intercessione passim sacrae Litterae loquuntur. Nam Zachar. I, 12, ita Angelus pro populo israëlitico Deum deprecatur: *Domine exercituum, usquequo non misereberis Jerusalem et urbium Juda, quibus iratus es?* Eumdem porro Angelum id impetrasse, pro quo Deum exoraverat, patet ex verbis proxime sequentibus: *Et respondit Dominus Angelo, qui loquebatur in me verba bona, verba consolatoria;* ac paulo post: *Propterea haec dicit Dominus: revertar ad Jesusalem in misericordiis; domus mea aedificabitur in ea.* Angelum quoque pro ejusdem populi reditu Deum orasse, ex Daniele cap. X, discimus, illius partes adjuvante Michaële, uno *ex principibus*, dum *princeps* Persarum utrique obsisteret, et quod optabat obtinuisse. Exinde patet, quaenam sollicitudo Angelorum fuerit, ut pro suo quisque populo deprecaretur.

43. Non minus clara sunt, quae in Scripturis habentur circa sanctorum vita functorum intercessionem; ex libro enim II Mach. XV, 12 et seqq. edocemur, tum Oniam tum Jeremiam, vita jam functos, curasse Judaeorum res, eos adjuvisse, et dato Judae aureo gladio a Jeremia promissam fuisse victoriam; edocemur praeterea, utrumque orasse pro populo Judaeorum, et hac de causa Jeremiam ab Onia fratrum amatorem appellatum fuisse. Praelii autem faustissimus exitus illorum impetra-

recte admonet: *et hoc argumentum adversarii nunquam solvere potuerunt.* Vid. etiam P. Viti Erbermanni S. J. in hunc locum Bellarmini vindiciae adversus Amesium.

tionem comprobavit ac *dignum fide somnium.* Quare merito Grotius, locum istum commentariis illustrans, scripsit: *Erat haec Judaeorum, si non omnium, certe plerorumque opinio, animos exutos corporibus non omnem perdere eorum, quos hic reliquere, memoriam curamque, quin et preces eos ad Deum fundere pro populo et iis, quos caros habuere* (1). In Novo autem Foedere B. Petrus haud obscure pollicetur, se post mortem intercessurum pro fidelibus apud Deum, scribens, II Pet. 1, 15: *Dabo autem operam et frequenter habere vos post obitum meum, ut horum memoriam faciatis;* quae quidem verba non secus ac illa, quae in Apoc. V, 8, leguntur de viginti quatuor senioribus, *qui procidebant coram Agno, habentes singuli . . . phialas aureas plenas odoramentorum, quae sunt orationes sanctorum*, de vera intercessione veteres plerique omnes interpretati sunt.

DIFFICULTATES

44. I. Obj. 1. Ex Apostolo, I Tim. II. 5: *Unus est mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus.* Ergo Christo unico mediatori nostro injuriam irrogat, qui praeter ipsum alium invocat. 2. Nec minor injuria Deo ipsi infertur ab eo, qui ad sanctorum patrocinium confugit; nam, sicut in unum Deum credere, ita unum Deum invocare debemus, dicente eodem Apostolo, Rom. X, 14: *Quomodo invocabunt, in quem non crediderunt?* 3. Sane

(1) *Crit. sacr.* tom. VI. In cujus rei confirmationem profert auctoritatem Flavii Josephi, a quo inducitur Abraham alloquens filium suum Isaacum jamjam immolandum: Μετ' εὐχῶν δὲ καὶ ἱερουργίας ἐκείνου (τοῦ Θεοῦ, quod praecesserat), τὴν ψυχὴν τὴν σὴν προσδεξομένου, καὶ παρ' αὐτῷ καθέζοντος, ἔσῃ τέ μοι εἰς κηδεμονα καὶ γηροκόμον, διὸ καὶ μάλιστα σὲ ἀνετρεφόμην, τὸν Θεὸν ἀντὶ σαυτοῦ παρεσχημένος. Id est: « Ubi autem Deus cum precibus et sacro dimissam animam tuam susceperit et apud se locaverit, tu mihi id eris, cujus praecipue causa te educavi, adjutor et senectutis solatium, Deum mihi pro te exhibens ». Tom. I op. edit. Havercampi, pag. 42.

Deum, et quidem solum, esse invocandum, constanter Scripturae inculcant; sic I. Paral. XVI, 8, et Ps. CIV, 1, legitur: *Confitemini Domino, et invocate nomen ejus.* Eadem igitur ratione invocandum est nomen Domini, qua confitenda ejus omnipotentia ac bonitas; quis porro neget, has proprietates soli Deo competere? Ergo.

45. Resp. Ad 1. *D.* Unus est mediator primarius, *C.* secundarius *N.* Responsio patet ex iis, quae praemisimus circa naturam et officium mediationis Christi respectu mediationis Angelorum et sanctorum, quae in primaria illa fundatur. Alioquin non minor injuria irrogaretur Christo per invocationem viventium, quae tamen toties in Scripturis commendatur, et ad quam confugit, ut vidimus, idem Apostolus, etsi unum praedicet Christum Jesum Dei et hominum mediatorem.

46. Ad 2. *N.* Ad probat. autem, *D.* Sicut in unum Deum credere, ita unum Deum invocare debemus invocatione, quae fidei confessionem includat et supremum in res omnes dominium, *C.* invocatione, quae in sola intercessione consistat *N.* Ludunt propterea in ambiguo protestantes, dum haec nobis opponunt ad excludendam sanctorum invocationem. Duplex enim distinguitur invocationis genus, aliud proprium divinitatis, quo ipsam cognoscimus ut fontem bonorum omnium, aliud intercessionis, quo auxilium tantum et praesidium quaerimus ad facilius obtinendum, quod a Deo poscimus et ab eo expectamus. Alia sane ratione beneficium et opem a principe efflagitamus, alia autem ab aulico, dum ejus patrocinium et officium interponimus apud principem (1).

(1) Cfr. s. Thom. 2. 2, q. 83, a. 4. « Oratio, *ait*, porrigitur alicui dupliciter. Uno modo quasi per ipsum implenda. Alio modo sicut per ipsum impetranda. Primo quidem modo soli Deo orationem porrigimus; quia omnes orationes nostrae ordinari debent ad gratiam et gloriam consequendam, quae solus Deus dat, secundum illud Ps. 83: *Gratiam et gloriam dabit Dominus.* Sed secundario modo orationem porrigimus sanctis Angelis, et hominibus, non ut per eos Deus nostras petitiones cognoscat, sed ut eorum precibus et meritis orationes nostrae sortian-

47. Ad 3. *D.* Sensu jam exposito, *C.* alias *N.* Responsio patet ex modo dictis; in eamdem enim incidunt adversarii vocis ambiguitatem.

48. II. Obj. Scripturae nos docent, omnem fiduciam in Deo ejusque Christo esse collocandam; ad Deum confugiendum nobis esse in necessitatibus nostris, non autem ad sanctos. Nam 1. Christus apostolos, Matth. VI, 9, et Luc. XI, 2, sic orare docet: *Pater noster*, etc.; et Joan. XVI, 23, ita rursum eos alloquitur: *Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis*, et alibi saepe. Hinc Paulus, Hebr IV, 16: *Adeamus*, inquit, *cum fiducia ad thronum gratiae, ut misericordiam consequamur*. 2. Nullum propterea extat in sacris Litteris mandatum aut exemplum invocationis sanctorum; 3. quin potius, Jer. XVII, 5: *Maledictus* dicitur *homo, qui confidit in homine*. Ergo.

49. Resp. *D.A.* Quae tamen fiducia consistit cum invocatione sanctorum, *C.* quae cum ea consistere nequit *N.* Etenim, nisi haec simul conciliari possent, sequeretur neque ad viventium preces nos confugere posse, quod tamen adversarii non contendunt. Tota igitur fiducia nostra in Deo collocanda est, ad ipsum est recurrendum in necessitatibus, quibus urgemur. Nec alius unquam fuit ecclesiae catholicae sensus, quae orationes suas ad Deum fundit, ut quod poscit ab eo obtineat tanquam bonorum omnium fonte ac largitore (1). Nunquam san-

tur effectum ... et hoc etiam patet ex ipso modo, quo ecclesia utitur in orando. Nam a Sancta Trinitate petimus, ut nostri misereatur; ab aliis autem sanctis quibuscumque petimus, ut orent pro nobis. » Quam clara haec sunt et rectae rationi consentanea! Attamen Fell, episcopus Oxoniensis, ut mox videbimus, absolute pronunciat: *Deos, qui rogat, ille facit*. Verum quaeri posset a Fell, num in Britannia reus fieret laesae majestatis, qui intercessionem alicujus ministri apud regem interponeret ad aliquod officium obtinendum?

(1) Reipsa ecclesia, ut patet ex publica liturgia, semper ad Deum dirigit orationes suas, etiam cum opem seu intercessionem alicujus sancti efflagitat, ex. gr. *Concede, quaesumus, omnipotens Deus; Praesta, quaesumus, ut intercedente*, etc. et quidem per merita Christi,

ctos agnovit tanquam gratiarum et donorum dominos et arbitros, ut eam calumniantur haeretici, nec eos proinde Deos facit (1). Quod si sanctorum patrocinium implorat ac interponit apud Deum ad facilius obtinendum quod postulat, id absque detrimento illius fiduciae, quam in Deo collocat, facere consuevit. Ceterum ipsa didicit, quandoque Deum ad sanctorum intercessionem concedere, quae ob demerita nostra nullo modo largiretur. Nonnisi ad Jobi intercessionem placari Deus voluit amicis ejus (2). Ad preces Abraham sanitatem restituit Abimelech, uxori ejus et ancillis (3). Ad orationem Moysis victoriam populo israëlitico contulit pugnanti adversus Amalech; ut innumera alia exempla praeteream, quibus referta est Scriptura. Adde orationes, quibus sanctorum opem imploramus, ad Deum demum referri, cum sanctos non exoremus, nisi ut ipsi nobis per Christi merita a Deo impetrent, quod ab ipso postulamus. Tali autem invocatione magis nostra in Deo fiducia firmatur (4).

50. Ad 1. prob. *D.* Et haec aliaque his similia evincunt, nos posse ad Deum immediate recurrere, *C.* excludunt sanctorum invocationem *N.* Nempe tum haec tum alia ejusmodi testimonia, quae congerere solent adversarii, dum catholicam doctrinam impugnant, ad rem praesentem minime spectant, cum nullo modo quaestionem hanc attingant. Neque enim catholici negant, posse

semper concludens easdem orationes usitata formula: *Per D. N. J. C.* vel: *Per Christum D. N.* Huic praxi congruit decretum Concilii Trident. sess. XXV, quo constat ipsos sanctos supplicare, et omnia impetrare *per Christum, qui solus noster Redemptor et Salvator est.* Cfr. Bossuet, *De professoribus confessionis Augustanae ad repetendam unitatem catholicam disponendis*, part. II, cap. 3, art. 1, et alibi.

(1) Sic in *Apolog. confess. August.* art. XXI, *De invocat SS.* pag. 224 et seqq.: *Quidam plane tribuunt divinitatem sanctis, videlicet quod tacitas cognitiones mentium in nobis cernant*; additur ibid. praeterea: *Faciunt* (catholici) *ex sanctis mediatores redemptionis.* Superius retulimus verba Felli. At haec omnia totidem calumniae sunt, a quibus longe distat catholicorum doctrina.

(2) Job, cap. ult. 7 et seqq.

(3) Genes. XX, 17.

(4) Cfr. Bellarm. op. cit. lib. 1, cap. 20, n. 49.

*

quemlibet pro lubito Deum ipsum adire ac rogare, sed quaestio in eo versatur , an licitum ac utile sit sanctos praeterea invocare, ut nos adjuvent orationibus suis apud Deum. Porro in adductis locis de hac quaestione ne verbum quidem reperitur; nec magis ea excludunt invocationem sanctorum cum Christo regnantium quam invocationem in terris degentium, admissam tamen ab adversariis. Ad orationem dominicam speciatim quod attinet, recte observat Bellarminus, Christum, cum docuit Apostolos orare, non *de eo*, qui orandus est, sed *de iis rebus, quae petendae sunt,* admonere discipulos voluisse. Satis enim constabat, Deum esse orandum, et solum etiam Deum, cum auctor donorum quaeritur; sed *de modo orandi*, seu *de petendis rebus* apostoli ambigebant, cum dicerent apud Luc. loc. cit. *Doce nos orare.*

51. Ad 2. *D.* Nullum extat mandatum, quia de re libera agitur, *C.* nullum extat exemplum *N.* Plura enim exempla ex Scripturis adduximus.

52. Ad 3. *D. Et a Domino recedit cor ejus*, ut ibid. subditur, *C.* ut majori cum fiducia Deum adeat, prout in casu nostro *N.* Jeremias enim in adducto testimonio comminatur maledictionem in eum, qui Deum prorsus deserens in homine tantummodo fidit, ut ex recitatis ejus verbis liquet.

PROPOSITIO II.

Ex traditione et ecclesiae praxi ostenditur, licitam esse et utilem sanctorum invocationem.

53. Angelos et sanctos vita functos pro nobis intercedere, adeoque piam utilemque esse illorum invocationem, traditio antiquissima nos docet ac perpetuus ecclesiae usus. Ut enim omittamus concilia oecumenica Chalcedo-

se, Constantinopolitanum III et Nicaenum II, nec non ramentaria Leonianum, Gelasianum, Missalia Gothi- et Francicum, quae sunt totidem certissima docu- ita praxis ecclesiae universalis seculi V et VI circa ctorum invocationem, testes habemus antiquissimos is pii catholici usus.

4. Ac primo quidem hujus fidei testem appellamus genem, qui, *Contra Celsum*, lib. VIII, loquens de gelis et animabus cum Deo regnantibus, ait: *Adju- t eos, qui summum Deum colere volunt, illum eis ciliant, suas illorum precibus adjungunt preces, ul cum eis postulant* (1). Sed non minus luculen- catholicae doctrinae circa invocationem sanctorum umentum suppeditat idem Origenes, in libro *De Ora- e*, ubi scribit: *Obsecratio et postulatio et gratia- actio non absurde potest et sanctis offerri; ha- que duae, postulatio inquam et gratiarum actio, sanctis modo, sed et hominibus; obsecratio vero ctis tantum, si quis Paulus aut Petrus invenia- , ut adjuvent nos, dignosque efficiant, qui frua- concessa ipsis remittendorum peccatorum potesta- . . Quod si hominibus sanctis illae preces offeren- sunt, quanto magis Christo*, etc. (2)? Sibi pro- rea constans, sic *Hom. I in Ezech.* n. 7, Ange- suum invocat: *Veni, Angele, suscipe sermone*

) Συμπράττουσι τοῖς βουλομένοις ἐπὶ πᾶσι Θεὸν θεραπεύειν, καὶ μενίζονται, καὶ συνεύχονται, καὶ ξιοῦσιν. N. 64, tom. 1, opp. 789, edit. De la Rue, Pa- 733.

) Δέησιν μὲν οὖν καὶ ἔντευξιν εὐχαριστίαν, οὐκ ἄτοπον καὶ ις ἀνθρώποις προσενεγκεῖν, ἀλλὰ μὴν δύο, λέγω δὲ ἔντευξιν καὶ εὐχαριστίαν, οὐ μόνον ἁγίοις, ἀλλὰ δὴ καὶ ἀνθρώποις· τὴν δὲ δέησιν μόνον ἁγίοις, εἴτις εὑρεθείη Παῦλος ἢ Πέτρος, ἵνα ὠφελήσωσιν ἡμᾶς, ἀξίους ποιοῦντες τοῦ τυχεῖν τὴν δεδομένης αὐτοῖς ἐξουσίας πρὸς τὸ ἁμαρτήματα ἀφιέναι .... Εἰ δὲ ἀνθρώποις ἁγίοις ταῦτα προσενεκτέον, πόσῳ πλεὸν τῷ Χριστῷ ... κ. τ. λ. N. XIV, tom. 1, opp. pag. 221, edit. cit.

conversum ab errore pristino (1). Et haec ex Origine, seculi III scriptore, attulisse sufficiat (2).

55. Verum non minus clara sunt, quae in rem nostram eodem seculo scribit s. Cyprianus ad Cornelium; *Memores nostri invicem simus . . . utrobique pro nobis semper oremus . . . et, si quis istinc nostrûm prior divinae dignationis celeritate praecesserit, perseveret apud Dominum nostra dilectio, pro fratribus nostris apud misericordiam Patris non cesset oratio* (3) Et ipse pariter in praxim hanc doctrinam deduxit, virgines ac martyres invocando; ita enim concludit Cyprianus librum *De habitu virginum*: *Tantum mementote tunc nostri, cum incipiet in vobis virginitas honorari* (4).

(1) Hic est locus, ad quem eludendum mire se torquet Keil, et omnes vias frustra tentat evadendi; modo recurrit cum Dallaeo ad apostrophen rhetoricam, modo ad contradictionem, in quam Origenes incurreret, si haec ita se haberent, modo denique ad ejus loci obscuritatem, etc.

(2) Cfr. *Hom.* XXVI *in Num.* n.6, ubi scribit: *Quis enim dubitat, quod sancti quique patrum et orationibus nos juvent?* edit. cit. tom. II, pag. 373 Haec omnia Keilius silentio praeterit, utpote nimis sibi molesta.

(3) Epist. LVII, pag.96, edit.Maur. Quem quidem locum sic exponit Fell editor oxoniensis: « Sensus videtur esse, alterutro ex nobis obeunte, sive ego, qui Carthagini praesum, sive tu, qui Romae praesides, superstes fuerit ejus, cui in vivis diutius esse contigerit, pro utraque ecclesia perseveret et supersit apud Deum oratio. » *Deinde pergit*: « Interim minime dubitamus, animas coelo receptas precibus Deum Opt. Max. sollicitare, ut in terris agentium misereatur; sed non inde conficitur, preces ad sanctos fundi debere. Deos, qui rogat, ille facit ». Ast hoc est pervertere sensum auctoris ad propriae sectae errores stabiliendos. Non enim commendat s. Cyprianus precandi munus *ei, qui superstes fuerit*, seu, ut exponit Fellus, *ei, cui in vivis diutius esse contigerit*, sed *ei, qui prior praecesserit*; ex qua observatione corruit plane editoris hujus animadversio, quam fallaci fundamento superstruxit. Cfr. edit. Maurin. opp. ejusdem s. Cypriani, in praefat. § 15. De eo vero, quod subdit: *Deos qui rogat, ille facit*, superius diximus. Adversus autem interpretationem Rigaltii in hunc ipsum locum cfr. Petavius, *De Incarn.* lib. XIV, cap. 10, § 2 et seq.

(4) Et hunc locum eludere conatur editor oxoniensis, quasi s. Martyr loquatur de virginitate, quae incipiat honorari, cum ad confessionis decus pervenerit; cum tamen manifestum sit, s. Cyprianum non solas martyres alloqui, sed omnes generatim virgines, ac proinde non martyrii, sed virginitatis coronam indicare. Quare, nisi recepta esset in tota ecclesia invocatio sanctorum, ut eam viguisse certissima monumenta testantur, nunquam Cypriano in mentem venisset, virgines et martyres in antecessum precari et invocare, prout scite animadvertit editor Maurinus, loc. cit.

56. Duobus his tertii seculi scriptoribus addendus Eusebius, qui quamvis seculo quarto floruerit, loquitur tamen de sanctorum invocatione tanquam de consuetudine in ecclesia receptissima; disserens enim de sanctorum sepulcris, haec habet: *Nam et eorum sepulcra celebrare, et preces ibi votaque nuncupare, et beatas illorum animas venerari consuevimus; idque a nobis merito fieri statuimus* (1). Et reipsa indubia extant documenta et facta certissima II et III seculi, quae Eusebii assertionem confirmant. In vetustissimis enim s. Ignatii mart. actis legitur quod apparuerit per quietem Ignatius nuper martyrio functus, *super orans nobis* (2). Acta martyrum Scillitanorum, qui anno 200 passi sunt, his verbis clauduntur; *Consummati sunt Christi martyres mense julio, die septimo decimo, et* INTERCEDUNT PRO NOBIS *ad Dominum Jesum Christum* (3). Eadem leguntur in actis s. Maximi, qui anno 230 martyrio coronatus est (4), et in actis s. Theodoti, qui anno 303 martyrium subiit (5). Pervulgata sunt ea, quae de B. Potamienae intercessione refert Eusebius; promiserat enim B. Virgo, se intercessuram apud Dominum pro Basilide ejus pudicitiae defensore; exitus autem ostendit, ipsam gratiam, pro qua Deum rogaverat, impetrasse (6). Receptissima proinde dicenda est a priscis ipsis ecclesiae

(1) *De Praepar. evang.* lib. XIII, cap. II: Ὅθεν καὶ ἐπὶ τὰς θήκας αὐτῶν ἔθος ἡμῖν παριέναι, καὶ τὰς εὐχὰς παρὰ ταύταις ποιεῖσθαι, τιμᾶν τε τὰς μακαρίας αὐτῶν ψυχάς, ὡς εὐλόγως καὶ τούτων ὑφ' ἡμῶν γιγνομένων. Edit. Vigeri pag. 663.

(2) Passus est s. Ignatius anno 112 aerae Christ. juxta Norisium; juxta Pagium vero, Pearsonium et Dodwellum an. 116. Cfr. ejusdem s. Martyris acta, apud Ruinart. op. cit.

(3) In urbe Carthagine martyrio perfuncti sunt; eorum acta juxta Ruinartium conscripta sunt ab auctore coaevo ac teste oculato.

(4) Qui sic allocutus est proconsulem Optimum: « Gratia Christi me salvum faciet in aeternum, omnium sanctorum orationibus, qui in hac colluctatione certantes vestras superaverunt insanias, nobisque virtutum exempla reliquerunt ». Ibid.

(5) Hic enim cum vidisset fratres suos flentes, eos consolaturus: *Deinceps*, inquit, *in coelis cum fiducia pro vobis Deum deprecabor.*

(6) Apud Euseb. *Hist. eccl.* lib. VI, cap. 5.

seculis praxis sanctos invocandi; siquidem, ut superius monuimus, intercessio ex parte sanctorum et invocatio ex parte nostra relativae sunt, et sane Justina Virgo, sec. III, Gregorio Nazianzeno teste, ut se a Cypriani adhuc pagani magicis artibus liberaret, *Virginem Mariam supplex obsecravit, ut periclitanti virgini suppetias ferret* (1).

57. His accedit liturgiarum auctoritas, quae, etsi seculo tantum IV conscriptae sint, publicam tamen et receptam universalis ecclesiae praxim et fidem exhibent, quae anterioribus seculis in ea viguit (2); in iis enim scripto consignata non sunt, nisi quae de manu, ut ita dicam, ad manum, non interrupta traditione, ad seculum IV pervenerunt. Inter ceteras eminet liturgia, quae s. Jacobi nomine inscribitur; in ea porro legitur: *Praecipue vero sanctae et gloriosae semper Virginis beatae genitricis Dei memoriam agimus. Memento illius Domine Deus, et per ejus orationes puras et sanctas parce et miserere nobis, et exaudi nos* (3). Eadem occurrunt in liturgiis a s. Petro et s. Marco nuncupatis (4). Eadem prorsus in liturgia s. Joan. Chrysostomi (5). Quibus addi debent Ordo romanus, editus a Mabillonio in *Musaeo italico*, Sacramentarium s. Gregorii M. ac Missalia superius recensita (6).

58. Sed non minus illustre est testimonium, quod habetur in *Catechesi mystagogica V.* s. Cyrilli Jerosolymitani, qui liturgiam explanans ait: *Postea recordamur*

(1) *Orat.* XVIII, n. 19: Τὴν παρθένον Μαρίαν ἱκετεύουσα βοηθῆσαι παρθένῳ κινδυνευούσῃ Tom. I, opp. pag. 279, edit. Paris 1630.

(2) Cfr. Euseb. Renaudotii, *Liturgiarum orientalium collectio*, Paris. 1716, vol. I, dissert. *De Liturg. orient. orig. et antiquit.* capp. 2 et 3.

(3) Cfr. ibid. tom. II, pag. 33.

(4) Cfr. ibid. pag. 145 et seq. et pag. 176 et seqq.

(5) Ibid. pag. 242.

(6) Haec inter ceteros exhibet Joseph. Aloys. Assemanus in opere, cui titulus: *Codex Liturgicus Ecclesiae universae*, Romae 1751, vol. IV, V, VI, sive tom. IV, part. I, 2, 3; nec non B. Jos. Mar. Card. Thomasii opp. edita a Jos. Blanchinio, tom. I, fol. Rom. 1741; et Lud. Muratorius, *Liturgia rom. vetus*, duob. vol. fol. Venet. 1748.

eorum, qui obdormierunt, sanctorum patriarcharum, prophetarum, apostolorum, martyrum, ut Deus eorum precibus et legationibus orationem nostram suscipiat (1). Porro liturgiae exhibent fidem publicam et communem totius ecclesiae; publice enim recitabantur. Idipsum dicatur de catechesibus mystagogicis, quibus publice fideles instituebantur; impossibile proinde erat per eas inducere innovationem contra fidem ab omnibus ad id temporis receptam. Multo vero minus possibilis censenda est talis innovatio, cum agatur de innovatione juxta adversarios summopere perniciosa, cujusmodi ea esset, quae ecclesiam in superstitionem atque publicam idololatriam conjecisset, atque id quidem nemine reclamante ex tot viris sanctitate et doctrina spectatissimis.

59. Atque hinc exurgit argumentum praescriptionis, quod plane opprimit adversarios. Ipsis enim fatentibus seculo IV. universam ecclesiam jam invaserat haec superstitio, id est, seculo IV. receptus ab ecclesia universa erat cultus et invocatio sanctorum (2); ergo, concludimus, jamdiu recepta erat seculo III. Etenim si innovatio contigisset, haec vel extemplo per totius christiani orbis conspirationem facta esset, vel sensim ac sine sensu. Prius vero asserere absurdum est ac omnem fidem

(1) Εἶτα μνημονεύομεν καὶ τῶν προκεκοιμημένων, πρῶτον πατριαρχῶν, προφητῶν, ἀποστόλων, μαρτύρων, ὅπως ὁ Θεὸς ταῖς εὐχαῖς αὐτῶν καὶ πρεσβείαις προσδέξηται ἡμῶν τὴν δέησιν. *Cateches. mystagog.* V, §. IX, pag. 328. edit. Touttée. Cfr. ejusdem not. (*a*).

(2) Hoc quippe fatentur Centuriatores Magdeburg. centuria IV, cap. 4; Witacker, *Contra Bellarm.*; Hospinianus, part. I, *Hist. sacram.* lib. II, cap. 7, et alii calvinistae, clamantque, pro invocatione sanctorum jam IV seculo fere omnes patres stare, Athanasium, Basilium, Nazianzenum, Chrysostomum, Ambrosium, Hieronymum, Augustinum, eosque in hoc cum papistis errasse. Quis vero pius et prudens, ut optime arguit Vitus Erbermannus in *Vindiciis Bellarmini*, non malit cum quarti et quinti seculi (in quibus IV concilia oecumenica celebrata fuere) sanctissimis patribus desipere, quam cum istis neo-evangelicis sapere? Et, si idololatriae immersa fuit ecclesia quarti et quinti seculi, consequenter adultera facta est, nec fidem meretur in decretis quatuor conciliorum generalium. Cfr. Card. Peronius in *Replicat. ad Jacobum* VI, *Britanniae regem*, pag. 641 et seqq.

superat; posterius vero impossibile omnino fuit. Nec enim clanculum introducta est, ut vidimus, sed in publicis christianorum coetibus obtinuit ac publicis instructionibus. Plures seculi IV. persecutionibus Diocletiani, Maximiani, Maximini, Maxentii, Galerii et Licinii supervixerant, sub iisque passi erant, ac mutili interfuerunt concilio Nicaeno. Disciplina tunc temporis recepta postulabat: *Secundum regulas patrum bis in anno in unum convenire per singulas provincias episcopos, ubi singula, quae emerserint, corrigantur*, ut statuit concilium Chalcedonense, can. XIX (1). Rursum provinciales synodi communicare debebant cum universi orbis episcopis per epistolas encyclicas (2). Si qua igitur fuisset in cultu et invocatione sanctorum innovatio, aliqui saltem ex tot sanctissimis ac doctissimis episcopis, quibus aetas illa maxime floruit (3), reclamassent. Ast tantum abest ut adversus eam episcopi reclamaverint, ut potius Faustum et Vigilantium hujus invocationis impugnatores tanquam haereticos et novatores unanimi consensione ab ecclesia rejecerint atque scriptis impugnaverint. Non igitur ex parte ecclesiae, ut Beausobrius, Dallaeus, Gibbonius aliique contendunt innovatio extitit, sed ex parte Fausti et Vigilantii, qui illam invocationem ubique receptam adorti sunt. Idem argumentum valet pro seculo tertio et seculo secundo, quin etiam ad ipsorum apostolorum usque tempora.

60. Sed jam praestat id ipsum conficere ex confessione ipsorum adversariorum. Centuriatores Magdeburgenses ingenue fatentur, vestigia hujus *superstitionis*

(1) Cfr. *Acta Conc.* Hard. tom. II, col. 609.

(2) Cfr. canon V, concilii Nicaeni, ibid. tom. I, col. 323 et seq. et canon XX concilii Antiocheni anni 341; ibid. col. 601; vid. *Decretum Gratiani*, dist. 18; S. Leo M. *Ep.* XVI, cap. 7. edit. Ballerinii, ubi s. Pontifex hanc regulam inculcat *pro custodia concordissimae unitatis.*

(3) Nulla aetas tot doctissimos patres tulit, quot eo tempore, seculis nempe IV et V, floruerunt tum in ecclesia orientali tum in ecclesia occidentali.

occurrere in testimoniis *priorum* patrum, id est, seculi III (1). Wegscheider fatetur, eodem seculo coepisse ecclesiam in paganismum declinare (2); quod pariter sentiunt sociniani passim. Atque hinc factum putamus, ut cordatiores demum inter protestantes suffragium tulerint pro doctrina ecclesiae catholicae circa sanctorum invocationem. Inter hos eminent Leibnitzius (3) Starckius (4); nec non Horlty, Albertus Haller, Lavater, Plank, Schuhkraft, Brown, Augusti, quorum, testimonia nuper collegit Esslinger (5).

61. Veritati demum catholicae suffragatur ratio ipsa, quae ex intima rei natura deducitur atque ex analogia eorum, quae in usu quotidiano apud nos sunt. Nemo siquidem eo usque insanit, ut reum habeat laesae majestatis eum, qui aulicum suppliciter oraret, ut suam apud regem mediationem ac officium interponat ad aliquid facilius obtinendum, quare igitur dicendus reus erit laesae majestatis divinae, qui sanctos, utpote Dei amicos et in aula coelesti degentes, invocat, ut aliquid ab ipso per Christi merita facilius impetret? Quid dulcius ea cogitatione fingi animo potest, quae ex doctrina de invocatione sanctorum provenit? Hac enim profitemur, nos, qui in exilio degimus, in arcta communione esse cum mundo coelesti, ad quem destinati sumus; hac quodammodo persentimus, nos non omnino separatos esse per mortem ab iis, qui, cum viverent, nobis carissimi erant hac demum nos mediatores et intercessores, imo et

(1) Loc. cit.

(2) §. 92. *Formulam illius dogmatis* (Trinitatis), inquit, *publice receptam .... neque ecclesiae doctores effinxerunt ante seculi* III *exitum, quo quidem tempore ad paganismi errores suscipiendos procliviorem fuisse ecclesiam constat.*

(3) *Systema theol.* edit. cit. pag. 161 et seqq.

(4) *Entretiens philosophiques, ou le banquet de Théodule, trad. de l'allemand*, Paris 1818, pag. 318 et suiv.

(5) *Apologie de la religion cathol. par des auteurs protestants*, etc. Vid. *Annali di scienze religiose*, Roma 1836, vol. II, num. 6, pag. 372 et seqq.

amicos devinctissimos habere laetamur apud Deum eos ipsos, qui jam in Dei sinu ineffabili illa felicitate fruuntur, quae nobis pariter servata est, quamque a longe expectantes salutamus. Quapropter in sola ecclesia catholica plena invenitur illa *sanctorum communio*, quam in symbolo apostolico profitemur, quae non tantum in bonorum operum communicatione, sed praeterea in mutuo charitatis vinculo et intercessionis ac subsidii respective consistit.

DIFFICULTATES

62. I. Obj. Patres, qui a catholicis pro sua sententia afferri solent, testes idonei non sunt; 1 tum quia, si unum vel alterum excipias, qui ad tertium seculum spectant, reliqui omnes ea vixere aetate, qua omnium mentes impia superstitio pervaserat; 2 tum quia constat, eosdem in erroribus saepe saepius fuisse versatos. 3. Accedit, plerosque veteres invocationem uni Deo vindicasse, ut Ignatius (1), Clemens Alex. (2) et Irenaeus (3), aut etiam 4. alios quoslibet ab eadem exclusisse, ut Origenes (4) et Tertullianus (5), atque Athanasius (6). Ergo.

63. Resp. *N. antec.* Ad 1. probat. Resp. 1. *Neg.* unum tantum vel alterum patrem a nobis in medium adduci. Etenim praeter patres plura indubia facta ex tribus prioribus ecclesiae seculis in doctrinae nostrae confirmationem protulimus. Resp. 2. Admissa protestantium exceptione, negamus quidpiam ipsos exinde proficere adversus causam catholicam; quia, etsi nonnisi paucos laudemus patres trium priorum seculorum pro

(1) *Epist. ad Philad.* cap. 4.
(2) *Stromat.* lib. VII, cap. 7. tom. II, pag. 851, edit. Potteri, Oxonii 1715.
(3) *Cont. haeres.* lib. II, cap. XXIII, edit. Maur. alias LVII.
(4) *Cont. Celsum* lib. VIII, n. 26.
(5) *Apolog.* cap. XXX.
(6) *Contra Arianos.*

illius aetatis monumentorum inopia, illi tamen rem nostram apprime conficiunt, quia nemine reclamante, de eo ritu, tanquam de more apud omnes ecclesias recepto, loquuntur (1).

64. Quod vero attinet ad patres illos, qui seculis IV et V floruerunt, in memoriam revocanda sunt, quae de praescriptione diximus, ac de illius aetatis disciplina et adjunctis, quae nulla ratione introduci novitatem aliquam impune patiebantur. Addimus praeterea catholicos hac agendi ratione imitari oecumenica concilia, quae ad asserenda verae fidei dogmata adversus novatores testimonia depromere consueverunt a citimis potius ac recentis memoriae doctoribus quam a vetusioribus. Ita se gesserunt synodi Ephesina et Chalcedonensis, necnon V et VI oecumenicae (2). Quod pariter ex patribus praestiterunt Augustinus, Theodoretus, Cyrillus aliique parsim, disputantes adversus haereticos sua aetate exortos (3). Nondum enim, ut apposite animadvertit Petavius, fri-gidum illud et insulsum audiri coeperat calumniae genus, quod postremis hisce temporibus excogitatum est, ut ad primum ac secundum seculum, aut vero tertium et quartum controversorum capitum disceptatio revocaretur (4).

65. Ad 2. *D.* Erroribus obnoxii fuerunt patres seorsum sumpti et cum propria darent, seu ex privato suo

(1) Cfr. Petavius, *De Incarn.* lib. XIV, cap. 15.

(2) In Ephesino Deum natum esse de Virgine, non simplicem hominem, probatur ex Cypriano, Petro Alex. Athanasio, Julio Papa, Felice item Papa, Theophilo Alex. Ambrosio, Gregorio Naz. et Nyss. Basilio, Attico et Amphilochio, ut patet ex actione 1 ejusdem synodi. Porro ex his vetustissimus est s. Cyprianus, qui non plenis ducentis annis antecessit Ephesinae synodi tempus; ceterorum erat memoria recentior. In synodo Chalcedonensi appellantur ad fidem faciendam de distinctione naturarum adversus eutychianum errorem, auctores vix toto seculo anteriores, unus etiam proxime ante sex annos vita functus, nimirum s. Cyrillus Alex. Eamdem agendi rationem tenuerunt quinta synodus nec non oecumenica sexta, quae omnes juxta canonem adversariorum nostrorum rejiciendae forent.

(3) Cfr. Petav. loc. cit.

(4) Ibid. § 5.

sensu loquerentur, *Tr.* simul sumpti, et cum testes se exhibent fidei in ecclesiae receptae, ac suffragio praesertim ecclesiae potiuntur *N.* (1).

66. Ad 3. *D.* Ad exclusionem daemonum, vel aeonum, aut deorum ethnicorum, pro diverso adversariorum, quos perstringebant, errore, *C.* ad exclusionem sanctorum, de quibus nec verbum habent *N.* Etenim s. Ignatius nunquam dixit in epistola, quae objicitur, ad Philadelphienses scripta: *Virgines solum Christum in orationibus*, ut legebat Molinaeus, *ante oculos habete*, etc.; haec enim verba sunt pseudo-Ignatii (2). Verus autem Ignatius indirecte saltem adstruit sanctorum invocationem, se fratrum orationibus commendans; scribit enim in eadem epistola, cap. VIII: *Quibus justificari cupio per precationes vestras* (3). Clemens Alex. in septimo *Stromatum* libro perstringit gentiles, qui inanes deos exorabant (4); Irenaeus denique *Contra haereses*, lib. II, valentinianos confutat, qui aeonas suos et falsos angelos invocabant, et operam dabant incantationibus (5). Quid cum istis commune habet invocatio sanctorum?

67. Ad. 4. *D.* Alios quoslibet excludunt ab illa in-

(1) Cfr. Petav. ibid. § 6.

(2) Cfr. Cotelerius, *Scripta Patrum Apostolicorum*, vol. II, pag 80.

(3) Ἐν οἷς θέλω ἐν τῇ προσευχῇ ὑμῶν δικαιωθῆναι.

(4) Praestat integrum ejusdem textum exhibere, quem detruncatum affert Molinaeus, cap. 7: Ἐσχάτη δὲ ἀμαθία, παρὰ τῶν μὴ θεῶν ὡς θεῶν αἰτεῖσθαι· ἢ τὰ μὴ συμφέροντα αἰτεῖσθαι, φαντασίᾳ ἀγαθῶν κακὰ αἰτουμένους σφίσιν. Ὅθεν εἰκότως ἑνὸς ὄντος τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ, παρ' αὐτοῦ μόνου τῶν ἀγαθῶν τὰ μὲν δοθῆναι, τὰ δὲ παραμεῖναι εὐχόμεθα, ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἄγγελοι. « Extrema, *inquit*, est inscitia, ab iis, qui non sunt dii, tanquam a diis petere, vel ea petere, quae non conducunt, dum per bonorum speciem nobis mala postulamus. Unde merito, cum sit bonus Deus, ab ipso solo bonorum alia dari, alia conservari petimus tam nos quam Angeli ». Opp. edit. Potteri, tom. II, pag. 853, Oxonii 1715. Addo, in toto libro VII, pro certo sumere Clementem Angelos pro nobis et nobiscum orare.

(5) Cfr. quae adversus Grabium scripsit in hunc locum Massuet not.(i). Ostendit enim, s. Martyrem, tum hic tum in capite praecedenti, vera ecclesiae miracula haereticorum praestigiis opponere; aliaque puris et mundis orationibus et invocatione D. N. J. C.; alia *fraude universa*,

vocatione, quae propria est solius Dei utpote bonorum omnium largitoris, *C.* ab illa invocatione, quae in intercessione consistit, qualem Angelis et sanctis catholici tribuunt *N.* Enim vero Origenes, *Contra Celsum*, lib. VIII. n. 37, de illa sola invocatione agit, quae Deo vero proprie convenit, quamque ethnici diis suis velut bonorum auctoribus, etsi supremo inferioribus, deferre solebant. Tertullianus loc. cit. gentilium criminationibus occurrit, qui iniquo animo ferebant christianos pro salute imperatorum diis non supplicare. Athanasius demum arianos arguit, quod Christum creaturam esse putantes, haereticorum more, qui nunquam sibi constant, Deum tamen ipsum appellarent, eumque tanquam aliquid creatura praestantius adorarent (1).

68. II Obj. 1. Sancti, etsi pro nobis intercedant, non possunt tamen a nobis invocari; 2. invocatio enim ad supremum illud cultus latreutici genus pertinet, quod solius Dei est proprium; 3. praeterea sancti vota nostra precesque non audiunt, juxta illud Isaiae LXIII, 16: *Abraham nescivit nos, et Israël ignoravit nos*; aut Eccles. IX, 5: *Mortui nihil noverunt amplius*. Ergo.

69. Resp. Ad 1. *N.* Nulla enim ratio assignari potest, quare sancti invocandi non sint, si pro nobis intercedere possunt, ut post Calvinum, Kemnitium aliosque protestantes concedit Molinaeus. Ridiculum sane esset as-

ut ipse Sanctus loquitur, et *adinspiratione apostatica* (malorum scilicet Angelorum, quos Angelos apostatas vocare solet) *et operatione daemoniaca et phantasmate idololatriae* fieri probat. Verba enim, quae objicit Molinaeus, apud s. Irenaeum, num. 5, ita se habent: *Nec invocationibus angelicis facit aliquid* (ecclesia catholica), *nec reliqua prava curiositate, sed munde et pure et manifeste orationes dirigens ad Dominum, qui omnia fecit, et nomen D. N. J. C. invocans.* Cfr. praeterea ejusdem Massueti dissertatio III, art. 9, § 109. Quis vero post haec non miretur malam fidem Keilii, qui audet iterum hoc Irenaei testimonium catholicis objicere adversus Angelorum invocationem? Huc redit tota vis argumenti istorum haereticorum hominum: s. Irenaeus ostendit ecclesiam catholicam operam non dare incantationibus magicis per daemonum invocationem; ergo ecclesia catholica Angelos sanctos non invocabat. Optime!

(1) Cfr. Petav. loc. cit. cap. 16.

serere, aulicum quempiam posse nobis opem ferre per suam apud principem intercessionem, nec posse nos tamen ejus patrocinium efflagitare. Hinc patres reipsa tum de invocatione tum de intercessione promiscue loquuntur.

70. Ad 2. Sensu catholicorum superius exposito, *N.* alioquin nec viventes invocare possemus.

71. Ad 3. *D.* Sancti vota nostra precesque non audiunt virtute propria, *Tr.* divina virtute, aut ex ejus manifestatione *N.* Quomodo vero sancti preces nostras cognoscant, an in Verbo, ut aliqui contendunt, an vero ex peculiari Dei manifestatione, ut plerique volunt, aut alia qualibet ratione, nostrum inquirere non est. Ad causam nostram sufficit, quod eas certo cognoscant, ut ex dictis constat. Merito Grotius, diversis perpensis modis seu rationibus a patribus ac theologis indicatis ad explicandam hanc sanctorum notitiam: concludit: *Itaque inique faciunt protestantes, qui idololatriae damnant eos, qui, multorum veterum sententiam secuti, putant nostrarum necessitatum et precum notitiam aliquam ad martyres pervenire* (1). Adversus Burnetum autem et Gibbonium qui existimant, ideo sanctos ignorare necessitates nostras, quia inertes ac somnolenti jacent, non-

(1) *Ad Consultat. Cassandri*, tom. IV, quibus consonant ea, quae scripsit Leibnitzius, in cit. *Syst. theol.* pag. 194: « Cum igitur beatae mentes multo magis nunc rebus nostris intersint, quam quando in terris vivebant, multoque omnia praesentius intueantur (nam homines pauca tantum, quae in conspectu geruntur, aut ab aliis nuntiantur, cognoscunt), cum caritas earum aut voluntas juvandi longe sit ardentior, denique cum preces earum longe sint efficaciores, quam quas olim fundebant in hac vita, constet autem, quantum Deus etiam viventium intercessionibus tribuerit, et quam utiliter nos fratrum preces nostris conjungi expectamus, non video, quomodo crimini dari possit, compellare felicem animam vel sanctum Angelum, ejusque intercessionem vel auxilium postulare ... praesertim si cultus ille consideretur tantum ut exigua accessio summi illius, qui in unum Deum recta dirigitur, etc. », Demum Thom. Brown, dum disserit de medici religione, concludit in rem nostram: « Ad eum quod spectat, qui rejicit invocationem SS. atque inficiatur ipsos res, quae in terris geruntur, agnoscere, eum quaeso, ut mihi explicare velit textum hunc Evangelii: Gaudium erit coram Angelis Dei super uno peccatore poenitentiam agente ».

dum Dei aspectu fruentes, recolantur quae suo loco adversus hunc errorem disputavimus (1).

72. Verba autem Isaïae, Clerico ipso interprete, non aliud significant, quam *Deum multo potiore jure patrem Hebraeorum dici quam Abrahamum aut Jacobum* (2). Clerico adsentiuntur protestantes alii non pauci (3).

73. Textus Ecclesiastes, ut ex serie orationis patet, hunc sensum prae se fert: Viventes adhuc possunt resipiscere ac in melius mutari, quod mortui non possunt (4). Quid autem haec ad scopum protestantium conferant, non video.

74. III. Obj. Sanctorum invocatio inutilis est ac superstitiosa: 1. inutilis quidem ex parte Dei, qui cum paterno prae sanctis omnibus nos prosequatur amore, satis per se prospicit necessitatibus nostris absque aliena intercessione; 2. superstitiosa est ex parte nostra, cum per illam diffidentiae indicium praebeamus; sed 3. superstitiosa ex alio capite invocatio haec censenda est, cum saepe saepius contingat, nos opem implorare aut eorum, qui nunquam fortasse extiterunt, aut eorum, quorum saltem sanctitas dubia est; 4. ethnicam insuper superstitionem sapit sanctos singulos pro singulis morbis aut beneficiis rogare; 5. eo vel magis quod sancti nihil jam possint a Deo impetrare, cum nec mereri quidpiam valeant. Ergo.

75. Resp. *N. antec.* Ad 1. probat. *D.* Deus per se prospicit necessitatibus nostris, seu dona largitur absque aliorum intercessione, *ut plurimum*, *C. semper N.* Saepe enim legimus in Scripturis, Deum ad aliorum in-

(1) Tract. *De Deo Creat.* n.632 et seqq. tom. IV.

(2) *Comment. philolog. et paraph. in Isaïam*, hoc loco.

(3) Grotius, Vitringa, etc. apud Starckium, loc. cit.

(4) Cfr. Calmet, Emm. Sà, Menochius, etc. tum Critici sacri in hunc locum.

serere, aulicum quempiam posse nobis opem ferre per suam apud principem intercessionem, nec posse nos tamen ejus patrocinium efflagitare. Hinc patres reipsa tum de invocatione tum de intercessione promiscue loquuntur.

70. Ad 2. Sensu catholicorum superius exposito, *N.* alioquin nec viventes invocare possemus.

71. Ad 3. *D.* Sancti vota nostra precesque non audiunt virtute propria, *Tr.* divina virtute, aut ex ejus manifestatione *N.* Quomodo vero sancti preces nostras cognoscant, an in Verbo, ut aliqui contendunt, an vero ex peculiari Dei manifestatione, ut plerique volunt, aut alia qualibet ratione, nostrum inquirere non est. Ad causam nostram sufficit, quod eas certo cognoscant, ut ex dictis constat. Merito Grotius, diversis perpensis modis seu rationibus a patribus ac theologis indicatis ad explicandam hanc sanctorum notitiam: concludit: *Itaque inique faciunt protestantes, qui idololatriae damnant eos, qui, multorum veterum sententiam secuti, putant nostrorum necessitatum et precum notitiam aliquam ad mortyres pervenire* (1). Adversus Burnetum autem et Gibbonium qui existimant, ideo sanctos ignorare necessitates nostras, quia inertes ac somnolenti jacent, non-

(1) *Ad Consultat. Cassandri*, tom. IV, quibus consonant ea, quae scripsit Leibnitzius, in cit. *Syst. theol.* pag. 194: « Cum igitur beatae mentes multo magis nunc rebus nostris intersint, quam quando in terris vivebant, multoque omnia praesentius intueantur (nam homines pauca tantum, quae in conspectu geruntur, aut ab aliis nuntiantur, cognoscunt), cum caritas earum aut voluntas juvandi longe sit ardentior, denique cum preces earum longe sint efficaciores, quam quas olim fundebant in hac vita, constet autem, quantum Deus etiam viventium intercessionibus tribuerit, et quam utiliter nos fratrum preces nostris conjungi expectamus, non video, quomodo crimini dari possit, compellare felicem animam vel sanctum Angelum, ejusque intercessionem vel auxilium postulare .. praesertim si cultus ille consideretur tantum ut exigua accessio summi illius, qui in unum Deum recta dirigitur, etc. », Demum Thom. Brown, dum disserit de medici religione, concludit in rem nostram: « Ad eum quod spectat, qui rejicit invocationem SS. atque inficiatur ipsos res, quae [illegible] geruntur, ag[illegible] ut mihi ex[illegible]

serere, aulicum quempiam posse nobis opem ferre per suam apud principem intercessionem, nec posse nos tamen ejus patrocinium efflagitare. Hinc patres reipsa tum de invocatione tum de intercessione promiscue loquuntur.

70. Ad 2. Sensu catholicorum superius exposito, *N.* alioquin nec viventes invocare possemus.

71. Ad 3. *D.* Sancti vota nostra precesque non audiunt virtute propria, *Tr.* divina virtute, aut ex ejus manifestatione *N.* Quomodo vero sancti preces nostras cognoscant, an in Verbo, ut aliqui contendunt, an vero ex peculiari Dei manifestatione, ut plerique volunt, aut alia qualibet ratione, nostrum inquirere non est. Ad causam nostram sufficit, quod eas certo cognoscant, ut ex dictis constat. Merito Grotius, diversis perpensis modis seu rationibus a patribus ac theologis indicatis ad explicandam hanc sanctorum notitiam: concludit: *Itaque inique faciunt protestantes, qui idololatriae damnant eos, qui, multorum veterum sententiam secuti, putant nostrarum necessitatum et precum notitiam aliquam ad martyres pervenire* (1). Adversus Burnetum autem et Gibbonium qui existimant, ideo sanctos ignorare necessitates nostras, quia inertes ac somnolenti jacent, non-

(1) *Ad Consultat. Cassandri*, tom. IV, quibus consonant ea, quae scripsit Leibnitzius, in cit. *Syst. theol.* pag. 194: « Cum igitur beatae mentes multo magis nunc rebus nostris intersint, quam quando in terris vivebant, multoque omnia praesentius intueantur (nam homines pauca tantum, quae in conspectu geruntur, aut ab aliis nuntiantur, cognoscunt), cum caritas earum aut voluntas juvandi longe sit ardentior, denique cum preces earum longe sint efficaciores, quam quas olim fundebant in hac vita, constet autem, quantum Deus etiam viventium intercessionibus tribuerit, et quam utiliter nos fratrum preces nostris conjungi expectamus, non video, quomodo crimini dari possit, compellare felicem animam vel sanctum Angelum, ejusque intercessionem vel auxilium postulare ... praesertim si cultus ille consideretur tantum ut exigua accessio summi illius, qui in unum Deum recta dirigitur, etc. », Demum Thom. Brown, dum disserit de medici religione, concludit in rem nostram: « Ad eum quod spectat, qui rejicit invocationem SS. atque inficiatur ipsos res, quae in terris geruntur, agnoscere, eum quaeso, ut mihi explicare velit textum hunc Evangelii: Gaudium erit coram Angelis Dei super uno peccatore poenitentiam agente ».

dum Dei aspectu fruentes, recolantur quae suo loco adversus hunc errorem disputavimus (1).

72. Verba autem Isaïae, Clerico ipso interprete, non aliud significant, quam *Deum multo potiore jure patrem Hebraeorum dici quam Abrahamum aut Jacobum* (2). Clerico adsentiuntur protestantes alii non pauci (3).

73. Textus Ecclesiastes, ut ex serie orationis patet, hunc sensum prae se fert: Viventes adhuc possunt resipiscere ac in melius mutari, quod mortui non possunt (4). Quid autem haec ad scopum protestantium conferant, non video.

74. III. Obj. Sanctorum invocatio inutilis est ac superstitiosa: 1. inutilis quidem ex parte Dei, qui cum paterno prae sanctis omnibus nos prosequatur amore, satis per se prospicit necessitatibus nostris absque aliena intercessione; 2. superstitiosa est ex parte nostra, cum per illam diffidentiae indicium praebeamus; sed 3. superstitiosa ex alio capite invocatio haec censenda est, cum saepe saepius contingat, nos opem implorare aut eorum, qui nunquam fortasse extiterunt, aut eorum, quorum saltem sanctitas dubia est; 4. ethnicam insuper superstitionem sapit sanctos singulos pro singulis morbis aut beneficiis rogare; 5. eo vel magis quod sancti nihil jam possint a Deo impetrare, cum nec mereri quidpiam valeant. Ergo.

75. Resp. *N. antec.* Ad 1. probat. *D.* Deus per se prospicit necessitatibus nostris, seu dona largitur absque aliorum intercessione, *ut plurimum*, *C. semper N.* Saepe enim legimus in Scripturis, Deum ad aliorum in-

(1) Tract. *De Deo Creat.* n.632 et seqq. tom. IV.

(2) *Comment. philolog. et paraph. in Isaïam*, hoc loco.

(3) Grotius, Vitringa, etc. apud Starckium, loc. cit.

(4) Cfr. Calmet, Emm. Sà, Menochius, etc. tum Critici sacri in hunc locum.

tercessionem concessisse, quod alioquin non fuisset concessurus. Hoc autem, adductis in medium exemplis, superius ostendimus. Addo, hoc argumentum pariter impetere intercessionem viventium.

76. Ad 2. *D.* Diffidentiae indicium praebemus, quae se teneat ex parte nostra, *Tr.* quae se teneat ex parte Dei *N.* De paterno enim Dei in nos amore nulla nobis suboriri potest dubitatio; sed ad nos quod attinet, quos gravat sarcina peccatorum, quique nos Dei beneficiis saepe indignos praebemus, utique opportunum ducimus, sanctorum suffragiis supplicationes nostras communire.

77. Ad 3. *D.* Et dubium de existentia talium sanctorum aut sanctitatis afficit praxim, quae accidentalis est ac res merae disciplinae, *C.* afficit cultum ipsum *N.* Tot sancti existunt, de quorum existentia aut sanctitate nec ipsi protestantes dubitant, hos propterea tuto invocare poterunt (1).

78. Ad 4. *D.* Si exclusive singulis sanctis aliquod tribueretur beneficium ipsorum intercessione obtinendum, *Tr.* si pro divisione gratiarum, quas, ut loquitur Apostolus, Deus dividit prout vult, unus prae alio invocetur pro singulari dono, quo unusquisque a Deo praeditus est *N.* Frustra propterea hic stylum oratorium exercent protestantes et increduli in recensendis sanctis,

(1) Atque hic sedulo animadvertendum est, saepe ab adversariis duo permisceri, quae distingui omnino debent, *acta* nempe sanctorum et sanctorum, quorum acta proferuntur, existentiam. Fieri enim potest ut acta spuria sint, sancti autem reipsa extiterint, ex. gr. omnes fere critici recentiores tanquam supposititia habent acta s. Dionysii Areopagitae, s. Mariae Magdalenae, s. Marthae, etc. num propterea ex eo, quod ejusmodi acta uti spuria rejiciuntur, dubitare poterimus de existentia aut sanctitate Dionysii, Mariae Magdalenae aut Marthae? Porro, quod his contigit, pluribus aliis sanctis contingere potuit. Praeterea distingui debent sancti, qui invocantur aut coluntur ab universa ecclesia, ab iis, qui cultum non obtinent nisi in ecclesiis particularibus. De nonnullis istorum forsitan aliquando dubium suboriri posset; ast de primis nonnisi summa temeritate dubitaretur.

qui vel ad peculiares morbos depellendos, vel ad peculiare beneficium impetrandum invocari solent (1).

79. Ad 5. *D.* Sancti impetrare nihil possunt ex meritis praesentibus et propriis, *C.* ex meritis Christi, vel meritis propriis antecedentibus, seu verius ratione amicitiae et charitatis perfectae, qua cum Deo copulantur *N.* Neque enim docent catholici, sanctos gratias a Deo obtinere merito stricte sumpto seu *de condigno*, ut vocant; sed solum docent eos impetrare precibus suis merito *de congruo*, quod fundatur in amicitia, qua feliciter cum Deo fruuntur, prout et sancti viventes pariter impetrare possunt.

80. Dices: catholici a B. Virgine, quam interdum *deam* vocant, immediate dona et gratias poscunt; ex. gr. cum ei has preces dirigunt: *Mala nostra pelle; Jesum nobis post hoc exilium ostende* aliasque ejusmodi non paucas, ut cum eam vocant *spem nostram*, etc. Idipsum dicatur de sanctis reliquis.

81. Resp. Nunquam ab ecclesia B. Virginem *deam* esse nuncupatam; quod si nonnulli eam vocem usurparunt, ab ecclesia improbati sunt (2). Dum vero vel a B. Virgine vel a sanctis dona aut gratias catholici exposcere videntur, semper subintelligitur, mediante ipsorum intercessione (3). Idipsum dicatur de eo, quod opponunt

(1) Albert. Fabricius, *Bibliographia antiquaria*, cap. 8, § 23 et seq. plures insumit paginas in catalogo texendo sanctorum tutelarium, et praefecturae, ut ipse vocat, sanctis in ecclesia romana tributae. Ex eo proinde pronum fuit scriptoribus protestantibus, qui eum subsecuti sunt, repertorium quaerere, ut illuderent catholicis. Ast ejusmodi ars apud cordatos auctores adeo viluit, ut, ut si excipias gregarios quosdam nullius nominis scriptores, vix jam reperiatur, qui ad eam confugiat.

(2) Ita respondet anctor protestans articuli citati operis: *Encyclopédie methodique*, Yverdun 1770: *Il est pourtant vrai que le titre de deesse est échappé à quelques-uns d' entr'eux, en parlant de la Sainte Vierge; mais ce n' est pas l' eglise qui a tenu ce langage, ce sont de simples particuliers*, etc.

(3) Juverit et hanc responsionem communire verbis alterius protestantis, nempe Leibnitzii, qui in *Syst. theol.* pag. 160, ita scribit: « Cum invocantur sancti, auxiliumque eorum expetitur, semper subintelligendum; consistere auxilium eorum in

*

adversarii de *spe* aliisque ejusmodi, quae nullum alium sensum patiuntur (1).

CAPUT IV.

DE RELIQUIARIUM CULTU

82. Reliquiarum nomine, severiori sensu seu primario, sanctorum exuvias, cineres, ossa, etc., sensu autem latiori seu secundario, quidquid ex iis, quae ad eos pertinuerunt, ac de se aptum est ad piam eorumdem sanctorum excitandam memoriam, significare consuevimus. Magno istas in honore ac pretio catholici habent, qui propterea insimulantur a protestantibus velut superstitiosi. Germanum ecclesiae sensum circa sacrarum reliquiarum cultum adversus eosdem novatores concilium Tridentinum adstruit his verbis: *Sanctorum martyrum et aliorum cum Christo viventium sancta corpora, quae viva membra fuerunt Christi et templum Spiritus Sancti, ab ipso ad aeternam vitam suscitanda et glorificanda, a fidelibus veneranda esse* (episcopi doceant)

precibus, quas pro nobis magna efficacia fundunt, quemadmodum et Bellarminus notavit: juva me, Petre aut Paule, nihil aliud significare debere, quam ora pro me, aut juva intercedendo pro me ». Cfr. de hoc argumento Scheffmacher S. J. *Lettres d' un théologien de l' université catholique de Strasbourg, sur les six principaux obstacles à la conversion des protestants*, Strasbourg 1732. *Quatrième lettre, sur l' invocation des saints.*

(1) Si quis cuperet monumenta antiqnitatis consulere pro cultu, invocatione et intercessione sanctorum ex re lapidaria, adeat J. B. Gener., *Theol. scholast-dogm.* Romae 1773, tom. IV, pag. 194 et seqq. Plura alia nuper effossa dabunt Cl. Nic. Wiseman *Lectiones circa praecipuas doctrinas et usus ecclesiae catholicae*, Londini anglice 1836, Parisiis et Bruxellis gallice 1839 editae; tum ejusdem: *Epistolae ad Joan. Poynder*, circa ejus opus; *Papismus in concordia cum paganismo*, Londini 1836, pag. 38 et seqq. Hic adnoto, Middletonio, Poyndero, in parallelismo sive collatione instituenda inter ritus et usus ecclesiae catholicae cum ritibus et usibus ethnicismi, praeivisse Marangonum in op. *Delle cose gentilesche e profane trasportate ad uso ed ornamento delle chiese*, in 4., Roma 1744, licet mente longe diversa. Adeo verum est, catholicos nihil timere ex ejusmodi parallelismo!

per quae multa beneficia a Deo hominibus praestantur; ita ut affirmantes, sanctorum reliquiis venerationem atque honorem non deberi, vel eas aliaque sacra monumenta a fidelibus inutiliter honorari, atque eorum opis impetrandae causa sanctorum memorias frustra frequentari omnino damnandos esse (mandat sancta synodus), *prout jam pridem eos damnavit, et nunc etiam damnat ecclesia* (1). Totum porro relativum esse ejusmodi sacrarum reliquiarum cultum, jam admonuimus. Ad expositam igitur ecclesiae catholicae doctrinam vindicandam sic accedimus.

PROPOSITIO.

Sanctorum reliquiae et monumenta utiliter ac pie a fidelibus honorantur

83. Ad fidem catholicam pertinet ea propositio, ut ex adducta concilii Tridentini declaratione constat.

84. Religiosi autem hujus cultus et honoris vestigia in Scripturis passim reperiuntur. Missa vero facientes quae in V. T. occurrunt (2); Matth. IX, sanata describitur mulier illa haemorrhoissa, quae solam Christi vestimenti fimbriam magna fide tetigit; Act. V, 15, infirmi in plateas ejiciebantur, *ut, veniente Petro, saltem umbra illius obumbraret quemquam illorum, et liberarentur ab infirmitatibus suis* (3); et Cap. XIX, 12, legitur quod *super languidos deferrentur a corpore ejus* (Pauli) *sudaria et semicinctia, et recedebant ab eis languores, et spiritus nequam egrediebantur.*

85. Atque hinc factum est, ut ab ipsis ecclesiae pri-

(1) Sess. XXV, *De invocatione*, etc.

(2) Exod. XIII, 19, coll. Eccli. XLIX, 18; IV Reg. XIII, 21, coll. Eccli. XLVIII, 14; IV Reg. XXIII, 17, 18.

(3) Ἵνα ἐρχομένου Πέτρου κἂν ἡ σκιὰ ἐπισκιάσῃ τινὶ αὐτῶν. Reliqua desunt in exemplaribus graecis.

mordiis maximo semper in pretio ac honore sanctorum exuvias habuerint Christi fideles. Ne autem confusionem pariat congeries documentorum, quae pro sacrarum reliquiarum cultu exhibent tria priora ecclesiae secula, ea in peculiares classes distribuimus, quae totidem invictissima argumenta suppeditant adversus protestantes.

86. Prima itaque horum documentorum classis complectitur christianorum sollicitudinem in sanctorum reliquiis colligendis, cujus testis est epistola ecclesiae Smyrnensis, quae refert, christianos omnes sollicitos fuisse in colligendis s. Polycarpi reliquiis, *ut communicarent sancto cadaveri* (1), hoc est, ut eas cultu religioso prosequerentur. Id ipsum legimus in actis s. Ignatii M., in quibus ejusdem reliquiae, ingenti cura nec sine vitae discrimine a christianis collectae, vocantur *thesaurus inaestimabilis ecclesiae relictus* (2); ut plurima alia ejus

(1) Κοινωνῆσαι τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ σαρκίῳ, ut habetur apud Euseb. *Hist. eccles.* lib. IV, cap. 15. Quae quidem phrasis desumpta est ex Apostolo, Rom. XII, 13, jubente sanctorum necessitatibus communicare. Hic autem locus in primis notabilis est, ut observat Valesius, quippe qui vetustissimam christianorum consuetudinem, ac praeterea rationem ejus ostendit. Ideo enim reliquias martyrum aliquas habere tanto studio optabant, ut cum iisdem etiam mortuis communicarent. Nec contenti ea communione sanctorum, quam catholica ecclesia profitetur, per fidem scilicet, spem et charitatem, per sacras etiam eorum reliquias et pignora cum ipsis communicare cupiebant. Itaque eorum reliquias in coemeteriis honorifice condebant; ibique quotannis convenientes, anniversarium martyrii diem celebrabant, hac ratione cum defuncto martyre perpetuo communicantes, ut testatur haec ipsa epistola. Certe Optatus, *De schismat. Donatist.* lib. II, pag. 48, edit. Albaspin. Paris. 1631, illud Apostoli, prout olim legebatur, Rom. XII, 13: *Memoriis sanctorum communicantes*, ita interpretatur, ut idem significet quod offerre ad sepulcra martyrum. Nec aliter sumit Hilarius in libro contra Constantium, sub finem. De hac communione loquitur Marcellinus presbyter, in libello precum ad Valentinianum Imperatorem. Et haec quidem de cultu publico reliquiarum, quae in coemeteris recondebantur. Fuit et alius mos subsequenti aetate, ut singuli fidelium reliquias martyrum, quascumque nancisci potuerint, domi honorifice servarent. Cfr. Valesius, loc. cit.

(2) Apud *Ruinart. Acta Martyrum sincera*, pag. 22. edit. Amstel. 1713: Θησαυρὸς ἀτίμητος τῇ ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ καταλειφθέντα. Ubi animadvertendum, ex his ipsis actis constare, tantum extitisse primis fidelibus martyrum reliquias colligendi studium, ut evidenti quandoque se mortis periculo exponerent. Legitur enim ibid. n. V, optasse s. Ignatium, *ut nulli fratrum gravis fieret ob suarum re-*

generis omittam. Testes insuper receptae istius sollicitudinis sunt ipsi fidei christianae hostes, qui fassi sunt vereri se, ne christiani, relicto Christo, Polycarpum deinceps adorare inciperent (1); hinc martyrum cadavera, ne a christianis colerentur, gladiatorum corporibus commiscebant, in amphitheatris feris, in aquis piscibus, ut vorarentur, exponebant; ac, ne quidpiam eorum superesset, quod christiani colere possent, eadem comburere et cineres in ventum dispergere consueverunt (2).

87. Altera classis complectitur monumenta erecta super reliquiis sanctorum, cujusmodi erant cubicula, martyria, memoriae, altaria, de quibus late scribit Baronius (3). Inter haec autem monumenta praecipuam venerationem ac celebritatem semper obtinuerunt, quae Romae erecta sunt in honorem apostolorum Petri et Pauli super eorum cineribus. Haec porro a christianis jam tempore s. Zephirini ostendebantur ad confundendos haereticos, ut testatur Eusebius (4). Ossa s. Polycarpi *gemmis pretiosissimis cariora* (ut legitur in citata Epistola ecclesiae Smyrnensis) *et quovis auro pretiosiora sepul-*

liquiarum collectionem. Prudentius describit imaginem a se Romae visam in *catacumbis* martyrii s. Hippolyti, in qua plurimi cernebantur christiani reliquias colligentes. In musaeo christianarum antiquitatum ad Vaticanum omnia asservantur instrumenta, quibus pagani martyres excruciaverunt atque laniarunt; plura item ex illis collecta invenire est in nostro musaeo Kircheriano Collegii Romani; in omnibus fere antiquis hnjus Urbis ecclesiis nonnulla suis documentis munita instrumenta occurrunt. Argumento igitur est, christianos antiquiores permagni ea fecisse, imo et in veneratione habuisse, ut aperte liquet ex verbis s. Leonis M. *In Natal.* s. Laurentii: ***Nam quid non ad victoris gloriam ingenium tuum reperit, quando in honorem transierunt triumphi etiam instrumenta supplicii?***

(1) Cfr. epist. cit. eccles. Smyrn. apud Euseb. loc. cit.

(2) Cfr. Trombellius, *De cultu sanctorum*, diss. VII et VIII.

(3) Ad annum 226, a n. 7 ad 12. Plura etiam in hanc rem scribit auctor minime suspectus, cl. D'Agincourt, *Storia dell' arte coi monumenti*, Prato 1826, vol. II, circa cubicula, martyria, confessiones, quae in subterraneis Romanis inveniuntur, cum omnibus insignibus cultus catholici, quem ecclesia hactenus oppressa tyrannorum impotenti dominatu, tanquam suavitate verni temporis hilarata, e situ ac latebris explicare coepit, ac lacertos suos exerere, hoc est, palam dogmata sua et instituta proferre.

(4) *Hist. eccles.* lib. II, cap. 25.

ta sunt, ubi decebat. Quo in loco convenientibus christianis ejus martyrii diem celebrabant (1).

88. Tertia classis exhibet studium primorum christianorum atque ecclesiae universae in secernendis martyrum cineribus a reliquorum fidelium exuviis. Ut enim distinguerentur martyrum corpora solebant apponere super eorum sepulchris palmae effigiem, interdum vero piscis aut columbae, una cum vasis vitreis seu ampullis plenis sanguine, ut apud Bosium (2), Aringhium (3) videre est, atque Boldettum, qui insuper eadem signa velut specificas martyrii notas adstruit ac tuetur adversus Mabillonium et Papebrochium (4). His saepe adjiciebant inscriptiones ac monogrammata, de quibus pariter data opera scripsit citatus Boldetti.

89. Quarta demum classis comprehendit obsequia, quibus primi christiani sanctorum reliquias prosequebantur. Haec autem erant sacrificia, quae in ipsorum honorem Deo offerebantur super eorum sepulcris, ut ostendit laudatus auctor (5). Hujus consuetudinis monumenta indubia exhibent acta s. Stephani Papae (6) et *Constitutiones apostolicae* (7). Inter haec obsequia et actus summae venerationis erga martyrum reliquias recenseri

(1) Cf. Bened. XIV, *De beat. et canoniz. sanctorum*, lib. I, cap. 2.

(2) *Roma sotterranea*, lib. I, cap. 20, et lib. III.

(3) *Roma subterranea novissima*, tom. II, lib. IV, cap. 48.

(4) *Osservazioni sopra i cimiteri de' santi martiri* lib. I, cap. 38 et seqq., praesertim vero cap. 45.

(5) Ibid cap. 10.

(6) Apud Bolland. die 2 Augusti, edit. Antverp. tom. I, mensis Aug. pag. 143.

(7) Apud Coteler. op. cit. tom. I, lib. VI, cap. 30, p. 358, ubi legitur: Συναθροίζεσθε ἐν τοῖς κοιμητηρίοις, τὴν ἀναγνωσιν τῶν ἱερῶν βιβλίων ποιούμενοι, καὶ ψάλλοντες ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων μαρτύρων καὶ πάντων τῶν ἀπ' αἰωνος ἁγίων, . . . Εὐχαριστίαν προσφέρετε ἔν τε ταῖς ἐκκλησίαις ὑμῶν, καὶ ἐν τοῖς κοιμητηρίοις. Id est: *Congregamini in coemeteriis, lectionem sacrorum librorum facientes, atque psallentes pro defunctis martyribus et omnibus a seculo [sanctis . . . eucharistiam offerte in ecclesiis vestris et in coemeteriis.* Cfr. ejusdem Cotelerii notae 72 et 73; etenim plura alia affert documenta hujus antiquae consuetudinis, et exponit, quo sensu diceretur olim *psallere* et *offerre pro martyribus*, ostenditque pluribus documentis, id perinde esse ac psallere et offerre Deo in gratiarum actionem ob victoriam ipsis concessam, eis gratulari, etc.

debet osculum, quod imprimebatur martyrum ossibus, quodque celebre evasit ex historia donatistarum. Nam ob indiscretam Lucillae factiosae feminae devotionem, quae os cujusdam martyris non vindicati ante sacram synaxim deosculabatur, originem habuit dirissimum illud schisma, quod per tria integra secula ecclesiam Africanam afflixit (1); idem dicatur de osculo, quod imprimebatur martyrum vinculis (2). Porro osculum, ipso Beausobrio fatente (3), nisi ratio habeatur intentionis illud imprimentis, summus erat ex natura sua venerationis et adorationis gradus. Concludendum igitur, ex his omnibus aliisque non paucis, quae consulto, ne longior sim, silentio praetereo, colligi, aut universam ecclesiam ab ipso aevo apostolico, ac proinde ab institutione sua, idololatram ac superstitiosam fuisse, quod nec adversarii admittunt, aut piam sanctamque esse sacrarum reliquiarum venerationem, quam ex apostolica traditione semper ecclesia professa est.

90. Ad haec accedit ratio ipsa, quae ex intima rei natura, atque ex communi sensu ac agendi ratione petitur. Fieri enim non potest, ut quempiam ob dotes, quibus fulget, aut gradum, quem obtinet, aut praeclaram virtutem, qua excellit, amore atque existimatione prosequamur, quin simul in pretio habeamus, quae ad eum spectant et ejus excitant recordationem. Quare vel ipsi protestantes summo studio sibi comparant, quod noverint ad aliquem clarissimorum virorum, qui magnam de se excitarunt admirationem, pertinuisse, ac de illius pos-

(1) Cfr. Optatus Milevit. *Hist. schism. donat.* lib. 1, pag. 40. edit. eit.

(2) Cfr. Mamachius, *Origin. et antiquit. Christ.* tom. 1, lib. 1, § 27; Ruinart. *Praef. gener. in acta Martyrum sincera*, § 70.

(3) *Hist. de Manichée et du manichéisme*, tom. II, pag. 661, ubi de osculo scribit: *Le baiser fut chez les anciens idolâtres une des cérémonies de l'adoration*; et pag. 663: *La cérémonie de baiser jusqu' au pavé des temples etait le plus haut degré de l'adoration, et la plus profonde humiliation où une pure creature raisonnable pût descendre.*

... Quidni igitur idem feramus ju-
... nos novimus omni virtute excelluis-
... se, ac prae erea cum Deo regnare
... peditat ...enta, ut in pretio
... Vivas. ...alia profecto nulla alia
... ...rus suppeditare potest. Docet
... ...ecassse. ...ui viva jam fuerunt
... ...mpta Spiritus Sancti, eas olim
... ...a ...n inimicus in coelis gloria
... ...movet ...arum sa-
... ...ibus ...ens ...um sanctos
... ...ac magis
... ...a patra-
... ...gravissi-
... ...uterque
... ...as, Aste-
... ... quos re-
... ...derunt ut
... ...multitudi-

... ...s, argumentum. ...a et miracu-
... ...ducitur a De ...rtutis per san-
... ...torum reliquas ...u ...m re-
... ...ferre, ut nec ...s ...os fale-
... ...ri, reliquarum ... ...a omni
... ...superstitione vacare ...s ...acce-
... ...ptam esse, aut ...a ...ia,
... ...quae perhibentur. ... ...per san-
... ...ctorum exuvias patra... ...se tan-
... ...quam totidem fabulas ...orem
... ...hanc lemmatis partem ... ...sunt
... ...Dallaeus, Middleton et ... ...cum
... ...Beausobro. Ast prae... ...am quod
... ...hanc agendi ratio nos ... ...admit-
... ...tere aut hebetudinem ... ...mentis
... ...stuporem, qui vel pueru... ...decee-
... ...ret, aut *fraudem* ac manifestam
... ...*ycophantiae* notam in tot sanctis-
... ...simis ac doctissimis viris. Ambrosio
... ...scilicet, Augustino, Hilario, Pau-
... ...lino, Joan. Chrysostomo, Asterio,

... ...sc. ...cap. 13
... ...part. cap. 1,
... ...sec. 11
... ...animadvertendum

91. Quod demum spectat ad validissimum praescriptionis argumentum, quod exurgit pro sacrarum reliquiarum veneratione ex usu seu praxi ubique recepta in universa ecclesia seculis IV et V, et confessione ipsorummet protestantium, recolantur quae Cap. I, Prop. II, adnotavimus, cum huc pariter referantur.

DIFFICULTATES

92. I. Obj. 1. Deus Moysis corpus abscondit, ne ab Hebraeis coleretur; ergo facto ipso ostendit, nullum cultum sanctorum cineribus esse deferendum. 2. Et revera Christus pharisaeis exprobrat erectionem monumentorum in honorem prophetarum his verbis: *Vae vobis, scribae et pharisaei hypocritae, qui aedificatis sepulcra prophetarum et ornatis monumenta justorum*, Matth. XXIII, 29; ergo.

93. Resp. ad 1. *D. A.* Abscondit Deus corpus Moysis, ne a Judaeis cultu superstitioso coleretur, *Tr.* ad damnandum reliquiarum cultum *N.* Transmisimus autem primum distinctionis membrum, cum non certo constet, quo demum fine Deus voluerit latere Moysis sepulcrum; cum ipsemet seu per Angelos Moysis corpus sepeliverit, ut ibid. legitur (1). Verum et hoc dato, cum nimis populus ille propensus esset ad idololatriam, ideo recte

Theodoreto, Eulogio aliisque prope innumeris, qui omnes spectatissimi sunt antiquitate integritate eruditione ac doctrina; num omnia, quae referuntur miracula censeri debent impossibilia, inverisimilia et absque exemplo in sacris Litteris? Qui voluit honorem conciliare Petro et Paulo adhuc in *carcere mortis hujus* detentis, ita ut ingentia patrata fuerint prodigia ad umbram Petri (Act. v) et ad contactum semicinctiorum corporis Pauli (Act. xix), non potuit eadem operari per *vasa possessa in honorem* usque ad mortem ab his ipsis sanctis, postquam eos in coelis coronavit? Quid in hoc, quod fidem superet aut risum moveat, excogitari potest? Cfr. Fratres De Walemburch, *De unitate eccles.* lib. xii, cap. 29, tom. ii. Colon. Agrip. 1671. Cfr. etiam Petav. loc. cit.

(1) Cfr. Nat. Alex. *Diss.* xxv *in sec.* v, quaest. i, assert. i.

Deus voluit quodcumque objectum scandali ab oculis ejus removere.

94. Ceterum accurate dogma a disciplina distinguendum est; illud nobiscum retinebant Hebraei, licet circa usum aut disciplinam, qua actu alicujus prophetae aut sancti alterius viri reliquiae honorantur, diversa ratione se gesserint ob motivum nuper allatum. Sanctorum porro reliquias honore dignas esse, non semel Deus in V. T. factis ipsis significavit; ut cum ad contactum ossium Elisei mortuum excitavit, IV Reg. XIII, 21, de, quo Eccli. XLVIII, 14, dicitur: *Mortuum prophetavit corpus ejus;* aut cum per Eliae pallium Jordanis fluenta divisit, IV Reg. II, 14. Quod cum optime intellexerit Josias, cum pervenisset ad sepulcrum prophetae, qui altaris Bethel destructionem praedixerat, dum ceterorum cineres dispergeret, venerationis gratia erga virum sanctum intactum ipsum reliquit, dicens: *Dimittite eum, nemo commoveat ossa ejus,* ibid. XXIII, 18. Spectata tamen illius populi indole, temperamento quodam opus erat circa rationem ejusmodi honorem ac venerationem tribuendi (1).

95. Ad 2. *D.* Id est, hypocrisim ac perversam eorum agendi rationem, *C.* erectionem ipsam in se spectatam *N.* Ut colligitur ex verbis Christi immediate sequentibus: *Et dicitis: si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum . . . et vos implete mensuram patrum vestrorum.* Apposite propterea s. Joan. Chrysost. ita Christi Domini objecta verba exponit. *Non quia aedificant, nec quia patres suos accusant, vae illis dixit; sed quia ita facientes et ita docentes, patres suos condemnare audebant, cum ipsi pejora committerent* (2). Sane nun-

(1) Cfr. Fratres De Walemburch, loc. cit. § 15 et seqq.

(2) *Hom.* LXXIV *in Matth.* alias LXXV, n. 1. Οὐχ ὅτι οἰκοδομεῦσιν, οὐδ' ὅτι ἐγκαλοῦσιν, ἐκείνοις οὐαί φησιν, ἀλλ' ὅτι καὶ ταύτῃ καὶ δι' ὧν λέγουσι παταγινώσκειν προσποιούμενοι τῶν πατέρων, χείρονα πράττουσιν.

quam improbatus fuit Simon eo quod parenti suo Mathathiae ac fratribus suis magnificum extruxerit sepulcrum in Modin, I Mach. XIII, 27 et seqq.

96. II. Obj. 1. Altum extat circa sacrarum reliquiarum venerationem silentium apud patres trium priorum seculorum, etsi dimicare deberent adversus gnosticos martyriorum refragatores. 2. Nec nisi tardius inductus est ritus condendi reliquias martyrum sub altaribus, eas gestandi in publicis supplicationibus aut in thecis collocandi, sed statim terrae mandabantur a vetustissimis christianis martyrum corpora, ac diligentissime sepeliebantur. 3. Quinimo patres ethnicis exprobrabant sepulcrorum et mortuorum religionem, altarium et templorum super sepulcris consecrationem, ut Clemens Alex. (1), Tertullianus (2), Minutius Felix (3), aliique passim; ergo ex ethnicis superstitiosus hic cultus ad ecclesiam pervenit.

97. Resp. Ad 1. *D.* Quod tamen silentium abunde supplent facta publica ac testatissima, quae superius commemoravimus, *C.* aliter *N.* Longe profecto validiora sunt ad aliquid probandum facta ipsa, quam singularia testimonia; innumera porro facta, tribus prioribus ecclesiae seculis, ac documenta occurrunt, quae invicte ecclesiae fidem ac praxim per id temporis obtinentes circa sacrarum reliquiarum venerationem ostendunt, ut ex allatis probationibus evincitur. Nec aliter patres sentire potuisse circa ejusmodi cultum, vel ex eo probatur, quod inseparabilis sit sacrarum reliquiarum veneratio a veneratione, quam hi ipsi patres erga sanctos profitebantur; altera enim ex altera profluit, ita rei ipsius natura exposcente.

98. Quod si haereticis resurrectionem impugnantibus non opposuerunt patres receptum reliquiarum cultum, ideo est, quia ipsum urgere non poterant adversus il-

(1) In *Protreptico adv. gent.*
(2) Lib. *De idol.* cap. 13.
(3) In *Octav.*

los, qui indirecte saltem rejiciebant pariter dogma istud, cujus velut fundamentum est futura corporum resurrectio. Idipsum dicatur de iis, qui adversus gnosticos disputabant. Etenim, si gnostici martyriis refragabantur, a fortiori oppugnare debebant martyrum cultum eorumque reliquiarum venerationem (1).

99. Ad 2. *D.* Ita exposcentibus rerum adjunctis, non omnes ritus qui postea obtinuerunt, adhibebantur in reliquiarum veneratione, *C.* illi saltem ritus non viguerunt, quos rerum adjuncta patiebantur *N.* Et hic pariter distingui debet dogma a disciplina. Idem tribus prioribus seculis dogma viguisse post allata documenta in dubium revocari nequit. Disciplina autem, ad quam ritus diversi referuntur, varia esse potest, prout postulant aut ferunt diversa temporum, locorum aut personarum adjuncta. Jam vero quomodo potuissent primi Christi fideles, dirissima saeviente persecutione, in publicis supplicationibus deferre martyrum reliquias? Cavere praeterea debebant a nonnullis ritibus usurpandis, ne ethnicis, inter quos agebant, ansam eos calumniandi praeberent. Quae tamen pro temporum angustiis praestare potuerunt ad propria sensa erga sacras reliquias patefacienda, non omisere ut superius dicta ostendunt. Data autem ecclesiae pace, illico publicas hujusmodi cultus testificationes varia ratione exhibuerunt, iis ipsis probantibus, qui ad tertium seculum pertinuerunt (2).

(1) Cfr. Muratorii, *Dissert. de sanctorum mart. natalibus*, Mediol. 1697, tom. 1, *Anecdot.* p.195.

(2) Innumera prope habentur documenta, quibus constat, vix data per Constantinum ecclesiae pace illico summo honore ac publico cultu sanctorum reliquias ubique prosecutos christianos fuisse. Huc referuntur expostulationes Fausti ac Vigilanti, qui aegre ferentes, sanctorum exuvias tot honoris significationibus coli, criminati sunt ecclesiam, quod verteret idola in martyres. Audiatur s. Hieronymus, scribens adversus Vigilantium, n. 5: *Dolet* (Vigilantius) *martyrum reliquias pretioso operiri velamine, et non vel pannis vel cilicio colligari, vel projici in sterquilinium ... Ergo sacrilegi sumus, quando apostolorum basilicas ingredimur? sacrilegus fuit Constantius imperator, qui sanctas reliquias An-*

100. Ad 3. *D.* Veteres patres mortuorum ac sepulcrorum religionem ethnicis exprobrabant, utpote ex propriis eorum principiis superstitiosam, *C.* in se *N.* Ethnici siquidem ideo illa omnia circa suorum mortuorum sepulcra praestabant, quod putarent illorum animas oberrare circa sepulcra, *aut daemones sive genios ac deos esse,* ut tradit s. Augustinus (1); qui praeterea refert paganos templa et aras mortuis extruxisse et dicasse velut numinibus (3); quae profecto longe absunt a catholicorum fide.

101. Ad id vero quod addunt adversarii de ritibus, quos ecclesia ab ethnicis mutuata est, reponimus, etsi fateremur, aliquot ex ritibus, quibus sanctorum reliquias cultu prosequimur, cum ethnicorum ritibus aliquando fuisse communes, vel ab ipsis ad christianos pervenisse nihil tamen inde proficere adversarios. Ritus enim, ut ita dicam, materiales, seu per se, indifferentes sunt, totamque moralitatem suam ab objecto, adjunctis ac fine illos usurpantium desumunt. Cum igitur eorum objectum mutatum sit, cum diversa plane sit mens, diversus sit finis, quem sibi christiani in iis ritibus proponunt, evidens est, identitatem rituum, si quae sit, nulla ratione catholicorum cultui derogare. Sane Middletonius cum Spencero censet, judaicos ritus longe ante ab Ægyptiis fuisse usurpatos, atque a Moyse, Deo jubente, fuisse adoptatos (3). In hac hypothesi cultus praedilecti populi

dreae, Lucae et Timothei transtulit Constantinopolim? etc. Alia plura vid. apud Fratres De Walemburch, loc. cit.

(1) *De civit. Dei*, lib. IX, cap. II.

(2) Ibid. lib. ult. cap. 10.

(3) Joan. Spencerus, *De legibus hebraeorum ritualibus*, lib. III, edit. 3, Lips. 1705. Quem librum dissertationibus octo satis prolixis absolvit, ad evincendum, ritus et mores gentium in legem fuisse translatos, item sacrificia, purificationes, neomenias, arcam et cherubim, templum, urim et thummim, hircum demum emissarium. Hoc porro constituto, illud validissimum in rem nostram conficimus argumentum: vel Spencerus opere suo propositum, quod sibi praestituit, assecutus est, ostendendo rituum mosaicorum et aegyptiacorum identitatem, vel non; si primum dicas, ergo, infero, identitas rituum paganorum cum ritibus a Deo probatis imo et adscitis non officit religionis sanctitati, ita

Dei juxta principia, quae adversarii adversus catholicos urgent, fuisset impurus, superstitiosus ac sacrilegus, quod tamen negant. Ex confessione praeterea ipsius Gibbonii satius fuisset indulgere victoribus christianis, ut, per sacros ritus sufficienter purificatis profanorum templorum parietibus, cultus veri Dei expiaret vetus idololatriae crimen, qua ratione servata fuissent insignia illa antiquitatis monumenta (1); quod reipsa pluribus templis factum est (2). Jam vero quod in templis, id in multis pariter gentilium superstitionibus contigit, inquit Card. Baronius (3), ut earum usus sacris ritibus expiatus et sacrosanctus redditus in Dei ecclesiam laudabiliter introductus sit. *Deus enim*, apposite inquit s. Joan Chrysostomus, *ob deceptorum salutem se coli passus est per ea, per quae daemones illi ante coluerant, aliquanto in melius inflectens, ut eos paulatim a consuetudine reduceret, et ad altiorem philosophiam perduceret* (4). Quare Beausobrii, Middletonii aliorumque, qui eos exscripserunt inopportuna eruditio est, siquidem invicta semper manet responsio Hieronymi ad eamdem

ut tanquam superstitiosa haec haberi possit; sin alterum affirmes, ergo similitudo, quae intercedit inter ritus profanos et sacros tanta esse potest, ut identici videantur, nec tamen inferri possit, alios ab aliis depromptos fuisse aut derivatos; neque similitudo, aut etiam identitas materialis rituum ullam arguit inter ipsos necessitudinem, ut propterea ritus, quos usurpat ecclesia catholica in sanctorum cultu, accusari queant superstitionis aut idololatriae. Quocumque se vertant adversarii, huc demum deveniendum est. Perperam igitur Beausobrius et Middletonius cum gregariis auctoribus, qui eos secuti sunt, adlaborarunt in parallelismo instituendo inter ritus paganos et ritus catholicos, ut hos insimulent superstitionis et idololatriae reos.

(1) Op. cit.

(2) Romae reipsa potissimum servata sunt ethnicorum templa ea ratione expiata, inter quae eminet Pantheon. Sed consulendus de hoc argumento Joan. Marangoni, op. cit. *Delle cose gentilesche*, etc. capp. 43, 44, 51, 52, 53, 54, 55, ubi innumera fere recenset. Cfr. etiam D' Agincourt, opp. cit. tom. II, pag. 53 et seqq.

(3) In *Not. ad Martyrol. Rom.* die 2. febr. Cfr. idem, in *Annal. ecclesiast.* ad annum 45, num. 23 et seq.

(4) Cfr. erudita Dissert. P. Fassini, *De veterum quorumdam christianorum nominibus*, Venet. 1772; vid. etiam Muratorii dissert. XVIII, *De veterum christianorum sepulcris*, tom. I, *Anecdot.* pag. 185 et seqq. et Saxius, *Diss. de ss. Gervasii et Protasii corporibus.*

Fausti ac Vigilantii expostulationem, quam denuo in nos intorquet Gibbonius: *Vertitis idola in martyres. Quia quondam colebamus idola, nunc Deum colere non debemus, ne simili eum videamur cum idolis honore venerari? Illud fiebat idolis, et idcirco detestandum est; hoc fit martyribus, et idcirco recipiendum est* (1).

(1) *Lib. cont. Vigilant.* n. 8, opp. edit. Vallars. tom. II. Hic porro notandum est, ss. patres, dum adstruunt cultum sanctorum eorumque reliquiarum, sollicite patefacere Christi fidelibus ingens discrimen, quod intercedit inter cultum, quem Deo, et cultum, quem sanctis deferebant. Inter ceteros s. Augustinus, ut refelleret Faustum, qui immerito idololatriae catholicos insimulabat eo quod sanctos eorumque exuvias magnifico rituum apparatu colerent, in medium affert argumentum ineluctabile petitum ex sacrificio, quod semper spectatum fuit universali omnium consensu tanquam nota specifica ad recognoscendam et colendam divinitatem. Affirmat propterea s. Doctor, a christianis sacrificium soli Deo offerri, nunquam autem sanctis. Libro siquidem XX, *Cont. Faust.* cap. 21, fidenter interrogat: « Quis enim antistitum in locis sanctorum corporum assistens altari aliquando dixit: offerimus tibi Petre aut Paule aut Cypriane? Sed quod offertur, offertur Deo, qui martyres coronavit; ut ex ipsorum locorum admonitione major affectus exurgat ad acuendam charitatem et in illos quos imitari possumus. Colimus ergo martyres eo cultu dilectionis et societatis, quo et in hac vita coluntur sancti homines Dei ... sed illos tanto devotius quanto securius post superata certamina ». Cum Beausobrius hoc se argumento premi persentiret, nullam aliam evadendi viam invenit quam inficiandi, aetate s. Augustini panis et vini eucharistici oblationem velut sacrificium creditam fuisse. Ast in hac hypothesi s. Doctor responsum dedisset Fausto sensu communi destitutum. Cfr. Murator. *De rebus liturgicis*, cap. 16 et seqq. ubi luculenter ostendit adversus Basnagium perpetuum utriusque ecclesiae orientalis et occidentalis consensum in profitendo dogmate de veritate sacrificii in eucharistiae oblatione. Extat haec dissertatio in op. cit. vol. I. Cfr. etiam dissertatio III Touttée *De doctrina s. Cyrilli Hierosolymit.* cap. 12. Jam vero juxta Beausobrium: *Les idées de s. Augustin sur le culte des martyrs ... sont assez pures* (*Hist.* etc. tom. II, pag. 681); *mais nous nous tromperions infiniment, si nous jugions par là des idées et de la pratique des peuples. Il en était du christianisme des s. Augustin, comparé à celui des peuples, comme du paganisme des philosophes comparé de même à celui des peuples.* Id est, nos falleremur existimantes, omnes christianos IV et V seculi fuisse totidem Augustinos in theologiae doctrina et peritia: aut, inter haereticos vel etiam nonnullos inter catholicos extitisse, *qui luxuriosissime super mortuos biberent* (Aug. *de Mor. eccl.* cap. 39), verissimum est. Ast pastorum et populorum coetui non fuisse ideas satis puras circa cultum martyrum eorumque reliquiarum, hoc constanter negamus; neque unquam aut Beausobrius aut Gibbonius contrarium evincent. S. Augustinus non de se solum, sed generatim dicit: *Quis antistitum*, etc. et alloquens

102. III. Obj. 1. Superstisiosum est, mortuorum ossa et cineres venerari, in quibus nulla est excellentia, etiam si verae omnes ac genuinae sanctorum, quae circumferuntur, reliquiae supponerentur; 2. sed quot suppositiae? 3. Quotnam abusus in earum cultum irrepsere? Ergo.

103. Resp. Ad 1. *D.* Non habent mortuorum ossa ac cineres excellentiam, ob quam per se et cultu absoluto colantur, *C.* ob quam colantur cultu relativo *N.* Habent enim sanctorum exuviae excellentiam relativam, quia, ut superius innuimus, fuerunt corpora eorum, qui viva Christi membra extiterunt et Spiritus Sancti templa, quique nunc jam beata immortalitate potiti cum Christo regnant; propterea et ipsae aliquando ad aeternam vitam excitandae sunt et glorificandae. Hinc fit, ut, quemadmodum absque stultitiae labe, uti cara pignora habemus res eorum, quos vel absentes vel extinctos adhuc diligimus, ita absque labe superstitionis honore prosequamur, seu cultu relativo veneremur eorum corpora, quorum praeclara gesta suspicimus et quibus adeptam gloriam gratulamur.

104. Ad 2. Aliquot martyrum aut sanctorum reliquiae vel dubiae vel suppositiae sunt, *Tr.* omnes, aut quot saltem adversarii fingunt *N.* Hoc vero satis est. Haec porro difficultas non attingit cultum ipsum, quem adstruimus, sed praxim. Ecclesia autem semper sollicita fuit in veris a dubiis ac falsis reliquiis secernendis. Tridentina synodus, sess: XXV, decrevit, non esse *novas reliquias recipiendas, nisi recognoscente et approbante episcopo*, et quidem cum iis cautionibus, quas sa-

gregem suum: *Quando audistis?... nunquam audistis, non fit, non licet* (*Serm. de divers.* 61, cap. 7). Quid porro commune habent pauci otiosi philosophi sine missione, sine auctoritate, sine populis sibi commissis, patria et aetate inter se remotissimi cum prodigioso doctorum et pastorum numero ecclesiae catholicae, ut conferri inter se possint?

pienter praescribit. Impossibile porro est omnes omnino fraudes, quae irrepere possent, praecavere. Ceterum cum hic cultus, totus relativus sit, ut saepius monuimus, nullum detrimentum aut fidelium pietas aut religio capere possunt. Apposite Leibnitzius: *Quoniam*, inquit, *pii tantum affectus res est nihil refert, etiamsi forte contingeret, reliquias quae pro veris habentur suppositiias esse* (1). Atque hoc quidem in hypothesi adversariorum. Ceterum tot falsae non habentur, quot ipsi comminiscuntur (2).

105. Ad 3. *D.* Abusus irrepserunt ex parte privatorum et ideo tollendi ac corrigendi sunt, *C.* ex parte ecclesiae *N.* Religionis corruptelam quovis tempore ecclesia detestata est et emendare curavit. Addo nihil esse quo interdum homines abusi non sint, aut saltem abuti nequeant. Stultum porro consilium esset, velle rem ipsam tollere ad abusus omnes praecavendos, qui vel humana imbecillitate vel ex destinata malitia oriri possent.

CAPUT V.

DE SACRARUM IMAGINUM USU AC VENERATIONE

106. Ex praescripto concilii Tridentini imagines Christi, Deiparae Virginis et aliorum sanctorum in templis praesertim habendae ac retinendae sunt, eisque debitus honor et veneratio impertienda: *Non quod credatur inesse aliqua in iis divinitas vel virtus, propter quam sint colendae; vel quod ab eis sit aliquid petendum; vel*

(1) *Syst. theol.* pag. 198. Et hinc ruunt omnes declamationes nonnullorum protestantium, praesertim vero Breckenridge in cit. controversia.

(2) Cfr. in hanc rem *Dissertazioni del P. Anton Maria Lupi, poste in luce da Franc. Antonio Zaccaria*, Faenza 1785, tom. 1, diss. 1; ubi, § 125 et seqq. praeclare et erudite ostendit, falsum esse, quod a Burneto aliisque cum eo scriptum est in locis subterraneis (vulgo *catacombe*) sepultos fuisse paganos; neque confundi debere coemeteria christianorum cum *puticulis* ethnicorum Romanorum.

*

sessione gloriantur (1). Quidni igitur idem feramus judicium quoad illos, quos novimus omni virtute excelluisse, et amicos Dei fuisse, ac praeterea cum Deo regnare credimus? Religio suppeditat incitamenta, ut in pretio habeamus sanctorum exuvias, qualia profecto nulla alia aut moralis aut politica virtus suppeditare potest. Docet enim nos, eas ad illos spectasse, qui viva jam fuerunt membra Christi Jesu ac templa Spiritus Sancti, eas olim fore exci'andas, ut una cum animabus in coelis gloria aeterna coronentur. Promovet praeterea reliquiarum sacrarum cultus in Christi fidelibus ardens studium sanctos imitandi. Hinc Deus ipse ad hunc cultum magis ac magis honestandum innumera prope ac ingentia miracula patravit; quorum testes oculatos se exhibent patres gravissimi atque sanctissimi, Ambrosius, Augustinus, uterque Gregorius, Joannes Chrysost., Hilarius, Paulinus, Asterius, Theodoretus, Eulogius aliique permulti, quos recenset ac expendit Petavius (2), quique ea referunt ut facta vulgatissima et coram populi immensa multitudine quandoque patrata (3).

(1) Profecto, cum ipsi in Italiam veniunt, magna sedulitate inquirere solent aliquid ex iis, quae olim ad aliquot praestantiorum virorum pertinuerunt, adeo ut secum deferant vel ipsorum libros, vel chartulas, aut instrumenta, imo etiam quidpiam parietis ex cubiculo, quod illi incoluerunt, aut aliquid ejusmodi. Nonne protestantes praeterea in summo pretio habent quae ad Lutherum quondam spectarunt, atque inter cetera atramentarium quod ille jecit in daemonem cum ab eo perterrefactus est? Cfr. Audin *Vie de Luther*. tom. I.

(2) *De Incarn.* lib. XIV, cap. 13 et seqq. Cfr. etiam Ruinart, cap. I, § 71; Mabillon, *Praef. in sec.* II *Benedict.* n. 70 et seqq.

(3) Hic porro animadvertendum est, argumentum, quod ex miraculis ducitur a Deo patratis per sanctorum reliquias, huc demum referri, ut necesse sit aut nos fateri, reliquiarum venerationem omni superstitione vacare ac Deo acceptam esse, aut *ad unum* omnia, quae perhibentur, miracula per sanctorum exuvias patrata rejicere tanquam totidem fabulas. Posteriorem hanc dilemmatis partem amplexi sunt Dallaeus, Middleton et Gibbon cum Beausobre. Ast praeterquam quod haec agendi ratio nos cogit admittere aut hebetudinem atque mentis stuporem, qui vel puerum dedeceret, aut *fraudem* ac manifestam *sycophantiae* notam in tot sanctissimis ac doctissimis viris, Ambrosio scilicet, Augustino, Hilario, Paulino, Joan. Chrysostomo, Asterio,

91. Quod demum spectat ad validissimum praescriptionis argumentum, quod exurgit pro sacrarum reliquiarum veneratione ex usu seu praxi ubique recepta in universa ecclesia seculis IV et V, et confessione ipsorummet protestantium, recolantur quae Cap. I, Prop. II, adnotavimus, cum huc pariter referantur.

DIFFICULTATES

92. I. Obj. 1. Deus Moysis corpus abscondit, ne ab Hebraeis coleretur; ergo facto ipso ostendit, nullum cultum sanctorum cineribus esse deferendum. 2. Et revera Christus pharisaeis exprobrat erectionem monumentorum in honorem prophetarum his verbis: *Vae vobis, scribae et pharisaei hypocritae, qui aedificatis sepulcra prophetarum et ornatis monumenta justorum*, Matth. XXIII, 29; ergo.

93. Resp. ad 1. *D. A.* Abscondit Deus corpus Moysis, ne a Judaeis cultu superstitioso coleretur, *Tr.* ad damnandum reliquiarum cultum *N.* Transmisimus autem primum distinctionis membrum, cum non certo constet, quo demum fine Deus voluerit latere Moysis sepulcrum; cum ipsemet seu per Angelos Moysis corpus sepeliverit, ut ibid. legitur (1). Verum et hoc dato, cum nimis populus ille propensus esset ad idololatriam, ideo recte

Theodoreto, Eulogio aliisque prope innumeris, qui omnes spectatissimi sunt antiquitate integritate eruditione ac doctrina; num omnia, quae referuntur miracula censeri debent impossibilia, inverisimilia et absque exemplo in sacris Litteris? Qui voluit honorem conciliare Petro et Paulo adhuc in *carcere mortis hujus* detentis, ita ut ingentia patrata fuerint prodigia ad umbram Petri (Act. v) et ad contactum semicinctiorum corporis Pauli (Act. xix), non potuit eadem operari per *vasa possessa in honorem* usque ad mortem ab his ipsis sanctis, postquam eos in coelis coronavit? Quid in hoc, quod fidem superet aut risum moveat, excogitari potest? Cfr. Fratres De Walemburch, *De unitate eccles.* lib. XII, cap. 29, tom. II. Colon. Agrip. 1671. Cfr. etiam Petav. loc. cit.

(1) Cfr. Nat. Alex. *Diss.* XXV *in sec.* V, quaest. I, assert. I.

Deus voluit quodcumque objectum scandali ab oculis ejus removere.

94. Ceterum accurate dogma a disciplina distinguendum est; illud nobiscum retinebant Hebraei, licet circa usum aut disciplinam, qua actu alicujus prophetae aut sancti alterius viri reliquiae honorantur, diversa ratione se gesserint ob motivum nuper allatum. Sanctorum porro reliquias honore dignas esse, non semel Deus in V. T. factis ipsis significavit; ut cum ad contactum ossium Elisei mortuum excitavit, IV Reg. XIII, 21, de, quo Eccli. XLVIII, 14, dicitur: *Mortuum prophetavit corpus ejus;* aut cum per Eliae pallium Jordanis fluenta divisit, IV Reg. II, 14. Quod cum optime intellexerit Josias, cum pervenisset ad sepulcrum prophetae, qui altaris Bethel destructionem praedixerat, dum ceterorum cineres dispergeret, venerationis gratia erga virum sanctum intactum ipsum reliquit, dicens: *Dimittite eum, nemo commoveat ossa ejus,* ibid. XXIII, 18. Spectata tamen illius populi indole, temperamento quodam opus erat circa rationem ejusmodi honorem ac venerationem tribuendi (1).

95. Ad 2. *D.* Id est, hypocrisim ac perversam eorum agendi rationem, *C.* erectionem ipsam in se spectatam *N.* Ut colligitur ex verbis Christi immediate sequentibus: *Et dicitis: si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum . . . et vos implete mensuram patrum vestrorum.* Apposite propterea s. Joan. Chrysost. ita Christi Domini objecta verba exponit. *Non quia aedificant, nec quia patres suos accusant, vae illis dixit; sed quia ita facientes et ita docentes, patres suos condemnare audebant, cum ipsi pejora committerent* (2). Sane nun-

(1) Cfr. Fratres De Walemburch, loc. cit. § 15 et seqq.

(2) *Hom.* LXXIV *in Matth.* alias LXXV, n. 1. Οὐχ ὅτι οἰκοδομεῦσιν, οὐδ' ὅτι ἐγκαλοῦσιν, ἐκείνοις οὐαί φησιν, ἀλλ' ὅτι καὶ ταύτῃ καὶ δι' ὧν λέγουσι παταγινώσκειν προσποιούμενοι τῶν πατέρων, χείρονα πράττουσιν.

quam improbatus fuit Simon eo quod parenti suo Mathathiae ac fratribus suis magnificum extruxerit sepulcrum in Modin, I Mach. XIII, 27 et seqq.

96. II. Obj. 1. Altum extat circa sacrarum reliquiarum venerationem silentium apud patres trium priorum seculorum, etsi dimicare deberent adversus gnosticos martyriorum refragatores. 2. Nec nisi tardius inductus est ritus condendi reliquias martyrum sub altaribus, eas gestandi in publicis supplicationibus aut in thecis collocandi, sed statim terrae mandabantur a vetustissimis christianis martyrum corpora, ac diligentissime sepeliebantur. 3. Quinimo patres ethnicis exprobrabant sepulcrorum et mortuorum religionem, altarium et templorum super sepulcris consecrationem, ut Clemens Alex. (1), Tertullianus (2), Minutius Felix (3), aliique passim; ergo ex ethnicis superstitiosus hic cultus ad ecclesiam pervenit.

97. Resp. Ad 1. *D.* Quod tamen silentium abunde supplent facta publica ac testatissima, quae superius commemoravimus, *C.* aliter *N.* Longe profecto validiora sunt ad aliquid probandum facta ipsa, quam singularia testimonia; innumera porro facta, tribus prioribus ecclesiae seculis, ac documenta occurrunt, quae invicte ecclesiae fidem ac praxim per id temporis obtinentes circa sacrarum reliquiarum venerationem ostendunt, ut ex allatis probationibus evincitur. Nec aliter patres sentire potuisse circa ejusmodi cultum, vel ex eo probatur, quod inseparabilis sit sacrarum reliquiarum veneratio a veneratione, quam hi ipsi patres erga sanctos profitebantur; altera enim ex altera profluit, ita rei ipsius natura exposcente.

98. Quod si haereticis resurrectionem impugnantibus non opposuerunt patres receptum reliquiarum cultum, ideo est, quia ipsum urgere non poterant adversus il-

(1) In *Protreptico adv. gent.*
(2) Lib. *De idol.* cap. 13.
(3) In *Octav.*

los, qui indirecte saltem rejiciebant pariter dogma istud, cujus velut fundamentum est futura corporum resurrectio. Idipsum dicatur de iis, qui adversus gnosticos disputabant. Etenim, si gnostici martyriis refragabantur, a fortiori oppugnare debebant martyrum cultum eorumque reliquiarum venerationem (1).

99. Ad 2. *D.* Ita exposcentibus rerum adjunctis, non omnes ritus qui postea obtinuerunt, adhibebantur in reliquiarum veneratione, *C.* illi saltem ritus non viguerunt, quos rerum adjuncta patiebantur *N.* Et hic pariter distingui debet dogma a disciplina. Idem tribus prioribus seculis dogma viguisse post allata documenta in dubium revocari nequit. Disciplina autem, ad quam ritus diversi referuntur, varia esse potest, prout postulant aut ferunt diversa temporum, locorum aut personarum adjuncta. Jam vero quomodo potuissent primi Christi fideles, dirissima saeviente persecutione, in publicis supplicationibus deferre martyrum reliquias? Cavere praeterea debebant a nonnullis ritibus usurpandis, ne ethnicis, inter quos agebant, ansam eos calumniandi praeberent. Quae tamen pro temporum angustiis praestare potuerunt ad propria sensa erga sacras reliquias patefacienda, non omisere ut superius dicta ostendunt. Data autem ecclesiae pace, illico publicas hujusmodi cultus testificationes varia ratione exhibuerunt, iis ipsis probantibus, qui ad tertium seculum pertinuerunt (2).

(1) Cfr. Muratorii, *Dissert. de sanctorum mart. natalibus*, Mediol. 1697, tom. 1, *Anecdot.* p.195.

(2) Innumera prope habentur documenta, quibus constat, vix data per Constantinum ecclesiae pace illico summo honore ac publico cultu sanctorum reliquias ubique prosecutos christianos fuisse. Huc referuntur expostulationes Fausti ac Vigilanti, qui aegre ferentes, sanctorum exuvias tot honoris significationibus coli, criminati sunt ecclesiam, quod verteret idola in martyres. Audiatur s. Hieronymus, scribens adversus Vigilantium, n. 5: *Dolet* (Vigilantius) *martyrum reliquias pretioso operiri velamine, et non vel pannis vel cilicio colligari, vel projici in sterquilinium ... Ergo sacrilegi sumus, quando apostolorum basilicas ingredimur? sacrilegus fuit Constantius imperator, qui sanctas reliquias An-*

100. Ad 3. *D.* Veteres patres mortuorum ac sepulcrorum religionem ethnicis exprobrabant, utpote ex propriis eorum principiis superstitiosam, *C.* in se *N.* Ethnici siquidem ideo illa omnia circa suorum mortuorum sepulcra praestabant, quod putarent illorum animas oberrare circa sepulcra, *aut daemones sive genios ac deos esse,* ut tradit s. Augustinus (1); qui praeterea refert paganos templa et aras mortuis extruxisse et dicasse velut numinibus (3); quae profecto longe absunt a catholicorum fide.

101. Ad id vero quod addunt adversarii de ritibus, quos ecclesia ab ethnicis mutuata est, reponimus, etsi fateremur, aliquot ex ritibus, quibus sanctorum reliquias cultu prosequimur, cum ethnicorum ritibus aliquando fuisse communes, vel ab ipsis ad christianos pervenisse nihil tamen inde proficere adversarios. Ritus enim, ut ita dicam, materiales, seu per se, indifferentes sunt, totamque moralitatem suam ab objecto, adjunctis ac fine illos usurpantium desumunt. Cum igitur eorum objectum mutatum sit, cum diversa plane sit mens, diversus sit finis, quem sibi christiani in iis ritibus proponunt, evidens est, identitatem rituum, si quae sit, nulla ratione catholicorum cultui derogare. Sane Middletonius cum Spencero censet, judaicos ritus longe ante ab Ægyptiis fuisse usurpatos, atque a Moyse, Deo jubente, fuisse adoptatos (3). In hac hypothesi cultus praedilecti populi

dreae, Lucae et Timothei transtulit Constantinopolim? etc. Alia plura vid. apud Fratres De Walemburch, loc. cit.

(1) *De civit. Dei*, lib. IX, cap. II.

(2) Ibid. lib. ult. cap. 10.

(3) Joan. Spencerus, *De legibus hebraeorum ritualibus*, lib. III, edit. 3, Lips. 1705. Quem librum dissertationibus octo satis prolixis absolvit, ad evincendum, ritus et mores gentium in legem fuisse translatos, item sacrificia, purificationes, neomenias, arcam et cherubim, templum, urim et thummim, hircum demum emissarium. Hoc porro constituto, illud validissimum in rem nostram conficimus argumentum: vel Spencerus opere suo propositum, quod sibi praestituit, assecutus est, ostendendo rituum mosaicorum et aegyptiacorum identitatem, vel non; si primum dicas, ergo, infero, identitas rituum paganorum cum ritibus a Deo probatis imo et adscitis non officit religionis sanctitati, ita

Dei juxta principia, quae adversarii adversus catholicos urgent, fuisset impurus, superstitiosus ac sacrilegus, quod tamen negant. Ex confessione praeterea ipsius Gibbonii satius fuisset indulgere victoribus christianis, ut, per sacros ritus sufficienter purificatis profanorum templorum parietibus, cultus veri Dei expiaret vetus idololatriae crimen, qua ratione servata fuissent insignia illa antiquitatis monumenta (1); quod reipsa pluribus templis factum est (2). Jam vero quod in templis, id in multis pariter gentilium superstitionibus contigit, inquit Card. Baronius (3), ut earum usus sacris ritibus expiatus et sacrosanctus redditus in Dei ecclesiam laudabiliter introductus sit. *Deus enim*, apposite inquit s. Joan Chrysostomus, *ob deceptorum salutem se coli passus est per ea, per quae daemones illi ante coluerant, aliquanto in melius inflectens, ut eos paulatim a consuetudine reduceret, et ad altiorem philosophiam perduceret* (4). Quare Beausobrii, Middletonii aliorumque, qui eos exscripserunt inopportuna eruditio est, siquidem invicta semper manet responsio Hieronymi ad eamdem

ut tanquam superstitiosa haec haberi possit; sin alterum affirmes, ergo similitudo, quae intercedit inter ritus profanos et sacros tanta esse potest, ut identici videantur, nec tamen inferri possit, alios ab aliis depromptos fuisse aut derivatos; neque similitudo, aut etiam identitas materialis rituum ullam arguit inter ipsos necessitudinem, ut propterea ritus, quos usurpat ecclesia catholica in sanctorum cultu, accusari queant superstitionis aut idololatriae. Quocumque se vertant adversarii, huc demum deveniendum est. Perperam igitur Beausobrius et Middletonius cum gregariis auctoribus, qui eos secuti sunt, adlaborarunt in parallelismo instituendo inter ritus paganos et ritus catholicos, ut hos insimulent superstitionis et idololatriae reos.

(1) Op. cit.

(2) Romae reipsa potissimum servata sunt ethnicorum templa ea ratione expiata, inter quae eminet Pantheon. Sed consulendus de hoc argumento Joan. Marangoni, op. cit. *Delle cose gentilesche*, etc. capp. 43, 44, 51, 52, 53, 54, 55, ubi innumera fere recenset. Cfr. etiam D'Agincourt, opp. cit. tom. II, pag. 53 et seqq.

(3) In *Not. ad Martyrol. Rom.* die 2. febr. Cfr. idem, in *Annal. ecclesiast.* ad annum 45, num. 23 et seq.

(4) Cfr. erudita Dissert. P. Fassini, *De veterum quorumdam christianorum nominibus*, Venet. 1772; vid. etiam Muratorii dissert. XVIII, *De veterum christianorum sepulcris*, tom. I, *Anecdot.* pag. 185 et seqq. et Saxius, *Diss. de ss. Gervasii et Protasii corporibus.*

Fausti ac Vigilantii expostulationem, quam denuo in nos intorquet Gibbonius: *Vertitis idola in martyres. Quia quondam colebamus idola, nunc Deum colere non debemus, ne simili eum videamur cum idolis honore venerari? Illud fiebat idolis, et idcirco detestandum est; hoc fit martyribus, et idcirco recipiendum est* (1).

(1) *Lib. cont. Vigilant.* n. 8, opp. edit. Vallars. tom. II. Hic porro notandum est, ss. patres, dum adstruunt cultum sanctorum eorumque reliquiarum, sollicite patefacere Christi fidelibus ingens discrimen, quod intercedit inter cultum, quem Deo, et cultum, quem sanctis deferebant. Inter ceteros s. Augustinus, ut refelleret Faustum, qui immerito idololatriae catholicos insimulabat eo quod sanctos eorumque exuvias magnifico rituum apparatu colerent, in medium affert argumentum ineluctabile petitum ex sacrificio, quod semper spectatum fuit universali omnium consensu tanquam nota specifica ad recognoscendam et colendam divinitatem. Affirmat propterea s. Doctor, a christianis sacrificium soli Deo offerri, nunquam autem sanctis. Libro siquidem XX, *Cont. Faust.* cap.21, fidenter interrogat: « Quis enim antistitum in locis sanctorum corporum assistens altari aliquando dixit: offerimus tibi Petre aut Paule aut Cypriane? Sed quod offertur, offertur Deo, qui martyres coronavit; ut ex ipsorum locorum admonitione major affectus exurgat ad acuendam charitatem et in illos quos imitari possumus. Colimus ergo martyres eo cultu dilectionis et societatis, quo et in hac vita coluntur sancti homines Dei ... sed illos tanto devotius quanto securius post superata certamina ». Cum Beausobrius hoc se argumento premi persentiret, nullam aliam evadendi viam invenit quam inficiandi, aetate s. Augustini panis et vini eucharistici oblationem velut sacrificium creditam fuisse. Ast in hac hypothesi s. Doctor responsum dedisset Fausto sensu communi destitutum. Cfr. Murator. *De rebus liturgicis*, cap. 16 et seqq. ubi luculenter ostendit adversus Basnagium perpetuum utriusque ecclesiae orientalis et occidentalis consensum in profitendo dogmate de veritate sacrificii in eucharistiae oblatione. Extat haec dissertatio in op. cit. vol. I. Cfr. etiam dissertatio III Touttée *De doctrina s. Cyrilli Hierosolymit.* cap.12. Jam vero juxta Beausobrium: *Les idées de s. Augustin sur le culte des martyrs ... sont assez pures* (*Hist.* etc. tom. II, pag. 681); *mais nous nous tromperions infiniment, si nous jugions par là des idées et de la pratique des peuples. Il en était du christianisme des s. Augustin, comparé à celui des peuples, comme du paganisme des philosophes comparé de même à celui des peuples.* Id est, nos falleremur existimantes, omnes christianos IV et V seculi fuisse totidem Augustinos in theologiae doctrina et peritia: aut, inter haereticos vel etiam nonnullos inter catholicos extitisse, *qui luxuriosissime super mortuos biberent* (Aug. *de Mor. eccl.* cap. 39), verissimum est. Ast pastorum et populorum coetui non fuisse ideas satis puras circa cultum martyrum eorumque reliquiarum, hoc constanter negamus; neque unquam aut Beausobrius aut Gibbonius contrarium evincent. S. Augustinus non de se solum, sed generatim dicit: *Quis antistitum*, etc. et alloquens

102. III. Obj. 1. Superstisiosum est, mortuorum ossa et cineres venerari, in quibus nulla est excellentia, etiam si verae omnes ac genuinae sanctorum, quae circumferuntur, reliquiae supponerentur; 2. sed quot suppositiae? 3. Quotnam abusus in earum cultum irrepsere? Ergo.

103. Resp. Ad 1. *D.* Non habent mortuorum ossa ac cineres excellentiam, ob quam per se et cultu absoluto colantur, *C.* ob quam colantur cultu relativo *N.* Habent enim sanctorum exuviae excellentiam relativam, quia, ut superius innuimus, fuerunt corpora eorum, qui viva Christi membra extiterunt et Spiritus Sancti templa, quique nunc jam beata immortalitate potiti cum Christo regnant; propterea et ipsae aliquando ad aeternam vitam excitandae sunt et glorificandae. Hinc fit, ut, quemadmodum absque stultitiae labe, uti cara pignora habemus res eorum, quos vel absentes vel extinctos adhuc diligimus, ita absque labe superstitionis honore prosequamur, seu cultu relativo veneremur eorum corpora, quorum praeclara gesta suspicimus et quibus adeptam gloriam gratulamur.

104. Ad 2. Aliquot martyrum aut sanctorum reliquiae vel dubiae vel suppositiae sunt, *Tr.* omnes, aut quot saltem adversarii fingunt *N.* Hoc vero satis est. Haec porro difficultas non attingit cultum ipsum, quem adstruimus, sed praxim. Ecclesia autem semper sollicita fuit in veris a dubiis ac falsis reliquiis secernendis. Tridentina synodus, sess: XXV, decrevit, non esse *novas reliquias recipiendas, nisi recognoscente et approbante episcopo*, et quidem cum iis cautionibus, quas sa-

gregem suum: *Quando audistis?... nunquam audistis, non fit, non licet* (*Serm. de divers.* 61, cap. 7). Quid porro commune habent pauci otiosi philosophi sine missione, sine auctoritate, sine populis sibi commissis, patria et aetate inter se remotissimi cum prodigioso doctorum et pastorum numero ecclesiae catholicae, ut conferri inter se possint?

pienter praescribit. Impossibile porro est omnes omnino fraudes, quae irrepere possent, praecavere. Ceterum cum hic cultus, totus relativus sit, ut saepius monuimus, nullum detrimentum aut fidelium pietas aut religio capere possunt. Apposite Leibnitzius: *Quoniam*, inquit, *pii tantum affectus res est nihil refert, etiamsi forte contingeret, reliquias quae pro veris habentur suppositilias esse* (1). Atque hoc quidem in hypothesi adversariorum. Ceterum tot falsae non habentur, quot ipsi comminiscuntur (2).

105. Ad 3. *D.* Abusus irrepserunt ex parte privatorum et ideo tollendi ac corrigendi sunt, *C.* ex parte ecclesiae *N.* Religionis corruptelam quovis tempore ecclesia detestata est et emendare curavit. Addo nihil esse quo interdum homines abusi non sint, aut saltem abuti nequeant. Stultum porro consilium esset, velle rem ipsam tollere ad abusus omnes praecavendos, qui vel humana imbecillitate vel ex destinata malitia oriri possent.

CAPUT V.

DE SACRARUM IMAGINUM USU AC VENERATIONE

106. Ex praescripto concilii Tridentini imagines Christi, Deiparae Virginis et aliorum sanctorum in templis praesertim habendae ac retinendae sunt, eisque debitus honor et veneratio impertienda: *Non quod credatur inesse aliqua in iis divinitas vel virtus, propter quam sint colendae; vel quod ab eis sit aliquid petendum; vel*

(1) *Syst. theol.* pag. 198. Et hinc ruunt omnes declamationes nonnullorum protestantium, praesertim vero Breckenridge in cit. controversia.

(2) Cfr. in hanc rem *Dissertazioni del P. Anton Maria Lupi, poste in luce da Franc. Antonio Zaccaria*, Faenza 1785, tom. 1, diss. 1; ubi, § 125 et seqq. praeclare et erudite ostendit, falsum esse, quod a Burneto aliisque cum eo scriptum est in locis subterraneis (vulgo *catacombe*) sepultos fuisse paganos; neque confundi debere coemeteria christianorum cum *puticulis* ethnicorum Romanorum.

*

quod fiducia in imaginibus sit figenda, veluti olim fiebat a gentibus, quae in idolis spem suam collocabant; sed quoniam honos qui eis exhibetur, refertur ad prototypa, quae illae repraesentant; ita ut per imagines quas osculamur, et coram quibus caput aperimus et procumbimus, Christum adoremus, et sanctos, quorum illae similitudinem gerunt, veneremur (1). Quoniam vero ex sacrarum imaginum hostibus alii, usum ipsum imaginum insectantes, eas destruebant, et *Iconoclastae* propterea nuncupati sunt, alii vero, illarum usum admittentes, ad templorum ornatum et decorem vel historiam, cultum tantum ac venerationem impugnent, quique *Iconomachi* vocantur, cujusmodi sunt recentiores protestantes, idcirco adversus utrosque doctrinae catholicae vindicias sumere debemus. Ne tamen dicendorum copia confusionem ingerat, in duas propositiones rem totam dispertiemur in quarum altera ex Scriptura, in altera vero ex Traditione probationes catholici dogmatis promemus.

PROPOSITIO I.

Sacrarum imaginum usum ac venerationem licitam ac piam esse sacrae litterae ostendunt

107. Ac primo quidem ad sacrarum imaginum usum quod attinet illum Dei ipsius mandato in V. T. obtinuisse, constat ex iis, quae Exod. XXV, 18 et 19, leguntur; cum scilicet Deus jussit duos extrui aureos cherubim ex utraque tabernaculi parte et super arcam testimonii, dicens: *Duos quoque Cherubim aureos et productiles facies, ex utraque parte oraculi. Cherub unus sit in latere uno, et alter in altero.* Sic Num. XXI, 8.

(1) Sess. XXV.

mandavit Dominus Moysi, ut faceret serpentem aeneum ac poneret *eum pro signo, qui percussus aspexerit eum, vivet*, ut ibidem legitur. At vero serpentem aeneum Christi in crucem elati signum seu imaginem fuisse, declarat ipsemet Salvator noster, Joan. III, 14, dicens: *Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis.* Porro, si licitus ac salutaris fuit veteris figurae usus, quae futuram Christi passionem obumbrabat, cur noxius erit et illicitus usus imaginis Christi in cruce passi?

108. Non minus luculenter eaedem sacrae Litterae licitam ac piam evincunt earumdem imaginum venerationem. Arcam enim, quae Dei praesentiae symbolum prae se ferebat, maxima veneratione prosecutos esse veteres Hebraeos, inter cetera Josue exemplum ostendit, qui, ut legitur Jos. VII, 6: *Scidit vestimenta sua, et pronus cecidit in terram coram arca Domini usque ad vesperam, tam ipse quam omnes senes Israël* Magno praeterea apparatu ac religiosa pompa eamdem arcam a Davide publica ac solemni supplicatione translatam primum e domo Abinadab ac deinceps de domo Obededom in civitatem David exhibet liber II Reg. cap. VI. Quinimo ex Ps. XCVIII, 5, patet, cultum istum erga arcam Domini ex Dei ipsius mandato quodammodo profluxisse, iis verbis: *Exaltate Dominum Deum nostrum, et adorate scabellum pedum ejus, quoniam sanctum est. Scabelli* autem nomine arcam significari, constat ex I Paral. XXVIII, 2, ubi David de seipso dicebat: *Cogitavi, ut aedificarem domum, in qua requiesceret arca foederis Domini, et scabellum pedum Dei nostri.* Vel itaque dicendum, licitum ac pium, ideoque omni prorsus idololatria ac superstitione immunem esse imaginum usum ac venerationem, vel idololatriam ac superstitionem a Deo ipso praescriptam et commendatam fuisse; quod si postremum hoc absurdum ac im-

pium cogitatu est, immerito ac per summam calumniam iconomachi protestantes ineptis obtrectationibus quotidie catholicis insultant, eosque traducunt tanquam totidem idololatras ac superstitiosos, eo quod imaginibus Christi, Deiparae ceterorumque sanctorum honorem illum deferunt, quem Deus ipse quoad arcam et propitiatorium et verbis et factis in sacris Litteris commendavit (1). Constat igitur ex dictis sacrarum imaginum usum et venerationem licitam ac piam sacras Litteras perhibere; quod primum nobis ostendere propositum erat.

DIFFICULTATES

109. Obj. 1. Deus, Exod. XX, 4 et seqq. omnem imaginum usum et cultum aperte prohibuit, dicens: *Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem, quae est in caelo desuper, et quae in terra deorsum, nec eorum, quae sunt in aquis sub terra. Non adorabis ea neque coles.* Ergo tam usus quam cultus sacrarum imaginum divinae legi adversatur. 2. Sane si consuetudo est optima legum interpres, cum synagoga ac veteres Judaeorum doctores vi istius praecepti omnem rejecerint cujuscumque imaginis usum ac venerationem, nulla superesse potest dubitatio de sensu hujus primi decalogi praecepti. 3. Ac reipsa hoc sensu mandatum istud patres omnes priorum seculorum interpretati sunt, ut Cle-

(1) Dolendum plane est, aetate hac nostra, in tanta nempe bonarum artium scientiarum ac omnigenae eruditionis copia, quam extollunt praesertim protestantes, inveniri adhuc, qui obsoletas naenias refricent de idololatria in cultu catholico, prout factum vidimus a ministris genevensibus in opere eorum, *Catechisme sur les principales controverses que nous avons avec l'église Romaine*, 1821. Multo vero magis mirum esse debet, haec obtrudi ab hominibus, qui rejiciunt mysteria omnia Trinitatis, Incarnationis, divinitatis Christi Domini, peccati originalis, seu ab iis, qui purum deismum ac rationalismum profitentur.

mens Alex. (1), Tertullianus (2), Justinus (3), Origenes (4). 4. Praesertim cum imaginibus ac simulacris christianorum ea omnia aptari possint, quae paganorum idolis cum prophetis patres citati exprobrabant, quod scilicet eadem materia constarent ac vascula communia ; quod insensibilia ac irrationabilia essent ; quod denique super illis mures hirundines araneae jocarentur et nidificarent. Ergo.

110. Resp. 1. generaliter. Ergo protestantes, qui saltem sacrarum imaginum ac simulacrorum usum admittunt, infractores sunt primi decalogi praecepti ; adductae enim probationes non magis venerationem quam usum ipsum imaginum impetunt. Viderint ipsi, quomodo sibi cohaereant.

111. Resp. 2. Ad 1. *D.* Prohibuit Deus omnem similitudinem et sculptile falsorum deorum vel earum rerum quae pro Deo haberi possent, *C.* omnem omnino similitudinem ac effigiem absolute *N.* Etenim id patet, 1. ex contextu, qui ita se habet : *Ego sum Dominus Deus tuus . . . Non habebis deos alienos coram me. Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem . . . Non adorabis ea neque coles. Ego sum Dominus Deus tuus fortis, zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam et quartam generationem eorum, qui oderunt me.* Evidens igitur est, hic non agi nisi de imaginibus atque sculptilibus deos falsos astra aut animalia referentibus, quae tunc temporis ubique gentium ac in Ægypto, et a Zabienis praesertim colebantur ; ad quas idololatriae species hic textus manifeste alludit (5). Ab his

(1) *Stromat.* lib. v.

(2) *Lib. de Spectac.* cap. 13 et *Lib. de Idololat.* cap. 3.

(3) *Dialog. cum Tryphone.*

(4) *Cont. Celsum,* lib. iv. Horum singulorum testimonia a Dallaeo post alios plures objecta cfr. apud Nat. Alex. *Diss.* 5. *in sec.* 8, tum apud Petav. *De Incarn.* lib. xv, cap. 6.

(5) Si hanc expositionem confirmaremus auctoritate catholicorum, utpote suspectam rejicerent adversarii. Placet itaque eam communire auctoritate doctorum protestantium. Rosenmüller in *scholiis V. T.* in hunc loc. sic scribit : « Hac lege ostendere vo-

autem deterrere Deus populum suum volebat. Agitur propterea de cultu latriae et absoluto, qui nihil commune habet cum dogmate catholico de imaginibus Christi aut sanctorum, quae coli non debent nisi culto relativo.

112. Patet 2. ex eo, quod verba ista unum idemque mandatum constituant de uno Deo colendo, ad deorum, quicumque demum ii fuerint, eorumque simulacrorum exclusionem; alioquin non decem, sed undecim essent Decalogi praecepta (1).

luit Deus Israëlitis, se variarum religionum mixturam et praeter suum etiam aliorum deorum cultum nullo modo probare. Erat enim haec vulgatissima illorum temporum superstitio, ut homines praeter ejus terrae, quam habitabant, Deum, etiam aliarum deos coli posse ac debere putarent »; et in v. 4, ad illa verba: *Non facies tibi sculptile*, etc., rursum scribit idem auctor: «Facile intelligitur, non omnes vetari imagines, ut quidam interpretes voluerunt, sed tantum imagines tum ipsius Dei veri, tum aliorum deorum; erant enim in ipso templo imagines, e. c. cheruborum. Vid. Michaelis, *Jus mosaic.* P.V. § 250; Josephus *Antiquit.* lib. III, cap. 5, § 5: Ὁ δεύτερος (λόγος) κελεύει μηδενὸς εἰκόνα ζώου ποιήσαντας προσκυνεῖν, secundum praeceptum docet nullius animalis simulacrum adorandum. Et sane hoc versu praecipue innui videtur animalium cultus inter Aegyptios usitatissimus. Triplicem, ut ita dicam, Aegyptiorum idololatriam paucis verbis complexus est Philo in libro de Decalogo, etc. » Demum in v. 5: *Non adorabis ea, etc.* haec habet: «Id est, nullo cultu eos adficies, ne legi fraus fiat. Ut nullam omnino imaginem, quae coleretur, statui voluit Deus, ita non modo inflexionem corporis, sed omnem illarum cultum vetuit, אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא ego sum Jova Deus tuus, Deus perfidiae in ipsum commissae impatiens. Ut קַנָּא de marito dicitur, qui rivalem pati nequit, sic Deus socium in cultu, quem ab hominibus postulat, ferre non potest. Atque hoc ipsum hic significare vult Israëlitis; neque enim se coli tantum jubet, sed se solum; negatque, se passurum sibi alienos deos conjungi, aut partem cultus sibi soli exhibendi in ulla simulacra deorum alienorum transferri ». Vol. II, Lips. 1822. Cfr. etiam Michaëlis, *Jus mosaicum*, p. I, § 33.

(1) Cfr. Bellarm. *De beatificat. et Canoniz. Sanct.* lib. II, cap. 7, n. 3 et seqq. Petav. *De Incarnat.* lib. XV, cap. 6, § 3 et seq. ubi et illud probe notat, non esse confundendam imaginem εἰκόνα cum εἰδώλῳ effigie rei non existentis. Cavendum propterea hic a Roberto Stephano, Scapula aliisque lexicographis protestantibus. Ceterum, ut ad illud a quo discessimus redeamus, ipsi protestantes saltem Lutherani nobiscum consentiunt in partitione praeceptorum, ac tria priora ad primam tabulam referunt, septem posteriora ad secundam tabulam; quare et ipsi v. 3, 4 et 5 pro uno eodemque praecepto habent. Hinc ridendum se prodit procax Breckenridge, dum in controversia, quam habuit cum Hughes, n. 4, pag. 35 et alias saepe, insimulat auctores Catechismi Romani, quod suppresserint aliquot verba *secundi*, ut ipse

113. Patet 3. ex facto; etenim si Deus quodcumque omnino sculptile vel similitudinem aut imaginem fieri prohibuisset hoc praecepto, profecto neque arcam neque cherubim aut aeneum serpentem fabricari jussisset; multo minus permississet populum suum prosternere se coram arca, eamque in publica supplicatione deferre.

114. Ad 2. *D.* Si reipsa de hac consuetudine ac praxi non interrupta constaret, *Tr.* vel *C.* si non constet, imo si contrarium documenta ipsa evincant *N.* Porro certum est, antiquiores Hebraeos alio sensu verba decalogi, quae objiciuntur, intellexisse ac deduxisse in praxim. Si enim de usu imaginum sermo sit, luculentum exemplum occurrit, III Reg. VI et VII, in eo, quod fecit Salomon in templo Domini, in quo extruxit cherubim leones ac boves palmas aliaque ornamenta. Deus autem non solum non improbavit ejus agendi rationem, sed gloria ac majestate sua templum implevit (1). Si autem de veneratione loquamur, vidimus, qua ratione se gesserint Josue ac senes Israël et David cum universo populo. Dixi *antiquiores* Hebraeos; nam non abnuimus, synagogam post reditum a captivitate babylonica severiorem hac in parte fuisse; verum id non tam ex vi legis repeti debet, quam ex peculiari sollicitudine, quam habuit, ne populus in superstitionem delaberetur; quaque factum est, ut tum circa hunc articulum tum circa alios non paucos ad firmiorem legis custodiam constitutiones sanxerit, quas rabbini vocant *sepem legis divinae* (2).

cum suis *reformatis* vocat, praecepti, quo prohibentur imagines earumque cultus. In omnibus editionibus, quas ipse consulere potui, integra reperi illa ejusmodi verba. Ceterum adeo puerilia haec sunt, ut vix commemorari debeant. Effrons hic provocator seculo ad minus toto se a praesentis polemicae statu dissitum, ac non minus catholicae quam protestanticae doctrinae ignarum ostendit.

(1) Cfr. II Paralipom. VII, 1 et seqq. Ex quo refellitur Josephus Flavius, qui, *Antiqq.* lib. VIII, violatae legis Salomonem accusat, eo quod in templo palmas leones et boves collocari curaverit.

(2) Quo refertur jussio illa, ex. gr. qua praescribebatur, ut in flagellatione triginta novem tantum ictus infligerentur. Cfr. Petav. *De*

115. Ad 3. *D.* Loquuntur citati patres de ethnicorum idolis ac simulacris falsorum numinum, *C.* absolute juxta sensum catholicorum *N.* Ex toto enim contextu patet, scriptores illos agere de idololatria, quam impugnabant; ac proinde tum ex subjecta materia, tum ex adversariorum indole, quos perstringebant, aperte colligitur, ipsos nec verbum habere, quod feriat catholicam doctrinam; prout magis etiam constabit ex inferius dicendis. Quod si nonnulli inter ipsos visi sunt sensisse, per primum decalogi praeceptum omnem reipsa prohibitum fuisse imaginum usum, praeterquam quod non sibi constiterint (1), reponimus, eos de imaginibus Dei locutos esse, prout censet Natalis Alex.; quod inverisimile non videtur pro illorum temporum peculiaribus adjunctis (2). Etenim cum ethnici deorum suorum imaginibus fingendis assueti essent, patres in alteram partem deflexerunt.

116. Ad 4. *N.* Merito patres haec urgebant adversus ethnicos, qui vel idola totidem deos esse autumabant, vel saltem in illis divinam quamdam putabant inesse virtutem. Haec enim omnia a catholicorum fide toto coelo distant, qui nullam intrinsecam excellentiam aut virtutem in imaginibus agnoscunt; alioquin haec ipsa urgeri potuissent adversus arcam Cherubim et aeneum serpentem; siquidem super istis pariter mures et aranae jocari poterant, et aves nidificare.

Incarn. lib. xv, cap. 6, § 6 et seqq. Non semper eadem Hebraeis stetit sententia circa vim primi praecepti decalogi et circa imaginum usum. Seldenus *De jure naturae et gentium, juxta leges Hebr.* lib. II, cap. 6, ostendit Hebraeos a primaeva severitate paululum recessisse.

(1) Nam Tertullianus, qui in *Libro de Idololatr.* cap. 3 et seq. autumaverat, Deum in decalogo omnem prorsus imaginem ac rei cujusque similitudinem fieri interdixisse, in lib. II *Cont. Marcionem*, cap. 22, ut se extricet a difficultate sibi proposita, quod nempe Deus mandaverit quod fieri interdixerat, respondet, legem non in totum vetuisse fieri similitudinem aliquam, sed eam tantummodo, quae ad hoc fieret, ut pro Deo coleretur. Idipsum dicatur de Clemente Alex. aliisque, de quibus cfr. Petav. loc. cit.

(2) *Diss.* VI *in sec.* VIII, § 1, 7.

PROPOSITIO II.

Usus ac veneratio sacrarum imaginum ex traditione evincitur

117. Ac primo usum sacrarum imaginum tribus prioribus ecclesiae seculis obtinuisse, certa et antiquissima monumenta indubium faciunt. Post tot eruditorum labores qui omnem impenderunt operam in christianis antiquitatibus perquirendis ac illustrandis, talem evidentiam historicam hoc argumentum adeptum est, ut contemni potius quam refelli mereantur, qui adhuc in ejus negatione insistunt. Cum igitur vix non obruamur ejusmodi monumentorum copia, nobis satis erit, hic ea indicare; ne longius, quam par sit, in re non necessaria excurramus.

118. 1. Apud archaeologos compertum est, primos christianos consuevisse symbolis exprimere mysteria religionis imaginum ope. Sane annulorum referentium imaginem piscis vel columbae, quibus christiani viri utebantur meminit Clemens Alex. (1). Plura ejus rei monumenta proferunt Aringhius (2) ac Buonarrotius (3), qui praeterea reliqua veterum testimonia collegerunt.

119. 2. Symbola ista in lapidibus, lucernis, gemmis,

(1) *Paedag.* lib. III, cap. II, tom. I, pag. 289, edit. cit. De pisce haec habet P. Halloixius in *Illustrium seculi secundi script. vitis*, pag. 143 : « Clemens, agens de annulis christianorum obsignatoriis, suadet inter alia, ut piscis figura in illis insculpatur, non alia, opinor, de causa, quam ut memores sint aquarum baptismi, in quibus tanquam pisciculi vitam acceperint, in Christo Jesu post veterem hominem renati ». Est etiam notissimum, ἰχθὺς symbolum olim christiani nominis fuisse, quod istius litterae essent initiales Ἰησοῦ Χριστοῦ Θεοῦ Υἱοῦ Σωτῆρος. Tertull. etiam in lib. *De baptismo* ad hoc symbolum alludens scribit : « Sed nos pisciculi secundum ἰχθῦν nostrum Jesum Christum in aqua nascimur : nec aliter quam in aqua permanendo salvi sumus ».

(2) Op. cit. praesertim toto lib. III.

(3) Filippo Buonarruoti, *Osservazioni sopra alcuni frammenti di vasi antichi di vetro*, Firenze 1716.

picturis, sarcophagis occurrunt, in quibus etiam potiora V. T. facta expressa reperiuntur, quorum praecipua post Bosium et Aringhium collegit Mamachius (1). Ad Novi autem Testamenti symbola quod spectat, illustria sunt ea, quae saepe saepius in coemeteriis reperiuntur. Talia sunt Christi imago in monte consistentis, ex quo quatuor flumina originem habent, ejusdemque Salvatoris crucem aut virgam gestantis figurae, quae passim etiam in musivis operibus conspiciuntur, de quibus erudite scripsit Bottarius (2). Item imago Christi sub figura boni pastoris vel pascentis vel succollantis ovem in vitris, in lucernis, in sarcophagis, in parietibus, in gemmis, in calicibus passim reperitur; plura hujus symboli monumenta proferunt, praeter laudatos scriptores, Boldettus, Casalius atque Ciampinius (3). Hujus praeterea consuetudinis meminit Tertullianus, qui in lib. *de Pudicitia*, cap. VII, scribit: *Procedant ipsae picturae calicum vestrorum, si vel in illis perlucebit interpretatio pe-cudis illius*; et iterum ibid cap. X: *Si forte patrocinabitur pastor, quem in calice depingis.*

120. 3. Ad haec accedunt vetusta monumenta de aliis symbolis, quibus Christum resque ab eo gestas prisci Christi fideles expresserunt, ea quae B. Virginem, Angelos, sanctos referunt, nec non figuras animalium, plantarum, domorum, navis, anchorae, doliorum, aliarumque ejusmodi rerum; de quibus praeter citatos auctores fuse scripserunt Blanchinius (4), Fabrettus (5), Foggi-

(1) *Origin. et antiqq. christ.* Romae 1751, lib. III, cap. I, § 3 et seqq.

(2) *Sculture e pitture sacre estratte dai cimiteri di Roma*, Roma 1737, trib. vol. in fol.

(3) Boldetti, oper. cit. lib. II, cap. 11 et seqq.; Casalius, *De veteribus christian. ritibus*, Romae 1647; Ciampini, *Vetera monimenta*, Romae 1690, part. I, cap. XVII et seq.

(4) Cfr. ejus eruditae notae in *Prolegomena ad vitas Romanorum Pontificum* Anastasii Bibliothecarii, 1723, tom. II, cap. 4; tum ibid. opusc. 16 et alibi passim; tum vol. III, *Proleg.* opusc. II.

(5) *Inscription. antiquar.* Romae 1699, cap. 8, pag. 545 et seqq.

nius (1), Marangonus (2) aliique archaeologi sacri (3), quibus jungendi sunt qui non ita pridem de pingendi aut sculpendi arte juxta antiqua monumenta scripserunt (4). Exploratum est igitur, receptissimum apud christianos fuisse imaginum usum tribus prioribus ecclesiae seculis.

121. Ex hoc porro imaginum usu, quem obtinuisse ostendimus ab ipsis ecclesiae primordiis, facile colligimus, earum pariter viguisse in ecclesia venerationem. Etenim, cum imaginum veneratio relativa sit ad venerationem prototyporum, eo ipso quod christiani Christum ac sanctos venerarentur, ut ex demonstratis constat, in veneratione pariter habuerunt eorum imagines. Adeo enim haec inter se connexa sunt, ut unum sine altero vix aut ne vix quidem subsistere possit; quod vel ex ipsa protestantium agendi ratione patet, qui, cum vellent imaginum venerationem tollere, cultum ipsum sanctorum abstulerunt.

122. Sed non desunt documenta positiva, quae ostendant, tribus prioribus ecclesiae seculis imaginum venerationem viguisse. Constat enim, ethnicos passim accusasse christianos, quod cruces adorarent, quasi in illis (juxta ethnicorum principia) divinitas quaedam lateret. Sic enim loquitur Caecilius ethnicus apud Minucium Felicem

(1) *De romano D. Petri itinere et apostolatu*, Florentiae 1741, exercitat. XX, pag. 453 et seqq.

(2) *Delle cose gentilesche*, etc. cap. 72.

(3) Hos congessit magno numero Mamachius, op. cit. lib. III, § 20 et seqq.

(4) D'Agincourt, op. cit. *Storia dell'arte*, vol. IV, pag. 69 et seqq. plures imagines commemorat a se repertas in subterraneis romanis elaboratas jam a tempore primae persecutionis. Ex harum imaginum stilo, quem contulit cum imaginibus a se pariter repertis in sepulcro familiae Nasoniorum, nempe Ovidii, extra portam Pinciam, collegit, eas spectare ad sec. II aerae christianae. Unde duo inferimus, 1 usum imaginum jam a primo et secundo sec. in ecclesia viguisse, ideoque non a basilidianis aut gnosticis hunc usum ecclesiam mutuatam esse, ut nonnulli recentiores protestantes inscite autumarunt, sed cum ipsa coepisse; 2 cultum imaginum, ut animadvertit idem auctor, ab interitu liberasse artes sculpturae atque picturae, quarum protestantes nunc studiosissimi sunt. Sane Roma bonarum artium semper extitit domicilium. Sic etiam Winckelmann, de quo postea.

in *Octavio : Et qui hominem summo supplicio pro facinore punitum, et crucis ligna feralia eorum ceremonias fabulantur, congruentia perditis sceleratisque tribuit altaria, ut id colant, quod merentur* (1) ; et iterum : *Ecce vobis minae, supplicia, tormenta, etiam non adorandae sed subeundae cruces* (2). Id ipsum postea objecit Julianus, apud s. Cyrillum, lib. VI, contra eumdem, dicens : *Crucis lignum adoratis, ejusque signa in fronte formatis, et postibus aedium insculpitis* (3) ; item Celsus apud Origenem, lib. II, n. 47 ; ex quo insuper patet ethnicos existimasse, omnes crucifixos a christianis coli, ut adnotant maurini editores in hunc locum. Evidens proinde est, jam ab ipso ecclesiae initio coli a christianis cruces consuevisse ; quae res cum in ethnicorum pervenisset notitiam, effecit, ut ii cruces in deorum numero a christianis haberi contenderent.

123. Quod de cruce dictum est, de ceteris imaginibus dici debet, quas in veneratione veteres christianos habuisse praeter ea, quae in medium allata sunt, satis aperte evincit usus eas servandi in ecclesiis seu cubiculis in coemeteriis positis. In coemeterio enim Praetextati adhuc vetus cubiculum, ubi mysteria celebrabantur, visitur pictum, in cujus fornice eminet imago Salvatoris (4) ; eadem pariter occurrunt in coemeteriis Callixti, s. Agnetis, Priscillae ac sanctorum Petri et Marcellini in via Lavicana (5). Praeterea id ipsum evincunt vitra, in quibus jam a seculo III exhibetur B. Virgo cum puero Jesu *nimbis*, seu aureolis et coronis redimita : his siquidem honor seu cultus significatur, quo B. Virginem in imaginibus ejus primi christiani prose-

(1) § 9. *Biblioth. Patrum* edit. Ven. tom. II, pag. 386.

(2) Ibid. § 12, pag. 387.

(3) Τὸ τοῦ σταυροῦ προσκυνεῖτε ξύλον, εἰκόνας αὐτοῦ σκιαγραφοῦντες ἐν τῷ μετώπῳ, καὶ πρὸ τῶν οἰκημάτων ἐγγράφοντες. Opp. s. Cyrill. edit. Auberti, Paris. 1638, tom. VI, part. II, pag. 194.

(4) Cfr. Boldetti, op. cit. lib. I, cap. 4.

(5) Ibid.

quebantur (1). Ex his igitur aliisque non paucis ejusmodi monumentis, quae afferri possent, luculentissime constat, tum usum tum venerationem seu cultum sacrarum imaginum antiquissimum esse, atque ab ipsis apostolicis temporibus ad ecclesiam pervenisse.

124. Sed demum ipsa natura rei ad hanc admittendam sacrarum imaginum venerationem quodammodo nos ducit, imo et impellit. Fieri enim nequit, pro diversa ratione qua erga aliquem affecti sumus, amore scilicet aut odio, existimatione aut contemptu, quin iisdem animi sensibus feramur erga imagines aut simulacra, quae prototypum referunt. Hinc receptum est, ut, cum nostrum erga quempiam amorem aut odium patefacere volumus, honoremus aut destruamus illius imagines ac simulacra, quod ex quotidiano experimento fieri comperimus. Quare, si ipsis fatentibus adversariis, principum aut doctorum virorum et eorum qui bene de patria meriti sunt, ob civile, litterarium, aut naturale ac morale aliquod motivum, imagines ac simulacra civiliter honorare possumus, cur Christi et sanctorum imagines ob motivum religiosum religiose venerari, et hanc venerationem

(1) Cfr. Ant, Mariani Lupi, S.J, op. cit. tom. I, dissert. VIII, pag. 243 et seqq. ubi describit vitrum repertum in coemeterio Callixti, sanguine adhuc adspersum, in quo exhibetur B. Virgo in throno sedens elevato, ac super genibus tenens infantulum Jesum. Infantulo Jesu adstat diaconus cum flabello. Porro tum infantis Jesu tum B. Virginis caput nimbo seu aureola circumdatum est, quo quidem signo usi primi christiani sunt ad significandam venerationem peculiarem erga Christum Jesum ejusque matrem. Nimbus enim usurpabatur ab ethnicis ad numina sua condecoranda; deinceps vero imperatorum imaginibus apponebatur post ipsorum apotheosim. De imaginibus, quae capita radiatis orbiculis, lunulis vel corollis praedita exhibent, praeter Joan. Nicolaï in *Diss. De nimbis*, fuse et erudite egerunt Buonaruotus, *Osserv. sopra i frammenti di vetri*, pag. 65 et seqq. et Ciampinius, *Vetera monimenta*, cap. 14. Jam vero ostendit Lupi, hoc vitrum referri non posse nisi ad epocham persecutionis Diocletiani, imo et Decii ac Valeriani anteriorem. Plura alia vitra, exhibentia imagines Salvatoris et sanctorum, nimbis in capite ornatas, cfr. apud Boldetti, lib. I, cap. 39. Cfr. praeterea quae scripsimus in tract. *De locis theolog.* par. II, sect. II, cap. III, num. 477. cum notis appositis.

externis signis ostendere non poterimus? Militat autem peculiaris ratio pro hac religiosa veneratione, siquidem nos utpote sensibus praediti, ita a natura comparati sumus ut imaginibus, quae sub sensus cadunt, magis permoveamur ad excitandos in nobis devotionis seu pietatis sensus eosque fovendos (1). Quemadmodum enim turpibus imaginibus mali in nobis affectus excitantur, sic ex conspectu imaginum Christi, Deiparae aut sanctorum magis incalescunt pii animi motus. Velle propterea omnes sacras imagines removere, aut iis debitam abolere venerationem, perinde esset ac igni sacro fomentum subducere et prorsus extinguere.

125. Ad praecavendas vero difficultates, praestat animadvertere cum Petavio, 1 imagines ad religionis essentiam minime pertinere; sed ex eorum per se genere esse quae ad salutem absolute necessaria non sunt; ac propterea in potestate esse ecclesiae, ut ea vel adhibeat vel ableget, prout satius esse existimaverit, cujusmodi ea

(1) Hunc effectum se expertam esse in se ipsa, s. Theresia testatur in *Vita sua*, cap. 9; a conspecta enim imagine Salvatoris patientis repetit primordia sanctioris suae vivendi rationis. Lubet ejus verba juxta latinam versionem describere, ut pateat discrimen ingens, quod intercedit inter sanctorum et haereticorum sensa circa sacras imagines: « Factum est autem, *inquit*, ut, cum quadam die oratorium intrassem, quamdam in eo viderim imaginem ... depictus in ea erat Redemptor noster Christus, vulneribus et plagis undequaque deformatus, ita aspicientes ad compassionem commovens, ut, statim atque in eam oculos conjeci, tota interius turbata sim, quod tali Jesum in schemate et forma viderem, ut ad vivum repraesentarentur, quae pro nobis is passus esset. Talem quidem in animo meo dolorem sensi, quod illi ob acceptas hasce plagas tam parum grata extitissem, ut cor mihi in duas diffindi partes videretur; unde ipsa me multis cum lacrymis coram eo abjeci, ex animo eum rogans, talem mihi aliquando constantiam atque animi robur daret, ut posthac amplius eum non offenderem .... Hanc ob causam ita erga imagines et picturas afficiebar. Vae autem illis infelicibus haereticis qui culpa sua hujusmodi bono excidunt; unde clare colligere est, illos Dominum neutiquam diligere. Si enim eum diligerent, ejus haud dubie imagine delectarentur; quemadmodum etiam inter amicos mundanos juvat et delectat, imaginem videre ejus, quem unice diligimus ». Quanti vero fecerit Leibnitzius opera virginis Abulensis, quantique faciant protestantes in Germania, qui vulgo *pietistae* vocantur, notissimum est.

omnia sunt, *positivi* vulgo *juris* dicuntur. Hinc pro locorum, temporum ac personarum adjunctis interdum adscitas, interdum vero ablegatas imagines ab antiquis videmus (1). 2 Quod diximus de imaginibus in se spectatis et earum veneratione, pari ratione dicendum est de ritu seu exterioribus hujus venerationis significationibus; cum hae ad disciplinam spectent ac subsint ecclesiae regimini, quae eas moderari potest, prout magis expedire judicaverit (2). Sane comperimus, aliis temporibus ecclesiam aliquid indulsisse, quod aliis vetuerat, cum res tamen in se salva semper consistat.

DIFFICULTATES

126. I. Obj. 1. Veteres patres ethnicis exprobrant simulacrorum cultum; ergo haec non colebantur a christianis, alioquin facile ethnicis fuisset haec ipsa intorquere in christianos. 2. Adde, ethnicos crimini vertisse christianis, quod ipsi *nulla haberent nota simulacra* (3); 3. neque id christianos apologetas inficiatos esse; qui 4. profitebantur, se nec crucem quidem colere, neque aliud quodcumque simulacrum. Hinc est 5. quod quatuor prioribus seculis in veterum ecclesiarum instrumentis et sa-

(1) *De Incarn.* lib. XV, cap. 13, § 1.

(2) Quae si attendisset Beausobre, minime ei excidissent, quae habet, *Hist.* cit. lib. II, cap. 4, § 6; ubi relatis verbis ex concilio Nicaen. II: *Inducit* (Leucus Carinus) *Lycomedem coronantem imaginem Apostoli quemadmodum graeci sua idola*, subdit: « Et, si cela est vrai, il faut que le Saint-Esprit ait abandonné dans cet endroit le sacré concile à son esprit particulier; car, depuis ce temps-là, rien n'a été plus catholique que la coutume de couronner les images ». Cfr. quae in hunc concilii locum adnotat Christianus Lupus, *Dissert. de septima synodo*, action. v. ubi inter cetera scribit: « Paganismi extinctio abstulit offensionem et scandalum, atque ita coronandi ritus ex impio et gentili factus est pius, religiosus, christianus ». Opp. edit. Venet. 1724, fol. tom. III, pag. 243. Addo, hic non agi de definitione concilii, sed de verbis prolatis a solo Joanne monacho. Ita Beausobre abutitur bona lectorum fide.

(3) Apud Minucium in *Octavio*; eadem objiciebat Celsus apud Originem, lib. VIII, n. 17.

crae supellectilis recensionibus nullae prorsus imagines occurrant (1). Ergo.

127. Resp. ad 1, *D. Consequens*. Non colebantur a christianis *simulacra* seu potius *imagines* (2) eo cultus genere et ea ratione, qua ab ethnicis colebantur, *C.* nulla ratione colebantur, *subdist.* in nonnullis provinciis, *Tr.* nullibi *N.* Veneratio enim seu cultus sacrarum imaginum apud christianos nullus censeri potest, si conferatur cum eo cultu, quo ethnici idola sua prosequebantur. Ethnici enim simulacra sua cultu absoluto ac supremo et ingenti apparatu adorabant; christiani autem, illa praesertim aetate, ne imitari viderentur gentiles, alieni omnino erant ab exteriori illa pompa ac ritu. Imagines enim non habebant, nisi ut sibi referrent prototypa, ad quae cultum suum referebant, et quidem in ordine ad Deum. Constituto siquidem monotheismo tanquam basi totius religionis, reliqua non erant nisi adminicula, quibus nonnisi parce, spectatis rerum adjunctis, utebantur quandoque etiam nullo modo, ne criminationibus locum darent, aut periculo objicerentur relabendi in superstitionem, a qua vix emerserant per ethnicismi abjuratio-

(1) Ita Dallaeus, lib. *De imagin.* Cfr. apud Nat. Alex. *Dissert.* VI. *in sec.* VIII.

(2) Etsi, ad rem ipsam quod attinet, perinde sit, imagines ac simulacra habere et venerari, attamen permisceri inter se haec nequeunt. Usus enim sacrarum imaginum receptissimus, ut vidimus, a primordiis religionis christianae fuit, simulacrorum autem rarissimus extitit, ita ut vix de iis documenta inveniamus. Meminit quidem Eusebius, *Hist. eccles.* lib. VII, cap. 18, statuae, quam Christo Domino apud Paneadem erexerat mulier illa, quae sanata est a sanguinis fluxu; attamen rarior fuit earum usus in ecclesiis. Hinc Graeci vix in suis templis *statuas* habent; contra vero *imaginum* usus et cultus perinde apud ipsos est ac apud Latinos. Quare mirum esse non debet, si videamus ab ethnicis exprobrari christianis, quod non haberent *simulacra*, christianos vero id non inficiari; ast de imaginibus nec verbum occurrit. Ceterum Cl. Winckelmann, *Storia dell' arte presso gli antichi*, Prato 1832, tom. III, cap. II, § 25, commendat statuam marmoream s. Hippolyti mart. sedentis, quae in bibliotheca ad Vaticanum reperitur. Putat, eam jam a tempore Alexandri Severi Imp. fuisse elaboratam: De hac loquitur pariter Vignoli. Blanchinius autem ejus effigiem exhibet in edit. Anastasii cit. tom. II, p. 159 et seqq.

nem (1). Quapropter ethnici in christianos intorquere non poterant, quae hi illis exprobrabant in simulacrorum cultu.

128. Ad 2. *D.* Quae scilicet ipsis innotescerent, *C.* quasi nulla christiani haberent *N.* Vidimus enim, christianos in cryptis, in coemeteriis, in aediculis imagines servasse, ac plurimum cavisse, ne in ethnicorum notitiam venirent. Caecilius propterea quaerit ab Octavio, cur christiani *occultare et abscondere quidquid illud colunt, magnopere nituntur; cum honesta semper publico gaudeant, scelera secreta sint?*

129. Addo, non magis urgere ejusmodi expostulationem usum imaginum quam altarium et templorum, etenim sic loquitur Caecilius loc. cit.: *Cur nullas aras habent? templa nulla? nulla nota simulacra?* Quod tamen adversarii non contendunt.

130. Ad 3. *D.* Eadem ratione, qua inficiati haud sunt, se non habere altaria et templa, *C.* alia ratione aut sensu *N.* Certissimum enim est, primos fideles et aedes sacras et altaria habuisse, ut innumera illius aetatis documenta testantur (2); attamen, cum ad mentem ethni-

(1) Cfr. Petav. loc. cit.

(2) Cfr. Ciampini, *Vetera monimenta*, qui catalogum exhibet ecclesiarum, quae vigente adhuc persecutione erectae sunt, toto cap. 18. Fateor, non omnia, quae hic auctor profert, ad critices severioris amussim redacta esse; attamen nonnulla videntur satis firmata. Verum hoc elencho dimisso, utpote minus tuto, certissimum est, primis seculis ante ipsam persecutionem Diocletiani christianos ubique terrarum sacras aedes seu ecclesias habuisse. Origenes, *Tract.* XXVIII *in Matth.* n. 38, testatur, aetate sua *ecclesias incensas esse* a persecutoribus. Item, *Hom.* X, n. 3, *in Jesu Nave*, loquitur de *ornatu ecclesiarum* et *altarium*. Ecclesiarum pariter meminit, *Hom.* XI *in Numeros*. Arnobius, *Adv. gentes* lib. IV, circa finem, conqueritur *immaniter dirui* ab ethnicis *conventicula*, *in quibus summus oratur Deus*. Lactantius, lib. V, n. 2, refert dirutum templum Dei, quod Nicomediae erat. Ibid. n. 11, loquitur de ecclesia in urbe Phrygiae ab ethnicis jussu praesidis combusta. Idem in libro *De mortibus persecutorum*, eversas in orbe christiano ecclesias uberius commemorat. Eusebius item, *Histor. eccles.* lib. VIII, cap. 13 et Lactantius, iterum lib. cit. *De mort. persec.* cap. 13, aperte tradunt, in Galliis ante Diocletiani persecutionem ecclesias extitisse. Optatus Milev. lib.

*

corum responderent apologetae, nec vellent res christianas ipsis prodere, ideo non negabant, quod ipsis ab ethnicis opponebatur. Porro quod dictum est de altaribus et aedibus sacris, idem dicendum de imaginibus, quandoquidem eadem ratione circa istas sese gesserunt; cum certum pariter sit ex adductis documentis, eas christianos habuisse, et quidem in ipsis locis sacris, uti ostendimus.

131. Ad 4. *D.* Profitebantur se neque crucem, neque aliud quodcumque simulacrum colere in sensu adversariorum, *C.* nulla ratione *N.* Liquet enim ex contextu, se eo tantum sensu affirmasse non colere cruces, quasi deos aut divinitatis partes eas esse existimarent. En verba Octavii apud Minucium Felicem: *Cruces*, inquit, *nec colimus nec optamus. Vos plane qui ligneos deos consecratis cruces ligneas ut deorum vestrorum partes forsitan adoratis* (1). Itaque hoc unum negat Octavius, coli nempe a Christianis cruces, qua ratione coli ab ethnicis idola solebant, alia non negat, sed silentio praeterit. Idipsum patet ex contextu *Apologetici* Tertulliani, ubi irridet gentiles, qui rudem palum informeque lignum Deam scilicet Palladem Atticam aut Farream Cererem esse dicebant, Deique propterea loco habebant. *Nos*, ait ipse, *si forte, integrum et totum Deum colimus* (2); perin-

11, pag. 42, *quadraginta basilicas* commemorat, quae Romae visebantur ante eamdem persecutionem; meminit ecclesiarum pariter, quae per id temporis fuerunt in Africa. Vopiscus, in *Vita Aureliani*, epistolam hujus imperatoris exhibet, in qua mentio fit ecclesiae christianorum. Et haec satis sint, ne ea proferam, quae ex Tertulliano adduci possent, *De idol.* cap. 7, et *Adv. Valent.* cap. 2; et ex Cyriano, qui *epist.* LV, alias LI, *ad Cornel.* opponit ecclesiam Capitolio et altare Domini aris idolorum. Cfr. edit. Maur. Origenis, in not. ad lib. VIII, *cont. Celsum*, n. 17. Nardini, *Rom. ant.* lib. VII, cap. 11, reg. 14, pag. 415, praeterea ostendit, christianos vel ante Alexandri Severi aetatem ecclesias sive publica templa Romae habuisse.

(1) § 29. Cfr. in hunc loc. adnotatio Gallandii. Vid. etiam *Diar. erudit. ital.* tom. XXVII, pag. 391 et seqq. Trombell. *De cultu sanctor.* tom. II, part. III, pag. 373.

(2) Cap. XVI. Vid. in hunc loc. La Cerda.

de ac si diceret: si crucem, ut vos asseritis, velut Deum coleremus, quod falsum est, non palum rudem (cujusmodi Pallas Attica erat aut Ceres Farrea), qui pars crucis sit, sed integram crucem, atque adeo integrum Deum adoraremus.

132. Ad 5. *D.* In illis peculiaribus ecclesiis, quarum supellectilis recensio conservata est, *Tr.* in nullis omnino *N.* Nam haec assertio est contra factum luculentissime demonstratum. Fieri proinde potuit, ut in illis provinciis, in quibus ecclesiae illae constitutae erant, ita exposcentibus rerum adjunctis nondum introductus esset usus collocandi imagines in templis, prout et in aliis provinciis contigisse videbimus. Recolantur, quae sub finem propositionis adnotavimus (1).

133. II. Obj. 1. Patres haereticis gnosticis et carpocratianis imaginum venerationem crimini verterunt, ut Irenaeus (2), Epiphanius (3) et Augustinus (4). 2. Quapropter concilium Illiberitanum, can. XXXVI, ita constituit: *Placuit picturas in ecclesiis esse non debere, ne, quod colitur et adoratur in parietibus depingatur.* 3. Eusebius pariter nefas esse judicavit Christi imaginem pingere (5). 4. S. Epiphanius vero scidit in Ana-

(1) Attamen non pauca occurrunt monumenta, ex quibus certi efficimur, imagines per id temporis in ecclesiis appendi consuevisse. Praeter ea, quae attulimus de aediculis, Romae in coemeteriis erectis, in quibus semper occurrunt imagines vel Christi vel apostolorum aliorumque sanctorum martyrum, notum est, quod scribit s. Basilius, *epist.* CCCLX, de imaginibus, ad Julianum Apostatam: Ὅθεν καὶ τοὺς χαρακτῆρας τῶν εἰκόνων αὐτῶν τιμῶ καὶ προσκυνῶ, κατ' ἐξαίρετον τούτων παραδεδομένων ἐκ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, καὶ οὐκ ἀπηγορευμένων, ἀλλ' ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις ἡμῶν τούτων ἀνιστορουμένων. *Unde et characteres imaginum eorum* (sanctorum) *honoro et osculor eximie, cum hae traditae sint a sanctis apostolis, nec sint prohibitae, imo in omnibus ecclesiis nostris depictae sunt.* Opp. ed. Maur. tom. III, pag. 463. Cfr. etiam *Hom. in sanctos quadraginta mart.* n. 2 ibid. tom. II, pag. 149. Hinc in septima synodo, act. IV, Gregorius, Pessinuntis episc. laudat haec verba Isidori Pelusiotae: *Templi ratio nulla est, quod non coronat imago.* Exempla plura dabit J. Grancolas, *Les anciennes liturgies*, tom. II, prem. part. pag. 62 et suiv.

(2) Lib. I, cap. 25, n. 6, edit. Mass.

(3) *Haeres.* XXVII.

(4) *Lib. de haeres.* cap. 7.

(5) *Epist. ad Constantiam August.*

blatensi ecclesia *velum pendens a foribus ecclesiae et habens imaginem quasi Christi vel sancti cujusdam... contra auctoritatem Scripturarum* (1). 5. Hinc licet Gregorius M. in epistolis ad Serenum datis ipsum reprehenderit, eo quod imagines fregerit, laudavit tamen ejus *zelum*, *ne quid manufactum adorari possit* (2). Ergo.

134. Resp. ad 1. *D.* Patres haereticis crimini verterunt imaginum usum ac venerationem superstitiosam et ab ecclesiae sensu abhorrentem, *C.* in se spectatam *N.* Teste enim s. Epiphanio recensiti haeretici imagines sacrificiis colebant, quod sane idololatriae scelus est. Cum imaginibus praeterea Christi et apostolorum imagines Homeri, Pythagorae ceterorumque profanorum conjungebant (3). At ab his omnibus catholici longe absunt.

135. Ad. 2. *D.* Vetuit synodus Illiberitana picturas fieri in ecclesiis pro temporum illorum ratione, *Tr.* quasi picturas per se illicitas esse putaverit *N.* Transmisimus primum membrum, eo quod nondum apud criticos exploratum sit, quidnam praecise eo canone synodus prohibuerit, et alii in alias abeant sententias. (4).

(1) *Epist. ad Joannem, episc. Hierosol.* opp. edit. Petav. tom. II, pag. 317.

(2) *Epist.* CV, lib. IX, indict. 2, edit Maur.

(3) *Haeres.* XXVII, n. 6. edit. Pet. En ejus verba : « Sed ejusmodi imagines (Jesu Christi) occultas habent, nec non et philosophorum quorumdam, ut Pythagorae, Platonis, Aristotelis aliorumque, quibus eas, quas dixi, Christi effigies miscent, et erectas simul omnes adorant, ad easque gentilium ritus instituunt.. Quinam vero sunt gentiles ii ritus alii quam sacrificia, caeteraque generis ejusdem ? » Προσκυνοῦσι, καὶ τὰ τῶν ἐθνῶν ἐπιτελοῦσι μυστήρια... Τίνα δέ ἐστιν ἐθνῶν ἔθη, ἄλλ' ἢ θυσίαι καὶ τὰ ἄλλα ; Patet igitur hic agi de formali, ut ajunt, idololatria. Iisdem pene verbis utitur s. Irenaeus, loc. cit., in quem cfr. annot. Ferardentii, qui adversus Calvinum et Bezam germanam s. Irenaei mentem tuetur, ostenditque receptum usum et cultum sacrarum imaginum in ecclesia tribus prioribus seculis. Eadem quoque refert Theodoret. *Haeret. fabul.* lib. VII ; qui praeterea inter imagines, quas adorabant carpocratiani, recenset statuas Simonis magi in Jovis figuram et Helenae in Minervae speciem constructas. S. Augustinus adjicit imagines Pauli et Homeri.

(4) Has recenset eruditus card. de Aguirre in *Collectione maxima conciliorum omnium Hispaniae*, Romae, 1693, tom. I, pag. 562 et seqq. Ostendit porro luculentissime, agi in hoc canone de imaginibus Dei, qui profecto, prout in se est, pingi nequit. Idipsum jam

Ceterum dirissima persecutione Hispanam ecclesiam adhuc affligente censuerunt patres illius synodi ejusmodi adoptare temperamentum, quod tenera christianorum conditio exposcere videbatur.

136. Ad 3. *N.* Quae enim sub Eusebii nomine circumfertur data ad Costantiam epistola, genuinus Eusebii foetus non est (1).

137. Ad 4. *D.* Ut rudi Anablatensium ingenio consuleret, quibus fortasse periculo esse poterat illa effigies, quo sensu saltem indirecte affirmavit imaginum usum esse contra Scripturarum auctoritatem, *Tr.* per se ac directe *N.* Cum enim nos lateant omnia illius facti adjuncta difficile est rectum de eo ferre judicium. Nondum fortasse receptus erat apud Cyprios usus retinendi imagines in ecclesiis, prout jam vigebat in ecclesiis Ponti, Cappadociae, Antiochiae et Constantinopolis, ut testes sunt Gregorius Nyssenus (2), Basilius (3) et Joan. Chrysostomus (4), cum quibus s. Epiphanius erat communione conjunctus. Non desunt, qui factum istud s. Epiphanii naevis adscribant; si tamen verum est, quod

praestiterat doctus Albaspinaeus in adnotat. ad hunc canonem, in calce opp. s. Optati, pag. 208. Quod verba ipsa canonis ostendunt, dum concilii patres rationem reddunt, quare in parietibus imagines pingi non debeant: *Ne, quod colitur et adoratur, in parietibus depingatur.* Ubi apertum est, agi de eo, quod adoratur cultu latriae, nempe Deo. Addo, stupidos sese prodere haereticos, qui tanta fiducia objiciunt hunc canonem, nec advertunt, quod si ageretur de imaginibus sanctorum, ut ipsi contendunt, haberi in eo apertissimum testimonium de recepto tunc temporis sanctorum cultu, quem tamen ipsi omnino rejiciunt. Quod si vetitas tantum Dei imagines eo canone velint, hoc ipso causa cadunt, cum pingi non posse Deum prout in se est, eum nempe qui est immensus invisibilis incircumscriptus, uno ore fateantur catholici omnes. Sed cfr. De Aguirre in hunc can. Attamen vix est inter protestantes etiam recentiores, qui non jactet hunc canonem adversus doctrinam catholicam! De imaginibus Dei aut Trinitatis symbolicis mox dicemus.

(1) Cfr. Petav. *De incarn.* lib. XV, cap. 15, § 9.

(2) *Orat. de s. Theodoro*, opp. edit. Paris. 1615, tom. II, pag. 1011; ubi agit de imaginibus martyrum in templo positis.

(3) Loc. cit. ex *epist. ad Julian.* in qua profitetur praeterea se venerari imagines, utpote ab apostolis traditas.

(4) *De laudibus Meletii,* opp. edit. Maur. tom. II; pag. 519.

plures negant (1). Ceterum novatores ipsi, quos impugnamus, contra auctoritatem Scripturarum imagines in templis retinerent, quod profecto non admittunt.

138. Ad 5. *D.* Cultu superstitioso et absoluto, *C.* relativo, prout in ecclesia catholica receptus est *N.* Ejus mens patet ex iis quae scripsit ad Secundinum : *Et nos quidem,* inquit, *non quasi ante divinitatem, ante illam* (Christi imaginem) *prosternimur; sed illum adoramus, quem per imaginem aut natum aut passum, sed et in throno sedentem recordamur* (2).

139. III. Obj. 1. Synodo Nicaenae II decernenti sacrarum imaginum cultum eruditus restitit *Librorum Carolinorum* auctor; restitit praeterea concilium Francofordiense ex toto ferme Occidente congregatum; restitit denique conventus Parisiensis. Nicaenum ergo decretum occidentalis ecclesia minime recepit. 2. Quod quidem merito factum est : catholici enim imagines adorantes prosternunt se coram ligno ac tela; invocant creaturas, atque a servis, minime vero a Domino, auxilium praestolantur (3). Ergo.

140. Resp. Ad 1. *D.* Synodo Nicaenae restiterunt *Librorum Carolinorum* auctor, synodus Francofordiensis et Parisiensis conventus errore facti decepti, *C* debitum cultum denegantes *N.* Nempe tam auctor *Librorum Carolinorum*, quam utraque synodus duplici errore facti decepti sunt; ac primo quidem in eo quod falso putaverint synodum Nicaenam non fuisse ab Hadriano Pontifice approbatam; deinde vero in eo, quod perperam existimaverint, synodum decrevisse eamdem tribuendam

(1) Cfr. Bellarm. loc. cit.

(2) Lib. IX, epist. LII, indict. II, tom. II. col. 971 edit. Maur. Paris. 1705.

(3) Ita Cellerier, *Sermon sur l'excellence du culte réformé*, Genève 1819, ubi inter cetera scribit : « Dans le culte catholique les chrétiens se prosternent devant le bois et la toile; ils invoquent les créatures. C'est des serviteurs et non du maître qu'ils attendent le secours ».

esse sacris imaginibus *adorationem*, *quae sit secundum latriam*, et quae defertur SS. Trinitati, prout prae se ferebat antiqua barbara versio illius concilii. Utroque postea errore patefacto, Galli et Germani Nicaenum decretum admiserunt (1).

141. Quod speciatim attinet ad auctorem *Librorum Carolinorum* atque ad conventum Parisiensem, nonnulli censent cum Petavio, eos reipsa errasse circa cultum ipsum, mediamque tenuisse viam inter errorem Iconoclastarum et dogma Nicaenum (2). Alii autem cum Natali Alex. existimant, Gallos veram fidem tenuisse circa venerationem imaginum, nec disceptasse nisi circa modum adorationis a concilio Nicaeno sancitum juxta dicta. Quod quidem nobis verisimilius videtur (3).

142. Ad 2. *D.* Catholici prosternunt se coram ligno ac tela, quatenus haec prae se ferunt imaginem prototypi, *C.* coram ligno ac tela in se spectatis *N.* Alioquin, cum Josue ac seniores prostraverunt se coram arca, se prostravissent coram ligno; cum aliquis prae gaudio gestit et exilit coram matris aut sponsae effigie, coram tela exiliret; qui expuit in simulacrum Theodosii, expuisset in lapidem, et Antiochenses ac Thessalonicenses, qui ejusdem statuas fregerunt, non nisi lapides pariter fregissent ac dejecissent.

143. IV. Obj. Quamvis relativus sit imaginum cultus, non propterea omni superstitione vacat. 1. Ethnici enim relativo cultu imagines ac simulacra prosequebantur, uti ex ipsorum testimoniis patet apud s. Augustinum (4), atque ex facto ipso, cum idola multiplicarent, etsi propterea non arbitrarentur deos multiplicatos; nec adeo stolidi erant, ut lignum et lapides deos esse existimarent;

(1) Cfr. Nat. Alexand. *Dissert.* cit. §§ 7, 8, 9 et 10.

(2) Loc. cit. cap. 16, § 11. Verum de *Libris carolinis* cfr. Trombellius diss. x.

(3) Loc. cit.

(4) In Ps. CXIII.

patres nihilominus eosdem idololatriae incusabant. 2. Quare catholici pariter ejusdem criminis rei sunt censendi, quoniam et ipsi, quamvis imagines et simulacra minime deos esse putent, agnoscunt tamen excellentiam quamdam in imaginibus, quo fit ut unam prae alia colant, longas peregrinationes arripiant ad singulares aliquas venerandas, cum tamen domi fortasse formosiores possideant eas velis tegunt, miracula fingunt, aliaque ejusmodi peragere consueverunt, quae abjectam superstitionem redolent. Ergo.

144 Resp *N. Antec.* Ad 1. prob. *D.* Nonnulli, qui tamen non erant ab idololatria immunes, *Tr.* ethnici generatim sumpti seu multitudo *N.* Etenim, praeter auctoritatem Scripturarum, innumera prope testimonia ac documenta ex antiquitate sacra et profana suppetunt, quae luculenter ostendunt, gentes omnes, quidquid de nonnullis singulatim individuis sit, in idolis aut totidem deos aut saltem virtutem divinam iis insidentem agnovisse. Hinc quod consequens est, et ex iisdem pariter eruitur documentis, constat, gentiles cultu absoluto ac latreutico idola veneratos esse, ut suo loco ostendimus (1). Addo, idololatriam necessario fluere ex polytheismo, ipsique inti-

(1) Cfr. *Tract. de Deo*, n. 112. et seqq. Quoniam vero nonnulli protestantes adhuc huic difficultati insistunt, afferam quae in hanc rem scripsit Leibnitzius: « Verum enim vero, inquit, etsi usus loquendi effecerit, ut dicatur honor imagini adhibitus, reapse tamen non res inanima et incapax honoris sed prototypon honoratur coram imagine aut per imaginem, quemadmodum concilium (Tridentinum) honorem imaginibus habendum interpretatur; et hine factum arbitror, quod scholastici disputaverint, imaginem Christi illo ipso summo latriae cultu adorari, quo ipse Christus Deus. Actus enim, qui adoratio imaginis dicitur, revera est adoratio ipsius Christi, occasione intuituque imaginis, et obverso ad eam corpore quasi ad ipsum Christum, ut illius praesentia manifestius exhibeatur, magisque animus ad contemplandum Dominum elevetur; nemo enim sanus cogitabit: da mihi, o imago, quod peto; tibi, o marmor aut lignum, gratias ago; sed te, Domine, adoro, tibi laudes cano .... Posito igitur, nullam aliam admitti venerationem imaginum, quam quae sit veneratio prototypi, non magis in ea erit idololatria, quam in veneratione, quae Deo et Christo exhibetur, sanctissimo ejus nomine pronuntiato. Nam et nomina sunt no-

mam esse, cum tanquam totidem dii colantur, qui vel nunquam extiterunt, cujusmodi sunt omnes divinitates abstractae, Febris e. g. Fortuna, Fatum etc. vel qui fuerunt in censu creaturarum, e. g. Saturnus, Jupiter etc. Nonnisi sero a nonnullis philosophis, ut cohonestarent polytheismum et idololatriam jamjam fatiscentem, atque ut se christianorum argumentis, quibus premebantur, subducerent, allegoricae interpretationes diversorum numinum excogitatae sunt.

145. Absque animadversione dimitti hic nequit mala adversariorum fides ac pessima agendi ratio, qui ut ethnicos ab idololatriae crimine liberent, toti in eo sunt, ut ostendant illos nonnisi cultu relativo simulacra veneratos esse; ut autem idololatriae catholicos insimulent, tradunt cultum relativum imaginum idololatrica superstitione nulla ratione vacare.

146. Ad 2. *D.* Catholici unam imaginem prae alia colere seu venerari consueverunt propter causas aliquas extrinsecas, *C.* propter virtutem eidem insitam seu propter se *N.* Nemo enim catholicorum ignorat imagines in se spectatas nihil habere, quare una prae alia coli mereatur. Extrinsecae igitur sunt et accidentales causae omnes, quibus aliquis permovetur ad unam potius quam

tae, et quidem imaginibus longe inferiores; rem enim multo minus repraesentant. Itaque, cum dicitur imaginem honorari, non id aliter intelligi debet, quam quo modo dicitur, in nomine Jesu genua flecti, nomen Domini benedici, nomini ejus gloriam dari; et coram imagine externa adorare, non magis reprehendendum est, quam adorare coram imagine interna, quae in phantasia nostra depicta est; nullus enim alius usus est externae imaginis, quam ut interna expressior fiat. Sapienter vero monuit concilium, ut ne credatur virtus aliqua sive divinitas ipsi imagini inesse atque inhabitare; quemadmodum Trojani putabant, Palladio ablato, urbem casuram, et Romani deos ex templis hostium conceptis quibusdam verbis evocabant, et cum imagine ipsum Deum transferri credebant; aut quemadmodum sculptum signum alicujus Dei gestatum successus prosperos afferre quondam apud ethnicos persuasio erat, quas imaginum superstitiones Arabes in quibusdam figurationibus ac talismanibus, Judaei in nominibus scriptis aut pronuntiatis imitabantur, quae utique est iconolatria aut onomatolatria ». *Syst. theolog.* pag. 142 et seqq.

ad aliam venerandam; nempe sive quod Deus dignatus fuerit per aliquam prodigia perpetrare et gratias elargiri, sive quod ad alicujus conspectum ferventiorem in se effectum excitare quispiam experiatur. Istae enim atque his similes aliae causae non parum influunt ad peculiarem ejusmodi venerationem nonnullis imaginibus conciliandam.

147. Exinde ratio petitur illarum peregrinationum, quas interdum catholici instituunt ad longinqua sanctuaria, ut vocant. Has quidem maligno dente carpunt protestantes; ast perperam siquidem eas a remotissimis temporibus usu receptas fuisse novimus (1), et a sanctissimis viris institutas (2): neque imagines venerandi causa tantum arripiebantur, aut ad recolenda augusta religionis nostrae monumenta, verum etiam ut hac viatores ratione se duris poenitentiae laboribus exercerent (3).

(1) Cfr. Jac. Gretseri, S. J. eruditum et copiosum opus *De sacris peregrinationibus*, in quatuor libros distributum, cum appendicibus adversus Petrum Molinaeum. opp. auctoris edit. Ratisbon. 1734, tom. IV, part. post. Vid. etiam *encycl.* Bened. XIV, dat. 16 Jun. 1749.

(2) Praeter exempla, quae affert. cit. Gretserus, lib. I et II, recentia habemus in s. Carolo Borromaeo, qui petiit Varallum ad venerandum illud sanctuarium; in s. Francisco Salesio, qui Augustam Taurinorum ad venerandam sacram Syndonem se contulit; in s. Joan. Cantio, qui tum Hierosolymam tum Romam non semel peregrinatus est ad invisenda loca sacra ac limina apostolorum. Quare synodus Pistoriensis, quae cum protestantibus has peregrinationes improbat, se parvi pendere *venerandam antiquitatem* et exempla sanctorum ostendit.

(3) Sic legitur in officio s. Joan. Cantii, 2 lect. II Noct. cum quater Romam venisse, *tum ut sedem apostolicam, cui maxime addictus fuit, honoraret, tum ut sui* (sic enim aiebat) *purgatorii poenas, exposita illic quotidie peccatorum venia, redimeret.* Haec omnia domestico ipsis protestantibus testimonio libet adstruere; adversus autem synodum Pistoriensem eo melius adhuc ejusmodi testimonium urgemus, ut pateat non defuisse inter acatholicos, qui rectius de his senserit quam synodus ipsa. Sic igitur rursum scribit, op. cit. pag. 148, Leibnitzius: « Censendum est quidem, pietatis aliquando esse, loca quaedam sacra prae aliis vel libere vel ex voto visere, aliaque id genus obire, quoniam ipsum ceteraeque circumstantiae propositi singulares pars sunt honoris; et laudanda est praeparatio animi sibi aliquam poenam legemque certam dicentis, serii propositi ac zeli nostri peculiaris ostensio et cum publica concurrentium hominum pietatis significatione privata conspiratio ad Dei honorem; et locus ipse divinis beneficiis insi-

148. Si superstitionem saperet pictas tabulas velo obducere, hujus superstitionis auctor Deus ipse esset, qui, Exod. XL., 3. mandavit Moysi, ut demitteret velum ante arcam; superstitionis reus fuisset Salomon, qui, ut legitur II. Paral. III, velum demisit ante altare aureum. Notum est, in antiquis ecclesiis partem interiorem ab exteriori velis et tentoriis separatam fuisse (1); velis tecta erant martyrum sepulcra, quae cum mutarentur, dono mittebantur ad peculiares personas pietate ac dignitate insignes (2). Mirum proinde est, synodum Pistoriensem hunc usum carpsisse (3).

149. Miracula demum non fingunt catholici; sed ea referunt, quae publice, tota spectante interdum civitate,

gnis recordatione illa et commemoratione fortius movet animum et sacro quodam horrore percellit; quod ne protestantes quidem, quibus sepulcrum Domini adire datum est, diffiteri memini».

(1) Cfr. Ant. Maria Lupi, op.cit. *Dissert. epistolare postuma intorno a battisteri antichi*, § 81 et seqq.

(2) Boldetti, op. cit. lib. I, cap. 9. Sed data opera de velorum usu in templis egit Rosweidus, S. J. pag. 849 et seqq. ad Paulinum.

(3) Cfr. Guasco, *Dizion. Ricciano* etc. art. *Mantellini*. Et hic juvat subjicere nonnullas propositiones ejusdem synodi cum censuris, quibus damnatae sunt in Constit. *Auctorem fidei*, quae huc referuntur:

LXIX. «Praescriptio, quae generaliter et indistincte inter imagines ab ecclesia auferendas, velut rudibus erroris occasionem praebentes, notat imagines Trinitatis incomprehensibilis, propter sui generalitatem temeraria, ac pio per ecclesiam frequentato mori contraria, quasi nullae extent imagines ss. Trinitatis communiter approbatae, ac tuto permittendae».

LXX. «Item doctrina et praescriptio generatim reprobans omnem specialem cultum, quem alicui speciatim imagini solent fideles impendere, et ad ipsam potius quam ad aliam confugere, temeraria, perniciosa, pio per ecclesiam frequentato mori, tum et illi providentiae ordini injuriosa, quo ita Deus nec in omnibus memoriis sanctorum ista fieri voluit, qui dividit propria unicuique prout vult (ex August. Ep. 78, Clero, senioribus et universae plebi Hipponensi)».

LXXI «Item, quae vetat ne imagines, praesertim B. Virginis, ullis titulis distinguantur, praeterquam denominationibus, quae sint analogae mysteriis, de quibus in sacra Scriptura expressa fit mentio, quasi nec adscribi possent imaginibus piae aliae denominationes, quas vel ipsismet publicis precibus ecclesia probat et commendat; temeraria, piarum aurium offensiva, venerationi B. praesertim Virgini debitae injuriosa».

LXXII. «Item, quae velut abusum extirpari vult morem, quo velatae asservantur certae imagines; temeraria, frequentato in ecclesia et ad fidelium pietatem fovendam inducto mori contraria».

ceteras propositiones damnatas ab Alex. VIII et haec habetur : *Dei Patris sedentis simulacrum nefas est Christiano in templo collocare* (1). Quare merito Pius VI eidem affinem propositionem synodi Pistoriensis iterum proscripsit.

CAPUT VI.

DE CRUCE

153. Supervacaneum quodammodo videri poterit, peculiarem instituere quaestionem de Cruce post ea, quae de reliquiarum ac imaginum cultu disputavimus. Vel enim agitur de vivifica Cruce ipsa, cui Christus affixus est, et in censum ea venit sacrarum reliquiarum, inter quas principem locum obtinet; vel agitur de Cruce, quae ad illius conformationem configurata est, et haec inter imagines sacras est computanda. Cum tamen Crux proprios adversarios nacta sit, ac mos jam obtinuerit de ea ex professo agere, ne videamur a majorum instituto discedere breviter praecipua saltem attingemus, quae ad hoc argumentum referuntur. Ea autem sunt, ut innuimus, tum Crux ipsa Dominica, tum ejus imago, tum denique Crux quae in signo transeunte consistit; quae quidem omnia unica propositione complectimur, ne longius argumentum istud protrahamus.

PROPOSITIO.

Omni superstitione vacat tum cultus, quem catholici Cruci Dominicae ejusque imagini deferunt, tum usus Crucis signi, quod passim ab ipsis usurpatur

154. Ad fidem catholicam spectat haec propositio, ut

(3) Cfr. Viva S. J. *Damnatarum thesium theologica trutina*, part. III, in prop. XXV ab Alex. VIII damnata.

patrata fuerunt, et circa quae processus a legitima auauctoritate constructi sunt (1). Velle autem omnia miracula negare, eo quod nonnulli, privata auctoritate aut falso rumore decepti, aliquot falsa evulgaverint, perinde est ac velle omnes nummos suspectos habere aut etiam rejicere, eo quod nonnulli falsarii nummos supposuerint aut adulteraverint.

150. Dices : Saltem nefas erit, Dei aut SS. Trinitatis imagines pingere ac in templis fidelium venerationi exponere, ne deceptionis aut erroris periculo objiciantur.

151. Resp. *D.* Pingi nequeunt imagines Dei aut Trinitatis in se aut in sua natura, *C.* sub formis symbolicis, sub quibus interdum Deus, aut quaelibet Divina Persona apparuit, atque prout pingi in ecclesia ejusmodi imagines consueverunt *N.* Absonum profecto esset, velle Deum aut Trinitatem pingere ad exprimendam ejus naturam ; at nemo catholicorum est, qui id intendat in his imaginibus. Cum autem Deus sive in Veteri sive in Novo Testamento corporea specie visus sit, nihil prohibet, quominus sub ea forma, in qua apparere dignatus est, pingi possit. Sane in vetustis musivis operibns, quae reperiuntur in aediculis christianorum ac in coemeteriis, saepe occurrunt ejusmodi imagines. S. Paulinus Nolanus, describens imagines basilicae s. Felicis, inter ceteras et hanc recenset SS. Trinitatis :

Pleno coruscat Trinitas mysterio,
Stat Christus agno, vox Patris coelo tonat,
Et per columbam Spiritus Sanctus fluit (2).

152. Ad avertendum autem erroris cujuscumque periculum, satis erit populum rite instituere (3). Hinc inter

(1) Cf. Marchetti, *De' prodigj avvenuti in molte sacre immagini specialmente di Maria Santissima secondo gli autentici processi compilati in Roma*, Roma 1797. Vid. pariter, quae de Anconitana imagine B. V. scripsit Eques Artaud, *Histoire du Pape Pie* VII, Paris 1836, tom. I, chap. II, pag. 29 et suiv.

(2) *Epist.* XXXII, *ad Sever.*

(3) Cfr. Bellarm. *De Imagin.* lib. II, cap. 8.

ceteras propositiones damnatas ab Alex. VIII et haec habetur : *Dei Patris sedentis simulacrum nefas est Christiano in templo collocare* (1). Quare merito Pius VI eidem affinem propositionem synodi Pistoriensis iterum proscripsit.

CAPUT VI.

DE CRUCE

153. Supervacaneum quodammodo videri poterit, peculiarem instituere quaestionem de Cruce post ea, quae de reliquiarum ac imaginum cultu disputavimus. Vel enim agitur de vivifica Cruce ipsa, cui Christus affixus est, et in censum ea venit sacrarum reliquiarum, inter quas principem locum obtinet; vel agitur de Cruce, quae ad illius conformationem configurata est, et haec inter imagines sacras est computanda. Cum tamen Crux proprios adversarios nacta sit, ac mos jam obtinuerit de ea ex professo agere, ne videamur a majorum instituto discedere breviter praecipua saltem attingemus, quae ad hoc argumentum referuntur. Ea autem sunt, ut innuimus, tum Crux ipsa Dominica, tum ejus imago, tum denique Crux quae in signo transeunte consistit; quae quidem omnia unica propositione complectimur, ne longius argumentum istud protrahamus.

PROPOSITIO.

Omni superstitione vacat tum cultus, quem catholici Cruci Dominicae ejusque imagini deferunt, tum usus Crucis signi, quod passim ab ipsis usurpatur

154. Ad fidem catholicam spectat haec propositio, ut

(3) Cfr. Viva S. J. *Damnatarum thesium theologica trutina*, part. III, in prop. XXV ab Alex. VIII damnata.

patet ex decretis superius allatis circa reliquias et imagines et ex damnatione stauromachorum, Claudii nempe Taurinensis, seculo IX, aliorumque, qui eum secuti sunt, ut Petrus de Bruis, Wicleffus aliique obscuri nominis haeretici. Horum vafritiem adoptarunt Lutherus, Calvinus eorumque asseclae (1).

155. Sic vero assertam propositionem per partes evincimus: statim ac seculo ecclesiae IV vivifica Christi Crux ab Helena reperta est, ut referunt gravissimi ejusdem aetatis scriptores (2), coli coepit, ab Helena primum, teste s. Ambrosio, qui ejusdem pietatem summopere commendat (3), ac deinceps ab universo christiano orbe. Cujus rei luculentissimum documentum ex eodem s. Doctore habemus qui haec scribit; *Sapiens Helena, quae Crucem in capite regum locavit, ut crux Christi in regibus adoretur* (4). Eadem habet s. Cyrillus Hierosolym. qui et illud addit: *Lignum illud sanctum crucis testatur* (Deum esse Christum), *quod hodieque apud nos cernitur; et per eos, qui cum fide particulam ex illo capiunt, totum istinc orbem terrarum fere complevit* (5). Idipsum testantur s. Joan. Chrysosto-

(1) Cfr. Bellarm. *De imag.* lib. II, cap. 26; Gretserus, in erudito op. *De Cruce*, tribus vol. fol. edit. cit.

(2) S. Ambrosius, in *Orat. funebri Theodosii Imp.*; s. Paulinus Nolan. *Epist.* XXXI, *Ad Sulpic. Severum*; n. 5, edit. Muratori. Veron. 1736, Sulpicius ipse *Sac. Hist.* lib. II, cap. 34; Socrates, lib. I, cap. 17; Theodoretus, lib. I, cap. 18; Sozomen. lib. II, cap. 1 et 2; ac citra Helenae mentionem Eusebius, in *Vita Constantini.* lib. III, cap. 30 (de quo cfr. Bolland. tom. III Augusti, pag. 565, § 8 et seqq. edit. Antverp. n. 75); et s. Cyrillus Hierolym. in *Epist. ad Constantium*, n. 3: hic porro fuit testis ocularis; Ruffinus, *Hist. Eccl.* lib. I, cap. 7 et 8.

(3) *Orat.* cit. *de obitu Theodosii*, num. 46, edit. Maur. ubi videat. not. edit.

(4) Ibid. n. 48.

(5) *Catech.* X, n. 19: Τὸ ξύλον τὸ ἅγιον τοῦ σταυροῦ μαρτυρεῖ, μέχρι σήμερον παρ' ἡμῖν φαινόμενον, καὶ διὰ τῶν κατὰ πίστιν ἐξ αὐτοῦ λαμβανόντων, ἐντεῦθεν τὴν οἰκουμένην πᾶσαν σχεδὸν ἤδη πληρῶσαν. Ac rursum *Catech.* IV, n. 10 et *Catech.* XIII, n. 4. Cfr. not. Toutlée ad hunc locum, ubi vindicat miraculum a Cyrillo et Paulino commemoratum, quod Crux, licet toties per frustula inde decerpta imminui deberet, tamen nullum detrimentum fuerit

mus (1), Theodoretus (2), s. Paulinus Nolanus (3); adeo ut vere scripserit Rusticus diaconus: *Clavos, quibus confixus est* (Christus), *et lignum venerabilis Crucis omnis per totum mundum ecclesia absque ulla contradictione adorat* (4); cui consonat s. Joan. Damascenus (5).

156. Nec mirum est lignum ipsum Crucis, in qua fixus est Redemptor hominum, et quam salutari rore sui sanguinis adspersit, quaeque praecipuum promerendae nostrae salutis instrumentum fuit, ut propterea σωτήριος, id est *salutaris*, proprie nominetur, ut Theodoretus observat (6), in tanta veneratione fuisse; cum videamus, vel a primis seculis in summo honore ac pretio ejus effigiem Christi fideles habuisse. Exinde enim conficta illa ab ethnicis in christianos calumnia, cruces omnes ab illis adorari, de qua superius egimus. Neque enim de nihilo ut animadvertit Petavius, apud gentes rumor iste percrebuerat, cruces omnes etiam noxiorum a christianis in honore cultuque haberi, neque hoc illis potuissent unquam objicere, nisi certas venerari ipsos vidissent (7).

157. Deus ipse crebris miraculis hunc sibi cultum acceptum esse testatum voluit. Huc siquidem refertur celebris illa, quae vigilanti Constantino Imperatori visio in coelo facta est, quam refert Eusebius de *Crucis trophaeo* cum inscriptione: *Hoc vince* (8); tum jussum a Christo eidem per quietem apparente datum, ut ad signi illius similitudinem, quod viderat, fabricandum curaret vexillum, quo tanquam praesidio certissimo uteretur in

passa. Ex quo cadunt, quae Salmasius et ex eo Breckenridge ore profano dixerunt, posse ex reliquiis Crucis, quae circumferuntur, aut silvam caeduam exurgere, aut navem extrui.

(1) In lib. *Quod Christus sit Deus*, n. 9.

(2) *Hist. eccles.* lib. I, cap. 18.

(3) *Epist.* XXXI, *Ad Sulp. Sev.*

(4) Tom. IV, *Bibl. Patrum* De la Bigne, col. 1154.

(5) *De fide orth.* lib. IV, cap. II. De hoc peculiari argumento cfr. Zaccaria in *Symbolis Gorianis*, Florentiae editis, vol. IX, pag. 67 et seqq. ubi pluribus veritatem hujus crucis inventionis vindicat.

(6) *Quaest.* XXVI *in Genes.*

(7) Lib. XV, cap. II, § 4.

(8) *De vita Constant.* lib. I, c. 28.

praeliis contra impetus hostites; prout reipsa Imperator effecit ac *Labarum* nuncupavit (1), sibique salutare esse perpetuo expertus est (2). Huc pariter spectant, quae de prodigiosa Crucis effigie in Judaeorum vestibus impressa referuntur, cum ipsi, jubente Juliano apostata, templum Hierosolymitanum instaurare aggressi sunt (3).

158. Patres propterea effusi sunt in Crucis cultu extollendo; quorum testimonia vulgata sunt ac omnium manibus teruntur, ut adeo necesse non sit ea recensere (4). Novimus insuper ex certissimis documentis, Crucis effigiem in altaribus antiquitus collocatam fuisse, ac proinde cultu veneratos eam fuisse primos Christi fideles (5).

159. Restat ut aliqua demum adjiciamus circa illud, quod Tertullianus vocat *signaculum frontium*, seu quod Crucis signum transiens dicitur, ac manus agitatione for-

(1) Euseb. ibid. a cap. 29 ad 32.

(2) Cfr. idem. Euseb. ibid. lib. II, cap. 7 et seq.; Sozomen. lib. II, cap. 1. Adversus eos, qui fictum autumarunt a Constantino visae crucis miraculum, ut Jac. Oiselius in *Thesauro antiquorum numismatum*, Jac. Tollius in notis ad Lactantii librum *De mortibus persecutorum*, et Joan. de Hoornebeek Leid. profess. in *Examine bullae Urbani* VIII, *De cultu imaginum*, a pag. 101, cfr. Baluzius, in adnotationibus ad eumdem Lactantii librum, et Norisius, Lect. VIII contra Albert. Fabricium, qui, admissa veritate historica hujus facti, negat prodigiosam fuisse hanc crucem, ac litteras Τούτῳ νίκα, cruci circumpositas, putat explicari facile posse per naturale phaenomenon, scilicet per quatuor parelia sibi invicem opposita ac per halonem solarem. Vid. Trevoltienses, ad annum 1724; Gusta, in *Vita Constantini*; Jacuzzi *Syntagma quo apparentis magno Constantino Crucis historia complexa est universa*; ac Joan. Bapt. Toderini, *Dissertat. de Constantiniana crucis apparitione*, in collect. dissert. Zaccariae, tom. XIII.

(3) Cfr. Socrates, lib. III, cap. 20; Sozomenus, lib. V, cap. 22; Theodoret. lib. III, cap. 20; Ruffinus, lib. I, cap. 39.

(4) Cfr. Gretser. *De cruce*, tom. I, tribus prioribus libris.

(5) Cfr. Gretser. op. cit. lib. II, cap. 10 et 13. In excavationibus Pompejanis intra cubiculum illius domus, quae Pansam habuit dominum, in pariete, cui marmoratum est inductum, toreuma, Crucis effigiem exhibens, repertum est, saltem ut nonnulli referunt. Paries, qui illi est e regione, exhibet imagines larium, quibus ethnici suas domos tuebantur. Ea urbs anno 79 a Christi nativitate fuit et combusta et obruta. Primis vero ecclesiae temporibus non raro evenisse credimus, ut in eodem tecto una atque eadem gens et christianos et ethnicos numeraret inter suos. Vid. *A letter addressed*, etc. seu *Epistola ad R. D. Burgess. data a R. D. Baggs*, etc. Romae 1836.

matur, et rebus quandoque benedicendis adhibetur. Antiquissimum esse ejus usum in ecclesia non negant protestantes, dummodo tamen veluti nuda ceremonia et ad fidei professionem instituta spectetur. Atqui ad emerendam praeterea utilitatem aliquam haec ceremonia instituta est.

160. Etenim nec nudam nec otiosam, sed ad multas opportunitates efficacem existimatam fuisse ab ipsis ecclesiae primordiis piam hanc ceremoniam evincunt trita illa Tertulliani verba, quae afferri solent ad ostendendam signi istius antiquitatem: *Ad omnem progressum*, ait ipse, *atque promotum; ad omnem aditum et exitum; ad vestitum, calciatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina ad cubilia, ad sedilia, quaecumque nos conversatio exercet, frontem Crucis signaculo terimus* (1). Quomodo autem ad omnes ejusmodi usus adhibitum fuisset signaculum istud, si ad solam fidei professionem, ut Casaubonus contendit, usurpabatur?

161. Hoc insuper signo fugari solitos daemones, et admiranda quaedam fuisse peracta multis iterum patrum tum testimoniis tum exemplis intelligimus. Epiphanius enim, Gregorius Nazianz. atque Nyssenus, Athanasius, Cassianus, Joan. Chrysost., Prudentius aliique passim apud Gretserum (2) testantur, plurima prodigia per salutare hoc signum patrata fuisse, maleficas incantationes dissipatas morbosque depulsos. Quinimo et aquam eodem Crucis signo ac benedictione consecrare veteres consuevisse adversus daemonum magorumque praestigias, eamque pietatem gratam sibi esse ingentibus interdum miraculis Deum ostendisse, iidem antiqui patres saepissime produnt (3).

(1) *Lib. de Corona militar.* cap. 3, edit. Rigalt. post quae immediate subdit cap. 4: « Harum et aliarum disciplinarum si legem expostules Scripturarum, nullam invenies; traditio tibi praetendetur auctrix, etc. ». Ex quibus patet, hunc usum ex traditione apostolica descendere. Cfr. Gretser. op. cit. lib. IV, cap. 7 et seqq.

(2) Ibid. a cap. 20 ad 29.

(3) Cf. Petav. *De Incarn.* lib. XV, cap. 10; Mabillon, *Praef. in sec.* IV. *Bened.* § 3.

*

162. Ex his igitur patet, Dominicam Crucem omni esse veneratione dignam omnique honore non quidem propter se, verum propter piacularem hostiam, quae ab ipsa pependit, ex qua ingens Deo gloria parta est, summa nobis utilitas, plenusque relatus est de morte ac inferno triumphus.

163. De natura vero cultus deferendi vexillo Crucis disputant Theologi. Quidam enim e scholasticis putant, sive veram Crucem sive ejus imagines latriae cultu esse venerandas, ut Damascenus, Bonaventura, Angelicus Doctor aliique (1). Ast Bellarminus scribit, hunc loquendi modum offendere aures catholicorum, tum etiam praebere occasionem haereticis liberius blasphemandi (2). Quapropter cum ceteris theologis docet, neque veram Christi Crucem, neque ejus imaginem per se adoratione latriae esse colendam. Latriae namque cultus creaturae deferri nequit, multo minus rationis experti, cujusmodi Crux est. Haec sententia clare deducitur ex actis concilii Nicaeni II (3).

164. Quod si honor imaginis transit in exemplar, idem tamen honor non est imagini impendendus ac prototypo. Ita major debetur regis personae reverentia quam ejus imagini aut vestimentis.

165. Dum ecclesia canit: *O Crux, ave, spes unica ... O Crux adoranda*, per Crucem Christum significat, a quo salutis praesidia petimus, non ab ipsa Cruce; vel innuit nos expectare fructum Crucis, id est aeternam salutem per merita Christi, qui Cruci affixus est.

(1) Cfr. Gretser. lib. 1, cap. 57 et seqq.

(2) *De Imag.* lib. II, a cap. 20 ad 25; ubi accurate argumentum istud totum expendit, ac per appositas propositiones quid verius videatur statuit, ac diversas opiniones conciliat.

(3) Act. I et VII.

DIFFICULTATES

166. Obj 1. Crux dolorem et ignominiam attulit Christo ejusque discipulis, non est igitur colenda. 2. Quod si Cruci deferendus cultus censetur ob illius cum corpore Christi contactum, Jordanis igitur aquae, Palaestinae terrae, asello cui insedit Christus, quin et servi Christum percutientis manui ac Judae labiis cultus erit tribuendus; quae absurdissima sunt. 3. Saltem nulla ratio est, cur Crucis imaginem speciali ratione venerari debeamus, quia refert Dominicam Crucem; alioquin et omnia praesepia, columnae omnes, spinae, flagella pariter colenda essent. 4. Demum negari nequit magicae artis esse characteribus ac signis divinam tribuere virtutem, ut catholici faciunt, qui vim fugandi daemones, morbosque dispellendi ac cetera ejusmodi ipsi tribuunt Crucis signo. Ergo.

167. Resp. ad 1. *D. conseq.* Si ratio haberetur ignominiae aut doloris, quem Crux Domino attulit, *C.* si habeatur ratio illius gloriae, quae ex ignominia et dolore parta est Christo, atque emolumentorum, quae nobis provenerunt *N.* Ad hanc vero gloriam et ad haec emolumenta catholici oculos et animum intendunt, dum Cruci honorem et cultum deferunt.

168. Ad 2. *N. cons. et paritatem.* Non solum enim ob corporis Christi contactum vera Christi Crux cultum seu venerationem meretur singularem, verum etiam quia selecta a Christo fuit tanquam instrumentum, quo salutis nostrae hostes devicit, *palam triumphans eos in semetipso*, ut loquitur Apostolus, et in quo affixum fuit et deletum *chirographum decreti*, *quod erat contrarium nobis* (1). Eadem vero ratio non est Palaestinae ter-

(1) Coloss. II, 14.

rae, etc. neque tantae sunt virtutis ut ponere valeant ob oculos nostros Christi passionem, nec proinde possemus istorum cultu animi nostri grati sensus erga Christum significare.

169. Manus autem servi Christum percutientis et labia Judae proditoris monumentum exhibent immanis impudentiae et nequitiae abominandae, ac moralem prae se ferunt indecentiam, ob quam non colenda, sed detestanda sunt. Nec praetereundum est, quod cultus, qui rationali individuo defertur, ut superius adnotavimus, sit absolutus ac terminetur in ipso, non vero sit *tantum* relativus. Excipiendus tamen casus, in quo aliquis alium repraesentat, ut cum legatus refert personam principis.

170. Ad 3. *N. iterum paritatem.* Ratio enim disparitatis in eo est, quod cruces per se unice institutae sunt ad repraesentandam veram Christi Crucem, non item vero praesepia, spineta ac cetera hujusmodi, quae ad alios usus adhibentur. Quod si eo fine praesepia, columnae, etc. pingerentur vel sculperentur, ut Christi Domini mysteria, nativitatis ex. gr. vel passionis referrent, tunc ea veneratione aliqua digna esse non inficiaremur.

171. Ad 4. *D.* Magicae superstionis esset tribuere virtutem signo ipsi praescindendo a virtute Christi, *C.* secus *N.* Itaque catholici non signo ipsi in se spectato efficaciam tribuunt, sed quatenus illud refert passionem Christi ac tacitam saltem supponit Christi Domini invocationem (1).

172. Crucis porro virtutem et gloriam, ad eamque honorandam incitamenta eloquenter illis verbis edixit Chrysostomus: *Crux prius condemnationis et supplicii nomen erat; nunc res est venerabilis et desiderabilis. Crux antea dedecoris et poenae argumentum erat; nunc gloriae et honoris est occasio . . . Crux caput nostrae sa-*

(1) Cfr. Bellarm. loc. cit. cap. 30, cum notis P. Herbermanni.

lutis, Crux infinitorum bonorum argumentum . . . haec reconciliationem Dei cum hominibus instituit . . . Propter hanc daemones fugiunt, diabolus profligatur. Propter hanc humana natura cum angelica vivendi ratione contendit (1).

(1) Ὁ σταυρὸς πρότερον αἰσχύνης ἦ καὶ κολάσεως ὑπόθεσις, νῦν δε γέγονε δόξης καὶ τιμῆς ἀφορμή. Σταυρὸς τὸ κεφάλαιον τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας· σταυρὸς ἡ τῶν μυρίων ἀγαθῶν ὑπόθεσις . . . οὗτος καταλλαγὰς Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους ἐποιήσατο, . . διὰ τοῦτον δαίμονες δραπετεύουσι, διὰ τοῦτον ὁ διάβολος φυγαδεύεται, διὰ τοῦτον ἡ ἀνθρώπινη φύσις πρὸς τὴν ἀγγελικὴν πολιτείαν ἀμιλλᾶται. *Homil.* II, *de Cruce et latrone*, n. 1. opp. edit. Maur. tom. II, pag. 411.

INDEX

TRACTATUS DE INCARNATIONE

PROOEMIUM — Pag. 1

PARS PRIOR
DE MESSIA, ADVERSUS HEBRAEOS

CAPUT I. DE MESSIAE PROMISSIONE ET EXPECTATIONE 3

PROP. I. *Aliquis Messias fuit a Deo in lege promissus et quovis tempore ab Hebraeis expectatus* 6

DIFFICULTATES 10

PROP. II. *Messias a Deo promissus et ab Hebraeis expectatus singularis et unicus est* 21

DIFFICULTATES 23

CAPUT II. DE EPOCHA ET OFFICIIS PROMISSI MESSIAE 29

PROP. I. *Epocha adventus promissi Messiae ex sacris Litteris certa ac determinata est* 30

DIFFICULTATES 32

PROP. II. *Epocha adventus Messiae in Scripturis determinata, retardari nequit* 33

DIFFICULTATES 35

PROP. III. *Advenisse Messiam a Deo promissum atque a Judaeis expectatum, jamdiu elapsae epochae a Prophetarum oraculis determinatae luculentissime ostenduntur* 37

§. I. *Jacobaeum vaticinium expenditur* ib.

DIFFICULTATES 43

§. II. *Expenditur vaticinium Danielis* pag. 52
DIFFICULTATES 60
§. III. *Expenduntur vaticinia Aggaei et Malachiae* 74
DIFFICULTATES 76
PROP. IV. *Officia ac munia a promisso Messia juxta prophetas obeunda eundem advenisse luculenter ostendunt* 81
DIFFICULTATES 88
CAPUT III. DE JESU NAZARENO VERO MESSIA 100
PROP. I. *Jesus Nazarenus verus Messias est in Scripturis promissus atque a Judaeis expectatus* 101
DIFFICULTATES 104
PROP. II. *Judicium in causa Christi Jesu a Judaeis latum, fuit iniquum in se, illegale in formis judiciariis, saevum in executione, novumque suppeditat divinae Christi missionis ac Messianae ejus dignitatis argumentum* 125
DIFFICULTATES 133
CONCLUSIO 142

PARS POSTERIOR

ADVERSUS HAERETICOS 145

CAPUT I. DE DIVINA CHRISTI NATURA 146
PROP. *Vera et proprie dicta divinitas seu natura divina in Christo Jesu agnoscenda est et profitenda* 147
DIFFICULTATES 160
CAPUT II. DE NATURA CHRISTI HUMANA 171
PROP. I. *Verbum divinum naturam humanam nobis consubstantialem as-*

sumpsit integram atque perfectam pag. 173

COROL. I. *Christi caro est vera, solida et expressa; non autem ficta, neque umbrabilis, neque apparens atque phantastica* 175

DIFFICULTATES ib.

COROL. II. *Christi corpus non e coelo delapsum est, neque ex coelesti substantia consistens, sed est humanum atque ex Virgine matre susceptum* 177

DIFFICULTATES 178

COROL. III. *Animam eamque rationis participem Verbum divinum assumpsit* 180

DIFFICULTATES 181

COROL. IV. *Christus humanis affectibus, doloribus et corruptioni obnoxius fuit ex naturae suae conditione* 182

DIFFICULTATES 185

PROP. II. *Christus Dominus de Spiritu Sancto conceptus est atque ex Maria Virgine salva ipsius integritate natus* 188

DIFFICULTATES 192

CAPUT III. DE UTRIUSQUE CHRISTI NATURAE HYPOSTATICA CONJUNCTIONE 211

ARTIC. I. De unica Christi persona 214

PROP. I. *Unica in Christo admittenda est eaque divina persona* 217

DIFFICULTATES 220

PROP. II. *Beata Virgo vere et proprie deipara vocatur et est* 232

DIFFICULTATES 236.

ARTIC. II. De adoptianismo 244

PROP.	*Jesus Christus est filius Dei naturalis, non autem adoptivus* pag.	246
	DIFFICULTATES	248
ARTIC. III.	De distinctione duarum naturarum in Christo post unionem hypostaticam	256
PROP.	*Duae sunt in Christo naturae integrae distinctae, inconfusae atque impermixtae*	258
	DIFFICULTATES	262
ARTIC. IV.	De duplici in Christo voluntate et operatione	271
PROP.	*Duae naturales operationes et voluntates indivisae et inconfusae in Christo sunt confitendae*	275
	DIFFICULTATES	281
CAPUT IV.	DE COMMUNIONE IDIOMATUM ET ADORATIONE JESU CRISTO DEBITA	290
ARTIC. I.	De idiomatum communione	291
PROP. I.	*Admittenda est in Christo idiomatum communio in concreto*	292
	DIFFICULTATES	293
PROP. II.	*Nullo modo admitti potest communicatio idiomatum in abstracto, nec tribui proinde Christi humanitati omnipotentia, ubiquitas, seu omnipraesentia*	295
	DIFFICULTATES	297
ARTIC. II.	De Christi adoratione	301
PROP. I.	*Uno eodemque supremo latriae cultu humana Christi natura adoranda est cum Verbo divino, cum quo est hypostatice conjuncta*	302
	DIFFICULTATES	308
PROP. II.	*Cultus sacratissimi Cordis Jesu, prout ab ApostolicaSede probatus*	

est, atque in ecclesia catholica frequentari consuevit, pius est, et ab omni superstitionis labe immunis pag. 310
DIFFICULTATES 316
CAPUT V. DE CHRISTI TITULIS ATQUE MUNERIBUS 327
PROP. I. *Christus verum et proprie dictum habuit sacerdotium, ejusque munia in mortali etiam vita complevit* 330
DIFFICULTATES 335
PROP. II. *Christus Jesus veri nominis mediator fuit* 339
CAPUT VI. DE CHRISTI SATISFACTIONE ET MERITO 341
PROP. *Christus vere et proprie pro nobis divinae justitiae satisfecit* 345
DIFFICULTATES 352

TRACTATUS DE CULTU SANCTORUM

PROOEMIUM 373
CAPUT I. DE VARIA CULTUS ACCEPTIONE ET DIVISIONE ib.
CAPUT II. DE RELIGIOSI SANCTORUM CULTUS HONESTATE AC PIETATE 379
PROP. *Pius et omni idololatriae labe immunis est religiosus sanctorum cultus* 381
DIFFICULTATES 386
CAPUT III. DE SANCTORUM INVOCATIONE 396
PROP. I. *Ex Sacris Litteris in primis evincitur, licitam esse et utilem sanctorum invocationem* 397
DIFFICULTATES 400
PROP. II. *Ex traditione et ecclesiae praxi*

ostenditur licitam esse et utilem Sanctorum invocationem pag. 404
DIFFICULTATES 412
CAPUT IV. DE RELIQUIARUM CULTU 420
PROP. *Sanctorum reliquiae et monumenta utiliter ac pie a fidelibus honorantur* 421
DIFFICULTATES 427
CAPUT V. DE SACRARUM IMAGINUM USU AC VENERATIONE 435
PROP. I. *Sacrarum imaginum usum ac venerationem licitam ac piam esse Sacrae Litterae ostendunt* 436
DIFFICULTATES 438
PROP. II. *Usus ac veneratio sacrarum imaginum ex traditione evincitur* 443
DIFFICULTATES 449
CAPUT IV. DE CRUCE 463
PROP. *Omni superstitione vacat tum cultus quem catholici Cruci dominicae ejusque imagini deferunt, tum usus Crucis signi quod passim ab ipsis usurpatur* ib.
DIFFICULTATES 469

REIMPRIMATUR

F. D. Buttaoni *Ord. Praed. S. P. A. Mag.*

REIMPRIMATUR
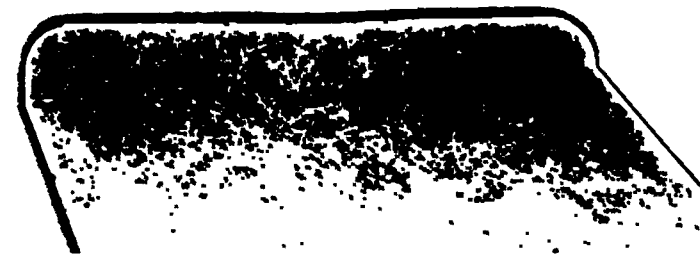
Joseph Canali *Archiep. Collossen. Vicesgerens.*